BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III.
RACCOLTA
VILLAROSA
G
23/2
NAPOLI

A
4-8

1410429 VIII. G. 23

COMMENTARII

IN VETVS MARMOREVM SANCTAE NEAPOLITANAE ECCLESIAE

KALENDARIVM

VOLVMEN ALTERVM

Quo Majus & Junii dimidium continetur.

EX OFFICINA NOVELLI DE BONIS.

C 2

Digitized by Google

Digitized by Google

M. MAIVS
I N S IACOBI ET PHILIPPI .

De utroque junctim agunt hoc die omnia Martyrologia , Hieronymi, Bedae , Flori , Adonis , Vſuardi, Notkeri , Romanum, & alia ; ſed ita ut Philippum Jacobo praeponant . Nec alibi, quod ſciam,Jacobus Philippo anteponitur quam in his Faſtis , & in Sacramentario Gelaſiano per Thomaſium Card. edito, in quo in hujus diei Miſſa per vices modo Philippus Jacobo, modo hic illo prior nominatur : omnino ibi bis praeit Philippus , bis rurſus Jacobus.His adde Micrologum, apud quem Miſſa hujus diei ſic inſcribitur : *Natalis Jacobi,& Philippi,& omnium Apoſtolorum* . Nos interim marmoris ordinem ſecuti , de Jacobo prius , poſtea de Philippo pauca dicemus.

De tribus Jacobis .

Quum quater in hiſce Faſtis de S. Jacobo Apoſtolo occurrat (hoc die , & XXV. Maii, & XV. Novemb.& XXIX. Decembr.) ſedulo expendendum judico , quot numero Jacobi fuerint , & de quonam quoque die fiat . Quumq.vulgo duos agnoſcant (ex XII.Apoſtolis utrumque) contra equidem iis potius aſſentior , qui tres diſtinctos Jacobos adſtruunr, quorum tertius non ex XII.unus,ſed eâdem ferme notione *Apoſtolus* , qua Paulus & Barnabas, ſit appellatus.

Ergo horum primus erit Jacobus Zebedaei filius, Joannis frater,ex XII.unus, cujus nunc in Breviario Rom. feſtum agitur die XXV. Julii .

Alter eſt Jacobus Alphaei filius , item ex XII. unus ; quem non levibus de cauſis fratrem Matthaei fuiſſe volunt, qui & ipſe Alphaei filius fuit . Certe Graeci in Baſilii Menologio die IX. Octobr. & in Synaxario Claromontani Collcg. S.J. Pariſienſis , aliiſque libris , hunc Jacobum Matthaei fratrem fuiſſe , praedicant . Atque is eſt Jacobus ille , quem conjunctim cum Philippo colit hodiernus dies ; ut infra demonſtrabitur .

Poſtremo eſt & tertius Jacobus *ὁ μικρὸς* i. e. *minor* , idemque Frater Domini , & IVSTVS cognomento dictus , adhaec ex Cleopha patre , Maria matre natus , primus Hieroſolymorum epiſcopus , ac ſcriptor Epiſtolae Canonicae . Ac diu eſt , quum hunc *θεάδελφον* (*fratrem Domini*) cũ Apoſtolo Alphaei filio confundi contigit . Eorũm qui ſic putarunt , prora & puppis fuit locus ille Pauli ad Galatas I. 19. *Alium autem Apoſtolorum vidi neminem* , *niſi* (Cepham , de quo proxime dixerat , &) *Jacobum fratrem Domini* : ex quo collegerunt hunc Domini fratrem ex XII. Apoſtolis fuiſſe . Verum jam ſupra monuimus, hunc Hieroſolymitanum Antiſtitem eodem jure dictum fuiſſe *Apoſtolum* , quo Paulus & Barnabas ; unde ſcite eum Paulus unum ex Apoſtolis habuit, at non unum ex XII. Verum argumenta , quibus Alphaei filius ab Jacobo Hieroſolymitano diſtinguendus eſſe demonſtratur, & numero & pondere plane obruunr. Ea qui noſſe cupit , adeat praeter alios Henſchenium ad diem I. Maii pag.24.toto §. IV. Quibus nos etiam pauca , Deo dante , adſpergemus ad XXIX. Decemb.

De agnomento *μικρὸς* verbum nunc unum addam . Vſurpat id agnomentum Marcus cap.XV. *Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ μήτηρ* , quod Vulgatus Interpres reddidit , *Maria Jacobi Minoris.* Nec culpandus Interpres eſt, quod *Minorem* comparative ſit interpretatus , qui Graece eſt *μικρὸς* i. e. *parvus* : nec enim aliter Interpres debuit . Nam qui *Minor* diſcriminis cauſa Latinis dicebatur , is Graecis erat *μικρὸς* , & contra : quod poſſem innumeris exemplis ex hiſtoria petitis oſtendere . Vt verbi cauſa *Cato Minor* Graecis *Κάτων ὁ μικρὸς* dicetur.Hinc in vet.Gloſſis *Μικρὸς* redditur *Minor*. Sed & Hebrai-

cum צעיר (*ſair*) i.e. *parvus* ſaepe minorem natu ſignificat. Nunc illud ſcire libet, cujuſnam reſpectu frater ille Domini *minor* ſit appellatus, filii Zebedaei, an filii Alphaei? Vtriuſque reſpectu, arbitror. Itaque tam Zebedaei, quam Alphaei filius poterit reſpectu Hieroſolymitani Epiſcopi *Major* vocari. At poſtquam Alphaei filium cum hoc θεαδέλφῳ (*Domini germano*) coeperunt confundere; ſimul eum *Minorem* vocarunt. Quo factum eſt, ut Zebedaei filius *Majoris* cognomen vulgo ſibi peculiare fecerit. Verum Nyſſenus (cujus verba vide apud Henſchenium loc. cit. p. 26. num. 30.) etiam Jacobum Alphaei μέγαν (*majorem*) vocat reſpectu Hieroſolymitani, qui μικρὸς (*minor*) dicebatur. Liquet autem ex Nyſſeni verbis, duos illos (Zebedaei, & Alphaei filium) non aliunde appellatos μεγάλους (*majores*) quam quod eſſent ex XII: contra vero fratrem Domini idcirco *Minorem* dictum, quod fuerit extra XII. numerum (1).

Hactenus de tribus Jacobis: quos quidem eſſe accurate inter ſe diſtinguendos, nec Alphaei filium cum Hieroſolymorum Epiſcopo confundendum, mihi plane perſuadeo. Quod ſiquis eſt, qui alia omnia ſentiat, & cum Tillemontio Apoſtolum Alphaei filium a Domini fratre diſtingui vetet; at in hujus certe Kalendarii gratiam (in quo tres Jacobi, non duo tantum, agnoſcuntur: id quod & ex numero feſtorum oſtenditur, & ex eo quod Graecia univerſa ſemper pro ternione militaverit) tantiſper nobiſcum, dum in marmoreos Faſtos commentamur, tres diverſos Jacobos numeret, rogo.

Nunc cui eorum unumquodlibet ex notatis ibi feſtis ſit aſſignandum, id nunc eſt porro inquirendum. Atque hujus diei feſtum vulgo hodie Jacobo minori, fratri Domini, epiſcopoque Hieroſ. attribuunt. At id inde manavit, quod jamdiu ex Alphaei filio & fratre Domini unum conflaverant. Qui ſi rurſus in duos diſpeſcatur; hoc feſtum non alii, quam Alphaei filio peculiare evadet. Et de Alphaei quidem filio in antiquis Martyrologiis Hieronymianis, aliiſque pluribus die XXII. Junii feſtum agebatur (de quo feſto vide Henſchenium hoc die pag. 19. num. 5.) itemque de eodem conjunctim cum Philippo Apoſtolo fiebat Kalendis Maii, tum in Martyrologiis Hieronymianis, tum in Sacramentario Gelaſiano & Gregoriano, ut omittam alia Miſſalia apud eumdem Henſchenium ibid. pag. 25. num. 26. Et ſane quum in his monumentis cum Philippo Jacobus jungitur, nihil additur de θεαδελφικῇ (*fratris Domini*) dignitate, nihil de Hieroſolymitana ſede, nihilque omnino quod ad tertium Jacobum pertineat:

[1] Quae nolim ita accipias, quaſi Jacobus ex Chriſti Apoſtolo inter Apoſtolorum diſcipulos ſit ablegandus: quod pertendiſſe videtur Salmaſius in ea quam de Jacobo Chriſti fratre cum Petavio (lib. 1. de Doctr. temp.) concertationem habuit. Imo ſanctiſſimus hic Θεάδελφος Chriſti Apoſtolus vere fuit (uti declarant Pauli ad Gal. verba, quae ſupra recitavimus) & poſt Domini reſurrectionem ab ipſo Chriſto ad Apoſtolatum extra numerum, uti videtur, allectus, parem cum Apoſtolis XII. poteſtatem habuit [id quod & ex ſententia ab eo in concilio Hieroſ. Act. XV. 13. dicta oſtenditur] verum quod eſſet extra XII. ſicuti & Paulus; ob eam cauſam, ut ab aliis duobus Jacobis dignoſci poſſet, vocatus eſt *Minor*, praeſertim qui & aetate minor forſitan iis eſſet.

Quod modo conjiciebam, Jacobum Domini fratrem videri ab ipſo Chriſto inter Apoſtolos [pari jure ac Paulum] adſcitum fuiſſe, id mihi videor ex apparitione ei facta 1. ad Cor. XV. 7. non obſcure intelligere. Ait ibi Paulus: *Viſus eſt Cephae, & poſt hoc undecim* (h. e. Apoſtolis ſimul omnibus, nondum ſcil. ſubrogato Matthia) *deinde viſus eſt pluſquam quingentis fratribus ſimul* . . . *Deinde viſus eſt Jacobo* [τῷ θεαδέλφῳ *fratri Domini* utique; quia is extra undecim ſeorſum ponitur] *deinde Apoſtolis omnibus: noviſſime autem* [poſt Aſcenſum] . . *viſus eſt & mihi. Ego enim ſum minimus Apoſtolorum.* Ex his haud aegre conjeceris, ſicuti Paulus Chriſti apparitione ordinatus eſt Apoſtolus & vas electionis; idem & Jacobo *juſto* contigiſſe, nec alio ὅραμα [*viſum*] illud Jacobo ſeorſum exhibitum pertinuiſſe, niſi ut eum Apoſtolum deſignaret. Nam & ſibi Paulus non aliunde, quam ut Apoſtolus fieret, Chriſti viſionem oblatam fatetur.

Digitized by Google

neat : contra vero in eiſdem Philippus & Jacobus ambo pari jure Apoſtoli nuncupantur, atque ita ut de XII. ambo fuiſſe intelligantur. Ergo ab antiquis Eccleſiae temporibus tria Apoſtolorum paria ſimul conjuncta reperimus, Petrum ac Paulum die 29. Junii, Philippum & Jacobum Kalendis Maii, ac Simonem & Judam Thadaeum die 28. Octobris.

Sequitur in noſtro Kalendario die XXV. hujus menſis NT. IACOBI APLI: quod ad hunc eumdem Alphaei filium refero hiſce de cauſis. Nam de Jacobo Zebedaei filio ac Joannis fratre agitur in noſtro marmore die XV. Novemb. Rurſus de fratre Domini die 29. Decembr. Quum ergo duobus ceteris Jacobis ſui eſſent proprii dicati dies; conveniens fuit, ut & Alphaei filius ſuam feſtivitatem peculiarem haberet, & quidem ſeorſum a Philippo: nam & Philippus ipſe in hoc marmore ſejunctim die 14. Novemb. colitur. Ergo dies XXV. Maii qui in noſtro hoc marmore, (nullo quod ſciam exemplo) Jacobo Apoſtolo ſacer eſt, non alii quam Alphaei filio eſt attribuendus, ne ſuo careat peculiari die.

Deinde in his Faſtis die XV. Novembris ſic ſcribitur: S. IACOBI AP. ET SAMO. Id quod ad Zebedaei filium & fratrem Joannis ut referam, Menologii Baſiliani me auctoritas cogit, in quo eodem die colitur *ἡ σφαγὴ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου*, *Caedes S. Jacobi fratris S. Joannis Theologi*. Illud ET SAMON quod ibidem ſignatur in noſtro marmore, notat *Samonam* Martyrem, de quo eodem die in eodem Menologio. Quin & pridie ejus diei tam in eodem Menologio quam in his Faſtis de S. Philippo Apoſtolo agitur: ſicuti & poſtridie (h. e. die XVI.) utrobique fit de S. Matthaeo. Videbis infra menſe Novembri ad eos, quos dixi, dies.

Poſtremo die XXIX. Decembr. in hoc Kalendario ita ſignatur: NT. S. IACOBI APOS. Quod certe ad Fratrem Domini pertinet. Is quidem apud Graecos, Aegyptios, Syros, Moſcovitas die 23. Octobris celebratur: de quo vide Henſchen. pag. 24. num. 20. ad 23. At apud Latinos in antiquiſſimis Hieronymiani Martyrologii apographis ejus *Ordinatio* colitur die 27. Decembris. Sicuti & eodem die apud Rabanum, Adonem & alios idem Frater Domini colitur. *Verum* (addit Henſchenius pag. 23. num. 18.) *quod dictus XXVII. Decemb. ſit ſacer S. Joanni . . . & ſequens SS. Innocentibus . . . Veneratio dictae ordinationis S. Jacobi Apoſt. translata eſt ad diem XXIX. Decemb. in Eccleſ. Mediolanenſi, ad normam & inſtitutionem S. Ambroſii Epiſc. Atque ita praeſcribitur in Miſſalibus ejuſdem Eccleſiae, an. 1522. & an. 1560. excuſis, & in Breviariis* &c. ejuſdem Ambroſiani ritus. Verum cave putes, hujus feſti Translationem in diem XXIX. iis annis factam, quibus excuſa ſunt illa Miſſalia & Breviaria; ſed antiquitus, opinor, in Ritu Ambroſiano die 29. de Fratre Domini fiebat officium, ob eam haud dubie cauſam, quam tangit Henſchenius. Id quod extra Mediolanenſem Eccleſiam, alibi quoque factum, oſtendunt hi Neapolitani Faſti; quibus non raro cum Mediolanenſibus convenire, deprehendi. Atque heic ſimul omnia de tribus Jacobis congeſſi, ne cogar eadem ſaepius recoquendo obtundere.

De S. Philippo Apoſtolo.

Sequitur in eodem marmore, ET PHILIPPI: ordine praepoſtero, uti dixi. Nam ferme in aliis monumentis hoc die Philippus prior eſt, quem Jacobus pone ſequitur. Imo fuit credo tempus, quum hoc die in occidente de ſolo Philippo ageretur; cui poſtea & memoria Jacobi eſt addita. Itaque in indiculo feſtivitatum Apoſtolorum, qui Hieronymi Martyrologio Epternacenſi praefigitur, hoc die proponitur *Nat. S. Philippi Apoſtoli*, ſine Jacobi mentione; quae tamen in Martyrologii contextu in omnibus apographis reperitur. At apud Graecos de S. Philippo Apoſtolo agitur die XIV. Novemb., uti conſtat ex omnibus eorum libris, itemque apud Arabes, Aegyptios, Ruſſos, ut & in noſtris hiſce Faſtis.

II N̄ S ATHANASII PAT̄RI

IN omnib.Faſtis Latinis,Graecis,Moſcoviticis,Aegyptiis Athanaſii(*PATRIarchae*)feſtum hoc die colitur; quin & rurſus apud Graecos[ut & in hoc Kalendario]de eod.una cum Cyrillo die XVIII Januarii memoria celebratur. Quod autem Papebrochius ad hunc diem pag.249. n. 403. 404. ex Eccleſiarum conſenſu in die feſtivitatis non dubitandum ait, quin dies ſecundus Maii Athanaſio θανάσιμος fuerit, id non adprobo. Praeſertim quum in hoc marmore hoc die nota N,i.e. *Natalis*(quo cujuſcunque generis feſtum notatur) non item *Depoſitionis* ſignata deprehendatur. Quid quod Graecorum Ephemerides metricae, quas idem Papebrochius edidit to.1.Maii hoc die Translationem Athanaſii colunt?

Δευτερίῃ νέκυς Ἀθανασίου εἰσεκομίσθη.
Corpus Athanaſii eſt illatum luce ſecunda.
Quod ibi Papebrochius intelligit de Translatione ex urbe Alexandria CPolim.

III INVENTIO S CRVCIS

DE hoc feſto alte ſilent Graecorum Eccleſiaſtici libri:ſilet & Moſcoviticum Kalendarium. At ne apud Latinos quidem id feſtum ſatis antiquum fuiſſe, ac non niſi poſt an.720. celebrari coepiſſe, cenſuit Jo: Fronto, ex eo adductus, quod hoc feſtum ab ſuo Rom. Kalendario, quod a ſe illuſtratum vulgavit, abeſſet. Miror autem, id Frontonem Papebrochio perſuaſiſſe: quem vide pag. 365. n.25. (2) Heic equidem, cur in Frontonianis Faſtis hoc feſtum deſideretur, mitto quaerere. At interim pro hujus feſtivitatis antiquitate non ſolum Gregorianus Sacramentarius & Antiphonarius militat (quos jam Papebrochius ad hunc diem p. 365. n. 25. memoraverat) ſed & Gelaſianus Liber Sacramentorum a Card. Thomaſio editus, qui eſt Gregoriano haud paullo antiquior. Ac nequis ſuſpicetur, id feſtum Romae tantum (quod Papebrochius putavit) non item alibi, antiquitus fuiſſe celebratum; ſciat etiam in Miſſali Gothico ſeu Gallicano (quod idem Thomaſius evulgavit) quod Gelaſiani antiquitati parum concedit, Feſti ejuſdem Miſſam occurrere. Eadem feſtivitas reperitur & in pluribus Hieronymiani Martyrologii apographis hoc die: niſi quod in Epternacenſi cod. non hoc, ſed VII.die *Inventio S.Crucis* proponitur. Quocirca Papebrochianae conjecturae evaneſcunt; ac palam fit, id feſtum ſatis antiquum fuiſſe; nec Romae tantum celebratum, ſed ubique per Occidentem. Poſt eos autem teſtes, quos ſupra adhibui, piget jam Bedam producere; in cujus Martyrologio ſincero haud deeſt hoc feſtum; ſicuti nec deeſt in ejuſdem ſaeculi Kalendario Allatiano, ac paſſim deinde in poſterioris aevi Martyrologiis: Conferantur dicenda ad XIV. Sept. ubi de *Exaltationis ſanctae Crucis* antiquiore feſto commentabimur.

IIII P S AFRODISII ET C̄GREGATIO EIVS

TAcent de his Martyribus Latinorum libri, ut & Baſilii Menologium. At in Synaxario Claromontani Collegii S. J. Pariſienſis in hunc modum S.Aphrodiſii ſocii (quos Kalendarii noſtri auctor (3) *congregationem* vocat) deſcribuntur:

Ea-

[2] *MERITO igitur*(ait Papebrochius heic num. 25.) *Jo: Fronto ... cenſuit, tale feſtum poſt annum 720. celebrari coepiſſe i.e. inter univerſalis Eccleſiae feſta communia numerari.*

[3] Vox *Congregatio* noſtri marmoris reſpondet Graecae Σύναξις, quam ſaepiſſime uſurpant Moſcor. effigiatae Ephemerides (a Papebr. editae to. 1. Maii) quoties de Martyrum multitudine agitur, ut in XL. Martyribus Sebaſtenis, & alibi paſſim.

Digitized by Google

Eadem die (IV. Maii) *certamen S.S. Martyrum Aphrodiſii* , *Meldae* , *Macrobii* , *Valeriani* , *Leontii* , *Antonini* , *&* *multitudinis ſanctorum* , *cum hiſce Scythopoli* (ea urbs eſt Palaeſtinae ad meridiem lacus Geneſareth) *martyrium paſſorum*. Si quaeras , quid ſua referre Neapolitani putarint , de his Palaeſtinae Martyribus feſtum agere; rationem pro me reddet idem Synaxarium , ubi in hunc modum ſequitur : *Quorum feſtivitas celebratur in venerando Apoſtolio* (Ἀποστολείῳ)*ſancti* . . . *Jacobi fratris Domini* , *conſtituto intra auguſtam aedem ſanctiſſimae ... Virginis Mariae in Chalcopratiis* : quod templum Codinus in Orig. CPol: a Theodoſio Juniore conditum , ac mox terraemotu quaſſatum, ab Juſtino reſtitutum refert . Ex eo, inquam , quod hæc feſtivitas celeberrima eſſet in urbe Regia,putarunt Neapolitani ſua intereſſe,urbi Principali ejuſq.Eccleſiae in horum ſanctorum cultu concinere . Qui quidem , praeter nominatos , alii numero LX. fuiſſe dicuntur in uno ex MSS. Taurinenſibus (apud Bolland. to.1. Maii p.753. in quo poſt eorum , quos ſupra adſcripſimus , nomina additur : καὶ τῶν Σκυθοπολιτῶν ἑξήκοντα , *&* (aliorum martyrum) *Scythopolitarum LX*. In nominibus ipſis eſt nonnulla in MSS. ſcripturae varietas , ut quod *Antoninus* , alibi vocatur *Antonius* (de cujus nominis conſueta variatione vide alibi dicta) & quod *Valerianus* alibi eſt *Adrianus* ; & alia minoris momenti . Adhaec in MSS. Menaeis Chiffletianis , etiam verſiculi adduntur , per quos declaratur , Aphrodiſium datis cervicibus gladio caeſum , ſicuti & Leontium cum duobus aliis : at reliquos duos igne conſumptos fuiſſe , non ſine miraculo concameratae ſuper ipſos in modum fornicis flammae . Eos verſiculos vide apud Henſchenium hoc die p.459.

V NT S ANANIE AP̄LI

S. Ananias is , qui Doctorem gentium ſacro fonte expiavit,quod heic *Apoſtolus* inſcribatur, id Graecorum more fit, apud quos etiam Chriſti diſcipuli hoc titulo inſigniuntur.Itaque in Baſilii Menologio Kalendis Octobris (quo die vulgo a Graecis colitur) is & *hieromartyr* , & Ἀπόστολος *Apoſtolus* , & *Epiſcopus Damaſci* vocatur .

De martyrio autem non liquere Tillemontius contendit , parum ſcil. fidens Actis a Metaphraſte conſcriptis , in quibus ejus paſſio copioſe narratur.At ſaltem Graecorum libri liturgici plus aliquid habent roboris, quippe quos antiquiores Eccleſiae Graecae traditiones ſecutos oportet . In his autem S.Ananiae martyrium (& eodem ferme modo atque in Metaphraſte) narratur .

Auguſtinus quidem (apud Tillemontium in S.Paulo artic.4.) Eccleſiae Sacerdotium huic Ananiae recte tribuit , quippe uni ex LXX. diſcipulis,inter quos eum Graeci referunt.Sed utrum re vera Epiſcopus Damaſci fuerit , quis praeſtare auſit ?

Ad diem feſtum quod attinet; videbantur Neapolitani , quibus Graecorum veſtigia premere ſollemne fuit , eum Kal. Octobris celebrare cum Graecis debuiſſe . Ac ſane eo die coluiſſent , niſi ex ea ſede Ananiam *Depoſitio S. Adeodati* Epiſcopi depuliſſet. Hinc quum S.Ananias die non ſuo ſignetur , ei nota N. h.e. *natalis* praefixa fuit.At Latini jam inde a parvi Rom, Mrologii , quod Roſweidus edidit , aevo (cujus Mrologii veſtigiis Ado, Vſuardus, Notkerus inſtiterunt) de Anania agunt die XXV. Jan. quo & Pauli Converſio celebratur .

Antequam de Anania finiam; non erit ſilentio praetereundum , quod in Baſilii Menologio de eo ſic ſcribitur : *Saulum baptizavit* [μετονομάσας αὐτὸν Παῦλον] *mutato nomine Paulum eum appellans* . Paria in Metaphraſtae Actis (apud Boll. die 25. Januar.) num. 3. & 5. leguntur , Quod quidem ſingulare eſt : etſi ſimile quiddam in S.Aſterio Or.8. & in quodam

ſermo-

ſermone, qui S. Ambroſio tribuitur, occurrit; ex quibus intelligas ſtatim a converſione id ei nomen tributum fuiſſe. Sed tamen alia omnia complures graviſſimi patres ſenſerunt: de quibus lectorem ad Tillemontium [to.1. in S.Paulo not.3.] & Actorum Apoſtolorum enarratores rejicio.

VI N S MATHEI APLI

CONſentiunt Hieronymiani Martyrologii apographa celeberrima: in quorum antiquiſſimo Epternacenſi *Matheus* cum ſimplici muta, aeque ut in hoc marmore, ſcribitur. Et quidem Lucenſe, quod edidit Florentinius, hoc die ſic incipit: *In Perſida Natalis Sancti Matthaei Apoſtoli & Evangeliſtae. Et primi initiorum martyrum*. Hoc poſterius membrum ſic legi jubet Florentinius: *Et primitiae martyrum*: quippe agi heic putans de primis martyribus ab Nerone interemptis; de quo & eruditam Exercitationem inſeruit. Adhaec in Corbejenſi apographo de Matthaeo quidem totidem verbis legitur; at abeſt illud *Et primi* &c. Poſtremo in Epternacenſi vetuſtiſſimo cod. die ſic ſcriptum fuit: *In Perſida Mathei Apoſtoli, & primi* (4). Habes hactenus, cur hoc die in noſtris Faſtis *Natalis Matthaei Apoſtoli* celebretur: quo ipſo die in Rom. Martyrologio colitur Translatio corporis S. Matthaei Salernum; de qua vide ibi Baronium. Colitur in his Faſtis Matthaeus iterum die XVI. Novembr. Confer ibi adnotanda.

VII NT S SAMVHELIS PROPHETE

HVjus prophetae nomen in Mss. codicibus cum inſerta aſpiratione ſaepiſſime [haud ſecus atque in hiſce Faſtis marmoreis] legi teſtatur Sollerius ad Vſuardi Mrologium ad 20. Auguſti. Nec aliter in veteribus muſivis ſcribi ſolet. Ea vero aſpiratio uſurpatur interdum ab antiquis in Judaicis nominibus loco litterae gutturalis *Aleph*, quae ultimam hujus prophetae nominis ſyllabam inchoat.

Ejuſdem elogium tum plures alii, tum ultimo Bailletus, & Bollandiſta Pinius ad 20. Auguſti ex Scripturis pertexuerunt: ad quos harum rerum cupidos rejicio.

Reſtat de die feſto dicendum; qui apud Graecos omnes aeque ac Latinos non hodiernus dies eſt, ſed Auguſti vigeſimus. De Latinis fidem facient Romanum parvum, ac Bedae Mrologium, deinde Adonis, Rabani, Vſuardi, Wandelberti &c. de

(4) Verum de iis verbis *Et primi* &c. (in quibus Florentinius martyrum *primitias* ſibi cernere viſus eſt) longe aliud judicavit aevi ſequioris barbaries. Nam in Adonis apographo auctiore (quod laudat Henſchenius hoc die pag. 103) ſic legitur: *Et eo die in civitate Tarentina Sanctor. Matthaei & Primi*. Ambo hi Sancti, ſed ſine loco, proponuntur hoc die in MS. Martyrologio Aquiſgranenſi, & in Greveni auctariis Vſuardinis. Ac palam eſt, duos iſtos *Matthaeum & Primum* [ſive Tarento adſcribantur, ſive ſecus] ex illo Hieronymiano Martyrologio, fonte ceterorum, manaſſe; cui Martyrologio noſtrum hoc marmor in Matthaeo conſentit. Niſi vero Tarentini cives documenta aliquando proferant, quibus de Matthaeo ac Primo Tarentinis, certiores efficiamur. Verum haec quemadmodum ſint componenda, liberum eſto penes eoſdem Tarentinos judicium.

Poſt haec ſcripta, animadverti a Bollandianis (10. ult. Maii in *Appendice ad VI. Maii* pag. 613. col. 2. num. 2.) admoneri lectores, Tarentinos a ſe de his duobus ſanctis interpellatos, reſpondiſſe an. 1686. ſe de iis nihil umquam ne fando quidem audiviſſe. Proinde non eſt dubium quin hi *Matthaeus* & *Primus* ex Hieronymianis Martyrologiis manarint. Cur aliquis poſtmodum maleſanae mentis illud *In Civitate Tarentina* addiderit, alii viderint. In Dominici Georgii Adone (quem a ſe egregie ſupra quam dici poteſt nuperrime illuſtratum mihi dono miſit) nullum hujus additamenti veſtigium cerno.

Digitized by Google

de Graecis vero libri omnes liturgici. Sed tamen cave credas verſiculo illi, qui in Menaeis legitur,

Βῆ δ' ὁράων μέλλοντα Σαμουὴλ εἰκάδι ἔνθεν.

Praeſcius hinc Samuel bis dena luce migravit.

Nam familiare Graecis recentioribus eſt, ut diem quemlibet feſto conſecratum, diem emortualem interpretentur. Ceterum ſiquid auctoritati eſt tribuendum; Judaeis potius prophetae popularibus credendum erat. Atqui in horum Kalendario quod edidit Genebrardus, Samuelis mors in exeuntem Aprilem incidit. Nam die XXIX. menſis Jiar ſic ſcribitur: *Jejunium, quod eo die obdormiverit Samuel* &c. A quo die proxime Neapolitanum Kalendarium abeſt, in quo is propheta die VII. Maii ſignatur; non ſine tamen NT i. e. *Natalis* nota, quod eum diem non eſſe ſuum, Noſtri intelligerent.

Quamquam, ſi verum quaerimus, non tam Judaeorum (quibus res ſibi ſuas habere facile Neapolitani ſinebant) quam Graecorum ſuorum ſtudio crediderim noſtros S. Samuelis feſtum in menſem Maium conjeciſſe. Qua de cauſa? quia eo maxime menſe, etſi diverſo die, Prophetae Reliquiae anno 406. CPolim primum apportatae fuerunt: quemadmodum in Chronico Paſchali, (aliter (5) Alexandrino) narratur; in quo ſcribitur, *Arcadio Aug. & Probo Coſſ.* eam Tranſlationem maxima pompa fuiſſe factam [& quidem *A. D. XIV. Kal. Junii* h. e. die XIX. Maii] eaſque Reliquias, *in magna Eccleſia ad tempus fuiſſe repoſitas*. Recte *ad tempus* ibi ait fuiſſe collocatas; quia poſtmodum ſub eod. Arcadio eae Reliquiae *in Eccleſia ejuſdem prophetae prope Hebdomum A. D. XII. Kal. Julii* (h. e. die XX. Junii) perpetuam nactae ſunt ſepulturam, uti narrat Theodorus Lector. Legendus de his Tillemontius in Arcadio Aug.

Videntur igitur Neapolitani id egiſſe, ut ſive diem emortualem ab Judaeis traditum, ſive potius CPolitanae Tranſlationis diem in hoc feſto aſſignando proxime attingerent. Nam plerumque noſtri Faſti conſueverunt feſta in dies impeditos incurrentia non quibuslibet vacuis diebus, ſed proximis reponere; id quod paſſim ex hoc marmore liquet.

Quid ſi poſtremo ex urbe Regia pars aliqua Reliquiarum Samuelis Neapolim advecta hoc die fuiſſet, aut ejuſdem Eccleſia eo die dedicata; eaque de cauſa Samuelis feſtum huic diei affigi placuiſſet? At hujus rei documenta deſunt.

VIII APPAR S ANGELI PROP

Vide ſimul omnia ad diem XXIX. Septembris.

VIIII N S CRISTOFORI ET ESAIE

De Chriſtophoro dicemus ad XXIV. Julii, quo die a Noſtris is iterum ſignatur. Cur bis, ibi exponetur. At Graeci in omnibus ſuis libris eccleſiaſticis, Arabo-Aegyptii, ac Moſcovitae eum hoc die conjunctim cum Iſaia colunt; quibus iidem Moſcovitae in ſuo Kalendario effigiato Nicolaum tertium adjungunt.

Ad Iſaiam privatim quod attinet; eum Latini [poſt Bedam, Roſweidanum Mrologium, Adonem, Rabanum, Vſuardum, Wandelbertum, alios] in diem VI. Julii conjecerunt: at Graeci cum Arabo-Aegyptiis ac Ruſſis, uti dixi, in hunc maxime diem.

Ac de hoc maximo propheta eodem-

que

(5) Id non monerem, niſi vir eruditus, qui, uti dixi, ad XX. Auguſti S. Samuelis geſta pertexuit, Chronicon Paſchale, & Alexandrinum, ſic tamquam duo diverſa opera citaſſet, idque poſtmodum aliis fraudi fuiſſe, animadvertiſſem. Sed nemo ignorat, idem monumentum, quod olim ſub nomine *Chronici Alexandrini* vulgaverat Matthaeus Raderus S. J. id poſtea ſub *Chronici Paſchalis* titulo in lucem fuiſſe productum ab eruditiſs. Cangio.

Digitized by Google

que Martyre qui plura volet, adeat Baillctum in SS.V.T. & Bollandianos ad VI. Julii, ut & Bibliorum explanatores. Ejus quidem nomini quum Graeci interpretes litteram *Eta* ſive E longum praepoſuiſſent; hinc non tantum in hiſce Faſtis, ſed & in pleriſque antiquis ſcriptoribus non tantum Graecis verum etiam Latinis eadem ſcribendi ratio invaluit. Ceterum quum elementum *Eta* ab aliis per I efferretur; hinc in hodierna Vulgata, & ſcriptoribus poſterioris aevi *Iſaias* pro *Eſaia* ſcribitur.

Quum autem prophetae dies obitus incertus haberetur;hinc merito Noſtri NT i. e. *Natalis* notam praepoſuerunt: quae quidem etiam in Adone ad VI.Julii [eodem opinor ſignificatu] praefigitur.

X DEP EVSTATHII EPI NRI

IS in Jo: Diacono auctore chronici noſtrorum Epiſcoporum ſcribitur EVSTHASIVS. Quin, ſi vera de eo narrat Chioccarellus,ejus *Sacrum corpus* ... *religioſe colitur in marmorea & antiqua urna repoſitum*, *cum hac inſcriptione*, *HIC REQUIESCIT CORPUS SANCTI EUSTASII* (ubi vides cum S non cum TH ſcribi) CONFESSORIS. Eadem in Ant. Caracciolo reperies. Sed utrum ea inſcriptio antiquitus ſcalpta fuerit, non dicit. Sed nolo heic de (6) mero nomine tricas ſerere. De ejus autem translatione & inventione vide inferne (7) adnotata. Ceterum Joannes Diac. hunc Epiſcopum ſeptimum ab Aſprenate ponit, inter Agrippinum & Ephebum. Aetas etſi incerta eſt, tamen nec antiquior fine ſecundi ſaeculi, nec poſterior exeunte tertio, aut ſummum ineunte quarto fuiſſe mihi omnino videtur. Deſunt certe in Jo:Diacono haud pauci priorum trium ſaeculorum antiſtites.

Ad cultum autem quod attinet, etſi conſtans fuerit, quippe is uti ſanctus ſub Altari poſitus colebatur: tamen mirabitur aliquis, eccur de eo poſtmodum intermiſſum officium fuerit; quando is Sanctus Kalendario huic marmoreo olim inſerebatur. Sed & de hoc & aliis pluribus Sanctis, quibus eadem viciſſitudo accidit, mirari deſinet, qui quantum rerum ac temporum converſiones in rebus humanis poſſint, ſecum reputaverit. Deinde illud magis obſtupeſcemus, quod quum ante hos paullo plus centum annos De-

cius

(6) Sed tamen longe integriorem hujus marmoris antiquiſſimi (antiquioris certe Jo: Diacono) quam ſcriptorum codicum depravationibus obnoxiorum, fidem eſſe, nemo non ſentit. Imo Jo: Diaconus cum hiſce Faſtis ſcripſerat, ut arbitror, *Euſtathius*: ſed poſtea librarii *Euſthaſius* ſuppoſuerunt: aſpiratione luxata in ſignum prioris orthographiae adhuc reſtante.

(7) Jo: Diaconus de hoc Epiſcopo ſic habet: *Euſthaſius Epiſcopus in altario B. Dei Genetricis ſemperque Virg. Mariae, quae dicitur Coſmidi, populi devotio exequentes* (Decius Card. Carafa Archiep. Neap. in libello infra laudando haec tria ultima verba ſic poſuit, *populis devote exequentibus*, ex ingenio, opinor, non ex fide codicis: ex eo factum, ut Vghellus deinde eod. modo haec recitaverit: at Chioccarellus Decio poſterior, ſed Vghello antiquior, ſic poſuit, *populi devotionem exequentes*; ex codicis fort. ſui veſtigiis: at ne ſic quidem ea haerent cum ceteris: equidem cum quam minima mutatione correxerim, *populi devotione exſequente* h. e. inſtante ut illuc transferretur) *conditus eſt atque translatus*. Quampridem ea translatio facta fuerit, non reperitur ſcriptum. De inventione autem haec habet Caeſar de Engenio ubi agit de Eccleſia *S. Mariae Portae Novae* quae aliter dicebatur *S. Maria in Coſmodin*, pag. 50. *Sotto l' Altar maggiore dentro un'urna di marmo ſi conſervavano le reliquie di S. Euſtaſio Veſcovo di Napoli* . . . *Pochi anni ſono* [edidit ſuum librum Auctor an. 1623. non 1533. ut apud Bollandiſtas legitur ad diem 29. Martii] *furono ritrovate e riconoſciute queſte ſagre reliquie ad iſtanza di detto Gio: Simone Moccia* [patroni ejus Altaris] . . . *che perciò ad onor ſuo fè un bel teſchio d' argento* . . . *collocandovi dentro parte del ſuo cranio*. At vero Ant. Caracciolus, & ex eo Vghellus Euſtaſii reliquias inventas prodidit anno 1616. XVI. Kal. Xbris.

Digitized by Google

cius Card. Carafa Archiep. Sancti hujus officium [8] fieri juſſiſſet; id tamen nec hodie fit, nec patrum noſtrorum memoria fiebat: quo minus mirandum, ſi de aliquot Neapolitanis Epiſcopis, qui huic Kalendario inſeruntur, cultus poſtmodum intermortuus deprehendatur.

Et quidem laudatus Archiepiſcopus *Euſtaſii* ſive Euſtathii feſtum diei XXIX. Martii affixit. Cur ei potiſſimum? Reſpondet Antonius Caracciolus, & ex eo Vghellus, quum *Natalis ejus dies ignoretur, ideo hoc die* (29. Martii) *quo etiam Divi Euſtaſii Ab. Luxovienſis natalitia celebrantur, coli.* Nam hoc ſollemne in Kalendariis & Martyrologiis eſt, ut cujus Sancti dies depoſitionis ignoretur, is in eum diem conjiciatur, in quem aliquis cognominis ſanctus concurrat. At vero ſi quando Eminentiſſ. Archiep. JOSEPH Card. SPINELLVS inducat animum *Euſtathii* hujus feſtum revocare, nae is pro ſua maxima eruditione, prudentiaque non dubitabit ejus feſtum diei X. Maii adnectere, in quem diem ante nongentos annos ejus feſtum incidebat, quem etiam diem Euſtathio emortualem fuiſſe, vox *Depoſitio*, quae in his Faſtis uſurpatur, declarat. Agunt de hoc Euſtaſio noſtro breviter Bollandiſtae die XXIX. Martii, (qui dies olim juſſu Decii ei aſſignatus fuerat) pag. 768.

XI. NT S ILARIONIS MON̄

DE hodierni diei Hilarione alibi opportunior mihi erit dicendi locus. Quare ad ea quae ſequuntur progredior.

XII N S EPIPHANII EP̄I

QVis Epiphanius hic ſit, oſtenditur ex Baſilii Menologio, aliiſque Graecorum libris, in quibus hoc die *Epiphanius Epiſcopus Cypri* cum Germano Patr. CPolitano jungitur. De utroque etiam hoc die in Moſcor. effigiato Kalendario. Et Epiphanium quidem Metricae Graecorum Ephemerides hoc die mortuum praedicant hoc maxime hexametro:

Τῇ δύο καὶ δεκάτῃ Ἐπιφάνιον ὁ μόρος εἷλε.

Fato urgente dies duodena Epiphanion auſert.

At circumſpectius Neapolitani Faſti ſe gerunt, dum non *Depoſitionem* hoc die notarunt (quae quo die acciderit, incertum eſt) ſed *Natale* i. e. feſtum. Obiit enim Epiphanius anno 403. & quidem ita ut *Majum aegre attigerit*, ſi recte calculos iniit Papebrochius hoc die pag. 45. num. 42. Miror, cur Graeculus ille, qui Epiphanii vitam continuavit (quam Neapolitanos ad manum habuiſſe, compertum habeo) dum maria & montes de Epiphanio loquitur, non etiam ejus diem emortualem prodiderit. Quod ſi ille feciſſet, haberemus in hoc marmore Epiphanii *depoſitionem* die ſuo notatam.

XIII N S POLIBII EP̄I

SVſpicor, hunc S. Epiphanii diſcipulum fuiſſe. Qua de re alibi accuratius a me diſputabitur.

(8) Decius Card. Carafa Archiep. Neap. in Catalogo Sanctorum de quibus in tota ſua Dioeceſi officium fieri *de praecepto*, uti loquuntur, ſancivit [quem catalogum etiam typis vulgavit an. 1619.] diei XXIX. Martii, hunc Sanctum aſſignavit his verbis: *S. Euſtaſius Epiſcopus Neapolitanus. Duplex. Omnia de communi Confeſſoris Pontif. & Miſſa fit ſine Credo.* Deinde diverſo charactere recitatis, quae de eo Jo: Diaconus ſcripſit, ſubjungit: *Sacra ejus oſſa noviſſime* [i. e. ante tres annos, uti praediximus] *reperta ſunt atque recondita ſub eodem Altari S. Mariae Coſmedin, quae alio nomine dicitur Portae Novae: vigetque in ea Eccleſia cultus hujus ſancti Praeſulis.*

Digitized by Google

XIIII N S BONIFATII MĀR

Hic eſt ille celeberrimus Chriſti athleta, qui hodieque in Romano Breviario hoc die colitur ritu ſimplici. Ejus Acta Latina ad plures MSS. codices emendata dederant L. Holſtenius, atque hoc die Henſchenius. Deinde eadem Graece edidit Em. Bigotius. Poſtremo in repetita Actorum ſinceror. Ruinarti editione Hollandica eadem Paſſio Graece ſimul ac Latine exhibita fuit: ex cujus collatione poſſit per ſe lector dijudicare (quod Holſtenius ac Bigotius in medio reliquerunt, ab aliis decidendum) utrum Graeca ex Latinis expreſſa fuerint, an vero contra: quod alterum ego certum habeo.

Ad diem Paſſionis, quod attinet, non videbatur dubitandum, quin is inciderit in XIV. Maii. Nam in Actis Latinis ſect. 16. (edit. Ruinarti) ſic legitur: *Martyrizatus eſt autem B. Bonifatius pridie Idus Majas apud Tarſum Metropolim Ciliciae, & ſepultus eſt Romae Nonis Junii*. Quae verba etiam apud Adonem & Notkerum ad Nonas Junii reperiuntur. Hinc in Romanis Breviariis excuſis & MSS. & pluribus Mrologiis (veluti Bellini, Greveni, Molani, Maurolici, Galeſinii, hodierno Romano &c.) feſtum huic diei affigitur. Haec quum ita ſint; videntur hoc ſaltem loco Faſti marmorei fallere, qui hoc die *Natalis* (h. e. feſti cujuslibet) non vero *Paſſionis* notam appoſuerunt. Verum illi non falluntur, ita me Deus adjuvet. Etenim verba ſupra recitata abſunt a Graecis Actis, quae primigenia eſſe, in ſubjecto Schediaſmate abunde demonſtravi; etſi de eo alii in utramque partem diſſeri poſſe putarint, ac praeterea Henſchenius pag. 279. n. 3. (cui videtur aſſentiri Bailletus in Tab. crit.) Graeca ex Latinis expreſſa fuiſſe, ſibi falſo perſuaſerit. Adhaec in Latinis Actis ex MS. Cod. S. Maximini (apud Henſchenium num. 2.) non XIV. die Maii, ſed dicitur *martyrizatus Nonis Junii*. Poſtremo Graeci in Menaeis & in Synaxario Coll. Claromontani Parif. S. J. de S. Bonifatio agunt die XIX. Decembris; et in Baſilii Menologio die XX. ejuſdem menſ. Et quidem inſcriptio in eodem Baſilii Menologio incipit: Ἄθλησις, h. e. *Certamen* ſive *Paſſio*, non autem, Μνήμη h. e. *Memoria*.

Haec quum ita ſe habeant; Graecis magis accedo, *Paſſionem* conferentibus in XIX. aut XX. Decembris, quam Latinorum libris (quorum alii XIV. Maii, alii V. Junii de eo agunt) quibus impoſuit additamentum haud valde antiquum Latinis Actis adſutum. Adde quod iſtud additamentum non tantum ab Actis Graecis (ex quibus Latina expreſſa fuerunt) abeſt, verum etiam ipſum per ſe eſt abſurdiſſimum. Eſtne enim credibile, Bonifatium prid. Id. Majas in Cilicia paſſum, potuiſſe intra paucos dies Tarſo Romam deferri, deinde ab Aglae aedificari ſepulcrum via Latina, ac ſic poſtremo Nonis Junii (h. e. XXII. a paſſione die) in eo ſepulcro recondi? At vero ſi S. Martyr die XIX. aut XX. Decembris decertaverit, ut Graeci volunt; ſatis erit inter paſſionem ac ſepulturam ſpatii. Vides jam quanto judicio a noſtro hoc marmore abſit hoc die *Paſſionis* nota, cujus loco *Natale* ſubſtituitur. Putarunt enim Neapolitani, Romanos (ad quos ſe conformare in feſto celebrando conveniens putarunt) die non ſuo h. e. non θανασίμῳ de eo Martyre agere.

Quid jam ergo cauſae fuit, cur ei potiſſimum diei feſtum a Romana Eccleſia (a qua ceteri Latini eum diem didicerunt) affixum fuerit? Non alia certe fuit, quam quod die XIV. Maii S. Bonifatii reliquias ex via Latina in Eccleſiam ſibi dicatam in colle Aventino translatas fuiſſe oporteat: de qua Eccleſia videatur Aringhus tom. 2. Rom. ſubt. l. 4. c. 6. n. 7. Quonam Chriſti ſaeculo ea Eccleſia conſtructa fuerit, latet. Verum X. ſaeculo eidem Eccleſiae (quae jam *SS. Bonifatii & Alexii* dicebatur, ob allatas

latas eo poſtea S.Alexii reliquias) adjunctum Monaſterium erat; quo in Monaſterio ſaec.decimo S.Adalbertus Ep. Pragenſis quinquennio vitam monaſticam transſegit, uti ex duplici ejus vita conſtat apud Bollandianos die XXIII. Aprilis. Verum S. Bonifacii Eccleſia longe antiquior ſaeculo X. fuit. Ergo ne dubita, quin ea Translatio ac ſimul novae Eccleſiae Dedicatio(quae dedicatio primitus tota fere in condendis Martyrum reliquiis conſiſtebat) in XIV. Maii inciderit: eaque de cauſa in hoc noſtro marmore hoc die non *Paſſio* ſed *Natale* ſignatur.

Atque haec ad Kalendarii penſum ſatis erant. Verum dum in Acta S.Bonifacii attentius inquirerem, Schediaſma quoddam in ea Acta (non tam ſedulo conſcriptum atque elimatum, quam opera ſubitaria interim domi natum) non fuit cur heic deſiderari ab harum rerum cupidis paterer.

SCHEDIASMA

In Acta S. Bonifacii M.

§. I. *Acta Graeca quae nunc exſtant, habenda eſſe pro primigeniis; & ex iis poſtea Latina expreſſa fuiſſe. Ex occaſione de* Aſſitto, *&* Aſſiſtor, *&* Παρίστημι: *de* aſcetriis *&* ſanctimonialibus *inter ſe aevo ſequiore confuſis: de* divis *ſive* divinis apicibus: *de Helleniſtica horum Actorum dialecto, & id genus aliis.*

PRimus qui quaeſtionem de his Actis propoſuerit, Graece ne an Latine ſcripta ab initio fuerint, Lucas Holſtenius fuit, qui in ſua ad haec Acta praefatione, *Affirmare* ſe non audere, dixit, *utrum Graeca a Latinis, an vice verſa haec ab illis promanarint*: *nam* (ait) *in utramque partem argumenta ſuppetunt*. Idque alii poſtea ſecuti fuerunt. At mihi contra prorſus non dubitandum videtur, quin Latina e Graecis transfuſa fuerint.

I. Ac primum Graeca dictio prae Latina eſt magis propria, ac multo magis nativa fluit. Cujuſmodi illud eſt, quod τῷ ΟΤΙ ἐξηγητικῷ in Latinis hiſce nunc particula *Quoniam*, nunc *Quia* reſpondet ex more Vulgati Scripturae interpretis, ut ſect. 2. (9) *Dicentium*, *QVONIAM* (Gr. ὅτι) *ſiquis* &c. Sic ſaepe alias. Atqui ὅτι eo ſenſu eſt bene Graecum: *Quia* aut *Quoniam* non item probe Latinum: quod & interpretem ſervum prodit.

Jam vero ſtatim initio ſectionis I. & alibi ſemper matronae Aglaidis nomen in Graeco eſt ἀναλογικὸν (*ex analogiae regulis factum*) quid enim magis regulare, quam Ἀγλαΐς, Ἀγλαΐδος? At in Latinis *Aglaes* hujus *Aglaes* anomalum eſt. Dices, hoc flecti in modum nominis *Agnes* (pro *Agne*) hujus *Agnes*, aut *Agnetis*, & aliorum id genus, de quibus ad XXI. Januar. plura diximus. At illa, de quibus ibi diſputavimus, ex Graecis ſecundae declinationis veniunt: quum contra Graecum hujus feminae nomen fuerit quintae. Itaque ex Graeco Ἀγλαΐς, Ἀγλαΐδος, Latine fiebat *Aglais*, *Aglaidis*. Verum quid moror? Iſtud *Aglaes* hujus *Aglaes*, inde fort. fluxit, quod ſolerent Latini Graecam diphthongum AI per ſuam AE reddere. Ergo ex Ἀγλαΐς factum initio eſt *Aglas*, tamquam ſi utrumque diſyllabum eſſet, & diphthongum in altera ſyllaba gereret(etſi utrumque ut triſyllabum efferri poſtea placuit) quod ipſum oſtendit, Latina de Graecis manaſſe. In compendio horum Actor. apud Adonem Non.Junii, *Aglahes* hujus *Aglahes* aſpiratione interpoſita id nomen ſcribitur.

Verſus finem ejuſdem ſect. I. Bonifacius inter tot vitia, τρία εἶχε κατορθώματα (ſatis hoc eleganter) nim.hoſpitalitatem,

(9) Numeros ſectionum eos ſequor, qui in Ruinarto editionis Hollandicae occurrunt.

liberalitatem,miſericordiam : at quod his Latine reſpondet, *Tria rectitudinis opera*, id Graecae locutionis elegantiam non aſſequitur, nec ſatis Latine dictum, ac non niſi interpretandi gratia adſcitum.

Deinde ſect.2. v.6. Θεῷ παραστῆναι forenſe eſt verbum ſatis probum : at in Latinis *Deo aſſiſtere* non idem plane ſignificat ; cujus loco dicere debuiſſet, *Ante Deum* (aut *ante Dei tribunal*) *ſiſti*, aut neutraliter *ſiſtere*. Nam contra illud *Aſſiſtere alicui* re vera eſt ei *patrocinari*. Plinius (cujus heic exempla potiſſimum profero, quippe ab aureo Latini ſermonis ſaeculo paullo remotioris) VII.ep.6. *Aſſiſtebam Vareno jam tantum ut amicus, & tacere decreveram* : Et X. 85. *Archippus (cui Eumolpus, ſicut Pruſae, aſſiſtebat) dicit ſe libellum daturum*. At Latinus Actor. ſcriptor non aliter *Aſſiſtere* uſurpavit, quam ut verbum verbo appenderet : nam τῷ Παρίστημι ſuum conſuetum παράλληλον (nempe verbum *Aſſiſto*) e regione poſuiſſe contentus, ceterum de ſenſu ſecurum ſe praebuit. Idem tamen Latinus ſect. XI. paullo religioſior fuit, ubi in eadem locutione eodem Latino verbo, ſed tamen paſſivo utitur ; ſic enim incipit : *Judex pro tribunali juſſit* (παραστῆναι) *aſſiſti ſibi* (ead.ſyntaxi ac *ſiſti ſibi*) *ſanctum Martyrem*. Nec id prorſus novum. In Actis *SS.Rogatiani & Don.*apud Ruinart.n.6.*Praeſes pro tribunali reſidens . . . Confeſſores praecepit aſſiſti*.

Ad finem ejuſdem ſect. εὐκτηρίους οἴκους homo Graecus recte dixerit : at Latinus *Oratorias domos* non alia de cauſa uſurpavit, quam quia verbum verbo appendere voluit, alioqui *Oratoria* dicturus, ſi ſuomet non alieno ductu ſcripſiſſet. Ab eadem eſt cauſa, quod verbo ἀγωνίζομαι (*decerto*) Latinus verbum *Agonizor* reſpondere fecit, aeque ac Latinus Eccleſiaſtici interpres. At hoc in interprete toleramus facilius, quam in ſcripto quod (αὐτοφυὲς) genuinum haberi poſſe, vulgo (temere tamen) contendunt.

Sect. 3. χαριέντως appoſite dictum pro *facete* : at quod Latinus ibi poſuit, *Gratulanter*, nec tantumdem eſt, neque heic locum habet, nec poſtremo id aliunde uſurpavit auctor, quam ut propius Graeco accederet. Putavit enim, ut a χάρις fit χαριέντως, ſic a *Gratia* eadem notione dici *Gratulanter*. Mitto illud quod pro λείψανον tum heic tum ſect.2. legitur *Reliquias ideſt corpora*: nam alterum hoc nomen non puto interpretis fuiſſe, ſed gloſſema adſutum.

Sect.13.v.3. Bonifacius antequam feriretur, μικρὰν ὥραν h.e. non *parvam horam* (quod totidem verbis Latinus heic poſuit, ſervilem interpretem agens) ſed *pauxillulum temporis*, ad orandum petiit.

Sect.16.initio hortatur Angelus Aglaidem, ut S.Bonifacii reliquias *honeſte* ſepeliat : ἀνάπαυσον, inquit, καλῶς : ubi καλῶς ad *honorificam* ſepulturam pertinet. At interpres obviam ejus adverbii notionem ſecutus, reddidit, *Reconde eum bene*. Plura hujuſmodi libens praetereo.

Ecquod porro manifeſtius indicium, quam quod Sect.16. ſepulcri ab urbe Roma diſtantia per *ſtadia* tum in Graecis, tum etiam Latinis Actis colligitur? At id, ſiquid aliud, primigenium ſcriptorem Graecum fuiſſe oſtendit. Quid enim magis abſonum foret, quam ſi Latinus homo ſuo Marte haec ſcribens Graeco intervalli nomine uteretur? At vero quod pro πεντήκοντα σταδίοις *quinquaginta ſtadiis* (quot ſcil.Graecus collegit) Latinus *quinque* tantum ſtadia admenſus fuerit : id quam (10) habuerit cauſam, haud ſcio.

Jam

(10) B. Aglais S. Bonifacium depoſuit ὡς ἀπὸ σταδίων πεντήκοντα τῆς πόλεως Ῥώμης h. e. *quinquageſimo circiter ab urbe Roma ſtadio* : ſicque in utroque Graeco Ms. [Vatic. & Colbertino] legitur; ſic etiam in ſua Metaphraſi Simeon Logotheta poſuit. At in Latinis omnibus [uno dumtaxat codice apud Bollandiſtas excepto, in quo numerus ſtadiorum nec cum Graeca nec cum Latina lectione conſentit] in hunc modum ſcribitur : *Stadiis ab urbe Roma quinque*: mox additur praeter Actorum Graecorum fidem : *In via quae Latina nuncupatur*. In Adonis quoq. compendio ſtadia non plus quinque colliguntur. Vnde vero ea variatio contigerit,

Jam vero ſect. 17. ſic ſcribitur: *Supervixit autem beata Aglaes in habitu ſanctimonialis annos tredecim*. Atqui *ſanctimoniales* quarto incipiente ſaeculo nullae erant; nec earum nomen ante quintum ſaeculum reperio uſurpatum. Quo ſolo indicio textus Latini aetas fit manifeſta. At in Graeco longe alia eſt locutio, eaque Aglaidis aevo conveniens: *ἐπιζήσασα δὲ ἡ μακαρία ἐν τῇ ἀσκήσει ἔτη δεκατρία* &c. Ex quibus vides Aglaen *Aſcetriam* fuiſſe non *Sanctimonialem*: quod alterum nomen tunc inauditum erat. At quo ſaeculo verſio Latina adornata fuit, ea jam vocabula confundebantur. Sic & apud Photium in Nomocanone tit. IX. cap. 1. Μονάστρια [i. e. *ſanctimonialis*] & *ἀσκήτρια* [*aſcetria*] pro eodem ponuntur. Ex hoc jam vides, Acta Graeca & *αὐτοφυὲς* (*genuinum*) opus fuiſſe, nec diu poſt S. Aglaes exceſſum compoſitum: at vero Latina ex Graecis fuiſſe expreſſa, nec ante ſaeculum V.

Sane vero Graecis quoque Actis pauca quaedam ex poſteriore manu acceſſiſſe videntur: cujuſmodi illud eſt, quod initio ejuſdem ſect. 17. Aglais ſuas omnes ſubſtantias non tantum egenis diſtribuiſſe dicitur, ſed & *εἰς μοναστήρια καὶ ξενῶνας*: quod quia nec tempori illi convenit [quo nondum hujuſmodi loca erant]& ab interpretatione Latina abeſt, ex aliena manu poſtea acceſſiſſe, certum habeo.

II. Eſt & illud argumentum meo judicio graviſſimum, quod ex Actorum utrorumque collatione perſpicitur. Palam eſt enim plura in Latinis eſſe, quam in Graecis: ſolent autem quae breviora ſunt, eadem & antiquiora cenſeri. Verum hoc levius: illud gravius, quod quae Latine tantum leguntur, ea [ſi quidem Acta Graeca ex Latinis traducta fuiſſent] plerumque majoris momenti videri debuiſſent, quam ut praetermitti ab interprete Graeco impune poſſent: cujus generis eſt praefatio Actis Latinis praevia, quae tempus motae perſecutionis aperit, nim. Diocletiano IV. Maximiano III. Cos: quae temporis notatio vera ne ſit, an mendoſa, non interpretor. Sed utut eſt: ſi Graecus Latina ſibi traducenda propoſuit [non contra] quo piaculo temporis notationem omiſiſſet? Adhaec eadem Latina praefatio judicis nomen depromit, quem *Simplicium*(11) vocat. Vt & initio ſect. 8. qui in Graecis Actis appellative *ἄρχων* vocatur, is in Latinis nomine ſuo *Simplicius* nuncupatur. Poſtremo in Latinis ad finem ſect. 16. dies tum paſſionis, tum ſepulturae, hujuſque locus Viâ Latinâ ſedulo adſcribitur: & ſect. 17. de Aglaidis apud martyrem Bonifacium ſepultura fit ſermo: quae omnia a Graecis abſunt: non abſutura, ſi haec poſteriora Latinis eſſent, imo & ex Latinis transfuſa. Etenim Graecus Scriptor, ſi quidem ſe interpretem geſſiſſet, quidvis potius omiſiſſet, quam temporum notationes, nomina impp. atque judicis, adhaec diem paſſionis ac ſepulturae, hujuſque locum Viâ Latinâ. Quae quum a Graecis abſint; neceſſe eſt Graecum ſcriptorem fuiſſe antiquiorem, & ex Graecis Latina expreſſa fuiſſe, eaque eodem tempore ab interprete nonnullis acceſſionibus opimiora facta. Eodem, inquam tempore Latina & ex Graeco translata, & ſimul aucta fuere: nam in omnibus MSS. eaedem illae acceſſiones conſtanter leguntur. Et praefationis in primis ſtylus antiquitatem parem Latinitati

nitati

gerit, haud queo dicere.

Sed tamen illud Latinorum Actorum de *Via Latina* additamentum [quod Graecus non omiſiſſet, ut obiter moneam, ſi ſe geſſiſſet interpretem] probum eſt. Nam viâ Latinâ S. Aglais obviam procedens Reliquiis, quippe ex tranſmarino itinere venientibus [poterat & Appiâ procedere: at Latina infrequentior, eoque viſa opportunior] eâdem illas recondidit: ex quo priore ſepulcro poſtea in Eccleſiam S. Bonifacii in Colle Aventino translatio corporis facta fuit.

(11) Occurrit alicubi [ſi probe memini] *Simplicius* quidam Vrbis praefectus. Et eſt ceteroqui uſitatum Romanis nomen, notum ex indice Gruteri & Muratorii. In hoc poſteriore occurrit prae ceteris p. 1498. quidam *C. Simplicius C. F. Cluuia* tribu.

Digitized by Google

nitati totius ſcriptionis prodit: idemque de aliis additamentis judicium. Itaque quum S. Bonifatii ſumma Romae propter ejus reliquias exiſtimatio eſſet; extitit aliquis (idque facile quinto ſaeculo, quantum ex ſtylo poteſt conjici) qui Graeca Acta ita Latine redderet, ut etiam auctiora faceret iis partibus, quas maxime neceſſarias judicavit, quaeque Graeci ſcriptoris diligentiam effugiſſent.

Quod de ſtylo Praefationis a ceteris Actis non abhorrente modo monebam, poteſt & ex his intelligi, quae heic adſcribam. *Qui etiam Tyranni miſerunt ex perſonis ſuis, una cum divis apicibus ſuis, judicem atrociſſimum... Simplicium nomine, in partes Orientis, in Tarſum civitatem* &c. Illud *ex perſonis* (aliter *ex perſona*) *ſuis* eſt ex Graeca Scripturar. tranſlatione petitum, ubi non raro mittendi verbum jungitur cum *ἀπὸ προσώπου*, addito pronomine convenienti, quod in Vulgata redditur, *A facie ſua*, aut *ejus* &c. At illud *cum divis apicibus ſuis* cur quidam minus intellexerint, non video: niſi quod *divinis* [pro *divis*] *apicibus* longe uſitatius eſt: nam τὸ *divus* ad perſonam facilius, quam ad rem referri ſolet. Res autem ad principem pertinentes conſueta adulatione *divinae* aut *divales* vocabantur. Itaque Divini apices paſſim in Jure ſunt imperatorum epiſtolae; quae interdum etiam *ſacri* aut *caeleſtes* aut *noſtrae ſerenitatis apices* vocabantur: de quibus tritis appellationib. vide Juretum ad Symmachum,& Savaronem ad Sidonium. Quamquam & *divus* pro *divinus* uſurpatur in Actis S. Reſtitutae (infra expendendis ad XVI. Maii) in quibus ſect. 3. & 10. legitur *diva poteſtas*, & in epiſtola Theodori apud Baron. in adnot. ad XVI. Jun. hoc ipſum legitur *Divis apicibus*. Cur demum epiſtolae non tantum imperiales, ſed & aliorum, *Apices* vocarentur, ad Acta S. Reſtitutae [ad quae infra ad XVI. hujus menſis commentabimur] ratio deprometur.

III. Poſtremo & illud accedit, quod Graecorum Actorum ſtylus talis eſt, ut aperte prae ſe ferat, ea ab Judaeo aliquo Helleniſta fuiſſe conſcripta: id quod & antiquitatem non mediocrem ei ſcripto conciliat, ac ſimul oſtendit, Latina a Graecis fluxiſſe, non contra. De dialecto Helleniſtica ſcripti hujus adeat qui volet inferne [12] adnotata.

§. 2.

(12) *De Actorum Graecorum Helleniſtica dialecto.*

Ab Judaeo Helleniſta hoc ſcriptum prodiiſſe, non tam ex Biblica phraſeologia ab initio ad calcem uſurpata oſtenditur [quid enim? an non poterat quivis alius Chriſtianus eas locutiones uſurpare?] quam ex Judaicis ſyntaxibus. Cujuſmodi illa eſt frequens repetitio pronominis Αὐτὸς per obliquos caſus, ita ſuffixo Hebraeorum pronomini reſpondens, ut dubitare de Judaeo auctore non queas. Et ea quidem pronominis tertiae perſonae Judaica inculcatio per totam hanc ſcriptionem ad nauſeam uſque regnat. Adhaec pleonaſmus ejuſd. pronominis ita Judaeorum peculiaris eſt, ut neminem alium habere auctorem potuerit: cujuſmodi eſt illud ſect. 4. *δι᾽ ἧς* [ὁδοῦ] *ἐγὼ πορεύομαι ἐν αὐτῇ, per quam* [viam] *ego ambulo in ea*: quod ſimile eſt illi ſyntaxi, *Quorum non audiantur voces eorum*; quae ſyntaxis eſt prorſus inſolens Graeciae. Adde & praepoſitionem *ἐν* cum motus ſignificantia uſurpatam ſect. 5. *ἐλθὼν ἐν Ταρσῷ*, tamquam ſi Latine dicas, *Venient in Tarſo*: & ſect. 6. v. 1. *ἀπελθὼν ἐν τῷ ςαδίῳ*. Cui & illud ſimile eſt, quod Ἐπὶ cum motus-ſignificantia cum genitivo jungitur ſect. 8. *ἀχθήτω ἐπὶ τοῦ βήματος*, tamquam ſi diceres, *ducatur in tribunali*. Atqui Judaeos graeciſſantes ea conſtructione delectatos, oſtendi ad XXV. April. ad Acta S. Marci. Sed & illa ſyntaxis nihilo minus Judaica eſt ſect. X. *ἀνάθεμα τὰ εἴδωλα*. Poſtremo illud ſect. 3. *ἐπεὶ τὸ ἐμὸν λείψανον ἐὰν ἔλθῃ, εἰς ὄνομα μάρτυρος δέχῃ αὐτό*, haud facile expediveris, niſi illud *ἐὰν* pro *δυνητικῷ μορίῳ* [*potentiali particula*] more Judaico accipias, *ἐὰν* ſcil. pro *ἂν*; ac rurſus intelligas, iſtud *ἐὰν* ſive *ἂν*, per tmeſin ab *ἐπεὶ* ſejunctum, cum eodem necti (*κατὰ διάνοιαν*) oportere, ut fiat *ἐπειδὰν poſtquam*, ac totidem verbis interpretere: *Poſtquam vero meum corpus venerit, in nomine martyris accipis* [pro *accipies*] *illud*? In quo & praeſens pro paullo poſt futuro, & τὸ *In nomine* loco praepoſitionis *Pro*, ſunt omnia ex Judaeorum Helleniſtarum ingenio.

Sed jam videor e ſyntaxibus ad Judaicas locu-

§. 2.

Reſpondetur objectis. Quid ſit γένος κλάρυ, & de clariſſimatu: quid κάνδιδα πράττειν, & Candidam agere ſeu gerere, ac de Codicis Th. Candidatu: fuiſſe dignitatum titulos cum uxoribus quadamtenus communicatos.

Quaenam Holſtenius pro adverſa parte argumenta habuerit [ut qui praefatur, ſibi *in utramque partem argumenta ſuppetere*] non ſatis video. Niſi vero hoc illum perpulit, ut ita ſcriberet, quod quidam in Graecis Actis Latiniſmi ſint, qui videantur ex Latinis Actis manaſſe. Sic ſtatim initio Aglais dicitur filia Ἀκακίου, γένους κλάρυ; quod fort. expreſſum ſit ex eo, quod Latine ſcribitur, *Acacii, genere.. clari*. Verum τὸ Κλάρυ heic dignitatis nomen eſt, eoq. retineri a Graeco ſcriptore immutatum debuit; ſicuti & Latini Graecas Aulae CPolitanae dignitates ἀνερμηνεύτους [*integras*] uſurpant: Porro *CLARA perſona* eſt ſenator, vel ejus uxor l. 5. D. *de cur. fun.* Eodemque pertinet *clara dignitas* in l.ult.D.*quod met. cauſ.* Vt & *Clariſſimi* & *Clariſſimatus* eodem ſunt referendi. Ceterum quod proxime ſequitur, *Quondam proconſulis*, id multo felicius in Graeco dicitur, ἀπὸ ἀνθυπάτων: quod debuiſſet interpres κυρίως [*proprie*] reddere, *ex proconſule*, aut *ex proconſulibus* [quomodo in utroque Codice & Ammiano dignitates olim geſtae efferuntur] ſi quidem aevo feliciore vixiſſet.

Sunt praeterea & illi Latiniſmi: ut num. 13. σπεκουλάτωρ [etiam Marci VI. 27. Graece & Latine uſurpatum] & n.14. κομμενταρήσιος: quorum in Latinis illud eſt *ſpiculator*, hoc *commentarienſis*. At haec quoque paſſim apud illius ſaeculi Graecos ſcriptores κατὰ πᾶσαν γλῶτταν uſurpata reperias.

Quid quod e contrario num. 6. illud βάκλοις reſpondet *fuſtibus*, & πάλοι redditur *ſtipite*; & n.3. λικτία [qua voce & Alex. Trallianus utitur] vocat Latinus *baſternas*? Annon hinc palam fit, illas voces [quas dixeris ex Latino Graecas] non ex Latinis Actis [in quibus diverſae omnino ſunt] manaſſe, ſed fuiſſe jampridem Graecis vulgo uſurpatas?

Eſt & ille Latiniſmus haud paullo difficilior num. 1. αὕτη δὲ τρίτον ΚΑΝΔΙΔΑ ἔπραξεν ἐν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ἐπαρχόντων: quae Latine ſatis infeliciter explicantur in hunc modum, *Haec*(Aglais) *ergo ter CANDIDAM egerat apud urbem Romam ex Praefectura*: quod nihil eſt: etſi olim ſcriptum fuiſſe ſuſpicor, *& praefecturam*. Et Henſchenius quidem in adnotatis ad Acta Latina quaedam ex conjectura de ſuo ſupplens, ſic eum locum reſtituit: *Haec erat vidua N.* [alicujus ſcil. cujus nomen vetuſtas deleverit] *qui ter candidam egerat*, & quae deinceps ſequuntur: ratus ſcilicet, honores iſtos viris non feminis convenire. Verum Latinorum Graecorumque omnium MSS. conſenſus vulgatam ſcripturam ſollicitari vetat. Nec verum eſt, honorificos ſaltem dignitatum titulos ita virorum fuiſſe proprios, ut cum feminis non communicarentur: nam *clariſſimatus* etiam ad uxores pertinebat, ut & aliae quaedam honorum nomenclationes. Verum ne lectorem morer: res, uti ſuſpicor, ita ſe habuit. Actorum Graecorum ſcripto-

ri

cutiones tranſiviſſe: cujus generis ſexcentae ſunt in hac hiſtoria: cujuſmodi duae ſunt illae inſignes, una ſect.8. [κοινὸν ὄνομα, commune nomen] altera ſect. 11. de *odore ignis*: de quibus dicam §. 3. Adde quod ſect.15. σκήνωμα [*tabernaculum*] pro *corpore* uſurpatur. Adde & illud quod ſtatim initio Aglais γυνὴ μεγάλη [*mulier magna* i. e. *potens*] eadem notione dicitur, qua Job *vir magnus inter orientales*. Et quod ſect.2. Καὶ νῦν ἰδοὺ (*& nunc ecce*) μεμάθηκα &c. tranſitio eſt Judaeis uſitatiſſima. Sect. 14. initio, ἤρξαντο λέγειν, *coeperunt dicere* [pro *dicebant*] *ad invicem*. Verum quid pluribus opus eſt, ubi res ipſa loquitur, haec non niſi aliquem ex Judaeo Helleniſta Chriſtianum iſto modo balbutiviſſe? Hinc autem diſcimus, quarto ſaeculo [quo haec Acta prodiiſſe oportuit] Helleniſticam, uti vocant, dialectum adhuc Judaeis in uſu fuiſſe. Sed tamen Helleniſtica monumenta tertio & quarto ſaeculo rariora eſſe coeperunt: quae primo & altero ſane quam frequentia fuerant.

Digitized by Google

ri nomen mariti Aglaidis ignotum fuit [quid enim mirum,homini Aſiano quae Romae geſta fuerant latuiſſe?] ſciebat autem, eum ter praetorem & praefectum urbis fuiſſe. Atqui earum dignitatum appellationes ſub poſterioribus principibus etiam uxoribus communes interdum fiebant, ferme in eum modum, quo nunc quoque proregis uxor *Viceregina*, & gubernatoris *Gubernatrix* vocatur: ut de imperiali domo taceam, in qua etiam ad principum conjuges honorifici tituli quidam derivabantur. Hinc Graecus Actorum ſcriptor partim quod mariti nomen neſciret, partim brevitati ſtudens, quod dicendum de marito fuerat, id uxori non ineleganter tribuit. *Haec*, inquit, *tertium* (κάνδιδα) *Candida* [ea eſt praetura] *Romae & praefecturam geſſit*.

Jam vero quod dixi, illud Κάνδιδα eſſe praeturam, id didici ex l.21. C.Theod. *de praet. & quaeſt.* ubi Candidatus ſubſtantiva notione eſt praetura. *Qui per ſingulos annos ad CANDIDATVM atque honores certos noſcuntur*,ſive potius *nominantur*,quo modo recte J.Gothofr. ex Ms. reſtituit; quem ibi vide.Atqui ſubſtantivum *Candidatus* Graecis, opinor, Κάνδιδα, ut hinc conſtat, dicebatur: pro quo Latinus interpres poſuiſſet *Candidatum*, ſi aevo feliciore vixiſſet. Nunc vero Graecum CANDIDA [pro quo forſan alii *Candidam* repoſuerint] retinuit.

Quamquam ſi verſi amamus,femininum CANDIDAM probum eſſe, Acta S.Eleutherii Ep.& M. ſuadere poſſunt. Exſtant autem ea apocrypha S. Eleutherii Acta apud Papebrochium die XVIII. Aprilis, in quorum initio ſic de Eleutherii patre ſcribitur: *Qui tertio CANDIDAM Romae ediderat*: ſive, ut in aliis Mss. legitur, *Quum primus fuiſſet ſenator, ac ter Candidam edidiſſet*. Quae non eſt mihi dubium, quin horum Actorum fabricator ex illis S. Bonifacii deſumpſerit; ac proinde jam tum in his CANDIDAM lectum fuiſſe oportet.

His adde S. Ambroſium aequalem his Actis ſcriptorem. Nam quid CANDIDAM Latinus Actorum S. Bonifacii interpres appellaverit (miſſa Papebrochii (13) originatione vocabuli) ex Ambroſio liquet. Etenim quin *Candidam* IV.ſaeculo editionem ludorum Romani vocaverint, dubitare nos minime ſinit Ambroſii locus ſerm. 81. a Gothofredo productus. *Praeparemus*, inquit, *nova & praeclariſſima munera*, *edamus primam Candidam in veſtitu nudorum*, *ſecundam vero non minus nobilem* &c. Huc etiam advocat Cangius illud, quod in Paſſione SS. Seraphiae & Sabinae legitur: *Filia Herodis Metallarii cujuſdam, qui ſub Veſp. Aug.ter in urbe Roma candidam confeſſionem* (Cangius reponit *editionem*: etſi nulla eſt ſcripturae ſimilitudo) *dedit Romanis*. Quae etiam verba ex Latinis S. Bonifacii Actis adſcita videntur.

Ex hactenus dictis vides,quae in Graeco Κάνδιδα vocantur,ſive accipienda eſſe pro *Candidatu* i. e. praetura (maxime quum ἐπαρχότητι *praefecturae* jungantur) ſive pro ludorum editione, ad quam *quaeſtores* ſcil.*candidati*(vox eſt in Cod.Theod. & Symmacho & in lapidib.frequens) h.e. ad praeturam deſignati, tenebantur. Lampridius in Alex. Severo: *Quaeſtores candidatos ex ſua pecunia juſſit munera populo dare: ſed ut poſt quaeſturam praeturas acciperent, & inde provincias regerent*. Hinc ea in Kalendario Hervvartiano aevi Conſtantiniani XIII.Kal.Jan. vocantur plena locutione, *Munera candida* (quae ſcil. eo die dari conſueviſſe ex eo Kalendario diſcimus)& in his Graecis S.Bonifacii Actis abſolute Κάνδιδα.At vero quum alibi Latine *Candidam* feminino genere legimus, ibi ſive *editionem* ſive quid ſimile ſubaudire licebit. Verum

(13) Ad recitatum Actorum S. Eleutherii locum ſuſpicatus eſt Papebrochius, *ludos Circenſes* ibi fortaſſis intelligi. *Quibus*, inquit, *initium dabat novus conſul miſſa ſeu explicata mappa*; de quo citat Alex. VVilthemium ad Diptychon Leodienſe. Ergo a mappae *candidae* explicatione CANDIDAE nomen derivat. Quin & hunc, de quo nunc diſputamus, Actorum Bonifacii locum Henſchenius (in Adnot.) de ludis aut congiario intelligit.

Verum (ut noſtrum maxime penſum peragamus) ſi Latinus Actorum ſcriptor ſuo illa Marte effudiſſet, numquam ſic locutus fuiſſet, *Candidam egerat*; ſed dixiſſet *ediderat*, quo tunc modo omnes loquebantur. Nunc quia interpretem egit; Graeco ἔπραξεν reſpondere fecit Latinum *Egerat*. Nam in vet. Gloſſis Πράττω plerumque redditur *Ago*, & Πράττων *Agens*. Nimis ſane improprie Latinus interpres ſe geſſit. At Graeci auctoris κυριολογία (*loquendi proprietas*) admiranda fuit in eo quod verbum πράττω uſurpavit: niſi me Gloſſarum excerpta fallunt, quae Carolus Labbeus Gloſſario Cyrilli intexuit, in quibus Πράττοντες. ſunt *Candidati* h. e. ad praeturam deſignati, iidemque ludorum editores. Eodem forſitan & illud pertinet, quod in nummo Neronis Nicacenſium apud Vaillantium in averſa parte legitur: M. ΤΑΡΚΥΙΤΙΟΥ. ΠΡΙΣΚ. ΑΝΘΥΠΑΤΟ. ΠΡΑΤΤΩΝΤΟΣ. *M. Tarquitio Priſco procos. faciente* [ſupple fortaſſis *ludos*] ſive uno verbo *edente*.

§. 3.

In utrumque Actorum textum paralipomena quaedam. Quid ſit κοινὸν ὄνομα, commune nomen; *& cur martyres de proprio nomine interrogati, generale* Chriſtiani *nomen obtruderent. De Baſterna. Jejunium Translationi Reliquiarum praevium. Textus haud ſemel emaculatur.* Odor ignis. Κονδὸς *quid*. Robuſtus *pro* Ruber, *ſive* Flavus. *De Armelauſia.* Noceo *cum quarto caſu*. Κορμός. *Riſus agnoſcentium proprius*. Ταξιώτης. Defunctio *quid ſit*. *Quid ſit* EXALTARE. *Gloſſis & Columellae lux*.

Jam hoc evicimus, haec Acta Graece primitus ſcripta fuiſſe, nec diu poſtea de Graeco in Latinum transfuſa, ac totidem quidem plerumque verbis. Quamquam vero ex occaſione plura paſſim in utrumque textū adnotavimus; adhuc tamen pauca reſtant animadverſione digna. Jamq.ut inde ordiar: quis illud expediverit,quod ſect.8.legitur? *Judex autem ait ad eum:Quid vocaris? Beatus Bonifatius dixit: Jam dixi tibi, quia Chriſtianus ſum: ſi autem vis diſcere* COMMVNE *nomen meum* (Graece totidem verbis, τὸ κοινὸν ὄνομά μου) *Bonifatius vocor*. Atque idem prorſus in Actis S. Thallelaei reperio (apud Papebrochium die XX. Maii p. 180. num.2.) qui de nomine interrogatus reſpondit: Χριστιανός εἰμι· εἰ δὲ τὸ ΚΟΙΝΟΝ ὄνομά μου μαθεῖν θέλεις, Θαλλέλαιος λέγομαι. *Chriſtianus ſum: quod ſi* COMMVNE (non recte interpres, *Vulgare*) *nomen meum ſcire cupis, Thallelaeus vocor*. Et ea quidem Thallelaei Acta parvi aeſtimat Tillemontius; quem vide to. 4. in S.Cajo Papa. Quorum auctor verba, quae modo adſcripſimus, ex antiquiore hac prorſus S. Bonifacii hiſtoria mutuatus, ad ſuum Thallelaeum vertit.

Eſt hoc autem in actis beatorum martyrum perquam familiare, ut de nomine quaeſiti, non aliud nomen quam *Chriſtiani* promerent. Quin & de *Sancto* M. hoc prae ceteris narrat Epiſtola Eccleſiae Vienn. & Lugd. apud Euſebium, quod *nec ſuum, nec gentis, aut civitatis ex qua eſſet oriundus, nomen, nec utrum ſervus eſſet an ingenuus, prolocutus fuerit: ſed ad omnes interrogationes Romana lingua reſponderit*, CHRISTIANVS SVM. *Hoc ſibi nomen, patriam, genus, omnia denique eſſe, ſubinde profitebatur*.

Verum quid illud ſibi vult, quod heic *Commune* nomen vocant? An non potius *Chriſtiani* nomen *Commune* omnibus dicendum erat, *Bonifatii* vero aut *Thallelaei* proprium? Atqui ne dubita, quin id ex conſuetudine Helleniſtarum petitum fuerit, quibus κοινὸν & *commune* tantumdem eſt, quod *profanum* & *immundum*: quod alibi *carnale nomen* dicitur, ac ſpirituali opponitur. In Actis S.Hilariani [apud Boll.ad 16. Martii] Tatianus Diac.de nomine interrogatus reſpondit: *Nomine carnali Tatianus vocor, ſpirituali vero Chriſtianus*.

Ex eo vero Bonifacii & Thallelaei reſponſo tandem ediſcimus, ecqua mens Martyribus fuerit, quando nomen priſtinum ſuum non audentes depromere, ejus loco ſe *Chriſtianos* vocarent. Nam qui ſic ſe gerebant, ii nomina ſua priſti-

na pro imputatis habebant, utpote die *luſtrico* (uti appellabant) non ſine ſacris impoſita. De ſacrificio, quod die luſtrico ſive *Nominalibus* fiebat, fidem faciunt Ariſtophanes Avibus, Euripides Electra, Suidas in *Δεκάτην ἑστιᾶσαι*. Adhaec Feſtus & Macrobius *luſtricos dies* inde nuncupatos prodiderunt, quod tunc *luſtrarentur* pueri, quum eis nomina imponebantur. Is dies apud Romanos octavus femellis, nonus pueris erat: at apud Atticos decimus. Sed cetera jam ſuo quaeque ordine perſequamur.

Sect. 3. *Accepit autem puer Bonifatius . . . duodecim equites, & tres baſternas*. Et infra ſect. 15. Bonifatii Martyris corpus conſervi ejus *poſuerunt in una de baſternis*. Ex his vides, accepiſſe Bonifacium baſternas non aliorſum, quam ad collocandas Reliquias; nec minus quam tres, ut ſi forte plura Martyrum corpora ſibi comparare daretur, haberet ubi reponeret. Quid autem proprie *baſterna* fuerit, Graecus horum Actorum auctor declarat, apud quem utroque loco pro *baſternis* λεκτίκια (*lecticulae*) uſurpatur. Item in Gloſſario Nomico ſic ſcribitur: *Λεκτίκιον, βαστέρνα, κράββατον*. Ex quibus liquido conſtat, *baſternam* fuiſſe tantumdem quod Graecis λεκτίκιον (14) *lecticulam*. Erat igitur *baſterna* parvae lecticae genus: ſed hoc primum intererat, quod lecticae ſervorum cervicibus, baſternae binorum (15) burdonum dorſis gererentur: ut plane *baſterna* ſimillima fuerit hodiernae Italorum (16) *Lecticae*. Adhaec baſterna non niſi tecta (17) erat, ac plerumque matronale vehiculum; quum tamen lecticae etiam apertae uſurparentur, & in utriuſque ſexus uſu promiſcuo. Atque haec de baſterna animadvertiſſe contentus, lectores plura cupientes ad Salmaſium, Schefferum, Roſweidum in Onomaſt. ad vitas Patrum, Meurſium in Gloſſ. Gr., Martinium, Voſſium in Etym., & Cangium in Gloſſ. Lat. rejicio. Ex paucis enim quae heic obſervavi, & ex laudatis doctor. viror. locis non dubito quin juſta baſternae notitia hauriatur. Ceterum ex hoc loco diſcimus, antiquos Chriſtianos Martyrum Reliquias baſternis, tamquam honeſtiore vehiculo, deportare conſueviſſe. Nec enim pro re nata baſterna heic uſurpata fuit, ſed deſtinato conſilio paratae tanto ante baſternae fuerunt.

Sect. 4. Sic ſecum reputat Bonifacius: *Juſtum eſt vere, ut neque carnes contingam, neque vinum percipiam; quoniam . . . Corpora SS. Martyrum portare habeo*. Quae periphraſin veteris jejunii (18) complectun-

(14) Quod Graeci *Baſternam* per diminutivum λεκτίκιον [*lecticulam*] redderent, id notat, baſternam minorem fuiſſe, quam pro juſtae lecticae modulo. Nec immerito, nam baſterna a binis burdonibus aut etiam mannis vehebatur; quum contra lectica plerumque a ſenis exquiſitae proceritatis mancipiis, interdum octo [unde ſunt *hexaphori* & *octophori* nomina] gereretur. Adde quod quum bini illi baſternae vectes jumenti unius ante, alterius retro, dorſo inniterentur, ex eo intelligitur, baſternam vectium illorum inter ſe intervallo non fuiſſe latiorem. At lectica patebat multo latius.

(15) Exſtat de baſterna epigramma vetus in Pithoei collectione, cujus alterum diſtichon tale eſt: *Hanc geminus portat duplici ſub robore* [duos baſternae vectes intelligit, quos *amites* vocat Palladius VII. 2.] *burdo, Provebit & modico pendula ſepta gradu*.

(16) Vide modo allatos veteris poetae verſus, in quibus non aliud, quam id quod hodie vulgo *Lecticam* dicimus, liquido cernes. Niſi quod in hodierna lectica vectores ſedent: at in baſterna cubabant. Porro Servius id ſuo tempore *baſternam* [eſt enim vocabulum inclinatae Latinitatis] dici teſtatur, quod olim *pilentum* vocabant. Atqui non prorſus idem: nam pilentum binis conſtabat rotis, quibus baſterna carebat.

(17) Id quoque ex veteris epigrammatis proxime laudati, quod Voſſius & alii protulerunt, diſticho tertio intelligitur. Adhaec in Iſidori Gloſſis *Baſterna* exponitur, *Tecta*, ſupple *lectica*. Locus ſic habet: *Baſterna, Tecta manualis*. Ex quo loco quidam probare voluerunt, manibus etiam geſtari conſueviſſe. At ſcite alii pro *Manualis* reponunt *Mannalis*; quod ſcil. non tantum a mulino genere, verum etiam a mannis portaretur.

(18) Huc pertinet illud Metaphraſtae in ſua S. Bonifacii vita, in hac ipſa narratione: *νηστείας καὶ τὴν πορείαν ἐχόμενος*, *jejunio dans operam in illo itinere*.

Digitized by Google

ſtuntur. Tranſlaturi olim Sanctorum Reliquias, ad id opus jejunio ſe comparabant: id quod ex pluribus conſtat hiſtoriis. Atque hodiedum hoc manſit,ut Epiſcopi pridie jejunent, quam Eccleſiam conſecrent: non id alia de cauſa,ut equidem interpretor, quam quia Reliquiarum Tranſlatio ſub Altari reponendarum prope unicus initio fuit Conſecrationis ritus, qui etiamnum potiſſimus eſt. At enim (objicit Tillemontius) quo pacto haec tanta Bonifacii abſtinentia cum conſervorum expoſtulatione ſtat, qui (infra ſect. 14.) cum *non invenientes, coeperunt dicere: Ille modo in adulterio, aut in taberna poſitus epulatur; & nos circuimus ubique requirentes eum*. Mox paucis interjectis ajunt: *Homo quem nos quaerimus,magis in taberna requirendus eſt*. Verum haec facile conciliantur, ſi concipiamus,in ſuo itinere Bonifacium, quocumque veſperi divertiſſet, clam conſervis ſuis ſolviſſe jejunium. Nam quemadmodum is ſect. 5. Tarſum adveniens per cauſam videndorum amicorum (quorum nomine Martyres intelligebat) a conſervis divertit; idem & in ſingulis manſionibus factitaſſe illum, reor. Quam ſeceſſionem conſervi aliorſum accipientes, eum (clam ſcil.abſtinentem) ad ſolitas voluptates animum adjicere, calumniabantur.

Sect. 6. Bonifacius inter diverſa Martyrum tormenta vidit ἄλλον περιζόμενον ὑπὸ δημίων. Atqui illud περιζόμενον nihil eſt: nec dubium eſt, quin expuncta vocali E, legendum ſit πριζόμενον, ac vertendum, *Alium* (vidit) *ſecari a carnificibus*. Tametſi is error,ut fatear,non hodie aut nudius tertius codicem Graecum invaſit.Etenim jam olim,quum verſio Latina adornata fuit,Latinus interpres monſtroſum iſtud περιζόμενον in ſuo codice reperiſſe videtur. Hinc illa portentoſa interpretatio fluxit, *Alium exterminatam habentem faciem*.Ecquod enim τῷ πρίζεσθαι [*ſectionis*] veſtigium in hac tota interpretatione? Quae quum inſolens ac mira prorſus ſit; neceſſe eſt interpretem ad iſtud περιζόμενον [quod hodiedum legitur] haeſiſſe attonitum;ac non niſi Gloſſarum Graeco-Latinarum[quas jam tum exſtitiſſe, non dubito] ſubſidio adjutum fuiſſe, ut ea verba, quae ſupra adſcripſi, exſculperet. Etenim ἵζημαι & ἱζάνω inter cetera ſignificat *ſubſidere* & *peſſum ire*. Et in Cyrilli Gloſſario,quod Labbeus edidit,Περιζάνω (loco τῷ περυζάνω) redditur *Perfrixit*. Fortaſſis igitur in eam partem illud περιζόμενον (pro περυζόμενον) accepit; putavit enim tamdiu illius Martyris faciem a carnificibus fuiſſe *perfrictam*, donec eam *exterminatam haberet*. Nam in Gloſſis *Extermino* idem, quod ἐξολοθρεύω, *perdo*. Vtut eſt; certe Latinus interpres περιζόμενον in ſuo codice legit. Nec aliter fortaſſis & Metaphraſtes in ſuo reperit; ſed tamen,qui eſſet apprime eruditus, ſtatim pervidit, legendum eſſe πριζόμενον; unde in ſua metaphraſi ſic poſuit, ἄλλος ἐπρίζετο, *Alius ſecabatur*. Hactenus dicta novum argumentum ſuppeditant, ex quo intelligatur, textum Graecum fuiſſe primitivum, ex eo vero Latinum poſtea transfuſum fuiſſe.

Ibid. paullo ante finem ſectionis hujus σκότος [i. e. *caligo*] metaphorice uſurpatur ac nove pro eo, quod eſt *ſtupor graviſſimus*. Locus ſic habet: *Et erat omnino* [σκότος δεινὸν] *ſtupor gravis tormenta talia conſpicantibus*. At Latinus interpres ſenſum tantum aucupatus reddidit, *Et horror magnus ac pavor intolerabilis erat his* &c. Hoc quidem leve.

At illud non inſcite dictum in fine ſect. XI. ὡς κηρὸς, ὅταν ὀσφρανθῇ πυρὸς, h.e. totidem verbis, *ſicuti cera, ubi odorata ſit ignem*, pro *igni admota*. Sed id ſcitamentum interpres vetus, miram locutionem ratus,neglexit: quod tamen Graecus auctor ex Jud.XVI.*9*.imitatus fuerat, ubi apte Hieronymus reddidit, *Quum odorem ignis acceperit*. Simile eſt & illud. *Si tranſieris per ignem, flamma non nocebit tibi, & odor ignis* [i. e. ne levis quidem afflatus] *non erit in te*. Poſt recitata verba in Latino ſic ſequitur: *Et Sanctus quidem non eſt moleſtatus* [ab igne] *incendit autem de AFFLANTIBVS viros multos*.

 Illud

Illud *aſſlantibus* Graeco ὑπερετοῦντων [*miniſtrantibus*] non male quidem reſpondet ; ut ad *aſſlandum* illud ὑπερετεῖν (*miniſterium*) pertinuerit . Tamen ne dubita , quin Latine ſcribas *aſtantibus* , maxime quum Graecе παρεςώτων in codice Colbertino pro vulgato ὑπερετούντων reperiatur .

Illud gravius , quod ſect. 14. Bonifacii vultum conſervi ejus per haec ſigna diſtinguunt . *Vir eſt quadratus , craſſus, robuſtus , capillo compoſitus* . At Graece nihil τῷ *Robuſtus* reſpondet , ubi ſic legitur : Ἀνὴρ (19) τετραγωναῖος, παχὺς, ξανθός. An igitur *Robuſtus* ad ξανθὸν colorem pertinet ? Ita ſane . Etenim ξανθὸν Gloſſae *Rubrum* interpretantur . At antiquis *Robum* [& inde *Robuſtum*] pro *Rubro* dixiſſe Feſtus his verbis docet : *ROBVM* , *rubro colore . . . Hinc & homines valentes & boni coloris* , *ROBVSTI*. At quod in Actis ſequitur, *Capillo compoſitus* quo pertinet ? Nec enim ei quidquam Graece reſpondet . Omninò videtur legendum, *Robuſto capillo compoſitus*; hoc enim totum reſpondere voluit τῷ ξανθὸς . Nam *flavi* aut (ἰδιωτικῷ ſermone) *robuſti* ii dicebantur, qui caeſariem ejus coloris gererent . Itaque interpres , ni magnopere fallor , illud ξανθὸς reddiderat , *Robuſto* [i. e. rubro ſive flavo] *capillo compoſitus*. At deinde ſemidocti librarii eam locutionem abſurdam rati [quid enim ? an de Sampſone agebatur , cujus robur in crine erat ?] id in duo membra partiti ſcripſerunt, *Robuſtus* , *Capillo compoſitus* .

Statim deinde hoc ultimum inter Bonifacii διαγνωστικὰ ſigna ſubnectitur : *Coccinea armelauſia indutus* . In Graeco , ῥούσιον ἀρμελαύσιον φορῶν . De *Armelauſia* [quam Graeci neutraliter efferunt ,] jam viri docti pleraque occuparunt . Videantur prae ceteris Salmaſius ad Trebell. Pollionem, & Cangius in Gloſſario. Vox ea a Latiniſne ad Graecos , an contra , manavit ? Etenim Suidas in Etymologico Ms. ab *armis* (ὅπλοις) quibus (20) ſuperinducebatur , dictam exiſtimat : at contra Iſidorus ab *armis* ſive humeris deducit , ex eo ſcil. quod inferne *ante & retro diviſa atque aperta*, circa *armos tantum clauſa* , *quaſi armiclauſa* . Atque huic formae veſtis ſavet hoc, quod ſcapulare monachorum eodem nomine donabatur . Gloſſae Iſidori : *Armilauſa* , *Scapulare monachorum* . Porro vox ea Latinis varie ſcribitur , cum E aut I , *Armelauſia* & *Armilauſia* ; & una ſyllaba minus, *Armelauſa*

(19) Heic in Cod. Colbertino pro τετραγωναῖος [i. e. *quadratus*] ſcribitur Κονδός : quam vocem nuſquam alibi , quam heic , & in Cyrilli vet. Gloſſis reperio , in quibus ea dictio exponitur *Curtus* : quae notio heic optime quadrat. Ceterum minus huc facit illud Heſychii , apud quem Ἄκονδος eſt ἄχαρις *ingratus* , ubi & hanc affert cauſam , quod Κονδὰς *gratiam* ſignificet . Κονδὸς igitur *Curtus* eſt .

Atqui haec codicis Colbertini lectio , quamvis conveniens huic loco ſit ; tamen novitatis ab interprete convincitur , qui *Quadratus* reddidit , utique quod in ſuo codice τετραγωναῖος repeteriſset . At vero qui Codicem Colbertinum exaravit , rem abſurdiſſimam ratus , ſi idem bis inculcaretur [etenim τετραγωναῖος *quadratus* & παχὺς *craſſus* idem plane ſignificare videntur] prius illud in Κονδὸς (*Curtus*) mutavit , volens Bonifacium *brevem* ſimul & *obeſum* fuiſse .

Quamquam [ſi , quid in his Actis τετραγωναῖος ſit, ex Latina voce *Quadratus* metiri volumus] apud Columellam VII. 12. canis *quadratus* is eſt , qui nec longus nec brevis ſit . Item Celſus II. 1. *Corpus* , inquit, *habiliſſimum quadratum eſt* [h. e. mediae ſtaturae] *neque gracile*, *neque obeſum* . Poſteriora haec non ad *quadrati* definitionem pertinent ; verum ea corpora *habiliſſima* eſse vult , quae nec mediocrem ſtaturam excedant , nec ſint juſto habitiora aut graciliora . Ergo non recte Colbertini codicis deſcriptor pro τετραγωναῖος [*quadratus*] κονδὸς i. e. *curtus* repoſuit ; quum prius illud non habitudinis ſed ſtaturae vox ſit , & quidem mediae , non autem brevis .

(20) Suidae verba ſic affert Meurſius in Gloſsario : Ἀρμιλαύσιον , παρὰ τὸ ἄρμα , ὃ ἐπάνω τῶν ὅπλων . Quibus verbis ad Latinam vocem *Arma* (ὅπλα) ſpectavit : quae vox Graecis recentioribus ἄρμα ἄρματου inclinatur . At reliqua illius vocabuli videntur ſane Graeculi ab ἐλαύνω derivaſse . Citat ibid. Meurſius Rigaltii Gloſsas , quas ad manus non habeo .

lauſa & *Armilauſa*, ut alios corruptiores ſcribendi modos taceam: at Graecis ſemper ἀρμιλαύσιον. Ceterum de *coccineo* colore haud temere heic mentio facta fuit; nam & alios colores gerere poterat, quippe quum & *Armilauſam praſinam* Juvenalis Scholiaſtes memoraverit. At puto coccineum colorem fuiſſe uſitatiorem. Paulinus Ep. 13. *Minime monachali caliga & veſte, quum praeterea facie non minus, quam armilauſa RVBERET*. Hunc vero colorem, quem Graecus auctor ῥούσιον vocavit, non immerito interpres *coccineum* reddidit; nam & e contrario in Cyrilli Gloſſis Graeco-Latinis Κόκκινον vertitur *Ruſeum* h.e. *Ruſſeum*: *Ruſſeum*, inquam, non *Ruſeum*: nam Latini [quibus ea vox magis familiaris, quam Graecis fuit] eum duplici ſibilo efferunt. Exſtat & in Vet. lexico [apud H. Steph. in Appendice in Ρούσιος]iſtud: *RVSSEVS... Coccinus color, & flammeus, vel qualis eſt rubricae Sinopicae.* Et quae ibid.ſequuntur.

In fine ejuſdem ſectionis. *Quid enim VOS nocebit venire uſque ad ſtadium, & videre ſi ipſe eſt?* Nocendi verbum nunc primum eum accuſandi caſu jungitur; nam & Tertullianus in de Exhort. caſtitatis ſic antea ſcripſerat cap.XI.*Puto nobis non magis. licere naſcentem nocere* [per medicamina ſcil.]*quam natum*. In Actis S.Perpetuae ſect.4. *Non me nocebit in nomine Domini Jeſu Chriſti*. In Actis SS. Claudii & Aſterii n.I. apud Ruinart. *Non me poteris nocere*. Eodem pertinet & illud paſſivum perſonale Juſtini XLIV.4.*Itaque quum non ſolum non noceretur, verū quarumdam uberibus aleretur*. Haec eo notavi, ne qua vis amplius inferatur lectioni Plautinae.Scripſerat is Mil.Glor. Actu V. v.18.

Jura, te non nociturum eſſe hominem de hac re neminem.

Et ita in omnibus Mss. reperiri, teſtatur Taubmannus. Tamen idem Lambinum & Acidalium ſecutus edidit *homini nemini*: quod & alii arripuerunt. At tu ne dubita, quin accuſandi caſus e Comici manu fuerit.

Initio ſect.15.pro σκήνωμα [h.e. *tabernaculum*: quo modo in N.T. Helleniſtae Judaei *corpus* vocare amant]in Colbertino legitur pulchre τὸν κορμὸν i.e. *truncum*. Sicuti enim Virgilio corpus avulſo capite *Truncus* vocatur; idem quoque loquendi genus & heic uſurpatur. At Euſtathius [apud Cangium in Gloſſar.Gr.in Κορμὸν] nimis anguſte κορμὸν definit: τὸ ἀπὸ τραχήλου μέχρις αἰδοίων κύτος τοῦ σώματος δίχα τῶν χειρῶν· ὃ καὶ θώρακά τινες καλοῦσιν, ἕτεροι δὲ κορμὸν, ἰδιωτικῶς. *Qui a cervice ad genitalia modus corporis pertinet, ſine manibus: quod &* [θώρακα] *thoracem quidam appellant, alii* κορμὸν *truncum, vulgari ſermone ſcil.* Quo ſatis indicat, id nomen inter κίβδηλα numeraſſe grammaticos. Mox quod Martyris caput in conſervorum ſuorum conſpectu poſitum *riſiſſe* dicitur, is habitus ac geſtus eſt agnoſcentis ſuos. Nam quibus loqui non licet, non id aliter, quam arriſione faciunt. Servius ad illud Ecl.4.

Incipe parve puer riſu cognoſcere matrem, ſic adnotat: *Sicut enim majores natu ſe ſermone cognoſcunt; ita infantes, parentes riſu ſe indicant agnoſcere*. Paucis interpoſitis, recte Interpres *Officialem* reddidit eum, qui in Graeco eſt ταξεώτης; nam ea vox *apparitorem praeſidis* deſignat,quemadmodum ea in Pandectis exponitur. At in Cyrilli Gloſſario ea non tantum vertitur *Apparitor*, ſed & *Officialis*, aeque ut in hoc noſtro interprete. Porro quod in his Actis ταξεώτης cum E ex Mss.editum fuit, id fruſtra editor in margine monuit legendum eſſe cum I ταξιώτης. Non id inquam neceſſe fuit; nam utroque modo ſcriptum reperitur. Etenim in Cyrilli Gloſſis cum I occurrit, at alibi paſſim in Mss.cum E: quod poſterius magis adprobat H. Steph. in Theſ. Ea variatio inde orta videtur,quod τάξις in obliquis utramque vocalem admittat. In eadem ſectione extrema Interpres ait: *Glorificantes Dominum ſuper DEFVNCTIONE ſancti Martyris*. Cui Graece reſpondet ἐπὶ τῇ τελειώσει [h.e. *perfectione* ſive *conſummatione*] τοῦ ἁγίου μάρτυρος. Pulchre *defunctionem* pro *conſummatione* uſurpavit: ſicuti

& ali-

& alicubi in Pandectis [locus is a me in *de Dedic. ſub aſcia* illuſtratus fuit : ubi & ſimilem Ovidii locum attuli] ſepulcrum *functum* dicitur, illud ſcil. quod jam ex illatione corporis *conſummatum* aut *perfectum* vocabatur, quia jam religioſum evaſerat.

At illud quid ſibi vult, quod ſupra ſectione 6. praeterieram, ubi Bonifacius inter varia Martyrum ſupplicia vidit *Alium ſtipite in collo ejus infixo, & EXALATVM in terra?* Sic enim in vet. Interprete legitur. Sed enim meo periculo corriges EXALTATVM h. e. *βαθυνόμενον*, ſive *alte defoſſum*. In Cyrilli Gloſſis Βάθυνσις redditur *Exaltatio*, & ibidem *Exalto* reſpondet Graeco Βαθύνω h. e. *profunde* ſive *alte deprimo*. Quo etiam ſpectat Columellae locus III. 13. nondum plane intellectus: *Sulcos dirigunt fodiuntque, & EXALTANT in tres pedes*. Vbi τὸ *Exaltant* vulgo interpretantur *Erigunt*: parum ſcite: nam contra eſt *alte deprimunt* ſive βαθύνουσι. Nec enim ſulci ſurſum, ſed deorſum imprimuntur, quamvis in ea ſulcatione ex conſequenti telluris aggeres utrinque attollantur. Sed ad Actorum locum redeo: in quo non alia ab ea, quam dixi, in Graeco ſententia eſt, ſi quidem recte locus capiatur. Sic autem ibi legitur: Α'λλον, πάλον εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ ἐμπαγέντα, καὶ δηλαμένον ἐν τῇ γῇ. Vbi Ἄλλον abſolute ponitur; eoque interpungendum duxi, ne cum πάλον jungatur. Sententia vero haec eſt: *Quod ad ALIVM* [martyrem] *attinet*; [vidit Bonifacius] *palum collo ejus infixum*, & [eumdem palum] *exaltatum in terra* i.e. alte in terra defixum. Faceſſat ergo illud EXALATVM, quod criticos torſerat; cui & Henſchenius in ſua editione aſpirationem addidit, ut ſit EXHALATVM.

Poſtquam haec ſcripſeram, deprehendi, Adonem in ſuo horum Actorum compendio, quod Non. Junii inſeruit, legiſſe in ſuo codice non *Exalatum*, ſed *Exaltatum*; etſi in eo falſus ſit, quod *erigendi* notionem ei participio tribuerit, *Alium*, inquit, *ſtipitem in collo habentem infixum, & a terra ELEVATVM*, ſic nim. illud *Exaltatum* exponens. At Metaphraſtes non male: διὰ τοῦ τραχήλου πάσσαλος ἐλαθεὶς, τῇ γῇ προσεπήγνυτο, *ſtipes per collum tranſactus terrae affigebatur*: quod Graeco textui, quem ſupra recitavimus, optime conſonat. Ac de locis utriuſque textus animadverſione dignis ſatis hactenus.

Niſi quod de Metaphraſtae paraphraſi, cujus modo memini, breviter monendus eſt lector, ſect. 2. v. 14. pro εἰγχιροία [quod nihil eſt : ad quam vocem Bollandianus adnotator expavit] facillima mutatione ſcribi debuiſſe ἀγχινοίᾳ; maxime quum teſte eodem adnotatore Hervetus *Ingenii ſolertia* verterit.

§. 4.

De actorum S. Bonifacii antiquitate, dignitate, ac fide. Ex occaſione autem . . .

Hiſtoria haec quondam viris magnis Baronio, Valeſio, Holſtenio, Bigotio, Henſchenio, Ab. Claudio Floro (qui hanc totam narrationem ſuae Hiſtoriae Eccleſ. intexuit) & aliis in pretio fuit; nec immerito. Nam ejus antiquitas tanta eſt, ut praeſtare auſim, eam Graece quidem IV. labente ſaeculo ab aliquo ex Judaeis Chriſtiano prodiiſſe, Latine vero quinto. Nec enim locutiones illae veteres, in quas breviter animadvertimus, niſi qua dixi aetate, venire ſcriptoribus ſuis ſub calamum potuiſſent. Adde quod ſtylus ubique talem ſe prodit, ut nativam paſſim ſimplicitatem ſpiret, ex qua maxime talium monumentorum pretium ac dignitas exſiſtit.

Tamen quum plura in hac hiſtoria difficultates non modicas crearent; iis, credo, deterritus Ruinartus haud dignam judicavit, quam in ſua *Acta ſincera* inferret; etſi qui ejus operis editionem in Hollandia poſtea repetiverunt, non ſiverunt hanc ibi deſiderari. Sub haec autem vir acris judicii Tillemontius (tom.V. Not. 82. in perſec. Diocl.) non leve his Actis bellum

bellum indixit, ſed eatenus tantum (ſi eum recte interpretor) ut pro *originalibus*, uti vocant, haberi ea vetaret, ac Bollandiſtas eo nomine reprehenderet, quod primitivorum actorum eis meritum tribuiſſent: quod ei libens aſſentior. At poſtremo Bailletus ex ſemita, quod ajunt, ſecit viam, atque acerbiore cenſura uſus, ea non dubitavit inter Romanenſes (21) uti vocant, narratiunculas amandare.

De hoc autem ſcripto ſic equidem cenſeo. Graeca, uti dicebam, Acta haud ſerius IV. ſaeculo, non imponendi animo, ſed bona fide elucubrata fuerunt. Quum autem Boniſacius Roma profectus, primo Tarſum appulſu ſe ſtatim confeſſoribus immiſcuiſſet, nec diu tentus atque interrogatus, ac biduo tantum decertans vitam finiſſet; id opinor in cauſa fuit, ut ea Actorum pars, quae martyrium antecedit, haud certis ex monumentis teſtata Graeco ſcriptori fuerit, ſed ex ambiguis potius narrationibus corraſa. Eo fit, ut de Aglaidis genere ac marito parũ aut nihil exſtet, de Aglaide autem ac Bonifacio, ante quam Tarſum attingeret, vitaque utriuſque ante acta pauca admodum narrentur. At quae poſtea ab initio certaminis ad finem uſque ſcribuntur, ea meo judicio plus fidei merentur: non eo uſque tamen, ut ad Actorum, uti vocant, originalium auctoritatem aſſurgant; nec ut praeſtare quis poſſit, non aliquas Graeco textui particulas ex poſteriore manu acceſſiſſe. At Latina interpretatio (quae V. ſaeculo antiquior non eſt) longe minus auctoritatis habet in iis, quae ſupra Graecum textum admetitur; cujuſmodi illud eſt, quod in praefatione ſaevam perſecutionem anno Chriſti 290. motam ſuiſſe ſcribitur. His intellectis non tantum Bailleti delicatiora faſtidia ſponte ſua concidunt, ſed in pleriſque etiam cum Tillemontio nobis conveniet.

Et ſuperiore quidem §. (in adnotatis ad ſect.4.) ei Tillemontii objectioni, qua in Bonifacii abſtinentiam (cui ſcil. conſervorum teſtimonia ſect. 14. refragentur) inſurgit, ſatis mihi ſeciſſe videor: nunc ei tantum Tillemontii difficultati occurremus, qua Aglaidem ac Bonifacium, tum, quum reſipiſcere coeperunt, gentiles ratus, ἀσύςατα (*non ſibi conſtantia*) quaedam inde infert. Gentiles autem eos fuiſſe ex Actis ipſis ſect. 2. comprobat, in quibus matrona Bonifacium alloquitur ſect.2. ἀκήκοα Χριςιανῶν λεγόντων &c. *Audivi*, inquit, *a Chriſtianis quum dicerent*, nempe reliquiarum SS. Martyrum cultum proficere ſibi peccatoribus poſſe ad Divini Judicis indignationem declinandam. Hoc enim quum eloquitur, haud dubie ſe a Chriſtianis, ipſa nondum Chriſtiana, ſegregem facit. Quod ſi tunc adhuc in gentiliſmo haerebant; cur non a Chriſtianis de baptiſmo petendo monerentur? Is enim primus ad pietatem gradus eſſe debuit; quo ſimul etiam ab omni anteactae vitae crimine mundi evaderent. Atque in eo argumento haud mediocriter (22) exſultat vir graviſſimi judicii.

Atqui non eſt dubium, quin ambos pro Chriſtianis ſcriptor habuerit. De Aglaide certos nos facit ejus λόγος ἀποπεμπτικός (*oratio dimiſſoria*) extrema ſect.3. *Dominus ... qui propter noſtram ſalutem formam ſervi accipiens, proprium ſanguinem effudit ... ipſe mittat Angelum ſuum* &c. quae allocutio utrumque ſacrorum Chriſtianorum conſcium arguit. Sicuti & Bonifacii oratio ſect.4. eum Chriſtianis haud dubie aggregat. Nec illud Aglaidis dictum ſupra

(21) Bailletus in Tab. Critica ad XIV. Maii ſic incipit: *Ses actes ... portent diverſes caracteres de ſuppoſition, quoiqu' ils ſoient anciens. Cependant il eſt difficile de croire, que le fond de l' hiſtoire ſoit abſolument faux, & de ne pas juger, que l' auteur auroit voulu ſe jouer de ſa matiere, & traveſtir la veritè en ROMAN.* Idem poſt pauca ferme iis accedit, qui Graeca ex Latinis expreſſa tradiderunt: in utroq. falſus.

(22) *Cependant* (ait Tillem. Not. 82. in perſec. Diocl.) *dans le deſſein qu' ils ont de ſe ſauver, ils ne parlent point de demander le bapteſme; mais Aglaide envoie Boniface en Orient pour en apporter des reliques des Martyrs, afin de leur baſtir des egliſes. Eſt-ce là la premiere choſe que les Chrètiens recommandoient à ceux qui embraſſoient la foy ou la penitence?*

pra recitatum, prout Graece concipitur, quidquam incommodat; nam ſine controverſia excidit in Graeco particula τινῶν, ex vetere interpretatione ſupplenda, in qua ſic legitur, *Audivi QVOSDAM Chriſtianorum dicentium* &c. Pro quo Simeon Logotheta in ſua Graecorum Actorum metaphraſi ſect. 3. ſic poſuit: *Audivi* (ΤΙΝΟΣ τῶν εὐσεβεστέρων) *a QVODAM piorum*. Non ſe igitur omnino a Chriſtianorum grege ſecernit; ſed QVOSDAM Chriſtianos, ipſa utique Chriſtiana, dicentes audivit, juvari ſe poſſe cultu SS. Martyrum ad veniam adipiſcendam. Nec id vero conſilium a veterum Chriſtianorum (23) ingenio abludit: at idem conſilium gentilibus dari inconveniens erat, quibus prima de baptiſmo cura eſſe debuerat. Accedit, quod ſi Aglais & Bonifacius pagani fuiſſent, eorum commercium (quippe cui ſatis fuiſſet animus (24) maritalis) crimine caruiſſet. At contra Chriſtianis animus maritalis haud ſatis erat, niſi & nuptias Eccleſia conciliaret: quae auctoritas huic Aglaidis cum ſuo (25) liberto ſocietati defuit. Imo nec facile um-

(23) Scitum eſt, aevo Cyprianico tantum dignationis vivis adhuc martyribus fuiſſe impertitum, ut eorum interventu indulgentia lapſis concederetur. De quo & plura exempla in ſinceris Martyrum hiſtoriis occurrunt. Vt in Epiſtola Eccleſ. Vienn. & Lugd. de Martyrib. Lugd. (in Ruinarto ſect. 12.) *Mortua jam Eccleſiae membra viventium ope atque auxilio ad vitam revocata ſunt: & Martyres GRATIFICATI ſunt* [pace ſcil. ac venia data] *iis qui fidem negaverant*. Adde & Dionyſium Alex. Epiſt. ad Fabium Antioch. apud Euſeb. VI. 42. *Hi divini Martyres, qui nunc aſſeſſores ſunt Chriſti ... dum heic apud nos eſſent, quoſdam e fratribus lapſos, & idolis ſacrificaſſe convictos ſuſceperunt; & converſionem illorum ac poenitentiam cernentes ... eos in coetum ſuum receperunt, & in orationibus ac cibo cum iis communicarunt*. Quorum praejudicatam ſententiam a ſe ratam haberi debere, merito ſubdit.

Quin & adhuc in purgatorio exſiſtentibus adhuc vivi Martyres veniam impetrabant. Itaque S. Perpetua [in ejus Actis ſect. 7.] Dinocratem puerum a poenis purgatorii ſuis precibus liberavit. *Et*, inquit, *cognovi ſtatim, me DIGNAM eſſe* [h. e. dignam, quae impetrarem] *& pro eo petere debere* &c. Huc illa tanta Martyrum *Dignitas* pertinet, ut quaecumque a Deo poſcerent, protinus impetrare crederentur. In eiſdem Actis ſect. 4. S. Perpetua ſic ſcriptum reliquit: *Tunc dixit mihi frater meus: Domina ſoror, jam in magna DIGNITATE* [at in Holſteniano cod. DIGNATIONE] *es, & tanta, ut poſtules viſionem* &c. Quae & ſtatim eidem oblata petenti fuit.

Quod ſi nondum conſummatis, nec de victoria ſecuris, tantum tribuebatur; longe plus certe perfectos jam Martyres, & apud Deum aevo ſempiterno fruentes, habuiſſe virtutis ad veniam impetrandam, non immerito perſuaſum fuit. Hinc in veteribus Damaſi aliorumque antiquorum epigrammatibus, quae adhuc marmoribus inciſa viſuntur, non aliud in fine martyres [in quorum laudem illa conſcripta ſunt] exorantur, quam ut peccatorum indulgentiam a Deo impetrent. Exempla ſunt paſſim obvia. Ac facile mihi perſuadeo, fuiſſe tertio quartoque ſaeculo in more poſitum, ut qui poenitentes diutinam Martyrum Lipſanis ſervitutem impendiſſent, eis, tamquam martyres pro ſe interventores habentibus, eâ gratiâ poenitentiae ſpatia contraherentur.

(24) Romanis quidem legibus dominarum cum ſervis aut libertis connubia vetabantur. At eas leges ſaepe in deſuetudinem abiiſſe, vel hoc meo judicio oſtendi, quod eas leges ſaepius inſtaurari [non alia certe de cauſa, quam quia interim exoleviſſent] neceſſe fuit. Fabrettus certe p. 289. octo inſcriptiones affert, in quibus patronae libertis iiſdemque conjugibus ſuis ſepulcra conſtruunt. Quod quum palam fieret; neceſſe eſt, eas leges, ſimul ac repetebantur, mox deſuetudine abolitas. Ac poſtremo ex eiſdem inſcriptionibus conſtat, non aliud quam animum maritalem connubia inter patronas ſuoſque libertos conſtituiſſe.

(25) Bonifacium Aglaidis libertum potius, quam adhuc ſervum fuiſse, eſt quod vehementer ſuſpicer. Nec obeſt, quod in his Actis Aglais *Domina*, Bonifacius *Servus*, ceteri de familia *Conſervi* nuncupentur: nam etiam aevo meliore *ſervorum* & *libertinorum* vocabula permutabantur. Plura extant apud Svetonium & alios in Pallantem liberrima dicteria, quae eum adhuc ſervum arguerent, niſi aliunde ſciremus, libertate donatum. Exemplis pluribus ab antiquitate petitis ſuperſedeo; praeſertim a marmoribus, in quorum uno Capuano nonnullos conjunctim *Servos libertos* aut *libertos ſervos* inſcriptos me deprehendiſse, memini.

Digitized by Google

umquam Eccleſia dominae cum ſervo aut liberto ſuo nuptias (quippe indecoras & legibus tunc temporis vetitas) adprobaſſet. Quocirca non alia de cauſa Aglais ſe ſibi peccati conſciam in eo commercio fatetur, quam quod eum ſibi poſt priores legitimas nuptias copulaſſet, quem amore maritali complecti non poterat, quippe Eccleſia Chriſtiana ejuſmodi impares atque indecoras nuptias improbante.

Poſtremo Emericus Bigotius Actorum Graecorum ex Cod. Colbertino prooemium tale protulit, ex quo neceſſario efficitur, Bonifacium & Aglaidem peccatoribus, ne animum deſpondeant, in exemplum poenitentiae fuiſſe propoſitos; in exemplum inquam non converſionis ex gentiliſmo, ſed ex peccatis poſt baptiſmum admiſſis. Nolo equidem contendere, Graecum illud prooemium Colbertinum parem Actis antiquitatem habuiſſe [imo contra ſtylum diſſimillimum ultro agnoſco] ſed hinc tamen apparet, Bonifacium & Aglaidem pro lapſis, quorum ſanatio difficilior, non pro gentilibus, quorum facilis curatio, habitos. Eodem pertinet, quod Simeon Metaphraſtes in horum Actorum prooemio, inita comparatione martyrum innocenti vita illuſtrium cum iis, qui ubi Chriſtianiſmum ſceleribus inquinaſſent, ad ultimum anteacta crimina ſuo cruore diluiſſent, his poſterioribus Bonifacium adnumerat, uſurpata etiam Evangelica ovis errantis & cum gaudio repertae parabola.

Hac priore difficultate ſubmota, jam facilius ei querelae reſpondebimus, quam idem Tillemontius adverſus haec Actorum verba ſect. 16. intentat. Παραλαβοῦσα (Aglais) κληρικοὺς εὐλαβεῖς [at Latinus vetus interpres plura heic legerat in hunc modum, κληρικοὺς καὶ ἄνδρας εὐλαβεῖς, h. e. *clericos & viros religioſos*: idque rectiſſimum eſt: vide Act. VIII. 2. & dicta ad S. Marci Acta] μετὰ λιτῶν, καὶ κηρῶν, καὶ θυμιαμάτων ὑπήντησεν τῷ ἁγίῳ λειψάνῳ. Quae totidem verbis ſic ſonant: Et Aglais *aſſumptis ſecum clericis viriſque religioſis, cum ſupplicatione & cereis & ſuffitibus proceſſit obviam ſancto corpori*. At hunc totum exequiarum apparatum ante Conſtantini regnum, Romae praeſertim, peragi a Chriſtianis potuiſſe, negat Tillemontius. Fateor, ſi haec propalam fierent. At nonne clam intempeſta nocte qualiſcumque is honor haberi Reliquiis illis potuit? Nam & in Actis S. Cypriani proconſularibus ſect. 5. ſic legitur: *Ejuſque corpus propter gentilium CURIOSITATEM* (h. e. eorum qui *curioſi*, aut *frumentarii*, pluribuſque aliis vocabulis dicebantur, ſedulam inveſtigationem; ſic enim heic *curioſitatem* accipio) *in proximo poſitum* [pro tempore ſcil. tunc] *eſt. Inde per noctem ſublatum cum cereis et ſcholacibus* [h. e. funalibus] *ad areas Macrobii* ... *cum voto & triumpho magno* (en λιτὴν, *ſupplicationem* Actorum noſtrorum) *deductum eſt*.

XV N S ZACHARIE PROPHE

IS eſt ex **XII.** undecimus: quem Latini poſt Bedam ſincerum die VI. Septembris colunt. Quo etiam die Uſuardus ſic incipit: *Zachariae prophetae: qui de Chaldea ſenex in patriam reverſus, juxta Aggeum prophetam jacet conditus*. Eodem die a Beda, Rabano, Romano parvo, Adone, Notkero, hodierno Romano colitur. Porro quae de prophetae morte hiſtoria ex Uſuardo adſcripta fuit (quae & in quibuſdam Adonis apographis legitur) ea ex Pſeudo-Epiphanio cap. 21. profecta, etiam in Chronico Paſchali (pag. 152. edit. Cangii) reperitur.

At Graeci in Baſilii Menologio non cum Latinis die VI. Septembr. ſed pridie *Memoriam Zachariae prophetae* (non tamen illius XIIviri, ſed *patris Jo: Baptiſtae*) agunt. Iidem vero ex XII. prophetis undecimum die VIII. Febr. colunt, quos & Moſcovitae pro more ſequuntur. Poſtremo iidem Graeci in MS. Synaxario (apud Bollandianos ad XVI. Maii in praetermiſſis pag. 560.) de eodem

hoc XIIviro agunt craſtino die i.e. XVI. Maii. Hoc & noſtri Faſti ſecuti ſunt, ſed qua potuerunt. Nam quia ſequens dies feſto S. Reſtitutae impeditur; ob eam cauſam de propheta pridie occuparunt. Eoque factum ut *natalis* notam adpinxerint, quippe diei non ſuo. Quamquam ceteroqui emortualem prophetae diem nemo, ut arbitror, ſe aſſecuturum ſperet.

XVI N S RESTITVTE

Admonitio.

Hujus S. Virginis tanta eſt apud Neapolitanos, & proximos inſulanos celebritas, ut ſi paullo longiorem de ea Commentarium pertexuero, nemo id, uti ſpero, ſit in eo reprehenſurus, qui in noſtrorum praecipue hominum gratiam plura ſe commentari profiteatur.

DE S. RESTITVTA VIRG. AC MARTYRE

COMMENTARIVS

CAP. I.

De vulgatis S. Reſtitutae Actis.

EXſtant hujus Martyris Africanae Acta apud Henſchenium ad diem XVII. Maii pag. 20. quae ad eum Neapoli Antonius Beatillus Jeſuita ſubmiſerat, *ex Mss. codicibus Maſſarellenſi & Taurenae eruta*, quemadmodum titulus praeferebat.

Nuper vero V. Cl. Jacobus Caſtellus JCtus Neapolitanus Neapoli eadem Acta recudit, eaque non tantum uberrimis adnotationibus, verum etiam variantibus lectionibus auxit, quas ex triplici codice Bibliothecae Teatinae SS. Apoſtolorum hauſiſſe ſe profitetur. Ex iis porro Mss. recentiſſimum eſſe, ac novitio prorſus charactere exaratum, teſtatur eum, ex quo exemplar illud deſcriptum fuit, quo Heſchenius uſus eſt: nam ei Ms. ſic praeſcribitur: *Paſſio S. Reſtitutae . . . ex codd. Maſſarell. & Taurenſi*, prorſus ut Henſcheniana praenotatio praeferebat. At vero idem Caſtellus duos alios ibidem codices reperit, antiquiorem unum [ante quingentos circ. annos deſcriptum] eumque membranaceum, quem noſter Chioccarellus ei bibliothecae dono dederat; alterum vero chartaceum, & aetatis inferioris, ſed tamen eo, quem initio deſcripſimus, longe vetuſtiorem.

Sane quidem ſi cui haec Acta recudendi cupido inceſſerit, ei auctor fuerim, ut non alium Ms. quam illum veterem membranaceum [quem *primum* cum Caſtello appellabimus] *κατὰ πόδα* ſequatur: ita is lectionum [quas Caſtellus collegit] bonitate ceteris antecellit. Qui codex etiam in ipſa barbarie antiquitatem ſpirat, uti quod *Michi* pro *mihi*, & *Nichil* pro *nihil* perpetuo ſcribatur. Earum lectionum, quae majoris momenti ſunt, ſpecimina nos cap. V. ſuis locis proferemus.

Horum porro Actorum ſtylus juſto ambitioſior eſt, ac tum ſermocinationum longitudine tum fucata dictione lectorem obtundit; ut ſophiſtam magis ſeſe exercentem, quam ſcriptorem veritati litantem animadvertas. Vel ſic tamen nonnullam haec Acta antiquitatem praeſeferunt: quam his cancellis definire poſſe

mihi

mihi videor, ut nec antiquiora ſint ſaeculo (26) VI. nec ſeptimo (27) citeriora. Quamquam de noſtri ſcriptoris aetate enucleatiora aſſerimus cap. 4. quod vide.

Ceterum, ubi ab allocutionibus diſceſſeris; res ipſas bona fide partim ex antiquioribus Actis, partim etiam ex popularibus narrationibus hauſtas contextaſque fuiſſe, cenſeo. Nam hujus quidem, quam nunc terimus, hiſtoriae Auctor ad manus habuiſſe antiquiorem ac ſinceriorem alteram, eamque Latine (28) ſcri-

(26) Nam de unione Chriſti hypoſtatica ea dicuntur, quae Eutychianiſmi procellas jam antea motas prae ſe ferant. Num. 5. Martyr ait: *Sic aſſumpſit humanitatem ut non perderet divinitatem*. Mox Judex ex ſententia virginis Chriſtum ſic deſcribit: *Atque in divinitate ſua humanam carnem veluti quoddam metallum cum alio metallo ſolidantem*: craſſe ſcil., quomodo geotilem noſtra explicantem inducere decuiſſet; ſed tamen ſatis appoſite ad Eutychianam *commixtionem* [cui opponitur *Solidatio*, ſeu glutinatio] retundendam. Deinde locutiones ex Scriptura petitae [quibus inepte auctor etiam judicem utentem pluribus in locis facit, ſed praecipue num. 12. initio] optime cum Vulgara hodierna conveniunt, niſi ſicubi ſedulo auctor aliquam voculam immutavit: at Hieronymiana translatio, quae hodie Vulgata dicitur, ante VI. ſaeculum adoptata fuiſſe non videtur. Mitto locutiones quaſdam ſatis recentes. Nam *ſerenitas* [quae tantum imperatoribus in utroque Codice ſolet tribui, a quibus & ad reges transfuſa] de Euſtaſio praefecto uſurpatur in fine epiſtolae ad hunc a Proclino miſſae num. 8. *Serenitas*, inquit, *pectoris tui*. Deinde *Famen, faminis*, quod ſaepe heic legitur, vox eſt ſequioris aevi. Ut & num. 15. *Parthenope* pro *Neapolis* [de quo vide in Adnot. 29.] indicium eſt poſterioris aevi. Tale & illud ad finem num. 13. *Coepit deprecari Tonantem* i. e. Deum verum: quod quis V. aut VI. ſaeculo ſerio dixiſset? Mitto cetera novitatis argumenta. At illud minime poſsum praetermittere, quod poſtquam auctor num. 1. ſub quo imperatore paſsa ſit Virgo, expoſuerat, etiam num. 2. initio quis pontifex Romanus tunc fuerit, ſedulo adnotat. *Quo* [tempore] *& Rom. Eccleſiam Cajus Dei pontifex & Martyr optime gubernaret*. Atqui ea accuratio, ubi de martyre Romano agitur, non praeter morem eſt: at in Africana martyre eſt mirifica ac ſingularis, nec ante poſteriorem aetatem uſurpata. Ita Jo: Diaconus noſter Antiſtitum Neap. vitas ita pertexit, ut numquam ferme ſub quibus principibus ac Rom. pontificibus ii vixerint, adnotare omittat.

(27) Numquam horum Actorum auctorem inter IX. aut X. ſaeculi ſcriptores amandaverim, a quorum barbarie longiſſime abeſt: quem & alicubi vocibus aevi melioris uſum videas. Ut num. 9. *Imperialem cenſuram*, & num. 10. *Secundum cenſuram Romanae ſapientiae*: ubi *cenſurae* voce eo ſenſu utitur, quo Cyprianus & alii. Sic num. 3. & 10. *Diva* [h. e. divina] *poteſtas* de imperatore. Et num. 9. bis *apices* pro epiſtola uſurpatur. Sic alibi *Credulitas* pro Fide Chriſtiana; & *Recondo* pro *Admoneo*, & quae plura cap. 5. & 6. in adnotatis ad Acta obſervabimus. Etſi horum pleraque videtur auctor ex antiquioribus Actis [uti mox dicetur] in ſuam μελέτην [*exercitationem*] transfudiſſe. Ceterum dictio univerſa non patitur, ut haec Acta poſt ſeptimum ſaeculum rejiciantur. Scimus IX. ac X. ſaeculi ſcriptores, maxime noſtros, Graecis vocibus ac phraſibus ad nauſeam uſque ſcatere, quae ab his Actis abſunt; a quibus & ſoloeciſmi, & conſueta deterioris aevi ſtribligo exſulat.

At vero hujus ſcripti aetatem Tillemontius longe recentiorem facit: qui in Perſec. Diocl. artic. 57. ſic poſuit: *Ils ſont viſiblement aſſez nouveaux, & paroiſſent faits vers le IX. ou X. ſiecle, lorſqu' on faiſoit une elegance de meſler de bouts de vers dans la proſe*. Atqui poetarum hemiſtichia proſae intexere & Lactantio, & aliis pluribus melioris aevi ſcriptoribus in more fuit. Ceterum longe eſt aliud quod IX. & X. ſaeculi auctoribus in deliciis fuit, nim. diſticha & integra poemata a ſe rudi craſſaque Minerva elaborata mediis hiſtoriis infarcire: quum contra Noſter nonniſi poetarum veterum verſibus aut hemiſtichiis ſuam lucubrationem exornet.

(28) Antiquiora Acta [quae ſcriptor horum, quae nunc ſunt, faſtu rhetorico interpolavit] Latina fuiſse non Graeca oportuit; non ſolum quia ſic Martyrem Africanam decebat, verum etiam ex indicio vocum quarumdam melioris aevi, quas inde poſtea conſarcinator in ſuum commentarium transfudit. Earum nonnullas in ſuperiore Adnot. poſui: quibus & hoc addes, quod judex hujus Martyris haud ſemel *Primarius* inſcribitur: de qua voce [quae illius ſaeculi Latinitatem plane ſapit] dicam cap. 5. in adnotatis ad haec Acta.

Utrum porro priora, de quibus modo dicebam, Acta ea ipſa ſint, quae hodiedum ſuperſunt in veteris Officii S. Reſtitutae lectionibus infra cap. 6. diſceptabimus.

Digitized by Google

ptam, mihi videtur : ex quo priore monumento Noſter ita argumentum arripuit, ut illud tamen fucis rhetoricis & juvenili dictione exornaret. Ac de priore quidem ſcriptore prorſus nihil habeo dicere : hunc autem, quem prae manibus habemus, conſarcinatorem fuiſſe domo (29) Neapolitanum, mihi facile perſuadeo.

C A P. II.

De tempore martyrii.

David Romacus is, qui anno 1570. *ſeptem Sanctorum urbis Neapolis Praeſidum* vitas edidit, & hunc ſecuti Paulus Regius, Ferrarius, & alii S. Reſtitutam S. Cypriani illius celeberrimi fuiſſe diſcipulam, & ſub Valeriano principe martyrium conſummaſſe tradunt. A Romaeo, ut opinor, id hauſit Baronius, qui in Mrologio Rom. de ea ſic [*] incipit: *Neapoli in Campania ſanctae Reſtitutae virginis & martyris, quae Valeriano imperante a Proculo judice in Africa varie torta*. Vide ibi reliqua. Qui & in adnotatis addit : *Haec quum dicatur paſſa ſub Valeriano imperatore, ſciendum tamen, quod in ejuſdem Officio eccleſiaſtico paſſa legitur ſub Numeriano, quod errore librariorum factum putatur.* Nec aliter Abr. Bzovius, qui & magiſterii Cyprianici meminit, ad an. 256. n. 9. *Haec* [Reſtituta] *in Chriſti fide a S. Cypriano educata, Valeriano Imperat. apud Proculum judicem accuſata eſt*. Sed totum hoc (a Romaeo certe hauſtum) cum Actis ab Henſchenio datis conciliari nequit, in quibus non tantum altum eſt de Cypriani magiſterio ſilentium, verum etiam ea ſub Diocletiano Imp. & S. Caio Papa paſſa narratur. Niſi vero volumus [quod conjecit Tillemontius in perſec. Diocl. artic. 57.] recentiores iſtos ſcriptores [quamquam de ſolo Romaeo quaeſtio eſt ; nam hunc poſtea ceteri ducem habuerunt] Acta ab Henſchenianis diverſa ad manus habuiſſe. Verum non alia Romaeus vidit, quam quae hodie terimus [30]. Hactenus de ea ſententia, quae Reſtitutae martyrium in Valeriani tempora confert.

Jam vero Acta Henſcheniana, ut dixi, diſertis verbis num. 1. & 2. ſub Diocletiano

(29) Vulgatae hujus hiſtoriae auctorem Neapolitanum ſive civem ſive incolam fuiſſe, non levi indicio illud eſt, quod verſus finem ubi corpus B. Reſtitutae in inſulam Enariam perveniſſe narratur, additur, *Quae* [inſula] *diſtat a civitate Parthenope fere milliaria XXX* [ſive potius XX. uti legendum arbitror]. At vero quid magnopere intererat ſcire, quot millibus ea inſula Neapoli abfuerit? Cur non potius quot eadem inſula Puteolis [quae urbs erat multo vicinior] diſtaret, adnotatum fuit, niſi quia auctor Neapolitanus erat, aut ſaltem Neapoli degebat, aut vero in vicino Lucullanenſi monaſterio monachum agebat? Deinde quod hanc urbem non *Neapolim*, vulgato apud omnes nationes nomine, ſed *Parthenopem* vocet, id quoque peculiare ſequioris aevi ſcriptoribus fuit : qui tunc mirifice ſperabant ſe eſſe doctos, ſi hanc civitatem non *Neapolim*, ſed antiquo nomine *Parthenopem* aut *urbem Parthenopenſem* dicerent. Et ita paſſim in ſcriptoribus Neapolitanis aevi illius reperies.

(*) Dixi ea, quae de S. Reſtituta ibi leguntur, a Baronio Mrologium Romanum reſingente fuiſſe addita : merito quia ceteroqui de S. Reſtituta prorſus tum Belinus, tum etiam Maurolycus ſilent : qui duo antea Mrologium in uſum Romanae Curiae reformaverant.

(30) Excepto S. Cypriani magiſterio [in quo ſive ingenio ſuo, ſive populari traditioni Romaeus indulſit : nec tamen id praefracte affirmavit, contentus dixiſſe, *A Cypriano . . . informata FORTASSE*] excepto, inquam Cypriani magiſterio, &, quod conſequens eſſe debuit, paſſione ſub Valeriano conſummata, cetera Romaeo ſatis cum Vulgatis Actis conveniunt. Imo, ſi verum amamus, ne longiora quidem Acta ab Henſchenio data Romaeus vidit, ſed tantum veteres S. Reſtitutae lectiones [quas infra dabimus] ſibi paucis contrahendas propoſuit. Id quod & eadem plane in cruciatibus percenſendis verba ſuadent, & quod eo uſque brevior decurrat ; ab eo vero loco ſit paullo longior, ubi Martyr naviculae imponitur, haud aliter atque in illis lectionibus. Adhaec judex in Romaei elogio aeque atque in Lectionibus *Proclias* vocatur ; quum tamen idem in Actis Henſchenianis *Proclinus* nuncupetur. Poſtremo inſula, quae in Henſchenianis *Aenaria* vocatur, ea a Romaeo *Hadrima* aeque ut in lectionibus dicitur. Mitto cetera : ut quod quum veteris Officii Lectionibus Oratio ſubjiciatur ; eamdem Orationem & Romaeus elogio S. Reſtitutae ſubtexuit.

no & ſub S. Caio Papa rem geſtam narrant. Id ſi eſt; intra annum 284. & 296. [quouſque ſcil. ſub Diocletiano principe Caius vixit] Reſtitutae certamen contigiſſe oporteret.

At vero Henſchenianum horum Actorum apographum, qua parte Diocletiani meminit, manifeſte mendoſum eſt. Quid enim? Si ſub Diocletiano id contigit; quorſum in Actorum initio pertineret illa de Cari, Numeriani, & Carini regno ac nece altius repetita narratio? Quid ea faceret ad S. Reſtitutae hiſtoriam? Deinde expoſita Numeriani caede, ſic ſubjicitur: *Sed Diocletianus* [ſuccedens in regnum] *Aprum* [Numeriani interfectorem] *interemit . . . . Iſte igitur Diocletianus dum adhuc regnaret*, in Chriſtianos perſecutionem exercuit, qua & Reſtituta vexata tormentis fuit. Hem! de eo qui tum primum imperare inceperat, dicitur, *Dum adhuc regnaret*. Atqui id loquendi genus magis in Carinum convenit; aut potius in Numerianum, de cujus nece proxime dixerat. *Diocletianus*, inquit, *Aprum* [qui Numerianum occiderat] *interemit, jurans, ſine ſuo ſcelere Numerianum fuiſſe percuſſum*. Mox ſtatim ſequitur: *Iſte igitur Diocletianus* [inepte: ſed corrige, *Numerianus*] *dum adhuc regnaret*, in Chriſtianos ſaeviit.

Ac ne putes, hanc meram eſſe conjecturam; ſcito, *Numerianum* ab Antonio Caracciolo in ſuo codice fuiſſe repertum; adhaec vero in antiquioribus duobus codicibus, quos noſter Caſtellus contulit, utroque loco *Numerianum* pro *Diocletiano* legi; in tertio vero recentioris aetatis codice priore quidem loco legi, *Iſte igitur Diocletianus*, at in loco altero [num. 2.] legebatur olim *Numeriani* [cujus ſcripturae *non minima ſigna* deprehendi, Caſtellus teſtatur] ſed eo poſtea abraſo, ſuperſcriptum fuit *Diocletiani*. Sed & in Lectionibus antiqui Officii S. Reſtitutae [editis an. 1525.] utrobique *Numerianus*, nuſquam Diocletianus viſitur. Ergo ſi monumentis hiſce ſtamus, ſub Numeriano S. Reſtituta occubuerit neceſſe eſt anno 284.

Verum id aegre concoquent critici. Nam etſi in Chronico Paſchali ſub Carino & Numeriano Chriſtiani vexati fuiſſe narrantur, & plures in Mrologiis ſub eiſdem paſſi dicuntur; adhuc tamen obſtinatum animo hoc habent viri docti, hanc Numeriani perſecutionem inter fabulas eſſe amandandam. De quo videatur prae ceteris Tillemontii judicium. Qui & in Baronii de Numeriano conjecturam ſe proniorem fatetur: quam ſi per omnia ſequamur, jam parum aberit, quin exſiſtat quarta ſententia, qua cogamur Reſtitutae martyrium ad Deciana tempora h. e. ad annum 250. aut 251. retrahere. At vero [ne morae ſim feſtinantibus] hoc totum, quod ad criticorum hariolationes ſpectat, cupidiores rerum harum expoſitum (31) inferne reperient.

Atque

(31) Tillemontius tom. IV. in S. Caio Papa de ea re ſic incipit. *La Chronique d'Alexandrie marque ſous leur regne en l'an 284. qu'il y eut une perſecution dans la quelle beaucoup de Chretiens furent couronnez du martyre. On trouve auſſi dans les actes de S. Sebaſtien que Carin fit quelque perſecution aux Chretiens a Rome . . . Mais les Martyrologes marquent pluſieurs Martyrs ſous Numerien dans l'Orient & dans l'Occident, ce qu'il eſt neanmoins aſſez difficile de concevoir. Car Numerien avoit peu d'autorité ſous ſon pere, eſtant encore fort jeune & ſimple Ceſar. Et depuis qu'il fut Auguſte, il n'eut guere le loiſir de ſonger a autre choſe, qu'a retirer l'armée de la Perſe, & à la ramener juſque vers Calcedoine, où il fut tué avant le 17. de Septembre 284. Ainſi il n'a preſque pas regnè dans l'Orient, & point du tout dans l'Occident.*

Celà donne grand ſujet de craindre qu'on n'attribue a ce Prince ce qui aura eſte fait ſous d'autres Empereurs par quelque Officier appellè auſſi Numerien, ou de quelque nom approchant. Numerius Maximus gouverneur de Cilicie (qui eſt quelque fois nommé Numerien dans les Mss.) fut un tres cruel perſecuteur du tems de Diocletien. On trouve encore un Numere dans les Actes de S. Iſidore ſous Dece. C'eſt ce que Baronius remarque à l'egard de S. Babylas d'Antioche, qui a certainement ſouffert ſous Dece, e que la Chronique d'Alexandrie, qui l'avoit dit apres Euſebe, marque neanmoins

encore

Atque heic nolo equidem quidquam temere aut praecipitanter affirmare. Tamen non de nihilo hoc eſt, quod tot Martyres in Mrologiis & antiquis monumentis ad Numeriani perſecutionem referantur. Cui perſecutioni praeterea Acta S. Hilariani Aquilejenſis, quae non ſpernenda videntur, magnifice adſtipulantur. Verum de hac perſecutione vide ſubjectam (32) Adnotationem.

Itaq.

encore entre les Martyrs de ce temps ci. Il y a auſſi quelque lieu de croire, que S. Chryſanthe le plus celebre de ceux, qu' on met ſous Numerien, a ſouffert au plus tard des l'an 257. Pour la Chronique d' Alexandrie, elle fait tant de fautes en cet endroit, qu' il n' y a pas moyen de s' y arreſter. Mais quois qu' il puiſſe eſtre des Martyrs, qu' on met ſous Numerien, nous ramaſſerons ici ce qu' on en trouve de plus important. Deinde Martyrum, qui ſub Numeriano paſſi perhibentur, catalogum pertexit.

Sed & idem Not. 3. in S. Babylam (quem Philoſtorgius, Chron. Paſchale, & alii ſub Numeriano paſſum dixerunt) de eadem re in hunc modum ratiocinatur. *Je ne ſcay que c' eſt que tous les Martyrs, que l' on met ſous Numerien. Car comme l' hiſtoire nous apprend, Numerien ne fut que Ceſar tant que Carus ſon pere vécut. Il l'accompagnoit meſme dans le voyage de Perſe: de ſort qu' il n' eſtoit pas en état de rien faire alors de luy meſme: & quoiqu' il ait eſte empereur aprés la mort de Carus, ce ne fut neanmoins que durant fort peu de mois, durant les quels il eſtoit meſme enfermé dans ſa littiere abatu par la douleur de la mort de ſon pere, e par un mal d'yeux . . . Cependant le Martyrologes nous donnent je ne ſcay combien de Martyrs ſous Numerien ſans parler peut eſtre jamais de Carus. De ſorte que la conjecture de Baronius eſt aſſez raiſonable, qui eſt que l'on a attribue a l'empereur Numerien ce qui a eſté fait par le General Numerius, qui perſecutoit tres cruellement les Chretiens ſous Dece, comme nous l' apprenons de Actes de S. Iſidore de Chio. Cette faute eſtoit d' autant plus aiseé a faire a l'egard des S. Babylas* &c.

Jam vero liceat nunc Baronii ſententiam ex ipſomet eruditiſſimo Cardinale cognoſcere. Is ad ann. 284. num. VI. de Martyribus ſub Numeriano caeſis dicere exorſus, nullum adverſus eam qualemcumque perſecutionem controverſiam movet, imo revera plures illi, quos ibi recenſet, quin fuerint *ſub Numeriano paſſi, ipſorum* (inquit) *Acta declarant, conſignata teſtificatione antiquorum ſcriptorum.* Et num. X. *Inſuper ad Numeriani quoque perſecutionem ſpectare videntur, quae in exordio Actor. S. Sebaſtiani Mart. conſcripta habentur uſque ad imperium Carini & Diocletiani ibi notatum. Sunt quidem ipſa Acta legitima, conſcripta a notariis S. R. Eccleſiae.* Ex quibus actis mox ea depromit, quae ad hanc perſecutionem pertinent. Nullum igitur is de Numeriani perſecutione ſcrupulum movet. Quid ergo illud eſt, quod Baronio Tillemontius imputat? Id quidem privatim ad Babylae martyrium pertinet: quod quum Euſebius, Epiphanius, Hieronymus ſub Decio contigiſſe prodiderint, merito quaerit, eccur alii poſtea illud idem ſub Numeriano conſignaverint. *Fortaſſe* (inquit ad ann. 253. num. 126.) *inde error irrepſit, quod tempore Decii erat Numerius exercitus dux, qui Chriſtianos ſaeviſſime perſequebatur, de quo in Actis Iſidori militis ac martyris mentio habetur.* Extant ea Iſidori Acta apud Bollandiſtas die XV. Maii Graece ac Latine, in quibus Numerius is Graece ςρατηλάτης i. e. *militum magiſter* vocatur. *Numerii* autem & *Numeriani* nomina promiſcue uſurpabantur, ut *Conſtantii* & *Conſtantini*, & alia plura, de quibus ad XVII. Jan. diximus.

Ex dictis vides Baronii conjecturam non ad enervandam Numeriani perſecutionem fuiſſe ab eo propoſitam, ſed tantum ad confirmandum Babylae ſub Decio certamen. Nec id Tillemontii locus poſterior a me deſcriptus diſſimulat: at ejuſdem prior locus ſupra in medium productus eam conjectionem latiſſime pertinere jubet, eamque ad omnes Numeriani Imperatoris martyres protendit. Eſt hoc vero credibile tot Chriſti pugiles qui in diverſiſſimis terrarum partibus ſub eo principe coronati produntur, eos inquam omnes ſive a Numerio magiſtro militum ſub Decio, ſive a Numeriano Ciliciae ſub Diocletiano praeſide, ſive ſiquis alius forte ejus nominis fuerit, fuiſſe interfectos, eoque in ambiguo luſiſſe omnes tot Actorum ſcriptores, quaſi qui dedita opera in id conſpiraverint, etſi in variis orbis regionibus ſuas hiſtorias edidiſſent? Eſt hoc quidem incredibile: at illud propius fidem eſt, revera ſub Numeriano in Chriſtianos fuiſſe ſaevitum, quando in id tot teſtes locis ac temporibus diverſi conſentiunt. Verum de hac perſecutione vide ſequentem Adnotationem.

(32) *Pro Numeriani perſecutione amplius adverſus Tillemontium decertatur.*

Hanc perſecutionem modis omnibus labefactare

Digitized by Google

ctare Tillemontius ſatagit: quem vide tum in Perſec. Dioclet. Artic. 1. tum copioſius in locis a me in ſuperiore Adnotatione in medium prolatis. Quum autem viro graviſſimi judicii, ut ita ſtatueret, prora ac puppis Euſebius ſit; perpendendum cum Euſebii locum mihi cenſeo, in quo praecipue exſultat Criticus. Ille igitur in VIII. Hiſt. Eccl. 4. aperte praeſefert, ab eo tempore, quod Decii & Valeriani perſecutiones & Diocletiani procellam interceſſit, diabolum tamquam altiſſimo ſomno correptum ita interquieviſſe, ut mira illa Eccleſiae pax exſiſteret, quam cap. 1. copioſe deſcripſerat. Ita Numerianum & Carinum de numero perſecutorum eximi neceſſe erit.

Atqui hoc argumentum nimis probat. Quod ſi valeret, etiam Aurelianum ex eodem numero detrahere oportebit: de cujus tamen perſecutione [etſi breviſſima] luculenta exſtat apud eumdem Euſebium mentio lib. VII. cap. 30. extremo. Fuit igitur inter Valerianum & Diocletianum caedibus locus, ſed rarioribus, ita ut paci, quam bello, totum id tempus ſimilius fuerit. Verum ipſa Caeſarienſis antiſtitis verba protuliſſe proderit; qui VIII. 4. ſic incipit: *Quippe quam plurimos referre poſſumus, qui pro vero ſupremi Numinis cultu admirabilem* [προθυμίαν] *ſtrenuitatem declararunt: idque non ſolum ex quo adverſus omnes Chriſtianos excitata erat perſecutio, ſed & multo antea, quum pax adhuc vigeret* [illa ſcil. quam cap. 1. deſcripſerat, inter Valerianum & Diocletianum intermedia]. *Tunc enim quum princeps mundi hujus* [diabolus] *tamquam ex altiſſimo ſopore excitari primum coepiſſet; quumque poſt illud temporis intervallum, quod perſecutionem Decii ac Valeriani ſubſecutum eſt, clam adhuc & occulte inſidiaretur Eccleſiae* &c. Ex quibus vides, pacem illam, quam ſupra cap. 1. deſcripſerat, fuiſſe infidam & ex intervallo caedibus cruentatam, tum ſub Aureliano & ſub Numeriano, tum etiam ipſis Diocletiani initiis.

Ceterum Numeriani & Carini perſecutionis meminit Chronicon Paſchale, uti ſupra monuimus: cujus verba ſic habent ad Carini II. & Numeriani conſulatum [qui fuit an. 284.] *Facta eſt Chriſtianorum perſecutio, in qua multi Martyrum vitam finierunt, atq. in iis S. Georgius & S. Babylas.* Nec refert, quod Georgium Acta apud Bollandiſtas ſub Diocletiano paſſum narrant [nam ea acta non unius aſſis aeſtimavit Tillemontius; etſi idem neſcio cur Georgium non inter Numeriani, ſed Diocletiani martyres retulit] nec quod Babylam ſub Decio paſſum, idem Chronicon ſupra narraverat: nam (niſi vero Babylas duplex fuit) certe ejus tempus varie ab antiquis ſignatum eſt: quippe Babylam Epiſc. Antiochenum ſub Numeriano Imp. paſſum & Acta ejus terna [apud Boll. ad 24. Jan.] & Philoſtorgius, & Suidas dixerunt. Quod etſi falſum ſit; at id ſaltem elicitur, Numerianum a Philoſtorgio & aliis pro perſecutore fuiſſe habitum.

Sed & inſuper ejuſdem Numeriani perſecutionis meminere hiſtoriae complurium Martyrum, qui ſub eo decertaſſe dicuntur; quorum indiculum Baronius & Tillemontius contexuerunt. Meminere autem in primis SS. Hilariani Epiſc. Aquilejenſis & Tatiani diaconi Acta apud Bollandum die XVI. Martii: quae Acta tametſi nec uti praeſidialia, nec uti ab aequali ſcriptore elucubrata haberi poſſe fateor; at eſſe tamen antiquiſſima, ſtylus eorumdem prope exſerta voce clamat: quaeque omnino, naevis aliquot exceptis, haud parvae mihi auctoritatis videntur eſſe. In eis igitur num. 3. ſic legitur: *Eodem itaque tempore quum a Numeriano Caeſare juſſio veniſſet, ut Chriſtiani idolis ſacrificarent; apud civitatem Aquileiam ordinatus eſt Beronius* [fort. *Veronius*] *praeſes* &c.

At obſtat, inquit Tillemontius, brevitas principatus Numeriani. Atqui eo id tantum efficitur, ut pauciores caeſi ſint, non ut procella prorſus non detonuerit. Nec repugnaverim, quin eorum martyrum nonnulli forſan ad Diocletiani initia revocari poſſint, etſi ſub Numeriano ideo conſignentur, quia hic ſcil. perſecutionem moviſſet: ſicuti & Diocletiano in veteribus monumentis paſſiones complurium Martyrum tribuuntur, quas tamen ſcimus poſt Diocletiani abdicationem contigiſſe.

Addit & hoc Tillemontius, praeter breviſſimum Numeriani imperium, hoc inſuper obſtitiſſe, quo minus is de promulgandis in Chriſtianos edictis cogitaret, quod totum id tempus in reducendo e Perſide exercitu, morbo ipſe implicitus, impenderit.

Tamen, inquam, paſſim Numeriano Martyres plurimi tribuuntur. Quid ergo eſt? niſi quod ubi factum videmus, fruſtra id fieri non quiviſſe, calumniamur? At ne id quidem magnopere video cur id fieri nequiverit. Numerianus quidem reducendo exercitu, & oculorum dolore diſtinebatur. At quanti id laboris erat edicta in Chriſticolas dictari jubere? Id, inquit, calamitates, quibus opprimebatur, non ſiverunt. At equidem exiſtimo, ex his ipſis calamitatibus arreptam fuiſſe a gentilibus anſam, ut optimum adoleſcentem, ceterum non firmi conſilii & forſitan per recti ſpeciem *cereum* [ut ille ait] *in vitium flecti*, adverſus Chriſti cultores incitarent; quum non aliunde haec tot adverſa imperio juxta ac

ipſis

Digitized by Google

Itaq. donec certiora doceamur, licebit hanc Martyrem ad Numeriani tempus rejicere h.e.ad annum 284.quo anno menſe Septembri [qui ei octavus menſis, & quod excurrit, imperii fuit] Numerianus occiſus periit. Poterit etiam ad annum ſequentem referri,nondum forſan edictis, ſi qua fuerunt, ſublatis.

Atque haec jam ſcripſeram, quum in Pagii judicium incidi, quod ad annum 284. num. IX. hiſce verbis concipitur: *Multos tamen Numeriano imperante praeter eos, quorum Baronius meminit* (catalogum Martyrum ſub Numeriano caeſorum, quos Baronius ad an. 284. recenſuit, intelligit) *martyrium paſſos eſſe CERTUM eſſe debet*. Cui nos judicio adquieſcimus.

C A P. III.
De loco Martyrii.

Certaminis locus in his Actis ſect. 2. *Ponizarius* dicitur; nec aliter in tribus Mss. quos Caſtellus contulit, & in antiquis lectionibus Officii S.Reſtitutae id nomen

ipſis Imperatoribus accidiſse contenderent, quam ab iratis propter contemptas Romanas religiones diis; nec aliud tot malis fore remedium, quam ſi caedibus publicae religionis hoſtium iiſdem litaretur. Scimus has aut ſimiles voces ab idolorum ſacerdotibus fuiſſe maxime in afflictis reip. rebus jactatas, quo principes ceteroqui pios atque moratos adverſus Chriſti Eccleſiam incenderent.

Sed & obſtare hoc alius dixerit,quod Africam, in qua S. Reſtituta dimicarit, ſub Carino, non ſub Numeriano fuiſſe oporteat, ſcribente Flavio Vopiſco in hunc modum: *Hic* [Carinus] *quum Caeſar,decretis ſibi Galliis, atque Italia, Illyrico, Hiſpaniis, & Britanniis, & Africa, relictus a patre* [ad Galliæ munimentum ſcil. ut alibi Vopiſcus] *Caeſarianum teneret imperium, ſed ea lege, ut omnia faceret quae Auguſti faciunt; enormibus ſe vitiis & ingenti foeditate maculavit*. Ergo Reſtitutae martyrium Carino potius, ſub quo Africa, quam Numeriano adſcribendum erat.

Reſpondeo,quoties edicta in Chriſtianos proponebantur, iis utriuſque imperatoris [ſi duo eſſent] nomina fuiſſe praeſcripta, ita ut utriuſque auctoritate in Chriſtianos deſaeviretur.Haec igitur perſecutio Carini & Numeriani proprie dicenda fuit. Itaque in Actis S. Hilariani, quae modo laudavimus, num. 9. utrique eorum edictum tribuitur: *Praeceptum enim Dominorum noſtrorum imperatorum* [Carini ſcil. & Numeriani] *continet, ut ſiquis ex Chriſtianis fuerit inventus, percunctatus puniatur*. Et tamen in eiſdem Actis num. 3. ſoli Numeriano id totum tribuitur, idque Aquileiae, h.e. in Italia, quae una ex Carini provinciis erat. *Quum*, inquit, *a Numeriano Caeſare juſſio veniſſet, ut Chriſtiani idolis ſacrificarent*. Quo pacto haec conciliari inter ſe poſſunt, niſi quo modo templum Caſtorum dicebatur, quod re vera Caſtoris & Pollucis erat; & quo modo Caeſaris unius conſulatus erat in ore omnium, praetermiſſo collega Bibulo? Itaque in Actis quidem publicis *Carinum & Numerianum* praeſcribi neceſse erat: at interim portentoſa Carini ſcelera[in primis autem ſocordia tanta, ut teſte Vopiſco, prae ſubſcribendi faſtidio *impurum quemdam* . . . *ad ſubſcribendum poneret*: vide cetera apud eumdem hiſtoricum, & Cari praeſertim de Carino judicium, abrogare eidem imperium cogitantis] ea inquam Carini deſidia in cauſa fuit,ut quae communiter fierent,ea tamquam unius Numeriani nomine geri vulgo dicerentur. Hinc factum, ut ea perſecutio in edictis quidem & Actis publicis utrique Caeſari, at in ore vulgi uni Numeriano, tamquam ſi is unus omnia nutu ſuo adminiſtraret, tribueretur, omiſso impuriſſimo ac deſidioſiſſimo imperii collega. Atqui hoc loquendi genus ſecuti ſunt hiſtoriarum Martyrum ſcriptores; ita ut non tantum alibi, verum in ipſa Italia & Africa, quas Carino decretas ſcimus, Numeriani tamen juſsu in Chriſtianos animadverti diceretur. Sed & praeter Carini ſocordiam, hoc etiam accedit, quod hic ſuopte ingenio benevolus inChriſtianos fuit, ut in Actis S. Sebaſtiani legitur. Quo fiebat, ut qui Martyres in occidente fierent, ii Numeriani potius, quam alterius juſsu vulgo fieri dicerentur.

Ad ſummam, ſub Carino & Numeriano edicta perſecutionis prodiiſse, negari non poteſt: ſed eadem uni Numeriano ob alterius deſidiam adſcribebantur. Adhaec ejuſdem perſecutionis brevitas in cauſa fuit, ut ab Euſebio(non ſecus atque Aureliani illa ſaeviſſima, ſed tamen brevis) praeteriretur. Quocirca vix aut ne vix quidem dubitamus, quin re vera S. Reſtituta ſub Numeriano decertaverit.

Atque equidem in aſſerenda Numeriani perſecutione fuiſse me nimium video: quo toto labore ſuperſediſsem, niſi ſero Pagii (eam perſecutionem pro certa haberi jubentis) judicium mihi in oculos incurriſset. Cujus verba ſupra ad finem hujus capitis deſcripta habes.

Digitized by Google

tamen ſcribitur. Atqui in tota Proconſulari Africa, ubi res geſta fuit, nullus eo nomine locus occurrit. Nec Henſchenii [33] conjecturae juvant: nec demum quiſquam alius repertus eſt, qui de *Ponizario* S. Reſtitutae patria e tenebris in apertum proferenda laboraverit.

Atqui is locus, uti dicebam, in Proconſulari provincia quaerendus eſt: quem tam vere quam fidenter ajo, non alium fuiſſe, quam *Hipponem Diarrhytum*, celebratiſſimam Africae proconſularis urbem maritimam, ab *Hippone Regio* urbe Numidiae, cui S. Auguſtinus praefuit, diverſam. Ergo *Ponizarius* idem qui Hippo Diarrhytus. Hui! quid, inquis, ſimile? Et tamen certiſſimum eſt, *Hipponem Diarrhytum* & *Ponizarium* non tantum unam eamdemque urbem fuiſſe, ſed & unum idemque urbis ejuſdem nomen, niſi quod pluribus gradibus depravatum.

Gradus autem hi fuere. Initio *Hippo* ſeu *Hippon* cognomento [διάῤῥυτος] *Diarrhytus* h. e. irriguus [ad alterius diſcrimen, cui *Regii* cognomen fuit] vocabatur. Reperitur id cognomentum apud Strabonem, Ptolemaeum, Melam, utrumque Plinium, Solinum, adhaec in Concil. Carthaginenſi ſub S. Cypriano [cui ſubſcripſit *Martyr Petrus ab Hippone Diarrhyto*] & apud S. Auguſtinum in XVI. de Civit. 8., & in Peutingeri [34] Tabula: quod etiam cognomen Gruteriano [35] marmori reſtituendum cenſeo.

Atqui qua dialecto *zabolus* pro *diabolus*, *zeta* pro *dieta*, *ZEBVS* [in inſcriptionibus] pro *diebus*, & tot alia uſurpabantur, eâdem prorſus pro *Diarrhytus*, primo *Zarrhytus* mox *Zaritus* pronuntiari ac ſcribi coepit. Itaque Antoninus *Zarrhyto* uſus fuit, dum ab Hippone Regio Carthaginem hoc iter inſtituit [in quo diſtantias omiſimus] *Hippone Regio Col.* [i. e. colonia] *Ad Dianam*, *Nalpotes*, *Thabracam*, *Hipponem Zarrhytum*, *Tunizam*, *Memlonem*, *Vticam*, *Ad Gallum gallinaceum*, *Carthaginem*. Aeticus ordine contrario ſic recenſet: *Carthaginem*, *Vticam*, *Hippone Zarito*, *Thabracam*, *Ippone Regio*. Quod poſterius ſcribendi genus uſitatius fuit.

Hactenus ex Hippone Diarrhyto ad Hipponem Zaritum ventum eſt. Atqui hoc alterum multo prodigioſius poſtmodum variatum fuit, tum detractione [36] tum acceſſione litterarum aut ſyllabarum.

R r At

(33) De eo loco ſic Henſchenius n. 1. *Fuit in eadem provincia* [proconſulari] *urbs epiſcopalis* Thinniſſa [eadem opinor ac TVNIZA Antonini: quae ſcriptio Henſchenii rationes promovet] *quidni &* Ponniſſa, *ſeu* Poniza *aliquas, unde loco* [Ponizario] *nomen*? Hactenus eruditus Bollandiſta. Atqui nos quid fuerit, non quid fieri potuerit, quaerimus.

(34) Corrupte tamen in ea Tabula, *Ippone Diarito* pro *Hippone Diarrhyto* ſcribitur.

(35) In Romana baſi apud Gruterum p. 259. 6. titulum Imp. M. Aurelio Pii F. ponunt HIPPONENSES .... EX. AFRICA. Atqui in ea lacuna cognomen erat in hunc modum DIARRVTI h. e. *Diarrhytenſes* [quo modo in Collatione Carthag. cap. 139. edit. Baluzii mentio fit *Florentini Epiſcopi Eccleſiae catholicae Hipponenſium-Zaritorum* pro *Diarrhytorum*: quo modo etiam cap. 179. *Epiſcopus Hipponenſis-Diarrytorum*, ſeu potius *Hipponenſium-Diarrhytorum*] nam Regius alter Hippo non *ex Africa*, ſed ex Numidia erat. Cognomen illud cum V potius quam cum Y ſcripſimus, Plinium V. 4. ſecuti, in quo ſic viri docti legi jubent: *Hipponem Diarrutum* [in vulgatis *Dirutum*: falſo quia tum quum maxime florebat] *vocant*, *Διάῤῥυτον a Graecis dictum*.

Atqui & *Hipponenſis regionis* meminit fragmentum lapidis Caſinatis apud Muratorium p. 1049. 5. quam ibi vir idem clariſſ. ad *Hipponem Regium* Auguſtini ſedem refert: parum accurate, quia Regius Hippo non Africae fuit [id quod lapis requirit] ſed Numidiae. CVRATORI. (inquit) ... AFRICAE. REGIONIS HIPPONENSIS. Atque hinc etiam Hipponis Diarrhyti praeſtantiam vides, ut qui regionis, cui nomen dederat, tamquam metropolis haberetur. Ac fortaſſis HIPPONA ſine addito apud Reineſium XI. 105. non eſt alia quam *Diarrhytus*, quippe & antiquior & clarior, ut per excellentiam *Hippon* abſolute vocari potuerit.

(36) Ad detractionem illud referri poteſt, quod in Notitia Africae, quae Victori Vitenſi ſubnectitur, in provincia Proconſulari quinto loco memoratur *Marianus HIPPZARITENSIS*: quod tamen aperte mendoſum eſt.

Digitized by Google

At in his variationibus nihil ſollemnius eſt interjectione ſyllabae NE. Nam quia in itinerum tabulis *Hippone Zarito* auferendi caſu ſcribebatur; poſtquam ex duabus vocibus una confieri coepit, manſit NE terminale prioris partis. Hinc in Anonymo Ravennate lib. III. n. 6. recto caſu *Hippone-zareſton*, & lib. V. n. 5. *Yppone-zareſtum* ſcribitur. Cui ſimile eſt illud Hipponis alterius derivativum apud Victorem Vitenſem *Hippone-regiorum* [37] *civitas*, ab ablativo *Hippone Regio*.

Sed & illud NE alicubi in cognatum NI tranſiit. Sic epiſtolae ſynodicae proconſularis Africae praeſulum in Conc. Lateranenſi ſubſcripſit *Donatus gratia Dei epiſcopus S. Eccleſia IPPONIZARITENSIS*. Atqui ſi ex hoc ultimo derivativo ad ſubſtantivum ſuum pedem referas, reperies jam hujus urbis nomen aevo ſequiore fuiſſe *Ipponizaritus*, ac demum [ſive amanuenſium, ſive vulgaris pronuntiationis vitio] *Ipponizarius*, & amputata [quod ſollemne eſt] primore vocali, PONIZARIVS: de quo tamdiu quaerimus. Quod dixi, aevo poſteriore regnaſſe in propriis vocabulis aphaereſim; ejus conſuetudinis exempla ſunt prope innumera, ut *Spania* pro Hiſpania, *Gubium* pro Eugubio, *Spellum* pro Hiſpello etc. Tale & illud eſt, quod in Actis SS. Claudii & Aſterii MM. apud Ruinartum *Lycia* pro *Cilicia* ponitur, ſicuti et in Hieronymiano Florentinii Mrologio die 23. Auguſti de eiſdem martyrib. *In provincia Liciae Natalis SS... Claudi, Steri* &c. Vbi & *Steri* pro *Aſteri* eodem pertinet. Vſuardus eod. die, *Apud Liciam civitate Egea SS. Claudii* &c. Nec aliter Rabanus. Atqui Aegea Ciliciae non Lyciae fuit. Verum ſiquis ejus moris exempla *ὅσα ψάμμος* cognoſcere cupiet, idem Hieronymianum Mrologium in manus ſumat: nullo non die plura locorum hominumque nomina capite minuta reperiet. Sed & in his ipſis S. Reſtitutae Actis num. 15. quae inſula in vulgatis *Aenaria* vocatur, ea in Mss. *Adrima* ſcribitur h. e. *Arima* pro integro *Inarima*. Vt plane non ſit dubitandum, quin *Ponizarius*, ſeu *Ponizaritus* vitio temporum pro *Hipponizaritus* poſitum fuerit, h.e. pro *Hippone Diarrhyto*, ut jam initio monuimus. Quam urbem eamdem nunc haberi, ajunt, atque id quod hodie vocant *Biſerta Vecchia*, etſi Harduinus ad Plinium cum hodierno *Tamacrata* hunc Hipponem confundit.

De *Hipponis* veriloquio prorſus Bocharti ſententiae accedo; quem videſis in I. de Phoenicum Coloniis c. 24. [38] Ejuſdem vero urbis claritas ex ſupra dictis oſtenditur. Quocirca immerito Romaeus noſter

(37) Is olim locus in antiquiore editione ſic legebatur lib. 1. c. 3. *Qua tempeſtate HIPPONE-REGIORVM obſeſſa eſt civitas: quam omni laude dignus B. Auguſtinus, librorum multorum confector, pontifex gubernabat*. At Ruinartus in repetita Victoris editione pro *Hippone-Regiorum* edidit (credo ex aliis codicib.) *Hipporegium*. Non optime: nam ſolebat τὸ *Civitas* genitivum populi potius regere, quam cum primitivo urbis nomine per appoſitionem jungi; ut *Civitas Andegavorum* potius quam *civitas Andegavum* &c. Itaque nihil elegantius vetere ſcriptura fuit, *Hippone-Regiorum obſeſſa eſt civitas*. Nec Victor (non inelegans ſcriptor) *Hipporegium*, ſed *Hippo Regius*, uti decebat, ſcripſiſſet, ſi quidem primitivo nomine uti voluiſſet. Quare ſicubi in Mss. *Hipporegium* forte ſcribitur, id ex vetere lectione *Hippone-regiorum* depravatum fuit.

(38) *De Hipponis etymologia. Hippone ſeu Vibone in Brutiis.*

Summa huc redit. Hipponem Salluſtius inter Phoenicum colonias recenſet. Quocirca Phoenicium ei nomen eſſe debuit. Situs autem utriuſq. Hipponis talis fuit, ut in ſui uterque *ſinus* receſſu jaceret. Atqui עובא *Vbo* Syris hoc ipſum (h. e. *ſinum*) notat. Sed Graeci poſtmodum eam vocem proxime ad ſuas origines, ut aſſolent, detorſerunt, atque ex *Vbone Hipponem* effecerunt, non ſine afficta *equitum* conditorum urbis fabella, cujus Solinus meminit. Atque ea eſt viri ſummi originatio, quam is modeſte *conjecturam* appellat.

Sed licebit eam conjecturam clarioribus argumentis ita fulcire, ut tandem certa perſuaſio videatur. Nam praeter Hippones in Africa duos proferri tertius in Brutiis poteſt is, qui poſtmodum, receptis colonis Romanis, *Valentia*

noſter *Ponizarlum* Reſtitutae patriam *pagum* nuncupavit. Vide & finem Adnot. 35.

CAP. IV.

In difficilem horum Actorum locum, ex cujus explanatione vera ſcriptoris hujus aetas in lucem profertur.

Cur Euſtaſius, qui Carthagini praeerat, non proconſul, *ſed* Praefectus *nuncupetur. Tres explicationes producuntur ac ſimul rejiciuntur; ac demum quarta propugnatur. Ex occaſione obſervationes diverſae inſperguntur. Praefecti nomine nequit Vicarius intelligi. Vicario Italiae in Africae proconſulem nullum jus. Locus difficilis Actor. SS. Tryphonis & Reſp. enodatur. Anulinus in eiſdem Actis non errore interpretis Praefectus vocatur, ſed re vera praefectus praet. Orientis erat, Bithyniamque[tunc ſedem ſuam] regebat, tamquam praefectoriam provinciam. In Actis Reſtitutae Euſtaſius idcirco* Praefectus *[pro* Proconſul *] inſcribitur, quia ſaeculo VII.[quando auctor haec ſcripſiſſe videtur] peculiaris praefectus praet. Carthaginis erat, ab Juſtiniano primum inſtitutus. Hinc auctoris hujus aetas intra VI. exeuntis ſaeculi, totiuſque prope ſeptimi cancellos vagatur. Difficultas proponitur ac ſimul diluitur.*

Venio nunc ad difficilem, ſiquis alius, horum Actorum locum. Quid enim hoc ſibi vult, quod Euſtathius ſive Euſtaſius is, qui Carthagini praeerat, *Praefectus* inſcribitur? Novum ſane id magiſtratus provincialis nomen eſt: nec alibi prorſus (ubi certe a *Praefecto Auguſtali* diſceſſeris, qui Alexandriam & Aegyptum moderabatur) alibi in provinciarum rectoribus uſurpatum. At vero qui Carthaginem & Africam regebant, ii proprie *proconſules* [a quo & ea provincia *Proconſularis* dicta] vocabantur, aut ſaltem *praeſides* generali vocabulo. Itaque hujus difficultatis ſolutiones, quae venire in mentem potuerunt, ita in medium proferam, ut

tia vocari coepit, hodie *Monte-Leone*. Atqui id etiam oppidum in quodam ſinu objacebat, qui inde *Sinus* (ἱππωνιάτης) *Hipponiates* vocabatur: ut plane non ſit dubitandum, quin ea vox dialecto Phalegica(quam ſcil. antiquiſſimi conditores uſurpabant) *ſinum* ſignificaverit.

At ex hac urbe id etiam commodi capimus, quod genuinam ejus vocabuli pronuntiationem aſſequimur, cujuſmodi in omnium erat ore, antequam a Graecis corrumperetur. Nam primitus illud Brutiorum, de quo loquimur, oppidum VIBO vocabatur, h. e. ipſiſſimum Chaldaicum ac Syrum עובא: quod nunc quidem (ex appoſitis motionibus) *Vbo* pronuntiatur, at olim poſt V etiam I inſertum ab illis primis terrarum habitatoribus fuiſſe, antiqua *Vibonis* pronuntiatio ſuadet. Nec aliter & duo illa Africana oppida initio, quam *Vbones* aut *Vibones* fuiſſe dictos(proxime ſuam originem ſcil.) crediderim. Sed Graeci poſtea, dum voces omnes ad ſuas origines pertrahunt, pro VIBO h. e. *ſinus*, ΙΠΠΩΝΑΣ nobis h. e. *equilia* propinarunt. Vel ſic tamen in toto aberrarunt: nam *equilia* quidem circumflecti oportuerat, ut ſit ἱππών, ἱππῶνος: nunc quia Ἵππωνα ipſi προπαροξύνειν [*in antepenultima acuere*] moris habent; vel hoc ipſo peregrinitatis ea vox manifeſta evadit.

Objecerit aliquis, hactenus dicta evaneſcere, quia Strabo [Λοκρῶν κτίσμα] *a Locrenſibus conditam* hanc urbem refert: ridiculum vero eſt a Graecis Locrenſibus Phoenicium nomen fuiſſe impoſitum. Audio. At Locrenſes Epizephyrios initio Graecum, ac non potius Phalegicum[ante ſcil. quam Graece loqui coepiſſent] ſermonem uſurpaſſe, id vero pernego. Aut ſi jam tum Graece balbutiebant, adhuc tamen quamplurimas Phalegicae linguae reliquias retinuerant; quibus & poſteriores Graeci Italienſes ſcatebant ſupra ceteros: id quod alibi oſtendimus.

Fortaſſis & illud oppones, vocem HIPPON fuiſſe altera VIBO antiquiorem, proinde hanc ex illa fuiſſe potius depravatam. Mela II. 4. *Hippo, nunc Vibon*. Verum exiſtimavit Mela, *Vibonis* nomen colonia Romana [quae auctore Livio anno 561. deducta fuit] antiquius non fuiſſe. Falſo: nam tunc temporis non *Vibonis* nomen ei de novo acceſſit, ſed *Valentiae* vocabulum cum primitivo *Vibonis* conjunctum fuit, pro more ſcil. quo in cognominandis coloniis Romani utebantur. Plinius caſtigatius dixit: *Hippo, quod nunc Vibonem Valentiam appellamus*. In vocabulorum enim conjunctione, non in *Vibone* inerat novitas. Nec aliter Strabo locutus fuit; qui ab Romanis deductam coloniam Οὐιβῶνα Οὐαλεντίαν *Vibonam Valentiam* (novo cognomine ſcil. veteri nomini adjuncto) vocatam refert.

Digitized by Google

tamen ultimam ceteris anteponam.

Ac primum videri poſſit, Euſtathium iſtum non ordinarium Africae rectorem fuiſſe, ſed extra ordinem, in hoc ſcil. deſtinatum, ut Chriſtianorum ſectam in Africa eradicaret. Jam enim in his Actis ſect. 1. praedictum fuerat: *Iſte igitur Numerianus, dum adhuc viveret ... per omnes provincias ... judices ac PRAEFECTOS deſtinare ſtuduit, praecipiendo crudeliter, ut ubicumque Chriſti cultores invenire valerent, igne, ferro, fame, ceteriſque poenarum generibus laniando trucidarent* &c. Quibus ea ipſa conſonant, quae hac ſect. ſcribuntur, ubi Proclinus primarius *Suggeſſit PRAEFECTO Euſtaſio, qui civitati Carthagini AD TALE FACINUS*.(vexandor. Chriſticolarum) *PATRANDUM illis temporibus* praeerat. Ex his vides, huic magiſtratui extra ordinem conſtituto extraordinarium Praefecti nomen fuiſſe impoſitum. Et huic quidem interpretationi ante hos duos annos adquieveram, quam & ſchedae commiſeram, ad illuſtrandum hunc Actorum locum uſui futuram. At ea nunc contentus eſſe non poſſum. Quid enim? Numerianus octo vix menſes poſt patris deceſſum imperium tenuit, eoſque reducendo exercitu & adverſa valetudine diſtentus. Ob eam ſane cauſam eum ex perſecutorum numero prorſus eximendum eſſe cenſuit Tillemontius, quaſi cui ſatis vacui temporis ad perſecutionem movendam non fuerit. At ei jam ſuprà cap. 2. reſpondimus, nullius moleſtiae negotium fuiſſe Imperatori jubere tantum edicta proponi. Eae quidem juſſiones ad praefectos praet. primum dirigebantur; a quibus ita edicta componebantur, ut eis imperatorum ſive juſſa ſive epiſtolae praeponerentur: de quo vide finem epiſtolae Maximini de finienda perſecutione apud Euſeb. IX. 9. & ibi Valeſium. Ergo ubi imperialis ſive lex ſive praeceptum ad praefectos perlatum erat, ab his edicta componebantur: quae ubi ad rectores provinciarum delata eſſent, jam totum perſecutionis negotium (uſu praeſertim praecedentium ſaeculorum confirmatum) in proclivi erat. Et hactenus ea reſponſio recte procedere videbatur: at non item ſi eo uſque id negotium urgeas, ut praefectos per ſingulas orbis Romani provincias extra ordinem miſeris. Quid enim? judicio primum acerrimo opus fuiſſet in viris induſtriis ac ſtrenuis deligendis, iſque delectus diu Principem occupaſſet: deinde antequam praefecti illi ſe compararent, & ad ſuam quiſque provinciam accederent, diuturnius tempus interceſſiſſet, quam ut vivo ac vidente Numeriano judiciis cruentiſſimis daretur initium. Poſtremo accedit Caſſianum illud CUI BONO: praeſertim quum per tramites uſitatos res expediri quã citiſſime potuiſſet.

Sed & alteram Caſtellus vir amiciſſ. in adnotatis ad haec Acta hujus difficultatis ſolutionem poſuit: quem vide pag. 80. & ſeq. Ubi *praefecti* nomine Africae vicarium jubet intelligi. Etenim praefectura praetoriana Italiae [ad quam Africa pertinebat] plures vicarios complectebatur, inter quos & *Africae Vicarius* [ita enim peculiariter dicebatur] fuit; cui plures provinciae ſuberant, inter quas praecipua eſſe debuit Africa. Itaque ubi *praefectum* Euſtaſium audis [ſi quidem viro Cl. credimus] Africae vicarium debes accipere. Atqui vicarii paſſim *Propraefectis* vocabantur [ex eo ſcil. quod praefector. praetorio vicem gererent] cur non & *Praefecti* (ſaltem καταχρηστικῶς) vocarentur? Plura apud virum eruditum invenies.

At bona cum viri docti venia nuſquam erit, ut inveniatur Vicarius aliquis *Praefecti* nomen arripuiſſe, ſed tantũ *Propraefectis* aut aequipollente alio nomine: nec in eo Baronio (39) do manus, quem Noſter pro ſe laudat. Sed & illud accedit, in

(39) Eruditiſſ. Baronius ad an. 260. 8. recitato Cypriani ex epiſt. ad Succeſſum loco [qui talis eſt: *Sed & huic perſecutioni quotidie inſiſtunt PRAEFECTI in urbe, ut ſiqui ſibi oblati fuerint, animadvertantur*] *praefectorum* nomine intelligit tum praefectum urbanum, tum etiam

in quo caput eſt, quod *Africae vicario* jus nullum in Proconſularem Africam fuit : id quod ex Notitia Imperii (40) clarum eſſe perſpicio .

Poterat & illud dici, *Praefecti* nomen hoc loco tantumdem quod *Praeſidis* fuiſſe . Nam in SS. Tryphonis & Reſpicii Actis, ſi viris (41) eruditis credimus, rector Bithyniae [in qua ii certe decertarunt] paſſim *Praefectus* appellatur. At poſtea deprehendi non rectorem ſed praetorianum praefectum in iis Actis eſſe capiendum : de quo vide inferne (42) adnotata .

Po-

etiam qui vicariam gereret praefecturam [vicarium ſcil. praefecti praetorio Romae morantem] aut etiam praeturam. Vide eumdem etiam ad an. 284. 15. Heic ego de praetura haud facile Baronio aſsentiar. At Vicarius urbis Romae quia a Cypriano permixte cum praefecto urbano deſignabatur, facile uterque poterat plurativo *praefectorum* nomine deſignari, quum uterque re vera praefectoriam poteſtatem obtineret, etſi alter tantum vicariam. Ne ergo Cyprianus circuitione illa [*inſiſtunt Praefectus urbis & vicarius praefecti praetorio*] uti cogeretur, ſatius duxit *Inſiſtunt praefecti* dicere. Ceterum ubi de uno Vicario praefecti ſermo eſt, tum vero haud aliter reperies, quam uſitata locutione illa uſos, *Pro-praefectis*.

(40) Si recte *Notitiam Dignitatum . . . in partibus occidentis* capio, Africa proconſularis non modo ſub nullius vicarii diſpoſitione erat, ſed vix ſub ullius praefecti praetorio. In Labbeana Notitiae editione ſectio XXXIV. [a qua Occidentis dignitates incipiunt] ita primarias initio dignitates enumerat :

Praefectus praetorio Italiae,

Praefectus praetorio Galliarum,

Praefectus Vrbis Romae &c. Deinde ſequitur :

PROCONSVL AFRICAE VNVS,

Vicarii ſex. Inter quos *Vicarius Africae* cum ſubjectis ſibi provinciis ita ponitur, ut inter eas provincias deſit *Proconſularis Africa*. Ex quibus oſtenditur, Africae proconſulem nulli vicario fuiſſe ſubjectum, ac fortaſſis ne praefecto quidem, quocum forſan aequo paſſu gradiebatur : maxime quum in ſequ. ſectione *Africa proconſularis* inter eas Afras provincias, quae ſub diſpoſitione praefecti praetorio Italiae erant, non numeretur, ſed tantum provinciae quinque [Byzacium, Numidia, Duae Mauretaniae, Tripolis] etſi ſeptem in lemmate proponantur, quo numerus ſcil. Afrarum provinciarum integraretur. Scio quidem ex Cod. Th. me alicubi didiciſſe, Africae proconſules ſub diſpoſitione praefecti praetorio Italiae fuiſſe : verum fieri poteſt [nec enim praeſtare id audeo] ut Honorianis temporibus, ad quae *Notitia Dignitatum* refertur, hac parte variatum fuerit.

Verum age : detur ſane, Africae proconſulem ſub praefecto praetorio fuiſſe ; at vicario quidem certe nihil juris in Africam proconſularem fuit. Id liquido ex ſect. XLIV. & XLVI. conſtat : illius titulus talis eſt : *Sub diſpoſitione viri ſpectabilis proconſulis Africae* : hujus vero : *Sub diſpoſitione viri ſpectabilis Vicarii Africae*. Ex quibus vides, eos non modo pari greſſu procedere, verum etiam Africae proconſulem huic anteponi. Deinde ſicuti proconſuli *Provinciae conſularis* [alibi paſſim *proconſularis*] *legati ejus duo*, ſic vicario conſulares provinciarum duo treſque praeſides ſubſunt. Ex quibus vides Africae Vicario nihil fuiſſe in Carthaginem aut provinciam Proconſularem juris.

(41) Quos vide in ſeq. Adnotatione.

(42) *Qua notione Judex SS. Tryphonis & Reſpicii PRAEFECTVS in Actis dicatur. Locus Actorum difficilis enucleatur. Ruinarti, Tillemontii, Bailleti hallucinationes. Praeſidum ac praefectorum diſpertita fuiſſe nomina ; nec umquam aliud ἔπαρχον [cujuſmodi Aquilinus erat] quam praefectum notaſſe. Orientis praefectus ſub Decio in Bithynia conſidebat, eamque peculiariter (ſic quaſi praefectoriam provinciam : quod genus & in Actis Reſtitutae obſervatur) regebat. De Eminentiſſimatu. Gruteriano lapidi lux.*

Habuit Baronius [ad 10. Novemb.] horum Martyrum Acta, quorum profert initium, ex quibus actis conſtare ait, eos Nicaeae ſub Decio imp. & Aquilino *praefecto* paſſos. Ex quo initio liquet eadem fuiſſe Baroniana Acta, ac quae poſtea edidit Jeſuita Octavius Cajetanus, & ex eo Ruinartius. In iis initio ſic horum Martyrum comprehenſionis occaſio narratur : *Cum regnaret Decius, relatus eſt Aquilino Praefecto Orientis, quod ſcientiae divinae cultura* [legendum duco *Culturam*] *haberent erga ſanctos Tryphonem atque Reſpicium* : h. e. [ut obiter notem] . . *culturam haberent SS. Trypbon & Reſpicius*. Cur ita interpreter, rationem accipe. Haec Acta de Graeco transfuſa fuiſſe antiquitus,

quitus, nemo dubitat. Etſi autem Graeco nunc textu caremus; tamen meo periculo haec ſic Graece concipiebantur: ὅπ τῆς θείας γνώσεως (aut ἐπιστήμης) θεραπείαν (aut ἐπιμέλειαν) ἔχωσιν οἱ περὶ Τρύφωνα καὶ Ρεσπίκιον. Id vero reddendum erat, *Quod ſcien. div. culturam haberent ſancti Tryphon atque Reſpicius*. Nam quis neſcit illud οἱ περὶ Τρύφωνα idem eſſe quod recto caſu *Tryphon*? At interpres, redactus ad incitas, verbum verbo appendit; quumque veteres Gloſſas in ſubſidium adhibuiſſet, in quibus Περὶ tantumdem eſt quod *Erga* [in Philoxeni Gloſſis: *Erga*, Περὶ] hinc totidem verbis reddidit: *quod Sc. div. culturam haberent ERGA* (i. e. περὶ) *ſanctos Tryphonem atque Reſpicium*. Verum haec obiter.

Sed illud negotium faceſſit, quod Aquilinus [cujus infra num. 2. plena nomenclatio fuit *Tiberius Gracchus Claudius Aquilinus*] ubique *Praefectus* inſcribitur; in ipſo autem exordio, uti vidimus, *Praefectus Orientis*: quum tamen hi Martyres Nicaeae depugnaverint. *Non enim* [ait Ruinartus in Admon. n. 2.] *in tota Syria aut vicinis provinciis quae ad ORIENTEM pertinebant*, ulla eſt Nicaea, in qua certum eſt hos Sanctos decertaſſe; quae urbs non alibi quam in Bithynia fuit. Nodum vero vir eruditus in hunc modum denique ſolvit: *Praefectus vero orientis, qui hos Martyres damnaſſe memoratur, non Orienti proprie dicto praeerat, ſed alicui ex illis provinciis, quae ad Orientem late ſumptum pertinebant, uti certe erat Bithynia, quam ad orientem eo modo dictum ſpectaſſe* (credidit) *qui haec Acta* ... *tranſtulit. Inde etiam Praefecti nomen in eadem Acta invectum eſt, qua voce non utebantur veteres ad deſignandos rectores provinciarum*.

Paria ferme in Tillemontio reperies tom. 3. Not. 13. ad perſec. Decii. *Je ne ſcai meſme, purquoi le juge Aquilin y eſt appellé Prefet d'Orient. Le titre de Prefet ne nous embaraſſe pas parce que cette piece eſt viſiblement traduite du Grec. Mais ce gouverneur jugea le Saint a Nicee: & ... il n'y en a aucune* (Nicee) *dans la Syrie, ni dans les Provinces voiſines, qui compoſoient ce que les Romains appelloient proprement l'Orient, & le Comté d'Orient*. Ex his vides nec Ruinartum nec Tillemontium dubitaſſe, quin *Praefecti* nomen pro *Praeſide* heic ab interprete poſitum fuerit [unde & Tillemontius in horum Martyrum hiſtoria Aquilinum ſemper *Gouverneur de la Bithynie*, ſicuti & Bailletus ad 10. Novemb. vocant] cur autem non tantum *Praefectus*, ſed & *Orientis* vocetur, Ruinartianam ejus difficultatis ſolutionem Tillemontio non ſe probaſſe, ſatius habenti difficultatem inſolutam relinquere. Atque hic ille inſignis naevus eſt, quem Bailletus in Tab. Crit. his Actis inſidere conqueritur.

Verum ne dubita, quin vetus interpres *Praefecti* nomen ex vero uſurpaverit. Nec enim Aquilinus in Graeco Actorum textu, quo caremus, ἄρχων aut ἡγεμὼν [quae *rectorem* provinciae notant] ſed ἔπαρχος h. e. *praefectus praetorio* vocabatur. Qui ſcis? inquis. Quia in Baſilii Menologio Kal. Febr. [quo die Graeci Tryphonem colunt] Tryphon tentus παρὰ Ἀκυλίνου τοῦ ἐπάρχου h. e. *ab Aquilino praefecto* dicitur: quae ſine dubio ab Actis Graecis fluxerunt, in quibus Aquilinum ἔπαρχον [quod *praefectum* non vero *praeſidem* notat] nuncupatum fuiſſe oportet.

Atque ut haec penitius percipiantur; ſciendum eſt, *praefectos* & provinciarum *rectores* diſpertita habuiſſe ſuae dignitatis vocabula tum Graece tum etiam Latine. Nam Graece quidem illi haud aliterquam ἔπαρχοι aut ὕπαρχοι vocabantur; hi vero communi quidem nomine ſive ἄρχοντες ſive ἡγεμόνες, ſpeciali vero ſive ὑπατικοί, ſive ἀνϑύπατοι, ſive ἀντιστράτηγοι aut quo alio nomine pro ratione provinciarum dicebantur: Latine vero ἐπάρχοις quidem *Praefectorum* vox reſpondebat [cujus ambitu tum praetoriani tum urbani *praefecti* continebantur] poſterioribus vero vocibus *praeſidum* aut *rectorum* commune nomen, aut ſpeciale *conſularium, proconſulum, propraetorum* aequivalebat. Atque eas voces numquam aliter ac dixi acceptas fuiſſe tum conſtans ſcriptorum uſus, tum etiam Gloſſae veteres docent [quas ex pluribus indiciis ſcio veteribus interpretibus ad manus fuiſſe] in quibus etſi ἐπαρχία ſit *Provincia*; ἔπαρχος tamen [ſicuti & ὕπαρχος] non provinciae *rectorem* notat, ſed tantum *Praefectum*; ſicuti vocibus ἄρχων & ἡγεμὼν & *Praeſidis* & *Rectoris* & *Judicis* nomen reſpondet. De vocibus ἔπαρχος aut ὕπαρχος [ſunt enim ſynonyma] vide Valeſium ad IV. Euſebii *de vita Conſtant.* c. 1. ne non Nic. Alemannum ad Procopii Anecdota, & alios. Nefas ergo fuiſſet Aquilinum [ſi quidem is non aliud quam rector Bithyniae fuiſſet] ſive Graece ἔπαρχον aut ὕπαρχον, ſive Latine *Praefectum* vocari, multo minus *Praefectum orientis*, quae una ex praefecturis praetorianis erat.

At, inquis, quid *Oriens* [cujus nomine in Notitia venit Syria cum aliquot vicinis provinciis] cum Bithynia [in qua hos Martyres Aquilinus interrogavit] commune habuit? Reſpondeo, etiamſi *Notitiae* ſcitis ſtare velimus, in ejus ſectione 1. & alibi paſſim Bithyniam, etſi

extra

Digitized by Google

Poſtremo perpenſis omnibus eo mihi tandem deveniendum putavi, ut hoc loco *Praefecti* nomine non alium quam praefectum praetorio deſignari putarem: non quod Euſtaſius ille, qui in his Actis *praefectus* inſcribitur, re vera praefectus praetorio fuerit tempore Reſtitutae h.e. tertio exeunte ſaeculo (jam enim ſupra Adnot.40.conjiciebam, praefecto praetorio Italiae vix forſitan aliquid juris in Africam proconſularem fuiſſe) ſed quod horũ, quae nunc terimus Actorum ſcriptor eo tempore vixerit, quo peculiaris praefectus praetorio Africae aſſignatus, ejuſque ſedes Carthagine fixa fuerit: quo factum, ut hic ſcriptor eum, qui tunc Carthagine jus dicebat,

extra *Orientis* dioeceſim ſit, tamen ad provincias Praefecti Orientis pertinere, quia ſub hujus diſpoſitione *Pontica* erat, quae Bithyniam ſub ſe continebat. Et tamen *Notitia dignitatum* eſt duob. prope ſaeculis recentior aevo Decii; ſub quo Praefectura Orientis multo latius diffundebatur, nondum ſtabiliter aucto praefectorum numero.

Non parum autem commodi ex horum Martyrum Actis capimus in eo, quod inde diſcimus, ſub Decio praefecti orientis ſedem in Bithynia ac proprie in ejus metropoli Nicaea fuiſse. Sic enim hujus hiſtoriae auctor ſect.IV. dicitur: *In ipſis diebus Praefectus profectus eſt ad alias civitates*. Ex quibus hoc etiam diſcis, praefectos in aſſignata ſibi ſede h. e. in *praefectoria* provincia (nam fuiſſe interdum provincias, quas *praefectorias* vocare liceat, quod peculiariter a praefecto praetoriano adminiſtrarentur, ex his & S.Reſtitutae Actis, nunc primum mecum viri eruditi diſcent) id omne feciſſe, quod in ceteris praeſidialibus provinciis ſui rectores facerent. Nam ſicuti in his hiberno tempore praeſides provinciam circumibant, conventum acturi, & civilem urbium ſtatum emendaturi; ſic praefectus iſte ſuae provinciae urbes per hiemem (qua hos Martyres paſſos eſſe, Acta docent, ubi de *glaciali tempore*, & *aſperitate hiemis* loquuntur) publicis neceſſitatibus proviſurus luſtrabat. Statim vero ſequitur: *Et poſt aliquot dies reverſus Nicaeam CIVITATEM SVAM* (hinc vides ſedem Praefecti Nicaeam fuiſſe) *juſſit ſibi Sanctos Dei praeſentari*. Nec immerito Nicaeae conſiſtebant. Nam Nicaea Straboni *μητρόπολις τῆς Βιθυνίας Metropolis Bithyniae* vocatur; & in nummis ejuſdem urbis cives ΠΡΩΤΟΙ ΤΗС ΕΠΑΡΧΕΙΑС, *primi* ejus *provinciae* inſcribuntur. Etſi poſtea Dioeletianus Nicomediae ſibi ſedem delegit; ſicuti & Conſtantinus, quamdiu certe Nova Roma aedificabatur: eoque Nicomediam praeferri Nicaeae neceſſe fuit.

Sed neſcio quo pacto & alia duo argumenta omiſeram, quibus praefectoria dignitas Aquilino vindicetur. Nam ſect. 1. ubi ſcriptor dixiſſet, hos Sanctot fuiſſe comprehenſos, hanc affert rationem: *Hoc autem erat indictum a praefectis*. Optime: nam ab Imperatore ad praefectos epiſtolae deferebantur, quibus legum aut praeceptorum tanquam informatio quaedam continebatur: mox a praefectis (qui ante Conſtantinum communiter & quaſi in ſolidum ſuo munere fungebantur) edicta publicabantur: eoque dicitur, *Hoc* fuiſſe *indictum a praefectis*, e quorum numero unus erat hic Aquilinus.

At argumentum alterum multo eſt validius, quod Pompejanus primiſcrinius ſect. 2. ſic loquitur: *Adſunt, o Praefecte, Sancti* (hanc *Sanctorum* appellationem ipſi ne gentiles Martyribus tribuebant, quod ſcil. ſic vulgo a Chriſtianis vocarentur; an ſcriptor, utpote Chriſtianus, de ſuo id vocabulum uſurpat? prius malim)... *appliciti circa EMINENTISSIMVM & ILLVSTRE tuae poteſtatis tribunal interrogandi*. Quibus verbis nulla ineſt aſſentatio; nam hi tituli erant praefectoriae dignitatis. Sane praefecti praetorio non aliud initio quam *viri clariſſimi* dicebantur. At poſtea & *Illuſtres viri* (quod plus eſt) imo & *Eminentiſſimi viri* audiverunt: quae poſterior appellatio ipſis tantum & Magiſtris militum competebat. Vide de eo titulo tum plures codicis leges, tum Pancirolum I. Var. lect. 4. & Briſſonium in de Verb. ſignif. Hinc diſce quid illud ſit, quod apud Grut. 1028. 2. baſis inſcribitur *L. Petronio Tauro Voluſiano* ... PRAEF. PRAET. EM. V. h.e. *praefecto praetorio, eminentiſſimo viro*. Quumque ea inſcriptio ſaltem tertium ſaeculum ſpiret; ex eo *Eminentiſſimatus* antiquitatem *facile* intelliges.

Et hactenus ſatis moleſtam difficultatem a Tryphonis Actis ſuſtulimus. Quamquam difficultas nulla fuiſſet, ſi quidem viri docti *Praefecti* nomine praetorianum praefectum, (id quod res erat) accepiſſent, praeſertim quum *Orienſis* additamento. Nunc eos antecepta opinio tranſverſos tulit, ratos, non ab alio quam a praeſide Bithyniae (non a praefecto praetorio) illos fuiſſe judicatos; praeſertim quum conſueta munia praeſidis in Aquilino animadverterent.

Digitized by Google

cebat, eodem dignitatis titulo donaverit, quem, dum haec ſcriberet, re vera uſurpabat.

Rem paullo altius repetam. Juſtinianus Aug. devictis Vandalis Africaque recuperata, nihil habuit antiquius, quam ut in futurum proſpiceret, ac tali munimento eam dioeceſim ſepiret, per quod contineri ſemper ſub imperio poſſet. Inter cetera quum ad eam diem quatuor per orbem Romanum praefecti praetoriani fuiſſent omnibus noti, ipſe quintum Africae peculiarem addidit. Exſtat ea conſtitutio lib. 1. Cod. tit. 27. qui inſcribitur, *De officio praefecti praetorio Africae*. Cujus Conſtitutionis §. 1. ſic legitur: *Sancimus, ut omnis Africa... propriam habent praefecturam: cujus SEDEM jubemus eſſe CARTHAGINEM.* Atque ea politia poſt ann. 534. (in quem celebris Beliſarii victoria incidit) incepta, ad uſque medium ſaeculum ſeptimum h. e. uſque ad (43) annum 647. perduravit: a quo tempore ea pars imperii florentiſſima Saracenorum invaſioni patuit; per quos mox duraturum ibi regnum ſtabilitum fuit. Ergo poſt hoc tempus nullus amplius Carthagine imperialis Praefectus fuit, qui per centum plus annos ibibem conſederat.

Jam ſupra vero cap. 1. ex non uno indicio conjeceram, hunc, qui Reſtitutae hodierna Acta compoſuit, ſexto ſeptimove ſaeculo id ſcriptum emiſiſſe. At ex hoc loco, in quem commentamur, intra anguſtiores cancellos hujus lucubrationis aetatem coercere cogimur, intra finem ſcil. ſexti ſaeculi ſeptimique medietatem. Quum igitur hic ſcriptor eum, qui Carthagine jus dicebat, *Praefectum praetorio* (aut abſolute *praefectum*: ſic enim loquendi conſuetudo ferebat) vocari animadverteret, nec aliter aevo Reſtitutae ſe rem habuiſſe ſuſpicaretur (qui vero poterat, antiquitatis & criticae ſubſidio, quae tunc hominum erat ruditas, deſtitutus?) hinc Euſtathium, qui Carthagine ſummam obtinebat poteſtatem, putavit praefectoria dignitate polluiſſe aeque ac ſuo tempore moris erat. Hinc intelligimus, quid illud ſit, quod ſect. 1. Noſter ſcripſerat: *Per omnes provincias ſuae ditioni ſubjectas* (Numerianus) *Judices ac praefectos deſtinare* (hoc autem heic non ſignificat *mittere* ſed [44] *delegare* & *negotium dare*) *ſtuduit, ut Chriſti cultores... laniando trucidarent*. Quo loco *Judicum* nomine praeſides (quod omnes ſciunt) provinciarum veniunt; *praefectorum* vero nomine tum urbani, tum etiam praetoriani praefecti, inter quos quia aevo ſcriptoris praefectus Carthaginenſis numerabatur, putavit hoc idem & ſub Numeriano valuiſſe. Nec aliter Noſter hoc loco, quem tractamus, loquitur: *Suggeſſit* (primarius) *praefecto* (praetoriano) *Euſtaſio, qui civitati Carthagini ad tale facinus* (perſecutionis, ex delegatione imperialis edicti) *patrandum praeeſſe videbatur*.

Credo equidem me criticis probaſſe causam. Tamen ut ceteris ſatisfecerim, at mihi ipſe non dum feci ſatis. Non enim ſub Juſtiniano primum Africae praefectos fuiſſe inſtitutos, ſed jam olim ſub Valentinianis prioribus Africam ſibi praefectum praet. peculiarem habuiſſe, ex non una Sex. Petronii Probi (45) inſcriptio-

(43) Imo proprie uſq. ad ann. 646. quo anno Gregorius praefectus Carthaginis occupata tyrannide, ab Imperatore deſcivit. Qui mox anno ſequente a Saracenis occiſus eſt.

(44) *Deſtinare* etſi alibi eſt *Mittere*, at hoc loco eſt *praecipere* aut *delegare*. Nam in veterib. Gloſſis *Deſtinare* non tantum redditur ἀποστέλλειν (quod eſt *mittere*) ſed etiam προστάττειν, quod eſt *praecipere*. Rurſus in Philoxeni Gloſſis *Deſtinor* eſt ἀφορίζομαι, & *Deſtinat*, ἀφορίζει. At iſtud Ἀφορίζω in Cyrilli Gloſſis & alibi eſt *Delego*, *Deputo*.

(45) De Sex. Petronio Probo, qui anno 371. cum Gratiano conſul ordinarius fuit, exſtant plures inſcriptiones, in quibus is Praefectus praet. Africae fuiſſe proditur. Ac de eo quidem apud Muratorium initio tomi 4. pag. 10. num. 1. ſic narratur: PRAEFECTO PRAETORIO PER ILLYRICVM ITALIAM ET AFRICAM. Ac ne quis ſuſpicetur in ea epigra-

Digitized by Google

ſcriptione intelligitur. Cur non & ſub Carino & Numeriano idem obtinuerit, ut in his Actis Reſtitutae legitur? Aut ſaltem ſi ſub duobus Valentinianis id primum eſt uſurpatum, ut quatuor in occidente praefecturae diſcretae (quas vide in ſuperiore Adnot.) & inter eas Africana, numerarentur; cur non dicemus, ſcriptorem noſtrum (ſi modo is ex ſuo tempore aeſtimare tempora Numeriani voluit) quarto exeunte ſaeculo aut ſaltem quinto hacc Acta ſcripſiſſe; aut certe in ea, quae nunc terimus, ex antiquioribus quarti ſaeculi Actis hanc de praefecto Carthaginis narrationem fuiſſe propagatam?

Tamen in ſententia perſiſto. Nam ille quidem ſcrupulus de praefectura Africana tempore Numeriani facile eximitur; quia nuſquam neque apud ſcriptores, nec lapides ullum eſt ejus rei veſtigium. Deinde ſi ſub Numeriano tot numero praefecti fuiſſent, numquam Zoſimus Conſtantino quadripartitam praefecturam, quae antea tantum duplex (46) fuerit, auctori tribuiſſet.

Ergo quantum equidem video, ſub Valentiniano, quippe primo Occidentis (tum primum ab Oriente ſeiſſi) Imperatore, ea primum novitas contigit, ut quatuor in Occidentis partibus praefecti eſſent, inter quos Africanus. Nec videtur id poſtea obſervatum, ſilentibus ea de re ſcriptoribus ac marmorum monumentis. Sub Arcadio certe & Honorio (ſub quibus *Notitia dignitatum* ſcripta dicitur) quatuor omnino totus orbis Romanus praefectos praet. numerabat; nec de praefecto Africano vola aut veſtigium. Ergo ad Valentiniani unius tempora ſingulare illud quaternionis praefecturarum in uno Occidente exemplum eſt conferendum. Quocirca nemini ſub Valentiniano ſcribenti in mentem veniſſet de *Carthaginis praefecto* meminiſſe, quia nec ante Valentinianum nec poſtea tale quidpiam fuit.

Obiter autem heic mecum notabis, in eo quod Africae praefectum Juſtinianus *Carthagine* conſidere jubet lib. 1. Cod. tit. 27. §. 1. (*Cujus* inquit *ſedem jubemus eſſe Carthaginem*) *Carthaginis* nomine non urbem tantum illam Romae aemulam intelligendam eſſe, ſed totam *Proconſularem* provinciam, ipſo Juſtiniano interprete §. 2. ubi Africam in ſeptem provincias praefecto iſti ſubjiciendas diviſurus, ſic eas enumerat: *Tingi*, & (*quae PROCONSVLARIS antea vocabatur*) *CARTHAGO*, & *Byzacium*, *ac Tripolis*.... *Numidia* & *Mauritania*, & *Sardinia*. Ubi parentheſi interpoſui ea, quae in editis ita confunduntur, ut plane neſcias utrum *Proconſularis* ſit octava quaedam provincia,

graphe dioeceſes tres uni eidemque praefecto ſubjectas numerari; adeat Gruterianas plures inſcriptiones pag. 450. ex quibus clare elicitur, eas tunc fuiſſe tres diſpertitas praefecturas aeque ac quartam Galliarum. Ergo in Grut. p. 450. 2. ſic legitur: *Sex. Petronio Probo V. C. proconſuli Africae praefecto praetorio QVATER* (notabis hoc numerale adverbium, ex quo praefecturarum quaternio demonſtratur) *Italiae Illyrici Africae Galliarum* (hanc ultimam praefecturam nondum geſſerat anno 378. quo anno, Muratorianus lapis, ut ex VALENTE VI. ET VALENTINIANO AVGG CONS ibi adſcriptis conſtat, ſcalpebatur) *Conſuli ordinario* &c. Eadem eiſdem verbis in eadem pag. num. 3. ſcribuntur, ubi & hoc praeterea reperies, hunc Probum *Anicianae domus Culmen* nuncupari. Exſtant ibid. num. 4. & 5. de eodem Probo epigrammata duo, in quorum priore ſic refertur v. 5. *Praefectus QVARTVM toto dilectus ab orbe*, in altero vero ſic v. 7. canitur: *BIS GEMINA populos PRAEFECTVS ſede gubernans*, non ſimul, ſed deinceps & ex ordine.

Atque hinc obiter notaveris, in inſcriptione apud Grut. p. 1102. 2. pertinente ad ann. 387. (quae ponitur *Vettio Agorio Praetextato Praef. praetorio II Italiae & Illyrici*) illud II. (h. e. *bis*) itidem oſtendere, tunc Italiae praefecturam ab Illyrici occidentalis praefectura abſtractam fuiſſe, ut etiam ex ſuperioribus conſtat.

(46) Non nego tamen interdum ſub Conſtantini deceſſoribus plures duobus fuiſſe praefectos: at id ſiquando accidit, temporaneum ac mutabile, numquam vero conſtans & ſtabile fuit, donec Conſtantinus totum Imperium in quatuor praefecturas diſpeſcuit.

Digitized by Google

cia, an alio ſit referenda. Ergo quae antea *Proconſularis* vocabatur, ſub Juſtiniano *Carthago* dicebatur; ut & quae Tingitana, *Tingi*; & quae Byzacena, *Byzacium*. Quare in his Actis ad finem ſect. 7. ubi Proclinus ſuggeſſiſſe ſcribitur *Praefecto Euſtaſio, qui civitati Carthagini . . . illis temporibus praeeſſe videbatur* (h. e. praeerat) illud CIVITATI quod *Carthagini* praeponitur, inducendum videtur. Eſt enim, opinor, gloſſema ab ſemidocto librario ſerius adjectum, cui ſcil. urbs tantum ejus nominis celebratiſſima innoteſceret, provincia vero *Carthago* ſub Juſtiniano appellata (quae olim *Proconſularis* vocabatur) penitus inaudita eſſet.

Atq. haec de hoc loco ſatis: in quo enarrando eo longior fui, quod inde ſcriptoris aetas eluceat. Qui certe videtur haec tum maxime ſcribere debuiſſe, quando prior Carthaginis politia, per quam proconſuli paruerat, jam ex hominum memoria elapſa fuiſſet; h. e. non ante finem VI. ſaeculi aut potius ſeptimi initium. Qui certe haec eadem de Carthaginenſi *praefecto* non tantum quamdiu is perduravit (h. e. uſque ad ſeptimi ſaec. dimidium) ſcribere poterat, ſed & aliquamdiu poſtea, quamdiu ſcil. *praefectorum Carthaginenſium* recordari homines potuiſſent: ita ut intra ſaeculi VII. fines aetas ſcripti hujus coerceri debeat.

CAP. V.

Ad vulgata S. Reſtitutae Acta animadverſiones aliquot.

§. 1. *Ad priores tres ſectiones. De habitu Religionis, & velo virginali. De curialibus & eorum primariis, quibus exſecutiones a praeſidibus demandabantur: lex Cod. Th. & Ammianus in partes vocantur. Loci Ammiani de cultu Martyrum recta interpretatio. RECORDO pro* In mentem revoco.

Et hactenus quidem plura in medium attulimus, ex quibus Henſcheniana Acta illuſtriora fiant. Nunc ſiqua mihi forte adhuc veluti in tranſcurſu obſervanda ſuperſunt, in unum veluti faſciculum colligemus.

Sect. 1. *Carinus praelio victus apud Argium occiditur.*] In antiquiſſimo omnium codice [quem deinceps *primum* vocabimus; ſicuti *ſecundum* & *tertium*, ut ſingulorum aetatis praerogativa ad illum primum accedit] non *Argium*, ſed *Argum* legitur: cui ſi M ab initio addideris, exſiſtet jam *Margum*; quod nomen oppido fuit in Moeſia ſuperiore ad quod Carinus devictus cecidit.

Ibid. *Iſte igitur Diocletianus*.] In cod. primo & ſec. & in antiquis lectionibus, *Numerianus*, uti cap. 2. monuimus.

Sect. 2. In loco, qui dicitur *Ponizarius*. Vide cap. 3.

Ibid. *Virgo . . . nobili genere exorta, & ſacrae Scripturae ſtudiis optime erudita, nomine Reſtituta.*] De nobilitate & Scripturae ſtudiis eadem prorſus verba occurrunt in antiquis Lectionibus. Hinc credo occaſionem arripuit Romaeus, Reſtitutam ab ipſo Cypriano edoctam fuiſſe, conjiciendi. Et ſi Romaeus, uti dixi, conjectura tenus ſtetit: *Doctiſſima*, inquit, *puella . . . a Cypriano . . . informata fortaſſe*. At ceteri eum ſecuti, Paulus Regius, Bzovius, Ferrarius id ſine ambagibus affirmarunt.

Sane quidem de Scripturae ſtudiis haud aegre his Actis aſſentior; maxime cum Lectiones adſtipulentur. Hinc autem noſter hic ſive auctor ſive interpolator, ut ex veriſimili ſuae ſcriptioni copiam adſciſceret, Reſtitutam longis concionibus utentem facit, & ex ſanctis Scripturis plurima paſſim proferentem. Sic enim Noſter in hoc ſuo poemate ſerviturū ſe τῷ πρέποντι [*decoro*] ſperavit.

Statim deinde ſequitur: *Haec itaq. . . . ſacri baptiſmatis ſacramento renata, & ſanctae RELIGIONIS habitu induta, virgo corpore & animo*. Eadem omnia in antiquis lectionibus eiſdem verbis leguntur. *Religionis* vox apud Salvianum & ſequentes ſcriptores vitam monaſticam ſignificat: quo ſenſu & hoc loco eam accepit ſcriptor, neſcius ſcilicet, Reſtitutae aevo aſcetrias quidem fuiſſe plurimas, monaſtrias vero non dum ullas. Sane quidem cre-

Digitized by Google

crediderim, in priore S. Reſtitutae hiſtoria fuiſſe de ejus virginali velamine mentionem injectam: id quod Acta, quae nunc ſunt, ad *Religionis habitum*, qui nullus tunc erat, tranſtulerunt. De ſacro Virginum velo, ejuſque antiquitate videatur Baronius ad VII. Maii, Valeſius ad Euſebii *Mart. Palaeſt.* cap. 9. Cangius in Gloſſario in *Velum*.

Ibid. *Igitur dum Primarius provinciae* [dixiſſet melius *Regionis*, nim. *Hipponenſis*; ut eſt in inſcriptione, quam ſupra Adnot. 35. expoſuimus] *illius*, *nomine Proclinus*, *ed ex juſſu praedicti Caeſaris Diocletiani inquirendo tranſiret* . . .] Et heic pro *Diocletiani* reponendum eſt *Numeriani*, ut in pr. & ſec., imo & in tertio legitur; etſi in hoc ultimo, abraſo τοῦ *Numeriani* ſuperſcriptum recentiore manu ſit *Diocletiani*. Qui porro in Vulgatis Actis [& quidem ex fide codicum] *Proclinus* vocatur, is in Lectionibus & Romaeo *Proclius*, a Ferrario *Procalus* (errore utique typographico pro *Proculus*) in Mrologio Rom. & Bzovio *Proculus* nuncupatur: quorum ultimum magis Romanum eſt.

Jam vero *Primarius* [quae dignitas etiam in Lectionibus Proclino ſeu *Proclio* tribuitur] quid ſibi velit, docet nos l. 39. cod. Theod. *de decur.* quae his verbis concipitur: *Sancimus ut citra injuriam corporis* [*quod in ſervis etiam probroſum atque poſtremum eſt*] *cuncti Primarii & curiales praecepta a judicibus exſequantur. Frequenti ergo monitione atque hortatu tam primarios curiae, quam hos qui magiſtratus geſſerunt, ſinceritas tua incitare debebit, ut promptius praecepta ſuſcipiant, omnis corporalis contumeliae timore ſublato.* Ex verbis hujus legis intelligitur, *primarios* fuiſſe municipalem dignitatem, nec aliud eſſe *primarios*, quam qui alibi *primates* aut *principales*, Symmacho *Summates*, Ammiano *vertices ordinis*, [nam *ordo* abſolute decuriones ſive curiam deſignat] Graecis vero οἱ πρῶτοι aut πρόεδροι vocantur: in Gloſſis enim duo haec vocabula *primatibus* aut *primoribus* reſpondent. Legeſis porro, quae in eam legem opportune adnotat Gotofredus. Summa eo redit. Curialibus, praeſertim curiae primariis, inter cetera id incumbebat, ut judicum ſive rectorum provinciarum juſſa atq. ſententias quam citiſſimae exſecutioni mandarent. Id vero ut honorificum, ita periculoſum curialibus erat; quibus ea de cauſa non leves irrogabantur injuriae. Hac igitur lege immunitati curialium & magiſtratuum conſulitur; ſimulque praecipitur, ut eo timore ſublato ne ſegniores evadant, ſed tanto alacrius juſſa praeſidum exſequantur. Eam legem cognoviſſe non pigebit, haud parum his Actis, & Proclini hujus delegatae juriſdictioni lucis allaturam. Interim ne ſic quidem curialium ſecuritati ſatis proſpectum ſuit. Nam ubi ea lex anno 349. lata eſſet; deinde anno 368. Valentinianus, in iram pronior princeps, *in negotio Maxentii cujuſdam Pannonii* (cui Valentinianus favebat) *ob exſecutionem a judice recte maturari praeceptam*, *trium oppidorum ordines mactari* juſſit, teſte Ammiano lib. XXVII. cap. 7. Quod factum Eupraxio quaeſtori liberiorem hanc vocem expreſſit: *Parcius agito, piiſſime principum: hos enim quos interfici, tamquam noxios jubes, ut Martyras, id eſt divinitati acceptos, colit religio Chriſtiana.* Qui ubi *Martyras ideſt divinitati acceptos* ait, non eam vocem grammatice interpretatur [quotus enim quiſque quid μάρτυρας Graeci vocarent, ignorabat?] ſed quo loco *Martyres* apud Chriſtianos eſſent, ſubnectit. Ait igitur eos *divinitati* [h. e. *in divinitatem*] *acceptos* [non vero θεοφιλεῖς i. e. *Deo gratos*, ut Valeſius explicat] ac tamquam deorum loco habitos. Hoc illud eſt quod millies in Martyrum Actis legitur, eorum corpora a gentilibus in mare aut in profluentem fuiſſe demerſa, aut aliter diſſipata, ne eorum reliquiae divinos honores [uti falſo ſcil. interpretabantur] conſequerentur. Nonnumquam & a confeſſorum caedibus abſtinebant, non clementiae gratia, ſed ne deos ex hominibus [quod falſo credebant] efficerent. Sed & id quoque ex Eupraxii dicto diſcimus, non tantum qui fidei gratia, ſed et

qui juſtitiae aut cujuslibet recte facti cauſa caeſi fuiſſent, pro Martyribus a Chriſtianis habitos: id quod & quorumdam Martyrum hiſtoriae, & iſta Eupraxii objurgatio confirmat. Nec enim fidei cauſa curiales[quibuſcũ Chriſtianos is comparavit] interierant, ſed innocentiae & recte factorum intuitu: cujuſmodi homines, *ut Martyras*, inquit, *colit religio Chriſtiana*. Huc etiam pertinet exemplum de quatuor innocenter enectis, quod proxime (47) antea idem Marcellinus protulerat. Sed jam e diverticulo in viam.

Sect. 3. *Cumque* (Reſtituta) *fuiſſet ante conſpectum praeſentis Judicis* (Proclini primarii ſcil., quem paſſim *Judicem* vocat, ex delegata juriſdictione ſcil.) *perducta, his verbis eam alloqui coepit: Diva* (h. e. *Divina*, ſicuti *Divi apices* pro *divini* &c.) *poteſtas Romani imperii* . . . *totum orbem* . . . *de quadam ſecta cujuſdam Crucifixi nequiſſima emundare* . . . *ſtuduerunt*. Pluralivum iſtud *ſtuduerunt* in omnibus Mss. legitur; nec aliter ferri poteſt, quam ſi praecedens *Poteſtas* pro collectivo nomine, quod imperatores duos Carinum & Numerianum complectitur, ſumatur. Etſi tamen non tantum ſupra unius Numeriani meminerat, ſed & infra ſect. 4. *Vt inter amicos Imperatoris glorioſe inviteris*.

Ibid. *Vt qui homo* (pro *homo* reſcribe *hoc*, duce Ms. pr.) *ſua ſponte adimplere voluerit*. Ibid. *Scias, quidquid deſuerit, adimplere curabo*. Poſt *ſcias* inſere ex pr. conjunctionem *Vt*: deinde pro *curabo* corrige ex pr. & ſec. *Curemus*.

Poſt pauca: *Si eſt alius Deus* . . . *; innoteſce, & trade*. In pr. *Innoteſcere ſtude*. Apud mediae aetatis ſcriptores trita eſt activa ſignificatio verbi *Innoteſco*; qua & S. Auguſtinus utitur, & Gregorius M. & alii.

Et pluribus interjectis: *Et quia me rationis capacem* . . . *eſſe profiteor, ſupplico & exoro*. In MS. pr. & ſec. pro *exoro* legitur *Recordor*. At auctor mihi videtur ſcripſiſſe *Recordo*, i. e. moneo, aut in memoriam tuam revoco. Idque probum eſt; nam in Philoxeni Gloſſis ſic legitur: *Recordat*, *ἀναμιμνήσκει*. Nec dubium eſt, quin Gloſſarum auctor *Recordat* ſcripſerit, non *Recordatur*, quia Graecum verbum cum priore, non cum altero convenit. Vnde in eiſdem Gloſſis ſubjicitur: *Recordatur*, *ἀναμιμνήσκεται*. Ergo in his Actis legebatur antea, uti opinor, *Recordo*: at deinde amanuenſes vocis hujus inſolentiam averſati repoſuerunt *Recordor*, maxime quia aevo poſteriore hoc active ſumebatur. In ſtatutis Cartuſienſib. antiquis *Recordari Homiliam* eſt *praelegere*, quia legendo memoriae ſuggeritur, & ibidem ſaepe *Recordatio* eſt praelectio.

Deinde judex ait: *Nil tibi aſperum imponimus* (deinde in pr. & ſec. inſeritur: *reli-*

(47) Ante modo recitata verba Ammianus in hunc modum narraverat: *Eminuit per id tempus* . . *mors* . . . *Diodori ex Agente in rebus, triumque Apparitorum poteſtatis Vicariae per Italiam, ob id necatorum atrociter, quod apud eum* [Valentinianum] *queſtus eſt Comes, Diodorum quidem adverſus ſe civiliter imploraſſe juris auxilium, Officiales vero* [h. e. illos apparitores tres] *juſſu judicis auſos monere* [Comitem] *proficiſcentem, ut reſponderet ex lege. Quorum memoriam apud Mediolanum colentes nunc uſque Chriſtiani, locum ubi ſepulti ſunt, AD INNOCENTES appellant*. Nimirum res ſic ſe habuit. Diodorus adverſus comitem juris auxilium apud Vicarium [cujus ſedes tunc Mediolani erat] imploraverat. Hinc Vicarii juſſu appariores tres comitem proficiſcentem [fort. ad comitatum] monuerant, ut ſe in judicio ſiſteret, ex lege reſponſurus. Vtrumque id Comes apud Valentinianum conqueſtus eſt. At princeps, qui comitem ad Vicarium remittere debuiſſet, Agentem ſimul & officiales illos tres necari fecit. Hunc vero *Innocentium* quaternionem a Chriſtianis cultos fuiſſe hiſtoricus refert. Et eos quidem, uti Martyres honoratos, interpretari videtur Tillemontius in Valentiniano artic. 17. illis uſus verbis, *Arriver a la couronne du martyre*. At idem vir accuratiſſimus in Not. 31. melius ſe explicat: eum vide. Omnino crediderim, eos privatim a Chriſtianis cultos fuiſſe uti Martyres: at defuiſſe publicum Epiſcopi cum ſuo presbyterio judicium, quo fuiſſet opus, ut pro Martyribus *vindicatis* [uti Cyprianus appellat] haberentur. Hinc de eo quaternione Mrologia & cetera Eccleſiae monumenta ſilent.

religionem inquirimus : quod in Henſcheniano deeſt, quamvis probum ſit) *culturam deorum inveſtigamus* . *Hoc itaque juſte finito, non adverſus te* (at in pr.& ſec. *Non adverſa , quod nefas* &c.) *quod nefas eſt , irrogamus* .

Ad ſectionis finem : *Ad quem Sancta : Et dixi & dico* (rectius in pr. *Ad quem Sancta dixit : Dico*) *& adorare* (fort. auctor prior ſcripſerat *Orare* pro *concionari* : quod non intelligens poſterior hic declamator, repoſuit *Adorare*, quod heic locum non habet) *non ceſſo : quoniam &* (induc copulam *&* , auctore pr.) *alius ſimilis ei non eſt* .

§. 2. *Ad ſect. 4. 5. 6. 7. Textus paſſim ex Mss. aut ex ingenio caſtigatur* . Credulitas *pro* Fide. EX *pro* DE. *Fuſtigatio levior quam flagellatio : illa liberorum , haec ſervorum fuit* . *Quid fuſtes , quidve a ceteris inſtrumentis differant*. *Quid* Humanitas . *Quid ſit* Suggerere *&* Suggeſtio. *Aevo ſequiore* Euſtathii *nomen prius in Euſtatium, mox in* Euſtaſium *tranſiit.*

Sect. 4. initio judex ait : *Confido &* (pr. & ſec. pro *Et* rectius *In*) *potentia & divinitate illius* &c. *Quis eſt enim* [pr.& ſec. pro ἀναπολογικῷ *Enim* iterat *Quis*] *in caelo & in terra, quam patrator caeli & terrae magnus ille Jupiter ?* Rectius in pr. & ſec. *In caelo & in terra ? quis patrator caeli & terrae niſi magnus ille Juppiter ?*

Pergit judex : *Si hunc profeſſa fueris , jam nihil aliud reſtat , niſi pacis concordia , niſi amor charitatis* [inepte ethnicum hominem Chriſtianis locutionibus paſſim utentem facit] *& ut inter amicos Imperatoris* (dixiſſet rectius *Imperatorum*) *glorioſe inviteris* . Principum amicitia paſſim confeſſoribus promiſſa legitur .

Poſt pauca Virgo ait : *Speravi lucrari animam meam* . Corr. *tuam* , ducibus pr. & ſec.

Mox judex : *Sed quia ſacra lex* (h. e. principalis lex : nihil eo eſt in jure uſitatius , quam quod principales conſtitutiones *ſacrae* dicuntur , & quidquid ad principes pertinet, *ſacrum*) *praecipit , ut nemo judicum iracundiae particeps eſſe debeat*. Huc quidem pertinet , l. 14. , C. Th. *Quorum appellat. non recip.* l. IX. tit. 36. quae ſic incipit : *Gravis iſta commotio eſt , ac non ferenda iracundia judicis, quae effuſione humani ſanguinis expiatur* . At ad eam legem noſter Reſtitutae judex digitum intendere non poterat, quippe a Conſtantio Aug. an. 361. datam ad Flavianum proconſulem Africae : ut multo facilius ſit primum hujus hiſtoriae ſcriptorem (ſi quidem Africanus fuerit) ad eam legem in Africa celebrem in confingendis ſuopte ingenio allocutionibus ſpectare potuiſſe . Quamquam quotacumque pars principalium conſtitutionum ſupereſt ? Aut quid impedit , quo minus Proclinus antiquiorem aevo ſuo aliquam conſtitutionem , qua judicum iracundia compeſcebatur , ob oculos habuerit ? Sic porro modo inchoata Proclini periodus continuatur : *Imo potius quatuor virtutes animae tenacius teneat* . Quas mox eaſdem illas enumerat, quas Eccleſiae ſcriptores *cardinales* vocant. At de his extitiſſe aliquam legem imperialem , aegre crediderim . Itaque hoc ſaltem unum eſt ex poſterioris hujus conſarcinatoris pannis priori purpurae aſſutis . Ac ſtatim ſequitur : *Donec te convictam aut ſacrae fidei* (hem ! Imperatorum religionem mire prorſus *Sacram fidem* appellat , Chriſtiano *fidei* vocabulo ad ethnicam religionem deſignandam abuſus : quod certe additoris eſt) *aut atrociſſimae morti tradam* (in pr.& ſec. *tradamus*) &c.

Sect. 5. ſic Virgo incipit : *Si Deum meum . . . jam tuae inquiſitioni non eſſet demonſtratum* &c. Sic in omnibus tribus Mss. niſi quod tantum in pr. *demonſtratus* legitur. At hoc cum *Deum meum* non cohaeret. Caſtellus noſter corrigit, *Deus meus . . . demonſtratus*. Verum non eſt neceſſe; nam vulgata lectio , cui & ſcripti adſtipulantur, proba eſt ; quia *Eſſet demonſtratum* eſt imperſonale paſſivum non ſine ſuo caſu retento , cujuſmodi exempla apud antiquos haud pauca occurrunt . Africani his loquendi generibus ſcatebant: nam facile haec lacinia ex priore Africani ſcriptoris hiſtoria in hanc diffuſiorem transfuſa fuit.

Poſt

Digitized by Google

Poſt non pauca : *Sic aſſumpſit humanitatem , ut non perderet* [pro *amitteret* : cujuſmodi notione utitur Tertullianus *de pudic.* c. 15. *Vt poenitentiam perderent* ; ſed & antiqui utebantur] *divinitatem , ac per hoc perfectus Deus inſeparabiliter in aeternū exſiſteret*. Sane poſt *Perfectus Deus* in pr. Ms. additur, *Et perfectus homo* : quae additio ut non inutilis ſit , at non eſt certe neceſſaria . Ait enim : *Sic* (Deus) *aſſumpſit humanitatem , ut non perderet divinitatem, ac per hoc* (ille aſſumptor humanitatis) *perfectus Deus inſeparabiliter* (cum aſſumpta humanitate) *exſiſteret* . Non potuit hoc niſi poſt Eutychianam haereſim damnatam ſcribi , utique ab hoc poſteriore ſcriptore; qui & hoc ipſum mox hac ead. ſect. tamquam ex ore judicis uſurpavit , *In divinitate ſua humanam carnem , veluti quoddam metallum cum alio metallo , ſolidantem*.

Ibidem mox Virgo notum poetae Chriſtiani locum uſurpat hujuſmodi :

Morte ſua mortem deſtruxit (et) *Tartara quaſſans*
Cruore pio purgavit crimina mundi .

Verum initio alterius verſus ex pr. & ſec. addendum eſt *Atque* , & verſu primo delenda eſt conjunctio *Et* ex Ms. pr. Sic demum uterque ſibi conſtabit hexameter .

Mox judex : *In noſtra credulitate* . Vtebantur Chriſtiani veteres *Credulitatis* vocabulo, ut *fidem* Chriſtianam deſignarent, quod in Martyrum Actis ſinceris ſexcenties reperies . Eodemque mox ſect. 6. Reſtituta utens inducitur . *De mea* , inquit , *religione , deque mea credulitate* . At mire hic eadem vox pro ethnica perſuaſione uſurpatur ; ſicuti & ſupra ſect. 4. *ſacram fidem* pro imperatoris religione acceperat.

Sect. 6. Reſtituta ait : *Abſit ut in ore meo reſonet inaniter dicti Jovis* [in ſec. *Inane decus Jovis* , at in pr. *Jupiter omnipotens*] *vel aliorum daemonum falſa laudatio* .

Verſus finem judex ait : *Patientia mea in fellis amaritudinem convertetur* : at in pr. & ſec. *In fel amaritudinis* ; quod magis Biblicum & Hebraicum eſt. Ceterum inſcite Biblicis paſſim locutionibus hominem ethnicum utentem facit .

Verſu ultimo Reſtituta : *Quod tibi ex hoc* [EX pro DE paſſim in hoc ſcriptore infra legitur] *complaceat* (recte in pr. & ſec. *complacet*) *perficere ſtude* .

Sect. 7. judex *Juſſit eam expoliari, & diutiſſime caedi* . Abeſt hic cruciatus ab antiquis lectionibus , ut & a Romaeo, ut qui a Lectionibus ſua hauſit . Porro in Ms. pr. ſic legitur , *Et diutiſſime fuſtibus caedi* . Optime *fuſtium* diſerta mentio inſeritur : nec enim aliter decebat judicem patientem (qualem ſe Proclinus pluries profeſſus eſt) nec aliter decebat ingenuam ex *l. In* 10. *D. de poenis* , in qua *Ex quibus cauſis liber fuſtibus caeditur , ex his ſervus flagellis caedi jubetur* . Item *l.* 28. §. *Non omnes* . *D. eod.* ubi liberi [& quidem tenuiores , non item honeſtiores , cujuſmodi Reſtituta fuiſſe initio heic narratur] fuſtibus ſubjiciuntur ; ſervi vero flagellis coercentur . Hinc *fuſtium admonitio* dicitur l. 7. D. *de poenis* , quae & modica caſtigatio alibi vocatur . Meminit *ſervilium verberum* Calliſtratus in *l. Metallum D. de jure fiſc.* Quorum nomine flagra , ſive flagella, & lora intelligi jubet Briſſonius in III. ſelectar. 9. ad quem de fuſtium & ſervilium verberum diſcrimine ibi differentem lectorem rejicio . Et quidem *fuſtes* non aliud quam bacilli erant, uti conſtat ex Vulgato interprete qui pro ξύλοις ſemper *fuſtes* in Evangelio uſurpavit . Item in Gloſſis *Fuſtis* eſt βάκλον , aut ξύλον ἐν ᾧ τύπτομεν i. e. *baculus* aut *lignum quo caedimus* . In eiſdem *Fuſtigo* eſt ξυλοκοπῶ , & *Fuſtigatus* eſt βακλισθεὶς , & alia plura eodem pertinentia . At praeter fuſtes erant ſex alia ad caedendos martyres inſtrumenta uſitatiora , de quibus agit Gallonius in de Mart. cruciat. c. 4. *Lora* quidem coriacea erant : *Nervorum* nomine nervi bovilli veniebant : de *Fuſtibus* jam dictum a me fuit : *Virgae* tenuiores erant , etiam ex metallo interdum conflatae : *Flagra* tenuiora fuſtibus , craſſiora virgis erant : *Scorpiones* dicebantur virgae ſpinoſae aut nodoſae : *Plumbatae* erant ex loris aut funiculis flagella , ex quorum extremitati-

bus

Digitized by Google

bus plumbeae glandes dependebant.

Mox: *Juſſit eam catenis vinctam in tenebroſo carcere trudi, & omnem humanitatem penitus ab ea arceri.* Hoc eſt inedia macerari juſſit; nam *Humanitas* eſt cibus potuſque ſuſtentandae humanitati neceſſarius, ſive eſt *Victualis ſubſtantia*, uti vocatur *l.7. Cod.Theod. de cuſtodia reor.* in qua lege *Victualem ſubſtantiam miniſtrare* atque *Humanitatem denegare* inter ſe opponuntur. Lex porro illa ſic incipit: *Vt judices omnibus Dominicis diebus productos reos e cuſtodia carcerali videant, interrogent, ne his HVMANITAS clauſis . . . denegetur: Victualem ſubſtantiam non habentibus faciant miniſtrari* &c. Ibi pro *Humanitas* Anianus poſuit *Subſtantia* i. e. victus. Ac vide quae ibi Gotofredus adnotat. Quae lex, utpote de reis in cuſtodia tentis loquens, miram huic loco lucem affundit. *Victualis* autem *ſubſtantiae* ambitu debemus etiam veſtitum comprehendere; nam ex *l.43. D.de verb. ſign.* Veſtis etiam *Victus* nomine continetur. Itaque ubi *Omnem humanitatem penitus ab ea arceri* judex jubet, crediderim & nuditatis poenam ea verborum comprehenſione contineri. De *humanitate* denegata tacent heic vet.Lectiones. Ceterum qui de tradita *Humanitatis* notione alia exempla cupit ex Patribus & poſterioris aevi ſcriptis petita, adeat Cangii Gloſſarium in ea voce. Nos eximio Cod.Th. loco (qui Cangio exciderat) contenti fuimus. Cui adde & hoc, quod in Excerptis Gloſſarum apud Car. Labbeum vox *Salarium* (quae victui neceſſaria ſignificat) redditur φιλανθρώπιον h. e. *humanitas*.

Ad finem ſectionis: *Videns igitur Proclinus tantam in puella conſtantiam . . . ſuggeſſit* (48) *ex hoc* (i. e. *De hoc*: vide proxime dicta de EX pro DE) *Praefecto Euſtaſio, qui civitati Carthagini ad tale facinus patrandum illis temporibus praeeſſe videbatur*. In ſcriptoribus mediae Latinitatis *Videor* tantumdem quod *Sum*. Hoc leve. Illud notabilius & ex vero heic poſitum, quod primarius iſte ſuae poteſtatis limites minime praeterivit. Nam modica caſtigatione [qualis illa fuſtium fuit] tenus progreſſus, ubi conſtantiam in reo animadvertit, ad ulteriora non ante tranſiit, quam rem integram ad praefectum detuliſſet. Is vero praefectus *Euſtaſius* heic vocatur: at magis eſt, ut *Euſtathio* [ſive corrupte *Euſtatio*] ei nomen fuerit. *Euſtaſium* quidem nuſquam ullum in antiquis monumentis legi, praeter *Euſtaſiam* quamdam Chriſtianam apud Grut. 1057. 8. At *Euſtathii* nomen frequentiſſimum olim fuit. Tres ejus nominis honorati viri in Proſopographia Cod. Theod. occurrunt; & *PLVTINVS EVSTATIVS Praefectus urb.* quarto medio ſaeculo apud Murat. pag. 266. 3. At *Euſtathios* facile poſtea librarii in *Euſtaſios* mutaverunt. Exemplo ſit *Euſtathius* Epiſc. Neap. quem deſcriptores Jo: Diaconi in *Euſtaſium* converterunt: de quo vide dicta ad X. menſis hujus. Jam vero quid ſibi velit, quod Euſtathius iſte, qui Carthagini praeerat, non *Proconſul* ſed *Praefectus* vocetur; id ſupra cap.4. expoſuimus; eaque ex explicatione aetatem ſcriptoris hujus elicuimus. Vide ibi dicta.

§. 3. Ad ſect. 8. 9. 10. 11. 12. 13. *Cujuſnam ſit Decretare. Cur vox* Apices *epiſtolam deſignet. Antiquitas hodierni crucis ſignaculi, quo totus truncus ſignatur.* Irrogare *pro maledicere. Pulcherrima lectio*

(48) In Cyrilli Gloſſis *Suggero* eſt ὑποβάλλω, & *Suggeſtio* eſt ὑποβολὴ ἀπὸ ἡ ἀναφορὰ πρὸς βασιλέα ἢ ἄρχοντα h. e. *Relatio ad Imperatorem aut praeſidem ſive magiſtratum.* Sed & in Gloſſis Nomicis a Car. Labbeo editis Συγγέστιον [corr. Συγέστιον, i. e. *ſuggeſtio*] exponitur ἀναφορὰ i. e. *relatio*. Itaque ſequens Proclini ad praeſidem Africae epiſtola merito *Suggeſtio* vocabitur h. e. *Relatio*; ſicuti & epiſtolae, per quas S. Germanus Epiſc. Capuanus ſuae legationis CPolitanae Hormiſdae Papae rationem reddit, *Suggeſtiones* ab eo vocantur, etſi eaedem *Relationes* in Collectione Concilior. inſcribantur. Sic *Prima Relatio* incipit in hunc modum: *Exemplum Suggeſtionis Germani & Joannis Epiſcopor.* &c. Sexta vero ac ſeptima *Relatio* in hunc modum: *Suggeſtio Germani Epiſcopi, Felicis & Dioſcori diaconor. & Blandi presbyteri.*

Digitized by Google

lectio his Actis reſtituta : Rictus *pro vultu* .

Mox ſectio octava Suggeſtionem ſive relationem Proclini Euſtaſio factam complectitur, quae nihil de ſanitate ſtyli tertii ſaeculi continet , ſed redolet magis ſeptimi ſaeculi cupedias . Cujuſmodi eſt initio illa praefecti laudatio , qua illum ait , idcirco in ea provincia fuiſſe ordinatum , *quod* (inquit) *non eſſet praeſtantior te , qui jura publica . . . DECRETARET*. *Decretum* in Gloſſis Baſilic. eſt *ſententia imperatoris aut praeſidis* . Δίκρετον , ἀπόφασις βασιλέως καὶ ἄρχοντος. At poſtea ea vocabulorum differentia invecta fuit, quam Papias ſic exponit : *Decreta , inſtituta proprie Papae ſunt , Praecepta vero Regum* . Deinde ſcriptor conqueritur ſe Reſtitutam *neque IN proſperis neque IN adverſis flectere* valuiſſe , ſtylo ſcil. Biblico et Hebraico , quo IN pro PER uſurpatur . Mox : *Quouſque tuam ex hoc* (EX pro DE ſtribligo eſt ſeptimi ſaeculi) *prudentiam conſulerem , & quidquid ex ea* (pro *de ea*) *cenſueris adimplerem . Serenitas ergo* (de *ſerenitatis* vocabulo heic inepte uſurpato jam ſupra cap. 1. lectorem admonui) *pectoris tui ſtudeat haec ordinare* (*ordinare* pro *ſtatuere* uſurpatur in Praecepto Caroli M. pro Hiſpanis per Baluzium edito) *& ordinatis litteris* [corr. *Et ordinata litteris*] *deſtinare*.

Sect. 9. epiſtola praefecti ad primarium continetur , quae ſic incipit : *Receptis apicibus a tua prudentia deſtinatis* . *Deſtinare apices* erat mittere litteras . S. Gregorius: *Jovinus ad ſe ſacris apicibus deſtinatis*. Porro *Sacri* aut *divini apices* ſunt principis epiſtolae : at etiam privatorum epiſtolae *Apices* vocabantur , ut & hinc diſcis , & infra hac ſect. *Vt miſſi a te apices proteſtantur* . Sidonius VI. ep. 8. *Apicum oblator* (tabellarium ſuum intelligit) *pauperem vitam . . . ſuſtentat* . Quibus autem gradibus vox *Apex* ad hanc ſignificationem evaſerit , breviter dicam . Mitto ejus vocis originem et *apicis* flaminalis ſignificatum. At interim in re grammatiſtica Apex (Graece κεραία) erat ſummitas aut extremitas litterae , cujuſmodi in vocali tertia (I) ſunt extremi duo ductus tranſverſarii . Sed & litteras ipſas inter ſe connexas & colligatas (nam *Apere* , unde *Apex* , erat colligare) notabat . Eo ſenſu equidem Appuleii locum accipio in XI. Met. ubi libros quoſdam ſacros deſcribit , *litteris ignorabilibus praenotatos . . . nodoſis & in modum rotae* (currentis ſcil. ſi quidem ejus gyros ſatagas in charta deſcribere) *tortuoſis capreolatimque condenſis apicibus* . Vbi *apices* ſunt litterarum nexus ejuſmodi , quibus Orientales utebantur , & quibus vetera diplomata perplexo nimis ſcribendi genere exarata conſpiciuntur . Ac vide quae alibi fuſius de hac *Apicis* notione & etymologia ad illum Matthaei v. 18. locum (*Apex unus non praeteribit a lege*) diſputamus. Ex quo autem *Apex* pro integra littera uſurpari coepit ; hinc ſicuti *Litterae* numero multitudinis *Epiſtolam* ſignificabat, ſic etiam & plurativum *Apices* . Verum haec nunc attigiſſe ſatis ſit , quae ad Matthaeum uberius .

Sect. 10. Reſtituta quum e carcere ad Primarium reduceretur , inducitur *TOTVM corpus ſuum ſigno Crucis muniens* . Et id probum eſt , & ex prioribus legitimis Actis in haec reficta transfuſum . Legitur hoc eiſdem verbis in pulcherrimis S. Theodoti Actis apud Ruinartum pag. 345. ad finem ſect. 21. ubi Theodotus in hunc ſe modum obarmat : *Totumque corpus ſuum ſigno Crucis muniens , in ſtadium proceſſit animo imperterrito* . Atque uſitatus quidem crucis ſignandae ritus Chriſtianis *in fronte* fuit : de quo ſexcenta ſunt monumenta . At heic eodem plane modo Crux effigiatur , quo hodienum facimus , ubi manum a fronte ad umbilicum , mox ab humero ſiniſtro ad dextrum ducimus . Dixeris , crucis ſignaculum a Theodoto & Reſtituta impreſſum latius quam hodie patuiſſe , quia ad *totum corpus* pertinebat . Verum & hodiernum ad totum corpus pertinet . Nam *corporis* nomine heic κορμὸν i. e. *truncum* dumtaxat decet intelligere , h. e. a capite

pite

Digitized by Google

pite ad ventrem, ſeclulis artubus. Habes igitur σφραγῖδος (*ſignaculi*) ejus,qua nunc utimur, antiquitatem. Quam vero vox illa comes, *In nomine Patris & Filii* &c. antiquitatem referat, rerum Liturgicarum ſcriptores viderint.

Poſt ſignatam Crucem & Virginis orationem, ſequitur: *Haec dicens ante tyrannum* (*tyranni* vox parum proprie infimae ſortis judici tribuitur: quae principi,olim vel optimo cuique,mox non niſi peſſimo, tribuebatur: etſi non raro in Actis Martyr. ea vox etiam de praefectis aut praeſidibus adhibeatur) *IMPERTERRITA ſtetit*. Haec eo adſcripſi, quod idem illud *Imperterritus* de Theodoto(vide paullo ſupra locum) mox ut ſe ſignavit, uſurpatur.

Mox ſectione media judex ſic, ad extremum perorat: *Accede igitur & reſpice*. At hoc ultimum in Ms. pr. eſt *Reſipiſce*. Poſt pauca idem judex: *Conſulta dixiſti & multa irrogaſti*. At melius in pr.& ſec. *Multa dixiſti & multa irrogaſti*. *Irrogare* plerumque in ſequiorem partem accipitur, uti *irrogare poenam*, *multam*, *injuriam*, *infamiam* &c. Ergo haec ſic accipe: *Multa*(ſupple *blaſphema* aut *contumelioſa*) *irrogaſti*. Vbi vides *Irrogare* hoc eſſe,quod *Maledicere*. Paucis interjectis: *Nunc autem* (heic inferendum eſt *Quia* ex Ms. pr.) *illud agere ſtudes . . . jam nec obedire* &c. *volo*. Ad finem: *Quaeſo aut* (corr. *Vt* ex Ms. pr. & ſec. . . . *edicere digneris*.

Sect. 11. initio de judice ſcribitur: *Ita coepit vultu ſereno dicere*. At in Ms. pr. & ſec. *Coepit propoſita ſereno dictu diſſerere*. Inepta locutio; nam *ſerenitas* de vultu, non de ſermone uſurpatur. Nec uſquam nomen *Dictus* quartae declinationis reperias. At tu ne dubita, quin auctor, *Sereno rictu* ſcripſerit;nec inepte: nam totum id, ex quo oris (ſive triſtis ſive laeti,ſive quidvis aliud notantis) habitus diſcernitur, Latini proprie *Rictum* dixerunt. At poſtea amanuenſes (quibus illud *Rictu* ſive inauditum eſſet, ſive de beſtiis tantum uſurpandum videretur) in *Dictu* id commutarunt. Aut potius is error ab excipiente, quae alter dictabat, initio prodiit: nam nihil facilius, quam R pro D, aut contra, exaudiri, ut fuſe in Tyrrhenicis demonſtravimus. Poſtremo autem MS. tertii auctor (ex quo, uti dixi, Henſcheniana Acta manarunt) quum plura paſſim in deterius commutaſſet, heic tamen non male defunctus opera ſua videtur, dum pro *dictu* repoſuit audacter *vultu*. At tu revoca priſtinam pulcherrimam lectionem: *Coepit propoſita ſereno rictu diſſerere*. Scriptor hic noſter mirum quantum in vocibus inſolitis ſibi placet.

Paucis interpoſitis Judex: *Et ab hoc* (recte in pr. & ſec. *ob hoc*) *quis idoneus & intelligens humanam te aſſeret habere rationem?* In MS. pr. poſt *Intelligens* plura inſeruntur hoc modo: *humane te hoc agere dicat*, *humanam & aſſerat habere rationem?* Statim ſequitur: *Cum homo . . . numquam ad mortem venire appetat*. Abeſt praepoſitio *Ad* a Ms. pr. & ſec.; idque rectiſſime: nam ſenſus eſt, *Numquam ut mors veniat appetat*.

In eo qui ſequitur Reſtitutae ſermone non mediocris eſt in pr. & ſec. variatio. *Nam prudentia* (in pr. & ſec. *per prudentiam* eadem ſyntaxi ac ea quae ſequuntur) *diſcernuntur mala a bonis . . . Quiſquis amat ſapiens ISTA* (videtur corrigendum ESSE), *cum vera ſapientia* (pro his trib.vocib. in pr.& ſec. *Sapienter* tantum ponitur) *cuncta miniſtrat*. Poſt verſus duos: *Tu autem quomodo illas virtutes retinebis? quomodo te aſſeris ſapientiae amicum*, *ſi per prudentiam ſic diſcreviſti* &c. At in pr. & ſec. *Tu autem ſic* (corr. Si) *iſtas virtutes retinere debes*, *qui* (pro *quomodo*) *te aſſeris ſapientiae amicum? ſic per prudentiam diſcreviſti* &c. Verſu ſequente: *Per juſtitiam ſic* (pro *ſic* in pr. & ſec. eſt, *Sua cuique*) *diſtribuiſti*, *ut . . . terram* (in pr. & ſec. *Terrena*) *deſiderem*. Poſt tres verſus: *Vere etenim* (heic in pr. inſeritur *Ille*) *ſapiens eſt*, *qui* &c. . . . *Qui autem aliter ſentit* (abeſt hoc verbum a

T t pr. &

pr. & ſec., nec eſt neceſſarium), *recte ſtatuus comprobatur*. Verſu ſeq. pro *ſaeculi*, in pr. MS. eſt *Mundi*, ut in Vulgato Apoſtoli interprete. Ad finem: *Veſtra ſapientia & cultura nihil aliud eſt* (in pr. *eſt aliud*, in ſec. abeſt *Eſt*) *niſi calliditas inimici, ut ad aeternam vos trahat flammam incendii*. At in pr. & ſec. poſt *Calliditas inimici* ſequitur: *Et aeterna flamma incendii*.

Sect. 12. initio: *Iniquitatis arbiter commotus ira & furore dicebat*. At pro *dicebat* in pr. & ſec. eſt *agebat*: non ineleganter, ſi ſubaudias *cum Reſtituta;* ſic enim & priſci loquebantur. Cic. de amic. *Quum ſaepe mecum ageres, ut . . . ſcriberem*: et II. Fam. *Non potuit accuratius agi, quam actum eſt a te cum Curione de ſupplicatione*: & Tertullianus Apolog. c. 21. *Nec de victus exceptionibus, neque de ſollemnitatibus dierum . . . cum Judaeis agimus*. Verſu abhinc tertio pro *In fellem amaritudinis*, pr. & ſec. *In felle* &c. Poſt quatuor verſus: *Teſtor namque deorum limina ſacra*. Sed pr. & ſec. ſic verſum abſolvunt: *Teſtor namque deos, deorum limina* [ſed corr. *divorum & limina*, aut *& divum limina*] *ſacra*. Mox: *Juſſit eam in eculeo ſuſpendi*: at in pr. Ms. *extendi*. Sicuti & verſu ſeq. pro *unguibus* in pr. legitur *Vngulis*. Paullo ante medium: *In ſimilitudinem hominum factus*: at in pr. & ſec. *paſſus*. Haud longe a fine: *Vbi eſt nunc ille Crucifixus, in quem dicebas te confidere?* At in pr. Ms. *In quem te credere dicebas*. Ad finem: *Si ad priora* [ſec. Ms. *ad pejora*, ſed recte in pr. Ms. ſine ulla praepoſitione ſcribitur, *ſi pejora*] *adhuc alia inferre moliris, perfice*.

Sect. 13. Judex ſic incipit: *Tamquam per antiphraſim miſerum* [ex pr. & ſec. corrige *Impium*] *ſortita es nomen*; *non enim Reſtituta, ſed Diſſipata recte vocari debuiſti* &c. Et quod pluribus interjectis legitur, *Vt te . . . ab hac ſtultitia revocarem*, in pr. & ſec. eſt, *ob hanc ſtultitiam revocarem*. Sequitur mox hexameter, *Venit tetra dies, &* [corr. *atque*] *irrevocabilis hora*. Poſt pauca: *Ecce quod dicis* [recte in pr. *dicimus*] *experieris*.

Ead. ſect. media: *Igitur dictavit ſententiam* &c. Ab hoc loco ad finem uſque hiſtoriae [h. e. per reliquam ſectionis hujus partem, perque ſectiones 14. & 15.] omnia eadem & eiſdem verbis in poſterioribus ſeptem Lectionibus veteris Officii S. Reſtitutae leguntur. Nam in duabus ejuſdem Officii prioribus Lectionibus breviſſimum compendium eorum legitur, quae huc uſque in Actis fuſe deſcripta vidimus. Eas autem lectiones ſeq. capite integras exhibere lectori libuit, non inutiles certe futuras ad recte de his Actis judicandum. Atque heic calamum ſiſtimus: nam quidquid horum Actorum ſupereſt, id cap. ſeq. in ſeptem ultimis Lectionibus ne uno commate minus reperies.

CAP. VI.

Veteres S. Reſtitutae Lectiones cum Actis comparatae, deque eis judicium.

Exeunte anno 1525. aliquot SS. Patronorum Neapolis antiqua Officia excuſa in eadem urbe fuerunt: quorum ultimum eſt Officium S. Reſtitutae. Is vero libellus (quem ex humanitate viri ſacrae antiquitatis amantiſſimi Cyri de Alteriis utendum habeo) quum Neapoli rariſſimus habeatur; non invitus id totum officium heic ſubnectere ſtatui; quid de ejus ſcriptionis aetate ſit ſuſpicandum, mox indicaturus. In quo recudendo editi exemplaris orthographiam per omnia expreſſimus: hoc tantum excepto quod quae ibi rubris minuſculis perſcribuntur, ea nos majuſculis reddidimus. Cetera Italico, uti vocant, charactere exhibuimus, qui in ea editione pro more rotundus eſt. Ceterum ubicumq. ab Actis Lectiones vel minimum diſſident, eas varietates non ſine moroſa diligentia heic adnotavimus.

IN

Digitized by Google

IN FESTO SANCTE RESTITUTE VIRGINIS ET MARTIRIS.

LECTIO PRIMA. *Tempore Numeriani* [49] *imperatoris cum eſſet perſecutio chriſtianorum: fuit* [°0] *quedam virgo in prouincia africe in loco qui dicitur ponizarius nobili genere exorta: & ſacre ſcripture ſtudiis optime erudita: nomine Reſtituta. Hec itaque cum per dei gratiam chriſtianam religionem comperiſſet, ſacri baptiſmatis ſacramento renata: & ſancte religionis habitu induta: virgo corpore & animo: die noctuque in mandatis domini permanebat. Igitur dum primarius prouincie illius proclius* [51] *nomine* [52] *ex iuſſu predicti ceſaris Numeriani inquirendo tranſiret: & chriſtianum nomen penitus delere geſtiret: quia ſecundum ſcripturas, nec ciuitas ſupra montem poſita, nec lucerna ſuper candelabrum poteſt abſcondi: fama ſanctitatis* [53] *preſate chriſti virginis indicante ſuo eam iuſſit aſpectui preſentari:* [54] *Tu.*

LECTIO ii. *Cumque fuiſſet ante conſpectum prefati iudicis adducta his verbis eam alloqui cepit* [55]: *dic* [56] *ergo quod nomen tuum vel quem deum adoras. Beata virgo reſpondit: nomen mihi eſt Reſtituta: illum vero deum rationabiliter adoro: qui fecit celum: & terram: mare: & omnia que in eis eſſe probantur.* Cernens [57] *autem iudex immenſam eius conſtantiam: quodnec ad modicum eius voluntati pareret: iuſſit eam poni in aculeo: & capillis ſuſpendi in ſtipite: atque clauos in pedibus eius figi. Tu autem domine.*

LECTIO iii. *Interea* [58] *dictauit ſententiam dicens: Reſtituta ſacrilega que noſtra monita deſerit* [59] *ac per magicas artes tormenta ſuperauit: diuina numina adorare contempſit: & crucifixum tota mente dilexit: iubemus vt* [60] *naucula ſtuppa:*

(49) De hujus perſecutione non eſſe dubitandum, ſupra cap. 2. oſtendimus.

(50) Hinc uſque ad finem hujus lectionis omnia eiſdem verbis in Actis Henſchenianis ſect. 2. reperies.

(51) In Actis: *Nomine Proclinus*.

(52) Heic ex Actis reſtitue adverbium motûs *Ea*, nam ſequitur *Tranſiret*.

(53) In Actis: *Sanctitatem*.

(54) Heic in Actis longa Reſtitutae oratio interponitur. Deinde in eiſdem ſectio tertia orditur eiſdem verbis ac Lectio 2. uſque ad *Alloqui coepit*.

(55) In Actis allocutio judicis longo circuitu texitur antequam veniat ad hanc clauſulam [quae ſola heic ponitur; etſi inepte cum particula illativa *Ergo:* quae tamen in Actis apte cum praecedentibus jungitur] *Dic ergo* &c.

(56) Hinc uſque ad *probantur*, leguntur eiſdem verbis in Actis ſect. 3. At ibi a ſect. 3. ad 12. ſermocinationes longiſſimae judicis ac Virginis ultro citroque feruntur; ut & [ſect. 7.] Virginis fuſtigatio, & in carcere Angeli apparitio, adhaec [ſect. 8. & 9.] mutuae Primarii & Praefecti Carthaginenſis epiſtolae, ac poſtremo [ſect. 10. 11.] repetita per verboſiſſimas diſceptationes interrogatio judicis. Haec, inquam, omnia non tam ſcribuntur, quam rhetorico temporum ſequiorum faſtu ad ravim uſque declamantur, antequam veniatur ad illud *Cernens autem judex*, quod in Actis media ſectione 12. occurrit.

(57) Quae hinc uſque ad finem hujus Lectionis ponuntur, eiſdem verbis, uti dixi, in Actorum ſect. 12. mediâ ſcribuntur; hoc tantum excepto, quod heic *Poni in aculeo* [prave ſcilicet pro *equuleo*] ibi vero contrarium, h. e. *Deponi de eculeo* reperias. Merito: nam in Actis jam paullo ſuperius ſuſpenſio in equuleo praeceſſerat illis verbis: *Juſſit eam in eculeo ſuſpendi, & totum corpus illius crudeliter unguibus lacerari*. At tormenta duo in hac Lectione nimis confertim proponuntur, niſi in ſecundo addas *Poſtea* in hunc modum: *Juſſit eam poni in equuleo, & [poſtea depoſitam] capillis ſuſpendi* &c. Hactenus Lectiones duae. Verum autem hae ex Actorum prioribus tredecim ſectionibus contractae fuerint, an contra ex his lectionibus Acta illa prodierint, per paraphraſim nim. amplificata, ad hujus capitis finem decernemus. At reliquae ſeptem Lectiones, quod ſaepe admonui, pari verborum proceſſu cum Actis ad finem uſque progrediuntur. Ad quas cum Actis collatas adjinemus variantias lectionum.

(58) In Actis Henſchenianis pro *Interea* eſt *Igitur*. At in Ms. pr. & ſec. haud ſecus *Interea* ſcribitur.

(59) Pro *deſerit* in Henſchenianis Actis eſt *deſeruit*: at in Ms. ſec. *deſerit*, in pr. *deriſit*.

(60) In Henſchenianis & pr. & ſec. eſt *ut in navicula*; ſicuti & in eiſdem abeſt ET ante *Flammarum*.

pice : & reſina : referta ponatur : & flammarum incendio concremetur : & in profundum maris proiciatur : quatenus & preſentes & ſecuturi diligenter agnoſcant [61] : *qualia premia recipiant qui dictis imperialibus contradicere preſumunt: & magno* [62] *deo ioui non certant flectere colla .*

LECTIO iiii. *Hec ubi dicta dedit : tradidit eam miniſtris ad id opus maturius exequendum . Inter hec autem beata martyr cum ſe cognouiſſet ad dominum tocius* [63] *profecturam : expandit manus ſuas ad celum : &* [64] *his verbis alacriter cepit deprecare* [65] *tonantem . Domine inquiens deus deorum qui omnia verbo creaſti una cum filio tuo domino noſtro* [66] *iesu chriſto & ſpiritu ſancto gratias ago tibi : quoniam tu* [67] *adiuuiſti me:& vſque ad hoc tripudium perducere* [68] *me dignatus es . Hec cum oraſſet iam ſemiuiua & penitus exanguis* [69] *effecta : apprehenderunt eam miniſtri atque in nauiculam impoſuerunt , &* [70] *,ſicut eis preceptum fuerat perficere curauerunt. Tu autem domine.*

LECTIO v. *Cunque nauigaſſent quaſi ſtadia* [71] *quindecim volentes ignem ſupponere mox incomprehenſibili & iuſto dei iudicio ſubito inprofundum maris demerſi ſunt . Remanſit autem virgo domini cum nauicula inqua ad cremandum poſita fuerat: que cum vidiſſet* [72] *obſtupuit cepitque mirari & dicere . O altitudo potentie & clementie tue domine , quam incomprehenſibilia ſunt iudicia tua : & glorificanda opera manus tue . Vbi eſt ſuperbia impiorum : vbi potentia tyrannorum : ecce demerſa eſt in profundum maris* [73] : *ſicut ille condam* [74] *pharaon. Canticum ergo tibi decantent omnes in te credentes quoniam glorioſe honorificatus es . Tu autem domine .*

LECTIO vi. *Sed queſo te nunc omnipotens* [75] *deus , vt ſicut populum tuum de abyſſis* [76] *pelagi liberaſti : ita & me famulam tuam eripere dignare* [77] : *& ad locum perducerè vbi tue voluntati* [78] *placuerit : mitte ergo angelum tuum ſanctum qui hoc perficiat : & ſolamen contrictionis* [79] *mee conferat . Ad hanc ergo* [80] *precem apparuit ei angelus domini conſortans eam & dicens . Noli timere famula chriſti : ecce exaudiuit dominus orationem tuam : & miſit me vt ad portum ſalutis te perducere debeam . Tu autem domine .*

LECTIO vii. *Cunque vidiſſet angelum domini talia ſibi ſolamina proferentem gauiſa eſt gaudio magno : &* [81] *eleuans oculos cum lachrimis in celum dixit . Iube me domine iſtud ſeculum derelinquere , & in pace ſuſcipe ſpiritum meum: iam enim tempus eſt vt corpus iſtud pro nomine tuo quaſſatum anima relinquat* [82] *: & ad tua gaudia peruenire* [83] *tandem mereatur : hec cum dixiſſet quieuit in domino . Peruenit autem ipſa nauicula cum beate corpuſculo mar-*

(61) In eiſdem *Cognoſcant* .

(62) In Henſchenianis *Magnifico* , at in Ms. pr. & ſec. *Magno*, ut heic .

(63) Corr. *Quantocius* . At in Henſchenianis , & Mss. omnibus eſt *Citius* .

(64) Abeſt iſtud ET à Ms. pr. & ſec.

(65) In Henſchenianis & pr.& ſec. *Deprecari* .

(66) Abeſt iſtud *noſtro* ab Henſchen. & pr. & ſec.

(67) In Henſchen. *Me tu adjuviſti?* at in pr. & ſec. *Tu adjuvaſti me* .

(68) In Ms. pr. abeſt *Me* .

(69) In Henſch. & pr. ſec. *Eſanguis*.

(70) In Ms. pr. & ſec. *Vt* [pro *Et*] ac deinde *curarent* ; pro quo ultimo in Henſchen. *curarunt* .

(71) Heic *ſtadia* uſurpantur : at infra in fine VII. Lectionis milliaria .

(72) In Henſch.& pr.& ſec.inſcritur *Haec*.

(73) Deeſt iſtud *Maris* in Henſchen. & pr. & ſec.

(74) In Henſch. *Quondam Pharao* .

(75) Pro *Omnip.* eſt in Henſch. & pr.& ſec. *Domine* .

(76) In Ms. pr. *De abbiſſi pelago* .

(77) In Henſch. & pr. ſec. *Digneris* .

(78) In eiſdem *Tuae placuerit voluntati* , & v. ſeq. *Ang. ſanctum tuum* .

(79) In eiſdem *Contritioni* .

(80) In Ms. pr. *Ad hanc itaque* .

(81) In Henſch.& pr. & ſec. deeſt tum *Eſt* tum mox ſequens *Et* .

(82) In eiſdem *derelinquat* .

(83) In Henſch. *Tandem pervenire mereatur* : at in Ms. pr. *Tandem aliquando perveniat* .

Digitized by Google

martyris in partibus campanie, [84] *ad inſulam que dicitur adrima* [85] *iuxta prochitam* [86] : *ad locum vbi dicitur ad* [87] *ripas : que diſtat* [88] *a ciuitate* [89] *parthenope fere miliaria* [90] *triginta . Tu autem domine .*

LECTIO viii. *Eo etenim* [91] *tempore erat quedam mulier nomine Lucina* [92] *: que operibus bonis : & religione ſanctiſſima deo omnipotenti ſedulo ſerviebat . Huic autem* [93] *angelus domini in viſu noctis* [94] *apparuit : & qualiter beata martyr pro chriſto*

(84) In Henſch. & pr. ſec. *Cum beatae Mart. corpuſculo in part. Camp. in inſulam .*

(85) In Henſch. *Aenaria :* in Ms. pr. *Inarima :* in ſec. *Adrima* , ut heic . Rem altius repetam. Inſula , de qua heic agitur , initio Ἄριμοι dicebatur , Homero teſte , cujus hexameter incipit Εἰν Ἀρίμοις h. e. *In Arimis* . At ejus versûs [quando ſcil. Homeri poemata canebantur magis quam legebantur] auditio fecit , ut praepoſitione ſuo nomini adhaereſcente, *Inarime* pro ejus inſulae nomine uſurparetur . Quod nomen in Ms. pr. heic integrum legitur ; quum contra in ſec. & in his Lectionibus aphaereſim paſſim ſit [in propriis locorum nominibus familiarem : vide ſupra cap. 3. in *Ponizarius*] ac principio *Arima* ſcriptum fuit, mox *Adrima* .

Id autem nomen Syriace [ut oſtendit Bochartus] *ſimiam* ſignificat : ex quo factum ut Graeci hanc inſulam cum finitima Prochyta vocarint Πιθηκούσας : quae eſt primitivi nominis interpretatio: nam πίθηκος eſt *ſimia*. Nec ſecus Latini ejuſdem primi nominis interpretationem pro ſuo captu procuderunt , dum eam *Enariam* [ſine diphthongo : etſi in libris plerumque *Aenaria* ſcribatur] nuncuparunt , a ſimiis ſcilicet : quod animal *Enares* [h. e. ſine naribus : ita ut *ſimus* & *enaris* ſint ſynonyma] veteribus fuiſſe dictum neceſſe eſt . Ergo *Inarime* , *Pithecuſae* , *Enaria* non tam tria ejuſdem inſulae diverſa nomina , quam diverſae nominis interpretationes ſunt habendae . Vide de his Bochartum : & paria exempla plura , quae nos in Tyrrhenicis inveſtigavimus .

(86) In Henſch. *Juxta Placidam* . Nam ex *Prochyta* primum *Prochita* [ut in his Lect.] deinde *Procitha* [ut in Ms. pr. ubi eſt *Juxta Procitham*] ſive *Procita* ; mox *Plocita*, & *Placita* [in Ms. ſec. heic legitur, *Juxta Placitam, alias Procidam*] poſtremo *Placida* [ut in Henſch.] evaſit .

(87) In Ms. pr. *Qui vocatur Ad ripas*. *Ripa* non tantum de amnibus, ſed & de mari uſurpabatur. Plinius IX. 15. de mari Pontico: *Thynni dextra ripa intrant, laeva exeunt* . De etymo ſi quaeras , poſſis ad Orientem recurrere : nam id Arabice *littus* ſignificat . Sed & aevo poſteriore *Ripa* eo ſignificatu uſurpabatur , & *Riparia* , & Italis *La Riviera di Genova* . Poſtremo hinc factum , ut eiſdem ſcriptoribus *Arripagium* ſit *portorium*, & *Adripare* aut *Arripare* ſit *Appellere :* unde eſt Italis *Arrivare*. Videtur autem heic ἀποβατήριον ſignificari , h. e. crepido aliqua , in quam facilis ſit de navi exſcenſio . Nunc quidem in tota inſula nullus eſt ejus nominis locus . At ſi ibi expoſitum Martyris corpus credamus , ubi & Eccleſia poſtea ſub ejus nomine fuit; is nunc locus dicitur *Lo Lacco*, Graeca , ut arbitror appellatione . Graecis Λάκκος eſt *Foſſa* [ſive inanis , ſive plena] unde Λάκκος in Gloſſis redditur , *Lacuna* , *Ciſterna* , *Lacus*. Omnino putarim , ibi olim Foſſam h. e. parvum portum manu excavatum ad commodiores exſcenſus fuiſſe : iſque Graece Λάκκος [i. e. *foſſa* aut *Lacuna*] Latine autem *Ad ripas* [h. e. ad *exſcenſum*] vocatus , opinor, fuit .

(88) In Ms. pr. *Abeſt* .

(89) Neapolitanis aevi medii ſcriptoribus pro *Neapolis*, haud ferme aliter ea civitas quam *Parthenope* aut *civitas Parthenopenſis* vocabatur .

(90) Id in Henſchen. & pr. & ſec. Ms. per notas numericas ſcribitur. At nihil facilius fuit, quam ut unius notae additione ex XX. [quot ſcil. a veteris Neapolis ſitu, paullo in orientem remotioris, abeſt Enaria] librarii XXX. fecerint. Ob eaſdem numerorum notas interpolatas mirum quot mendis Jo: Diaconi noſtri textus inquinatus reperiatur . Haec ſcriptoris ἀκρίβεια [*accuratio*] de diſtantia Neapolitana ſolliciti , hominem Neapolitanum redolet . Quamquam & illud in cauſa fuit , quod Enaria in reipublicae Neap. dominio eſſet , ut cap. ſeq. dicam .

(91) Sic etiam in Ms. pr. & ſec. At in Henſch. *Eo autem*. Aevo ſequiore *Etenim* & *Namque* tranſitioni ſerviebant non ſecus atque *Autem* & *Vero* , aut *Itaque* .

(92) Mulierem iſtam non temere ſuſpectam habet Henſchenius in ſuis adnot.

(93) In Henſc. *Huic itaque :* at in pr. & ſec. *Huic namque* . Vide de his particulis Adnot. 91.

(94) Iſtud *Noctis* deeſt in Henſchen. At in pr. & ſec. legitur .

Digitized by Google

christo paſſa ſit [95] *: atque ad celorum gaudia migrauit* [96] *per ordinem indicauit. Inſuper etiam commonuit eam ut ad prefatum locum pergeret : & corpuſculum ſancte martyris inueniret : atque digna ueneratione reconderet . Tu autem domine.*

LECTIO viiii. *Cunque expergefacta fuiſſet non incredula tante reuelationis* [97] *acceſſit ad locum ſibi demonſtratum : inuenitque intra nauiculam ſacre* [98] *virginis corpus niueo fulgore corruſcans. Gauiſa nanque* [99] *tanto munere dignis aromatibus illud condire ſtuduit : & aduocans plebem domini ſanctam cum hymnis & laudibus & magno honore ſepellierunt eam in loco qui dicitur eradius*[100] *: In quo* [101] *loco preſtante deo multa beneficia inuenerunt fideles: per virtutem & merita beate* [102] *ipſius martyris . Celebratur autem dies natalis* [103] *ejus ſextodecimo* [104] *Kalendas Iunii* [105]*: ad laudem domini noſtri ieſu christi cui eſt honor & gloria in ſeeula ſeculorum Amen .*

ORATIO [106] SANCTE RESTITVTE.

Omnipotens ſempiterne deus qui terre mariſque miracula tue potentie: meritis beate Reſtitute virginis & martyris tue operari dignatus es : queſimus [107] *ut ejus pia interceſſione nobis famulis tuis in terra viuentibus portum ſalutis indulgeas . Per dominum noſtrum .*

Habes veteris Officii lectiones . Atqui antiquitus Lectiones non aliud erant , quam integrae martyrum Paſſiones , aut confeſſorum vitae , quae (ad majus ſcil. eccleſiaſticorum Lectorum commodum) in novem fruſta (vulgo *Lectiones*) concidebantur : id quod ex innumeris conſtat exemplis , etiam domeſticis Sanctor. Neap. His intellectis : quae jam ex his novem Lectionibus narratio confiet , de ea quaeri poteſt , antiquior ne Actis Henſchenianis ſit , an contra .

Ac primo quidem intuitu videbitur Lectionum hiſtoria uſque adeo brevitate , ſimplicitate , ac dictionis caſtimonia ſe commendare , ut non dubitandum videatur , quin ei majoris antiquitatis praerogativa ſit tribuenda. Hoc ſi admittimus , tum & illud dicendum erit , auctorem Actorum ab Henſchenio & Caſtello editorum nihil aliud dediſſe operam , niſi ut primam tantum veteris hi-

ſto-

(95) In Ms. ſec. deeſt *ſit , atque* .
(96) In Henſch. & pr. & ſec. *Migraverit*.
(97) In Ms. pr. *Revelationi* .
(98) In Henſch. *Sanctae* : in Ms. pr. *Sanctum* .
(99) Sic etiam in Ms. pr. & ſec. At in Henſch. *Itaque* . Vide Adnot. 91.
(100) Sic etiam in Ms. pr. & ſec . At in Henſchenianis *Eraclius* . Nihil facilius quam ut [d] et [cl] inter ſe permutarentur . Eadem plane variatio in *S. Heraclio* , (qui die XVII. Maii ſignatur in Mrologiis , eod. ſcil. quo S. Reſtituta die) a me obſervata fuit . Nam is quidem in Rom. Mrologio & pluribus aliis *Heradius* inſcribitur ; at in Hieronymianis, Beda, Vſuardo , Maurolyco idem *Heraclius* recte perſcribitur . Recte , inquam , quia vox *Heradius* ſive *Eradius* nihil Latine , nihil Graece ſignificat : at *Heraclius* notum nomen eſt a Graeco Herculis nomine derivatum . Ergo & in his Actis *Heraclius* (quae vox aevo medio prave ſine aſpiratione notabatur) legendum eſt , rejecta ſcriptura altera . Eſt tamen , cur adhuc levi mutatione ea vox indigeat . Non enim *Heraclius* (quod familiare eſt hominis nomen) ſed potius *Heraclium* neutro genere is locus , opinor , dicebatur . Nam Ἡρακλεῖον (*Heraclium*) *Herculis templum* ſignificat . Ergo ea inſulae regio , ubi S. Reſtitutae corpus ſepultum fuit (quae nunc regio dicitur *Lo Lacco* , cujus vocis ſupra ſignificationem tradidimus) olim vocabatur *Heraclium* ob eam cauſam, quod in ea regione aliquod Herculis templum fuerit . At ex ea voce amanuenſes primum *Eraclius* cum ſibilo, deinde & *Eradius* fecerunt .
(101) In Henſch. & pr. & ſec. pro *In quo loco* eſt *Vbi* .
(102) In eiſdem omnibus heic inſeritur *Et glorioſae* .
(103) In Kalendario marmoreo hoc Feſtum etiam N. h. e. *Natalis* inſcribitur .
(104) Hoc eſt die XVII. Maii . At in noſtris Faſtis marmoreis pridie colitur .
(105) In Henſch. & pr. & ſec. *Junias* .
(106) Hanc eamdem orationem etiam in Romaeo reperies , qui ex his Lectionibus ſuum Reſtitutae elogium contraxit , ut alibi obſervavi .
(107) In Romaeo *Quaeſumus* .

ſtoriae partem (quouſque ſcil.ad ſententiam devenitur) variis diſceptationum epiſodiis pingueſaceret, poſteriorem autem, ſatis jam ample explicatam, ſuae lucubrationi intactam ac ſine additamentis adnecteret.

At re melius perpenſa,duarum priorum Lectionum hiſtoria non primigenius fetus mihi videtur,ſed aliunde contracta narratio, quippe quae nimis jejunam,& alicubi mancam ſe prodat.Quid enim ? Lectione altera poſt primam ac ſimplicem Primarii interrogationem, ac brevem Virginis confeſſionem, ſtatim ſubnectitur: *Cernens immenſam ejus conſtantiam*. Atqui, o bone, quam conſtantiam Virginis praedicas, quam non dum blanditiis atque minis, nondum modica fuſtium caſtigatione tentatam, ante dixeras ? Deinde ſtatim ſequitur, *Juſſit eam poni in equuleo, & capillis ſuſpendi in ſtipite*. Ecquis haec ſic conſertim inculcata non pro uno tormento acceperit ? quae ſaltem inſerta particula *Poſtea* (*& poſtea capil. ſuſpendi* &c.) ſecerni debuiſſent. Poſtremo recitatis hiſce tormentis, nec comperto, ceſſiſſet nec ne Virgo ſuppliciis,ecce tibi e veſtigio (Lectionis III.initio) ſententiam : *Interea dictavit ſententiam*. Quid brevitatem extollimus, ubi manca eſt ſaepe narratio ? At vero qui duabus primoribus Lectionibus tam exſanguis atque exſuccus eſt, idem in ſequentibus ſeptem in longas Virginis precationes vagatur.

Itaque videbatur veriſimilius, primas lectiones duas ex tredecim prioribus Actorum ſectionibus defloratas (ſed ſervatis eiſdem verbis) fuiſſe : deinde ubi ad ultimum ſupplicium ventum fuit, quia ea parte Acta vulgata ſunt ſolito breviora, ac minus ineptiunt ; ibi eam integram narrationem ad finem uſque fuiſſe in ſeptem ultimas Lectiones diſpertitam, eadem continentia ac tenore ſervato : maxime quum ea parte ſacri corporis ad Enariam appulſus narretur, qui Neapolitanos fortius afficiebat, quam ut mutilari quidquam decuerit.

CAP. VII.

De appulſu ſacri corporis in inſulam Enariam : deque Actorum fide.

Vt a poſteriore hoc ordiar : jam pridem Henſchenius contra veritatem Actorum S. Reſtitutae gravem controverſiam movit ; qui in adnotatis ad illa ſectionis XV. verba (quibus dicitur Angelus Lucinae cuidam piae feminae inſulanae noctu apparuiſſe, *& qualiter beata Martyr pro Chriſto paſſa ſit, & ad caelorum gaudia migraverit, per ordinem indicaſſe*) ſic breviter ſubnotat. *Sed haec* (apparitio Lucinae facta) *quo teſte potuit aſſirmari ? Apparet igitur, non jam ſolum quae dicta* (h. e. longas ſermocinationes) *ſed & quae facta hic dicuntur, ab auctoris eſſe ingenio : a quo forte eſt etiam totus paſſionis tam prolixe enarratae ordo.*

Difficultas (quam criticus paucis attigit, ſed non acu tetigit) hoc ſibi vult,aut eo ſaltem redire debet. Videtur enim hic auctor (qui ſe ceterum nuſquam rebus geſtis intertuiſſe, quod impoſtores ſolent, profitetur) totam harum narrationum fidem nec ad Acta praeſidialia, nec ad aliam antiquiorem hiſtoriam refundere, ſed ad Angeli apparitionem Lucinae inſulanae factam, cui ille totam paſſionis ſeriem expoſuerit, morte ipſa & appulſu naviculae ad inſulam tenus. Atqui ſi ſic ſe res habet ; infirmo prorſus fundamento haec tota Paſſio nititur, unius ſcil.neſcio cujus feminae auctoritati,quae & prior ipſa falli, & fallere alios potuiſſet. Huc ſumma difficultatis revolvitur.

Ad ea vero ſic reſpondeo. Hoc tantum verbis proxime recitatis ſibi vult auctor, Angelum quidem Lucinae apparentem de Reſtitutae paſſione, quantum ad levem ejus notitiam ſatis erat, expoſuiſſe (id quod neceſſarium inſulanis fuit, ut ſcirent, eas Reliquias Reſtitutae Hipponizarytenſis fuiſſe,non alterius Reſtitutae Mart. Africanae, cujus mentio fit in Actis SS.Saturnini, Dativi &c.apud Ruinart. n.2. nec demum cujuſvis alius) ceteras vero omnes ſane quam longiſſimi martyrii narrationes nuſquam ad Angelum

gelum auctorem referri, ſed potius ad antiquiorem S. Reſtitutae hiſtoriam, quae tunc VII. ſaeculo (quo haec ſcribebantur) ad manus Neapolitanis eſſe debuit.

Ad ſummam Acta, quae nunc ſunt, ex duabus diverſo tempore ſcriptis hiſtoriis manaſſe mihi quidem videntur: quarum una in Africa ſcripta fuit, & Paſſionis curſum ad uſq. mortem (quae in mari XV. ſtadiis, h. e. duob. vix paſſuum millib. procul ab Hipponizarytenſi littore eveniſſe dicitur: cui morti plures adnavigantes (108) Africanos adfuiſſe, veriſimile eſt) complectebatur; altera vero de adventu ſacri corpuſculi in Enariam ab aliquo noſtrorum hominum conſcripta fuerat. De priore hiſtorico monumento certos nos efficit tot locorum, hominum, officiorum ſedula adnotatio: de poſteriore vero, quod pars ea altera hiſtoriae minus longa in hiſce Actis ſit (quae tamen longior eſſe potuerat, quippe admirabilior ac magis ad exornandum idonea) ac ſtylo diverſo, eoque tolerabiliore conſcripta. Atqui ex his duabus hiſtoriis ita ſuam (quam nunc terimus) auctor conſarcinavit, ut ex priore ſcripto (quod quo brevius, eo ſincerius erat) argumentum tantum ſibi ſumpſerit, quod is allocutionibus, & rhetoricando pro ſuo captu amplificaret: poſteriorem autem, quippe in hiſce partibus ſcriptam, ac proinde notiorem, integram prope ſervaret. Atque ita factum eſt ut prior illa pars, quae brevior fuerat, longe ſpiſſior evaſerit alterâ, quae ab initio longa extitit.

At longe ſecus in Lectionibus acc idit quas qui recenſuit, ei propoſitum fuit partem quidem poſteriorem, quae magis Neapolitanos afficiebat, itidem intactam & integram inſerere, priorem vero ita concidere, ut manca evaſerit. At hoc ipſum in Lectionibus hiſce partium duarum diſcrimen non leve de duobus illis hiſtoricis monumentis indicium praebet.

Atqui ex his duabus anterioribus, quas dixi, hiſtoriis prior illa, quippe antiquior & ab Africano auctore conſcripta, multo veracior erat ac ſincerior alterâ. Nam & hodiedum ſi ab ea parte, qua paſſio deſcribitur, longas atque ineptas diſceptationes amputaveris, cetera recto ſtant talo. At contra pars altera, utpote ſerius compoſita, quo maxime tempore admirandis narrationibus delectari vulgo homines coeperant, vereor ut eamdem fidem mereatur. Maxime quũ ſuſpicionem injiciant tum (109) *Lucinae* (in talibus ſepeliendi miniſteriis Romae celebratiſſimae) nomen; tum naviculae ſuapte ſponte in Campaniae oram appulſae narratio, cujus duae ſimiles narrationes perſecutionis Vandalicae tempore circumferebantur, una de Quodvultdeo cum ſociis, altera de Caſtrenſi cum pluribus aliis Epiſcopis. Ex quo palam fit, hanc alteram hiſtoriae partem poſt Vandalica tempora fuiſſe compoſitam.

Quae non eo dico, quaſi mirandus ille naviculae cum Reliquiis appulſus fieri nequiverit. At longe id tamen eſt credibilius, primum non conſueviſſe a Deo ſine

(108) Quemadmodum ubi SS. Theodulus & Agathopus de navicula in mare demergendi fuerunt, plurimi circum adnavigantes adſuere ſpectaculo. Vide apud Bollandianos ad IV. Aprilis eorum Acta Graeca num. 18.

(109) Antonius tamen Caracciolus in adnotationibus Mss. ad haec Acta apud Caſtellum noſtrum pag. 193. ſic ſcriptum reliquit: *Lucina vero haec, quae funus curavit, eoque in loco Eccleſiam Reſtitutae conſtruxit* [atqui Acta nuſquam Eccleſiae exſtructionem Lucinae tribuunt, imo ejus Eccleſiae ne meminerunt quidem] *In alio codice LICINIA dicitur* [hunc codicem diverſum fuiſſe oportet ab iis tribus, quos Caſtellus contulit, in quibus omnibus LUCINA vocatur, ſicuti & in hymno, qui cap. ſeq. producetur] *quod magis probo: nam in Campania frequens eſt Liciniarum mentio.* At ubinam quaeſo locorum non gentis Liciniae in marmoribus mentio plurima? nec id in ſola Campania, ſed vel ſi Caucaſum inhoſpitalem petas. Atqui & Lucinae fuere plurimae, uti & ex indicibus inſcriptionum conſtat, & ex Aringhi to. 1. Rom. Subter. pag. 409. 7. 451. 3. 4. & 452. 5. quarum duae prae ceteris ſepeliendorum Sanctorum ſtudio tenebantur, ſenior ac junior Lucina; de quibus eumdem vide eod. to. pag. 67.

Digitized by Google

ſine neceſſitate profundi miracula: deinde debuiſſe Reſtitutae (quae duobus ab Africano littore milliaribus exſpiraverat) corpus a piis Africanis reduci, & cum honore ſepeliri: deinde per Vandalicam (110) Saracenicamve tyrannidem (quo tempore facile Martyrum corpora longe lateque diſſeminata ſcimus, ſive clam ſublata, ſive a Barbaris pretio diſtracta) tunc inquam S. Reſtitutae Reliquias in Enariam afferri facile potuiſſe. Quae quidem ſi in hunc ſe habuere modum, tum hanc Lipſanorum in inſulam advectionem, priorem Translationem appellabimus potius, quam primam ſepulturam.

Ne cui vero temere navigii Divino nutu in inſulam appulſi [imo, quod magis arduum, in eam Enariae partem, quae averſa ab Africa, Crateri Neapolitano obvertitur: nam eo poſitu jacet *Lo Lacco*] prodigium velle enervare videar: ſciendum eſt in inventione Reliquiarum S. Reſtitutae a Card. Geſualdo facta [de qua vide cap. ſeq. §. 1.] aliquot cruoris ampullas in eadem arca cum oſſibus fuiſſe repertas. At quo ſanguinis vaſcula, ſi quidem Virgo in mari nullo fuſo cruore exanimata fuerit? Neceſſe eſt igitur, Reſtitutam in Africa cultro jugulum praebuiſſe, & ibidem cum vaſis ſanguineis ſepultam, ac poſtea ejus pignora fuiſſe in Enariam aſportata. Nec vero dicas, eum cruorem in prioribus ſuppliciis fuiſſe ſparſum: nam ea extenſa tantum in equuleo dicitur ſine ulla unguium exaratione, quam ſcriptor non omiſiſſet, ſi tale quidquam paſſa fuiſſet. Nec quando de capillo ſuo ſuſpenſa pependit, vulneri locus fuit. Poſtremo fac in praeviis morti ſuppliciis, ſive dum fuſtibus illa caederetur, ſive quandolibet, tam copioſam ſanguinis ſcatebram ex ea proſiliiſſe, ut plura inde vaſcula complerentur: cedo jam, quando illa adhuc vivens naviculae imponebatur, ecquis quaeſo cruoris ampullas ſimul in lembum intulit? Carnifices credo id penſi habuerant. Aut ſi id ridiculum; anne Africani fideles? nempe eo fine, ut & ſe cruoris pignoribus ſpoliarent, & eas ampullas, quas cum corpore mox demergendas ſcirent, ſimul perditum irent. At vero quanto facilius dictu eſt, amputato virginis capite, ſanguinem pro more a fidelibus fuiſſe ſtudioſe collectum, & una cum corpore in Africa conditum: deinde Vandalicis temporibus h. e. ſaeculo quinto noſtros homines ea pignora ſuſtuliſſe, & in Enaria honorifice ſepeliviſſe.

Ceterum hactenus dicta conjecturarum tantum loco haberi volo: maxime quum non noſtrum ſit miraculis modum imponere, aut eorum rationes expendere. Ergo ut ut eſt: certe S. Reſtitutae corpus vere in inſula, dum haec ſcribebantur, fuiſſe non eſt dubitandum. Nam auctor hiſtoriae hujus de praeſentia Reliquiarum in ea inſula, tamquam de re omnibus nota ac teſtata loquitur, ad haec addens: *Ubi praeſtante Deo, multa beneficia invenerunt fideles per virtutem & merita beatae & glorioſae ipſius Martyris.*

CAP. VIII.

De Translatione Neapolitana.

§. 1. *Ejus Translationis certitudo.*

S. Reſtitutae corpus in Vetere Neapolitana Baſilica, quae de ejus nomine dicitur, hodie requieſcere, non eſt dubitandum. I. Quum enim ab Joannis uſque diaconi tempore, uti poſtea dicam, ea Baſilica

(110) Sed magis eſt, ut per Vandalica tempora S. Reſtitutae Lipſana ſurrepta fuerint. Aderant tunc in Campania Africani praeſules plurimi, quos Divina huc providentia compulerat. Ab his & allici noſtri homines & diſcere potuerunt, quonam loco S. Reſtitutae corpus jaceret, atque indiciis omnibus agnitis, illud opportune auferre. Porro quum haec Acta exeunte VI. ſaeculo, aut vero ineunte VII. aut eodem medio, ſub initia ſcil. Saracenicae irruptionis, conſcripta fuiſſe, ſupra oſtenderimus; neceſſe eſt, Reliquias multo antea advectas fuiſſe, ac deinde & popularem ortam traditionem de prodigio ſuapte ſponte in Enariam appulſi navigii. Cui tamen poſtquam credi ab omnibus coepit, eaque litteris conſignari; tum demum haec Acta componi potuerunt, h. e. ducentis circiter poſt Vandalicam cladem annis, ſive ſeptimo ſaeculo.

S. *Reſtituta* vocaretur ; nulla potuit eſſe cauſa cur id nomen ſibi quaeſiverit, niſi ab illato S.Reſtitutae corpore. Nam quis ſibi perſuaſerit, nobilem olim Baſilicam ab Africana Martyre, cujus Reliquias non poſſideret, nomen mutuatam ? Adde quod eadem recto caſu *S. Reſtituta* vocabatur : quod eis plerumque Eccleſiis uſuvenit, in quibus integrum corpus, non tantum pars aliqua, conditur : quod facile eſſet exemplis oſtendere.

II. Deinde idem docetur ex hymno, qui in ejus antiquo (111) Officio olim canebatur, in quo & de appulſu Reliquiarum in inſulam, & de earumdem Translatione Neapolim agitur in hunc modum :

Tranſit rates (pro uſitatiore *Ratis*)
divino miraculo,
Nullo duce vel gubernaculo,
Praebens iter ſacro corpuſculo,
Vt quieſcat proviſo loculo.
Jam Lucinae theſaurus creditur,
Cujus manu digne reconditur,
Inde nobis colendus traditur,
Quo feſtivus hic dies agitur.

Nihil enim clarius illo verſiculo : *Inde* [h. e. ab Enaria inſula] *nobis* [Neapolitanis ſcil. a quibus ille Hymnus canebatur] *colendus traditur*. Merito de S. Reſtitutae corpore in cognomine Eccleſia quieſcente meminerunt Volaterranus, Mrologium Rom. & ſcriptores plurimi tum Neapolitani tum exteri.

III. Poſtremo quum exeunte ſaeculo XVI. Alphonſus Geſualdus Archiep. Neap. primariam aedis S.Reſtitutae aram ab extrema Apſide, cui adplicita erat, removiſſet, ut eam citerius, ubi nunc eſt, adduceret ; *Repertus eſt* [inquit Ant. Caracciolus in ſacr. Eccl. Neap. Mon. cap. XV. ſect. 5.) *ſub terram alte defoſſus loculus marmoreus columellae marmoreae ſuperpoſitus, oſſibus & cineribus fere plenus ; in quo & phialae aliquot ſacri* (112) *cruoris, qui ob temporis longitudinem locique ſitum in pulverem rubeum jam abierat. Loco item huic propinquo capſa altera erat, qua S.Joannis Ep. Neap. oſſa tegebantur. Omnium autem quotquot illic affuerunt judicio exiſtimatum eſt, loculo illo marmoreo, tum quia ſub Ara Max. Templi Reſtitutae repertum eſt, tum etiam quia ſervatus ampulla cruor martyrium indicabat, B. Virg. & Mart. Reſtitutae ſacra pignora contineri*. Suſpicatur deinde, lapidem illum quondam litteratum fuiſſe, etſi poſtea corroſas ob vetuſtatem notas. Id vero conjecturae, ut opinor, loco ponit ; nam litterarum vel levia veſtigia apparuiſſe non dicit. Immo mihi certum videtur, id marmor ab initio illitteratum exſtitiſſe [maxime quum litterarum characteres humati perennent, auris vero expoſiti abſumantur] id quod corporibus nono ac X. ſaeculo translatis paſſim accidit. Et equidem Capuae ſub Ara max. plura anonyma corpora h.e. ſine inſcriptionibus, ſub Nic.Card. Caracciolo reperta fuiſſe memini. Pluribus exemplis paſſim obviis abſtineo.

§. 2. *In Translationis Neapolitanae tempus inquiritur*.

In S. Reſtitutae Actis de Translatione Neapolim facta ne verbum quidem. Quod eo magis mirandum, ſi, ut mihi plane perſuadeo, auctor Actorum Neapolitanus fuerit, aut ſaltem Neapoli degerit. Atque id quidem certo argumento eſt, fabuloſa eſſe, quae a noſtris (113) ſcriptoribus de Conſtantino narrantur, cujus juſſu

(111) Aſſertur hoc hymni fragmentum ab Ant. Caracciolo in Sacr. Eccl. Neap. Mon. Quocirca crediderim in Teatinorum SS. Apoſtolorum bibliotheca aſſervari debere plenius S. Reſtitutae Oficium cum ceteris SS. Neapolitanorum Officiis, totumque adeo Breviarium. Nam ab Oficio S. Reſtitutae (quod cap. VI. dedimus) is hymnus aberat.

(112) Vide quae de his ſanguinis ampullis in Reſtitutae conditorio repertis cap. ſuperiore obſervavimus.

(113) Reperitur ea narratio in Chronico S. Mariae de Principio, deinde in ſcriptoribus Neapolitanis ferme omnibus, Davide Romaeo, Caeſare de Engenio, Chioccarello, Ant. Caracciolo pag. 157. & aliis : quod & Bollandiſtae adoptarunt. Atque ea poſtmodum narratio etiam in Rom. Mrologium redundavit, in quo tie

juſſu volunt S. Reſtitutae corpus ab inſula Neapolim fuiſſe translatum , atque in Baſilica ab eodem Imperatore ei Martyri conſtructa reconditum. Quae ſi vera fuiſſent ; hoccine Auctor Actorum tacuiſſet; nec id pigmentis rhetoricis amplificandum ſumpſiſſet? Atqui is quo tempore eam Paſſionem ſcripſit , videtur non obſcure agnoſcere Reliquiarum praeſentiam in eadem inſula . Sic enim deſinit : *Sepeliverunt eam in loco qui dicitur Eraclius,ubi, praeſtante Deo , multa beneficia invenerunt fideles per virtutem & merita Beatae . . . Martyris* . Hactenus non modo nullum de Translatione Neapolim veſtigium,verum etiam dat intelligere , ſua aetate apud Enariam illius Lipſana quieviſſe , ibique opem poſcentibus attuliſſe .

Sed & quae ſequuntur,id forſan demonſtrant . *Celebratur autem dies natalis ejus ſexto decimo Kal.Junias.* Is porro eſt ſeptimus decimus Maii dies . Atqui hunc feſti diem non potuit ſcriptor non de Enaria intelligere : de Neapoli nullo modo. Qua de cauſa? quia Neapoli olim S.Reſtitutae feſtum non XVII. die Maii , ſed pridie celebratum fuiſſe , ex noſtris hiſce marmoreis Faſtis elicitur. Ergo quo tempore ſcriptor Paſſionis haec elucubrabat , adhuc videtur Reſtitutae corpus apud inſulanos fuiſſe , eaque de cauſa feſtum diei ſuo [ſive Paſſionis , ſive potius Translationis in Enariam] h. e. ſeptimo decimo Maii aſſignabatur : dum interim Neapolitani eamdem virginem pridie colerent , nondum ſcil.allato corpore . Niſi ſi vero quis haec paullo (*) aliter componere ſatagat .

Sed tamen ut eo redeam : VII. ſaeculo , quo haec Acta prodierunt , S.Martyr in inſula quieſcebat . Deinde nec octavo nonove ſaeculo uſque ad S.Athanaſii obitum eadem Translatio facta uſquam narratur ; quae ſi ſub aliquo illorum praeſulum uſq. ad S.Athanaſium contigiſſet (eo enim uſq.Jo:Diaconi Chronicon pertinet) id homo non indiligens rem dignam exiſtimaſſet , quam in commentarios referret . Quo fit , ne declinante quidem nono ſaeculo [h. e. uſque ad ann. 872. quo S. Athanaſius obiit] S. Reſtitutae Reliquias Neapolim fuiſſe tranſvectas .

ſic legitur die XVII. Maii . *Neapoli in Campania S. Reſtitutae Virg. & Mart. , quae Valeriano imperante a Proculo judice in Africa varie torta , & in navicula pice & ſtupa referta, ut in mari combureretur , impoſita , immiſſo igne , cum in incenſores flamma converteretur, ipſa in oratione ſpiritum Deo reddidit : cujus corpus cum eadem navicula Dei nutu ad Aenariam inſ. prope Neapolim devectum a Chriſtianis magna veneratione ſuſceptum eſt, & in ejus honorem Conſtantinus M. Baſilicam poſtea Neapoli erigendam curavit* . In adnotatis autem Baronius ſic poſuit : *Exſtat adhuc Neapoli vetus Eccleſia in hujus , de qua hic agimus , Reſtitutae honorem erecta , ut ferunt , a Conſtantino imperatore ; quae amplioribus ſpatiis ſic aucta eſt , ut tamen egregium priſtinum illud vetuſtatis monumentum in ſuo ſtatu integrum perſeveret* .

Ac de Reſtituta quidem ſilebant antea Mrologia communia (nam de Eccleſiarum peculiaribus dicam cap. ſeq.) abeſt enim tum a ceteris , tum etiam ab Vſuardo , Belino , Maurolyco , qui hodierni Mrologii Rom. uti fontes habentur. Ne Molanus quidem & Galeſinius (quorum ille Vſuardi , hic Romanum Mrologium amplificavit) Reſtitutae meminerunt . Quocirca non eſt dubitandum , quin primus omnium Baronius eam in Rom. Mrologium intulerit .

Eſt autem notandum , apud Chioccarellum pag. 31. eam , quam modo recitavi Mrologii Rom. periocham paullo diverſis verbis exhiberi : ut quod poſt illud *A Proculo judice* deeſt *In Africa* : & poſt *Igne* ſequitur , *Flamma in incenſores converſa*. Et mox, *Ipſa illaeſa in oratione* &c. Deinde: *Dei nutu ad Adrinam* (pro *Adrimam*, ex errore ſcil. typographico ſive Chioccarelli, ſive ipſius Mrologii) *inſulam Neapolim prope delatum*. In fine: *Conſtant. M. baſil. poſtea* (deeſt *Neapoli*) *erigendam curavit*. Mitto ceteras varietates Quae quantulacumque diverſitas ex eo videtur orta, quod Chioccarellus ea verba deſcripſerit ex prima Baroniani Mrologii Romani editione, quae Romae ann. 1584. evulgata fuit ſine notis: quam editionem ad manus non habeo. At biennio poſt idem Baronius ſuũ Mrologium locis pluribus a ſe curis ſecundis refictum cum adnotationibus eruditiſſimis Romae edidit: qua ſola editione haud ſatis obvia fruor . Nam poſteriores editiones plurimae ac tritae ſunt .

(*) De quo accuratius cap. ſeq. diſceptabitur .

Sed antequam ultra progrediar, heic aliquis me ineptire dicet, qui uſque ad IX. ſaeculi lapſum veſtigia Tranſlationis hujus quaeram, quam revera ſub Conſtantino factam oportuit [ut eo redeam, unde haec diſputatio coepta fuit], quippe quum Jo: Diaconus in Zoſimo [quem Conſtantino & S. Sylveſtro parem facit] meminerit Eccleſiae *S. Reſtitutae* a Conſtantino aedificatae; quae non aliunde, quam ab illato corpore, adipiſci id nomen potuit.

Verum ſi ars critica in conſilium adhibebitur, eam appellationem non ſub Zoſimo, ſed ſub Diacono ipſo Chronographo inductam, reperiemus; eâque Diaconum κατὰ πρόληψιν [*per anticipationem*] uſum. Quod ut probe intelligatur, atque eâdem opera epocha Tranſlationis, quam quaerimus, detegatur; res eſt paullo altius repetenda.

§. 3. *Trium epiſcoporum, Athanaſii II. Stephani III. & Athanaſii III. tempora recenſentur; ſimulque tempus ſcripti ab Jo: Diacono chronici conjicitur.*

Jam primum omnium recenſenda mihi eſſe video trium maxime praeſulum, qui poſt S.Athanaſium Neapoli ſederunt [ii ſunt Athanaſius junior ſive II., Stephanus III. atque Athanaſius III.] tempora. Ac S. quidem Athanaſium anno Chriſti 872. ad caelum migraſſe conſentiunt. Id etſi nondum plane expendi, interim pro conceſſo habeamus. Si anno igitur 872. medio [nec enim hodie ſolum, ſed & in antiquis Kalendariis die XV. Julii colitur] S. Antiſtes obiit, eodem procedente anno ei Athanaſius II. fratris filius in epiſcopatu ſucceſſerit. Huic autem Petri ſubdiaconi appendix annos XXII. ac menſes V. imputat. Sed vitiatos eos numeros neceſſe eſt, ac legendum eſſe tantum *Annos XX. menſ. V.* Quid ita? quia anno 893. exeunte [de quo videſis inferne (114) adnotata] menſe Octobri jam ei Stephanus III. ſucceſſerat. Ergo non ultra vitam protuliſſe junior Athanaſius potuit, quam ad uſque initia anni 893.

Hic Stephanum III. fratrem ac ſucceſſorem, uti dixi, habuit: qui vulgo creditur ab anno 895. ad annum ſaltem 920. vivendo proceſſiſſe. Sed uterque terminus falſus eſt. De priore modo in-

Ad-

(114) *De anno Tranſlationis S. Severini ex Lucullano Neapolim. Aliquot virorum doctorum hallucinationes.*

Eam Tranſlationem Johannes Diaconus (in ejus Tranſlationis Actis apud Bollandum tom. I. in Addendis ad VIII. Jan. pag. 1098.) factam dicit *Anno vigeſimoquarto Leonis & Alexandri imperatorum*. Nec dubium eſt, quin hi numeri recte poſiti ſint; quia S. Procopii martyrium [apud Murat. tom. 1. Scriptor. Ital. par. 2. p. 269.] eodem prorſus anno 24. Leonis & Alexandri conſignatur; quem alioqui Procopium eodem anno paſſum conſtat, quo S. Severinus tranſlatus fuit.

Porro autem annus Leonis XXIV. ſi a morte Baſilii numeretur i. e. ab anno 886. erit annus 910. quo plures eam tranſlationem male poſuiſſe, ſcio. Verum ſi idem annus XXIV. putari incipiat ab eo anno, quo vivente patre Leo & Alexander die Theophaniorum coronati fuere [h. e. ab ann. 870. ineunte] tum erit annus 893. deſinens, quia die X. Octob. ea Tranſlatio contigit.

At Octavius Cajetanus ad *Martyrium S. Procopii* [apud Muratorium tom. 1. ſcriptor. Ital. par. 2. pag. 269.] annum illorum imperatorum XXIV. concurrere jubet cum anno Chriſti 903. Sed non dubito, quin ann. 903. pro 893. [[illegible]] acceperit ſcriptor cetera accuratiſſimus. Vide eum Cajetani locum ad initium laudati Martyrii, in quo idem annus 24. Leonis & Alexandri ſignatur. Ab anno enim 903. exeunte ſi retro annos XXIV. numeres, initiũ epochae reperietur in anno Chriſti 880. ineunte a quo cur annos Leonis & Alexandri numerari placuerit, nulla eſt cauſa.

Verum quid plura? Ab ineunte quidem anno 870. annos Leonis & Alexandri numerandos eſſe, nobiſcum fatetur Cajetanus, ceterum in colligenda ſumma hallucinatus, ob eam facile cauſam, quod Petrus diac. Caſinenſis [a Cajetano productus Not. 12.] *Urbem Tauromenium ad ſolum uſque* a Saracenis fuiſſe proſtratam *anno Domini* 903. per errorem ſcripſerit. Ejus vero urbis everſio eodem anno, quo tranſlatio S. Severini, contigit. At contra certum eſt, haec omnia anno 893. eveniſſe. qui annus erat XXIV. a Theophaniis anni 870. quo Leo coronatus fuit. Haec adnotaſſe non piguit, quippe

quum

Adnot. 114. vidimus. Poſterior eo tantum nititur fundamento, quod anno 920. ejus permiſſu Tranſlatio S. Soſii Mart. facta fuerit: niſi forte volunt, eo anno ejuſdem juſſu ab Jo: diacono eã Tranſlationem ſcriptam fuiſſe. At utrumque falſiſſimum eſt: illud vero certum arbitror, anno 899. exeunte, h. e. menſe Decembri, jam Athanaſium III. Stephano ſubrogatum reperiri in quodam Praecepto ejuſdem Athanaſii: cujus chronologicas notas nondum intellectas, inferne (115) enodatas

datas

quum Cajetani *παρόραμα* plures abripuerit: ut omittam quod in conſignanda S. Severini translatione omnes ad hunc diem, ſed alii aliter, erraverint. Nos ipſi ad VIII. Jan. [pag. 6. col. 1. media] eam in annum 910. cum aliquibus conjecimus a morte ſcil. Baſilii patris imperium filii auſpicati.

Interim Martyrium Sancti Procopii Oct. Cajetanus eidem Jo: Diacono tribuit (nec temere, ſed auctore titulo, qui talis eſt: *Scriptore Joanne diacono Neapolitano*) a quo ego valde diſſentio, quum illius opuſculi ſtylus ſit ad miraculum uſque elegantiſſimus ac ferme aureo ſaeculo digniſſimus, a ceteris vero Diaconi opuſculis diverſiſſimus. Atqui error inde manare potuit, quod quum Translatio S. Severini, & Martyrium S. Procopii [quippe ad eumdem annum, & ad eamdem cauſam pertinentes] in unum volumen compactae fuiſſent [ut teſtatur Cajetanus] eidem auctori tributae non praeter morem fuerunt. In eodem S. Procopii Martyrio plura leguntur de Lucullano everſo juſſu Gregorii conſulis, ne Saracenorum excurſioni pateret, ſimulque de Translatione S. Severini. Eodem enim ut dixi anno S. Procopius martyrium ſubiit, & S. Severini reliquiae translatae fuerunt.

Haec ubi ſcripſeram, obſervavi, Hiſtoriam Translationis S. Severini a Jo: Diacono ſcriptam eumdem ordinem narrationum, de Saracenica clade, imo & eaſdem ſaepe locutiones complecti, ac in martyrio S. Procopii; ſed ab hujus elegantia adhuc multum abeſſe. Hinc illud Martyrium tribui potuit Jo: Diacono. Vtrumque autem opuſculum conferenti facile innoteſcet, uter ab altero hauſerit. Mihi id interim non vacat. Sed veriſimilius videtur, res in Sicilia & vicina Calabria geſtas ab aliquo erudito inſulano primum fuiſſe ſcriptas, ac mox inde profeciſſe noſtrum diaconum; cui aliena ſcrinia compilare non inſolens fuiſse, ejus Chonicon declarat.

(115) *De tempore Praecepti Athanaſii III. pro Monaſterio S. Severini, quod male Chioccarellus ad ann. 937. conjicit, quum ad annum 899. pertineat.*

Praeceptum illud ſic incipit: *In nomine Domini Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Imperantibus dominis Leone & Alexandro a Deo coronatis magnis imperatoribus anno triceſimo, die ſeptima decima menſis Decembris, Indictione II. Neapoli.* Indictio ſecunda in annum 899. incidit. Atqui in eumdem annum etiam triceſimus Leonis incurrit; qui ab Epiphania anni 870. orſus [nam eo anno in Theophaniis vivente patre coronatum Leonem vidimus] in Epiphaniam anni 900. deſinit. Proinde menſis December anni triceſimi Leonis pertinet ad exeuntem annum 899.

Protulit id Praeceptum omnium primus Bartholom. Chioccarellus in Athanaſio III., & ex eo Vghellus. Et quia id monumentum ſic deſinit, *Per indictionem ſupraſcriptam undecimam*; hinc notas illas initio Praecepti poſitas *Indict. II.* Chioccarellus & Vghellus, pro notis credo Arabicis h. e. pro XI. habuerunt. At Muratorius in praefat. ad Jo. diac. Chronicon longius provectus, non tantum eas notas pro Arabicis habuit, verum etiam in Romanas transmutans pro *Indict. II.* exhibuit *Indiction. XI.* Hinc vir eruditus de harum chronologicarum notarum tenebris conqueritur, quas tamen ipſe ea permutatione ſpiſſiores affecit.

Res vero ita ſe habet. Manuſcriptum, ex quo Praeceptum illud edidit Chioccarellus, recens opinor fuit: nec enim ibi Noſter de antiquitate apographi praefatur, quod ſemper alibi conſuevit. Atqui in recentis hujus Ms. auctore inerudito tota confuſionis culpa reſidet. Is in autographo notas numerales ita exaratas reperit, ut ſupra verſum non aſſurgerent [ſic enim in vet Ms. paſſim obſervatur] nec porro aliter eas in ſuo exemplo exhibuit; ſicuti nec aliter Chioccarellus: niſi quod hic eas ita terminalibus tranſverſis lineolis inſignivit, ut haud dubie pro dyade accipi debeant; certe quia ſic in ſuo Ms. reperit. At vero is idem amanuenſis [in quo iſta cudenda eſt faba] eas notas, quum ſupra verſum non aſſurgere animadvertiſſet, pro notis Arabicis h. e. pro *undecim* habuit. Hinc ubi idem ad finem ejus Praecepti deſcribendi venit, in quo numerum Indictionis vetuſtate corruptum reperit, anteceptà opinione ſua deceptus, audacter integris litteris *Vndecimam* ſcripſit. Nec dubium eſt, quin ita, uti conjeci, ſe res habuerit: nec enim in alicujus antiquitatis Ms.

ullus

Digitized by Google

datas habes. Ergo Stephanus III. mihi videtur annos ſeptem non ſolidos in epiſcopatu exegiſſe, h.e. ab initiis anni 893. ad uſque annum 899. ſive labentem ſive exeuntem.

Reſtat Athanaſius III. Errare autem mihi graviter Chioccarellus & ex eo Vghellus videntur, qui anno dumtaxat 937. hujus praeſulis reperiri veſtigium cenſuerunt: illud inquam monumentum, quod nos [in ſuperiore Adnot. 115.] ad ann. 899. exeuntem pertinere contendimus, ipſi vero neſcio qua de cauſa anno 937. ſignatum voluerunt.

Atqui, inquies, ſi ab uſque anno 899. finiente arceſſenda ſunt Athanaſi III. initia, is annos ſaltem unum ac ſexaginta ſediſſe reperietur; totidem enim fluxere anni ab fine anni 899. ad Kalendas Novembres anni 960. quando is cum Barbaria Abbatiſſa ſubſcripſiſſe reperitur cuidam diplomati, quod Chioccarellus & ex eo Vghellus memorant.

Atqui utinam iſtud monumentũ Chioccarellus exſcripſiſſet: nam ex ejus tenore facile conjiceremus, num re vera ad Athanaſium III. ſit referendum. Subſcriptio quidem [quam ſolam Chioccarellus exhibet] ſic habet *Ego Athanaſius Epiſc. conſenſi ita & ſubſcripſi*. Sicuti autem in ſubſcriptione nullus numerus nomini ejus ſubjicitur, idem & in ipſius monumenti continentia forſitan factum fuit: nam II. aut III. &c. nonniſi poſtea addi nominibus in ſollemnibus chartis coeperunt. Quod ſi ab hoc Athanaſio abeſt in ea membrana *Tertii* additamentum; tum facile contendere poſſumus, hunc Athanaſium, qui anno 960. cum illa Abbatiſſa ſubſcripſit, fuiſſe diverſum a ſuperiore Athanaſio, ac dicendum eſſe *Quartum*, novum ſcil. ignotumq. adhuc Epiſcopum.

Verum age: is ipſe *Tertius* fuerit, proinde is annos minimum LXI. ſederit: imo & LXII. ſi vera ſit temporum conſignatio, quam affert Chioccarellus pag. 110. ex quadam Homilia: quam tamen XII. circiter ſaeculo ſcriptam, non dubito, ut in Diatriba praeliminari diximus, & infra ad finem Adnot. 116. Quid tum? Scimus, decimo ſaeculo plures [virorum maxime principum filios] adhuc pueros fuiſſe electos epiſcopos. Cur non idem tertio Athanaſio, ex ducibus Neapolitanis orto, contigerit? Maxime quum is in Praecepto [in quod Adnot. 115. inquiſivimus] ſe *Praeſulem* [quae vox etiam electis convenit) non *epiſcopum* ſubſcribat. Fac vero vicenarium electum fuiſſe. Is ergo anno 960. octogenarius fuerit: quod non eſt abſonum.

Age vero conſtitutis epiſcoporum trium temporibus, inquiramus nunc quo tempore Johannes Diaconus Chronicon epiſcoporum ſcripſerit. Nec enim ex eo quod in S. Athanaſii obitu [h. e. ann. 872.] terminum ſcriptioni poſuerit, continuo ſequitur; eodem illum tempore ei componendo vacaſſe. Imo ſuſpicor, Diaconum moriente S. Athanaſio vix infantulum fuiſſe; qui ceteroqui non alia de cauſa in Athanaſio deſiit, quam ut in viro ſanctiſſimo finem ſcribendi faceret, omiſſo Athanaſio II. vitae deterioris Antiſtite, ſub quo videtur mihi chronographus pueritiam & adoleſcentiam tranſmiſiſſe. Verum ne multa: videtur ſane Jo: Diaconus haud diu ante Chriſti annum nongenteſimum Chronicon ſuum illud ſcripſiſſe: cujus rei argumenta, ſi cui cupi-

ullus eſt notarum Arabicarum uſus. Imo ne ut Arabicas quidem eas exhibuit amanuenſis [ſicuti nec Chioccarellus] ſed tamen quia eas pro Arabicis habuit, hinc mancum in fine locum perverſe, uti vidimus, ſupplevit.

At tu ne dubita, quin ea Indictio *ſecunda* fuerit, primum quia notae a Chioccarello exhibitae *ſecundam* deſignant; deinde quia cum triceſimo Leonis anno non niſi Indictio ſecunda concurrit. Eſt autem obſervandum, in hoc monumento Indictionem non a praecedente Septembre decurrere [alioqui cum triceſimo Leonis anno & menſe Decembre Indictio tertia componenda fuiſſet] ſed plane vulgari modo. Quod ſi quem forte offenderit (quippe tunc Neapolitanis Indictionem a Septembri ferme inchoantibus) tunc facile dictu fuerit, & hoc amanuenſem peccaſſe, quod fugiente autographo uſus, III. in II. tranſmutaverit. Interim *triceſimus* Leonis annus integris litteris ſcriptus nunquam erit ut fallat.

Digitized by Google

cupido ſit, inferne (116) expoſita cognoſcere poterit.

§. 4. *Propius ad conjiciendum tempus Neapolitanae translationis acceditur.*

Jam vero detecta illius Chronici [praeter propter] aetate, duo termini exſiſtunt, intra quos S. Reſtitutae Translationem contigiſſe oporteat. Non enim ante S. Athanaſii obitum h.e. an. 872. ea contigit [id quod ex Actis Reſtitutam in Enaria recondentibus, & ex hoc Kalendario conſignante feſtivitatem extra diem ſuum

(116) *De epocha ſcripti ab Jo: Diacono chronici. Per occaſionem vetus ejuſdem ſcriptoris nomen detegitur.*

Inter plura chronographi noſtri opera [de quibus vide, ſi libet, Muratorium in praefat. ad Chronicon Epiſc. Neap.] quaedam ab Joanne adhuc adoleſcente ſcripta fuiſſe, diſcimus ex Actis SS. Soſii & Januarii, quibus ſic idem Joannes eorum auctor praefatur: *Poſt nonnulla tirocinii mei opuſcula, quibus aliquantiſper IVVENILEM animum caritatis exercuiſſe videbar imperio* &c. Ac duo prae ceteris ſunt, quae ab eo adhuc juvene compoſita fuiſſe oportet. Unum eſt hoc, de quo agimus, Epiſcoporum Chronicon, in quo is in S. Joanne IV. [penultimo eorum praeſulum, quos in catalogum retulit] ſic incipit: *Si enim hujus vitam . . . ſcribere tentavero, non dico meae ADOLESCENTIAE, cujus ſenſus propter aetatem adhuc intercluditur, verum etiam ſagacioribus oneri fuerit.* Alterum ſunt Acta SS. Euſtratii & ſocior. de Graeco in Latinum transfuſa, quorum meminit magnus Baronius ad XIII. Decembr. his verbis: *In his* (Actis) *quae habemus apud nos, aperitur & nomen auctoris, qui ea latinitate donavit. Fuit is IOANNES SERVVS. S. IANVARII* [*ſic enim inſcribitur*] *qui vixit Neapoli temporibus Athanaſii junioris ejus ſedis epiſcopi. Haec enim habet auctor in praefatione: Athanaſius Junior Parthenopenſis Eccleſiae praeſul, patrui ſui magnifici praeſulis ſtudia ſecutus, me impulit* &c. Haec igitur interpretatio, quia Athanaſii II. juſſu ſuſcepta, ab eo juvene ſcripta fuit.

Sed tamen hanc Actor. S. Euſtratii Interpretationem Bollandiani Joanni noſtro abjudicant, eo adducti, quod in Barberiniano cod. antiquiſſimo eorum interpres non *Joannes* ſed *Guarimpotus* inſcribatur. Eamdem etiam *Guarimpoti* epigraphen Chioccarellus reperit in ſuo antiquiſſimo apographo Actorum SS. Euſtratii & ſoc., quorum idem eſt initium; niſi quod quaedam [quae ſcil. in parentheſi interpoſita vides] praeterea inſeruntur: *Athanaſius* &c. . . *ſecutus* [*mirabilis acuminis ingenio pollens,*] *imperio ſuo me Guarimpotum* [*impulit, ut de Graeca in Latinam vocem vitam ſanctiſſ. Euſtratii transfundere minime recuſarim.* Nec dubium eſt, quin idem ſit opus tam illud a Baronio, quam hoc a Bollandiſtis & Chioccarello viſum, uti patet ex eodem initio, ejuſdemque praeſulis juſſu. Quid ergo hoc ſibi vult, quod in uno codice *Joannes SERVVS S. IANVARII* [quae eſt ipſiſſima chronographi noſtri inſcriptio ſaepe alibi repetita; quippe qui a celebri Diaconia S. Januarii cui affixus erat, eum titulum ſumpſit] in altero *Guarimpotus* auctor agnoſcitur? Utrumque verum eſt. Nam neceſſe eſt, proprium Joannis noſtri nomen fuiſſe *Guarimpotum*; fortaſſis enim generis Langobardici erat, nam talis huic nomini indoles inſidet. At idem nomen ſuum in *Joannis* nomen mutavit, ab *Joanne*, uti reor, Abbate S. Severini [quem *patrem* ſuum *ſpiritalem* in praef. ad Acta SS. XL. Martyrum vocat] ita transnominatus. Atque ea nominis commutatio tum credo facta fuit, quando diaconus diaconiae S. Januarii eſt ordinatus: ſolebant enim in ordinationibus nomina barbara aut abſurda commutari. Ergo quando Noſter juſſu Athanaſii II. illa Acta convertit, adhuc *Guarimpotus* vocabatur, nondū ſcil. ordinatus illius Eccleſiae Diaconus, ideoque in duobus illis antiquiſs. Codicibus nomen ſuum vetus retinet. At vero ubi primum exſcribi ea interpretatio coepit, quidam amanuenſes qui ſcirent Guarimpotum illum non eſſe alium ab *Joanne ſervo S. Januarii*, hanc inſcriptionem illi priori ſubſtituerunt, προληπτικῶς [*per anticipationem*] ſcilicet. Itaque videmur, ni fallor, vetus hujus Chronographi nomen in tranſcurſu aucupati.

Atqui ex his diſcimus, Actorū S. Euſtratii interpretationem aut primum chronographi noſtri fuiſſe *tirocinium* [ut ejus verbo utar] aut certe anterius chronico Epiſcoporum fuiſſe: nam & ſub Athanaſio II. [qui uſque ad annum 893. ineuntem ſedit] ea Acta tranſtulit, & dum adhuc *Guarimpotus* eſſet, nondum ſcil. *Joannes ſervus S. Januarii*: quum contra chronographiam Epiſcopor. jam ei Diaconiae affixus ſcripſerit, uti & ex titulo conſtat, & quod in Agnello eam Diaconiam [quippe ſuam] fuſe praeter morem deſcribat. Ergo S. Euſtratii Acta aliquamdiu ante annum 893. [qui annus Athanaſii II. ultimus videtur] eſt interpretatus ſub jun. Athanaſio; chronicon vero paullo ante annum

Chriſti

Digitized by Google

ſuum ſupra collegimus, ac demum ex ſilentio Jo: Diaconi maxime in vitis Tiberii, S. Joannis IV. & S. Athanaſii] nec verò poſt Chronicon Diaconi ſcriptum [h.e. ſub annum Chriſti 900.]· quippe quum hic Chronographus in Zoſimi vita Eccleſiae *S. Reſtitutae* mentionem faciat; quae nonniſi poſt illatas reliquias id nomen ſibi quaeſivit. Ergo per hos intermedios annos prope triginta quaerenda eſt ejus Translationis epocha. Quam, ne lectorem diutius morer, ſive ſub ineunte epiſcopatum Athanaſio juniore, ſive in Stephani III. pontificatus initiis (nam ſub his duobus Epiſcopis fratribus totum illud tricennale ſpatium decurrit) figere poſſe mihi videor non levibus de cauſis. A poſteriore ordiar.

Etenim ſi Stephani tertii pauciſſima geſta, quae Chioccarelli collegit induſtria, inſpexerimus; ejus Epiſcopatum in Sanctorum Reliquiis Neapolim aſportandis fuiſſe occupatum, paſſim reperiemus. Nam ann. 893. (*) imminente Chriſtiani nominis hoſtium irruptione, petente Joanne Monaſterii S. Severini Abbate, corpus S. Severini ex Lucullano in Eccleſiam dicti Monaſterii tranſtulit, & ſub Altari recondidit. Deinde ſub idem ferme tempus (non vero (117) anno

920.

Chriſti nongenteſimum facile ſcripſerit: omnino autem ſub Athanaſii ſucceſſore Stephano III.

At, inquis; ſi ſub Stephano III. Chronicon ſcripſit Joannes, cur in Athanaſio I. deſiit, nec Athanaſio II. nec Stephano III. in catalogum relatis? Quia, inquam, in ſanctiſſimo praeſule ſtylum ſiſtere maluit, quam Athanaſii II. illaudati antiſtitis res tangere, quem ſive laudando, in aſſentationis notam incurriſſet, ſive vituperando, ejus germani fratris Stephani III. animum offendiſſet.

At vero Translationem S. Soſii [ſicuti & ejuſdem certamen] anno circiter 910. edidiſſe videtur. Cur ſic putem dicetur mox in Adnotat. 117.

Quouſque autem idem Chronographus vitam prorogarit, haud equidem queo dicere. Atqui ſi quae Ant. Caracciolus in Eccl. Neap. Monum. p. 137. ſcripſit, conſiſtere ullo modo poſſent, dicendum eſſet, Jo: Diaconum uſque ad ann. 960. ac porro, vitam produxiſſe. Nam ibi vir eruditus Joannem hunc cujuſdam homiliae de miraculis S. Agrippini ex conjectura auctorem facit, quam homiliam anno 960. conſcriptam exiſtimat.

Verum etſi terminum vitae hujus Joannis ignoramus; fieri tamen vix poteſt, ut ad ann. uſque 960. vitam produxerit. Nam is ſub annum 890. ab Athanaſio Acta S. Euſtratii interpretari juſſus fuit. Ergo tunc annos ſaltem 20. numerabat: proinde ann. 960. idem nonagenarius fuiſſet.

Quid quod ex Caraccioli ratiocinatione nihil efficitur? Nam neque ſtylus illius Homiliae Chronographi dictionem ſubolet, aut cum ſcriptis ab eodem Joanne de S. Agrippino in epiſcoporum chronico ſtare poteſt; nec poſtremo ead. homilia antiquior eſt XII. aut XIII. ſaeculo; uti jam ſupra demonſtravimus in Diatriba *de aetate Marmorei Kalendarii* (quam menſi Januario praepoſuimus) pag. XXII. in Adnot. V. Hoc optimi Caraccioli παρόραμα adnotaſſe non piguit, quod ejus auctoritas plures viros doctos abduxerit. Aegre igitur Chronographus noſter medium decimum ſaeculum pertigiſſe potuit.

(*) Vide ſupra Adnot. 114.

(117) *De anno Translationis S. Soſii.*

Noſter Chioccarellus in Stephano III S. Soſii translationem *eodem anno* atque illam S. Severini factam docet, h.e. *anno* 920. in hunc enim S. Severini Translationem proxime contulerat. Sed in notis Arabicis peccatum a typographo ſuſpicor, ac re vera ſcripſiſſe Chioccarellum *anno* 910. ut qui annum Leonis XXIV. [qui initio Translationis S. Severini notatur] ab exceſſu patris numeraverit. Interim tamen Vghellus inconſulte eum errorem adoptavit, anno 920. translatum S. Soſii corpus ſcribens: ac plures deinde alii, uti fit, caeco id ductu ſecuti fuerunt.

At vero ſi S. Soſii translatio eodem ac S. Severini contigit, in annum 893. conjicienda erit, uti in Adnotat. 114. docuimus. Verum non eſt dubitandum, quin translatio S. Severini prior aliquanto fuerit. Etenim occaſionem inventionis S. Soſii hunc in modum orditur Jo: Diaconus in ejus translationis hiſtoria. *Cum memoratus Abbas* [Johannes] *corpus S. Severini meruiſſet adipiſci .... dum ... inveſtigaret ſicubi tanto operi* (Baſilicae quam in honorem S. Severini aedificare volebat] *valeret invenire materiem; ad Miſenate direxit caſtellum,* jam antea dirutum. Ea vero occaſione corpus S. Soſii invenerunt. Sed non diu poſt S. Severinum Soſius Martyr translatus fuit. Illius enim anno 893.

trans-

920.) idem Praeſul S.Soſii Martyris (qui S. Januarii ſocius in certamine fuit) Reliquias ex Miſeni diu antea a Saracenis diruti ruderibus in eamdem Eccleſiam transvehendi eidem Abbati poteſtatem fecit. Et utriuſque Tranſlationis hiſtoria exſtat ab eodem Joanne Diacono conſcripta. Ac vix dubito, quin ob eaſdem cauſas (ſive imminentis, ſive illati jam vicinis regionibus excidii) plura ex vicinis locis Sanctorum corpora eodem tempore Neapolim illata fuerint ; quod tamen ignorare cogimur, non ignoraturi, ſi aut Jo: Chronographus ſeriem uſque ad Stephanum III. produxiſſet, aut Acta Tranſlationum nobis temporis injuria non invidiſſet. Ergo S. Reſtituta ſub eo maxime antiſtite videtur Neapolim avecta fuiſſe. Erat ea inſula jam ab Auguſti tempore ſub Neapolitanorum dominatu (uti mox §. 3. dicam) imo & ſub Neapolitani Epiſcopi (118) regimine. Saraceni autem eidem inſulae cladem, opinor, aut intentabant, aut intulerant. Quare nihil propius fidem cogitari poteſt, quam ut ſicuti & ex Lucullanenſi Monaſterio, & ex Miſenatibus ruinis Sanctor. Reliquias in urbem Praeſul is Neapolitanus intulit; ſic idem in S.Reſtituta praeſtiterit, maxime quū ea inſula Neapolitani juris eſſet.

Ne autem ab Athanaſio facta ea translatio fuerit, diſſuadet indoles Athanaſii ad bella potius, quam ad ſacra munia attendentis [quippe ducis ſimul & epiſcopi] quem praeterea ab Joanne Papa & objurgatum, & excommunicatum fuiſſe ſcimus. Contra vero ſub Stephani III. initiis eamdem contigiſſe, ſuadet & transferendi neceſſitas (quia per id tempus Saracenorum vaſtationibus littoralis Campania cum inſulis patuit) & quod translationes duas anno eodemq. tempore ob eamdem cauſam ſub eodem factas ſcimus. Quod ſi ſub Stephano Neapolitani ea pignora ſunt aſſecuti, maxime ineunte ejus Pontificatu id fieri debuit, h.e. paullo poſt annum 893. Cur tum maxime ? quia Jo: diaconus, qui haud diu ante ann. 900. ſuum chronicon ſcripſit, Eccleſiae *S. Reſtitutae* meminit, haud dubie ab illato corpore ſic vocatae.

Et hoc quidem uti dixi, veriſimile eſt. Ceterum ſi quis ab Athanaſio II. aſportatas eas Reliquias malit, libens aſſentiar; ſed ita tamen ut initio ſui epiſcopatus id praeſtiterit Athanaſius. Etenim hujus initia (quamdiu certe epiſcopus tantum, nondum arrepto ducatus clavo, fuit) bona ſane fuerunt ; quantum quidem ex fragmento vitae a Petro ſubdiac. con-

translatio contigit, hujus autem anno ſequente, die [uti Chioccarellus ſcripſit] 27. Auguſti.

At vero ejus Tranſlationis hiſtoriam non eodem tempore ſcriptam ab Jo: diacono puto : Nam etſi Stephani III. juſſu id opus ſuſceperit (ut in praeſatione, quae *Certamini* praeit ſatetur) nō ante tamen ann. 910. id ediđiſſe videtur, hac maxime de cauſa. Johannes diac. ſtatim ab initio ſic ſcribit: *Nam SEXAGINTA evolutos jam pene per annos ab Hiſmaelitis erat demolitum oppidum illud* [Miſenas]. Contigit autem ea devaſtatio ſub S. Athanaſio I. & Sergio duce ejuſdem Athanaſii patre. *Eodem quoq. tempore* (ait Jo: Diac. in S. Athanaſio) *Miſenatis Eccleſia peccatis exigentibus a paganis devaſtata eſt. Cujus omnes paene immobiles res, hoc praeſule ſupplicante, genitor ejus Sergius dux* (cujus ducatus ad initia ejus pontificatus eſt referendus : nam ei Gregorius ſucceſſit, cui poſtea alter Sergius, qui S. Athanaſium eſt inſectatus) *Neapolitano conceſſit Epiſcopio*. Et hodienum Archiepiſcopus ea latifundia poſſidet.

Ergo demolitio Miſenatis oppidi paullo poſt ann. 850. contigit. A quo ſi numeres annos illos *ſexaginta*, ii nos ducent ad annum paullo plus 910. quo ſcil. Iohannes opuſculum hoc ſuum edidit. Etſi inconſulte ita loquatur, quaſi ſi illi anni in Inventione S. Soſii terminentur.

(118) Enariam inſulam olim Neapolitanis Epiſcopis paruiſſe ex eo intelligi poteſt, quod ante annum 1179. quo Petrus ejus inſulae Epiſcopus Concilio Lateranenſi poſt Sergium Metropolitam ſuum ſubſcripſit, nullum alium ejus ſedis Antiſtitem Vghelli diligentia repererit. Imo ſub S. Gregorio M. eam inſulam Neapolitano Epiſcopo paruiſſe, colligitur ex hujus Papae epiſt. 84. & 85. lib. VII. ubi Fortunatus Neapolitanus Antiſtes jubetur a Gregorio conſecrare Oratorium in *Maſſa Furiana* [id oppidum nunc *Furia* penult. longa dicitur] a Januaria religioſa femina aedificatum.

conſcriptae (quae chronico Joannis ſubjicitur) & aliis monumentis diſcere licet. Eumdem ſcimus quinto ſui pontificatus anno ſui patrui Athanaſii corpus ex Caſinenſi monaſterio Neapolim tranſtuliſſe: imo & de inveniendo S. Soſii corpore fuiſſe ſollicitum, uti teſtatur Stephanus III.(apud Jo: diac. in hiſtoria Translat. S. Soſii haud longe ab initio) his verbis: *Poſtmodum quoque Dominus Athanaſius Epiſc. s. mem. germanus meus ſumma probitate , hujus Margaritae inveſtigator exſtitit : ſed nec ipſi collatum fuit*. Cur non tantundem per idem tempus in Reſtitutae oſſibus fecerit ? Immo multo mihi commodius haec ſententia cedet, propterea quia ſic Reſtitutae translatio a chronici epiſcoporum ſcriptione viginti & amplius annis removetur: per quod ſcil. vicennale ſpatium eccleſiae,in quam eae reliquiae illatae fuerunt, novum ex *S. Reſtituta* nomen quaeri, idque ſenſim uſu firmari potuit, ita ut uſurpare id nomen Jo: chronographus quiverit, quum chronicon ſuum ſcriberet. Ergo in poſteriore ſententia tanto mihi magis placeo, quanto ea mihi videtur in omnes partes commodior.

Jam vero novo illo *S. Reſtitutae* nomine non invitus uſus eſt Joannes Diaconus in Zoſimo Epiſcopo (quem ſub Conſtantino ponit) his verbis: *Quique* [Conſtantinus) *inter alias conſtructas Eccleſias, etiam in urbe Neapoli Baſilicam fecit, aſſerentibus multis* (119) *quod SANCTA RESTITVTA fuiſſet*. Atqui ea verba nihil aliud ſignificant, quam aevo Joannis Diaconi *a multis* h. e. a multitudine exiſtimatum fuiſſe, Baſilicam a Conſtantino Neapoli aedificatam (cujus mentio eſt apud Anaſtaſium & alios) non aliam fuiſſe quam illam, quae ejuſdem Diaconi aevo vulgo *S. Reſtituta* dicebatur. Id quidem tantum Chronographus ſibi voluit; quod, & veriſſimum cenſeo; nec enim illa Baſilica *ἀνώνυμος* a Conſtantino (apud Anaſtaſium in S. Sylveſtro) heic aedificata, alia a Cathedrali eſſe debuit, ut alibi (120) oſtendetur. At ſera poſteritas aliorſum Diaconi verba accepit. Putavit enim, Conſtantinum in hac urbe aedificaſſe Eccleſiam ſub nomine S.Reſtitutae,& ad ejuſdem honorem. Quod ubi ſemel imbiberunt, etiam alterum admittere debuerunt, nim. aevo Conſtantini, imo & ejuſdem juſſu ſanctae Martyris corpuſculum ex Enaria inſula in hanc urbem abductum fuiſſe. Quae fama ubi ſemel radices egit; jam pro certa hiſtoria haberi coepit, uti fit apud pronum ad pietatem vulgus, apud quod aliquid de popularibus traditionibus, etiam *ἀσυςάτοις*, detrahere impietati vertitur. Hinc non miror, eam ſub Conſtantino Tranſlationem non tantum a ſcriptoribus noſtris fuiſſe plenis buccis decantatam, verum etiam in Romano Martyrologio (quod ex ſingularum Eccleſiarum receptis opinionibus auctum ſubinde fuit)poſitam reperiri.

Sed antequam hinc abeam, volo equidem ſincere pro more meo agere. Nam tradita Translationis epocha conjectura quidem perquam probabili nititur.Sed interim [ſiquis neutri acquieverit epochae, ſive ſcil. Athanaſii II. ſive Stephani III. ineuntium] duo tamen adhuc certa manerent, tum non ante Actorum ſcriptionem [h. e. ante VII. ſaeculum] tum non poſt annum Chriſti nongenteſimum (quando Epiſcoporum chronographia prodiit)eas Reliquias Neapolim advectas fuiſſe. Itaque intra eos ducentos, & quod excurrit, annos ejus Translationis epocha incerta fluctuaret. Nec tamen quaquaverſum vaga: nam ex his ducentis annis eximendum eſt ferme ſeſquiſaeculum morti S. Athanaſii (in qua terminatur Joannis chronicon) propius, per quod ſcriptor notitias pinguiores & accuratiores habuit ...

cura-

[119] MVLTIS heic Graeco ſignificatu accipiendum eſse pro *τοῖς πολλοῖς*, infra ad XXI. Maii adnotabitur. Apud Graecos autem *οἱ πολλοὶ multitudinem* [illegible] md. in partem accipi debet auctor vitae S. Athanaſii: de quo mox ad XXI. Maii.

[120] Plura hujus rei documenta leges infra ad XXI. Maii.

curatiores habuit, ac vitas diffuſiores edidit, nec tamen uſquam ejuſmodi Tranſlationis, quam noſſe debuiſſet, meminit. Quocirca hoc unum denique relinquitur, ut ſi non ſub finem ſaeculi noni [ſub initiis ſcil. alterutrius epiſcoporum fratrum] ea translatio inciderit, eadem ad illud maxime tempus ſit referenda, quod Actorum ſcriptionem proxime ſubſecutum fuit. Quid enim? Vbi primum S. Reſtitutae hiſtoria iſthaec magnifice conſcripta prodiit, nihil propius eſſe potuit, quam ut ejus lectione Neapolitani ad aſſequenda ejus pignora incenderentur, idque re ipſa perfecerint. Quum autem ejus Translationis Acta aut ſcripta non fuerint, aut deperdita; hinc ejuſdem in epiſcoporum Chronico ſilentium. Quare ſi minus exeunte nono, at certe aut medio aut declinante ſaeculo ſeptimo ea corporis tranſvectio contigiſſe potuit. Quocirca ita eadem epocha intra illos quos dixi ducentos, & quod excurrit, annos vagabitur, ut tamen alterutri termino ſit proxime admovenda; ſed tamen poſteriori forſan veriſimilius, tum ob ea quae diximus, tum quae cap. ſequ. §. 2. dicentur. Ac de translationis tempore hactenus.

Ceterum adhuc inſulani in ſuo S. Reſtitutae templo beatae Martyris ſepulcrum, tamquam tanto theſauro onuſtum colunt (etſi ei perſuaſioni eos haud mordicus affixos eſſe, animadverti) nec abnuit Ant. Caracciolus, quin forſan ibidem aliquot officula remanſerint. Ea nunc aedes a Carmelitis poſſidetur: ſed Neapolitani ſe S. Virginis aedituos gerunt.

§. 5. *De Neapolitanorum dominio in Enariam inſulam. Tum digreſſio de Leucogaeo colle ab Auguſto Campanis dato.*

Quod ſupra a me dictum fuit, jure ſuo Neapolitanos ex Enaria corpus B. Reſtitutae repetiviſſe, id altiorem habet originem ab Auguſti uſque aetate ducendam. De quo Svetonius in Octavio cap. 92. ſic ſcripſit. *Apud inſulam Capreas, veterrimae ilicis demiſſos jam ad terram languenteſque ramos convaluiſſe adventu ſuo, adeo laetatus eſt, ut eas cum republica Neapolitanorum permutaverit, Enaria data.* Tangit eamdem hiſtoriam tum Dio in fine lib. 52. tum Strabo lib. V. pag. 248. ubi Phitecuſas antiquitus Neapolitanorum fuiſſe dicit, poſtea bello ab eiſdem amiſſas, tandem vero permutatione illa, quam dixi, recuperatas. Ab illo vero tempore Enaria cum vicina Prochyta in reip. Neapolitanorum dominio manſit. Sicuti & utraque olim inſula praeſulibus Neapolitanis parebat: quibus poſtea Prochyte ſola manſit, poſtquam ultimis temporibus Enaria (hodie *Iſchia*) in epiſcopatum evecta fuit, ut in Adnot. 118. praediximus.

Atque haec attigiſſe, huic quidem loco ſatis erat, at hominum exſpectationi nondum ſatis. Quandoquidem enim clariſs. JCtus mihique amiciſs. Jacobus Caſtellus in ſuis ad S. Reſtitutae Acta enarrationibus, memorata hac Auguſti permutatione „ digreſſionem prorſus alienam, nec ad id loci ullo modo pertinentem, *de colle Leucogaeo* inſeruit, nec id prorſus alia de cauſa, niſi uti me amice reprehenderet; a me viciſſim ejuſdem argumenti digreſſionem ἀπολογητικὴν heic exſpectari reor, non illam quidem ſupervacaneam, ſed maxime neceſſariam extituram. Nam ſi numquam S. Reſtitutae Acta commentando attigiſſem, poteram ea reſponſione ſuperſedere: at poſtquam ad id loci ventum fuit, ut etiam de Enariae dominio mihi loquendum fuerit; huic conſertam defenſionem negligere, juſtamque cauſam in totum deſerere, vereor ne aut uti nimis ſuperbum, aut uti profeſſae convictionis argumentum ſint homines interpretaturi. Has vero quaſcumque vindicias eo in extremam (121) libri oram contuli, ut nec morae

 ſim

(121) *Apologeticus pro collis Leucogaei dominio Campanis aſſerendo.*

In Commentario ad mutilum Camp. Amphith. titulum quum in Campanae perticae finibus

bus deſignandis eſſem, videbar & ad colles uſque Leucogaeos eam protendiſſe, motus auctoritate Plinii lib. XVIII. c. XI. ubi in alica conficienda cretam quamdam eſſe adhibendam, praefatus, ſic pergit. *Invenitur haec* (creta) *inter Puteolos, & Neapolim in colle Leucogaeo* (hodie vocant *La lumera*, ſi Cam. Peregrinio credimus: quod nomen facile ab *Alumine* venit) *appellato. Exſtatque Divi Auguſti decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis pro eo* (ſupple colle Leucogaeo) *numerari juſſit e fiſco ſuo, coloniam deducens Capuam. Adjecitque cauſam afferendi, quoniam negaſſent Campani, alicam confici ſine eo metallo poſſe.* Cui Pliniano loco ſic ibi ſubjeceram: *Satis ex hoc percipitur, collem ipſum, non tantum effodiendae cretae poteſtatem, Campanis adtributum, quoniam PRO EO annua vicena millia juſſit annumerari.*

Sed inſurgit Jac. Caſtellus vir clariſs. in ſuis Enarrationib. ad S. Reſtitutae Acta pag. 181. in hunc modum: *Cumque ... mercedis loco annua vicena millia numerarentur locati & conducti nomine, ut fodiendi metalli jus colonis eſſet, doctiſſimus vir* (nempe is ego ſum; agoque pro honorifica appellatione gratias) *collem Leucogaeum Campanae perticae applicare ... intenſiſſima cura ſtudioſus, Plinium etſi invitum ACCESSIONE ALIQUOT VERBORUM ad ſuam ſententiam trahere nititur, & ita legit: Exſtatque* &c. ... *pro eo* (*ſupple colle Leucogaeo*) *numerari juſſit* &c.

A poſteriore crimine, quo me uti falſarium (honor ſit auribus) accuſat, purgationem ordiar. Nempe de *acceſſione aliquot verborum* querelam inſtituit, quo ſcil. Plinium a me interpolatum in meas partes pertraherem invitum. Atqui Commentarii illius mei exemplaria ſunt in omnium manibus. Ibi voculas illas (tantum interpretandi, non adulterandi Plinii cauſa a me uſurpatas) non tantum intra parentheſim interpoſueram, ſed diverſo prorſus charactere, uti mea a Plinianis vel luſcitioſus quiſquis ſecerneret. Et ubinam non iſto modo non ego tantum, ſed & optimus quiſque, falſarii ſumus?

Sed alterum crimen prae priore, quod dilutum ivi, eſt longe levius. Eſt enim pietatis in patriam crimen, ſed nimiae tamen pietatis, uti quidem Noſter interpretatur. Nempe me tamquam *intenſiſſima cura ſtudioſum* Campanae perticae amplificandae traducit. Atqui adderes, vir optime, me in eo utilius operam fuiſſe poſiturum, ut meae reculae potius, quam ut Campanae perticae promovendae, ipſe interim mei negligens, ſtuderem. Sed amoto joco, ſiquid ego in hac tota cauſa accuſandus ſui, praevaricationis potius, quam nimii in coloniam Campanam clientam meam ſtudii, accuſandus eram. Quid ita? Quia potueram (fateorque id crimen) producto altero irrecuſabili ejuſdem Plinii teſtimonio, collem Leucogaeum clientae meae certiſſime aſſerere: nunc vero (pretio videlicet a Neapolitanorum republica corruptus) eo teſtimonio ſuperſederim. Ecquod tandem illud teſtimonium? Exſtat id apud Plinium XXXV. c. 15. *In Italia quoque invenitur* (ſulphur) *in NEAPOLITANO, CAMPANOQUE AGRO, collibus qui vocantur Leucogaei.* Eccur enim agrum illum, in quo colles Leucogaei jacebant, *Neapolitanum* ſimul *Campanumque* appellat, niſi quia ejus agri pars in Neapolitanorum dominio manſerat, pars vero altera in Campanorum jura tranſierat, Auguſto pretium perſolvente, uti ſupra XVIII. 2. idem narraverat? Ac vide auctoris diligentiſſimi accurationem. Heic *colles Leucogaeos* plurative vocat, quia revera plures erant, inter Neapolitanos Campanoſque dividui: at ibi COLLE LEUCOGAEO ſingulo numero ſcribere ſatis habuerat: cur? quia is collis (qui ſcil. cretae ad alicam idoneae fecundus erat, eaque gratia Campanis ab Auguſto datus) unus erat e pluribus Leucogaeis. Itaq. Leucogaeis ſuis latifundiis fruantur Neapolitani, per me licebit, modo ne jureconſultos ſummittant, qui de modico uno Leucogaeo colliculo miſeros Campanos deturbent. Sed (ut eo redeam) modo praevaricationis (h. e. impietatis, quippe in patriae cauſa) crimen effugerim; non moror, quin ejuſdem *intenſiſſima cura ſtudioſus*, a viro praeſertim mei ſtudioſiſſimo accuſer; quin & ab eodem (pag. 583. poſt medium) ſic *ardentis in* meam *coloniam amoris* inſimuler, tamquam ſi triſte bidental inceſtus moverim.

Pergit mei ſtudioſiſſimus accuſator in hunc modum. *At Plinius magis fidus ſui interpres vocem eam non colli, ſed METALLO referendam duxit. ADJECITQUE inquit CAUSAM .... QUONIAM NEGASSENT* &c. *SINE EO METALLO POSSE.* Atqui, amabo te, in Plinianis verbis ſupra recitatis, illud *Colle Leucogaeo* proxime anteceſſerat, contra vero illud METALLO nuſquam praedictum fuerat, ſed aliquanto poſt ſequitur. Eccui vero auditum eſt, pronomen relativum (*pro EO*) non ad proxime antecedens, ſed ad ſubſequens ſubſtantivum referri? Grammatici certe reclamant: quorum ſanctiſſima juſſa contemnere vide ne nimis imperioſum fuerit.

Jam vero jugulum cauſae petit. *Quod ſi*, inquit, *Auguſtus collem emptum vellet, & Campanae perticae applicitum; pretium rei*

emptae

emptae numeraſſet .... ANNVA VICENA MILLIA non pro pretio collis veniunt, neque pro pretii non ſoluti Kalendariis uſuris (quas compenſativas ... in foro dicimus)ſed afferuntur equidem pro annua mercede conducti metalli quotannis effodiendi (dixiſſet melius *Conductae metalli - fodinae* ; nec enim creta, ſive metallum conducitur, ſed ejus ſodina, ſicuti nec aurum, ſed auraria conducitur aut locatur: deinde ne additamentum quidem illud, *Metalli quotannis effodiendi*, Caſtellianam phraſeologiam probam efficit, nam *conducere aliquid faciendum* ad redemptores, vulgo *Appaldatori*, pertinet, qui adeo nihil ſolvunt, ut eis potius merces numeretur: ſed tricarum ſatis) *alicae perficiendae gratia. Collem ....retinuere Neapolitani, cretam* (imo *cretariam fodinam*,uti modo monebam) *Campanis locavere colonis, Auguſto numerante e fiſco ſuo annuam mercedem*.

Hactenus Clariſſ.Caſtelli Achilles. Quo nunc me vertã? At ſeio,eũ collem a Plinio lib.XXXV. c. 15. (cujus verba ſupra recitavimus) diſerte Campanis attribui: ceterũ cur idem lib.XVIII. c. 11. quum ejus dominii panderet originem, *annua vicena millia* ab Auguſto ſolvi juſſa dixerit, uſurarum ne nomine, an alterius rei gratia, in petitorio judicio poſtea viderimus, modo interim Campanos bonae fidei poſſeſſores ex Plin. XXXV. 15. oſtenderimus. Atqui poſſeſſorum commoda haec ſunt, quod probandi onus in adverſarios transfertur, & quod in pari cauſa poſſeſſor abſolvitur. Quamquam quid dico *pari*? Nec enim par eſt cauſa, ſed Capuae multo potior,quia Plinius diſerte uno loco eum ſundum Campanis adjudicat;altero cur obſcura phraſi ſit uſus, litigatur.

Quid ſi clare oſtendo, Plinium non ſic ſcripſiſſe, uti edita exemplaria hodie praeferunt? An non etiam in petitorio Campani vincent? Experiamur. Jam pridem quidem editiones vel optimae ſic eum locum exhibent, uti ſupra recitavimus: at ſcripti codices & veteres editiones longe ſecus. Tres equidem optimas Plinii editiones poſſideo; quarum Hollandica una (ann. 1669. cum not. varior.) & altera Harduiniana nihilo quidem ſecius habent, *Quo annua vicena millia*, ſed utrobique tamen adnotatores monent, in Mſs. eſſe *Quo anno ad vicena mill.* Sed & tertiam antiquiſſimam ἔκδοσιν ejuſdem ſummi ſcriptoris cariſſimam habeo, anno 1507. ab *Alexandro Benedicto Veronenſi phyſico* ſumma cura emendatam. In ea diſerte legitur: *Exſtatque Auguſti decretum, QVO ANNO AD VICENA millia &c. numerari juſſit*. Ex his vides, quid e Plinii manu fuerit, quid poſtea editores interpolaverint. Non fuit igitur ea merces annua, ſed unica pretii numeratio. Sententia loci haec eſt. Exſtabant Auguſti res geſtae ac decreta per conſules digeſta. Ibi meminerat Plinius ſe decretum illud legiſſe, ſed QVO ANNO id contigiſſet, aut non meminerat, aut ſuſque deque habuit. Hinc illa vere Pliniana breviloquentia: *Exſtatque Auguſti decretum, QVO ANNO AD vicena millia &c. numerari juſſit*.

Credo jam etiam in petitorio judicio Campanos a judicibus vel ſeveriſſimis abſolutum iri. At eos equidem (vel Catone ſeverior periculo meo, & Caſtellianae procellae jactatione factus) nondum abſolvo. Cur inquis? Primum quia contractus hic laeſione ultra dimidium (ex beneficio ſcil. *l. 2. C. de reſcindenda venditione*) laborat: nam *vicena millia* [ſupple, *ſeſtertium*] quingentis noſtris ſcutatis reſpondent. Quantulum id porro prae Collis tam ad alicam neceſſarii integro pretio! Deinde quod illud AD heic quidem non videtur Plinianum? Eſt ne credibile homini accuratiſſimo ignotam eam fuiſſe ſummam, ut proinde particula AD i.e. *circiter* uteretur?

Verum pro *ad vicena* videtur ſcripſiſſe Plinius DVCENA, *Quo anno ducena millia* &c. Scio quidem id jam alios ante me tentaſſe [vide Harduinum, & Plin. cum not. var.] ſed ii tamen *Quo annua ducena* corrigebant pro *Quo anno ducena*. Ergo ſi legas *Quo anno ducena* &c. jam pretium decuplo majus evadet, ei colli haud credo impar, maxime ſi Auguſti gratia Neapolitani haud ſe ſordidos praeberent, nec id quanti plurimi vellent vendere, quod propter ſterilitatem (vix enim ibi Noſter pag. 182. media aliud praeclari reperit, quam *ſylvas, ſaltus, dumeta, carecta*: quamquam ne haec quidem in illa tanta ſoli macie erant) parum ſibi utile, Campanis neceſſarium foret.

Et haec ſatis eſſe poterant. Verum age: volo in hac cauſa cum petitore liberaliter agere. Petitor exclamat,hodiernam Plinii lectionem (*quo annua vicena* &c.) eſſe retinendam. Reus dat tantiſper manus, modo ne id ei fraudi ſit futurum. Legamus ergo (uti vulgo ſit) *Quo* (decreto) *annua vicena millia ... numerari juſſit* &c. Quid tum vero poſtea? An continuo ea annuae mercedis nomine pro conducto numerabantur? Minime gentium. Nam quo pacto conductum dicemus, quod in perpetuum tempus coloniae inſerviturum erat [quum contra locatio conductio ad tempus fieret] imo quod in coloniae dominium tranſiit, id quod ex Plinio XXXV. 15. evicimus? Quo ergo annua vicena

nume-

ſim properantibus, & ſatis interim cupidiſſimo cuique fiat.

C A P. IX.

De cultu, ac die feſto S. Reſtitutae.

§. 1. *Cultus.*

De cultu haec habet Ant. Caracciolus in Eccl. Neap. Monum. p. 158. *De noſtra hac Reſtituta agunt vetera Kalendaria Neapolitanae Eccleſiae* (122) *& Martyrologium Patricianum* [ex Parthenone S. Patriciae, ubi autographum aſſervatur, ſic appellatum] *ad XVII. Maii. Quin etiam Litaniae antiquiſſimae Beneventanae Eccleſiae noſtram invocant Reſtitutam. Ejuſdem mentio*

numerabantur haud dubie penſitationis emphyteuticae, ſeu annui canonis nomine. Tolle, queſo te, *locati conducti* vocabula, eorumque loco *Emphyteuſim* ſubſtitue: jam belle, mihi crede, omnia procedent. Sic enim & penſitationis modus fundo pulchre reſponderit; &, in quo rei caput eſt, Plinio conſtabit fides, eum agrum, de quo quaerimus, *Neapolitanum* ſimul *Campanumque* appellanti; non quia parte una *Neapolitanus*, altera *Campanus* fuit, ſed quia directum penes Neapolitanos manſit, utile vero dominium ad Campanos emphyteutas tranſiit.

Imo ne ſic quoque Pintiani emendationi pulcherrimae quidquam decedet; qui in iis verbis, *Adjecitque cauſam afferendi*, pro *Afferendi*, inquit, *magis eſt ut legatur AUFERENDI*, tum propinquitate ſoni duarum litterarum, quae a priſcis confundebantur, motus, tum etiam quia id verbum Plinii ſcopus requirit. At Caſtellus intercedit exclamans: *Inepte quidam Plinium corrupit, & pro Afferendi legit Auferendi*. Sed viri ſummi maxima in Plinium & litteras merita teſtatiora ſunt, quam ut ex hac contumelia quidquam ei detrahatur. Abſtulit a Neapolitanis ſive in totum Auguſtus dominium, ſi quidem integrum rei pretium numeravit, ſive [quod mihi ſe probare incipit] tantum utile dominium abſtulit: ſed tamen *auferendi* cauſam [quae civilitas principis fuit] decreto adjecit. Nihil uſitatius in jure noſtro, quam *Auferre dominium*, & ſimilia. Itaque non debuit id loquendi genus Noſter *inſolens* appellare. At fortaſſis non *inſolitum* ſed *arrogans* intellexit. At ubinam arrogantia in eo, qui quum omnia pro imperio poſſet facere; tamen heic *auferendi cauſam* decreto ſumma cum civilitate adjecit?

Id unum poſtremo reſtat, ut difficultati cuidam egomet, non citatus, ultro obviam occurram. Nam dixerint, *Emphyteuſeos* contractum a Zenone Imp. fuiſſe excogitatum, qui emphyteuſi ab emptione aliiſque contractibus diſtincta, novo huic contractui originem dederit, *l. 1. C. de jure emphyt.* Alii a Coſtantini aetate *emphyteuſeos*, & *canonis* nomina arceſſunt. At quantus ad hos ab Auguſto hiatus eſt temporum! Verum facilis eſt reſponſio. Nomina *emphyteuſeos* atque *canonis* recentiora ſunt, at res ab uſque liberae reip. temporibus repetenda. Niſi quod intereſt ſane plurimum. I. Nomine: nam qui nunc fundus emphyteuticus dicitur, antiquitus *ager vectigalis* vocabatur. Sunt autem agri vectigales, qui municipiis permittebantur, ut ex eorum reditu onera publica ſuſtinerent: de quibus agit Pandectes lib. VI. tit. 3. qui inſcribitur: *Si ager vectigalis* [*ideſt emphyteuticarius*] *petatur*: ubi quae interpoſui, ſunt e collectorum ingenio. II. Qui nunc *Canon*, olim *vectigal* vocabatur. III. Nunc praedia etiam privata in emphyteuſim conceduntur, olim publica tantum. Niſi quod ſenſim id ad praedia urbium [de quibus exſtat *l. 1. D. ſi ager vectigalis*] atque templorum, ad patrimonialia principis, poſtremo & privatorum extenſum fuit. At habes heic antiquiſſimum ſub Auguſto emphyteuſeos [h. e. agri vectigalis] exemplum in civitatium gratiam uſurpatum.

Cum hactenus dictis conferatur Imperator lib. 3. Inſtit. tit. 24. §. 3. emphyteuſeos naturam atque hiſtoriam paucis elucidans; ubi & cauſas Theophilus adjicit, cur emphyteuſis perquam ſimilis venditioni ſit, *ἐπειδὴ διέβαινεν ἐπὶ κληρονόμους* &c. *quod ad heredes tranſiret, & variis modis alienaretur*. Adde hoc etiam, quod non niſi ſterilia ferme praedia emphyteutico jure perpetuo fruenda dabantur; cujuſmodi certe Leucogaei colles erant.

Summa eorum, quae diſceptavimus, eo redit, ut ſi codicum Mſs. & veterum editionum auctoritas (in quibus non QVO ANNVA, ſed QVO ANNO legitur) ſit valitura, non poſſit non Leucogaei emptio venditio intelligi: ſin contra QVO ANNVA magis placeat, tum vero Campani ſaltem emphyteutae ſive perpetuarii h. e. domini utiles evadent. Quae raptim a me ſcripta noſtrum virum optimum atque clariſſimum aequi bonique ducturum eſſe, certo ſcio.

(122) Ex his Kalendariis Mss. ſolum ad manus habeo illud, quod Rituali Eccleſiae Neap. praeibat, in quo die XVII. Maii ſic legitur: *Reſtitutae Virg. & Mart.* Sed omnium Kalendariorum inſtar eſſe debent hi Faſti marmorei, in quos commentamur.

Digitized by Google

mentio eſt in Indiculo Reliquiarum Eccleſiae Montis Virginis, ubi & capillos complures B. Reſtitutae nunc eſſe, ſcribit Coſtus in hiſtoria ejus Monaſterii ſuperioribus annis typis expreſſa. Idem in adnotationibus Mſs. ad Reſtitutae Acta [apud Caſtellum noſtrum p. 194.] ſic poſuit: *B. Reſtitutae meminerunt non ſolum Neapolitanae Eccleſiae monumenta, ſed etiam Mrologia, & Kalendaria Capuana* (123), *Caſinenſia* (124) *& Beneventana*.

Jam vero in Mrologio Siculo Octavii Cajetani S. J. die XVII. Maii ſic notatur: *Panormi in coenobio Virginum S. Clarae celebritas Imaginis S. Reſtitutae*, propter miraculum ſcil. a S. Reſtituta editum, quod idem Cajetanus tom. 2. de vitis SS. Siculor. narrat, & ex Cajetano Henſchenius hoc die in praenotatis ad S. Reſtitutae Acta num.4. Adhaec Joannes de Joanne Panormitanae Eccleſiae Canonicus in *De divinis Siculorum Officiis* pag.361. ſic habet. *Die XVII.* [Maii] *Collectarium ſeu Orationale Panormitanae Eccleſiae, ejuſque antiquum Breviarium exhibent Natale S. Reſtitutae Virg. & Martyris.*.

Adhaec quod in Faſtis Sanctor. a Roſweido editis legitur ad XVII. Maii *Reſtitutae Virginis, & Martyris tranſlatio ex Italia in Franciam*, id eidem Caracciolo pag. 158. *Nihil aliud ſignificat, niſi quod aliquod officulum Neapoli in Franciam fuerit tranſlatum*. Quamquam & *Reſtituta* quaedam *Martyr* Sorana fuit, quae die XXVII. ejuſdem Maii colitur, ex qua auferri Reliquiae potuiſſent.

Poſtremo Ferrarius in indice Lipſanorum, quem praefixit operi de SS. Italiae, hujus Reſtitutae Reliquias in Cathedrali Piſana ſervari teſtatur. Sed loc. cit. Caracciolus ad S. Reſtitutam matrem S. Euſebii Vercellenſis referri eas Reliquias debere ſuſpicatur: quem vide loc. cit. Ea eſt *Reſtituta Martyr*, quae a Caralitanis eodem die XVII. Maii [quippe id in SS. ὁμωνύμοις uſuvenit, ut paſſim in eumdem diem collati reperiantur] celebratur: de qua videatur longus Papebrochii commentarius tom. VII. Maii in ſupplementis ad hunc diem XVII. pag. *796*.

§. 2. *De feſtivitatis die*.

In die feſto ultro citroque variatum reperio. Nam ſi Actis S. Reſtitutae credimus, id feſtum haud ſecus ac hodie die XVII. Maii agitabatur ab inſulanis. At vero Neapolitani, quamdiu Reſtitutae corpore caruerunt, id feſtum pridie antevertebant, ut ex hoc marmore noni ſaeculi teſte deprehenditur; idque ob eam cauſam, quia dies XVII. cuidam S. Marci Evangeliſtae feſto aſſignatus reperiebatur, cui S. Reſtitutam concedere conveniens fuit. At poſtquā nono uti diximus exeunte ſaeculo Reliquias Sanctae Martyris adepti fuimus; jam tum oportuit ejus feſtum diei ſuo [h. e. XVII. Maii] reſtitui. Hinc in omnibus Kalendariis, Mrologiis aliiſque liturgicis libris Neapolitanis ac vicinarum eccleſiarum poſtea conſcriptis id feſtum die XVII. conſignatur; idque hodiedum apud Neapolitanos & in Romano Martyrologio obtinet.

Et ita quidem hanc diei feſti variationem olim interpretabar, ex eaque variatione tum Tranſlationis S. Reſtitutae (125) epocham, tum & Kalendarii marmo-

(123) At in nullo eorum Kalendariorum Eccleſiae Capuanae, quae edidit Mich. Monachus, S. Reſtituta ſignatur. Fortaſſis ea a Mrologio Capuano, quod periit, non aberat.

(124) In Excerptis tamen Mrologii & Kalendarii Caſinenſis apud Murator. tom. VII. Italicor. ſcriptor. pag. 936. & ſeq. nihil de noſtra Reſtituta.

(125) Vide cap. ſuperius §. 2. Nempe eo res redit. In Faſtis Marmoreis Reſtitutae Natalis ſignatur die XVI. Maii (non XVII. quo in Enaria colebatur) fortaſſis quia par fuit S. Reſtitutam a Neapolitanis, quamdiu Reliquiis caruere, in gratiam Marci Evangeliſtae [cujus neſcio quod feſtum die XVII. colebatur] die ſuo dejici, ac pridie celebrari. At ſi medio ſaeculo IX. [ante quod tempus Faſtos marmoreos non fuiſſe ſcalptos, in Diatriba praeliminari docuimus] Reliquiae Neapolim tranſlatae jam fuiſſent, decuiſſet eam celebrari die ſuo [h. e. XVII.] maxime

morei (126) aetatem conjici poſſe augurabar.

Verum re melius conſiderata non multum ea variatione nos niti debere animadverti. Nam experimento didici, dies natalium, qui in Sanctor. Actis ad calcem ſignantur, ſaepe fallaces eſſe, quippe recens haud raro additos. Ex eis igitur non aliud effici, niſi ut quo tempore ejus diei notatio Actis acceſſerit, de eo tempore dumtaxat verum ſit, hoc aut illo die Natalem illius celebrari. Ac ne a S. Reſtituta abeam, quae de die Natali in XVII. Maii incidente in S.Reſtitutae extremis Actis leguntur, eadem ne una littera minus ad finem nonae Lectionis antiqui Officii S. Reſtitutae [quod Cap. VII. dedimus] reperiuntur. Nihil ergo eſt dictu facilius, quam ea verba ex Lectionibus ad Actorum finem propagata fuiſſe potius,quam ex Actis in Lectiones. Quod ſi eſt; tũ vero argumenta illa,quae in Adnot. 125. & 126. adumbravimus, parum procedent; ac potius dicendum erit, jam inde a primis temporibus S.Reſtitutae feſtum non tantum apud Neapolitanos, ſed & apud inſulanos die XVI. celebratum fuiſſe, idque etiam tum obtinuiſſe, quando medio nono ſaeculo Marmorei Faſti conſtructi fuerunt: at poſtea [quo tempore, & qua de cauſa, incertum] in ſequentem diem fuiſſe tranſlatum. Quamquam quo ſe modo res olim habuerit, praeſtare non poſſumus.

Dies autem, quo S. Reſtituta colebatur, non P. aut PAS. [h. e. *Paſſio*] in marmoreis Faſtis inſcribitur [quo pacto ſolet, quando dies paſſionis honoratur] ſed N. h. e. *Natalis*, quam vocem etiam Acta & Lectiones uſurpant. Videtur ergo dies XVI. Maii in marmore notatus eum diem deſignare, quo S. Reſtitutae Reliquiae [per Vandalica tempora, uti conjiciebam] in Enariam tranſlatae fuerunt; eoque is dies cujuslibet *Natalis* [ſive cujuſcumque feſti, praecipue Tranſlationis] fuerit, oportet.

Verum age videamus ſi quo pacto argumenta duo [quae in Adnot. 125. & 126.expoſuimus] procedere poſſint. Saeculo nono medio adhuc *natale* S.Reſtitutae die XVI.celebrabatur(eodem forſan, quo & jam olim in Enaria) certe quia in eum diem Tranſlatio corporis ex Africa in Enariam incidebat. At vero ex poſterioribus Kalendariis libriſque liturgicis animadvertimus ex die XVI. in XVII. fuiſſe diſceſſum. Ac ſane in extrema Lectione IX. ſcribitur: *Celebratur autem dies Natalis ejus XVI. Kal. Junii*, h. e. die XVII. Maii, quo & nunc colitur. Age demus,haec verba ex Lectionibus in Acta irrepſiſſe. Sed tamen verum erit, feſtum uſque ad Marmoris noſtri aetatem die XVI.celebratum fuiſſe, poſtea poſtridie. At quae umquam cauſa eſſe potuit,quare ex die XVI. in XVII. tranſitus fieret [in ea praeſertim Caelite, cui exteri caelicolae concedere debuiſſent, nec eam de ſuo loco dejicere] niſi quia hoc poſteriore die ejus Virginis pignora Neapolim tranſlata fuiſſent? Ergo quamdiu Martyr in Enaria ſubſtitit, feſtum prioris Tranſlationis die ſuo h. e. XVI. agitabatur: at poſtea quia ejus Oſſa, ut arbitror, die XVII. ejuſdem Menſis in Neapolitanam Baſilicam illata fuerunt, jam tum dies *Natalis* [h.e. Tranſlationis, non prioris, ſed alterius] diei XVII. Maii affixus manſit. Ac nequis me iſthaec temere prorſus augurari clamitet, hymni [quem ſup. cap. VIII.§.1. recitavi] verſiculos teſtes produco,

xime praeſente corpore, nec eam Evangeliſtae feſto [nec quidem primario, ſed ſecundario] concedere. Ergo medio IX. ſaeculo nondum Reliquiae in hanc Baſilicam advenerant,ac nonniſi exeunte eodem ſaeculo illatae fuerunt, ante ſcilicet ſcriptum ab Io: Diacono chronicum.

(126) In ſuperiore Adnot. id tantum mihi ſumpſi [aliunde in Diatriba praeliminari *De aetate marmorei Kalendarii* probatum] haec marmora non eſſe antiquiora medio nono ſaeculo,ſive anno 840. Atqui nec vergente eodem ſaeculo poſteriora ſunt. Cur? quia eo ſaeculo declinante Translatio S. Reſtitutae contigit, poſt quam Translationem debuit feſtum die ſuo celebrari, maxime praeſente corpore. Ergo Kalendarii factio nono declinanti ſaeculo anteceſſit. Quocirca medio IX. ſaeculo conſtructum fuit.

Digitized by Google

duco, in quibus ad ultimum ſic legitur:

Inde nobis [Reliquiarum theſaurus] *colendus traditur*,
Quo [ſupple *die*] *feſtivus hic dies agitur*.

Habes hujus hymni praeſidio poſterioris diei cauſam, h. e. poſterioris Tranſlationis diem fortaſſis detectum. Quae ſi vera, quemadmodum mihi perſuadeo, ſunt; jam duo illa argumenta [quae in Adnot. 125. & 126. conjeci] haud inepte (127) reviviſcent.

Haec de beata Reſtituta habui dicere ad Dei omnipotentis gloriam & hujus S. Virginis decus: quam ſupplex rogo, ut meis criminibus veniam a Divino judice, dum adhuc tempus indulgentiae patet, ſuis precibus exorare ne gravetur.

XVII N S MARCI EVĀG

Mira inſcriptio. Nam hujus Paſſio die XXV. Aprilis celebrata fuit. Hoc autem die vix ullum de Evangeliſta feſti veſtigium apud Graecos Latinoſque exſiſtit. Niſi quod quemdam *Marcum* hoc die in Greveni Auctario *Epiſcopum & Martyrem* reperi: qui fortaſſis idem fuerit ac *Marcus Papa*, cujus meminit hodierno die Rabanus, & Beda non ſincerus, itemque Ms. Aquiſgranenſe & Colonienſe S. Mariae ad Gradus apud Bollandianos hoc die in praetermiſſis pag. 134. Atqui in his monumentis *Marcus Papa* non Romanus eſt intelligendus, ſed opinor Alexandrinus; ut ita ad Marcum Evangeliſtam percommode rediri queat, imo debeat. Etenim in Rabano & Beda interpolato is *Marcus Papa* aliis Martyribus Alexandrinis (ex Hieronymiano Mrologio hoc die notis) medius infertur, ut omnino & ipſe *Marcus Papa* (i. e. epiſcopus) Alexandrinus vulgo intellectus fuerit. Nam ceteroqui in ſerie Alexandrinorum praeſulum nullus omnino *Marcus* Sanctis adſcriptus: imo non ante ann. 799. quidam *Marcus II.* patriarcha ordinatus cernitur.

Sive autem idem ac Evangeliſta (ut equidem cenſeo) ille revera fuerit, ſive non; at inde certe occaſionem nacti ſunt Faſti noſtri, ut hodiernum Marcum pro Evangeliſta haberent. Sed & apud Bollandiſtas hoc die in praetermiſſis loco cit. non alius quam *Marcus Evangeliſta* hoc die colitur in Ms. Auguſtano, Labbaeano, & Tamlactenſi. Cujus Marci Bollandianis *peculiaris aliquis cultus videtur hoc die fuiſſe in Anglia: nam Kalendarium metricum to. x. Spicileg. Acheriani, quatuor ſolum feſta in Majo notans, ſic finit menſem: Terquinis Marcus meruit pulſare Kalendis*.

Ex hactenus dictis intelligis, omnia eo tendere, ut aliquod feſtum Marci Evangeliſtae hoc die celebrari conſueverit, non quidem Paſſionis, ſed alterius generis: unde & *Natalis* nota in his Faſtis praeſcribitur.

(127) Secundum hanc alteram hypotheſim, ante Tranſlationem Neapolitanam tum in inſula, tum etiam Neapoli S. Reſtitutae Natale (h. e. feſtum prioris Tranſlationis in inſulam) diei XVI. affigebatur, utique quod eo die Reliquiae in inſulam perveniſſent. Deinde quia ejus corpus ex Enaria Neapolim die XVII. Maii traductum fuit, ejuſdem feſtum in XVII. tranſiit. His poſitis: quum ex citata Diatriba Ephemerides marmoreae non ante ann. 840. conditae fuerint; neceſſe eſt nec Tranſlationem Neapolitanam ante eumdem annum fuiſſe factam, quia in his Faſtis dies feſtivus ille antiquior (h. e. diei XVI.) non recentior huic Virgini aſſignatur. Quumq. eadem tranſlatio decimo ineunte ſaeculo jam contigerit (ex auctoritate ſcil. chronici epiſcoporum) dicendum erit inter medietatem & exitum noni ſaeculi epocham Tranſlationis figendam eſſe. Sic prior argumentatio procedit.

Poſterior in hunc modum habet. Ajo Kalendarium marmoreum (quod anno 840. antiquius non eſſe alibi oſtendimus) ejuſdem ſaeculi medietate non eſſe poſterius. Nam ex ſuperiore argumentatione Tranſlatio Neapolitana nono in exitum vergente ſaeculo contigit. Poſt hanc vero Tranſlationem feſtum ex die XVI. in XVII. traductum fuit. Atqui in hiſce Faſtis adhuc feſtum diei XVI. haerebat. Ergo hujus Kalendarii conſtructio Tranſlationi Neapolitanae (h. e. IX. ſaeculo vergenti) omnino praeceſſit.

XVIII N S EPAFRODITI EPI

S. *Epaphroditus Apoſtolus unus ex LXX. Chriſti diſcipulis* refertur die praecedente in Mss. Menaeis Mediol. Bibliothecae Ambroſianae: at de eodem in aliis Menaeis Mss.& in Synaxario manu exarato hodie agitur; quo die & *Aphrodinus* (ſed cor. *Aphrodiſius*) *diſcipulus* memoratur in Ms. Mrologio Arabo-Aegyptio Romani Maronitar. Collegii. De eodem quoque in aliis Graecor. libris occurrit memoria die VIII. & IX. Decembris itemque die XXIX. & XXX. Martii. Videantur de his Bollandiani ad XVII. & XVIII. Maii in praetermiſſis, & copioſius ad Acta S. Epaphroditi Epiſcopi Tarracinenſis ad XXII. Martii. Sed prae ceteris videatur accuratiſſ. Tillemontius in S. Paulo Artit.43. & Not.65.

Sane quum Paulus ad Phil.II.25. Epaphroditum Philippenſium *Apoſtolum* vocaverit; *Apoſtoli* vocabulum ſic accepit Theodoretus, quaſi Philippenſium is Epiſcopus fuerit. Quod non eſt, eur improbem: idque etiam Faſti noſtri ſecuti videntur, in quibus *Epiſcopi* dignitas huic noſtro tribuitur. Etſi non ignoro, quid Judaei *Sheluhim* h. e. *Apoſtolos* appellaverint: de quibus pleni ſunt Hebraiſtarum libri. Videatur Grotius ad eum ipſum locum Phil.II. 25.

Ceterum *Natalis* nota huic & praecedentibus diebus adſcripta ſatis arguit, haec feſta ad quidvis aliud, quam ad abitionis diem pertinere.

XVIIII P S PATRICII MAR

Laetandum nobis eſt, quod Bollandiani ſocii ad XXVIII.Aprilis hujus beatiſſimi Pruſae Epiſcopi Acta protulerunt ejuſmodi, quae non tantum Ruinartus & Tillemontius, ſed & doctiſſimus quiſque pro ſinceris habuerunt. Interim dolebant eruditi viri, athletae hujus tum aetatem, tum cathedrae (quippe quum Pruſa multiplex fuerit) ac paſſionis locum incerta penitus atque incomperta eſſe. Nos ea omnia ex non obſcuris indiciis viſi deprehendiſſe, hiſce qualibuſcumque repertis non fraudabimus cupidos rerum harum lectores. Quinque omnino Diatribis rem omnem tranſigemus. Prima προπαρασκευὴν (*praeparationem*) geographicam continet de pluribus Bithyniae Pruſis. Altera de epiſcopali ſede Patricii locoque martyrii item geographica diatriba erit. Tertia chronologica in martyris aetate verſabitur. Quarta in Acta animadverſiones dabit. Ultima de thermis atque ignibus ſubterraneis tractationem ex veterum Chriſtianorum ſententia complectetur.

ADMONITIO.

Diatriba I. quae ſequitur a geographiae veteris incurioſis praeteriri tuto poteſt. Quin imo hanc tranſiliri malo, quam accuſari me moroſae diligentiae. Verum in id quum totus intenderem, quo pacto S. Patricii tum ſedem, tum certaminis locum exſculperem; haec interim Diatriba inter meditandum domi nata, praetermitti non debuit, antiquitati illuſtrandae futura non inutilis.

DIATRIBA PRIMA.

De Pruſa quincuplici.

CAP. I.

Pruſae ac Pruſiadis inane diſcrimen exploditur.

In Pruſarum numero ac diſcrimine, quum non tantum inter veteres geographos, ſed & recentiores parum conveniret; ad ultimum ſibi viſi ſunt rem acu tetigiſſe Salmaſius ad Solinum, & ex eo Cellarius in deſcriptione Bithyniae. Quorum praecipue hic alter contendit mordicus, Pruſas quidem duas in mediterraneis eſſe agnoſcendas, ad Olympum unam, alteram ad flumen Hypium; tertiam vero eſſe maritimam; quae non

Pruſa,

Digitized by Google

Pruſa, ſed *Pruſias* ſit appellanda. Videſis earum deſcriptionem atque diſcrimina apud virum doctiſſimum. Atqui & idem prorſus numerus ac diſtinctio in Ptolemaeo editionis Bertianae, quo utor, hodie cernitur. Verum utrum Προυσίας *Pruſias* maritima in Ptolemaei textu ex auctoris ſui manu ſit, eſt quod (128) dubitem.

At equidem hoc primum ſtatuo, *Pruſae* & *Pruſiadis* nomina promiſcue ab antiquis uſurpata fuiſſe. Res enim, niſi vehementer fallor, ſic ſe habet. *Pruſa* ſubſtantivum nomen eſt pluribus homonymis Bithyniae urbibus commune. At eaedem omnes etiam adjectiva ac veluti patronymica uſurpatione Προυσιάδες (ſupple πόλεις) h.e. *Pruſiades urbes*, ab aliquo ſcilicet Pruſia conditore, vocabantur.

Hujus animadverſionis indicium mihi primus omnium Strabo fecit: apud quem urbs illa maritima [quam ex Stephano Salmaſius Cellariuſque vetant vocari *Pruſam*, ſed omnino *Pruſiadem* dici jubent] modo *Pruſa*, modo plena locutione Προυσιὰς πόλις, urbs *Pruſias*, alibi abſolute *Pruſias* nuncupatur: de qua ſic orditur. In quo [ſinu Ciano] *Pruſa* [Gr. Προῦσα: quam lectionem (129) ſollicitari nolo] *eſt, quae olim Cius dicebatur. Cium evertit Philippus Demetrii F. Perſei pater; dedit vero Pruſiae Zielae filio, everſionis ſocio, tum hanc* [Cium] *tum Myrliam vicinam ejuſdem Pruſae* [Gr. heic quoque Προύσης non Προυσιάδος: & tamen de ea loquitur, quae olim *Cius* dicebatur] *quas ille ex ruderibus excitatas, Cium quidem ab ſe urbem Pruſiadem* [Gr. Προυσιάδα πόλιν: nunc enim primum patronymica appellatione utitur] *Myrliam vero ab uxore Apamiam vocavit. Hic eſt ille Pruſias, qui Hannibalem poſt Antiochi cladem ad ſe confugientem recepit .... Supra Pruſiadem* (Προυσιάδος: en iterum patronymica uſurpatio) *mons eſt, nomine Arganthonius*. Locum integrum attuliſſe non piguit: ex quo intelligas, maritimam illam urbem, (quam noſtri nunc ſcil. aliter quam *Pruſiadem* dici vetant) modo primitivo ſubſtantivoque nomine

(128) In Ptolemaeo editionis Bertianae [Lugd. Bat. an. 1618.] lib. V. cap. 1. inter maritima Bithyniae loca [& quidem inter Aſcanii fl. oſtia Aſcaniamque Paludem ad Boream, interque Daſcylium & Apamiam ad meridiem] Προυσίας [quam ceteri omnes ὀξυτόνως ſcribunt Προυσιάς] recenſetur quidem; ſed tamen in textu Latino ejus nominis interpretatio & charactere Italico ſcribitur, & aſteriſco praenotatur in hunc modum: * *Pruſias*: quod argumento mihi eſt, id loci nomen in probatioribus codicibus defuiſſe. Accedit, quod in Ptolemaicis tabulis nuſquam in tota ora Propontidis *Pruſias* illa comparet. Ac Strabo quidem Pruſiadis hujus maritimae meminerat: ſed nec Plinius eam poſtea recenſuit [contentus dixiſſe, in eo littore fuiſſe olim *Cium*, antiquius ſcil. Pruſiadis nomen] nec junior Plinius Bithyniae rector in ſuis ad Trajanum epiſtolis, nec alii poſtea. Nam Stephanum, Euſtathium, & grammaticos non moror: quibus non orbis faciem ſuo tempore habitatam deſcribere, ſed in antiquos ſcriptores commentari propoſitum erat. Videtur ergo maritima illa Pruſias poſtea paullatim diminuta fuiſſe, ut impune a Ptolemaeo Plinioque omitti potuerit. At mox ea urbs, uti fit, ex Strabone in aliquot Ptolemaei codices intruſa videtur a ſciolis. Heic paene oblitus fueram, Joſ. Scaligerum in Euſebianis Animadv. fateri ſe Pruſiadem in Ptolemaeo non legiſſe, ſed tantum Pruſas duas, in quo immerito vir doctus ab eruditis carpitur, ex Bertiana ſcil. editione, quid Ptolemaeus ſcripſerit, aeſtimantibus. Atqui Scaliger, qui ante eam editionem Euſebiana ſcripſit, in ſuo Ptolemaeo Pruſiadem illam non reperit.

(129) Ad marginem ultimae Strabonis editionis Hollandicae adnotatur, in aliquo Ms. legi Προυσία, alicubi Προυσιάς. Verum recepta lectio non tantum tot ſaeculorum poſſeſſione ac ſcriptis melioribus ſe tuetur, verum etiam auctore Chreſtomathiarum, qui ex Strabone ſic adnotat: Ὅτι ἀπὸ Προύσης πόλεως τὸ ἐθνικὸν Προυσιεὺς λέγεται. *Quod ab urbe Pruſa gentile* Προυσιεύς [*Pruſieus*, Latine *Pruſienſis*] *naſcitur*. Atqui hoc in *Pruſam* Olympenam cadere non poteſt, a quo fit Προυσαεύς cum A, ac non niſi in maritimam *Pruſam* ſive *Pruſiadem* convenit; a qua re vera Strabo gentile hoc nomen formavit, ubi de ea haec ad ultimum poſuit: *Pruſienſes* [οἱ ΠΡΟΥΣΙΕΙΣ] *quod publice Romanorum amicitiam coluiſſent, libertatem ſunt conſecuti*. Ergo auctor Chreſtomathiar. Προῦσα non Προυσιάς in auctore ſuo legit.

Digitized by Google

Pruſam, modo patronymice *Pruſiadem* *πόλιν*, aut abſolute *Pruſiadem* dici. His accedit Etymologici M. auctor, qui de eadem ſic loquitur: ἡ δὲ Κίος ἐςι πόλις ἡ νῦν Προυσιὰς ἢ Προῦσα. *Cius urbs eſt, quae nunc Pruſias aut Pruſa* dicitur. Quid apertius?

Vides jam, urbem ἐπιθαλάσσιον (*maritimam*) quam ſaepe *Pruſiadem* appellabant, etiam *Pruſam* nuncupari conſueviſſe. Nunc operae fuerit eamdem *Pruſae* & *Pruſiadis* promiſcuam uſurpationem in ceteris duabus oſtendere. Quarum quae vulgo *Pruſa ad Olympum* vocari ſolet, ea ab imp. Domitiano (130) *Pruſias* diſertim vocatur: ſicuti & eadem urbs *PRVSIAS juxta Olympum* quarto ſaeculo vocabatur, cujus epiſcopus in Concilio Niceno memoratur: Sed & *Pruſa* altera ad Hypium fl. nihilo minus in Euſebii chronico *Pruſias* (131) dicitur. Quid ergo relinquitur, niſi ut ea duo vocabula non ad urbes diſcriminandas invecta fuerint, ſed omnium communia extiterint, ac tantumdem ſit habitum ſubſtantivum *Pruſa*, quod patronymicum *Pruſias*?

Sed Stephanus intercedit tamen, qui ſic ſcriptum reliquit: *Pruſa a Pruſiade differt. Pruſias enim eſt urbs Bithyniae, a Pruſia Zielae filio, Bithynorum rege* (ſic dicta) *antea Cius vocata: cujus civis* (Προυσιεύς) *Pruſieus* (ſive *Pruſienſis*). *Pruſa vero* (ad Olympum) *& ipſa quidem urbs* (132) *parva Bithyniae, a Pruſia qui cum* (133) *Cyro bellum geſſit condita. Cujus gentile* (Προυσαεύς) *Pruſaeus, ut a Nyſſa Nyſſaeus*. Verum Ethnicographus non aliud quam τὸ ἐπὶ πολὺ (*quod plurimum in uſu* olim fuiſſe putavit) his dictis ſequitur. Ceterum re vera ea vocabula promiſcuo in uſu fuiſſe, abunde jam ſupra demonſtravimus. Quid ſi ea hallucinatio non tam Stephani fuerit, quam ejus, qui eruditiſſimum Ethnicographum decurtavit? cujus demum tempore Pruſa Olympena abſolute *Pruſa* vocari ſolebat, at altera ad Hypium ſimpliciter *Pruſias*: de quo mox Diatriba ſeq. viderimus.

Interim quod accuratiſſimus Stephanus de nominibus gentilibus adnotat, id accurate ab omnibus obſervatum in libris, nummis ac lapidibus cernitur; in quibus perpetuo Pruſao Olympenae cives Πρου-

(130) Domitianus Aug. in ea epiſtola, quae Plinianae X. 66. ſubjicitur, ſic ſcripſit: *Flavius Archippus philoſophus impetravit a me, ut agrum ei DC* [h. e. DC. millibus ſeſtertium] *circa PRVSIADEM PATRIAM SVAM emi juberem*. Atqui *Pruſias* Archippi *patria* non alia certe fuit, quam Pruſa ad Olympum, in qua Archippo huic controverſia cum Dione fuit; cujus idem Plinius meminit X. epiſt. 85. ſic Trajano ſcribens: *Quum Pruſae ad Olympum Domine publicis negotiis .... vacarem; Aſclepiades magiſtratus indicavit, appellatum me a Claudio Eumolpo, quum Cocceianus Dion* [idem ac ille cognomento Chryſoſtomus, Pruſae hujus civis: quod facile poſſem oſtendere], *in bule adſignari civitati opus, cujus curam egerat, vellet. Tum Eumolpus adſiſtens Fl. ARCHIPPO dixit exigendam eſſe a Dione rationem operis, antequam reip. traderetur, quod aliter feciſſet ac debuiſſet* &c. Ex quibus vides, Archippum ſe non aliter quam pro cive Pruſae Olympenae geſſiſſe in hac de opere publico controverſia. Ergo Pruſa ad Olympum patria Fl. Archippi fuit; quam tamen Domitianus patronymice *Pruſiadem* vocaverat.

(131) In Hieronymiano Euſebii chronico ad ultimum Olympiadis XXVII. annum ſic adnotatur: *Pruſias condita*. Atqui haec urbs diverſa ab Olympena Pruſa fuit; haec enim Pruſiae illius opus exſtitit, qui ſive cum Croeſo [ex Strabone] ſive cum Cyro (ex Stephano) bellum geſſit, ſive potius Pruſiae illius, qui *Cierum* (uti emendat Palmerius) expugnavit. Atqui utcumque ſtatueris; certe immanis erit ab Olympiade 37. ad Pruſiam Pruſae Olympenae conditorem hiatus. Quocirca non alia in Euſebio urbs intelligenda venit, quam celebratiſſima illa ad Hypium amnem Pruſa, cujus conditus (a nemine praeter Euſebium traditus) antiquiſſimus fuit, aequalis Anci Martii Regis Romani temporibus.

(132) Male πόλις μικρὰ (*urbs parva*) Stephano vocatur: cujus βουλὴ (*ſenatus*) ex centum delectis viris (teſte Dione Chryſ. or. XLV. pag. 515.) conſtabat: quae tot viros illuſtres protulit: in qua tot opera publica Plinius junior recenſuit. Niſi quod Stephani aetate eam valde imminutam fuiſſe neceſſe eſt.

(133) Pro Κῦρον legendum eſſe Κίερον contendit Palmerius: de quo infra.

Digitized by Google

Πρυσαεῖς (134) vocantur, aliarum vero cognominum urbium Πρυσαεῖς. Hactenus de nomine quaeſtio.

C A P. II.

De quincuplici Pruſa Bithyniae.

Ad numerum Pruſarum tranſeo. Vulgo, uti dicebam, tres ex Salmaſio & Cellario recenſentur: una in ora Propontidis (quam *Pruſam* appellari vetant, *Pruſiadem* vero jubent: immerito, ut oſtendimus) in mediterraneis vero duae, quarum una *Ad Olympum* diſcriminis cauſa cognominatur, altera *Ad Hypium*. Atqui duas praeterea alias incertae poſitionis ut admittamus, marmor Ligorianum (haud dubie (135) ſincerum) omnino cogit. Refertur id marmor a Muratorio pag. 1073. 5. 6. & 1074. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Totidem enim praegrandis tabulae (quae in S. Laurentii in Lucina exſtitiſſe dicitur) fragmenta erant: quae fruſta totidem periochas complectuntur, in quarum ſingulis ſingulae Bithyniae urbes cum quodam (cujus praenomen *Lucius*, cognomen *Rufus* alicubi eſt) in patronum adſcito jura clientelae ineunt, intervenientibus civitatium ſingularum legatis.

Ac duo prima fragmenta ſic habent. . . . . RVFO. PRVSAIS (recto caſu plurali, Graeco more) AB. OLYMPO. PATRONO. Deinde hoc ipſum verbis aliis Graece in hunc modum ponitur: ΥΙΩΙ (136) Πρυσαεις απο (137) Ολυμπου. πατρωνι (138) και ευεργετῃ. πρεσβευοντος Δημοφιλου Ασκληπιαδου. H. e. *Filio Pruſaei ab Olympo patrono & benefactori, legatum agente Demophilo Aſclepiadis* (139) filio.

Tertium fragmentum tale eſt. PRVSIEN-

(134) Niſi quod Philoſtratus hujus urbis novum gentile nomen uſurpavit, cui Dion Chryſoſtomus Προυσαῖος dicitur; qui tamen aliis omnibus rectius Πρυσαεὺς nuncupatur.

(135) Hoc non adnotarem, niſi Ligorianis monumentis vulgo a viris doctis obtrectari cernerem. Verum haec ſaltem fragmenta eas pro ſe habent ſinceritatis notas, quae vix in alio quocumque monumento deprehenderis. Mitto quod unum ex his fragmentis inter Doniana marmora dederit Gorius pag. 206.

(136) Iſtud Υἱῷ (*filio*) quod non ſemel legitur, oſtendit, patrem ſimul ac filium in patronos adſcitos. Vide infra ad illud Λευκιυ fragmento IV.

(137) Semper ΑΠΟ in his marmoribus ponitur pro eo quod in ceteris Πρὸς Ολύμπῳ, Προς Υπίῳ ſcribitur. Hic eſt Ολυμπος Μύσιος (Myſius Olympus) uti Strabo loquitur.

(138) Φίρμυ ΠΑΤΡΩΝΟΣ h. e. *Firmi Patroni* ac Bithyniae proconſulis mentio fit in nummo Claudii a Nicomedienſibus cuſo. In Cyrilli Gloſſis Πάτρων eſt quod Latinis *Patronus* dicitur.

(139) Pruſae ad Olympum non unum Aſclepiadem inclaruiſſe reperio. *Aſclepiadis* cujuſdam *magiſtratus* meminit Plinius X. ep. 85. Fuit & ex eadem urbe medicus ille Aſclepiades (qui ſi non eſt idem ac praecedens Plinianus, at certe concivis & aequalis fuit, quia uterque ſub Trajano vixit) cujus meminit Reineſii [XI. 4.] inſcriptio ejuſmodi: *C. Calpurnius Aſclepiades PRVSA AD OLYMPVM medicus, parentibus & ſibi & fratribus civitates VII. a Divo Trajano impetravit, natus III. Nonas Martias Domitiano XIII. Cos. Eodem die quo & uxor ejus Veronia Chelidon cum qua vixit ann. LI. ſtudiorum & morum cauſa probatus a viris clariſſ. adſedit magiſtratibus pop. R. ita ut in aliis & in prov. Aſia cuſtodiar. . . . . . in urna judicum. Vixit ann. LXX.* Videndus in eam inſcriptionem pulcherrimus Reineſii commentarius, in quo & ſuae *Hiſtoriae Medicorum* meminit, quam maximo reip. damno amiſimus, non ſecus ac Dominici Auliſii eruditiſſimi J. C. Neapolitani doctiſſimam Medicinae hiſtoriam, quam auctoris manu exaratam memini ante annos XX. me aliquando vidiſſe. Nunc quid ea factum ſit ignoramus: niſi quod in V. C. Blaſii Garofani, nuper denati, manus eam perveniſſe dictitant. Ad Reineſium redeo; qui in hujus elogii commentario ſex nobiles Medicos nomine Aſclepiades recenſuit; quorum quartum hunc C. Calpurnium (de quo marmor ſuum loquitur) ponit. Eorum autem primus ille eſt, cujus meminit Galenus in Iſagoge: Ἀσκληπιάδης, βιθυνὸς Κιανὸς, ὃς καὶ Πρυσαεὺς ἐκαλεῖτο. *Aſclepiades, Bithynus, Cianus, qui & Pruſienſis dicebatur*, nobiliſſimus ſane medicus. At hujus illum, de quo marmor Reineſ. loquitur, Aſclepiadem non tantum *gentilem &* for-

SIENSES. AB . . . . . PATRONO. Mox ſtatim Graece ſic ſequitur. ΥΙΩΙ . . . . . νι πατρωνι και ευεργετη διαπρεσβευοντος Αρτεμιδωρου του Αρτεμιδωρου. h. e. *Filio* . . . . . *ni* (fort. in marmore erat ΠΡΟΥΣΗΝΟΙ (140) *Pruſeni*] *patrono & benefactori, legatum agente Artemidoro Artemidori filio*.

Quarti fragmenti verſus primus ejuſmodi ponitur,

. . . . O. L. F. H. . . . . . (141)

Mox verſus alii ſic concipiuntur: PRVSIEN-

fortaſſe nepotem (quorum utrumque haud aegre fieri potuit) ſed & *civem* Reineſius facit. Falſo. Nec enim vir doctus animadvertit, quid intersit inter Pruſam ſive Pruſiadem maritimam, quae antea *Cius* vocabatur, cujus gentile eſt Προυσιεὺς; & inter Pruſam Olympenam, cujus ἐθνικὸν fit cum A Προυσαεὺς: hujus civis Calpurnius Aſclepiades fuit, illius autem Galenicus Aſclepiades; qui proinde ſive *Cianus*, ſive Προυσιεὺς (*Pruſienſis*) nuncupabatur. Nam etſi *Cius* jubente Pruſia illo Hannibalis hoſpite in *Pruſiadis* nomen tranſierat; tamen vetus nomen ferme praevaluit: quo fit ut Mela, Plinius, Procopius in ora Propontidis *Cii* meminerint, de *Pruſae* aut *Pruſiadis* nova appellatione non meminerint.

(140) Illud . . . . NOI ut Προυσηνοί legi poſſit, illud facit, quod ſupra in eodem fragmento Latine eſt PRVSIENSES: cui voci ſuum gentile Graecanicum mox reſpondere oportuit. Pertinet igitur hoc fruſtum ad *Pruſam* aliquam, cujus gentile Προυσηνὸς (*Pruſenus*) fuerit, diverſam ſane ab iis tribus Pruſis, quas adhuc novimus.

(141) *De eo, cui haec marmora inſcribuntur, conjectio.*

Doleo, quod verſu primo tum gentilitii nominis, tum etiam cognominis patroni hujus jactura facta eſt; ſervato tantum praenomine *Lucii*, quod & pater ejus, & ipſe quoque gerebat, uti conſtat ex eo, quod mox ſequitur, Λευκίου. Sed & cognomen RVFVS ſi minus in hoc fragmine, at in aliis certe pluribus ſervatum fuit. Porro illud H. quod hoc primo verſu legitur, videtur ad tribum pertinere, quae in hujus generis elogiis raro omittitur. Eaque HORatia eſſe debuit, quae ſola ab aſpiratione incipit. At nomen gentilitium reſtituere difficillimum fuerit, praeſertim quum *Rufi* cognomen non unius aut alterius gentis, ſed plurium commune extiterit.

Sed tamen quia anno Chriſti XCVII. cum Imp. Nerva III. conſule *L.* [non *P.* ut in Muratorianis Faſtis pag. 315. legitur] *Verginius Rufus* conſul & ipſe III. proceſſit [qui & eodem anno occubuit, immortalis memoriae vir] videndum an non huic poſita haec elogia fuerint; ſi modo ad unum omnia ſint referenda.

Itaque dum certiora quis attulerit, poterimus interim hoc ſupplemento uti, quo tamquam temporario tigillo primus hic verſus [a quo videntur omnia haec fragmenta initium cepiſſe] fulciatur; qui ſic legi poteſt. *L. Verginio L. F. Horatia* [tribu] *Rufo*. Sed interim alia ſupplementa tentemus.

Quid ſi enim potius de Rufo aliquo ſit cogitandum, qui proconſul Bithyniae fuerit? Nam provinciarum rectores bene adminiſtrata provincia, aditum ſibi facilem ad patronatum patefaciebant. Sane ſub Trajano inter centeſimum Chriſti annum & Plinii legationem Bithynicam quidam *Varenus Rufus* in ejuſdem Plinii epiſtolis memoratur. Verum ad hunc marmor Ligorianum referri non poteſt; quia Varenus ex provincia reus rediit, provincialibus accuſantibus, ut ex pluribus Plinianis epiſtolis colligitur.

Quare multo demum eſt veriſimilius, ad *Gellium Rufum* fragmenta iſthaec eſſe referenda. Hunc enim ſub Claudio principe Bithyniae fuiſſe rectorem, oſtendit Meſſalinae nummus pulcherrimus apud Vaillantium in hunc modum inſcriptus: Γέλλιος Ρουφος ανθυπατος Νικαιεων, *Gellius Rufus proconſul. Nicaeenſium*. Quare licebit enm verſum ſic conſtituere: *L. Gellio L. F. Horatia Rufo*.

Etſi vero hujus Gellii Rufi praenomen neſcitur; ſatis tamen veriſimile fit, fuiſſe praenominatum *Lucium*, ac fortaſſis ad L. Gellium illum, qui anno ante Chriſtum LXXII. cum Cn. Lentulo conſul fuit, genus ſuum retuliſſe. Vtut eſt, de hoc Gellio Rufo Bithyniae, uti dixi, proconſule ſuſpicor haec fragmenta loqui; a quo fortaſſis provincia bene adminiſtrata, a Bithynis aliquot civitatibus ipſe cum ſuo filio cooptati in patronos fuerint. Sicuti & in ejuſdem Claudii nummo [apud Vaillant.] *Firmus* quidam occurrit, qui non tantum Bithyniae proconſul ſed & Nicomedienſium patronus inſcribitur in hunc modum: Επι φιρμου ανθυπατου πατρωνος της μητροπολεως Νικομ. h. e. *Sub Firmo proconſule patrono Metropolis Nicomedienſium*. Quod ſiquis illum Gellium Rufum ex Horatia tribu fuiſſe oſtendere poſſit, tum demum huic ſupplemento fides major accederet. Interim & Verginii Rufi, de quo ſupra, nihilo minus incerta eſt tribus.

Digitized by Google

SIENSES. AB. HYPIO. PATRONO. Ac ſtatim Graece ſic ſequitur: Λευκίου. (142) Προυσιεις απο Υπιου πατρωνι και ευεργετη, πρεσβευοντων Μενεμαχου του Κασσανδρου Αριστονικου Τιμοκρατους. h. e. *LVCII* (ad cujus ſcil. honorem haec periocha pertinere ſignificatur) *Pruſienſes ab Hypio patrono & benefactori, legatione fungentibus Menemacho Caſſandri* filio, *Ariſtonico Timocratis* filio.

Quintum ejuſmodi eſt. PRVSIENSES. AB . . . . . . PATRONO. Ac ſtatim adſcribitur. Προυσιεις απο . . . . . πατρωνι και ευεργετη πρεσβ . . . . Δημητρ . . . . . . Αναχ . . . . . *Pruſienſes ab . . . . patrono & benefactori, legatione fungentibus Demetrio . . . . . Anach. . . . . .*

Sextum ſic incipit. PRO . . . . . . PRVSIENSES. AB. MARE. PATRONO. Graece ſtatim adſcribitur: *Ρουφω Προυσιεις απο θαλασσης πατρωνι και ευεργετη πρεσβευοντος Αγρια του Ζωιλου.* h. e. *Rufo Pruſienſes ab mare patrono & benefactori, legatum agente Agria Zoili filio.*

Mox ſeptimo & octavo fragmento eadem de (143) *Antiochenſibus*, *Apamenis*, & *Nicomedienſibus* notantur, quae ad rem noſtram nihil attinent.

Interim vides ex hoc marmore quinque *Pruſas* ſive *Pruſiades* memorari, quarum quae ad Olympum fuit, ea tantum gentile ſuum πρυσαεις per A efficiebat, Stephano teſte: quocirca recte in marmore cives ejus urbis non tantum Graece πρυσαεις, ſed & Latine PRVSAIS inſcribuntur. At ceterarum quatuor urbium gentile Latinum commune omnium PRVSIENSES eſt, Graecum vero πρυσιεις per I. Niſi quod fragmento tertio illud . . . . NOI videtur fuiſſe προυσιηνοι.

Et illae quidem, quae integre ſcribuntur, notae ſunt urbes. Nec enim obſcura eſt *Pruſa ad Olympum*, *Pruſa* ſeu *Pruſias ad mare*, ac *Pruſa ad Hypium*; etſi in hoc marmore pro AD ſive προς eleganter AB & απο uſurpatur, non praeter morem. At ceterae duae, in quibus diſcriminans illud additamentum invidit aetas, difficiles ad inveniendum ſunt. Sed tamen tentemus aliquid.

Harum unam inveniſſe Palmerius videri poteſt, illam ſcil. quae antea *Cierus*, Memnone teſte, vocabatur: de quo videnda omnino ſunt, quae vir doctus adnotat ad Strabonis lib. XII. ubi de Bithynia. Sed ut rem univerſam in pauca contraham: Memnon apud Photium narrat in hunc modum: *Pruſias Bithynorum rex* (primus, qui cognominatus eſt (144) *Claudus*) *ſtrenuus* (Gr. δραστήριος) *ac multis clarus facinoribus, cum ceteris*

(urbi-

(142) *Λευκίου* i. e. *Lucii*, illius ſcil. quem ſibi patronum Pruſienſes cooptarunt. Sollemne hoc eſt in dedicatoriis titulis, nomen ejus, cui titulus ponitur, initio praeponere caſu patrio.

(143) Mirum quod cum Apamenis Antiocheni junguntur in hunc modum, ANTIOΧΕΙΣ ΑΠΑΜΕΙΣ ΠΑΤΡΩΝΙ &c. *Antiocheni Apameni patrono* &c. Et *Apamenos* quidem in Bithynia novimus. At in eadem provincia Antiochiam nullam noſſem, niſi [quidquid eſt antiquitatis ſilente] tantum vetus illa Peutingeri tabula in Propontide prope os Boſpori mihi quamdam inſulam e regione Apameae oſtenderet cum hac epigraphe: INS. ANTIOCHIA. Merito in hoc marmore Antiocheni cum Apamenis nectuntur.

Nec vero obſcura haec inſulana Antiochia fuit: nam ibi duae Codicis Th. leges datae fuerunt . . . .

(144) Tres non amplius Bithynorum reges nomine *Pruſias* ex antiquitatis teſtimonio novimus. Primus ex Memnone apud Photium innotuit, qui Χωλοῦ [*Claudi*] cognomen ex lapſu quodam conſecutus, δραστήριος ab eodem vocatur. Alter Zielae filius, & Hannibalis hoſpes, is eſt, qui cum Philippo urbes Cium & Myrliam evertit, qui mox illam *Pruſam*, hanc *Apamiam* tranſnominavit; ut ex Strabone diſcimus. Tertius ille eſt, qui Κυνηγός cognominatus fuit; qui, ut ex Appiani Mithridaticis diſcimus, pileatus ac raſo capite, ſeque uti libertum populi Rom. gerens, riſus de ſe praebuit, regis nomine ac faſtigio indigniſſimus. Videatur de his tribus Pruſiis Alex. Tollius ad Appiani Mithridaticum pag. 170. & Spanhemius Diſſert. VIII. de praeſt. & uſu num. pag. 513. & 514. Ac plura ſunt *Pruſiarum* regum numiſmata, ſed ſine ullo inſcriptionum diſcrimine; ſub diverſis tamen vultibus, ita ut facile diverſos fuiſſe principes agnoſcas.

(urbibus) *etiam* [Κίερον] *Cierum Heracleotarum ſibi bello ſubjecit , eam pro Ciero* [de ſe] *Pruſiadem vocari jubens* .

At heic vero reclamant poſt Caſaubonum viri docti , putantes in Memnonis textu male nunc Κίερον *Cierum* legi , quum re vera Κίον legendum ſit , teſte [uti volunt] Strabone lib. XII. in Bithynia ubi ſic ſcribit : *Aſtaceno ſinui alius eſt contiguus, maxime verſus orientem ſolem penetrans : in eo Pruſa eſt, quae olim* Κίος *Cius dicebatur . Cium evertit Philippus Demetrii filius , Perſei pater . Dedit vero Pruſiae Zelae* [imo *Zielae* , Ζιήλα , ut in Stephano & alibi recte legitur] *filio, qui in ea evertenda ipſum juverat , tum hanc* [Cium] *tum Myrliam urbem Pruſae* [Olympenae] *vicinam . At ille* [Pruſias] *ambas e ruderibus excitatas , Cium quidem ab ſe Pruſiadem , Myrliam vero ab uxore Apamiam cognominavit* . De eadem re videndus eſt Stephanus , apud quem Κεῖος cum diphthongo ſcribitur .

At hanc objectionem Palmerius diluit, contendens , aliam fuiſſe *Cium* , quam Pruſias Zielae filius *Pruſam* aut *Pruſiadem* transnominavit ; aliam *Cierum* Heracleoticam , quam alter antiquior Pruſias a ſe expugnatam *Pruſiadem* cognominaverit . At hic antiquior Pruſias non tantum *Cieri* nomen in Pruſiadem commutavit , verum etiam *Pruſam* illam Olympenam omnibus notiſſimam a fundamentis condidit : de qua ſic Strabo ſcriptum reliquit. *Pruſa alia ad Olympum Myſiae poſita eſt , urbs optimis* (145) *utens legibus, Phrygibus, Myſiſque finitima, ab illo Pruſia condita , qui contra Croeſum bellum geſſit* .Haec ultima Graece ſic ſcribuntur , τῷ πρὸς Κροῖσον πολεμήσαντος . At Stephanus in πρῦσα pro Κροῖσον habet Κῦρον , haud dubie , quia ſua aetate ſic in Strabone legebatur . Sed neutrum verum eſſe , docet Palmerius , quia nec Croeſi nec Cyri [ne junioris quidem] aevo ullus erat Bithynorum rex , non modo Pruſias ullus . Quocirca non dubitat , quin Κίερον ſit in Strabone atque Stephano reſtituendum ex Memnone . Ex Κίερον [ignota librariis urbe] factum eſt prius Κῦρον : ex quo poſtmodum alii Κροῖσον fecerunt .

Ergo triplex admittenda eſt ſive *Pruſa* ſive *Pruſias* , una παραθαλάσσιος , ab juniore *Pruſia* ſic vocata, quum antea Cius diceretur,altera ab ſeniore Pruſia Claudo ad Olympum condita, tertia vero ab eodem hoc rege *Pruſias* transnominata , quum antea *Cierus* vocaretur . Verum ne ſic quidem auximus *Pruſarum* numerum , ſi Palmerii rationibus ſtamus ; qui hanc ultimam eamdem facit , atque illam , quae *Hypio* [Hippiam male vocat Palmerius] flumini imminebat . Nec ſimilitudo veri deeſt , quia *Cierus* illa Heracleotis ſuberat , a quibus *Pruſa ad Hypium* haud longe aberat . Verum quum marmor Ligorianum quinque diverſas *Pruſas* ſive *Pruſiades* adſtruat ; potuit ſane illa ex Ciero poſtmodum dicta *Pruſias* fuiſſe diverſa a Pruſa ad Hypium , ſed huic tamen vicina , ac facile inter hanc atque Heracleam [cui antea ſubjacebat] ſita . Accedit & illa potior multo ratio , quod Pruſa ad Hypium antiquiſſimae (146) fundationis erat , incidens in Anci Martii aetatem ; a qua ad Pruſiae Claudi aevum [qui ex Ciero Pruſiadem transnominaſeam , non illa tantum me movet ratio , quod ceterarum initium eſt valde recens, quia ad aliquem ex Pruſiis [uti ſupra oſtendimus] refertur : verum id potiſſimum , quod in Euſebii chronico abſolute *Pruſas* ſine additamento vocatur . Atqui ſola illa ad Hypium, quippe ceterarum cognominum mater [unde in Triſtani nummo ΜΗΤΡΟΠολις ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ ob antiquitatis praerogativam inſcribitur] abſolute *Pruſa* ſive *Pruſias* vocabatur : id quod infra §. 2. ex Plinio utroque oſtendetur .

(145) Graece eſt *πόλις εὐνομουμένη* i. e. *optime inſtituta civitas* : quod verum fuiſſe oſtendunt tum Plinianae epiſtolae [X. 85. & quae cum ea cognationem habent] tum Dionis orationes illae , quae in patria dictae fuerunt , praecipue ubi or. 45. de centumvirorum , ex quibus bule conſtabat , pauca tangit .

(146) Equidem ſic ſtatuo Pruſam illam, ſive Pruſiadem , cujus conditum Euſebius ad Olympiadem XXVII. refert , non aliam fuiſſe, quam illam , quae Hypio amni inſidebat . Ut ſic cen-

minavit] abnormis eſt temporum hiatus. Quocirca a Pruſa ad Hypium [antiquiſſima omnium ejuſdem nominis urbium] diverſa prorſus habenda eſt Pruſias illa, quae antea Cierus vocabatur; ſed haec tamen in eadem vicinia fuerit oportet, quia Heracleotis [qui proximi ad ortum habitabant] ſuberat. Atque haec fortaſſis Pruſa illa fuit, quam Plinius, antequam ei vulnus ab Harduino correctore imponeretur, ſub *Hippio monte* poſuerat, diverſam a celebriore Pruſa, quam proxime recenſuerat. De eo Plinii loco vide ad finem §. hujus. Hoc modo Pruſiadem quartam lucrati videbimur, neglectam geographis, quod forſitan ſub Caeſaribus infrequens & obſcurior evaſiſſet.

De quinta nunc cogitandum. Plinius V. 32. *A Cio intus in Bithynia PRVSA ab Hannibale ſub Olympo condita*. Atqui heic falli Plinium viri docti expoſtulant; quia Pruſam Olympenam non Hannibal, ſed Pruſias condiderat, ut ante diximus. Imo ne ille quidem Pruſias, qui Hannibalis aequalis fuit [ne forte obtendas eidem urbi utrumque operam impendiſſe; eoque factum ut illam alii Hannibali, alii ejus hoſpiti Pruſiae tribuerint] eam fundavit, ſed ille ſenior Claudus, qui Cierum expugnaverat. Quid ergo eſt? falſus ne Plinius fuit? Non puto. Equidem in Peutingeri tabulis ſegmento VI. qua parte Bithynia exhibetur, *Pruſiadem* quamdam in mediterraneis reperio poſitu tali, ut ea tum a maritima Pruſiade ſive Cio, tum etiam ab Olympena Pruſa ſit omnino (147) diſtinguenda. Haec ergo illa Pruſa ſive Pruſias fuit, quam Hannibal condidit. Sive ut clarius dicam, duplex ſub Olympo Pruſa fuit: propior & celebrior una, Pruſiae Claudi opus, εὐνομουμένην Straboni appellata: altera remotior, Hannibalis opus & ignobilior. At Plinius ſive ignobilioris tantum meminit; ſive utramque confudit. Sed utut eſt; Peutingeriana *Pruſias* diverſa omnino eſt tum ab Olympena Pruſa, Pruſiae ſenioris opere, tum a Pruſa ſive Pruſiade maritima, quae antea Cius vocabatur. En qua potuimus, quinque diverſas Pruſas adſeruimus, Ligoriano marmori illuſtrando perneceſſarias. Eâdem vero opera *Pruſae* ac *Pruſiadis* inane prorſus diſcrimen de medio ſuſtulimus, male a Stephano Ethnicographo invectum. Nulla enim ex quinque his urbibus eſt, quae non promiſcue modo *Pruſa*, modo *Pruſias* vocata reperiatur: quod exempla, quae recitavimus, palam faciunt.

Vtinam vero pari fiducia, qua ceteras Pruſas duas in obſcuro latitantes in apertum protulimus, poſſemus & notas diſcriminantes eas, quae poſt ΑΠΟ aut poſt ΑΒ in fragmentis Ligorianis ſequebantur, eidem marmori reſtituere. Verum ſi datur augurio locus; in uno fragmento legi po-

teſt

(147) In Peutingerianae tab. ſegmento VI. hoc ordine legitur: LAC. ASSON. [i. e. Lacus Aſcanius] CIO XV. PRVS. AD OLYMPVM. Infra vero lacum Aſcanium hoc ordine: LAMASCO XX. PRVSIAS XXI. Ex his vides, eam quae ibi PRVSIAS appellatur, diverſam eſſe tum a Pruſa Olympena, tum etiam a CIO h. e. Pruſiade maritima. Nec refert, quod illud CIO in mediterraneis ponitur; nam quum illud CIO auferendi caſu ſcribatur, non ſitum ibi deſignat, ſed diſtantiae notandae ſervit.

Quod ad hanc *Cium* attinet, obiter adnoto, non immerito in hac tabula [quae aevo Theodoſiano facta creditur] *Cium* potius vetere nomine, quam *Pruſam* aut *Pruſiadem* novo dici. Sic enim ſe res habet. Illa olim *Cius* vocabatur. At Pruſias Hannibalis hoſpes ex *Cio Pruſiadem* vocari juſſit. Interim quia inter tot Pruſas id confuſionem pariebat, vetus nomen alii uſurpare malebant, uti Mela ac Plinius; alii utrumque jungebant, uti Galenus ſupra teſtis productus, ubi de medico Aſclepiade. At poſtea IV. labente ſaeculo Nicenae I. Synodo *Cyrillus epiſc. Cii* ſubſcripſit, & in CPolitana ſub Agapito & Menna *Hediſcus* ejuſdem *Cii* ſe epiſcopum facit. Atque aevo potiſſimum Theodoſiano ac deinceps ſolum *Cii* nomen invaluit, uti conſtat non tantum ex Peutingeri tabula [in qua *Cio*, non *Pruſiade* ſcribitur] verum etiam ex Hieroclis *Synecdemo*, aliiſque Graecis Notitiis, in quibus in Bithynia *Cius* [non *Pruſias*] recenſetur. Nam *Pruſa* quae in eiſdem legitur, eſt illa ad Olympum, quae hodie *Burſa* vocari fertur.

ſeſt *AB Lacu*, Aſcanio ſcil. infra quem lacum PRVSIAS Peutingeri tabulae ſeſe offert. Altero vero ſuppleri forſan poſſit *AB Hippio* [ſeu *Hypio*] *monte*, duce Plinio, qui Pruſam quamdam ejus additamento montis diſcriminaverat his verbis: *Item altera* [Pruſa] *ſub Hippio monte*. Verum hic locus quia non uno modo diſtinguitur, diligentiorem curam a me requirit.

Apud Plinium V. 32. in Harduini editione [ſegm. 43.] ſic legitur ac diſtinguitur: *Inde Nicaeam XXV. millia paſſuum, interveniente Aſcanio lacu. Deinde Nicaea in ultimo Aſcanio ſinu, quae prius Olbia: & Pruſa item altera ſub Hypio monte*. Eadem diſtinctione haec ultima verba donavit Salmaſius ad Solinum [pag. 877. edit. Pariſ.] & [ne quid diſſimulem] elegans & perantiqua Plinii editio curante Alex. Benedicto Veronenſe ann. 1507. edita, quae apud me eſt, haud ſecus diſtinguit. At ultima Plinii verba in aliis editionibus, ac praeſertim in Leidenſi Hackiana cum notis Var. [an. *1669*.] multo aliter diſtinguebantur in hunc modum: *Nicaea .... quae prius Olbia, & Pruſa: item altera* [Pruſa ſcil.] *ſub Hippio monte*.

Heic ego, quod Salmaſius, & mox Harduinus pro *Hippio* excuderint *Hypio*, minus queror: etſi poterat eſſe mons *Hippius* (148) ſive diverſus ab amne & monte *Hypio*, ſive unum idemque nomen diverſe ſcribi, quod in geographicis nominibus uſuvenit: & omnino ſcriptis omnibus, in quibus eſt *Hippio*, debebatur haec reverentia, ne quid ſecus ſcribere-tur, niſi lectore ſaltem in notis admonito. Verum id non queror. At quod diſtinctione tranſpoſita, Pruſa una textui Pliniano deperierit, in eo queror, debuiſſe ſaltem admoneri lectorem diſtinctionis alterius, nec fas eſſe editoribus cuncta pro imperio adminiſtrare, ſed dandum eſſe lectoribus, ut in re integra pro ſe quiſque de lectione aut diſtinctione judicet.

Omnino autem ut ad rem noſtram deveniam, Ligorianum marmor, uti dicebam, praeter notiores tres Pruſas, duabus aliis indiget. Earum unam ex Peutingeri tabula, lacus Aſcanii nota jam diſcriminavimus. Alteram poteramus ex hoc Plinii loco, ad *Hippium* [ſeu ſi mavis *Hypium*] *montem* διορίζων; ſi modo antiquus diſtinguendi modus retineatur hujuſmodi, *Et Pruſa: item altera ſub Hippio monte*. Nam re vera videtur Plinius praeter Olympenam Pruſam a ſe initio deſcriptam, duas alias agnoviſſe, unam abſolute & ſine διοριστικῷ additamento *Pruſam* vocatam [quam eſſe celeberrimam illam & antiquiſſimam ad flumen *Hypium*, mox Diatr. II. conjiciemus ex Plinio Juniore, cui eadem abſolute *Pruſa* vocatur] alteram vero obſcuriorem ſub monte ſive *Hippio* ſive *Hypio*. Nam quemadmodum duas Nicaeas proxime deſcripſerat, praeter ceterorum geographorum opinionem, unam agnoſcentium; ſic duabus Nicaeis [veris an falſis, mea nunc non intereſt] ſubjecit & Pruſas duas, conſueta utens breviloquentia hujuſmodi: *Et* [illa ad Hypium flumen] *Pruſa: item altera ſub Hippio monte*.

Hace

(148) Potuit quidem mons *Hippius* eſſe. At interim quia Apollonii Scholiaſtes montes quoſdam agnovit *Hypios* a quibus *Hypius* amnis deferatur; non gravabor ſi in Plinio pro *Hippio* ſcribatur *Hypio*, modo id praemonito lectore fiat. Scholiaſtes ille ad Apollonii lib. II. v. 397. *Hypius amnis ſic appellatur* [ἀπὸ τῶ καταφέρεσθαι ἀπὸ τῶν Ὑπίων ὀρῶν] *quod ab Hypiis montibus deferatur*. Sed & Stephanus in Ὕπιος, praeter amnem ejus nominis, etiam Ὕπιον [*Hypium*] urbem, & Ὕπια ὄρη (*montes Hypios*) memorat.

Ceterum quum in ſcriptis veterum auctorum codicibus, ubi hujus amnis aut montis eſt mentio, id nomen modo ſaepius cum I, modo etſi rarius cum Υ initiali ſcribatur, utraque vero ſcriptura modo Π duplicet, modo ſimplici conſona gaudeat; nihil prohibet, quo minus utraque ſcribendi ratio olim uſurpata videatur: nec in nominibus geographicis multiplici ſcribendi modo quidquam eſt familiarius. Sed & Veri nummum laudat Salmaſius inſcriptum, Προυσιέων πρὸς Ὑππίῳ: quem tamen in Vaillantii nummis L. Veri non reperio.

Haec autem [quae per notam Hippii montis diſcriminatur] eadem fuiſſe mihi quidem videtur, atque illa, quam ſupra ex Memnone adſtruximus, quae *Cierus* antea vocabatur; quam mox Pruſias ejus nominis primus, cognomento *Claudus*, a ſe expugnatam, *Pruſam* ſeu *Pruſiadem* transnominavit. Nam quia Cierus illa Heracleotis ſuberat, in Heracleae vicinia eſſe debuit. Habes hactenus Pruſas diverſas quinque non tantum auctoritate conſtabilitas, ſed & ſuis notis diſtinctas, Ligoriano marmori intelligendo peropportunas.

Atqui eas jam licebit omnes uno ſub aſpectu proponere. Vna eſt omnium antiquiſſima ad amnem *Hypium*, quae in Chronico Euſebii Olympiade 27. condita dicitur. Huic proxima illa eſt, quam Plinius *ſub Hippio monte* ſtatuit, Pruſiae Claudi opus, qui eam ex *Ciero* Pruſam transnominavit. Atqui & idem Pruſias Claudus tertiam illam celebratiſſimam ad Olympum condidit. Huic quarta ſubjacet, quam Peutingeri tabula Aſcanio lacui admovet, quae fuiſſe mihi videtur illa, cujus conditum Plinius Hannibali tribuit. Quinta tandem erit illa *ad mare*, quam Pruſias Zielae filius [Hannibalis hoſpitio celeber] ex *Cio* mutato nomine *Pruſam* ſive *Pruſiadem urbem* nominavit, quae poſtea priore nomine *Cium* dici ſe maluit.

DIATRIBA II.

De cathedra ac palaeſtra Patricii.

CAP. I.

Quaenam ex hiſce cognominibus urbibus S. Patricii ſedes fuerit.

Ex huc uſque recenſitis homonymis urbibus duae ſupra ceteras eminebant, Pruſa ad Olympum, & altera ad amnem Hypium: quantum quidem ex nummis (149) & ex Plinii epiſtolis poteſt intelligi. Sed & utraque tempore Nicenae Synodi ſedes (150) epiſcopalis erat. Quum ergo & in Actorum S. Patricii titulo (nam in tota Actorum continentia de cathedra ne γρῦ quidem) & in omnium Graecorum libris liturgicis martyr Patricius *Pruſae Epiſcopus* inſcribatur; certe in harum, quas dixi duarum alterutra Patricii cathedra requirenda eſt. Vtra tamen re vera fuerit, haud facile dictu videbitur.

Sed neſcio quomodo in Pruſam ad Hypium olim mihi videbar inclinatior, quam in Olympenam, ob hoc ipſum ſcil. quod in horum Actorum titulo & in Graecorum libris Patricius *Pruſae epiſcopus* dicitur, ſed ſine ullo additamento diſcriminis. Etenim obſervabam in epiſtolis Plinii, ubi de Pruſa Olympena ſermo eſt, addi *Ad* (151) *Olympum*, ubi vero de illa

 altera

(149) Nummos vide apud Vaillantium in Graecis imperatorum nummis. Et Pruſaeorum quidem ad Olympum numiſmata dumtaxat ΠΡΟΥΣΑΕΩΝ ſine alio additamento inſcribuntur; quia ex quinque Bithynorum Pruſis tantum Olympena ſuum gentile ΠΡΟΥΣΑΕΥΣ per A efficiebat: quo circa haec Pruſa ſuo ſe tantum gentili nomine ſine alio additamento diſcriminabat. Ac tales profecto προυσαίων nummos Trajani, Commodi, Severi, Jul. Domnae, Caracallae, Getae, Macrini, Diadumeniani, Barbiae Orbianae, Maximi, & Treb. Galli habemus. At in Pruſae ad Hypium nummis non ſatis erat ſcalpſiſſe ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ, ſed addebatur πρὸς ὑπίῳ, quia gentile προυσιεὺς commune & aliis Pruſis erat. Alia Pruſae ad Hypium numiſmata Antonini Pii, M. Aurelii, Fauſtinae, L. Veri, Caracallae, Getae, Macrini, Diadumeniani, Maximi, Gallieni, ſimiliter inſcripta omnia, circumferuntur. Niſi quod ſunt tamen Severi & Jul. Domnae nummi, in quibus tantum προυσιέων ſcalpitur; quos nihilo minus Vaillantius ad Pruſam ad Hypium refert: de quibus infra.

(150) In Concil. Niceno ſubſcripſit tum *Georgius Pruſiadis juxta Olympum montem*, tum etiam *Heſychius Pruſenſis juxta Hypium fluvium*. Vbi etiam obiter adnotabis, Olympenam Pruſam heic vocari *Pruſiadem*, aeque ut in Domitiani epiſtola, quam ſupra in ſuperiore Diatriba produximus. At poſtea V. ſaeculo invaluit, ut illa ad Olympum PRVSA, altera ad Hypium PRVSIAS [utraque ſine additamento] diſcriminis cauſa appellaretur: de quo infra dicemus.

(151) Plinius X. 85. ſic incipit: *Quum Pruſae ad Olympum, Domine, publicis negotiis . . . vacarem.*

altera ad amnem Hypium, eam abſolute (152) *Pruſam* vocari. Hoc ipſum & ex ſeniore Plinio ad finem ſuperioris Diatribæ demonſtravi. In Euſebii chronico *Pruſias condita* (abſolute ſic dicta) non alia quam illa ad Hypium vetuſtiſſima fuit, ut in Diatr. I. ediſſerui. Idem vero & ex nummis (153) poſſem oſtendere. Nam revera illa Hypio impoſita & antiquiſſima fuit omnium, ut ex Euſebii chronico ſupra demonſtravi, eaque gratia *Metropolis* (154) non quidem Bithyniae, ſed *Pruſienſium* ceterorum dicta. Et ita quidem aliquamdiu ſuſpicabar.

Verum longe aliter ſe rem habere, poſtea animadverti. Nam etiamſi illam ad Hypium vetuſtiſſimam urbem appellatam fuiſſe abſolute *Pruſam* ſine diſcriminante adjuncto, ex utroque Plinio, & undeunde forſitan demonſtretur; at in ſequentibus tamen ſaeculis hoc inter Pruſam Olympenam & alteram ad Hypium interfuit, ut illa ἁπλῶς (*abſolute*) PRUSA vocaretur, haec vero item abſolute PRUSIAS. Ea diſcriminandi conſuetudo ſaltem initio V. ſaeculi jam paſſim obtinebat, quo tempore *Honorias* (155) provincia ab Honorio nomen ac fines accepit: quae provincia praeter Ponticae portionem, & Paphlagoniae laciniam, etiam Bithyniae proximam Heracleae partem complectebatur cum illa ad Hypium Pruſa ſive (peculiari ſcil. nomine) *Pruſiade*. Hoc quod dixi intelligitur ex Hieroclis Synecdemo, & altera Graeca Notitia (in Geogr. Sac. Caroli a S.Paulo) in quibus in Bithynia quidem *Pruſa* (haud dubie Olympena) ſub Nicomedienſi metropoli recenſetur; at in Honoriade non *Pruſa* ſed *Pruſias* (illa utique ad Hypium) ſub Claudiopoli metropoli ponitur. Sed & hoc ipſum ex conciliorum ſubſcriptionibus licebit deprehendere. Ac miſſis quarti ſaeculi (156) ſubſcriptionibus, a quinto ordior, quando Epheſinae Synodo an. 431. *Petrus Pruſae Bithyniae* ſubſcripſit. Ut & an. 460. in concilio CPolitano *Stephanus* (Προυσαέων) *Pruſaenſium epiſc.* reperitur. Eodem vero ſaeculo de Pruſiade illa altera nihil reperio praeter *Olympium Pruſiadis* in Calchedonenſi ſynodo an. 451. & alterum cognominem, qui *Olym-*

(152) At idem Bithyniae propraetor X.75. ſic orditur: *Quaerenti mihi, Domine, Pruſae* [ſine ullo diſcriminis additamento] *ubi poſſet balineum, quod indulſiſti* [indulſerat autem id Trajanus ſupra epiſt.35.] *fieri, placuit locus in quo* &c. Heic quum *Pruſae* ſine διοριστικῷ, (*diſcriminante*) additamento ſcribatur, illa mihi intelligenda videtur, quae in Triſtani nummo ΜΗΤΡ. i. e. *Metropolis Pruſienſium* dicitur, quippe Pruſarum omnium antiquiſſima. Hinc *Dignitas civitatis* hujus ab eodem Plinio X.34. obtendebatur, ut ei balinei beneficium a Trajano impetraret. Dignitas autem Pruſae ad amnem Hypium eo ſpectabat, quod ceteris antiquitate praeibat, & quod [ſi verus eſt Trajani nummus] metropoleos jura affectabat. Ex his vides *Pruſam* ad Hypium ſolam abſolute ſic dici conſueviſſe κατ' ἐξοχὴν [*per excellentiam*]. Quamquam vero haud praeſtare uſquequaque poſſum, ibi Plinium de Pruſa ad Hypium, ac non potius de Olympena, loqui; tamen praeter expoſitas, plures habeo cauſas idoneas, cur de priore intelligam.

(153) Nam etſi in Pruſae ad Hypium numiſmatis ita ſolet Προυσιέων ſcribi, ut addatur πρὸς Υπίῳ. At ſunt tamen Severi & Jul. Domnae numiſmata ſine illo *Hypii* additamento. Et hos tamen ipſos non ad alios refert Vaillantius, quam ad Pruſae ad Hypium cives.

(154) Jam hoc ſupra attigi, in Macrini apud Triſtanum nummo [qui ſic inſcribitur, *Μητρ. Προυσιέων πρὸς Υπίῳ, Metropolis Pruſienſium ad Hypium*] hanc Pruſam non totius ἐπαρχίας [*provinciae*] metropolitica jura affectaſſe [quae peculiaria Nicaeae & Nicomediae erant] ſed tantum Pruſienſium omnium ſe primam ac metropolim jactitaſſe, quippe Olympiade 27. [ſi chronico Euſebii credimus] conditam.

(155) De provinciae Honoriadis inſtitutione & finibus videatur Petrus de Marca in II. de Conc.Sac. & Imp. c. 9. n. 3.

(156) In Oecumenica ſynodo CPolit. 1. ann. 381. reperitur *Euſtaſius Pruſenſis*, ſed utrius *Pruſae* haud facile dixerim. Nam ante 53. annos in Nicena ſynodo urbs Olympena *Pruſiadis* nomen obtinet, altera vero *Pruſae* [contra quam V. ſaeculo fiebat] & utraque ab altera per adjuncta diſcriminatur. Itaque primus, quod adhuc ſciam, Hieronymus in chronico illam ad Hypium abſolute *Pruſiadem* nuncupaſſe reperitur.

Digitized by Google

Olympius Pruſiadenſis in Concilio Rom. an.503.vocatur. Sed jam ad VI.Synodum me confero, in qua *Domitius Pruſiadis* haud dubie ad illam ad Hypium refertur, at in eadem *Polychronius Pruſae* ad Olympenam ſpectat. Similiter VII. Synodo tum *Theodorus* (προύσης) *Pruſae*, tum etiam *Theophilus* (προυσιάδος) *Pruſiadis* interfuit. Ex quibus animadvertis in una eademq.tumVI.tumVII.Synodo non alia fuiſſe duarum cognominum urbium diſcrimina, quam quod illa ad Olympum *Pruſa*,altera *Pruſias* vocaretur,ac ſola nominum inflexio diverſa ambarum inter ſe urbium diſcrimina faceret. Id quod jam tum ſaltem obtinuiſſe neceſſe eſt, quando in Euſebii chronico ad Olymp.27.ſcriptum ſive ab ipſo Euſebio, ſive potius ab Hieronymo fuit, *Pruſias condita*: quod ad illam Hypio flumini impoſitam pertinere, jam ſupra animadverſum fuit.

Jam vero quum in omnibus Graecorum libris eccleſiaſticis Patricius epiſcopus προύσης [*Pruſae*] non προυσιάδος [*Pruſiadis*] aeque ac in Actorum martyrii titulo inſcribatur, habendum pro certo eſt, eam ab omnibus urbem fuiſſe intellectam, quae jam inde ab exeunte ſaltem IV. ſaeculo ac deinceps, abſolute *Pruſa* vocabatur,h.e. Pruſam ad montem Olympum poſitam, non illam alteram Honoriadis, quae Hypio imminebat, quaeque diſcriminis cauſa *Pruſias* ab omnibus vocabatur.

Et haec quidem eſſe clariſſima, nemo non videt. Nam titulus Actorum [in quo Patricius προύσης *Pruſae* epiſcopus inſcribitur] non aequalem habet ipſis Actis antiquitatem: quod & in aliis Actis uſuvenit. Non igitur quarto exeunte aut etiam quinto ſaeculo is titulus fuerit antiquior; quando jam uſu firmata erat illa *Pruſae* & *Pruſiadis* diſcriminatio. Ergo quo tempore is titulus Actis S. Patricii acceſſit; hoc Graecorum traditio ferebat, Patricii cathedram fuiſſe Pruſam Olympenam, quae abſolute tunc *Pruſa* vocabatur. Idem & de Graecorum Officiorum libris dicendum, in quibus omnibus is *Pruſae* non *Pruſiadis* epiſcopus nuncupatur. Ceterum etſi id ſolum ſatis ſit ad oſtendendam Patricii cathedram; tamen & ex loco martyrii, de quo mox, etiam ſedes epiſcopalis magis firmabitur.

C A P. II.

De loco paſſionis S. Patricii.

Altum eſt in Actis S.Patricii de athletae hujus palaeſtra ſilentium. Niſi quod tantum aliquid extundere mihi poſſe videbar ex hiſtoriae hujus exordio, quod tale eſt: *Diebus illis quum Julius proconſul provinciae rector eſſet ..... ad thermas veniens, Aeſculapio & Hygiae* [τῷ Ἀσκληπίῳ καὶ τῇ Ὑγείᾳ] *ſacrificavit. Qui ubi ſe calidae fonte* [ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν ζεμάτων] *oblectaſſet, tribunal parari ſibi, ac ſedens S. Patricium perduci juſſit*. Qui locus indicare videtur, ad eas thermas ſive templum ſive aram Aeſculapii & Hygiae fuiſſe, ſive omnino celebrem ibidem eiſdem cultum fuiſſe impenſum; quibus proinde Julius antequam calida ſe confoveret, ſacrificavit. Nec abſonum eſt, ibi maxime hanc deorum bigam peculiari religione cultam, ubi fontes ſalubritate pollentes proſiliebant. Quo pertinent proconſulis Patricium alloquentis verba ſect. 1. *Vide* [τὸ πατρὸς ἡμῶν Ἀσκληπιοῦ] *patris noſtri Aeſculapii gratiam & virtutem* [cujus ſcil. beneficio thermas illas tribuebat] *eumque adora*. Nam quod Aeſculapium *patrem noſtrum* appellat, id peculiarem procul dubio Aeſculapii & ejus filiae Hygiae eo loci cultum arguit. Quare ſicubi forte in Bithynia peculiarem Aeſculapii [ſive ſerpentis Aeſculapii ſymboli]& Hygiae religionem detexerimus,ibidem & thermas, de quibus Acta, fuiſſe neceſſe erit.

Exſtant autem apud Vaillantium numiſmata Diadumeniani duo ad id, quod dixi, docendum peridonea. In eorum altero inſcribitur προυσιεων προς υπι h. e. *Pruſienſium ad Hypium* [flumen] ibidem vero ſcalpitur *Hygia* tunicata ſtans, ac dextera porrigens pateram, in qua ſerpentem [Aeſculapii ſymbolum] paſcit, quem ſiniſtra tenet. In altero vero exhibetur

betur calix oblongus,in quo ſerpens lambit , cum eadem epigraphe *προυσιέων πρὸς Ὑπ. Pruſienſium ad Hypium* . Atque ea duo numiſmata videbantur palam facere , non alibi, quam Pruſae ad Hypium Aeſculapii & Hygiae religionem ſingularem viguiſſe,credo ob aquarum ibi erumpentium ſalubritatem: proinde non aliam pugili noſtro palaeſtram eſſe quaerendam. Quibus accedit quod vox *Hypius* (157) non ineptam *τῶν ζεμάτων* i.e. *calidarum aquarum* notionem complecti videbatur , ſi quidem id nomen ex primitiva Noachidarum dialecto interpretari aggrediamur .

Verum ſtatim ac me recepi,haec quae dixi , pro leviculis habui . I. Primum enim eſto Pruſae ad Hypium ſingularis quaedam Aeſculapii atque Hygiae religio vigeret : at ubinam quaeſo ea duo numina nō impenſe colebantur? Porro ſi nummorum fide ſtamus, etiam *προυσαέων* (i.e. *Pruſaenſium* Olympenorum) numiſma Commodi a Vaillantio deſcribitur , in cujus averſa parte baculus , cui ſerpens implicatur (notiſſimum ſcil. Aeſculapii ſymbolum) exhibetur .

II. Fac deinde ex eo quem dixi cultu , & ex deſcriptis ſupra nummis , poſtremo & ex *Hypii* voce , ſi id forte quaeris , oſtendi poſſe , in ea regione calidas prorupiſſe : at eas ipſas fuiſſe , quas Acta Patricii memorant, quis amabo praeſtabit ?

III. Adhaec ſuperiore §. abunde demonſtravimus , Patricii epiſcopalem cathedram in Olympena Pruſa fuiſſe . At acta martyrii nuſquam dant intelligere , eum de ſede ſua alio quovis abductum fuiſſe interrogandum ac porro necandum . Quocirca Pruſae ad Olympum eum omnino occiſum dicemus, quamdiu contrarium non evincitur .

IV. Quid quod Acta prae ſe aperte ferunt,eum in ſua patria interrogatum fuiſſe ? *Vide* [ait Proconſul ſect. I.] *patris noſtri Aeſculapii gratiam & virtutem* [de thermarum virtute loquitur : vide infra Acta cum adnotationib.] *eumque adorato, ut & ex vinculis & tormentis liber evadas , ac reliquo vitæ tempore bona utaris valetudine,atq. ut ſine metu PATRIAM TVAM incolas* . Ergo quum Pruſa ad Olympum cathedra Patricii[ex §.ſuperiore]ac proinde ejus patria fuerit[nec enim niſi perraro exteri fiebant epiſcopi : & ſiquando exteri, tum horum cathedra etiam *patria* dici potuit , maxime ab ignaro praeſide] ibidem & thermas fuiſſe oportet , ibidem & palaeſtram certaminis .

V. Poſtremo ne quis de Actorum ſilentio conqueratur;in iis nō poterat locus certaminis luculentius deſignari , modo attentius inſpiciantur. Acta ſic ordiuntur: *Diebus illis ſub praeſide Julio proconſule , quum is ex idolorum inſania laboraret , ad Therma* [*τὰ θερμὰ*] *veniens, Aeſculapio & Hygiae ſacrificavit.* Ex his vides *τὰ θερμὰ Therma* locum fuiſſe martyrii . Tamen id nomen a priore interprete pro appellativo eſt habitum ſic interpretato : *Ingreſſus thermas* .

Atqui

(157) Si quidem oſtendatur , in Pruſae ad Hypium vicinia fuiſſe calidarum ſcaturigines ; potuit vox HYPIVS ab אפה *apha* ſive *apa heri* : quod Hebraeis Chaldaeiſque non tantum eſt *coquere* , ſed & *fervefacere* aut *comburere* . Ea ſignificatio ſe prodit in *Tophet* loci nomine ita dicto , quod ibi parvuli cremarentur idolo Moloch : quae vox meo judicio ab eodem eſt verbo *Apha*,tantum praepoſito *Tau* formativo, & *Aleph* in *Vau* verſo pro more hujuſmodi quieſcentium .

Ergo ab aquarum fervore mons *Hypius* [ad cujus forſan *ὑπορείαν* ii fontes ſcatebant] vocabatur : qui mons , teſte Apollonii Scholiaſte, etiam fluvio cognomini nomen indidit . Atqui & oppidum [Stephano teſte] fuit ſive *Hypius* ſive [*Ὑπία*] *Hypia* nuncupatum .

Eadem forſan originatio & *Ὑπερείας Hyperiae* [cujus meminit Homerus] nomini convenit. Nam quod Hom. Od. VI. *Ὑπερείην* vocat, eamdem eſſe ac Siciliae *Camarinam* Didymus & Euſtathius conſentiunt . Familiare eſt autem ſynonymis locorum nominibus, ut eadem ſignificatione ſint praedita . Quare ſicuti *Camarina* Chaldaeis eſt a כמר *camar* , quod eſt *caleſieri* & *aeſtuare* [unde *Vr* Chaldaeorum ita dictum, quod ibi coleretur ignis, Eupolemus *Camarinam* voce ſynonima appellatam tradit] ſic & Siciliae *Camarina* [paludis & urbis nomen] ſimilem aliquam appellationis cauſam habuerit neceſſe eſt , eique aequipollens *Hyperiae* nomen fuiſſe videtur . Haec obiter .

Digitized by Google

Atqui τὰ θερμὰ *Therma* oppidi nomen fuit ab aquarum calidarum ſcaturigine ſic appellatum; idque oppidum Pruſae Olympenae, a quo proxime aberat, attribuebatur. Sed jam, nequis gratis haec me comminiſci dicat, teſtes producam. Stephanus in *Therma*. Ἔστι καὶ Βιθυνίας Θερμα [ea vox in Stephano diſcriminis cauſa penacuitur: quocirca eodem modo & in his Actis ea vox ſcribenda erit, nam alioqui τὰ θερμὰ oxytonum appellativum eſt *thermarum* nomen] τὰ μὲν Πύθια, τὰ δὲ ἐν Πρύσῃ βασιλικὰ λεγόμενα. *Sunt quoque Bithyniae THERMA, quorum una vocantur Pythia* [quae quidem Aſtaceno ſinui ex ipſo Stephano & Procopio admovet adnotator Berkelius] *altera vero, quae Pruſae ſunt, Baſilica nuncupantur*. Idem quoque ejuſdem nominis loca recenſet in Sicilia, Cappadocia, Syria &c. Et ea omnia *Therma*, totidem fuiſſe oppida aut vicos, non eſt dubium: cur? quia eis recenſitis ſic ſubjicit Stephanus: οἱ οἰκοῦντες, Θερμηνοί. Eorum *incolae Thermeni* dicuntur. Ergo *Therma Baſilica* ſtadium Hieromartyri noſtro fuerunt.

Dixeris, cuinam Pruſae Therma Baſilica ſint attribuenda, Ethnicographum non definiviſſe. Atqui non eſt dubium, quin ad Pruſam Olympenam haec Therma pertinuerint; nam nec Stephanus *Pruſae* abſolute dictae nomine [ut alibi diximus] aliam quam Olympenam ex more ſui ſaeculi intelligit; nec ſaltem Conſtantinus Porphyrogenneta qui in de Adminiſt. imp. cap. 50. ſic loquitur, τὰ δὲ ἐν Πρύσῃ βασιλικὰ λεγόμενα, *quae Therma apud Pruſam* (Olympenam ſcilicet; nam his temporibus, ut ante dixi, ſic urbs una ab altera ſecernebatur, ut Olympena abſolute *Pruſa*, altera vero ad Hypium patronymice *Pruſias* vocaretur) *ſunt*, *Baſilica appellata*. Is nunc locus Turcis *Capliza* vocatur prope *Burſam* (quod hodiernum eſt Pruſae Olympenae nomen) ſuiſque veteribus (158) balneis celebratur: de quibus ad Acta ſpero me plura adnotaturum.

Ex his vides, Pruſam Olympenam & palaeſtram S. Patricii fuiſſe, ſimulque ſedem pontificalem, poſtremo (ex praeſidis verbis paullo ante recitatis) & ejuſdem patriam. Atque ea nunc civitas eſt ſupra ceteras minoris Aſiae florentiſſima, ac paullulum detorto nomine *Burſa* dicitur. Quo tempore CPolis imperatoribus Latinis paruit, in ea maxime urbe regiae Graecorum ſtirpis principes, *deſpotae Romaniae* dicti, ſibi regiam ſtatuerunt. At demum poſtquam Othomanus eamdem anno 1326. aut ſequente expugnavit, ea diu regia ſedes imperatorum Turcarum fuit.

DIATRIBA III.

De aetate Patricii Martyris.

Nemo dum hujus Martyris aevum non modo in apertum protulit, ſed ne tentando quidem moliri quidquam penſi duxit. Itaq; quaſi ſi deploratae res eſſet indaginis, ita hujus martyrii tempora in medio reliquerunt. Nec immerito; quando ſincera hujus beatiſs. pugilis Acta notas temporis afferunt nullas, praeter hanc unam, quod ſub *Julio* quodam rectore provinciae [Ponti & Bithyniae utique; quia de Pruſienſi, ut ante dictum, martyre agitur] athleta decertaverit. At tantulum hoc indicii nihil eſt: nec enim praenomen aut cognomen ejus Julii producitur, gens autem Julia tam late prorepſit, ut millenos non modo ejuſdem gentis, ſed & illuſtres viros cognomines toto paganicae crudelitatis tempore proferre poſſis. Deinde ſiquem Julium Bithyniae rectorem repereris, quis eumdem illum Patricii judicem fuiſſe praeſtabit? Ut ecce in Muratoriano marmore pag. 317. 1. occurrit quidam (159) *A. Julius Quadratus* Bithy-

(158) Martinerius in ſuo Diction. Geogr. *Aux vieux Bains de Capliza*. Ea balnea miro prorſus calore pollent: de quibus in Diatr. IV.

(159) Inſcriptio Graeca eſt Pergami reperta, quam & Sponius ediderat, in hunc modum Latine ſonans. *Gaium Antium, Aulum Julium Auli filium Quadratum iterum conſulem, proconſulem Aſiae, ſeptemvirum epulonum, fra-*

thyniae rector ſub Trajano. Verum nihil huic commune eum *Julio* Patricii judice eſſe poteſt. Hic enim noſter ἀνθύπατος [*proconſul*] tamquam popularis provinciae rector dicitur, quum contra ille alter *A. Julius Quadratus legatus* [Auguſti] *propraetore* inſcribatur.

Verum quid fruſtra in limine haereo? Praeſtabit altius provinciarum notitiam repetere, non huic tantum loco, ſed aliis pluribus deſervituram. Ac I., ubi diviſionem provinciarum ab Auguſto factam leviter adumbravero, latius aliquanto de Bithyniae rectorum conditione ac vicibus ediſſeram. II. Deinde quis ille Julius fuerit, qui S. Patricium capite damnavit: III. poſtea annum ipſum martyrii ex anno adminiſtrationis Julii, qua potero, eliciam. IV. Poſtremo Julii hujus vita adumbrabitur. Ita ſpero, lectori perjucundum fore ſummam martyris hujus antiquitatem cognoſcere.

C A P. I.

De partitione provinciarum ab Auguſto facta, quidque in Bithyniae rectoribus poſtea variatum fuerit.

Stante rep. provinciarum ſumma diviſio in conſulares, in quas conſules, & praetorias, in quas praetores mittebantur, initio fuit. Eiſdem ſiquando finito magiſtratu prorogabatur in provincia imperium, illi *proconſules*, hi *propraetores* vocabantur. Interdum & illi proconſules aut propraetores dici coeperunt, qui conſulatu aut praetura minime geſtis, ad bellum gerendum in provincias mittebantur; cujuſmodi apud Livium XXVI. 19. *P. Cornelius Scipio procoſ.* & apud Ciceronem Philip. XI. 19. & Sueton. in Octavio cap. 10. *C. Octavius propraetor*. At poſtremo id obtinuit, ut quotannis antequam novi conſules aut praetores deſignarentur, provinciae duae futuris conſulibus, reliquae praetoribus decernerentur; quas illi deſignati vel inter ſe ſortirentur, vel compararent; ut finito magiſtratu in eas proficiſcerentur: de quo vide Sigonium de ant. jure provinc. Sic ſtante rep. fuit.

At Auguſtus ſimul ac monarchiam arripuit, in eo plurimum immutavit: de quo legendus eſt Dio lib. LIII. Suetonius Octavio, ac Strabo extremo lib. XVII. Proderit autem Strabonis locum integrum huc afferre: qui locus eadem ſimul opera de Bithyniae conditione, in cujus gratiam haec ſcribimus, ſub Auguſto nos edocebit. Is locus ſic incipit. *Auguſto quum civitas totius imperii adminiſtrationem permiſiſſet .... biſariam regiones omnes diviſit, ita ut alias ſibi vindicaret, alias populo traderet. Et ſibi quidem, quaecumque*

militum

fratrem Arvalem, LEGATUM ET PROPRAETOREM BITHYNIAE, legatum Aſiae, legatum Auguſtalem provinciae Cappadociae, proconſulem Cretae & Cypri, legatum Auguſtalem & praetorem Lyciae & Pamphyliae, legatum & propraetorem imperatoris Nervae Trajani Caeſ. Aug. Germanici Dacici provinciae Syriae, ſenatus & populus Primorum Neocororum Pergamenorum Benefactorem [ſupple ἀνέθηκεν h. e. *ſtatuae dedicatione honorat*]: *curantibus erectionem* [ſtatuae] *militibus*. Quandoquidem autem egregium hoc elogium recitaſſe penſi duximus, etiam illud leviter illuſtrare curae fuerit.

Nam illud difficultatem eruditis creavit, quid ſit quod verſu primo duo diverſi viri inſcribantur, *C. Antius* & *A. Julius*, quum tamen qui mox honores referuntur, ii nonniſi poſteriori conveniant. Verum ſimile eſt prorſus exemplum apud Grut. 407. 1. *L. Fabio M. F. Gal. Ciloni Septimino, C. Atinio Aciliano Lepido Fulginiano Coſ. comiti imp. L. Septimi Severi* &c. cujus poſterioris innumerae dignitates deinceps recitantur, quarum nulla ad priorem, ſed omnes ad poſteriorem ſunt referendae. Horum prior Coſ. ſuffectus anno Chriſti 193. fuit, ac multos honores geſſit apud Grut. 407. 2. An igitur ut in hoc Latino Gruteriano epigrammate, ſic etiam in ſuperiore Pergamenorum Graeco; an, inquam, hoc utrobique ſignificatur, ambobus illis junctim decretas & erectas fuiſſe ſtatuas, & idcirco ambos nominatos: verum ea lege, ut cujus ſtatua eſſet, is poſterior inſcriberetur, ejuſque ordinatim honores omnes recenſerentur: dum interim prioris illius dignitates in alterum elogium ſuae ſtatuae ſubſcriptum reſervarentur, in quo hic viciſſim priorem locum alteri largiens, poſterior ſcalperetur, ut ei ſtatim geſti honores ſeriatim ſubnecti poſſent. Ita equidem conjicio.

militum praeſidio continenda eſſent, cujuſmodi ſunt barbarorum terrae, & gentibus nondum ſubactis finitimae . . . populo autem reliquas permiſit omnes, quae pacatae facile ſub imperio retinerentur. Vtramque portionem in provincias numero plures diſpertiit: quarum aliae Caeſaris, aliae populi dicuntur. Atque in ſuas quidem Caeſar ipſe rectores mittit, nunc hoc nunc illo modo regiones partiens, ac pro tempore in commune conſulens. At in ſuas populus praetorios aut conſulares mittit: quae & ipſae diverſas diviſiones ſubeunt, prout uſus poſtulaverit. Ex bis initio conſulares provincias duas fecit, Africam ſcil. illam, quae Romanis paret . . . . & Aſiam eis Halym & montem Taurum, exceptis Galatis & gentibus Amyntae ſubditis, exceptaque Bithynia & Propontide. Praetorias autem decem conſtituit. Eas Strabo ſic enumerat, ut priores duae Hiſpanias & Narbonenſem Galliam comprehenderent, *tertia Sardiniam cum Corſica, quinta & ſexta Illyricum Epiro conterminum & Macedoniam, ſeptima Achaiam uſque ad Theſſaliam* &c. *octava Cretam cum Cyrenaica, nona Cyprum, decima Bithyniam cum Propontide & quibuſdam Ponti partibus amplecteretur. Reliquas provincias Caeſar tenet, in quarum alias mittit viros conſulares, in alias praetorios, in alias etiam equites Romanos*. Atque haec de vario provinciarum jure uſque ad Auguſtum: quae non tantum argumento, quod eſt in manibus, ſed & pluribus locis aliis uſui futura in poſterum auguror.

Ad Bithyniae vero provinciae conditionem quod attinet, ne actum agam aut aliena compilare videar, deſcribam heic integrum eruditiſs. Noriſii locum ex Diſſert. 2. ad Cenotaph. Piſ. cap.XI., Alte-
, ra, inquit, P. R. provincia in Aſia erat
, Bithynia cum Paphlagonia, Propontide,
, ac quibuſdam Ponti partibus. Strabo in
, fine lib.XVII. Bithyniam inter decem P.
, R. provincias praetorias numerat. Ta-
, citus l.1. Annal. ait: *Nec multo poſt Gra-*
, *nium Marcellum praetorem Bithyniae*
, *quaeſtor ipſius Caepio Criſpinus majeſtatis*
, *poſtulavit*. Mercerus ac Lipſius in notis
, pro voce *Praetorem* contendunt *Procon-*
, *ſulem* reponendum, quum ex epiſtolis
, Plinii conſtet Bithyniam a Proconſuli-
, bus adminiſtratam. Haud tamen arbi-
, tror, textum Taciti corrigendum.
, Etenim Auguſtus ſenatui ac populo, te-
, ſte Strabone, aſſignavit provincias ὑπα-
, τικὰς μὲν δύο, δέκα δὲ στρατηγικὰς,
, *duas quidem conſulares, decem autem prae-*
, *torias*, & inter has Bithyniam recenſet.
, Provinciae conſulares erant Aſia &
, Africa, in quas viri conſulares tantum
, mittebantur, quum in reliquas decem
, ſenatores praetura Romae functi deſti-
, narentur; unde & *provinciae praetoriae*
, appellatae. Idem vero Auguſtus ex Dione
, lib.LIII. *proconſules dici voluit, non modo*
, *duos iſtos conſulares, ſed reliquos etiam*
, *praetorios, aut qui praetoriorum loco habe-*
, *rentur*. Suetonius etiam c. 47. de vita
, Aug. ait: *Provincias validiores, & quas*
, *annuis magiſtratuum imperiis regi nec fa-*
, *cile nec tutum erat, ipſe ſuſcepit; ceteros*
, *proconſulibus ſortito permiſit*. Itaque de-
, creto Auguſti rector Bithyniae *procon-*
, *ſul* dicebatur. At quod ii, qui in Bithy-
, niam mittebantur, praetura, non autem
, conſulatu defuncti fuerant, Bithynia
, provincia praetoria dicebatur; ac ob id
, rector ejuſdem Granius Marcellus *prae-*
, *tor* Tacito nuncupatur; cui tamen lib.
, XVI. C. Petronius *proconſul Bithyniae*
, *& mox conſul* nominatur: hic decreti
, Auguſti, illic praetoriae provinciae ra-
, tionem habuit . . . . .
, Ceterum Latini ſcriptores in rectori-
, bus provinciarum nominandis, vetuſta
, liberae reip. nomina paſſim uſurparunt,
, uti pluribus exemplis proxime oſtendi.
, Plinius a Trajano Bithyniae rector im-
, poſitus, X.ep.109. petit ab eodem, quid
, juris habere velit Bithynas ac Ponticas
, civitates in pecuniis exigendis, additque
, *Ego inveni a proconſulibus conceſſam eis*
, *protopraxiam*. Et ſaepius quoſdam ejus
, provinciae *proconſules* ſuos deceſſores
, nominat. Verum ſub Trajano Bithynia
, ac Pontus non amplius populi, ſed im-

, peratoris provinciae erant. Exſtat ve-
, tus elogium Grut. p. 454.
, C. PLINIVS. C. F. C. N
, CAECILIVS. SECVNDVS
, COS. AVGVR. LEG. PRO. PRAET
, PROVINC. PONT. CONSVLARI. PO
, TESTATE. IN. EAM. PROVIN-
, (CIAM AB
, IMP. CAESARE. NERVA. TRAJANO
, AVG. GERMANICO. MISSVS &c.
, ((160)
, Recte autem dicitur *Conſulari poteſtate*,
, non *imperio*, in eam provinciam miſſus;
, imperium enim abſolutam belli geren-
, di, ſeu rei militaris adminiſtrandae po-
, teſtatem deſignabat; *poteſtas* vero civi-
, lis juriſdictionis exercendae liberam fa-
, cultatem, uti optime adnotarunt Pan-
, vinius l. 1. Faſtor. ad an. 428. & Sigonius
, l. 3. de ant. jure prov. c. 5. Proconſules
, ſtante rep. ſemper cum imperio in pro-
, vincias mittebantur; ſub Auguſtis vero
, proconſules, quod pacatis provinciis
, praeficiebantur, cum conſulari poteſta-
, te, ſed ſine imperio ac exercitu, in
, provinciis ſibi a ſenatu populoq. R. de-
, cretis civilem tantum juriſdictionem
, habebant. Tacitus l. 1. Ann. *Proconſula-*
, *re imperium* latiore ſignificatione uſur-
, pavit, cum dixit Achaiam ac Macedo-
, niam *proconſulari imperio* levatas ac Cae-
, ſari traditas, nempe imperium pro ci-
, vili poteſtate accepit. Plinius vero
, quamvis legatus propraetor Trajani
, Aug. quod ſine exercitu ſive legionibus
, Bithyniam regebat, *conſulari* (*) tan-
, tum *poteſtate* praeditus inſcribitur.

Ex hactenus recitatis facile quivis intelliget, Bithyniam, quae ab Auguſto uſque ad Trajanum una ex decem praetoriis populi Rom. provincia fuerat, poſtmodum a Trajano eidem populo ereptam ac ſibi vindicatam fuiſſe. Idque ex Plinio conſtat, qui legatus Auguſti pro praetore eam rexit; & ex A. Julio Quadrato, qui in Pergameno marmore, quod Adnot. 159. produximus, eodem jure ei provinciae praefuit, ut alios interim taceam.

Sed ſcire libet quando primum ea mutatio acciderit, quiſve primus Bithyniam pro Caeſare rexerit. Mihi non eſt dubium quin Bithyniae propraetorum Plinius agmen duxerit. I. Ac primum id ſuadent epigrammatis ſupraſcripti verba, in quo is dicitur LEGatus AVGuſti PRO. PRAETore PROVINCiae PONTi &c. ubi mox additur AB IMP. CAESARE. NERVA. TRAIANO. AVG. GERMANICO MISSVS. Quae verba ſi attendas, non aliud ſignificant, quam Plinium primum omnium in Bithyniam legatum Caeſaris fuiſſe miſſum, quum antea ſortito proconſules mitterentur.

II. Idem quoq. videtur innuere Trajani epiſtola inter Plinianas X. 29. in qua Caeſar certior de adita jam a Plinio provincia factus, reſcribit: *Provinciales, credo, PROSPECTVM ſibi a me intelligent.* Quae

(160) Reliqua vide apud Grut. pag. 454. 3. apud quem num. 5. alia brevior extat ad eumdem pertinens inſcriptio. At prior illa copioſior ſimul ac ſucco plenior eſt: quam quidem eamdem Gruterus eſse ait atque illam quam affert pag. 1028. 5. Sed fallitur. Nam haec altera longe plura habet tum in medio, tum in fine potiſſimum: quam quidem accuratius per verſus ſuos diſtinctam ex Alciati αὐτογράφοις ſchedis dedit nuper Cl. Muratorius pag. 732. addito & Alciati commentario non malo, ſed ut illis temporibus. Atqui illud Alciateum exemplum in pluribus ſupplere aut emendare licebit. Verſu 2. ante AVGVR. praeponendum fuit COS. Nec enim geſtus conſulatus deeſse in marmore debuit, praeſertim quum honores poſt conſulatum geſti recenſeantur. Deinde v. 4. pro ET, legendum eſt AB, lacuna vero in hunc modum ſupplenda: PROVINCIAM. MISSVS. AB. IMP. CAES. Quae hac uſque reſtituimus, ea & in Grut. p. 1028. 5. eidem medica manu indigent. Adhaec v. 8. pro MED. legendum eſt MIL. ſicuti recte apud Grut. pag. 1028. in ead. inſcriptione legitur. Sed ſcil. Muratorius non animadvertit, quam ipſe ibi ex Alciato protulit, eamdem prorſus fuiſse ac Gruterianam pag. 1028. 5.

(*) Non omnem plane vim atque effectus hujus formulae, *Conſulari poteſtate*, Noſter explicuit: de qua vide quae in ſeq. Diatr. in Adnot. 178. verſus finem adumbrabimus.

Quae verba non alio pertinent, quam quod Vareno Ruſo, Jul. Baſſo, & aliis forſitan Plinii deceſſoribus male remp. adminiſtrantibus, provinciales opem Caeſaris imploraſſent: qui ut afflictae provinciae ſubveniret, noluit eam amplius ſortitioni, ut ante fiebat, committere, ſed in ſe tranſtulit, in eamque virū integerrimum Plinium Caecilium miſit. Eodem & illud Trajani pertinet initio epiſt. 41. *Memineris idcirco te in iſtam provinciam MISSUM, quoniam multa in ea EMENDANDA apparuerint*. Hinc ſtatim ibidem pergit: *Nam & tu* [Plini] *dabis operam, ut manifeſtum ſit illis, electum te eſſe, qui ad eoſdem MEI LOCO MITTERERIS*. Vides ut Trajani epiſtolae cum Plinii inſcriptione conſentiant.

III. Hinc, quia Caeſar provinciae conditionem mutaverat, ut ejus adminiſtratio conſtabiliri poſſet, ac jam tum ab initio recte procederet; interpellari ſeſe in omnibus a Plinio paſſus eſt non invitus: id quod ex toto lib. X. conſtat. Vide finem epiſt. 109. ubi *ab aliis* [proconſulib.] *inſtituta, infirma* fore dicit, *niſi illis* Trajani *contingat auctoritas*, quippe tum primum mutata adminiſtratione provinciae. Adde initium epiſt. 40. & plures alias.

IV. His adde, quod quoties ſuos deceſſores memorat, eos ſemper *proconſules* vocat, ut epiſt. 40. *Juſſu proconſulum legatorumve* [proconſularium, non Caeſaris] *dimiſſos*. Sic epiſt. 56. 57. 109. ſemper proconſulum, numquam autem propraetorum aut legatorum Auguſti fit mentio.

V. Poſtremo tam verū eſt, Plinium primum Bithyniae legatū pro praetore fuiſſe, quam Servilium Calvum proconſulum ultimum ac proximum Plinii deceſſorem extitiſſe: id quod ex epiſt. 65. liquet, in qua Trajanum conſulit de relegatis a Calvo proconſule in triennium, qui etſi relegati, tamen in provincia morabantur: per quae oſtenditur, a Calvi decreto non effluxiſſe triennium, alioqui nullus futurus erat conſultationi locus. Sed & hoc ipſum ex Trajani epiſt. 65. fit manifeſtum, ubi ſe de eo proxime reſcripturum pollicetur, *quum*, inquit, *cauſas hujus facti a Calvo* [ſtatim ſcil. atque ex provincia in urbem pervenerit] *requiſiero*. Porro de anno Bithynicae Plinii praefecturae infra cap. 3. §. 4. Adnot. 170. diſputabimus.

CAP. II.

Quis ille ſit Julius Bithyniae proconſul, de quo Acta S. Patricii loquuntur.

Ex hactenus quidem diſputatis intelligere licet, *Julium* illum ſub quo Patricius decertavit, quum diſertim *ἀνθύπατος* [*proconſul*] aut *ὑπατικὸς* [*conſularis*: quae vox heic tantumdem eſt ac *proconſul*, ut ad Acta ipſa oſtendam] dicatur, non poſſe non antiquiorem Plinio propraetore fuiſſe: proinde Patricii paſſionem non debere ſerius conſignari, quam ſub prima ſaltem alterius ſaeculi Chriſtiani initia. Ac de hoc quidem non eſt ut quiſquam dubitet: ut proinde mirer ſummam martyris hujus antiquitatem nemini ad hunc diem ſuboluiſſe; quem praeſertim Ruinartus in ſua praeclara collectione inter Diocletianeae perſecutionis pugiles medinm intulerit. Atqui vel Menaea conſuluiſſent: in quibus ad 28. Aprilis Patricii concio de ignibus ſubterraneis inſeritur, in cujus fine Patricius Veſuvianam eruptionem [haud dubie illam, quae ſub Tito fuit] praeſentem ſe vidiſſe, teſtatur. Dixeris, hoc totum Graecorum fuiſſe commentum. Eſto. At inde diſcimus, non dubitaſſe Graecos, quin Patricius exeunte primo ſaeculo vixerit. De eo Menaeorum loco infra in Diatr. V. mihi erit commentandi opportunitas.

Dixeris, ſi Patricius ſub Tito vixit, poſſe ejus martyrium ad Domitiani perſecutionem referri. At minime id ſequitur; quia ſub Trajano primum Bithynia Chriſtianorum ſanguine redundare coepit. Ergo non ante Trajanum quaeſtio S. Patricii contigit.

Verum ut ad annum ipſum certaminis detegendum praeſtruatur mihi via, proderit prius quis ille Julius fuerit, de quo Acta meminerunt, in apertum proferre.

Quod ubi inveſtigatum fuerit, ita demum §. ſeq. in paſſionis annum inquiremus.

Ac plures equidem ab Auguſti aetate ad Plinianam legationem proconſules Bithyniae tum in urbium Bithynarum (161) nummis, tum etiam in Plinii (162) epiſtolis reperio: at neminem unum qui *Julii* nomen geſſerit, praeter *Julium Baſſum*, de quo plures epiſtolae Plinii loquuntur: cujus proconſulatus, uti videbimus, in primordia ipſa Trajani imperantis incidit. Is ergo Patricii noſtri judex fuit.

I. Id vero primum ex eo liquet, quia ex notis adhuc Bithyniae proconſulibus unus is Baſſus *Julii* nomen geſſit.

II. Idem quoq. ex eo colligere poſſumus, quod Pliniani Julii Baſſi procoſ. profeſſio cum ejus Julii, qui S.Patricium capite damnavit, charactere pulchre convenit. Nam Julium Baſſum Plinianum fuiſſe oratorem, ex Plinio ipſo diſcimus IV.9. ſic ordiente: *Cauſam per hos dies dixit Julius Baſſus, homo laborioſus* &c. Idque multo certius eſſet, ſi Plinianus hic orator idem ille Julius (163) Baſſus rhetor eſſet, cujus multa eſt apud M.Senecam declamatorem mentio, quod tamen quoſdam (164) falſo arbitratos video. At quamvis id ratio temporum non admittat; mihi tamen veriſimillimum fit, Baſſum proconſulem Plinianum illius, quem Seneca audivit, ſive filium (165) nepotemve fuiſſe, ſive ſaltem ex eadem

(161) In Graecis Bithynarum civitatum nummis apud Vaillant. ſignantur *ανθυπατοι* (*proconſules*) plures ſub imperatoribus ante Trajanum. Itaque in Germanici Nicomedienſium nummo ſcribitur: *επι ποπλιου Ουιτελλιου ανθ. ſub Publio Vitellio procos.* Sunt & Claudii Caeſ. nummi tres ab eiſdem Nicomedienſib. cuſi, in quorum uno *G. Coelius Balbus*, in altero *A. Mindius Balbus*, in tertio *Firmus*, *proconſules* omnes, leguntur. Et in ejus uxoris Meſſalinae nummo a Nicaeenſibus percuſſo extat *proconſul Gellius Rufus*. Eorumdem Nicaeenſium eſt numiſma Neronis, in quo *proconſul* occurrit *Attius Laco*. Sed & Nicomedienſium duo ſunt alii nummi, unus Veſpaſiani, in quo *proconſul* legitur *M. Plancius Varus*, alter Titi, in quo item *proconſul* ſignatur *M. Sulpicius* (*προκλος*) *Proculus*.

(162) Eo pertinet *Velius Paullus* proconſul (ſub quo principe, incertum) ex Plinio X. 66. Eodem *Terentius Maximus* & *L. Appius Maximus*, ad quos Domitiani Epiſtolae ſeorſum exſtant poſt Plinianam 66. lib. X. ut & *Tullius Juſtus*, ad quem Nerva ſcripſit ibid. Adhaec ſub Trajani, opinor, initiis fuit *Pomponius Rufus Varenus*, deinde *Jul. Baſſus*, mox *Anicius Max.* fortaſſis & alii: poſtremo proximus Plinii deceſſor, ac proinde proconſulum ultimus *Servilius Calvus*: de quibus ſuo loco dicetur.

(163) Julii Baſſi rhetoris M. Seneca meminit Controv. 3. 4. 12. 13. 20. 21. 30. & in praef. lib. 3. Controv.

(164) Andreas Schottus in declamatorum apud M. Senecam exſtantium collectione [ubi de Julio Baſſo] hunc errorem erravit, quem & alios poſtea imbibiſſe memini. Atqui id ſtare nullo modo poteſt. In praefat. lib. 3. ſic Seneca filios alloquitur: *Cum Baſſo certamen illi* (Oſco) *fuit, quem vos quoque audiſtis, homine diſerto.* Quum ergo ſic filios alloquitur, jam diu Baſſus fatis conceſſerat. Videtur ergo Baſſus grandior aetate M. Seneca fuiſſe; qui tamen Marcus ſub Auguſto Tiberioque florens, quamdiu poſtea vitam prorogaverit, ignoramus. Atqui Julius Baſſus Plinianus anno Chriſti 101. quando defenſus a Plinio fuit, adhuc vivebat. Vides ergo quam immanis temporum hiatus inter Senecae Baſſum interque Plinianum intercedat.

(165) Potuit quidem filius illius declamatoris eſſe, ſi fingamus animo, Plinianum Baſſum ab illo declamatore ſub ultimum vitae ſuſceptum fuiſſe, ita ut ad Trajani uſque imperium prorogare aetatem potuerit. Maxime quum anno 101. quando a Plinio defenſus fuit, ſenex jam eſſet, h. e. facile major ſeptuagenario. At nihil id neceſſe eſt, quum facilius multo ſit, ſive nepotem illius fuiſſe, ſive ex tranſverſo veniſſe.

Jam vero hujuſne Julii Baſſi Pliniani, an illius ſenioris, de quo M. Seneca, an poſtremo neutrius, filia fuerit Julia quaedam in Campano marmore memorata, haud facile dixerim. Marmor illud in hunc modum eloquitur.

ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΡΚΕΛΛΑ
ΙΟΥΛΙΟΥ ΒΑCCΟΥ
ΘΥΓΑΤΗΡ
ΚΟΜΜΑΓΗΝΗ ΛΑΤΠΕ
ΧΑΙΡΕ

H. e. *Julia Marcella, Julii Baſſi filia, Comma-*

eadem familia; & non tantum nomen eum cognomine ſed & familiarem eloquentiae laudem ab eo hereditariam accepiſſe. Quae facundiae affectatio etiam in Patricii Actis ſe prodit, ubi Julius calidarum ſcaturientium ſalubritatem ad deorum beneficentiam eſſe referendam, ſuadere plane oratorie conatur. Etſi ejus Julianae concionis ſumma tantum Actis S.Patricii [vide Diatr. IV. ſect. 1.] inſerta fuit. Nec alio certe quam ad hujus Julii oratoriam profeſſionem illud referri poteſt, quod in Menaeis [editionis Venetae ann. 1629.] quibus utor, ſic S.Martyr compellatur: Ῥητόρων δεινότητας, φωτὶ τῷ θείῳ καταυγαζόμενος, ἐξεφαύλισας. *Rethorum eloquentiam, Divino lumine illuſtratus, contempſiſti*. Ex quibus palam fit, Menaeorum auctores praeter haec Acta Bollandiana habuiſſe & alia monumenta prae manibus, in quibus Julii proconſulis dicendi facultas extolleretur.

III. Poſtremo ab ejuſdem Baſſi Pliniani proconſulatu [qui credo in annum Chriſti centeſimum incidit] eruptio Veſuviana ſub Tito principe proxime aberat: cujus adhuc recens memoria non immerito diſſertationi S.Patricii de ignibus ſubterraneis anſam praebuit: in quam peculiari Diatriba commentabimur.

C A P. III.

Quoto Chriſti anno Julius hic Baſſus Bithyniam rexerit, ac Patricium interfecerit.

§. 1. *Non ante annum Chriſti centeſimum id contigiſſe.*

Annum proconſulatus Julii Baſſi ſunt qui ab ultimo Nervae tempore (166) ordiantur [ita ut partem anni 97. & annum 98. occupaverit] illis Plinii verbis adducti IV. 9. de Baſſo ſic narrantis: *A Domitiano relegatus eſt. Revocatus a Nerva, ſortituſque Bithyniam, rediit reus* &c. Putarunt enim, hoc ſibi velle Plinium, ſub eodem Nerva, a quo revocatus fuit, illum ſortitum eſſe provinciam. Quum tamen Plinius ita narret ac ſi diceret, *Revocatus a Nerva, ſortituſque* [poſtea] *provinciam, rediit reus*.

Verum quid pluribus lectorem moror? Baſſum nō ante extremum annum Chriſti centeſimū de provincia deceſſiſſe(proinde menſe Maio ejus anni Patricium condemnaſſe) ſic oſtendo. Is de provincia *rediit reus*, provincialibus ſimul Romam commeantibus ad inſtruendam illius accuſationem. Atqui idem Baſſus non potuit ante annum 101. peragi reus. Quocirca non ante anni centeſimi finem de provincia redire potuerat. Jam quod non ante annum 101. cauſa Baſſi agi potuerit, ſic demonſtratur. Baſſus defenſores habuit Plinium hunc ipſum Juniorem, & L.Albinum, ambos *conſulares* [teſte eod. Plinio ibidem Theophanem impudentiae accuſante, *quod poſt duos, & CONSVLARES & diſertos*, Plinium ſcil. & Albinum, *tempus ſibi & quidem laxius vindicavit*] atqui Plinius non ante Septembrem anni poſt Chriſti ortum centeſimi ſuffectus eſt conſul. Quo fit, eum non ante annum 101. *conſularem* vocatum, defendere Jul. Baſſum potuiſſe, nec huic ante annum 100. de Bithynia decedere licuiſſe.

Idem & ex dicendis de Rufo Vareno conſtabit: quem Varenum (utpote ſtatim a Baſſi judicio accuſatum) oſtendetur, inter Tullium Juſtum & Jul. Baſſum regere Bithyniam debuiſſe h. e. partem anni 98. partemque 99. ac proinde Baſſum ab anno 99. ad 100. fuiſſe proconſulem.

§. 2.

magena, bono ſis animo (gr. ἀλυπως h. e. *nullo maerore affecta*) *vale*. Sed facilius dictu eſt, ſi quidem haec domo *Commagena* fuerit, eam cujuſvis alterius Jul. Baſſi fuiſſe filiam: nam plures cognomines marmora nobis prodiderunt. Apud Grut. p. 125. 8. ſub Tiberio inter pontifices Albanos refertur quidam *C. Julius. C. F. SC. Aptia* (tribu) *Baſſus*. Apud eumdem p. 475. 4. inter magiſtratus Sueſſanos occurrit quidam *T. Julius Baſſus*.

(166) Ab extremis, inquam, Nervae menſibus; quia ceteroqui *Tullio Juſto* dandus eſt ſub Nerva locus, ad quem is imperator ſcripſit epiſtolam, quae inter Plinianas lib. X. 66. exſtat.

Digitized by Google

§. 2. *Nec poſt eumdem annum centeſimum Julii Patricium damnantis proconſulatum differri poſſe. Obiter de Plinianae legationis anno.*

Vtinam vero pari felicitate poſſemus oſtendere, nec poſt eum, quem dixi, annum 101. Jul. Baſſi cauſam fuiſſe cognitam, ita ut copie plane anno 101. Baſſus a Plinio defenſus (proindeque praecedente proconſul Bithyniae) fuerit. Et tamen de eo viri doctiſſimi Noriſius ac Tillemontius ne dubitarunt quidem: quorum ille in Epiſt. Conſul. ubi de Plinii legatione agit, ſic ſcripſit: *Idem* [Plinius] *lib. 6. epiſt. 29. narrans Quadrato ordinatim cauſas ab ſe agitatas, ait*: Accuſavi Marium Priſcum: *deinde*: tuitus ſum Julium Baſſum. *Accuſavit Marium Priſcum coram Trajano tertium conſule ann. 100. ex lib. 2. ep. 11. menſe Januario, quum* [ipſe] *eſſet conſul deſignatus in Kal. Septembris ex lib. 10. ep. 20. Idem lib. 4. ep. 8. narrat, ſe poſt conſulatum accepiſſe a Trajano auguratum; epiſtola vero ſeq. acta in cauſa Baſſi deſcribit. Itaque anno* 101. *Jul. Baſſi cauſa cognita fuit*. Verum haec viri ſummi argumentatio pluribus laborat incommodis. I. Nam primum lib. VI. ep. 29. inter Marii accuſationem, & Baſſi defenſionem nihil impedit, quin biennium aut quantumvis temporis, ſi neceſſe id ſit, interceſſerit. II. Deinde auguratum quidem poſt conſulatum [h. e. poſt annum 100.] accepit Plinius; ſed quamdiu poſt conſulatum, non dicit. Quin imo ſi verum eſſet Jul. Frontinum [cui mortuo Plinius in auguratu ſucceſſit] ad ann. uſque 106. vixiſſe [quod quidem in Clariſs. Poleni Prolegomenis ad Frontinum ſcriptum reperi: etſi ea mera eſt conjectura, firmiore indigens tibicine] ſequeretur, Plinium nonniſi eod. ann. 106. in Augurum collegium fuiſſe cooptatum. III. Poſtremo ex epiſtolarum ordine plura paſſim ſic colligit Noriſius, quaſi ſi illae quo nunc proſtant ordine, eodem & perſcriptae primum fuerint: quum tamen ſatis Plinius ipſe l. 1. Septicio teſtetur, ſe eas collegiſſe, *non ſervato temporis ordine . . . ſed ut quaeque in manus venerat*. Quod & in pluribus epiſtolarum locis aperte deprehendi. Quare non, quia epiſtolam de auguratu accepto proxime illa conſequitur, qua Baſſi judicium enarratur, continuo idem & rerum ordo fuit.

Atqui accuratiſs. Tillemontius in Noriſii ſententiam [quippe ſibi (167) ſatis commodam] ivit, qui & in utraq. Tab. chronologica [tum illa quam tomo 2. Caeſarum, tum quam tom. 2. Memoriarum ſubjecit] Julii Frontini mortem aeque ac Baſſi judicium in ann. 101. confert. Cujus ſententiae certitudinem magno equidem mercarer; ne Patricii ſcil. certaminis annus fluctuaret incertus, ſed anno centeſimo affixus haereret.

Ac poterat quidem ſaltem ex anno Plinianae profectionis in Bithyniam lux aliqua Baſſi judicio, ut & anno Paſſionis S. Patricii affundi, ſi certo conſtaret quo potiſſimum anno Plinius eam provinciam attigerit. Nam ſi Plinius Caecilius exeunte aeſtate anni 103. [uti cenſet Tillemontius] profectus in Bithyniam fuit; non licebit Baſſi proconſulatus finem ultra extremum annum Chriſti centeſimum prorogare; quippe quum inter Baſſum atque Plinium duo (168) ſaltem proconſu-

les

(167) Percommodum Tillemontio fuit Baſſi cauſam non ultra annum 101. differre, quippe arbitrato, Plinianam Bithyniae legationem a Septembri anni 103. incipere; quum ceteroqui inter Baſſum & Plinium rectores aliquot interceſſiſſent, uti Noriſius oſtenderat.

(168) Inter Baſſum atque Plinium non duos dumtaxat, ſed longe plures recenſet Noriſius [in Epiſt. Conſ. pag. 69. edit. Bonon.] ac primum quemdam incertum, quem vult deſignatum videri a Plinio X. 64. deinde & *Rufum Varenum*, & *Anicium Maximum*, & *Servilium Calvum*, ac fortaſſis alios. Itaque quatuor minimum ejus provinciae rectores indicaſſe ſe putat, qui Baſſum inter atque Plinium interceſſerint. Verum bona cum viri ſummi venia duos tantum Baſſi ſucceſſores ante Plinium equidem exploratos habeo, Anicium Max. ac Servilium Calvum: de ceteris nihil conſtat. Nam incertus ille, qui a Plinio X. 64. deſignatur, quid

impe-

Digitized by Google

les interceſſerint, oporteat. Quod ſi Plinii legatio ab autumno anni 109. aut 110. [uti Noriſius ſtatuit] inceperit; tum ſane fas erit Patricii paſſionem & Baſſi proconſulatus finem vel uſque ad annum 103., ac fortaſſis aliquanto ulterius differre. Verum utri ex his annis Plinii in Bithyniam adventus ſit affigendus, de eo adhuc chronologi certant: de quo mox infra pauca ſubjiciam in Adnot. 170. ubi poſt ann. 107. Plinium in ſuam provinciam deducemus.

Interim tamen, quia tum a Noriſio (in Epiſt. conſul. p. 69.) tum etiam a Tillemontio Baſſi judicium in annum 101. conjicitur; id interim impune tenebimus [donec certe aliquis nos veriora docuerit] ac proinde Patricii paſſionem in Maium anni centeſimi conferemus: praeſertim quum in tantis temporum ambagibus lux mihi demum aliqua affulſerit, cur Julii Baſſi judicium haud ſerius anno 101. exerceri debuerit.

§. 3. *De eo, quod Baſſi accuſatio haud ſerius anno* 101. *contigerit, amplius.*

Lux vero illa ex Rufi Vareni cauſa proxime Baſſi judicium conſecuta petitur. Etenim quo tempore Vareni judicium jam proceſſerat, Trajanus aberat [dicente Plinio VI. 13. Bithynos ſenatusconſultum, quo Vareno liceret pro ſe teſtes evocare, non tantum apud conſules carpere, ſed *etiam ABSENTI principi criminari* auſos fuiſſe] aberat autem haud dubie ad prius Dacicum bellum profectus, in quod ſive extremo anno 101. ſive anno 102. exercitum duxerat. Atqui mox ſub ejuſdem judicii exitum jam Trajanus Romae aderat, gratulante Plinio VII. 6. his verbis: *Adeſt provinciae legatus: attulit decretum conſilii* [Bithynici] *ad Caeſarem, attulit ad multos principes viros, attulit etiam ad nos Vareni advocatos*. Et ad ejuſdem epiſtolae finem: *Conſules .... omnia integra principi ſervaverunt; cujus cognitionem ſuſpenſus exſpecto*; utique quod Caeſaris reditus immineret. Ac demum ejuſd. libri ep. 10. Caeſar praeſens jam interloquitur: *Finitis* [ait Plinius] *actionibus Caeſar, Neutra, inquit, pars de mora queretur. Erit mihi curae explorare provinciae voluntatem*, num ſcil. ex animo Vareni accuſationem omitteret. Haec vero Trajani interlocutio non ante, nec poſt annum 103. figi poteſt, quo tempore is Romam rediens *Dacicus* vocari coepit. Quumque ejuſdem Vareni accuſatio anno 102. ut ante diximus [aut, ſi ſit opus, exeunte anno 101.] coepiſſet inſtitui: ex eo fit conſequens, Baſſi cauſam, judicio Vareni

impedit, quominus prior duorum, quos dixi certos eſſe, fuerit? Rufus vero Varenus, ſi me audis, non unus ex ſucceſſoribus Baſſi fuit, ſed unus ex deceſſoribus, ac facile proximus Baſſi deceſſor. Quod ſic oſtendo. Baſſi judicium ſtatim Vareni cauſa conſecuta fuit ex VI. Ep. 29. *Tuitus*, inquit, *ſum Jul. Baſſum ... dixi PROXIME* [a Baſſi ſcil. defenſione] *pro Vareno*. Quod & ex V. ep. 20. confirmatur, ubi ſic incipit: *Iterum Bithyni poſt BREVE TEMPUS a Jul. Baſſo, etiam Rufum Varenum procoſ. detulerunt: Varenum, quem NUPER adverſus Baſſum advocatum & poſtulaverant & acceperant*. Quibus ex verbis aſſequimur, Varenum non potuiſſe in Bithyniam proficiſci poſt Baſſi judicium, quia & ipſe PROXIME eamdem ſubiit calamitatem. Quam calamitatem non perpeti potuit pendente judicio Baſſi, quippe cui Varenus ipſe ut Bithynorum advocatus interfuit: nec proxime ante Baſſi accuſationem; nam Baſſus ex provincia *rediit reus*, uti loquitur Plinius IV. 9. & quia ex V. 20. VI. 29. Baſſi cauſae Vareni judicium ſtatim ſucceſſit. Omitto quod inter Baſſi ex provincia deceſſum, ejuſdemque judicium non ſatis interceſſerit temporis, quo Varenus & legitimum adminiſtrationis tempus abſolveret, & idem Romam reverſus, Bithynis advocatus adverſus Baſſum daretur. Quocirca non aliud relinquitur, niſi ut Rufus Varenus proxime ante Baſſum Bithyniam rexerit. Certe Tullio Juſto, qui ſub Nerva partem anni 97. partemque anni 98. Bithyniae praefuerit, ſucceſſiſſe Varenum neceſſe eſt, qui eam reliqua anni 98. parte, ac portione anni 99. moderatus, ſibi ab eod. anno 99. ad uſq. labentem annum 100. Jul. Baſſum ſucceſſorem habuerit. An vero alios poſt ſe Baſſus ſucceſſores ante Plinium, praeter Anicium Max. & Servilium Calvum, habuerit, id ex Plinio non conſtat, ſed ex anno Plinianae legationis pendet.

Digitized by Google

ni proxime praeambulam, non ultra ann. 101.produci poſſe, ſed copte anno 101. agi ſimul ac terminari debuiſſe. Quid ita? quoniam non uno eodemque tempore Baſſi ac Vareni cauſae ſimul agi potuerunt,quia in tota Baſſi cauſa Varenus Bithynorum adverſus Jul.Baſſum advocatus fuit ex initio epiſtolae viceſimae lib.V.ubi ſic Plinius incipit: *Iterum Bithyni POST BREVE TEMPVS a Jul. Baſſo, etiam Rufum Varenum procoſ. detulerunt: Varenum, quem nuper adverſus Baſſum advocatum & poſtularant & acceperant.* Ex quibus praeterea hoc diſcimus, brevi poſt tempore & ipſum Varenum a provincialibus accuſatum. Vnde & idem VI. 29. ſcribit: *Tuitus ſum Jul.Baſſum . . . dixi PROXIME pro Vareno.*

Dicet fortaſſe aliquis, inutiliter a nobis biennium in totum judicii Vareni curſum impendi, quum ea cauſa ſatis ſuperque uno anno 103. expediri potuerit. Quo quidem anno, ſi, quamdiu adhuc Caeſar aberat, cauſam inceptam fingamus; nihil impedit, quin Caeſare poſtmodum reverſo, terminari judicium potuerit. Id ſi ſequimur;tum vero Baſſi accuſatio non in annum 101. ſed 102. conferetur, ejuſdem vero proconſulatus non in annum 100. ſed 101. Reſpondeo, ex iis, quae Plinius VI.5.13.29. VII. 6.10. de multiplici cauſae Vareni fortuna narrat, luce clarius eſſe, non potuiſſe totam eam telam uno anno pertexi. Sane quidem *Vareni cauſam in aliquot annos protractam* fuiſſe Noriſius in Ep. Conſ. loco cit. cenſuit.At verius eſt,eam haud ferme plus biennio ſolido perduraſſe; quum jam anno 103. poſtquam [ex Plin. VII. 6.] principis [qui tum certe aberat] cognitio exſpectata fuiſſet, tandem reverſo Caeſare exitum illum habuerit, quem paullo ſupra ex Plin. VII. 10. indicavimus.

Ergo quum ex dictis Vareni judicium totũ annũ 102.partemq.annor.101.& 103 neceſſario occupaverit; ex eo fit conſequens,Baſſum haud ſerius anno 101.peragi reum potuiſſe.Atqui ne citius quidem eodem anno accuſari potuit,ut ante dictum. Ergo copte anno 101. aut [ſi mavis] anno 100. exeunte Jul.Baſſus REVS [uti loquitur Plinius] ex provincia REDIIT; qui proinde prorſus menſe Maio ejuſdem anni 100. interficere S.Patricium debuit. Nam ejus provinciae adminiſtratio, quamdiu populi fuit, haud longior annua (169)fuit.Pluribus in hac(*) re ſuperſedeo.

Atque in Baſſi proconſulatu in annum Chriſti centeſimum conferendo me juſto longiorem fuiſſe, nondum plane poenitet. Nam praeter §.ſeq.dicenda,permagni intererat antiquitatem Martyris Patricii agnoſcere. Quem ſub finem aevi Apoſtolici pro Chriſto occubuiſſe [ſive ſcil. eodem quo Joannes Evangeliſta anno, ſive quadriennio ante ejuſdem obitum: de cujus obitu vide Tillemontium in Jo: Apoſt. Not. 15.] non ſine voluptate nunc primum addiſcimus.

§. 4. *Ex occaſione de Bithynicae Plinii legationis anno.*

Habes jam cur ex Baſſi ac Vareni accuſationibus inter ſe collatis Bithynica Julii adminiſtratio in annum centeſimum conferri debeat. Atqui & eadem opera ſimul intelligere & hoc poſſumus, haud ſatis commode ab aliquibus Plinii in Bithyniam introitum in Septembrem anni 103. con-

(169) Id ex Suetonio didici in Octavio cap. 47. *Provincias validiores, & quas ANNVIS magiſtratuum imperiis regi nec facile nec tutum erat* (ubi *annua magiſtratuum imperia* ad populi provincias pertinent) *ipſe ſuſcepit: ceteras proconſulibus ſortito permiſit.* Vno verbo in populi provinciis annuae ſortitiones & cetera priſco more fiebant: quum contra in Caeſareis tempora ad Principis nutum producerentur aut contraherentur.

(*) Duo ſunt alia argumenta,quae ſub prelo ipſo heic tango,alibi exponenda.I.Ex Plinii VI. 5.adulto jam Vareni judicio,adhuc forſan Caeſar Romae aderat.Ergo ann.101.debuit Vareni judicium inchoari,& eod. incunte, aut anno 100. exeunte Baſſus accuſari.II.Quas in hoc §.rationes inivimus,eae nituntur Noriſii calculis,Trajanum anno 103.ex Dacia reducentis.At ſi alios plures ſequimur, eum Trajani reditum in ann. 102. conferentes; non potuit Varenus ſerius anno 101.accuſari,nec Baſſus niſi anno 100. ex Bithynia decedere.Vide Append.poſt Diatr.V.

Digitized by Google

conjici. Etenim quando Trajanus ex Daeia redux in Vareni cauſa interlocutus apud Plinium VII. 10. inducitur in hunc modum, fore ſibi *curae explorare provinciae voluntatem* [locum ipſum ſupra recitavimus] tunc annus Chriſti 103. agi debuit, eoq. tempore Plinius adhuc Romae commorans Vareni cauſam tuebatur. Non eſt autem veriſimile, eodem anno poſt eam principis interlocutionem tantum ſuperfuiſſe temporis, ut Caeſar Pontum ac Bithyniam ex populari Caeſaream efficeret, deinde ei provinciae Plinium legatum pro praetore deſtinaret. Qui quandoquidem medio Septembri menſe [ex X. 28.] provinciam attigit; debuit aliquot ante menſibus a principe deſignari, quos menſes ad ſe comparandum, & ad longae navigationis [in qua ex X. 26. & 28. *contrariis ventis retentus* fuit] terreſtris itineris, & Pergamenae commorationis [ex X.28.] curſum impenderet; ita ut [X.28.] *tardius quam ſperaverat* i.e. XV. Kal. Oct. Bithyniam intraſſe ſe fateatur. Sane quidem poſt Vareni cauſam a Trajano (Romam anno vergente reverſo) cognitam uſque ad XV. Kal. Oct. res tam multas eodem anno confertim contigiſſe, difficile dictu eſt. Illud longe facilius eſt, quod Tillemontius extrema Not. XVII. promovet, Trajani in orientem profectionem duplicem eſſe admittendam, unam extremo anno 106. alteram anno 112. aut aliquanto ſerius. Quo poſito Plinii in Bithyniam adventus in Septembrem anni 108. aut ſequentium percommode referetur: nam eo tempore Trajanum Romae fuiſſe neceſſe fuit, id quod ceteroqui Plinianae lib. X. epiſtolae omnino requirunt. Verum haec obiter (nam inferne (170) plura quaedam cupidis damus) ut intelligamus ſub annum 110. Pli-

(170) *Amplius de anno Plinianae legationis ex Vareni cauſa colligendo.*

Quae confertim de Bithynica Plinii adminiſtratione diximus, licebit ea latius deducere: maxime quum eam legationem permagnas ad Eccleſiae hiſtoriam utilitates habentem (quippe quum exinde tum Plinianae de Chriſtianis epiſtolae, tum reſcripti Caeſarei tempus eluceat) doleant eruditi viri, nondum certa temporum ſtatione fixam videri. Ea porro Plinii adminiſtratio tres annos non totos tenuit: nam ingreſſum provinciam extremo menſe Septembri, toto anno ſequenti, ac praeterea partem tertii perduraſſe eum in provincia ex epiſtolis libri x. deprehenditur.

Debet autem ea legatio in id tempus conferri, quo Trajanus maximam partem Romae fuerit; quod Plinianae epiſtolae libri X. praeferunt. Porro non aliud Trajano vacuum ab externis bellis ab ſe adminiſtratis tempus fuiſse volunt, quam ſive quod inter utrumq. Dacicum bellum interceſſit, ſive quod a Dacico altero ad expeditionem Parthicam medium fluxit. Proinde horum alterutri Plinianam Bithyniae adminiſtrationem alligandam eſſe crediderunt.

Atqui id etiam dolemus, parum inter criticos convenire, quo anno Trajanus in orientem profectus fuerit: cujus profectionis tempus haud modicam propraeturae Plinianae certo tempori affigendae lucem affunderet. Itaque quum Noriſio certum videretur, Trajani expeditionem Parthicam non ante annum 112. eveniſſe; hinc eidem commodiſſimum fuit Plinianam praefecturam extremo anno 109. aut 110. adligare: quarum utramque Pagius, non optimis rationibus fretus, haud paullo ulterius prorogavit. Contra vero accuratiſſ. Tillemontius (in Trajano Not. 17.) quum ex Actis S. Ignatii M. & ex aliis pluribus monumentis negari prorſus non poſſe, demonſtraſſet, quin Trajanus extremo anno 106. in orientem profectus, menſe Januario ſequentis anni Antiochiam ingreſſus fuerit, hinc Plinianam legationem in id tempus contulit, quod inter utrumque Dacicum bellum interceſſit. Putavit igitur, Plinium menſe Septembri anni 103. Bithyniam ingreſſum, anno 105. ex eadem pedem retuliſse.

Atqui utinam in eo Tillemontiani calculi procederent: ex iis certe plus roboris accederet Julii Baſſi proconſulatui, quem poſt annum Chriſti centeſimum differri poſse negavimus. Ergo Tillemontii rationes in figenda Pliniana legatione veras eſse, magno mercarer. Nunc quia veritas amicior; Plinium anno 103. toto, ac forſitan etiam 104. Romae fuiſse, ſic oſtendo.

Vareni cauſam, quam Plinius defendit, varia fortuna fuiſse per aliquot annos (minimum duos) diſceptatam, oſtendunt epiſtolae Plinii V. 20. VI. 5. 13. 29. & VII. 6. 10. Ea porro Vareni cauſa Baſſi judicium proxime fuerat con-

Plinium de Chriſtianis conſuluiſſe Trajanum, ab eoq. celebre de eiſdem reſcriptum elicuiſſe, decennio ferme poſt S. Patricii in eadem provincia martyrium.

C A P. I V.

De Julio Baſſo Plinianae aliquot narrationes.

Quandoquidem autem ea ex Plinio delibavimus, quae ad Julii Baſſi proconſulatum Bithynicum anno Chriſti centeſimo affigendum pertinerent; proderit nunc ex eodem & illa depromere, quae ejuſd. Baſſi vitam & ingenium leviter adumbrare poſſint. Sic ergo Plinius nonam lib. IV. epiſtolam inchoat. *Cauſam per hos dies dixit Jul. Baſſus* [quem rhetorem fuiſſe, & Jul. Baſſi ſenioris artis oratoriae heredem, hinc diſcimus : de quo vide ſupra c. 2. 3.] *homo laborioſus & adverſis ſuis clarus. Accuſatus eſt ſub Veſpaſiano a privatis duobus: ad ſenatum remiſſus, diu pependit; tandemq. abſolutus vindicatuſque eſt. Titum timuit, ut Domitiani amicus: a Domitiano relegatus eſt. Revocatus a Nerva: ſortituſque* [poſtea, uti dixi, non ſub eodem Nerva] *provinciam, rediit reus: accuſatus non minus acriter, quam fideliter defenſus, varias ſententias habuit, plures tamen quaſi mi-*

ſecuta. Itaque quum ſupra oſtenderimus, Baſſi cauſam non ante aonum 101. incidiſse, conſequens fit, Vareni (qui Bithynorum advocatus in Baſſi accuſatione fuerat) judicium haud citius anno 102. (aut ſummum 101. exeunte) exerceri coepiſse. Atqui eo judicio non tantum incipiente, verum etiam procedente (ubi jam ſcil. Vareno conceſsum fuiſset teſtes ex Bithynia evocare) Trajanus aderat (ex VI. 5. in fine, ubi quidam litigantibus *propitium Caeſarem*, praeſentem utique, *ut in ludrico aliquo*, precabantur) nondum ſcil. ad Dacicum bellum anterius profectus. Ergo anno 102. (ſaltem ineunte) adhuc Trajanus Romae aderat, ac ferventibus Vareni judiciis intererat. Mox ſecuta eſt eodem omnino anno Trajani abſentia [dicente Plinio VI. 13. *Bithyni ſenatusconſultum*, quo nempe Vareno licuit evocare teſtes, *apud conſules carpere .. ſunt auſi, atque etiam ABSENTI principi criminari*] Trajani inquam abſentia ad Dacicum prius bellum profecti. Quod bellum ſi minus triennale, uti volunt, at biennale certe fuiſſe neceſse eſt; nec ante ann. 103. perfectum, quo de Decebalo triumphatum Noriſius cenſet. Et tamen tum adhuc de Vareno diſceptabatur, uti Plinius aperte indicat ad finem epiſt. 6. lib. VII. *Conſules .. omnia integra Principi* [jam adventanti] *ſervaverunt; cujus cognitionem ſuſpenſus exſpecto. Nam dies ille* [adventus Caeſaris] *nobis pro Vareno aut ſecuritatem & otium dabit, aut intermiſſum* (cauſſae illius) *laborem renovata ſollicitudine injunget*. Poſtremo praeſens jam Romae Trajanus in ea cauſa interloquitur apud eumdem Plinium VII. 10. *Acta cauſa hinc a Polyaeno, inde a Magio. Finitis actionibus, Caeſar, Neutra, inquit, pars de mora queretur. Erit mihi curae explorare provinciae voluntatem*, omitterent ne, (uti dicebatur) accuſationem, an nihilo minus perſequerentur.

Ex his vides, quamdiu Vareni accuſatio flagravit, Plinium, utpote rei tam illuſtris patronum, Romae ſemper ſubſtitiſse, ac de profectione ſaltem imminente in provinciam (ſi quidem eam ſibi Caeſar deſtinaviſset) ne cogitaſse quidem, certum de continuandis ejuſdem patrocinii laboribus, niſi provinciales accuſationem omitterent, ut ex ejuſdem epiſtolae fine conſtat. Quo pacto is igitur menſe Septembri anni 103 [uti quidem volunt] Bithyniam attigit, qui eodem anno vergente Romae Vareno periclitanti opem ferebat?

Fac vero, Trajani reditum non in vergentem annum 103. ſed in eum medium incidiſse. Ne ſic quidem menſe Septembri ejus anni Plinius in Bithyniam inferre pedem potuit, ad quam provinciam ſaltem eo ineunte anno deſtinari debuerat, ut & ſe compararet, & longiſſimo itineri temporis ſatis eſset.

Quod ergo tempus Plinii propraeturae Ponti ſeu Bithynicae aſſignabimus? Non aliud certe, quam inter annum 107. [quo anno ineunte Trajanus Antiochiae S. Ignatium damnavit, ac poſtmodum Romam rediiſse omnino videtur] & annum 111. quo videtur Trajanus iterum in orientem reverſus. De ea duplici Caeſaris expeditione Parthica videatur praeter ceteros Tillemontius eadem Not. XVII. extrema: ubi idem non repugnat, quin, ſi cui non libeat Plinii legationem in an. 103. conferre, poſſit commode eamdem in medium inter utramque Parthicam expeditionem tempus conjicere. Ergo quum ſupra liquido oſtenderimus, Plinium majorem partem an. 103. Vareni cauſae vacaſse; non aliud relinquitur, niſi ut illo medio, quod diximus, inter utrumque orientis iter tempore provinciam adminiſtraverit.

Digitized by Google

mitiores. Egit contra eum Pomponius Rufus [Varenus: de quo vide V.ep.20.] *vir paratus & vehemens. Rufo ſucceſſit Theophanes, unus ex legatis* [Bithynis] *princeps accuſationis & origo. Reſpondi ego. Nam mihi Baſſus injunxerat, ut totius defenſionis fundamenta jacerem: dicerem de ornamentis ſuis, quae illi & ex generis claritate* [ab Jul. ſcil. Baſſo rhetore illuſtri deductae]*& ex periculis ipſis magna erant; dicerem de conſpiratione delatorum, quam in quaeſtu habebant*[unde tales dicti *quadruplatores*] *dicerem cauſas, quibus factioſiſſimum quemque, ut illum ipſum Theophanem, offendiſſet. Eumdem me voluerat occurrere crimini, quo maxime premebatur; in aliis enim quamvis auditu gravioribus non abſolutionem modo, verum etiam laudem merebatur. Hoc illum alias onerabat, quod SIMPLEX & INCAUTUS*[idē ejus mos VI. 29. deſcribitur] *quaedam a provincialibus ut amicis acceperat. Nam fuerat in provincia eadem quaeſtor. Haec accuſatores furta ac rapinas; ipſe munera vocabat: ſed lex munera quoque accipi vetat. Hic ego quid agerem? . . . Negarem? Verebar, ne plane furtum videretur, quod confiteri timerem . . . praeſertim quum reus ipſe nihil integrum advocatis reliquiſſet. Multis enim, atque etiam Principi dixerat, ſola ſe munuſcula dumtaxat natali ſuo aut Saturnalibus accepiſſe, & pleriſque miſiſſe*. Ex qua ingenua confeſſione Baſſi hujus ſimplicitatem a Plinio in eo notatam, ut & *incuſtoditum* & *incautum* ingenium animadvertis. Deinde defenſionis ſuae ratione tota ac ſucceſſu deſcripto, pergit idem Plinius. *Succeſſit mihi Lucius Albinus tam apte, ut orationes noſtrae varietatem duarum, contextum unius habuiſſe credantur. Reſpondit Herennius Pollio inſtanter & graviter: deinde Theophanes rurſus. Fecit enim hoc quoque, ut cetera, impudentiſſime, quod poſt duos, & CONSULARES et diſertos, tempus ſibi & quidem laxius vindicavit. Dixit in noctem, atque etiam nocte, illatis lucernis. Poſtero die egerunt pro Baſſo Titius Homullus & Fronto mirifice: quartum diem probationes occupaverunt*. Hactenus dictio cauſae: mox ſententiae dictae fuerunt in hunc modum. *Cenſuit Baebius Macer conſul deſignatus, lege repetundarum Baſſum teneri: Caepio Hiſpo, ſalva dignitate* [i.e.non adempta dignitate ſenatoria] *judices dandos . . . Praevaluit ſententia Caepionis . . . Fuit & tertia ſententia. Val. Paullinus adſenſus Caepioni, hoc amplius cenſuit, referendum de Theophane, quum legationem renuntiaſſet* [nam quamdiu legatus, accuſari jure non poterat] *arguebat enim multa in accuſatione feciſſe, quae illa ipſa lege, qua Baſſum accuſaverat, tenerentur. Sed hanc ſententiam conſules, quamquam maximae parti ſenatus mire probatur, non ſunt perſecuti. Paullinus tamen & juſtitiae famam & conſtantiae tulit. Miſſo ſenatu, Baſſus magna hominum frequentia, magno clamore, magno gaudio exceptus eſt. Fecerat eum favorabilem renovata diſcriminum vetus fama, notumque periculis nomen, & in procero corpore maeſta & ſqualida SENECTUS*.

De eodem ſic breviter VI. 29. *Tuitus ſum Jul. Baſſum, ut INCUSTODITUM nimis & INCAUTUM, ita minime malum. Judicibus acceptis, in ſenatu remanſit.*

Sed & illud ad ejuſdem judicii exitum pertinet, quod ejus in provinciae adminiſtratione acta reſciſſa fuiſſe narrantur X. ep.64.ubi ſic Plinius Trajanum conſulit. *Haec quoque ſpecies incidit in cognitionem meam. Eſt enim adductus ad me in perpetuum relegatus a Julio Baſſo procoſ.. Ego quia ſciebam, acta Baſſi reſciſſa, datumq. a ſenatu jus omnibus, de quibus ille aliquid conſtituiſſet, ex integro agendi dumtaxat per biennium, interrogavi hunc quem relegaverat, an adiiſſet docuiſſetque proconſulem* [ſucceſſorem] : *negavit. Per quod effectum eſt, ut te conſulerem, an reddendum eum poenae ſuae, an gravius aliquid, & quid potiſſimum, conſtituendum putares & in hunc, & in eos qui in ſimili ſorte conditione invenirentur . . . Decretum Baſſi his litteris ſubjeci*. Trajanus ſuo reſcripto gravius in illum relegatum animadvertens, non ſatis eſſe duxit, eum poenae ſuae reſtitui, quam contumacia eluſerat, ſed

vinctum mittendum eſſe ad praefectos praetorii. Atque ea ſunt quae de Julio Baſſo ex Plinio novimus. Cujus Julii ſimplex ingenium & incautum, ut a Plinio deſcribitur, eſt ubi in S.Patricii Actis deprehendere queas, ut in loco notabitur.

DIATRIBA IV.

CAP. I.

Acta ſincera S. Patricii cum ſubjectis animadverſionibus.

ADMONITIO.

Graeca S.Patricii Pruſae Epiſcopi Acta ex cod.Ms. Bibliothecae Florentinae S.Laurentii eruta primi omnium Bollandiani ſocii ad 28. April. ediderunt, ab Jo: Raveſtenio S.J.Latinitate donata: quae mox Ruinartus in ſua Acta Martyrum ſincera intulit. Ea vero interpretatio quum ſententiae magis haereat, quam verba auctoris exprimat; non mihi viſa eſt noſtri hujus aetatis ingenio obſecundare, qua viri eruditi non ſententiae tantum ſummam propinari ſibi cupiunt, ſed &, quoad fieri poteſt, verba ipſa cognoſcere, quibus ſententiae concipiuntur. Quocirca quum ceteroqui ea Acta haud longa ſint; non invitus heic ea ſic transtuli, ut plerumque verbum verbo fidus interpres rederem. Sectionum partitionem eam ſecutus fui, quae apud Bollandianos Graeco textui adhibetur: nam in Latina translatione ea partitio apud ipſos Bollandiſtas eſt paullo diverſa, apud Ruinartum autem diverſiſſima. Titulus Graece apud Bollandiſtas talis eſt, Μαρτύριον τῦ ἁγίυ ἱερομάρτυρος Πατρικίυ ἐπισκόπυ Πρύσης.

MARTYRIUM SANCTI HIEROMARTYRIS
PATRICII
Epiſcopi Pruſae.

1. Diebus illis ſub praeſide Julio (*) proconſule, quum is ex idolorum inſania (171) laboraret; ad Therma (172) veniens, Aeſcu-

(*) Sero animadverti, Cedrenum pag. 242. ex his Actis profeciſſe, ac S. Patricii concionem, quae infra ſect. 45. legitur, de thermis eiſdem prope verbis deſcripſiſſe. Initio autem (quod huc attinet) hunc Bithyniae rectorem δικαστὴν ἀνθύπατον *judicem proconſulem* vocat. Hoc eo notavi, nequis *proconſulis* appellationem (a qua hujus Martyris antiquitas Diatr. ſuperiore petita fuit) heic a poſteriore manu inſertam calumnietur. Verum ad Cedrenum ipſum in Diatr. ſeq. enotabimus quae ei ſcriptori cum his Actis conveniunt.

(171) Salſe dictum de eo, qui incommodis aliis auxilium a thermis quaerens, longe interim graviore inſaniae idololatricae morbo laboraret, ne tribus quidem *Anticyris* [ut ille ait] perſanabilis.

(172) Hunc Actorum locum ſic tranſtulit prior interpres, quaſi ſi τὸ θέρμα heic ſit appellativum *thermarum* vocabulum, ſic reddens: *Cum ingreſſus thermas, ſacra Aſclepio & Saluti peregiſſet.* Sed id nomen eſſe proprium ſive oppidi ſive vici prope Pruſam Olympenam [quamvis a calidis erumpentibus inditum] cujus loci incolae θερμηνοὶ *Thermeni* dicerentur, jam ſupra Diatr. 2. cap. 2. ex Stephano docuimus. Ea vero plena appellatione Θέρμα [non θερμά: nam oxytonum eſt appellativum, paroxytonum autem proprium loci nomen, auctore Ethnicographo: eoque modo heic Graece ſcribendum eſt] plena, inquam, appellatione Θέρμα βασιλικὰ h. e. *Therma regia* vocata fuiſſe, tum Stephanus, tum Conſtantinus Porphyrog. prodiderunt. Ergo illud ἐλθὼν ὧδε ἐν τοῖς Θέρμοις, ἔθυσεν &c. ſic totidem verbis Latine ſonat, *Veniens hic* [Jul. proconſul] *ad Therma* [Baſilica] *Aeſculapio & Hygiae ſacrificavit.* Eam vero calidarum ſcaturiginem hodiedum ibi-

Aeſculapio (173) & Hygiae ſacrificavit; atque ubi ſe in (174) calidae ſcaturigine (175) recreaſſet, ſtatui ſibi (176) tribunal, ac ſedens ſanctum Patricium ad ſe perduci juſſit. Quem adductum ſic (177) pro tribunali allocutus eſt Julius (178) conſularis. „ Vide (179) quan-

ibidem frequentari, teſtis eſt locupletiſſimus Turneſortius in ſuo pererudito itinerario to. 2. epiſt. XXI. pag. 189. „ Le 23. Novembre nous allâmes voir les Nouveaux Bains de *Capliza* . . . „ a un mille de la ville (de Pruſe) & a main droi„te du chemin de *Montania*. Les Turcs les ap„pellent *Jani-Capliza* c'eſt a dire *Nouveaux* „ *bains*. „ Quorum deſcriptionem exſecutus, deinde ſic ſubjicit Noſter. „ A deux milles de Pru„ſe & a un mille des *Bains nouveaux* ſur le „ chemin qui va de Smyrne a la ville de *Cecbir*„*gé*, ſont les anciens bains de *Capliza*, que les „ Turcs appellent *Eski Capliza*. Le Docteur „ Marc Antoine *Cerci* nous y accompagna & „ nous fit remarquer, que dans ce village il y „ avoit un bel Imaret; c'eſt ſans doute celui „ qui fut fonde par Mourat I. Les eaux du vieux „ Capliza ſont fort chaudes & quoique le bâti„ment ſoit a peu pres comme celui des nou„veaux bains & par conſequent peu ancien; il y „ a beaucoup d'apparence que ce ſont les eaux „ chaudes Royales dont ſe ſervoient les Grecs „ du tems que leur Empire floriſſoit, & dont „ Conſtantin & Etienne de Byzance ont fait „ mention. Mahomet I. les fit retablir & mettre „ dans l'etat où elles ſont.

(173) In Gruteri, Reineſii, Fabretti, Muratorii inſcriptionibus vix uſquam *Aeſculapium* ſine *Hygia* (ejus filia) nominari videas; quae alicubi *Salus* aut *Sanitas* Latino nomine nuncupatur. Ac ſane LEX. COLLEGI. AESCVLAPI. ET. HYGIAE, quae in illuſtri marmore Barberino deſcribitur apud Fabrettum pag. 724. & apud Sponium, quae amborum religio Romae ſub Antonino Pio fuerit, docere poteſt: ut alia plura monumenta taceam. Ex hoc vero loco diſcimus, templum aut aram Aeſculapii apud Thermenos fuiſſe, eoque ſacrificare loturos conſueviſſe. Serpens baculo involutus (celebre Aeſculapii ſymbolum) in Pruſaeuſium nummis exhibebatur, ut in Diatr. 2. animadvertimus.

(174) Graece eſt, *ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν ζεμάτων*. Atqui apud probos ſcriptores ζέμα eſt *decoctum*, adhuc fervens utique, quod & derivatio oſtendit. Hinc Dioſcoridi *ζέμα ἀψινθίου* eſt *decoctum abſinthii*. Eidem ſcriptori id ſaepius *ἀπόζεμα* vocatur. Apud Latinos autem aevi ſequioris ZEMA aut eſt *juſculum* (Papias *jus coquinae* interpretatur: in Gloſſis Ms. *Zema, aqua ſaginata, ubi caro coquitur*) aut quaelibet fervens aqua ſive *decoctum* (Apicius VIII. 1. *Mittitur in zema, quod eſt decoctum*; & cap. 6. *Bullienti zema, quod eſt decoctum*) aut poſtremo per ſynecdochen eſt *cacabus* ſive *caldaria, lebes*, in quibus ferveſit liquor: cujus ultimae notionis vide exempla apud Cangium in Gloſſ. Lat. Etſi vero *Caldaria* eſt balneare vocabulum; tamen in his Actis vox *ζέμα* (ſexcenties repetita) non eſt dubium, quin fervidam balnearum aquam, ſive abſolute *calidam* notet. In Etymologico Magno Ζεμὸν (niſi legendum ſit ζέμα) exponitur *τὸ θερμόν*. Ex quo vides quid in his Actis *τὰ ζέματα* appellaverint. Hinc etiam ad finem ſect. 3. *τὸ ζέμα* Julius ſtatim *ἐκπυρούμενον ὕδωρ, aquam fervidam* interpretatur.

(175) Julius hic Baſſus anno ſequente, quando a Bithynis repetundarum eſt accuſatus, multum aetate proceſſerat ex Plinio extrema epiſt. nona lib. X. Hinc non temere heic narratur ſe *in fontibus calidae* (*ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν ζεμάτων*) refocillaſſe: nam aquae hujuſmodi prope fontem Calidiores fluunt, quae mox in lacum collectae tepidiores evadunt. Atqui ſenes calida [maxime menſe Maio, quo haec geſta fuerunt] juvantur, uti juvenes frigida.

(176) Graece eſt *ἐκέλευσε τεθῆναι αὐτῷ θρόνον*. Quae de tribunali temporario, quod ubivis a praeſide luſtrante provinciam ſtatui poterat, ſunt capienda. Nam fixum ac manſurum tribunal in metropoli, aut celebrioribus tantum in locis erat, in quibus plurimum reſidebat.

(177) Graece eſt, *Ἀχθέντος δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος, εἶπεν . . Ἰούλιος*. Sed *ὑποστιγμὴ* [*diſtinctio*] luxata reponenda eſt ante *ἐπὶ τοῦ βήματος*. Nec enim *Ἐπὶ* cum caſu patrio motum ſignificat, ſed ſtatum; ac vertendum *In tribunali*, ſive, ut Latini loquebantur, *Pro tribunali*. Prior interpres haec verba, ut & ſexcenta paſſim alia praeteriit, ſententiae unice affixus.

(178) Actorum initio Julius iſte *Proconſul* inſcribitur, quae vox (ut Diatr. 3. oſtendimus) omnibus provinciarum popularium rectoribus communis erat: at mox in tota hac hiſtoria idem non alio nomine quam *ὑπατικὸς* (*conſularis*) vocatur. Neque id vero lectorem turbet. Nam qui *proconſules*, iidem (ſaltem ſi conſu-

les

Digitized by Google

, quanta deorum ſit efficacia ; tu qui Chriſtum invocas , vaniſque
, fabulis adhaereſcis . Vide deorum providentiam, tibique exhibi-
, tam beneficentiam . Vide patris (180) noſtri Aeſculapii gratiam
, ac virtutem, eumque adores , cenſeo , ut & a vinculis ac flagris
, liber evadas, & quod reſtat vitae bona cum corporis (181) habi-
, tudine tranſigas , ac ſine metu tuam inhabites (182) patriam .

2. Patricius epiſcopus dixit : *Quam multa paucis elocutus es mala, ac ſexcentarum peſtium ſcatebras brevi ſermonis circuitu* (183) *effudiſti*. Julius Conſularis dixit: , Quid enim mali locutus ſum, quamobrem , ita me, miſer, (184) captas ? an ulla eſt in iis, quae ſub aſpectum, , ca-

les ante fuiſſent) *conſulares* nuncupabantur , teſte Strabone lib. XVII. extremo : *In ſuas provincias populus praetores aut* [ὑπατικοὺς] *conſulares mittit* . Ac paſſim videas ſub Caeſaribus illarum decem praetoriarum populi provinciarum rectores modo *praetores* , ſaepius *proconſules* , nonnumquam *conſulares* vocari . Hinc Campaniae rectores in Graecis aliquot inſcriptionibus apud Gruterum & alios vocari ἀνθυπάτους [*proconſules*] deprehendi , quibus tamen ipſe inſtitutor Hadrianus *Conſularium* nomen indidit , uti ex Spartiano liquet .

Illud magis miror , quod Atticum Syriae praeſidem ſub quo S. Simeon Hieroſol. epiſcopus martyrium pertulit, ὑπατικὸν [*conſularem*] Hegeſippus apud Euſebium III. 32. vocavit ; quum tamen Syria ſemper Caeſaris provincia fuerit . Huic difficultati, quae viros criticos adhuc exercet, abunde a nobis ad XVII. Sept. [ubi de S. Simeone] ſatisfiet. Ut vero paucis heic in anteceſſum rem omnem complectar, *Conſularis* quidem vox proprie proconſulibus ſeu popularibus rectoribus tribuebatur : eaque nomenclatione honorifica Caeſarei rectores initio caruere . Sed , ut plura in provinciis ſenſim immutata fuerunt ; ſic coepere Caeſares quoſdam legatos cum *conſulari poteſtate* in provincias mittere [vide in ſuperiore Diatriba capite I. Plinii inſcriptionem, in qua *conſulari poteſtate* is miſſus dicitur] qua qui impertiebantur [nec enim id paſſim, ſed paucis concedebatur] ii *Conſulares* , non ſecus ac proconſules , dici poterant . His adde quod nonnulli [uti Plinius] revera conſules ante fuerant ; unde & jure ſuo *conſulares* vocabantur . Sed de his ad XVII. Septemb. plura dabimus .

[179] Tota haec periocha uſque ad ſectionis finem ex rhetorum palaeſtra huic conſulari proceſſit. Ac revera Julium hunc Baſſum oratorem fuiſſe, oſtendimus Diatr. 3. 6. 2. Hae ſunt ῥητόρων δεινότητες [*rhetorum eloquia*] quas redarguiſſe Patricius in Menaeis dicitur , ut ibidem animadvertimus . Ac plura fortaſſis ornate & eloquenter Julius effuderat , ex quibus ſcriptor Actorum tantum ſummam heic delibavit .

[180] *Patris* nomenclatio oſtendit , Pruſienſes Aeſculapium inter deos tutelares adſciviſſe : quod & docet nummus, cujus ſupra commemini. Dixeris, proconſulem non fuiſſe domo Pruſaenſem . At quamdiu proconſul erat, ſe pro cive gerebat. Aut ſaltem Actorum ſcriptor conſuetam Pruſienſibus loquendi conſuetudinem ſervavit .

[181] Graece ἐν εὐσταθείᾳ . Quae vox etiam εὐεξίαν h. e. *bonam corporis habitudinem* notat. Plut. de praecept. ſanit. ubi de Epicureis , ait : τοῖς τὴν ὑμετέραν σαρκὸς εὐσταθείαν. Atque ea ſignificatio [non vero *tranquillae* vitae, quae priori interpreti placuit] heic convenit, ubi de Aeſculapio colendo rhetor perorat .

[182] His verbis oſtenditur, ibi Patricii patriam fuiſſe , ubi haec dicebantur . Ergo Pruſa Olympena [cui has calidas adhaeſiſſe , Diatr. 2. docuimus] ſimul & palaeſtra pugilis , & ſedes epiſcopi, & natale ſolum Patricii aut fuit aut ab Julio putabatur: quae ſatis ibidem explicuimus .

[183] Graece eſt ἀνωμβρήσας . Verbum Ἀνομβρέω i. e. *ſcaturire facio, depromo, effundo*, ter in Syracide reperitur, XVIII. 29. XXXIX. 8. L. 29. Quibus locis in aliis cod. I pro H in penultima ſcribitur , tamquam ab ἀνομβρίζω : quod & in his Actis uſurpatur .

[184] Pro *captas* Graece eſt συνελογίσω με . Atqui συλλογίζομαι [quod eſt *ratiocinari*, aut *computare*] nuſquam cum accuſativo perſonae conſtruitur. An igitur e ſcriptoris manu fuerit συνελοχίσω με ? Etſi vero συλλοχίζω uſurpatur pro eo quod eſt *In centurias aut decurias colligere* ; tamen quia λόχος ſaepe inſidias notat , fieri poteſt , ut heic pro *inſidior* uſurpetur . Aut ſi ſana eſt codicis Florentini lectio , τὸ συλλογίζεσθαι cum accuſativo perſonae erit heic , captioſis argumentationibus velle irretire aliquem, aut ſimpliciter *captare* .

Digitized by Google

, cadunt , fallacia ? , Patricius dixit : *Clariſſime* (185) *conſularis, ſi quidem patienter & attente audire animum inducas, docebo te de calidae hujus origine* . Conſularis dixit : , Quid ſcitamenti argutius excogi-, tati ſis deprompturus , exſpecto : age eloquere, ut quid tibi velis ediſcam . , Patricius dixit : *Minime vero gentium* . Conſularis dixit : , Quid ergo ? aliter ne de thermis iſtis narras ? , Patricius dixit : *Chriſtianus ſum; & Divinorum myſteriorum cognitio ineſt omnibus, qui quidem Deum verum norint . Quare & ego , peccator & Chriſti ſervus, veritatem de hiſce* (calidis) *teneo* .

3. Conſularis dixit . , Antiquis philoſophis majorem te (186) fa-, cis ?, Patricius dixit: *Sapientia hujus mundi ſtultitia eſt apud Deum . Scriptum eſt enim : Qui comprehendit ſapientes in aſtutia eorum . Et rurſus gratias Patri ſuo agens Chriſtus dicit : Gratias tibi ago, Pater, quoniam abſcondiſti haec a ſapientibus & prudentibus, &* (187) *revelaſti ea parvulis . Ita , Pater , quoniam ſic placitum fuit ante te . Et rurſus Apoſtolus : Non cognoverunt veritatem ; ſi enim cognoviſſent, numquam Dominum gloriae crucifixiſſent* . Conſularis dixit . , Grandia tu , quidem verba (188) crepas : vel ſic tamen, quae te docturum pol-, liceris, audiemus . Age ergo, ediſſere unde thermae iſtae exſiſtant ; , aut cujus virtute fervens haec aqua in tantum ebulliat . Ego enim , ſic cenſeo , ſpontaneum (189) hoc lavacrum deorum providentia , ac munere ad ſanitatem adipiſcendam hominibus fuiſſe conceſ-, ſum. ,

4. Pa-

(185) Prior interpres vertit , *Illuſtriſſime* . At non temere mutandae ſunt ſollemnes verborum conceptiones . Qui Romanis *Clariſſimi* [titulus is dignitatis eſt] ii Graecis λαμπρότατοι vocabantur . Itaque in Philoxeni Gloſſis *Clariſſimus* exponitur λαμπρότατος .

(186) Graece: *Antiquis philoſophis majorem te quemdam* ἐυαγγέλλῃ (ſed corr. ἐπαγγέλλῃ) εἶναι, *promittis eſſe*? Ceteroqui verbū εὐαγγέλλομαι (quod proprie eſt *laeta nuntiare*) ſimpliciter pro *nuntio* memini me in Phalaridis epiſtolis legiſſe ; ita ut id verbum tolerari poſſit tum heic , tum infra hac ſectione , ubi iterato legitur . Sed praeſtat cum Π ſcribere ; ſicuti & ſupra ſect. 2. ἐπαγγέλλῃ cum Π legitur .

(187) Pro ἀπεκάλυψας , quod heic in Graeco legitur ; nemo non videt reponendum eſſe ἀπεκάλυψας .

(188) Graece eſt κομβολογεῖς , quod Bollandiſta adnotator cenſet compoſitum ex κόμβος [*nodus*] & λόγος [*ſermo*] . Atqui κόμβος eſt potius rei veſtiariae vocabulum , unde ἐγκομβώσασθε *induimini* 1. Pet. V. 5. Verum quid moror ? Quemadmodum pro κόμβος interdum legitur κόμπος ; ſic viciſſim heic κομβολογεῖς ſcriptum fuit pro κομπολογεῖς . Quod verbum etſi abeſt a lexicis ; tamen ſicuti reperitur κομπορρήμων , *grandiloquus, tumidus jactator* , & κομπολακύθης , & κομποφακελορρήμων eodem ſignificatu; ſic & uſurpatum fuiſſe verbum κομπολογεῖν [quod eſt fundere ampullas , & ſeſquipedalia verba] ex hoc loco diſcimus .

(189) Graece eſt τὸ αὐτόματον, ſupple λουτρὸν, h.e. *ſpontaneum* ſeu *naturale lavacrum* . Sicuti enim αὐτοφυῆ λουτρὰ Paulus Aegineta dixit, ſic [quia αὐτόματος & αὐτοφυὴς ſunt ſynonyma] eadem & αὐτόματα λουτρὰ dicebantur , & poſtea abſolute τὰ αὐτόματα & τὸ αὐτόματον ; quemadmodum & τὰ θερμὰ abſolute & τὸ θερμὸν uſurpabant, ſubaudito ὕδωρ aut ὕδατα. Spontanea lavacra ſic ab artificioſis differunt , ſicuti Theophraſtus l. 3. τὰ αὐτοφυῆ opponit τοῖς διὰ τέχνης .

4. Patricius dixit : *Jube, o Conſularis, attolli* (190) *vela, ut omnes exaudiant*. Quumque conſularis juſſu vela allevata fuiſſent, multitudo locum complevit. Tunc Patricius voce ſublata dixit. *Omnipotens aeternus Deus, qui bonitate ac benignitate ſua per unigenitum Filium ſuum genus hominum fecit, quique ignem & aquam ex* (191) *inviſibilibus nec antea exſiſtentibus ſubſtantiis condidit, quum quidem ex igne lucem* (192) *& ſolem & luminaria cetera conſtruxiſſet ; verbo praecepit, ut perque diem perque noctem facis inſtar praelucerent : tantumdem enim potentiae, quantum & voluntatis habet. Idem vero quum ex aquis firmamentum caeli compegiſſet, terramque ſuper aquas* (193) *ſtabiliviſſet ; omnia, quae in eis ſunt, praeſcia providaque ſua virtute fecit, ne forte formandum a ſe hominem quidquam eorum deficeret, quae ſunt*

(190) Velum heic intelligi, quod tribunal judicis a turbae forenſis oculis removebat, non eſt dubium. Suidas Παραπέτασμα interpretatur τὸ λεγόμενον βῆλον, *quod* [Latine] *velum dicitur*. Velum in cauſis gravioribus ac potiſſimum criminalibus praetendebatur, quo dabatur intelligi, quaeſtionem diutius eſſe duraturam. Baſilius ep. 59. ad Euſtath. *Principes mundi hujus quoties reum aliquem morte ſunt damnaturi* [ἐφέλκοντες τὰ παραπετάσματα] *adducunt vela, adſcitiſque peritis, in diſceptando temporis multum inſumunt*. In S. Clementis Conſtit. II. 52. *Licet confiteatur maleficus, non illico eum ad ſupplicium mittunt ; ſed pluribus diebus, non ſine frequenti concilio* [Gr. μετὰ συμβουλίας πολλῆς, quod non recte interpres, *Cum multa conſultatione*] *&* [παραπετάσματος μέσου] *velo interjecto inquiſitionem inſtituunt*. Haec eo adſcripſi, ut *incautum & incuſtoditum* [Plinius IV. 9. appellat] hujus Julii Baſſi ingenium agnoſcas, qui Patricium vix dum leviter interrogatum morte damnavit. Qui & in eo ſeſe *incautum* & *incuſtoditum* praebuit, quod levari vela Martyri indulſerit. Quid enim? Inde periculum imminebat, ne quis ex multitudine ſe Chriſtianae ſectae adjungeret. At interim tale quid contigiſſe, Acta haec non produnt, tanto veraciora, quanto admirabilium narrationum abſtinentiora.

Sed ad vela quod attinet, ea non niſi gravioribus in cauſis obducebantur. Nam leviores *levato velo* cognoſcebantur. Hinc l. 5. C. *de naufrag.* ab Honorio & Theodoſio ſcriptum fuit : *De ſubmerſis navibus decernimus, ut levato velo iſtae cauſae cognoſcantur*. Plura de his velis eruditi viri dederunt, Lipſius ad Senecae epiſt. Gutherius, & Cangius in Gloſſar. qui & exempla ex Martyrum Actis quaedam affert.

(191) Τῶν ἀφανῶν [*inviſibilium*] nomine chaos primigenium intelligit. Quae locutio ſumpta eſt a Senioribus, apud quos illud Gen. I. 2. *Terra autem erat inanis & vacua*, ſive [ut Hebraice legitur] *erat thou & bou*, redditur ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, *erat inviſibilis & incompoſita*. Nec dubium eſt quin ſermone Helleniſtico *Inviſibile* tantumdem quod chaos fuerit.

(192) Locus hic pulcherrimus eſt ad praecidendam antiquorum difficultatem, quomodo lux primigenia, quam Deus primo die protulit, per ſe ſubſtiterit ſine ſubjecta ſubſtantia. Atqui quum dicitur, *Facta eſt lux*, nomine τοῦ אור *or* [i. e. *lucis*] ignis ſubſtantiam decet intelligere [ſi ſancto huic Martyri credimus] praeſertim quum vox *Or* etiam *ignem* Hebraeis juxta ac Chaldaeis notet. Ex igne porro hoc primigenio triduana illa lux, antequam luminaria fierent, orbi emicuit : quemadmodum & Greg. Nyſſenus poſtea diſertim docuit, & poſt Nyſſenum alii. Ergo pro *Fiat lux* poterat reddi *Fiat ignis* ; niſi in Marci Evangelio (ubi legitur θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς, *calefaciens ſe ad lucem*) *lux* pro *igne* ſumatur. Poſtremo & ex eodem illo igne primigenio luminaria quarto die elaborata fuerunt, ut heic Martyr docet.

(193) Graece eſt ἑδράσας a verbo ἑδράζω, *ſtabilio, fundo*, quod Graecis V. T. interpretibus ſaepe uſurparum video, profanis non item. Nam quas voces verbi hujus Heſychius & Suidas ſuo lexico intexuerunt, eas illi a Biblicis interpretibus aut Helleniſtis aliis hauſiſſe videntur, non praeter morem. In Cyrilli Gloſſis ἑδράζω eſt *Conloco, Sedo, Stabilio* : & ἕδρασμα eſt *Pulvinarium*.

Digitized by Google

ſunt ad uſum conducibilia. Quumque rurſus praeſciret, fore homines qui dominum ſuum Deum & creatorem ad iracundiam concitarent, & relicto Deo vero, diis qui non ſunt, ſervitutem impenderent, paravit alia loca duo, quorum unum bonis omnibus, quae nemo conjectura aſſequi queat, refertum, ſempiterno lumine colluſtrari juſſit, alterum vero caliginis & poenae ignis aeterni locum eſſe voluit: ut illi quidem, qui Deo placuerunt, bonorum poſt reſurrectionem ex mortuis participes facti, in lucis verſentur domicilio; hi vero, qui cum irritaverunt, in tenebricoſo loco genus omne ſuppliciorum perferant.

5. (194) *Porro ubi ignem ab aquis, ſicuti & lucem a tenebris, diſcreviſſet; eorum utrumque per univerſas res creatas minutatim ſparſit. Eſt enim ignis, juxta ac aqua, ſupra firmamentum* (195) *caeli: itemque ignis & aqua ſub terris conditur. Ceteroqui & ſupra tellurem aquae ſunt, collectae in congregationem unam, quae maria appellantur. At quae ſub terris manſerunt (abyſſos dico) ex iis veluti ſiphones ſurſum ſupra terram in uſus noſtros protruduntur. Indidem vero & aquae calidae originem trahunt. Nam quae longius ab igne* (196) *ſubterraneo abſunt, Dei optimi providentia, frigidiores erumpunt. At quae propiores igni ſunt, ab eo fervefactae, intolerabili calore praeditae promuntur foras. Sunt & alicubi tepidae, quippe non parum ſed longiuſcule ab eo igne remotae. Atqui ille infernus ignis impiarum eſt animarum carnificina; non ſecus ac ſubterraneus frigidiſſimus gurges, in glaciei* (197) *glebas concretus, qui* (198) *Tartarus nuncupatur: in quo & dii veſtri,*

(194) Hanc ſectionem, quae diſſertationem de thermarum origine continet, ex non abſimilibus aliorum concionibus, et inedito quodam Graeci ſcriptoris loco, in ſeq. Diatriba illuſtrabimus.

(195) *Firmamentum* [ſive *expanſum*] eſt *τάσις* [uti Plato vocat] h. e. *extenſio* illa, quam nos aerem vocamus. Aquas vero, quae ſuper firmamentum ſunt, nubes intellige.

(196) Τὰ κατὰ πυρὸς, quod heic nullo ſenſu legitur, mutabis in τῷ πυρὸς.

(197) Graece ſcribitur εἰς βόλως (corr. βώλους) κρυστάλλου πεπηγώς. Quamquam ſi βόλους retineas; tum ſumptum id erit ex Job XXXVIII.28. ubi βόλους δρόσου (*guttas roris*) legimus. Sed prius veriſſimum eſt.

(198) Quod Tartarum definit *frigidiſſimum locum*, conſentientem in eo habet antiquitatem. Hinc Heſiodus in Aſp. Tartarum vocat *frigidum*: ψυχὴ δ' ἀϊδόσδε κατῆεν Τάρταρον ἐς κρυόενθ'.

. . . . Animus demiſſus ad Orcum
Tartara ſub gelida . . .

Ac Plutarchus in de primo frigido ſcribit: Τάρταρος ὑπὸ ψυχρότητος κέκληται, *Tartarus a frigore appellatus eſt.* Deinde id probat auctore Heſiodo τάρταρον ἠερόεντα *Tartarum obſcurum* vocante: id enim epitheton Tartaro perpetuum eſt apud Heſiodum & Homerum; ut non immerito Crates apud Stephanum *Tartarum* definierit *Sub polis aerem quemdam craſſum, frigidum, & obſcurum*, loca intelligens circa *Thulen*, quae vox Chaldaice *umbram* ſive *tenebras* notat. Poſtremo idem Plutarchus ut fidem faciat, Tartarum a frigore appellatum, ſic addit, καὶ τὸ ῥιγοῦντα πάλλεσθαι καὶ τρέμειν, ΤΑΡΤΑΡΙΖΕΙΝ: *& qui horrore concutiuntur, & contremiſcunt, TARTARIZειN* dicuntur. Eadem & in Euſtathio reperias. Atqui excipit Voſſius, verbum ταρταρίζω videri potius a τάρταρος factum, quam contra. Verum bona cum Voſſii venia Plutarchi argumentatio ſic procedit. Ταρταρίζω eſt *algere* ac *tremere*. Quod verbum quum a ſuo primitivo τάρταρος fluxiſſe oporteat, id

argu-

veſtri, & qui cultum eis impenderunt, non modo nunc cruciantur, ſed & in ſaecula ſaeculorum cruciabuntur. Quemadmodum & quidam (199) *veſtrorum poetarum dixit:*

Qua terminus (200) *ultimus exſtat*

Ter-

argumento eſt, ei voci ſubjectam olim fuiſſe *frigoris* notionem. Ea vero notio ex radice aliqua Phalegicae linguae manarit neceſſe eſt. Ergo ſive טרד ſive תרד ea radix fuerit; inde poſtea per notam reduplicationem verbum *Tarter* exſtiterit, h. e. *frigore concuti*. Eſt in eo verbo etiam horroris onomatopoeia quaedam. Vtut eſt; vocem certe *Tartari* ab oriente venire, oſtendit vox Etruſca *Tartari* fluvii, unius ex Padi oſtiis: quibus omnibus nomen ab oriente quaeſitum fuiſſe, oſtendimus in Tyrrhenicis. Nec de nihilo eſt, quod pars Aſiae gelidiſſima prope polum *Tartaria* haud heri aut nudius tertius vocabatur.

Jam vero, quod Martyr addit, *In quo dii veſtri ... cruciantur*, conſentit cum eo quod ibidem Stephanus ex Homero narrat, Tartarum τόπον εἶναι συνέχοντα τοὺς περὶ Κρόνον, καὶ ὑπὸ γῆν ὄντας. Vbi cave ne te fallat interpres ita reddens: *locum eſſe, qui continet Saturnum & qui ſub terram ſunt*. Τοὺς περὶ Κρόνον heic intellige *Saturni commilitones* (Titanas). Spectavit enim Stephanus illud Heſiodi Theog. 851.

> Τιτῆνές θ' ὑποταρτάριοι, Κρόνον ἀμφὶς ἐόντες.
>
> *Saturni & commilitium, ſub Tartara truſi Titanes.*

Vbi οἱ ἀμφὶς eadem prorſus locutio eſt, atque οἱ περὶ apud Stephanum. Hinc Aeſchylus Prometheo Jovem gloriantem facit, *quod ſuo conſilio ductuque Tartari nigra ſpecus tegat antiquum Saturnum* [Αὐτοῖσι συμμάχοισι] *cum ſuis commilitonibus*, h. e. cum τοῖς περὶ Κρόνον. Porro Titanum cum diis caeleſtibus bellum, horum victoriam, ac Titanas ſub Tartarum detruſos in Theogonia fuſe deſcribit Heſiodus, ubi plurima paſſim eſt Tartari mentio.

(199) Ea citandorum poetarum ratio ſumta eſt ex Paulo Ep. ad Titum I. 12.

(200) Hinc uſque ad Πείσονται δὲ καὶ οἱ ἐν Σικελίᾳ &c. perturbarunt omnia librarii, dum ſcholia duo, quae margini quis illeverat, in textum admiſere invita. Totus is locus nunc quidem in editione Bollandiana ſic habet: Οὔρατα τῆς γῆς καὶ πόντοιο [οὐδὲν ἢ τὰ ἔσχατα πέρατα γῆς καὶ θαλάσσης] ἵνα Ἰαπετός τε Κρόνος τε ἥμενοι; αὐτοὶ τε ἔνθα Ἰαπετός τε Κρόνος τε καθήμενοι. ταῦτα δὲ ὀνόματα θεῶν) οὔτ' αὐγῇσιν ὑπερίονος ἠελίοιο τέρπονται, οὐδὲ τοῖς ἀνέμοις· βαθὺς δὲ Τάρταρος περὶ αὐτῶν τόπον ἔνερθεν, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. In his neque caput neque pes. Verum ubi ſemel intellexeris, ea quae parentheſibus interpoſui, non aliud eſſe quam mera interpretamenta, ex libri ora in textum intruſa; facile poſtmodum (ſpuriis tamen hiſce detractis ac mendis aliquot facili negotio ſublatis). totus hic locus pulchre conſtabit; imo & hexametri illi ſuapte ſponte exſilient, quos ſanctus Martyr ex Homero deprompſit. At prior interpres nihil horum eſt ſuſpicatus: qui in ſua interpretatione additamentorum duorum (quorum prius nunc primum a me parentheſi coercetur: nam alterum in MS. Florentino editor idemque interpres jam antea παρενθέμενον interpoſitum reperit) ſic rationem habuit, tamquam ſi ea ſive teſtimonii ex poeta ſumpti pars, ſive Martyris verba eſſent. Sic ergo totum eum locum reddidit: *Quemadmodum & quidam poetarum veſtrorum cecinit dicens: Fines terrae ac maris NIHIL SVNT, QVAM EORVM EXTREMI TERMINI, in quibus ſedentes Iapetus & Saturnus* [*HAEC ENIM DEORVM VESTRORVM SVNT NOMINA*] *nec fulgore ſereni ſolis, nec ventis demulcentur. Tartarus vero tanto aliis inferior eſt, quanto caelum ſupra attollitur.*

Verum quid moror? Vbi ea duo, quae dixi, ſcholia detraxeris, duo exſiſtent Homeri loca. Quorum prior ex Il. Θ. 478. ſic incipit.

> .... Νείατα πείρατα ....
>
> Γαίης καὶ πόντοιο, ἵν' Ἰαπετός τε Κρόνος τε
>
> Ἥμενοι, οὔτ' αὐγῇς ὑπερίονος ἠελίοιο
>
> Τέρποντ' οὔτ' ἀνέμοισι. βαθὺς δέ τε Τάρταρος ἀμφίς.

Hoc eſt, *Vltimos fines Terrae & maris, ubi Japetuſque Saturnuſque Sedentes nec ſplendore Hyperionis ſolis Oblectantur, nec ventis: profundus enim Tartarus eos circumſtat.*

Quae deinde in Graeco ſequuntur, ea verſum ſextumdecimum ejuſdem libri Homerici efficiunt, qui talis eſt: Τόσσον ἔνερθ' Ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. *Tantum infra Orcum, quantum caelum abeſt a terra.*

Ad ſcholia vero quod attinet, prius tale eſt,

ἰδεῖν

Digitized by Google

Terraeque ac pelagi , quibus Iapetuſque Cronuſque (*)
Fixi haerent , Hyperionia nec luce nec auris
Oblectati animos : imus nam Tartarus urget ,
Tam procul infra Orcum , quam terra abſiſtit Olympo.

Atque(haec ita ſe habere)*vel ex*(201) *eo,qui in* (202) *Sicilia exaeſtuat igne , tibi perſuadeas velim* . Conſularis dixit : , Ergo Chriſtus fecit , haec & non dii ? , Patricius dixit: *Chriſtus ea fecit, quemadmodum ſcriptum eſt : Omnia per ipſum facta ſunt: nam dii gentium daemonia, Dominus autem caelos fecit* . Conſularis dixit ., Rurſus ergo etiamne , caelos Chriſtus fecit ? , Patricius dixit: *Etiam*(203) *: ſicuti ſcriptum eſt : Quoniam videbo caelos opera digitorum tuorum , lunam & ſtellas, quae tu fundaſti* .

6. Conſularis dixit ., Jam ſi te in has thermas projecero , non , urêris,credo,quandoquidem has illius eſſe dicis,qui eas fecit ; deos , autem contemnis ., Patricius dixit: *Deos,quum non exſiſtant, haud equidem ſperno : quod enim* (204) *nuſquam eſt, haud quiſquam carpit . Poteſt autem Chriſtus verus Deus incolumem me reddere : nam ſi quidem hoc vult , certe poteſt . Quod ſi velit diſſolutionem mei per haſce thermas fieri , & id poteſt , qui & omnia , quae ad me indignum ejus famulum attinent , perſpecta habet . Scito adhaec, Conſularis , ne capillum*

οὐδὲν ἢ τὰ ἔσχατα πείρατα γῆς καὶ θαλάσσης, *Nihil aliud* [ſignificat illud ſcil. νείατα πείρατα &c.] *quam ultimos fines terrae & maris*. Ex quo ſcholio diſcimus, illud νείατα πείρατα, quod in Homero legitur , non deſuiſſe in Martyris concione. At in Homero poſt eas duas voces ſequebatur verbum ἵκηαι , quod Martyr omiſit, quippe ab ſcopo ſuo alienum .

Alterum ſcholion illuſtrat ea Homeri verba ἵν' Ἰαπετός τε Κρόνος τε ἥμενοι : quae ſcholiaſtes ſic exponit : αὐτὰ τὰ ἔνθα Ἰαπετός τε Κρόνος τε καθήμενοι· εἰσὶ δὲ ὀνόματα θεῶν. Vult igitur , ἵνα poſitum eſſe pro ἔνθα &c. *Ubi* (inquit) *Japetuſque Saturnuſque ſedentes: ſunt vero* (inquit) *deorum nomina* . Simul autem atque Homeri loca indicavimus , etiam facili negotio maculas omnes abſterſas vides . Ac de loco iſto , ad quem viri docti expaverant , hactenus .

(*) Ideſt Saturnus . Verſus neceſſitas Helleniſmum uſurpare adegit .

(201) Graece nunc eſt : *Πείθονται καὶ τῷ ἐν Σικελίᾳ πυρός* . Sed addenda eſt praepoſitio , ac legendum ἐκ τοῦ ἐν Σικελίᾳ : ut ſit conſtructio ſimilis illi Plutarchi in Romulo , ἀνῃρημένος ἐκ λογίων .

(202) De Siciliae incendiis tantum in his Actis mentio fit: de Campania & Veſuvio nihil. Sed tamen in Menaeis [de quibus in Diatr. V.] non deeſt de Veſuvianis eruptionib. ſermo. Nec equidem quae in Menaeis ſunt, vera eſſe omnia, praeſtare queo . Verum Veſuviana ſub Tito eruptio omnium celebratiſſima viginti tantum annis S. Patricii paſſione antiquior fuit ; quum interim Aetna per id tempus interquieſſet . Quocirca Veſuvii potius quam Aetnae meminiſſe Martyr debuiſſet . Atqui ſalvae res ſunt : nam apud Graecos *Sicilia* interdum eo uſque pertinet, ut etiam Campaniae oram complectatur . Stephanus in *Procbyta* : Προχύτη νῆσος πρὸ τῆς Σικελίας . *Procbyte , inſula ante Siciliam* . Verum de eo , utrum Patricius Veſuvianae eruptionis meminerit , plura in ſeq. Diatriba .

(203) Graece nunc ſcribitur , *Καὶ καθὼς γέγραπται , Et ſicut ſcriptum eſt* : quod nihili eſt . Sed ne dubita, quin Martyr ita locutus fuerit , Ναί · καθὼς γέγραπται . Prius interroganti affirmavit , dicens , *Etiam* : deinde affirmationem ſcripturae teſtimonio roboravit: *Sicuti ſcriptum eſt* &c.

(204) De philoſophorum ſchola petitum ; quorum eſt hoc effatum : *Non exſiſtentis* (οὐκ ὄντος) *nullae ſunt affectiones* . Quo effato proconſulem ludificatur .

Digitized by Google

pillum quidem de cujuſquam capite abſque illius voluntate periturum, ſed ne avem quidem ſine ejuſdem decreto ſeſe laqueo implicaturam. Perſuaſum ſit igitur omni animae, teſtimonium hoc verum eſſe, eos vero qui tecum una lapides colunt, falſo a ſe deos appellatos, tenebricoſo Tartaro mancipari ad ſupplicium.

7. His auditis Julius vehementer indignatus (205) eum in ipſam ferventis aquae (206) ſcatebram praecipitem dari juſſit. Qui quum exſpoliaretur, precatus eſt dicens: *Domine Jeſu Chriſte auxiliare mihi ſervo tuo.* Quo tandem (207) praecipitato, guttarum ex fervida ſcaturigine proſilientium (208) aſpergine milites circum adſtantes inſanabili pernicie laeſi fuerunt. Sanctus vero Patricius in ferventes aquas ingreſſus, ſic tamquam nare in (209) natatoria vide-

(205) Heic quoque *incautum* & *incuſtoditum* Julii hujus ingenium [quod ex epiſtolis Plinii in Diatr. 3. cap. 4. obſervavimus] quis non animadvertat? Qui Patricium indemnatum, nulla judiciali ſententia per juris tramites in eum pronuntiata, irae tantum laxatis habenis, ultimo affecit ſupplicio.

(206) In thermarum Pruſaenſium deſcriptionibus, quas Turnefortius aliique dederunt, tantum ineſſe aquis illis fervorem ajunt, ut injectu duarum frigidae tertiarum, ut ferri a lavantibus poſſint, ſint temperandae (uti narrat auctor libri qui inſcribitur, *Status praeſens mundi*) & ut brevi tempore (minus quam 20. minutorum ex Turnefortio) conjecta in eas ova perfecte durefcant. At thermas veteris *Capliza* (quae ſunt hae ipſae de quibus Acta loquuntur) ceteris calore antecelluiſſe, ſubindicat idem *πυρηναῖς*. Fervor autem ibi maximus ineſt, ubi primum ſcaturigo prorumpit. Ergo Conſularis, ut S. Patricium e medio tolleret, eum in ipſam ebullientem ſcatebram demergi juſſit. Idque Graeca hujus loci verba ſignificant. *Juſſit* (*βληθῆναι ἐν τῷ ἀναβλύζοντι ζέματι*) *in calidam, qua maxime parte ſcaturit, projici*.

(207) Graece eſt *ἀκοντισθέντος*. Ἀκοντίζεσθαι autem eſt *jaculo feriri*. At heic novo ſignificatu (ex conſueta *ἀκυρολογίᾳ* profecto) notat *jaci*, *projici*, ſive *jaculari* paſſiva notione, uti quum *jaculabile telum* dixit Ovidius.

(208) Graece eſt, *σταγόνες ἀπεράντισαν ἐκ τοῦ ζέματος*. Porro illud *ἀπεράντισαν* (ſive potius cum duplici canina *ἀπερρ.*) non aliunde venire poteſt, quam ab *ἀπορραντίζω* i. e. *aſpergo* (quod compoſitum nuſquam alibi, quod ſciam, uſurpatur) cujus aoriſtus *ἀπερράντισαν* ſignificabit *aſperſerunt*: quod heic tamen minime convenit. Quid enim hoc ſibi vult? *Guttae aſperſerunt e thermis*. Ergo, ſi me audis, quam minima mutatione ſyllabae *αν* in *θη*, ſcribendum eſt *ἀπερραντίσθησαν*, quod eſt a paſſivo *ἀπορραίνομαι*, *aſpergor*; ita ut *guttas aſperſas* intelligas, ſive *guttarum aſperginem ex calidis proſilientem*.

At quod ſequitur *ἔφλεξαν αὐτούς* mollius interpretari libuit, *Inſanabili pernicie laeſi* &c. Nec enim morte tenus id malum proceſſit: & ceteroqui *τὸ φλέγειν* apud Heſychium ſignificat etiam *βλάπτειν*, *laedere*.

(209) Prior interpres neſcio unde ſua illa extuderit: *Ipſe vero S. Patricius in balneum, velut in REFRIGERIUM ingreſſus*. Graeca ſic habent: *Sanctus vero Patricius ingreſſus aquam ferventem* [*ὡς εἰς νεροφόρον ἐνήχετο*] *quaſi in nerophoro natabat*. De *νεροφόρῳ* ſive potius *νηροφόρῳ* *nerophoro* nunc porro videamus.

Ac ſane ſi rata ſit lectio per E in prima ſyllaba; poterit allucere aliquid ex Gloſſarum excerptis apud Car. Labbeum, ubi *Νέριον* tantumdem eſt, quod *Navilium*. Nam *νέριον* forſitan eſt pro *ναύριον*. Et *Navilium* apud ſequioris aevi ſcriptores idem quod *Navale*. Itaque vertere poſſis, *Tamquam in navicula ſupernatabat* h. e. ſuperferebatur.

Sed magis eſt ut cum vocali longa *Νηροφόρον* ſcripſerit auctor: quod vocabulum ſit a *Νηρὸς*: de quo Suidas in *Νηρίτης* haec habet. ΝΗΡΙΤΗΣ, *θαλάσσιος κόχλος*. *Nerites eſt marina cochlea*. De nominis vero etymologia ſic pergit. Ἐκ τοῦ Νέω, νῶ (τὸ κολυμβῶ) νηρὸς ἰχθύς (καὶ νηρὸς μυχὸς παρὰ Λυκόφρονι &c.) καὶ ἐκ ταύτης παραγωγῆς ὁ Νηρίτης. Ex Νέω, νῶ (h. e. *nato*) fit *νηρὸς* i. e.

videbatur. Quum multum vero temporis effluxiſſet, nec damni quidquam illi aquarum fervor intuliſſet; animadvertens praeſes id quod evenerat, ira percitus, eum inde a militibus educi, & gladio interfici juſſit. Sanctus vero Patricius protenſis in caelum manibus oravit dicens: *Rex omnium, Deus, qui propria virtute viſibilem juxta atque inviſibilem creaturam contines, qui eos, qui te in veritate invocant, audis, qui thermas haſce in juſtorum quidem ſalutem, impiorum vero ſupplicium comparaſti; adeſto mihi in fidei in te meae conſummatione, ac me ſupernae vocationis praemio dignum effice.* Quumque completa oratione dixiſſet *Amen*, flexis genibus, capite obtruncatus fuit. At qui aderant Chriſtiani ſublatas Sancti reliquias (210) curaverunt, atque in (211) Euripo publico depoſuerunt. Conſumma-

(i. e. *natator*) *piſcis* (*&* νηρὸς μυχὸς *apud Lycophronem* &c.) *& ex tali derivatione &* Νηρίτης *Nerites oritur*. Vides igitur τὸ Νηρὸς a Νέω deduci & *natatorem* ſignificare. Quo poſito vox Νηροφόρος *natatoriam* piſcinam ſignificabit, eadem componendi ratione, qua λαοφόρος *via* dicitur, quia πολὺν λαὸν φέρει. Sic & *Natatio* quod urinatores multos ſuperferret, νηροφόρος dicebatur. Appoſite vero natatoriae heic mentio fit, quia ab his Pruſaenſibus thermis natationem non defuiſſe, neceſſe eſt; quae vix uſquam a thermis aberat: quam ne hodie quidem a Pruſaenſi *Caplixa* [non *Calipſo*, uti per errorem editum fuit] abeſſe, memorat auctor libri cui titulus *Status praeſens mundi*. Videatur & Joannis Evangelium cap. V. & IX. de κολυμβήθρᾳ, quam vetus interpres *Natatoriam* reddidit. At in Cyrilli Gloſſis eadem Graeca vox *Natatura* vertitur: quod non neceſſe eſt in *Natatoriam* mutare; nam plura ſunt ejus terminationis vocabula non inſcite derivata. De natatione, quam Acragantini Geloni regi fecerunt longam ſtadia ſeptem, cubitos viginti profundam, videatur Athenaeus lib. XII. Et haec de voce Νηροφόρος, quatenus natationem heic notat, ſufficere poterant.

Verum difficultatem creat Phrynichus, apud quem ſic legitur Νηρὸν ὕδωρ μὴ εἴπῃς ἀλλὰ πρόσφατον. Quum ergo νηρὸν de aqua dici vetet, ſed πρόσφατον malit; ex eo fit νηρὸν tantumdem eſſe quod *recentem*. Fateor. Verum ea τῷ νηρὸς notio venit a νεαρὸς. At vero ubi νηρὸς urinatorem deſignat, id fit a νέω. Atque haec poſterior ſignificatio latius patet. Nec enim tantum Νηρίτης [qui & Νηρείτης Heſychio dicitur] inde fit, ſed & *Nereum* patrem & *Nereidas* Nymphas indidem ſibi nomen quaeſiiſſe, non dubito. Et hoc vidiſſe antiquos grammaticos, argumento id eſt, quod Suidas poſt ea verba, quae ſupra recitavimus, eos reprehendit, qui τὸ Νηρίτης conchylium ἐκ τοῦ Νηρεὺς a *Nerei* nomine deducerent; nam ſi, inquit, inde fieret, diphthongum in penult. aſſumeret, ac νηρείτης dicendus eſſet. Verum hoc ſibi grammatici illi voluerant, a νηρὸς *natator* & *Nerei* & *Nereidum* & conchylii quod *nerites* dicitur, vocabula derivari. Porro *Neriti* [h. e. urinatori conchylio] ſimilis eſt, ſi non eadem, concha Veneria; de qua Plinius IX. 33. ſic narrat: *Navigant ex his Veneriae* [pro *Veneriae* in antiquioribus editis *Neritae* legebatur] *praebenteſque concavam ſui partem, & aurae opponentes, per ſumma aequorum veliſicant.* De *nerite* Ariſtoteles IV. hiſt. an. 4. Oppianus I. Halicut. v. 331.

Eodem referri & Lycophronis locus debet, quem Suidas [eo loco, quem ſupra parentheſi concluſimus] indicat tantum, at Etymologicum affert his verbis: Ἐν χθονὸς νηροῖς μυχοῖς, quod ibi exponitur τοῖς κοίλοις ἢ τοῖς καθύγροις. Quaſi νηρὸς idem ſit quod *cavus*, *humidus*. At cum bona grammaticorum venia non video, quin vertere poſſis, *In natatilibus terrae finibus*; ita ut ſit circumlocutio, qua non tantum lacus omnes, ſed & maria deſignentur, quae ſunt in terrae complexu aquarum συστήματα ad nandum apta tum piſcibus, tum ceteris animantibus. Atque haec de νηροφόρῳ.

(210) Καὶ κηδεύσαντες. Cur κηδεύειν *curare* interpretemur, pluribus dictum fuit ad XXV. April. in adnotatis ad Actorum S. Marci finem.

(211) In Graeco legitur ἐν τῷ εὐρίπῳ τῷ δημοσίῳ. Quod prior interpres, *In publica*

natus eſt autem ſanctus (212) Patricius menſe Maio, die (213) undeviceſimo, gratiâ Domini noſtri Jeſu Chriſti, cui gloria & imperium una cum Patre & Spiritu Sancto, nunc & ſemper & in ſaecula ſaeculorum. Amen.

CAP.

blica via reddidit. Putavit enim, uti credo, vias vocari εὐρίπους, quod per eas *late equi* aut *equites* graderentur. At quanto proclivius fuit, dempto uno Π, de εὐρίπῳ *Euripo* heic cogitare? Quae vox non tantum freta reciprocantia deſignat, verum etiam quaſvis aquarum conceptiones. Heſychius Εὐρίπους interpretatur δοχὰς ὑδάτων, *aquarum receptacula*, Euſtathius τόπους πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ὑδάτων, quod eodem redit. Utitur ea notione Joſephus in Antiq. & Dionyſius Halic. & alii, quibus locis interpretes *ciſternam*, lacunam aut quid ſimile reponere amant.

At in Cyrilli Gloſſis quid illud portenti eſt, Εὔριπος, *Columbus*? Columborum genus εὐρίπους uſquam appellatos, haud uſquam reperies. Quare conjiciebam, illud *Columbus* heic politum fuiſſe pro Graeco κολυμβὸς; quae vox *natationem* ſignificat, h. e. tum natandi exercitamentum, tum etiam, credo, piſcinam ad natandum idoneam, quae Latinis etiam *natatio* dicitur. Verum his miſſis, cur columbus avis εὔριπος diceretur, rationem reddet Iſidorus XII. 7. ſic ſcribens: *Columbae dictae, quod earum colla ad ſingulas converſationes* [etiam ex Seneca ep. 74. al. 75. *Converſatio* pro *Converſio* affertur: aliis ibi interim *Conſervatio* legentibus] *colores mutent*. Quod Iſidori etymon pro ridiculo habitum ſcio. Nec enim in *Columbo* aliud quam primam COLoris aut COLLi ſyllabam deprehendas. Et certe falſus eſt Iſidorus. At anſam errori praebuit, quod Columbum a colorum in collo mutatione εὔριπον appellatum inaudiverat [ſicuti & homo inſtabilis εὔριπος ἄνθρωπος *Euripus homo* Graecis dicitur, ob notam freti reciprocantis inconſtantiam] quod Vir ſanctus minus intelligens, a *colorum in collo mutatione columbi* nomen arceſſivit. At ea tantula S. Iſidori hallucinatio perutilis tamen fuit; nec enim niſi Hiſpalenſi duce nunc demum intelligimus, columbum non alia de cauſa in Gloſſis εὔριπος nomen conſecutum, quam ab ea quam dixi inſtabilitate colorum. Sed longiuſcule a propoſito digreſſus, in viam redeo.

Non ſolum autem apud Graecos, ſed & apud Latinos *Euripi* vox quamvis aquarum conceptionem notat. Notus eſt Tullii locus in V. de leg. dicentis, *Ductus aquarum, quos iſti Nilos & Euripos vocant, quis non, quum haec videat, irriſerit?* Ex quo vides, putaſſe Ciceronem, ſicuti *Nili* ſic etiam *Euripi* nomen ex proprio evaſiſſe μεταφορικῶς appellativum [alioqui nullus fuiſſet irriſioni locus] aut certe a ſignificatione freti tranſiiſſe ad notanda quaevis longe minora conceptacula. Sed & ductus aquarum in circo vel arena *Euripos* fuiſſe nuncupatos, habes apud Plinium VIII. 7. 26. Suetonium in Julio cap. 39. Lampridium in Heliogabalo cap. 23. Caſſiodorum III. Var. 51.

Ex his vides, S. Patricium non longe a loco certaminis nactum fuiſſe ſepulturam. Itaque nihil veriſimilius dici poteſt, quam prope balneas aliquam fuiſſe ſive piſcinam, ſive natationem, ſive cujuſvis generis aquarum conceptionem, aut ductum, vulgo *Euripum publicum* appellatum; ac prope eum locum S. Patricii reliquias inhumaſſe Chriſtianos.

Ceterum haud facile cum Pruſa urbs alia fontium multitudine & copia certaverit teſte Turnefortio loc. cit. *Il ſemble que Pruſe ait été faite exprés pour les Turcs; car le Mont Olympe lui fournit tant de ſources, que chaque maiſon a ſes fontaines* [proinde is Pruſam cum urbe *Granata* ea parte confert] *La plus conſiderable . . . fournit de l'eau de la groſſeur du corps d'un homme*, &c.

(212) Acta quidem nullos commilitones S. Patricii memorant. At in Graecorum libris tres ei ſocii paſſim adjungnntur, nim. *Acacius, Menander ac Polyaenus*. Quos quidem presbyteros fuiſſe, & eorum ſynaxin agi *in aede ſanctiſſ. Dominae noſtrae quae eſt in Cyri*, tantum in Synaxario Clarom. apud Bollandiſtas legitur. At noſtrorum Faſtorum mos eſt, ut duce tantum ſignato, συναθληταὶ (*ſocii*) ſi qui ſint, ſubaudiri jubeantur.

(213) Merito igitur hoc die in noſtro marmoreo Kalendario praefigitur nota P. i. e. *paſſionis*, quippe quum die ſuo is Martyr colatur. Concinunt Graecorum metricae Ephemerides in hunc modum.

> Ἐννέα καὶ δεκάτῃ τμῆμε πατρίκιον ξίφος ὀξύ.
>
> *Patricium undeviceno mucro abſcidit enſis.*

Digitized by Google

C A P. II.

Ex Graecorum libris Liturgicis Elogia S. Patricii aliquot.

Quae modo dedimus Acta, ea ſinceritatem uſquequaque ſpirare, nemo non videt. Nec quiſquam criticorum adhuc repertus eſt, qui eis (214) obloqui ſuſtinuerit. Tamen fuiſſe & Acta alia pleniora, quorum quae damus compendium videri poſſint, vix dubito. Etenim ut omittam quod quae produximus, alicubi circumſtantiis pluribus defecta videntur: quae mox ex Graecorum Officiis proferam S. Patricii elogia, ea [paucis forſitan exceptis] bonae frugis eſſe conjicio: & tamen plura in eis de Pruſae epiſcopatu, de ſapientia, de ſociis, aliaque leguntur, quae fruſtra in Florentinis Actis requiras. Adhaec *δεινότητος* [*eloquentiae*] rhetorum, quam devieiſſe Martyr in Menaeis dicitur, vix in Actis initio leve veſtigium ſupereſt, & dictorum ab Julio quaſi ſumma capita. Illa ipſa pulcherrima Martyris concio de thermarum origine, & impiorum ſuppliciis, alicubi quibuſdam partibus copioſior legitur. Quocirca non abuſurum me opera ſuſpicor, ſi quaecumque de hoc aevi Apoſtolici Martyre praeterea reperi, ea partim hoc cap. partim in ſequ. Diatriba cum lectore communicem.

Ac primum in Baſilii Menologio die XIX. Maii totidem ex Graeco verbis ſic legitur. *Certamen S. hieromartyris Patricii Epiſcopi Pruſae, & ſociorum. Sanctus pater noſter Patricius Pruſae urbis Epiſcopus fuit. Is quum Chriſti fidem eos, qui ſe ſibi adjungebant, edoceret; captus ab idolorum cultoribus, coram Bithyniae praeſide adſtitit: a quo interrogatus, libere Chriſtum profeſſus eſt. Dicente autem praeſide, deos coli debere, Jovem, Apollinem, Bacchum, quorum providentia calidae aquae in hominum beneficium erumpunt; reſpondit Sanctus, calidas aquas virtute Chriſti ſcatere, non idolorum, hoc eſt lignorum inanimorum ac lapidum ſenſu carentium. Quamobrem quum in thermas ipſas, qua parte violenter* (215) *ebullirent, conjectus eſſet, incolumis evaſit, omnibus tortoribus uſtis. Ita variis primum tormentis excruciatus, poſtremum gladio occiditur una cum diſcipulis ſuis Acacio, Menandro, & Polyaeno.*

Adhaec in Menaeis Venetae editionis die XIX. Maii aliquanto longius reperitur elogium, cujus titulus talis eſt: *Sancti Hieromartyris Patricii Epiſcopi Pruſae, & ſociorum ejus Acacii, Menandri, & Polyaeni*. Mox hi verſiculi ſubjiciuntur.

Ἐφεῦρε Πατρίκιος ἐκτμηθεὶς κλέος
Ὑπὲρ κλέος παγγηΐνων πατρικίων.
Ἐννέα καὶ δεκάτῃ τμῆσε πατρίκιον
ξίφος ὀξύ.

Patricius obtruncatus invenit decus
Supra patriciorum decus terreſtrium.
Patricii undeviceno caput abſcidit enſis.

Elogium vero quod ſubjicitur, ſic totidem fere verbis [uti meus mos eſt] reddi poteſt. *Quorum* [martyrum in titulo

(214) De his Actis Tillemontius [tom. 5. ubi de hoc S. Martyre] ſic habet: *Des Actes ... qui ne paroiſſent pas mauvais, quoique l'Ecriture y ſoit un peu trop citée, & qu' il ſoit difficile de pretendre que les diſcours, qui ſont aſſez longs, ſoient originaux.* Verum de ſcripturae locis a Martyribus in ipſa interrogatione uſurpatis exempla ſunt prope innumera in actis ſincerioribus. Ac ne longiores quidem conciones exemplis carent. In Actis quidem S. Pionii plures ſunt longiſſimae Martyris in conflictu ipſo diſſertationes: quas ne putes poſtea per otium ab aliis pinguiores factas, prohibet Euſebii de ipſarum longitudine teſtantis locus, quem in S. Pionii Actis obſervavimus. Nec S. Philippi Heracleae epiſcopi diſputationes breviores fuerunt: de quo martyre in Aprili noſtro copioſe egimus. Pluribus ſuperſedeo.

Ceterum eam ipſam S. Martyris diſputationem, quae ſect. 4. & 5. legitur, quam nimiae longitudinis Tillemontius accuſat, antiquos admirationi habuiſſe, eamque paſſim imitatos, in ſeq. Diatriba obſervabimus.

(215) Sic reddendum eſſe credidi, quod Graece ſcribitur: *εἰς αὐτὰς τὰ θερμὰ κοχλάζοντα βίᾳ*. Nam *βίᾳ* heic non nominis vicem gerit [quaſi calidas iſtas *vi* humana fervefactas eſſe, narretur] ſed potius adverbii. Itaque iſtud *βίᾳ violenter* reddidi, ſed ita ut tantumdem ſit quod *vehementer*.

Digitized by Google

ſimique humanitate & hoſpitio) excuterem, memini incidiſſe me in cod. Graecum 790. quo codice excerpta varia continentur. In eo pag. 98. a tergo pulcherrimae hiſtoriae fragmentum, auctore *Geraſimo* (218) *monacho chronographo* (uti titulus indicat) exſtat, quod tum temporis a me deſcriptum nec alibi quod ſciam editum, huc proferre ac Latine reddere non gravabor.

Ex chronographo Geraſimo Monacho.

SVb Tito Romanor. imperatore mons(219)*Veſbius ab ipſo vertice ruptus tantum effudit ignis, ut circumpoſitam regionem cum urbibus concremarit. Quod contemplati gentiles, ac vehementer attoniti, quoſdam eximos Chriſtianos interrogarunt, quonam modo aut un-*

Ἐκ τοῦ χρονογράφου Γερασίμου μοναχοῦ.

ΕΠὶ Τίτου βασιλέως Ῥωμαίων τὸ βέτιον (corrige βέσβιον) ὄρος κατὰ κορυφῆς ῥαγὲν, πῦρ ἀνέβλησε (corrige ἀνέβλυσε) τοσοῦτον, ὡς καταφλέξαι τὴν παρακειμένην χώραν σὺν ταῖς πόλεσιν· ὅπερ θεασάμενοι οἱ ἕλληνες, καὶ σφόδρα καταπλαγέντες, ἠρώτησάν τινας τῶν

(218) Geraſimos monachos haud multos equidem reperio. Geraſimus is, qui e monaſterio Manganorum monachus, anno 1320. CPolitanus patriarcha evaſit, huc non pertinet. Nec S. Geraſimus monachus Baſilianus in Regno Neapolitano prope Leucopetram, cujus aetas & geſta ignorantur, nomine tenus notus; de quo vide Bollandiſtas ad XIV. Junii pag. 974. Nec notior eſt aetas aut res geſtae cujuſdam S. Geraſimi civis Laurentini in Rhegina Calabriae dioeceſi, quem ne monachum quidem fuiſſe, poſſumus oſtendere: de quo Bollandiani ad 24. Junii pag. 820. Poſtremo fuit & antiquior Geraſimus anachoreta celeberrimus (qui in hiſce Faſtis Neap. die 5. Martii colitur: vide ibi dicta) qui anno 475. ad caelum evolavit. Sed utinam praeſtare poſſemus, hunc illum eſſe chronographum fragmenti hujus auctorem. Hic quidem anachoreta Geraſimus in Lycia natus ſcribitur tum in S. Euthymii vita, tum alibi. In Lycia autem celeberrimae erant igniũ eruptiones Chimaerae & Hephaeſtiorum montium. An igitur ob eam cauſam primorum Chriſtianorum de Veſuviana flamma reſponſionem ſcriptis hic Geraſimus tradidit, ut ſimul oſtenderet ſuis popularibus, etiam Lyciae ignium vomitiones ab eadem cauſa procedere? Hoc quidem leve eſt; ſicuti & illud quod in hanc eamdem ſententiam conjici poſſet, nim. quod quum ſancti hujus Geraſimi de Veſuvio hiſtoriola apud Neapolitanos celebrior evaſiſſet, id in cauſa fuerit, ut ejus (ceteroqui apud Graecos cultum aſſecuti) feſtum Faſtis Neapolitanis inſcriberetur. Nec enim ob aliam cauſam Philonem die 24. Januar. & Sophronium Kal. Martii a Neapolitanis fuiſſe ſignatos, quam propter ſcriptas ab eo vitas, quas Neapolitani terebant, oſtendimus ſuis locis.

Verum haec non moror: nec uſquam S. Geraſimum illum anachoretam ſimul fuiſſe chronographum, Graeci prodiderunt. Magis eſt, ut Geraſimus iſte chronographus non alibi quam in regno Neapolitano monachus fuerit; in quo Graeca monaſteria plura florebant. Cui conjecturae id favet, quod Veſuvianam hiſtoriolam non alium quam accolam ſcribere decuerit: & quod *Geraſimorum* nomen frequens in his locis fuerit.

(219) In codice ſcriptum erat *βέτιον*. Sed nemo non videt, legendum eſſe, *βέσβιον*: id quod etiam ex altero breviore fragmento ejuſdem codicis conſtat eiſdem ferme verbis concepto, (quod infra adnectam) in quo *βεσβὶν* (pro *βέσβιον*) legitur. Montis hujus nomen varie ſcribitur. In marmore Campano legitur VESVIVS cum unico V in medio; in libris autem & VESVVIVS & VESEVVS & VESBIVS (cui ſcriptioni Graeci velificantur, apud quos ſaepiſſime *Βέσβιος* legitur) aut cum V conſona in medio *Veſvius* ſcribitur. Ejus nominis veriſſimum etymon ex primigenia lingua alicubi expoſui ſimul cum aliis pluribus Vulcaniarum inſularum aliorumque hujuſmodi locorum etymologiis; ex quibus perſpicue elicitur, ea orientalia fuiſſe nomina, quibus igneae vomitiones ſignificantur.

τῶν ἐλλογίμων χριςιανῶν, πῶς καὶ πόθεν ἐξῆλθε τὸ πῦρ ἐκ τῶν μυχετάτων (cor. μυχαιτάτων) τῆς γῆς· οἱ δὲ εἶπον, ἐκ τῆς ἠτοιμασμένης διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις καὶ πᾶσι τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ ἀσεβέσιν ἀνθρώποις γεέννης ἀνεδόθη πρὸς σωφρονισμὸν καὶ ἐπίγνωσιν τῶν ἁμαρτανόντων· καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ περιβόητος ὑμῶν διδάσκαλος πλάτων ἔφη διερχόμενος (ex Cedreno corr. διεξερχόμενος) ἐν τῷ φαίδωνι περὶ τῶν λήξεων καὶ ἀποκληρώσεων τῶν ψυχῶν, ὅτι οἱ κακῶς βεβιωκότες κολάζονται ἐν κωκυςῷ (cor. κωκυτῷ) καὶ ἐν τῷ πυρὶ (poſſis ex Cedreno reponere πυριφλεγέθοντι) καὶ ἐν τῷ ταρτάρει (cor. ταρτάρῳ) ἅτινά ἐςιν ἐν τῷ γεέννης βάθει· Πλάτων γὰρ παρ' ἕλλησιν ἐπὶ σοφίᾳ διαβόντος, ἐν αἰγύπτῳ παρὰ τοῖς φρονίμοις τε καὶ σοφοῖς τῶν αἰγυπτίων γενόμενος πολυπειρίας καὶ σοφίας χάριν, ὡς αὐταὶ οἱ ἑλλην-

undenam ignis ex imis terrae receſſibus prorupiſſet . Hi vero ex Gehenna diabolo & ejus angelis necnon peccatoribus & impiis hominibus praeparata illum ſcaturiviſſe ad peccantium correctionem ac reſipiſcentiam reſponderunt . Idque vel ex iis poſſe intelligi, quae veſter, inquiunt, celebris magiſter Plato in Phaedone (220) *de animarum judicio* (221) *ac ſortitione diſſeruerit, ſtatuens, eos qui ſceleſte vixiſſent, in Cocyto & Pyriphlegethonte & Tartaro torqueri, quae in imo Gehennae ſunt* (222). *Etenim Plato, quem ſapientiae cauſa Graeci celebrant, quemque cum prudentibus ac ſapientibus Aegyptiorum ad multarum rerum peritiam ac ſapientiam comparandam verſatum, Graeci prodiderunt, plura ab Hebraeis didicit, etiam Theologus ab ipſis* (Graecis cre-

(220) In tertia & ultima Phaedonis parte, quae in edit. Serrani a pag. 107. to. 1. incipit. Sed idem argumentum copioſe etiam in x. de Rep. verſus finem pag. 614. & ſeq. tractatur.

(221) Tam λῆξις quam ἀποκλήρωσις *ſortitionem* ſignificat: ſed prius ſaepiſſime eſt judiciale verbum ac ſortes judiciorum notat. Quocirca *judicium* reddidi; praeſertim quum hujus ſimilis narratio (quam infra ex Menaeis producam) inſcribatur περὶ κρίσεως, *de judicio*. At Xylandro Cedreni interpreti [apud quem Cedrenum hujus fragmenti initium eiſdem verbis extat] aqua haeſit, interpretato, *de animarum ordinibus atque ſtatu*. Nec tam Xylander culpandus eſt, quam corrupta exemplaria, in quibus pro poſteriore ἀποκληρώσεων reperit ἀποκληρώσεων, quo modo & editi omnes habent. Hinc illa Xylandri interpretatio. Itaque ex hoc fragmento, ſi nihil aliud, inquinato Cedreni loco medebimur.

(222) Hoc fragmentum ab initio huc uſque Cedrenus ſuae hiſtoriae intexuit, & quidem eiſdem verbis, excepto πυριφλεγέθοντι uti notavimus, & quod in fine pro γεέννης poſuit τῆς γῆς; & quod initio addidit, haec tertio Titi anno eveniſſe [quod tamen falſum eſſe, infra enotabimus], & quod in eadem prima periodo paucae ſunt voculae diverſae.

Porro autem ex Cedreni indicio facile eſt animadvertere, huc uſque Chriſtianorum reſponſum proceſſiſſe. Nam cetera quae heic ſubjiciuntur, ea Geraſimus commentarii loco adtexuit. Sicuti & Cedrenus eidem Chriſtianorum reſponſo tum S. Patricii concionem, tum etiam quaedam alia de ſuo addidit. Vide infra ad Cedreni locum.

Adde quod ſtylus ſequentium plurimum a ſuperioribus in Graeco diſſidet. Quocirca non dubito quin huc uſque vetus fragmentum procedat, in quo Geraſimo cum Cedreno convenit; quae vero ſequuntur ex Geraſimi ingenio prodierint.

credo, non Hebraeis) *pronuntiatus: etſi non aperte ac ſincere, quemadmodum acceperat (quippe impietate gravique errore praeoccupatus) illa ediſſeruit. Qui quum in Prophetarum libros incidiſſet, inde earum rerum, quas in Phaedone de animorum judicio ac ſortitione ſcripſit, argumenta deſumpſit. Impurus, inquit, & imperfectus, ubi ad inferos pervenerit, in coeno jacebit: at qui perfectus ac perpurgatus eo commigraverit, cum diis habitationem nanciſcetur. Nam qui vitam juſte pieque transegerit, eum morte obita in beatorum inſulas abeuntem, cum omnimoda felicitate, a malis immunem, degere ſtatuit: contra qui ſe injuſte impieque geſſerit, hunc in punitionis atque ſuppliciorum locum, quem Tartarum appellant, contrudi. Quippe ex Daniele didicerat fluvium igneum* (223) *profluentem, &* (224) *quod ignis eorum non extinguitur, & vermis eorum non moritur.*

ἕλληνες ἱστοροῦσιν, ἔμαθε παρ' ἑβραίοις, καὶ θεολόγος περὶ (cor. παρ') αὐτοῖς ἀνηγορήθη (cor. ἀνηγορεύθη). εἰ καὶ μὴ σαφέστατα καὶ ακρεφυη (cor. ἀκραιφνῆ) καθὼς παρειλήφει (διὰ γὰρ προκατέχουσαν ἀθεῖαν καὶ δεινὴν πλάνην) ἐξηγήσατο· ἐντυχὼν δὲ καὶ ταῖς προφητικαῖς βίβλοις ϗ παρ' αὐτῶν τὰς ἀφορμὰς λαβὼν ἐν τῷ φαίδωνι περὶ τῶν λήξεων ϗ ἀποκληρώσεων τῶν ψυχῶν... (lacunam ſic explebis: ὡς ὁ) μὲν ἀκάθαρτος ϗ ἀτέλεστος εἰς ᾅδην ἀφικόμενος ἐν βορβόρῳ κείσεται, ὁ δὲ τετελεσμένος, ϗ κεκαθαρμένος ἐκεῖσε μεταχωρήσει, ϗ μετὰ θεῶν οἰκήσει· τὸν μὲν γὰρ τὸν βίον δικαίως διεληλυθότα ϗ ὁσίως, ἐπειδὰν τελευτήσει, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντα οἰκεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ κακῶν ἐκτός· τὸν δὲ ἀδίκως ϗ ἀθέως, εἰς τὸν τῆς κολάσεώς τε ϗ δίκης τόπον, ὃν δὴ τάρταρον καλοῦσιν· ἤκουσε γὰρ ϗ παρὰ τοῦ δανιὴλ τὸν ἕλκοντα ποταμὸν τοῦ πυρὸς, ϗ ὅτι πῦρ αὐτὸ (cor. αὐτῶν) οὐ σβέννυται ϗ ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελεῖται (cor. τελευτᾷ).

Huic vero monumento ea S. Patricii diſſertatio, quam ſupra in ejus Actis habes, ita conſonare viſa fuit, ut non dubitarem, quin Patricius ex eorum Chriſtianorum numero fuerit, qui de Veſuvianae flammae origine ea ſenſerint, quae Geraſimus litteris conſignavit. In ea vero conjectura non parum me poſtea confirmavit & S.Patricii elogium, quod die 28. Aprilis in Menaeis Venetae editionis reperi, quod Latine redditum huc comportari non poenitebit (*).

[223] Sumptum eſt ex Dan. VII. 10. ubi Graece ſic legitur, *ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἐκπορευόμενος*. Vulgatus: *Fluvius igneus rapidusque egrediebatur*: Vbi apposite εἷλκεν eſt *rapidum* eſſe. In Danielis fonte Chaldaeo reſpondet verbum נגד *negad*, quod eſt *trahere, rapere*: cujus participium interpretantur, *Profluens, manans*, h. e. *rapidus*.

[224] Haec non ſunt ex Daniele, ſed ex Iſaia LXVI. 24. ubi ait: *ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται*. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur*.

(*) In his dum eſſem, accepi Matth. Raderum S. J. in Viridario Sanctor. hoc Menaeorum fragmentum Latine interpretatum. Itaque diu quae-

Eodem die [28. April.] *S. Hieromartyris Patricii epiſcopi Pruſae, deque* (225) *judicio*.

Hic Sanctus propter innatam ſibi a puero virtutem & ſapientiam epiſcopus Pruſae factus, propter Chriſti fidem & igneum zelum ab idololatris tentus, & coram praeſide conſtitutus, idolorum vanitatem eſt inſectatus. Qui multis tormentorum generibus ac (226) *poenis exercitus, gladio obtruncatur. Is eum tyranno obluctatus, quum de inferorum* (227) *punitione interrogaretur; geminas dixit ſedes a Deo praeparatas fuiſſe, unam bonis* (228) *multis, qua juſti fruuntur, alteram caligine & igne refertam; in qua peccatores cruciabuntur: ignemque a Deo non tantum per univerſam terram fuiſſe ſparſum, verum caelo etiam ineſſe tum ignem tum etiam aquam. Alia enim ſupra terram aqua eſt, quae Mare appellatur, alia inferne, quae Abyſſus dicitur; ex qua ſic quaſi ſiphones, protruduntur fontes ad vitae noſtrae neceſſitates. Porro ex igne ſubterraneo thermae proſiliunt, aliae fervidiores, aliae remiſſiores. Atque is ſubterraneus ignis eſt, uti perhibent, impiorum carnificina. Quemadmodum & infimam aquam, glaciem atque Tartarum vocant, in quo gentiles & horum dii ſempiternis ſuppliciis afficiuntur. Narrabat porro, ſe Judaeam peragraſſe, ac Jordane tranſmiſſo, vidiſſe terram quae etiamtum iram Dei teſtaretur propter impiorum ſcelera, quibus ſe qua caeſis hoſpitibus, qua turpioribus aliis facinoribus inquinabant. Ad haec vidiſſe ſe etiamnum inde fumum exhalari, & terram in favillam converſam, omnis fructus omniſque humoris* (229) *expertem. Sed & qui ex Aetnae Siciliae prorumpit ignis, nec procul eſt, & palam eſt omnibus ſpectare cupientibus. Quamobrem vobis teſtatum facimus judicium illud, quod Deus per ignem facturus eſt. Nam & Nea-*

quaeſitum eum librum vix tandem nactus, reperi eam interpretationem elegantem quidem, ſed tamen plus nimio ab auctore ſuo diſcedere. Ea de cauſa novam Graecae dictionis veſtigiis inſiſtentem heic poſui.

[225]. Mira inſcriptio, quae Graece concipitur, *καὶ περὶ κρίσεως*. Ex quibus verbis facile quivis ſuſpicabitur, non aliam Graecis fuiſſe cauſam, cur praeter primarium S. Patricii feſtum die ſuo [h. e. die XIX. Maii, quo obtruncatus fuit] celebratum, etiam die 28. Aprilis ſecundariam feſtivitatem inſtituerint, quam ut hoc die celeberrimae apud antiquos S. Patricii diſputationis, quam [*περὶ κρίσεως*], *de judicio* Divino pronuntiavit, memoriam facerent. Habuerunt enim hoc Graeci proprium, ut in eximiis Sanctis non tantum diem emortualem celebrarent, verum etiam eximia quaeque peculiari feſto honorarent. Vide de hoc more quae de Chryſoſtomo menſe Januario diximus, cujus ſingula exilia & exauctorationes ſingulis feſtis conſecrarunt.

[226] Graece haec ſic leguntur: *καὶ πολλαῖς ἰδέαις βασάνων ὁμιλήσας* [addenda eſt mox copula *καὶ*] *ποιναῖς*. Quae Matt. Raderus, qui hunc Menaeorum locum ante me eſt interpretatus, ſic reddidit, *Ac multis exquiſitiſque tormentis excarnificatus*. Verum nuſquam *excarnificatus* in Actis proditur: nec ante capitis abſciſſionem ulla ſanguinis gutta S. Patricio deperiit: nec Graeca, ſi verbum verbo appendas, aliud ſignificant quam, *In multis tormentorum generibus poeniſque verſatus*. Hirum vero poenarum nomine potes intelligere carcerem [qui certe praecedere debuit], & quod in thermas praecipitatus fuit. Ex his autem vides, Acta ſincera, quae dedimus, ultimum tantum tragoediae actum exhibere, nec, ut alibi fit, a comprehenſione incipere.

(227) Haec verba, *καὶ περὶ κολάσεως ἐρωτώμενος*, Raderus in ſua interpretatione omiſit.

(228) Graece erat *ἕνα* (*φάσιν*) *πολλῶν ἀγαθῶν, ὧν οἱ δίκαιοι ἀπολαύουσι*. Vbi illud *ἀγαθῶν* eſt a neutro plurali *ἀγαθά*. At prior interpres perinde accepit, ac ſi eſſet maſculini generis, quippe interpretatus, *Vnam* (ſedem) *piorum multorum quam poſſiderent juſti*.

(229) Prior interpres: *Ac omni deſtitutam fructu fetuque ſeu piſcium ſeu pomorum*. Sed in Graeco legitur: *ἄμοιρον παντὸς καρποῦ καὶ πάσης ὑγρᾶς οσέας* (cor. *οὐσίας*). *Expertem omnis fructus omniſque humidae ſubſtantiae*. Atqui *humidae ſubſtantiae* nomine magis eſt, ut herbas & virentia quaeque, quam ut piſces intelligas. Nec enim terra, de qua haec dicuntur, uſque adeo felix uſquam reperitur, ut piſces gignat.

Digitized by Google

Neapoli(230)*vidi egomet montem ſex millibus ab urbe diſtantem, barathro* (231) *biantem, qui Divinum illũ ignem*(*qui undae inſtar ad trecentas ſupra montis cacumen ulnas exſiliens, terram concremavit*) *&* (232) *ſaxa eructabat; donec piiſſimo* (233) *ejus tem-*

(230) *An re vera S. Patricius Veſuvianam eruptionem inviſerit.*

Ad concionem S. Patricii (in Actis ſect. 5. in Adnotat.) ex Stephano Ethnicographo monui, Siciliae nomine debere ibi etiam Campaniam intelligi. Et certe brevitati Acta illa Patriciana ſtudent: ac fuiſſe Acta alia copioſiora, ex quibus Menaeorum conditores profecerint, Tillemontius jam pridem eſt ſuſpicatus. In iis Actis fuſioribus apertam Veſuvianae eruptionis ſub Tito mentionem extitiſſe non dubito non una de cauſa: primum quod illa inundatio proxime acciderat: deinde quod haec eadem occaſionem Chriſtianis, ipſique S. Patricio praebuerat iſta incendia ab igne Gehennae repetendi.

At illud magis expendere intereſt, utrum re vera S. Patricius Veſuvianam flammam praeſens inviſerit, an haec contra Graeculus ille, qui hunc Menaeorum locum condidit, de ſuo adjecerit. Iſtud quidem Graecis recentibus non eſt inſolens. Sed tamen hoc etiam in Actis illis amplioribus fuiſſe lectum, plane ſuadet ſuis circumſtantiis veſtita narratio, Stephani Epiſcopi mentio, & Veſuvii exundantis admodum vera deſcriptio. Itaque aut verum eſt, reapſe Patricium pro concione teſtatum, ſe Veſuvio ſcaturienti interfuiſſe: aut illud ſaltem verum erit, Graecos recentiores (qui aliunde ſcirent, S. Patricium luſtraſſe Veſuvium, ac gentilibus de origine flammae interrogantibus, in Gehennae ignem cauſam contuliſſe) haec ex veriſimili concioni Patricianae inſeruiſſe. Vide quae infra ex Cedreno afferam.

(231) Ὄρος φαραγγῶδες prior interpres vertit *montem vallibus ſinuoſum*. At nec Veſuvius ſinuoſus vallibus uſquam fuit, aut eſſe potuit (quippe bituminoſis torrentibus ad convalles ſemper ſe devolventibus, ac cineribus inſuper aequantibus omnia) nec φάραγξ aliud quam quod in interpretatione poſui ſignificat. De barathro ſeu cavo, quod in ſummo Veſuvii vertice deſidet, amphitheatri imaginem offerens, legatur Xiphilinus, ubi ex Dione ejus montis figuram, quo tempore celebris ſub Tito eruptio contigit, accurate deſcribit.

(232) Totus hic locus Graece ſic concipitur: *ἑώρακα ... ὄρος φαραγγῶδες, βλύσσαν* [cor. *βλύσσον*] *τὸ θεῖον πῦρ* (*καὶ ὥσπερ ὕδωρ ἐπὶ τριακοσίας ὀργυίας* [cor. *ὀργυιάς*] *ἀνελθὸν ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, καὶ κατέφλεξε τὴν γῆν*) *καὶ τοὺς λίθους*. Vbi intra parentheſim interpoſui, quae ſenſum alioqui turbaſſent. Ea vero ſic totidem plane verbis Latinis ſonant. *Vidi ... montem barathro biantem, & efflantem divinum ignem* (*& aquae inſtar ad trecentas ulnas aſcendens* [ille ignis] *ſupra verticem montis, terram exuſſit*) *& lapides*. Ex hiis vides montem duo ex aequo eructaſſe, ignem ſcil. (quem liquidum aquae inſtar fuiſſe dicit) & ſaxa. At Cl. Raderus turbavit omnia, ſic reddens: *Vidi ... montem ... vallibus ſinuoſum, ex quo divinus ille ignis erupit, & velut ſaliens unda trecentas ulnas ultra montis verticem elatus, terram exuſſit, & ſaxa decoxit*.

(233) *An fuerit aliquis S. Stephanus Neapolitanus aequalis S. Patricii.*

Graecum ὁσιώτατος Raderus verterat *ſanctiſſimus*. Neque id criminor. At Chioccarellus ex ea Raderi tranſlatione occaſionem arripuit hunc Stephanum (quippe *ſanctiſſimum* in Menaeis vocatum) inter Sanctos adnumerandi. Vide Chioccarellum pag. 49. in Stephano I. At primum ὅσιος apud Græcos meliores *pium* potius quam *ſanctum* deſignat: eademq. vox Monachis & Epiſcopis paſſim a Graecis Chriſtianis tribuitur. Deinde *ſanctiſſimi* vox in Epiſcopis magis eſt rituale nomen, quam conteſſae ſanctitatis indicium.

Et Chioccarellus quidem hanc hiſtoriam ad Stephanum quinti exeuntis ſaeculi Epiſcopum refert. At equidem, etſi ad XI. April. dubius haerebam, de quo Stephano haec hiſtoria eſſet intelligenda; nunc detecta S. Patricii aetate, hunc Stephanum primi ſaeculi Epiſcopum fuiſſe non dubito; & hunc veriſimiliter illum fuiſſe, qui in Faſtis marmoreis die XI. Aprilis ſignatur.

Niſi quod is tantum inſidet ſcrupulus, Menaeorum fidem haud tutam videri. Qui enim fieri poteſt, Menaeorum ſcriptori hunc Stephanum Patricii aequalem innotuiſſe, Neapolitanis non item? quippe de eo Stephano ſilente Ioanne diacono in primorum Epiſcoporum ſerie. Reſpondeo, fieri quidem potuiſſe, ut ea ex probis memoriis Menaeorum conditores hauſerint: etſi non ignoro, eoſdem plures commentis ſuis hiſtorias inquinaſſe, modo nequa circumſtantia in narrationibus deſideraretur.

Sed illa objectio gravior, quod ſi, qui Stephanus in Faſtis marmoreis die XI. April. colitur, is primo ſaeculo claruiſſet; eũ Jo: diaconus

paullo

temporis Epiſcopo Stephano cum (234) *ſupplicatione progreſſo Deumque exorante, flamma reſedit.*

Atque is celebris admodum eſt Menaeorum locus: quem tanti fecit Raderus, ut eum ſeparatim ſibi vertendum ac Viridario ſanctorum inſerendum putarit. Non eſt autem dubium, quin non de alia eruptione quam quae ſub Tito fuit, ibi Martyr loquens inducatur: nec aliter accepit Raderus, ut qui initio ſic de S. Patricio breviter adnotat: *Vixit ſub Tito*. At Chioccarellus pag. 49. qui *Stephanum* Epiſc. Neapolitanum eum accepit, qui in fine V. ſaeculi ſedit, haec de eruptione illa, quam Caſſiodorus memoravit, eſt interpretatus, inſuper Raderum criminans, quod *nullo auctore, nullaque conjectura* motus S. Patricium Tito aequalem fecerit. At qui Diatrib. III. noſtram legerit, judicare de Patricii aevo facile poterit.

Tum autem ex Geraſimi chronographi fragmento, tum etiam ex Menaeorum recitato loco, ſi ſimul conferantur, facile ſuſpicari datur, quod alibi innuebam, videri Patricium ducem ſe Chriſtianis illis praebuiſſe, qui teſte Geraſimo Veſuvianam flammam ab igne Gehennae arceſſerent. His addere & Cedrenum proderit, qui fragmento illi, quod ſupra ex Geraſimo dedimus, eiſdem verbis a ſe recitato, ſtatim S. Mart. Patricii concionem, quaſi cognatam, ſubnectit. Verum quid moror, quin totum illum Cedreni locum heic latine ex Xylandri verſione ſubjiciam? Is pag. 242. edit. Pariſ. ſic ſcriptum reliquit.

Tertio anno (235) *Titi, Veſpaſiani F. Besbius mons in occaſu a vertice ſummo ruptus*

paullo poſt eos faſtos ſcribens, non ignoraſſet, nec eum in catalogo praeteriiſſet. Sed tamen reſponderi poteſt, ex antiqua traditione Neapolitanos coluiſſe quemdam Stephanum, cujus depoſitio in XI. April. incideret; at poſtea ejus antiquitatem, quae in aevum Apoſtolicum incurreret, ex hominum memoria excidiſſe: quocirca Joannem diac. quum eum Faſtorum locum de Stephano illo, qui exeunte V. ſaeculo ſedit, intelligeret; interim antiquiſſimum illum aevi Apoſtolici Stephanum ſilentio involviſſe. Aut poſtremo quod Joannis diacon. chronicon lacunis atq. hiatibus multis in prioribus ſaeculis ſcatere conquerimur, id magis temporũ Diacono ſubſecutorum injuria, quam chronographi culpa forſan evenerit: qui ſaltem debuiſſet de hiatibus illis mouere lectorem. Quum contra videamus, ſic numeros I. II. III. &c. ſingulis praeſcribi, quaſi ſi continua ſerie ſibi omnes ſuccedant. Itaque fieri poteſt, ut Joannis quidem chronicon initio integrius ab Joanne prodierit: quod quum deinde lacerum evaſiſſet; qui inde exempla propagarunt, continua ſerie reliquos Epiſcopos deſcripſerint, & inſuper numeros ita praeſcripſerint, quaſi ſi nullus deſit; ac poſtremo & tempora (de quibus alibi pluries expoſtulavi) Pontificum Rom. & imperatorum aequalium in prioribus ſaeculis interpolaverint, nequa lacuna temporum hiaret. Sed conjecturarum ſatis.

(234) Gr. *μετὰ λιτῆς, cum ſupplicatione.* Apud Graecos poſteriores λιτὴ id ſignificat, quod vulgo noſtri *proceſſionem* vocant. Nec aliter intellexit Raderus, quippe reddens *cum ſollemni ſupplicatione egreſſus*. Verum proceſſiones primo ſaeculo nullae fuerunt: quarum primum equidem veſtigium in S. Porphyrii Epiſcopi Gazae vita (qui IV. exeunte ſaeculo vixit) reperio. Aut igitur illud λιτῆς mollius de quibuſvis precationibus eſt interpretandum; aut Graeci recentiores hanc de ſuo circumſtantiam non praeter morem addiderunt.

(235) Non tertio Titi anno, ſed primo arſiſſe Veſuvium, aperte ex Dione apud Xiphilinum colligitur. Nec alius, quod ſciam, dixit praeter Cedrenum, & aliud fragmentum Graecum, quod in cod. Vaticano cod. (ex quo Geraſimi fragmentum erui) reperitur eiſd. plane Graecis verbis, quibus heic Cedrenus utitur. Exſtat id in eo cod. (790.) fol. 102. a tergo ſub hoc titulo: περὶ τῦ ἐξερχομένυ πυρὸς ἀπὸ τῆς γῆς. *De igne qui ex tellure proficiſcitur.* Deinde ſic ſequitur: τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας (heic ſupplendum eſt Τίτε) υἱῦ οὐεσπασιανῦ τὸ βεσβιν (cor. βέσβιον) ὄρος ἐν τῇ δύσει κατὰ κορυφῆς ῥαγὲν ἐξέφυε (cor. ἐξεφύσησε, ut in Cedreno) πῦρ τοσῦτον ὡς καταφλέξαι τὴν παρακειμένην χώραν καὶ τὰς πόλεις. Quae totidem ſunt in Cedreno verbis.

At in Geraſimo quum omnia ferme eiſdem Graece verbis, atque in Cedreno legantur, haec tantum prima periodus plura diverſa habet, & illud in primis, quod tantum ſub Tito ea contigiſse

rupens tantum ignis efflavit, ut ea regio urbeſque circumjacentes incenſae fuerint. Quod quum vidiſſent Graeci, vehementer admirati, quoſdam Chriſtianorum primarios interrogarunt, quonam modo atque unde ignis ex penetralibus terrae erupiſſet. Hi reſponderunt, eum admonendorum reſipiſcentia cauſa peccatorum editum fuiſſe ex Gehenna, quae diabolo ejuſque angelis & omnibus peccatoribus parata eſt. Idque manifeſtum eſſe etiam ex his, quae celebris ipſorum doctor Plato in Phaedone de animarum ordinibus (236) *atque ſtatu narrat: nimirum eos qui male vixiſſent in Cocyto, igneo Phlegethonte, & Tartaro ſuppliciis affici, quae ſint in viſceribus terrae* (237). *Atque haec quidem iſti tunc Graecis rei cauſam ſciſcitantibus reſponderunt. Beatus autem Patricius Pruſae epiſcopus & martyr a Proconſule* (238) *judice coram univerſo populo cauſam Thermarum ideſt aquarum, quae ſua ſponte calidae terra erumpunt, interrogatus ita reſpondit. Quum* (239) *Deus ignem & aquam ex nihilo condidiſſet, verbi ſui vi ex igne lucem, ſolem, & reliquas ſtellas fecit, juſſitque ea dies noctesque lumen praebere. Tantum quippe ei eſt poteſtatis, quantum voluntatis. Porro ex aqua firmamentum caeli compegit, terramque ſupra aquas ſtatuit, effecitque in his omnia efficacitate futuri providente, ut homo quem erat formaturus nulla ſuis neceſſitatibus uſibuſq. commoda re deſtitueretur. Rurſum in his duo loca condidit ſempiterna: quorum alterum luce illuſtrem infinitis bonis replevit: alterum tenebris obſitum aeterni ignis ſuppliciis deſtinavit: ut qui ei ſeſe probaſſent, neque a diabolo ſe in fraudem illici ſiviſſent, ii vitae reſtituti inque locum lucis & bonorum refertum recepti, aeternum cum ipſo regnent: qui vero ipſum irritaſſent, communi hoſti obſecuti, cum hoc in tenebricoſo iſto carcere ſine fine ſupplicia luentes plorent. Proinde quum aquam ab igne (ſicut & tenebras a luce) diviſiſſet, ea per omnem ſuam creaturam minutis partibus diſtribuit. Itaque & aqua ſupra firmamentum eſt* (240)

aether:

tigiſſe dicat, nihil *de tertio anno* memorans. Ex his, uti vides, non tantum animadvertitur, hanc narrationem caſtigatiorem in Geraſimo, quam in Cedreno fuiſſe, verum etiam illum hoc antiquiorem exſtitiſſe.

(236) Hunc Cedreni locum ſupra ad Geraſimi fragmentum ex eod. Geraſimo caſtigavimus in Adnot. 221. Confer ſi lubet.

(237) Huc uſque vetus fragmentum eſt, quod ſive ex Geraſimo Cedrenus eiſdem verbis tranſtulir; ſive tam Geraſimus, quam Cedrenus ex antiquiore ſcriptore hauſerunt. Vide quae ad hunc locum ad ipſum Geraſimum adnotavimus.

At vero ſicuti Geraſimus ei veteri fragmento quaedam de ſuo adnexuit; idem & Cedrenus eſt imitatus, qui opportune admodum ei Chriſtianorum reſponſo S. Patricii (qui fortaſſis dux eorum fuerat, qui ſic gentilibus reſpondiſsent; maxime ſi vera ſit Graecorum narratio de Patricio Veſuvium inviſente) celebratiſſimam diſſertationem ſubtexuit.

(238) Graece *πρὸς τὸν ἀνθύπατον κριτὴν οὕτως ἀπεκρίθη*, *Judici proconſuli ſic reſpondit*. Magno cum judicio Cedrenus *proconſulis* vocem, quam in Actorum initio reperit, quae & hodiedum exſtat, ſibi non omittendam putavit, certe quod intelligeret, eam *proconſulis* appellationem ad aetatem Martyris definiendam pertinere. Confer quae ad Actorum initium enotavimus, quaeque plura in Diatriba 3. cap. 1. copioſe diſſeruimus.

(239) Hanc ipſam ſanctiſſimi Martyris Pruſaenſis diſputationem habes ſupra in ejus Actis ſect. 4. 5. Eaque non tantum eiſdem paſſim utrobique ſententiis, atque ordine, ſed & eiſdem plerumque Graecis verbis concipitur. Sunt tamen, ut fateas, alicubi plura quaedam in Cedreno, ut & paſſim eaedem quidem ſententiae ſed verbis paullulum variatis. Verum quid pluribus opus eſt? Cedrenus in omnium eſt manibus, ſicuti & Aprilis Bollandianus: in quo ad 28. April. ad tomi calcem Acta Graeca S. Patricii reperies. Haec ſi cũ Cedreni Graeco conferas; quid inter utrumque conveniat, quidve diſcrepet, animadvertes.

(240) Graeca hujus loci ſic habent: *καὶ ἔστιν ὕδωρ ὑπεράνω τοῦ στερεώματος, ὅ ἐστιν αἰθήρ*, *Et eſt aqua ſupra firmamentum, hoc eſt aetherem*. Hoc ſibi vult, *Firmamenti* nomine non aliud venire quam *aetherem*. Nam firmamentum Hebraeis *Expanſum* vocatur h. e. *τάσις* (*extenſio*) illa Platonis, quae non aliud eſſe poteſt quam aether longe atq. late ſupra terras per univerſum diffuſa. Ad Acta Patriciana quaedam huc pertinentia adumbravimus. At heic

S. Mar-

Digitized by Google

aether: & eſt ignis atque aqua infra terram. Et aqua quidem ſuperior in unum collecta Mare dicitur: quae autem infra terram reſidet, Abyſſus nominatur, unde, veluti tubuli quidam, emittuntur fontes, ad vitae noſtrae & animalium omnium uſus: atque inibidem etiam calidae ebulliunt. Nam quae, Dei providentia ſic ordinante, longius ab igne inferiore abſunt aquae, eae frigidiores educuntur; quae igni propiores ſunt, ab eo calorem concipiunt, & admodum fervidae ſurſum efferuntur: quae autem non prope ignem ſunt, tepidae exeunt. Atque ignis quidem qui infra terram eſt, daemonum & peccatorum hominum ſupplicio inſervit. Aqua etiam, imo infra terram loco ita frigida ut in glebas glaciei congelet, qui & Tartarus dicitur, ipſa etiam facit ad cruciandum eos, qui Dei praecepta violaverunt. Eſſe autem ignem ſubter terram perſuadere tibi debet ignis qui in Sicilia, Lycia aliiſque locis manifeſto erumpit: quo nimirum praemonſtratur, in horrenda Gehenna omnes uri, qui ignem ſuis factis meruerunt. De hoc igne etiam magnus ille Moſes in perſona Dei loquitur &c.

Quae porro apud eumdem ſequuntur Moſis, aliorumque Divinorum librorum teſtimonia, ea non Patricii ſunt, ſed Cedreni additamenta; praeſertim quum ad extremum etiam ex Chryſoſtomo locus afferatur, quem Patricius, quippe trecentis prope annis antiquior, citare nullo modo potuit.

Ex his opinor non tantum vides quam celebris omni tempore illa S. Martyris Pruſaenſis diſſertatio fuerit, verum etiam non inepte hoc dici poſſe, eumdem ducem eorum exſtitiſſe, qui (Geraſimo & Cedreno teſtibus) gentilibus de Veſuviana vomitione ſcitantibus, ignem Gehennae pro origine aſſignaverint. Hoc quidem ſiquis minus largiri volet; at illud certe non effugiet, quin Patricius primus omnium inveniatur, qui ignium erumpentium eam, quam ſupra didicimus, cauſam tradiderit, & ceteris idem poſtea ſentientibus ſigniferum ſeſe obtulerit.

§. 2. *Tertulliani, S. Pionii M., S. Philippi Heracleotae M., S. Paciani, S. Gregorii Magni de eadem re teſtimonia.*

Jam vero ceterorum, qui poſtea in eamdem ſententiam diſputarunt, ſervata temporum ſerie, teſtimonia in medium producamus. Tertullianus ad finem lib. de poenitentia. *Si de exomologeſi retractas* (241) *Gehennam in corde conſidera, quam tibi exomologeſis extinguet . . . Quid illum theſaurum ignis aeterni aeſtimamus, quum FVMARIOLA quaedam ejus tales flammarum ictus ſuſcitent, ut proximae urbes aut jam nullae exſtent, aut idem ſibi de die ſperent? Diſſiliunt ſuperbiſſimi montes ignis intrinſecus fetu; &, quod nobis JVDICII perpetuitatem probat, quum diſſiliant, quum devorentur, numquam tamen finiuntur. Quis haec ſupplicia interim montium non JVDICII minantis exemplaria deputabit? Quis ſcintillas tales non magni alicujus & inaeſtimabilis foci miſſilia quaedam & exercitoria jacula conſentiet?* Vix eſt ut in toto Tertulliano quidquam elegantius reperiatur: ut merito hunc Septimii locum poſtea, uti videbimus, deſcripſerit Pacianus. Et quidem bis Gehennam & impiorum ſupplicia IVDICIVM vocat. Quod non notarem, niſi eâdem notione Menaea ad 28. Aprilis (vide locum a me ſupra recitatum) in titulo poſuiſſent *περὶ κρίσεως*, *de judicio*, h. e. de Gehenna. Huc etiam facere dixeris, quae idem Septimius extremo cap. 48. Apologetici diſputat, ubi ab ignivomorum montium perpetuitate aeternitatis Gehennae

S. Martyris ſententia multo eſt luculentior, quam in Actis: quam tamen Xylander in ſua interpretatione obfuſcavit, dum aquam illam ſupernam eamdem fecit atque aetherem; quum contra relativum ὃ ad *στερέωμα* (*firmamentum*) non ad *ὕδωρ* (*aquam*) referri debeat.

(241) H. e. *Recuſas, Detrectas*. *Retracto* verbum eſt Tertulliano familiare ſub iis ferme ſignificatibus, quos Gloſſae veteres adnotarunt, in quibus *Retractas* eſt ὑποχωρεῖ, δειάζει, παραιτεῖται. Vtitur & Aurelius Victor eadem notione. Quin & participium *Retractans* pro *Obluctans* Livio & Columellae uſurpatur.

hennae argumentum capit. *Longe*, inquit, *alius* (ignis) *eſt*, *qui uſui humano*, *alius qui judicio Dei apparet* (i. e. miniſtrat) . . . *per vertices montium eructans*: *non enim abſumit quod exurit*; *ſed dum erogat*, *reparat*. *Adeo manent montes ſemper ardentes* . . . *Et hoc erit teſtimonium ignis aeterni*. *Hoc exemplum jugis judicii poenam nutrientis*.

Adhaec S. Pionius qui circa annum 250. martyrium fecit, longiſſimam concionem illam, quae in ejus Actis apud Ruinartum cap. IV. legitur (de quibus hujus Martyris allocutionibus Euſebii teſtimonium produximus ſupra ubi de S. Pionio) ſic claudit, ut apertiſſime videatur Patricianam hanc de thermis & ignibus ſubterraneis diſſertationem imitatus. *Judicium namque* (inquit) *imminet ſaeculo de cujus adventu multis ex rebus certi ſumus*: *Ego namque transgreſſus omnem Judaeorum terram*, *cuncta perdidici*, *& Jordane tranſmiſſo*, *vidi terram quae excidio ſuo iram Domini teſtabatur*, *propter id quod peregrinos aut extinguebant*, *aut percurrentes in ſexum*, *viros muliebria pati jugulato hoſpitii jure cogebant*. *Vidi terram vi divini ignis exuſtam*, *& in cineres favillaſque converſam*, *omni humore atque fertilitate viduatam*. *Vidi mare mortuum* . . . De quo vulgata a ceteris miracula narrat. Mox. *Sed quid ego haec vobis dico procul remota*, *longius collocata*? *Vos* (242) *gentes videtis & enarratis incendium*, *illam aeſtuantem rupibus flammam*. *Conſerte quoque Lyciae* (243) *& diverſarum inſularum ignem ex infimis terrae viſceribus effluentem*. *Aut ſi haec non potuiſtis agnoſcere*, *conſiderate calidae* (244) *aquae uſum*, *non dico de illa quae fit*, *ſed de illa quae naſcitur*. *Aſpicite fontes tepentes*, *& anhelantes ibi unde extingui ſolent flammae*. *Unde eſſe putatis hunc ignem*, *niſi quia CVM INFERNI IGNE SOCIATVR*?

Nec aliter S. Philippus Heracleae epiſcopus (quem per idem tempus h. e. ſub Decio decertaſſe, ad XIX. Aprilis comprobavimus) ſenſit, ut qui ignes hoſce *Divinos* vocat, & Dei miniſtros. Vide in ejus Actis apud Ruinartum cap. V. haud brevem orationem, in qua de Sodomitico igne praefatus, ſic pergit: *Quare his quibus per Orientem in Sodomis ignis apparuit*, *ſignum judicij & indicium fuit irae caeleſtis*. *Ac ne in ſolo Oriente prius ſe ignis oſtenderet*; *in Sicilia quoque atque in Italia* (Veſuvium deſignat) *viſa eſt res digna miraculo*. De quo miraculo (245) vide Acta. Poſt multa. *Hic eſt ignis ille DIVINVS* (246) *juſtus factorum omnium optimus judex*, *qui ad terram defluens*, *quodcumque inu-*

(242) Haec Hollandus ſic exhibet: *Vos Decapolim Lydiae regionem igne combuſtam videtis ad impiorum exemplum uſque in praeſentem diem*; *Aetnae item incendium*, *& Siciliae atq; Lyciae inſularum*.

(243) In Lycia ſunt Chimaera & Hephaeſtii montes, de quorum incendiis vide Plinium II. 106.

(244) De thermis idcirco addit, quia hae olim a S. Patricio illam diſputationem [quam ob oculos Pionius habuit] elicuerant.

(245) Narratur miraculum duarum virginum, quae patrem in humeros ſublatum ex incendio eripuerunt. Eam narrationem vivis coloribus a S. Martyre expreſſam vide in Actis. Et quidem omnia in Anapidis & Amphinomi fratrum patrem ex Aetnae flamma ſubtrahentium [hiſtoriam Conon apud Photium, Solinus, & alii referunt] narrationem quadrant. Hoc tantum diſpar, quod quos adoleſcentes profani faciunt, uti Virgines S. Martyr exhibuit, & quod Chriſti virtute tantum factum perfectum narrat, ut vix ferme dubites quin eas pro Chriſtianis S. Philippus habuerit. Notanda ſunt prae ceteris illa: *Quo ire cupiebant* (virgines) *ſectus agger apparuit*. *COLLVDIVM quoddam ipſius videres incendii*. Quid ſit *Colludere* & *Colludium*, JCti norunt.

(246) Chriſtiani ſcriptores in id conveniunt, ut ignes hoſce *Divinos* vocent. In ſupra recitata S. Pionii allocutione: *Vidi terram vi divini ignis exuſtam*. In Menaeorum loco ad 28. Aprilis quem ſupra adſcripſimus, Veſuvii flamma τὸ θεῖον πῦρ *Divinus ignis* vocatur. Tertullianus in Apol. ad finem cap. 48. ante ea verba, quae ſupra produximus, videtur cauſam appellationis aperire illis verbis, *Ignis habentis ex ipſa natura ejus*, *Divina ſcilicet*, *ſubminiſtrationem incorruptibilitatis*. Quae etſi de Gehenna dicuntur, tamen quae ſequuntur.

inutile (247) *invenitur, exurit*.

Sed & quarto ſaeculo S. Pacianus in Paraeneſi ad poenitentiam (tom. 4. Bibl. SS. Patrum pag. 317. E) haec de Tertulliano, uti dicebam, paucis mutatis, arripuit. *Si de cruciatu exomologeſis retractatis. Gehennam recordemini, quam vobis exomologeſis extinguet. Vim ejus & de praeſentibus aeſtimate: cujus fumariola quaedam maximos montes ſubterraneis ignibus decoquunt. Aeſtuant indefeſſis flammarum globis Aetna & Liſaniculus, & Veſuvius Campanus: & quo vobis judicii perpetuitatem probent, diſſiliunt, devorantur, nec ullis tamen faeculis finiuntur*.

Poſtremo apud S. Gregorium in IV. Dialog. 30. quidam *ſolitarius magnae virtutis* in inſula Liparitana degens hoc a ſe viſum de Thedorici regis Ariani morte ac damnatione narrat. *Etiam: mortuus eſt* (Theodoricus). *Nam heſterno die hora nona inter Joannem Papam & Symmachum patricium diſcinctus atque diſcalceatus, & vinctis manibus deductus, in hanc vicinam Vulcani ollam jactatus eſt* (tanquam ſcil. in inferni καπαβαθμὸν & *ſpiracula Ditis*, uti quidem poetae vocant). *Et quia* (ſubdit Gregorius) *Joannem Papam affligendo in cuſtodia occidit, Symmachum quoque patricium ferro trucidavit, ab illis juſte in ignem* (*inferni*: de quo Gregorius toto eo dialogo diſſerit) *miſſus apparuit, quos in hac vita injuſte judicavit*.

APPENDIX
Ad Diatribam tertiam.

§. 1. *Quaedam ex Diatriba 3. accuratius retractantur*.

Quum jam Diatriba III. prelo ſubjicienda eſſet, animadverti me cap. 3. §. 3. pag. 376. omiſiſſe quaedam ad id argumentum, quod prae manibus erat, ſpectantia. Et ea tunc quidem duobus tribuſve verbis (in ea Adnotatione, quam aſteriſco praenotavi) vix ima pagina indicaſſe (quando aliud is temporis articulus non patiebatur) contentus, rem integram in hanc Appendicem rejeci. En igitur fidem libero.

1. Iis Argumentis, quibus eo loco ex Vareni judicio demonſtrabam, non potuiſſe Julium Baſſum ſerius anno Chriſti centeſimo de Bithyniae adminiſtratione decedere, adde & hoc maximi roboris.

Nam poſtquam Varenus obtinuerat, ut ſibi teſtes evocare liceret, quum inter Nepotem atque Celſum altercatio orta eſſet, fuere qui *frequentius ſingulis, ambobus interdum, PROPITIUM CAESAREM, ut in LUDICRO aliquo precabantur*, uti Plinius VI. ep. 5. narrat. Ex quo apertum eſt, tunc adfuiſſe Caeſarem. Nec aliter quam de praeſente Trajano haec intellexit eximius Plinii interpres Catanaeus. Maxime quum in Circenſibus, aliiſve ludicris [quo alludit ſcriptor] non niſi praeſens Caeſar rogaretur, ut huic aut illi faveret. Atque haec etiam in Adnotat 170. pag. 378. leviter attigi.

Ex his vides, in Vareni judicio tres temporis periodos eſſe diſtinguendas. Prima ab accuſationis initio longiſſime eo uſque progreditur, quando adhuc praeſente Trajano diſceptatio illa inter Nepotem & Celſum exarſit. Altera per totam Trajani Dacicam expeditionem protenditur. Tertia demum a Caeſaris reditu ad ejuſdem interlocutionem procedit. In quae temporum intervalla vix effugies, quin paullo minus triennio impenſum fuerit. Confer haec cum cap. 3. §. 3. quo

tur, eo pertinent, ut Gehennae igni flammas haſce de terrae ſpecubus erumpentes pares faciat. An hoc & vetus Graecia ſpectarit, quum ſulphur (h. e. praecipuum ignium iſtorum nutrimentum) θεῖον [quaſi *Divinum* dixerit] nuncupavit, haud habeo dicere. Sed tamen ut ita ſentiam, illud facit quod Gen. XIX. 24. *Dominus pluit ſuper Sodomam & Gomorrham SULPHUR & ignem a DOMINO de caelo*. Ab eo ortum crediderim, ut antiquitas Divinae illius originis memor, ſulphur θεῖον h. e. *Divinum* appellarit.

(247) *Inutile* h. e. *reprobum, ſicuti & Graecis*, ἀχρεῖος quum proprie *Inutilem* ſignificet, tamen vix aliter quam pro *Malus* uſurpatur: quocirca in Gloſſis ἀχρεῖος redditur, *Nequus, Spurcus, Nequam, Nequior*, & ἀχρειότης *Nequicia*.

Digitized by Google

quo haec pertinent.

II. Hoc etiam eſt animadvertendum, me in eo §. quem retractamus (maxime pag. 375. & alibi paſſim) in Noriſii ſententiam iviſſe, Trajani ex Dacia reditum in ann. 103. protrahentis. Nam ea ſententia, etſi mihi in hoc negotio minus commoda, mihi ſe multum probabat. Quod ſi vero alios longe plures viros gnavos ſequimur, Trajani reditum in annum 102. retrahentes; ea putandi ratio mihi multo commodior exſiſtet. Quid enim? Fac Trajanum ſub exitum anni 102. redeuntem in Vareni cauſa interlocutum. Certe ſi non plus biennio, aut etiamſi paullo minus duobus annis in multiplicem ejus cauſae fortunam impenſum ſtatuas; vel ſic tamen neceſſe erit id judicium ineunte anno 101. fuiſſe inchoatum; ac proinde Baſſum haud ſerius anno 100. ex Bithynia *reum rediiſſe*.

Quod ſi tamen Trajani reditum in annum 102. conferes; tum argumenta illa concident, quibus (pag. 177. per totam Adnot. 170.) ex ejuſdem cauſae Vareni curſu oſtendebam Plinii Bithynicam profectionem anno 103. aſſignari nequaquam poſſe, ſed ſerius accidiſſe.

§. 2. *De Plinianis Cl. Maſſonii annalibus in annis iis, quos ſupra in Diatriba III. recenſuimus.*

Jam ſuperiores Diatribas ſcripſeram, typiſq. expreſſeram, quum venit in manus meas Cl. Jo: Maſſonii Plinii junioris *vita ordine chronologico digeſta*, ac Plinianae editioni per Dan. Longolium Amſtelaed. ann. 1734. expolitae praemiſſa. In eam ubi equidem incidi; ſtatim in annos Chriſti 100. 101. 102. 103. oculos conjeci; & in quibuſdam quidem mihi cum Maſſonio convenire (quorum illud praecipuum eſt, quod Jul. Baſſum ab aeſtate anni 99. in centeſimum uſque annum vergentem Bithyniae praeficiendum putavit; & quod Baſſi judicium in annum 101. confert) gaviſus, in pluribus tamen alia omnia illum ſtatuiſſe animadverti. De quibus a me ordine dicetur. Tametſi ſcio Plinii editorem Longolium lectori ſignificaſſe, ab eodem Maſſonio alteram tunc temporis parari ejuſdem Novocomenſis ſcriptoris vitam ſecundis curis elimatam: quae utrum poſtea prodierit, haud ſcio. Itaque ſiquid in hac Maſſonii poſteriore lucubratione mutatum in iis fuerit, quae mihi non probanda cenſui, ea uti lector pro non dictis a me habeat rogo.

I. Ad annum 101. num. 9. Noriſium & Pagium reprehendit eo nomine, quod illos (apud Plinium IV. 9.) *duos & conſulares & diſertos* de ipſo Plinio & Albino acceperint, quum contra Maſſonius contendat intelligendos eſſe Pomponium Rufum, & Herennium Pollionem, poſt quos [uti putat] *Theophanes tempus ſibi laxius vindicaverit*. At equidem Diatr. III. cap. 3. §. 1. eadem cum Noriſio ſenſeram: neque id muto, donec certiora quis proferat. Res ſic ſe habet. Primo actionis die egit contra Baſſum Pomponius Rufus, cui Theophanes [*fax accuſationis*] ſucceſſit. Utrique accuſatori reſpondit Plinius, cujus defenſionem nox diremit. Poſtero die principio ἀπολογίαν ſuam Plinius continuavit, quam excepit Luccii Albini defenſio. Mox, inquit Plinius, *reſpondit* accuſator *Herennius Pollio. Deinde Theophanes rurſus* [nam & pridie accuſaverat]. *Fecit enim hoc quoque ut cetera impudentiſſime, quod poſt duos & conſulares & diſertos tempus ſibi & quidem laxius vindicavit*: [nam] *dixit in noctem atque etiam nocte illatis lucernis*. Mihi quidem duo illi conſulares, poſt quos Theophanes dixit, non videntur poſſe intelligi Rufus & Pollio, quorum ille pridie, alter poſtridie egit, ſed Plinius & Albinus, qui eodem die defenderunt, poſt quos tamen Theophanes non tantum dicere ſuſtinuerit, ſed & laxius ſibi tempus vindicare, ita ut ad multam noctem illatis lucernis accuſaverit. Luceii Albini eloquentia & paria cum Plinio ſtudia laudantur III. ep. 9.

At etiam idem Maſſonius [ad annum 102. num. 5. in Nota ſubjecta] negat, Pomponium Rufum, qui IV. 9. pridie

Digitized by Google

accuſaſſe dicitur, eumdem eſſe ac Rufum Varenum Baſſi (ex V. 20.) accuſatorem, idque levi argumento. Nam, inquit, Pomponius Rufus in III. 9. *conſularis* vocatur; quum contra Rufus Varenus nequiverit conſularis eſſe, quia proconſul Bithyniae fuit, in quam tantum praetorii mittebantur. Atqui hoc ultimum falſum eſt; nam Strabone teſte [vide ſup. adnot. 178.] etiam *conſulares* in provincias praetorias mittebantur: qui que poſt conſulatum geſtum in eas mittebantur, ii modo *proconſides*, modò *conſulares* vocabantur. Ceterum viri docti conſentiunt, uni viro haec omnia fuiſſe nomina *Pomponio Vareno Ruſo*. Mitto cetera quae afferri poſſent; ut quod etiam ſi Varenus Rufus ante Bithyniam adminiſtratam conſul non fuiſſet, ſaltem poſt reditum a provincia, ſed ante Baſſi judicium, potuerit conſul ſuffectus eſſe.

Sed age vera ſint omnia, quae Maſſonius in hoc negotio cenſuit, ac prae ceteris illud detur, quod initio poſui, nimirum *duos* illos *conſulares* non fuiſſe Plinium & Albinum, ſed Rufum & Pollionem [quod, ut ingenue fatear, ſua probabilitate non caret] detur hoc inquam, modo in eo, quod unice intereſt, mihi cum Maſſonio conveniat, in anno ſcil. proconſulatus Julii Baſſi, quem Baſſum uterque noſtrum anno Chriſti centeſimo Bithyniam rexiſſe, ac ſequente anno accuſationum tempeſtate jactatum, fatetur. Neque enim illa temporum recenſio eâ dumtaxat loci Pliniani de duobus conſularibus interpretatione ſtat aut cadit; nam Diatr. III. cap. 3. §. 2. etiam ex Vareni proconſulatu annum proconſulis Baſſi elici certo debere dixi.

II. Ad ann. 102. num. 5. ſic ſcribit. *Hoc quoque anno* [Chriſti 102.] *at antequam Trajanus e Dacia rediret, Varenus nobis videtur, jam Bithyniae proconſulatu functus, ac Romae reverſus, a Bithynis accuſatus, atque a Plinio vindicatus. Etenim Noſter ep. 20. lib. V.* Iterum [*inquit*] Bithyni poſt breve tempus a Julio Baſſo etiam Rufum Varenum proconſulem detulerunt. Varenum, quem nuper adverſus Baſſum advocatum & poſtularant & acceperant &c. *Unde liquet, Varenum non quidem immediate Baſſo ſucceſſiſſe, cum ille contra hunc jam e provincia reverſum egerit; neque tamen duos inter utrumque* [Baſſum ſcil. & Varenum] *proconſules fuiſſe, ut illud BREVE ac NUPER ep. 20. lib. V. demonſtrant.*

Itaque Maſſonius [ut uno verbo dicam] ſic rationes init, ut non modo Varenum Baſſo ſucceſſorem det [quem ego deceſſorem ſtatueram] ſed ne proximum quidem ſucceſſorem, ut qui neſcio quem alium Baſſi Varenique proconſulatibus intermedium infert. Ergo quandoquidem Baſſus aeſtate anni centeſimi adminiſtrationem, Maſſonio concedente, finivit: ille intermedius non ante aeſtatem anni 101. deſierit, nec Varenus ante aeſtatem anni 102. de provincia deceſſerit, nec poſtremo ante autumnum ejuſdem anni Romam redierit, neceſſe eſt, h. e. [ut ego interpretor] ſive poſt Trajani ex Dacia reditum, (quem Maſſonius in eumdem ann. 102. confert) ſive ſub idem ferme tempus, aut [ut id quoq. largiar] paullo ante Trajanum. At in hoc ſyſtemate plura ſunt ἄτοπα.

1. Quo enim pacto *poſt BREVE tempus a Julio Baſſo* & NUPER Varenus eſt accuſatus, quum inter utriuſque judicia annus ſolidus interceſſiſſe iſto modo reperiatur; ac fortaſſe plus anno, quia Baſſus *rediit reus*, non item Varenus: quo diſcrimine notatur, hunc alterum non ſtatim a reditu accuſatum. Adde quod in Pliniana rei recentiſſimae narratione illud *breve tempus* non ultra unum duoſve menſes protendi debeat.

2. Ac Noriſio quidem non dedi manus, qui Vareni cauſam *in aliquot annos* protractam docuit. At certe biennium, ac forſan amplius, ei judicio dandum, ſatis Diatr. III. cap. 3. §. 3. & initio hujus Append. oſtendi. At vero quid Maſſonio fiet, cui id judicium ne bimeſtre quidem evadet? Etenim etiamſi ad vergentem annum 102. Trajani reditus prorogetur:

quum

quum Varenus ex Maſſonio non ante Septembrem ejuſdem anni Romam attigerit, nec ſtatim peractus ſit reus; non video quo pacto tantulo tempore tam varia fortuna judicii illius reciprocare potuerit. Vide quae plura loc.cit. attulimus.

3. His adde, quod Noſter pro certo ſibi ſumit, Vareni cauſam abſente Trajano inchoatam fuiſſe. At id falſum eſſe docuimus (vide initio hujus Appendicis §. 1.) ex Plinii loco qui VI. 5. legitur. Ergo quando, adulto jam Vareni judicio, eidem Vareno teſtes advocare licuit, adhuc Trajanus aderat. Mox eadem cauſa per totam Trajani abſentiam continuata fuit. Poſtremo redux jam Caeſar in eadem cauſa interloquitur apud Plinium VII.6. Vides jam utrum annos plus duos, ut ego cenſui, an vix duos menſes [uti Noſter doceat neceſſe eſt] ea cauſa perduraverit. Quanto ſatius fuit, Varenum proximum Baſſi deceſſorem facere h.e. a medio anno 98. ad medium 99: quod cur Noſter in Tillemontio culpaverit [in Nota ſubjecta num.5.] non video: ſimulque gratulor, idem quod mihi, tanto antea Tillemontio viro in his ſummo in mentem veniſſe. Nec enim praevideram. Quod ſi Maſſonius feciſſet; pulchre omnia annalibus ejus Plinianis procederent.

Poſtremo eo labitur Noſter num.7. ut ſcribat, licere ſibi [ſi id neceſſe ſit] Principis praeſentis in ea cauſa interlocutionem *ad aeſtatem uſque anni 103. protrahere*.

Do equidem viro docto manus: nam ego etiam [vide Diatr. III. cap.3. §.3.] ann.103.medio Vareni cauſam a Caeſare cognitam ſtatui. Verum hoc intereſt, quod Maſſonius Vareni ex provincia redeuntis calamitatem non poteſt ante vergentem annum 102. inchoare; quam ego Trajano adhuc praeſente [nondum ſcil. in Daciam profecto] ex Plinio VI.5. ordior: deinde quod Maſſonius Principem anno 102. redeuntem facit, ac demum medio anno 103. Varenianae cauſae operam dantem; quum contra ego Caeſarem cum Noriſio anno 103. in Vrbem reducam, ac ſtatim ab reditu in Vareni cauſa interlocutum.

Atqui falſiſſimum eſt, Caeſarem tam ſero poſt reditum in Vareni cauſa fuiſſe interlocutum. Quid enim moror? Ex Plin.VII.6.*redeuntis* Principis *cognitionem* illius cauſae Plinius *ſuſpenſus exſpectabat*. Nunc quo pacto ingenti exſpectationi tam longa dilatione Caeſar ſatisfeciſſet? Hoc parum: illud gravius. Plinius epiſtolam 10. libri VII. cum ſexta ejuſdem libri ita continuat, quaſi perbreve tempus inter utramque interceſſerit. Hanc autem ſextam ſic clauſerat, ut ſe Caeſaris [cui conſules omnia integra ſervaverant] *cognitionem ſuſpenſum* exſpectare diceret. Ergo epiſtola decima [qua Trajani interlocutio narratur] quum breviſſimo poſt ſextam tempore ſcripta ad eumdem Macrinum fuerit, non poteſt niſi abſurdiſſime poſt aeſtatem anni ſequentis prorogari. Rogo lectorem, ut utramque epiſtolam conferat.

III. Poſtremo Maſſonius ad eumd. ann.102.num.8.Anicium Maximum proximum Plinii deceſſorem in Bithyniae adminiſtratione facit. Immerito. Nam Servilio Calvo proxime Plinium ſucceſſiſſe, in eadem Diatr. III. cap.1. num.5. oſtendi ex Trajani epiſtola 65. libri X. Illud non moror, quod Plinii Bithynicam legationem in annum 103. confert [quem vide ad ann.103.] hoc enim cum pluribus aliis commune habet. At poſt annum 107. eam legationem eſſe differendam, ex illo ipſo Vareni judicio equidem in eadem Diatriba demonſtravi. Vide ibi dicta cap.3.§.4.& in Adnot.170.

Haec ſunt, quae in Plinianis Cl. Maſſonii annalibus minus probanda ab anno 100. ad 103. mihi credidi: quae facile eſt virum doctum poſterioribus curis [quas utrum evulgaverit, neſcio] per ſe vidiſſe, & cum melioribus permutaſſe.

Digitized by Google

XX P S THALLALEI

THallelaeus *Megalomartyr*, & *Thaumaturgus* (his enim titulis a Graecis ornatur) profeſſione medicus, Aegis in Cilicia ſub Numeriano (248) imp. paſſus cum Alexandro & Aſterio ſociis, memoratur hoc die in omnibus Graecorum libris primo loco; & in Romano Martyrologio, in quod ex Sirleti Menologio transfuſus fuit. Praeter Synaxarii elogium a Papebrochio allatum, exſtat alterum paullo contractius in Baſilii Menologio Urbini ante aliquot annos evulgato. Verum ab eodem Papebrochio duplicia Thallelaei Acta G. L. hoc die producuntur, quorum priora, eadem breviora ac probatiora ei videntur. Sed tamen eadem miraculorum incredibilium & abſurdiſſimorum multitudine tanta laborant, ut non poſſint non nauſeam ciere legentibus: de quibus Actis praeſtabit Tillemontium (249) adire, quam in eis expendendis tempus fruſtra conterere.

Illud

(248) Quem principem re vera in Chriſtianos ſaeviiſse, ſupra [ad XVII. hujus menſis cap. 2. pag. 309. Adnot. 31.] demonſtratum fuit.

(249) *Acta ſtylo ſimplici ſcripta, ex luculentis traditionibus (haud tamen mala fide) in pleriſque hauſta fuiſſe, ac facile de Syro in Graecum translata. Acdeſſa eadem atq. Aegaea: deque ejus veriloquio. De duce Bereccocio. Adjutor quid.*

Tillemontius tom. IV. in Thallelaeo Not. 4. ſatis liquido horum Actorum, quae plus nimio admiratus eſt Papebrochius, abſurditatem oſtendit. Fatetur tamen, eorum ſtylum videri ſinceritatem ſpirare. Ac ſcriptor id forſitan laboravit, ut ex aliis Actis formulas quaſdam corraderet, quibus ad pertexendam narrationem uteretur. Itaq. illud ſect. 2. (*Χριστιανός εἰμι· εἰ δὲ τὸ κοινὸν ὄνομά μου μαθεῖν θέλεις, Θαλλέλαιος λέγομαι, Chriſtianus ſum: quod ſi commune nomen meum optas cognoſcere, Thalelaeus vocor*) ſumptum eſt ex veris S. Bonifacii Actis: ad quae verba vide quae adnotavimus ſupra ad XIV. Maii pag. 297. Sed vide tamen in fine Adnot. hujus, cur heic ea locutio nativa videri poſſit. Illam quoque reſpondendi formulam ab officio uſurpatam, Δεόμεθά σου κύριε &c. alibi quoque in Aliis Actis seperies. Mitto talia plura.

Ceterum qui hujus ſcriptoris quiſquilias ex uno tantum documento aeſtimare velit, tantum ſectionem 4. legat. Quum enim praeſes animadvertiſſet, fabros materiarios, ubi diu contendiſſent, Thalelaei talos perforare non valuiſſe, ait, *Ponite mihi* (*σέλλαν*) *ſellam, & ego ſurgens talos ejus terebrabo. S. Thalelaeus dixit: Surge praeſes, & veniens perfora mihi talos... Ut autem ſurrexit praeſes ad talos ejus terebrandos, (ὁ θρόνος) ſella in qua conſederat, adhaeſit poſterioribus ejus.* Mitto quae ſequuntur ejuſdem furfuris. Hujus generis commentis [fortaſſis tamen non mala fide confictis, ſed ex faece popularium narrationum poſtea ab indocto ac nullius judicii ſcriptore hauſtis] tota haec hiſtoriola pertexitur.

Nunc ceteris omiſſis, de *Edeſſa*, ubi Thallelaeus comprehenſus dicitur, pauca addam. Sect. 2. Martyr ait: *ἐκρατήθην καὶ παρεδόθην Τιβερίῳ ἡγεμόνι ἐν Ἐδέσσῃ τῇ πόλει. Comprehenſus fui ac traditus Tiberio praeſidi in urbe Edeſſa.* Haec Tillemontius de Edeſſa Meſopotamiae accepit: ſicuti & Baronius in Rom. Mrologio poſuit, *Edeſſae in Syria* &c. Sed tamen Menologium Sirletianum Caniſii, ex quo haec in Romanum redundarunt, exhibet *Edeſſam Ecienſium* [cor. *Aegienſium*: nam Graece videtur fuiſſe *τῶν Αἰγαίων*, ab Αἰγαία *Aegia* ſcil. quae & *Aegaea* & *Aegae* dicebatur] *civitatem*. Ex quo datur intelligi, ipſas Ciliciae Aegas, ubi Martyr occubuit, alio nomine *Edeſſam* fuiſſe vocatam: id quod & Papebrochius [in Comm. praevio n. 4.] eſt ſuſpicatus. Nam etiã in his ipſis Actis proxime ante finem ſic reperimus: *Egreſſus autem* [εἰς τόπον ἐπίσημον ὀνόματι Ἔδεσσαν, ὅ ἐστιν τῆς Αἰγαίων πόλεως] *in locum inſignem nomine Edeſſam, quae eſt Aegeorum civitatis*: ubi conſummatus traditur. Videtur autem *Edeſſa* pars antiquior (h. e. *παλαιόπολις*) Aegarum fuiſse.

Sane ſicuti Aegae Macedoniae antea *Edeſſa* aut *Edeſa* dicebantur, auctoribus Polybio, Livio, Diodoro, Juſtino; item & de Aegis Ciliciae dicendum erit, eam fuiſſe binomioem. Accedit, quod urbem illam Macedonicam Ptolemaeus Αἴδεσσαν *Aedeſſam* cũ bivocali ſcribat, idemq. proinde de altera Ciliciae dici poſſit. Ducitur autem a *Capra* etymon, quae Hebraeis עז *Ez* vocatur: quod Phoenices Chaldaizantes [proinde Z in D mutantes] ED ſive *Aed* efferebant: unde & *Aedeſſae* nomen, & ipſa *Aegarum* appellatio

ma-

Illud tamen, dumtaxat in Actorum fine *ἀσύςατον* viſum eſt Papebrochio, quod Martyr conſummatus dicitur *μηνὶ Μαΐῳ εἰκάδι ἡμέρᾳ*, *menſe Majo die vigeſimo.* Quum enim exeunte Auguſto tentus is fuerit; quo pacto poſt nonum menſem, i. e. labente Maio cruciari coepit? Adde quod diu ante Maium Numerianus & Carinus obierant. Itaque negat Papebrochius, eam diei emortualis notationem ab Auctore Actorum profectam, ſed poſtea ab ſciolo additam, qui ſciret eo die apud Graecos Feſtum Thallelaei agitari. Hinc modo adſcripta verba Papebrochius parentheſi ſepſit atq. expunxit. At equidem ea verba ſincera eſſe, & ab auctore Actorum profecta, praeſtare auſim. Nam illud initio Actorum *τῇ πρὸ ἐννέα Καλανδῶν Σεπτεμβρίων* *Ante diem IX. Kal. Septemb.* non aliud ſignificat, quam eo die in Cilicia initium perſecutioni datum, ac plures interim interfectos, ante quam ad Thallelaeum deveniretur; cujus etiam certamen diu perduravit. Nec magni intereſt, quod interea imperatore vivis exceſſiſſet: nam vel auctore edicti mortuo, ſemel mota procella nequaquam reſidebat. Vtut eſt: at certe quo tempore auctor Actorum haec ſcribebat [diu ſcil. ante condita Graecor. Officia] diei XX. Maii Thallelaei paſſio ab omnibus affigebatur. Quod ſatis eſt, ut animadvertas, nō temere, ſed maximo judicio Faſtos noſtros *Paſſionis* notam hoc die conſignaſſe, ceteroqui *Natalem* adnotaturos, ſi in diem non ſuum feſtivitas incidiſſet. Conſentiunt libri Graecorum omnes, (in quibus *Α'θλησις* i. e. *paſſio* non vero *Μνήμη* *memoria* hodie inſcribitur) quorum adhaec Metricae Ephemerides id verbis diſertis docent.

Εἰκοςῇ Θαλλαλαῖος ἑὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη.
Lux vicena caput Thalilaee tibi abſcidit enſe.

In quo verſu obiter obſervabis quartam

manavit. Nam ſicuti Latini ex Phoenicio *Carthado* fecerunt *Carthago*; hoc ipſum Graeci in *caprarum* nomine factitarunt, ut *αἶγας* pro *αἶδας* dicerent (at Latini interim in caprae filio, quem HOEDVM vocarunt, & D primitivum & aſpirationem nativam felicius aſſervarunt) & pro *Adeſſa Aegeſſam*, & poſtea *Aegas* aut *Aegaeam*. De Macedonicae *Aaegaeae* [quae fuit *Adeſſa*] nomine a *Capris* petito vide Juſtinum VII. 1.

Eadem ſect. 2. Thallelaeus *ἐκ τοῦ Λιβάνου*, ex monte *Libano* (hoc eſt ex *Syria Cava*, quae inter Libanum & antilibanum patet) natalem ſe traxiſſe profitetor, patremque habuiſſe *Bereccocium* (*ςρατηλάτην*) *militum ducem*. Atqui hoc nomen a Romanis ducibus abhorrere conqueritur Tillemontius. Jure id quereretur, ſi quidem dux vere Romanus fuiſset. Nunc Bereccocius aut Romani juris non erat, aut Syro ſaltem ſermone utens, barbaris numeris in limite Orientis praeerat. Ducatus tales eo tempore paſſim ſemibarbaris tradebantur. Vide in Aprili noſtro de *Mucapore duce* ad Acta S. Philippi Heracleotae. Proinde ne illud quidem admirationem Tillemontio ciere debuit, quod Thallelaeus medicinam faceret, parum ducis filio decoram. Quod verum eſset ſi natus ab Romano duce fuiſset. Pluribus notandis ſuperſedeo. Ex his vero paucis vides, haec ipſa Acta utilitate non carere, quippe bona fide conſcripta, quamvis non raro ex vulgarium traditionum fontibus turbidiſſimis eruta, ac forſan ex Syro ſermone in Graecum transfuſa: quod conjecturis ſuadere poſsem. Quod ſicui arriſerit [de quo & Tillemontius ſubdubitavit] tum minus de Syriaſmo illo *κοινὸν ὄνομα* [de quo ſupra innui] aliiſque quibuſdam Helleniſticae dialecti veſtigiis mirabimur. Quo & illud pertinet, quod num. 3. [pag. 181. v. 10.] Aſterius tum primum ad Deum converſus, Judaico jurejurando utitur *ζῇ ὁ Κύριος*, *vivit Dominus*.

Id etiam in his Actis notandum, quod mediis ſermonibus tum locorum diſtantiae [ut num. 1. v. 18. *ἣ ἀπέχει . . . ςαδίους φ'*] tum plures aliae circumſtantiae inſeruntur [ut num. 2. in Martyris reſponſione & alibi) quas ipſe hiſtoricus narrare potius debuiſset: id vero non praeter ſolitum auctorum diu poſt rem geſtam ſcribentium. Quod eo dico, quod haec & ſimilia in hoc ſcripto Tillemontius criminari minus debuiſset.

Num. 6. poſt medium praeſes ait, *πάλιν τὸν βοηθὸν αὐτῶν*, *Voca earum* (ferarum) *adjutorem*, h. e. curatoris ferarum adjutorem. *Adjutores* olim quibuſcumq. officiis, levandi laboris gratia, dabantur, ut & adjutoribus *Subadjuvae*. Vide Pancirolum, Briſſon. in de verb. ſigo. & Cangium in utroque vocabulo. Eos in Italicis officiis etiamnum dicimus *Ajutanti*. Itaque nihil fuit, cur interpres mutato ſollemni vocabulo [cujus plurima eſt in Jure noſtro, in lapidib. in Notitia imperii, in Syneſio &c. mentio] *Cuſtodem* verteret.

Digitized by Google

tem in nomine Martyris ſcribendi rationem. Id enim (ubi unica liquida notatur) *Thalelaeus* plerumque, at in hoc verſu *Thalilaeus* cum I ſcribitur: jam vero duplicando liquidam, in hoc marmore *Thallaleus* vitioſe ſcalpitur, at paſſim in libris *Thallelaeus* cum E ὀρθογραφεῖται. Atque haec ultima ſcriptio analogiae nititur; ſit enim a θάλλος, & ἐλαία, quod *ramum oleae* interpreteris.

XXI MEMORIA CONSTANTINI IMP

VIx mortuo Imperatori huic eos honores fuiſſe habitos, qui Sanctis impenduntur, Euſebius in de vita ejus teſtatur lib. IV verſus finem. *Omnes imperatorem beatum, Deo carum .. praedicabant ... imaginibus dedicatis ... quum caeli ſimilitudinem expreſſiſſent, ipſum ſupra caeleſtes fornices in aethereo domicilio requieſcentem pinxere.* Adde quae Aur. Victor & Eutropius de eo ſcripſere. Ac memini me olim plures Conſtantini nummos mihi comparaſſe, in quibus imperator velato capite, quadriga vectus, in caelum infertur manu ipſum deſuper excipiente. Adhaec ejuſdem demortui corpus in Apoſtolorum Eccleſiam illatum fuit: cui & ἰσαπόστολος i. e. *aequalis Apoſtolis* agnomen poſteritas in Graecorum officiis tribuit. Atque haec & ſimilia in recens mortuum officia.

Non eſt autem dubitandum, quin ſequens aetas cultum religioſum ac ſacrum eidem impenderit. Vide ejus rei monumenta, quae ex Nicolao Papa [apud Baronium] & ex Conciliis affert Tillemontius in Conſtantino Artic. 78. Adhaec Canon qui in Graecorum officiis hoc die proponitur (quem utpote ſine *Acroſticho* & ſine Auctoris nomine, ſane antiquum eſſe, cenſet Papebrochius hoc die pag. 13. num. 6.) non tantum ἰσαπόστολον ſed & clarum miraculis praedicat, & ejus apud Deum preces & interventum implorat. Verum quid plura? ejus cultus, qui in omnibus Graecorum liturgicis libris illi impertitur, non tum primum, quando illi libri ordinari coeperunt, increbuit, ſed, ut in aliis Sanctis, per manus traditus atque receptus fuit. Hinc junctim *SS. Conſtantinus & Helena imperatores* hoc die coluntur in omnibus Graecorum libris, adhaec in Moſcorum effigiato Kalendario, in Mrologio Arabo-Aegyptio: de quibus vide heic Papebrochium; qui & ejuſdem cultum in Anglia, Bohemia, Belgio agnoſcit. Abſonum autem fuerit dicere, univerſam Graecorum Eccleſiam, ac tot alias Occidentis, in cultu huic Imperatori exhibendo falli potuiſſe; ei praeſertim qui poſt Chriſtianiſmum longe lateq; propagatum, ac tot alia κατορθώματα, de quibus taceo, innocentiae ſtolam ad Chriſti tribunal intulerit, quippe non diu ante mortem baptizatus.

Verum redeo ad ejus cultum; cujus domeſtica documenta retuliſſe magis interfuerit. In Sicilia (uti in ſua *Catana ſacra* Jo: Baptiſta de Groſſis, *Chorda* 2. *modulo* 16. ſcriptum reliquit) ſub *S. Conſtantini* nomine celebris eſt *pius virorum coetus ... inſtitutus ab anno* 1306 *quorum vilibus ſaccis indutorum, ſeque acriter verberantium proceſſio in nocte Paraſceves egreditur, ſumptus conferente Senatu Catanenſi, permiſſu regiorum miniſtrorum ſub nota anni* 1615. *expedito*. Adhaec in libro de Divinis Siculor. Officiis (quem haud pridem edidit Canonicus Joannes de Joanne) hoc die XXI. Maii notatus dicitur *S. Conſtantinus Confeſſor* in Orationali & Kalendario Panormitanae Eccleſiae: die autem praecedente in Kalendario Gallo-Siculo ſignatus traditur *S. Helena & S. Conſtantinus.* Vide auctorem pag. 361. 362.

Apud Brutios in Miletana Dioeceſi *S. Conſtantini* vicus eſt, a Monte S. Leonis quatuor milliaribus diſtans, ubi die II. Maii feſtum ſancti hujus Imperatoris agi, cum officio de communi Confeſſoris non Pontificis, ex ſuorum ſodalium Collegii Mon-Leonenſis litteris compertum habuit Papebrochius. Sed & Bovae (h.e. in ultimo Brutiorum receſſu inter Hieracium

cium

cium atque Rhegium) idem agitur feſtum *ob reliquias ibidem ſervatas*, verba ſunt Ferrarii in Catalogo Sanctor. Italiae, ex fide Chronici Calabriae. Qui quidem in notationibus ait, eſſe qui dubitent, an non Bovenſium Conſtantinus ſit aliquis indigeta: verum vicinia tota reclamat, ibi cultum Imperatori hodiedum impendi. Atque hae, opinor, *Conſtantini reliquiae*, quae Bovae aſſervantur, ſuſpicionem Papebrochio (loc. cit. num.4.) injecerunt, poſt captam a Turcis CPolim, imperatoris illius oſſa *in Calabriam* (antiquis *Brutios*) fuiſſe tranſlata.

Poſtremo de Neapolitanorum cultu Conſtantini imp. dubitare nos minime ſinit hic marmoris noſtri locus cum omnibus Graecor. libris conſentiens. Verum quum heic nec *Depoſitionis* nec *Natalis* conſueta nota ſignetur, ſed praeſcribatur MEMORIA (quod tamen ex Officiorum Graecor. uſu ſit tum heic tum in aliis nonnullis ſanctis in hoc ipſo Kalendario) hinc credo poſteritati oblatam errandi anſam fuiſſe, exiſtimanti, non de cultu heic agi, ſed de *Memoria* h. e. ſuffragio anniverſario, quod defuncto impenderetur. Atque hinc ortum cenſeo, ut in Baſilica S. Jo:Majoris (in qua hoc marmoreum Kalendarium detectum fuit, quam a Conſtantino fuiſſe primitus aedificatam, vulgo, ſed falſo, ſibi perſuaſum habent) die XV. Martii hodiedum pro anima Conſtantini Magni ſacrum anniverſarium fiat. Nec alia de cauſa id olim etiam in Baſilica S. Reſtitutae fiebat (quam a Conſtantino exſtructam, ſed ſub alio nomine, infra dicemus) uti docet vetus S. Reſtitutae Rituale in quo ſic legebatur apud Chioccarell. pag.31. *Omnipot. ſemp. Deus ... miſerere animae famuli tui Imp. Rom. Conſtantini, qui hanc Divae Reſtitutae ſacratiſſimam aedem, Canonicoſq. cardinales XIV. in honorem tui nominis obſervantiſſime dedicavit. Per Dom...* Ea vero oratio in Choro S. Reſtitutae recitabatur, &, quantum ex Chioccarello ibid. intelligitur, eadem inſcribebatur *Conſtantini Magni Imp. ... MEMORIA*; retenta nim. voce, quae in hoc Kalendario legitur.

Verum quo iſtud MEMORIA in his Faſtis pertineat, nemo non videt. Eodem certe, quo in Graecorum libris liturgicis *Μνήμη* h. e. *Memoria* plurimis caelicolis praeſcribitur. Sed & iidem Graecorum libri, quum ſine tergiverſatione Conſtantinum inter Sanctos referant, tamen hoc die ΜΝΗΜΗ i. e. *Memoria*, praeſignant, quod & alibi millies faciunt. Id autem vocabulum praeſcribi a Graecis ſolet in diebus feſtis non Martyrum.

Sciendum eſt autem, non hoc die XXI. ſed poſtridie Conſtantinum obiiſſe, nim. die Pentecoſtes quod Pentecoſtes feſtum anno 337. incidit in XXII. Maii. Hinc recte poſt Chronicon Idacii additum legitur apud Sirmondum & Labbeum: *Feliciano & Tatiano Coſſ. Conſtantinus Aug. ad caeleſtia regna tranſlatus eſt XI. Kal. Junias*. Quo die etiam Conſtantinus inſcribitur Uſuardinis Auctariis Greveni & Molani, & Germanico Mrologio Caniſii. Quae quum ita ſint; erraſſe Graeci videntur uno die in ſignando hujus Principis feſto. Sed & ineptus prorſus eſt hexameter ille, quem Metricae Ephemerides hoc die exhibent: *Σύνθανεν εἰκάδι πρώτῃ Μητέρι Κωνσταντῖνος. Ter ſeptena dies Helenam cum prole peremit.* Nam ut omitram, Conſtantinum poſtridie i.e. die XXII. mortuum; mirum, ſi in unum eundemque diem utriuſque depoſitio incurrerit. At S. Helena cultum apud Latinos habet ſeorſum a filio. Ceterum Faſti Neapolitani pro ſuo more, Conſtantinum (qui praecipuae dignationis eſt) appoſuiſſe contenti, ſociam (apud Graecos) matrem ſubaudiri ſinunt.

Atque haec de Conſtantino ſatis eſſe poterant; niſi hic me locus admoneret, ut de Eccleſia, quam Anaſtaſius Bibliothecarius dicit ab eo Neapoli aedificatam, quaenam ea fuerit, pauca addam: de quo & plura ad 1. Decemb (ubi ſignatur *Dedicatio Stephaniae*) forſan dicemus, & quaedam ſup. ad XVI. hujus menſis (ubi de *S. Reſtituta*) praediximus. Verba Ana-

ſtaſii ſunt: *Eiſdem temporibus fecit Conſtantinus Aug. Baſilicam in urbe Neapoli, ubi obtulit* &c. Unam Baſilicam ab Auguſto factam dicit, & tamen vix ulla eſt Neapoli paullo antiquior Eccleſia, quae non ſe jactet a Conſtantino exſtructam. Itaque Baſilicam S. Jo: Majoris vulgo volunt, ex fide neſcio cujus Chronici parum fide digni, ab eodem Auguſto conſtructam; quum tamen conſtet eam a Vincentio (250) Epiſcopo factam medio ſexto ſaeculo. Et pro Eccleſia Sanctor. Apoſtolorum affert Caracciolus Adonis Vienneńſis auctoritatem, qui nono saeculo ſcripſit Chronicon, in cujus ſexta aetate legitur de Conſtantino: *Item Baſilicam Neapoli miro opere exornavit in honorem APOSTOLORVM & Martyrum.* Sed equidem perſuaſum habeo, Adonem, utpote ſcriptorem exterum, facile confudiſſe Conſtantinianam Neapolitanam cum altera ab eodem Auguſto Capuae facta in honorem Apoſtolorum, teſte eodem Anaſtaſio. Ceterum quam unam a Conſtantino Neapoli erectam Anaſtaſius narrat, ejus nomen tacuit; ut difficile ſit conjectare, quaenam fuerit: nam populares traditiones, quas non fulcit antiquitas, nihil moror.

Sed commode accidit, quod cujus baſilicae nomen Anaſtaſius reticuit, ejus appellationem IX. exeunte ſaeculo detexit Jo: diaconus, in epiſcopo Zoſimo ſcribens: *Etiam in urbe Neapoli baſilicam fecit* (Conſtantinus) *aſſerentibus MVLTIS* (i. e. *τοῖς πολλοῖς* ſive *multitudine*: nam ex Graeci ſermonis ingenio, cui tum Neapolitani inſueverant, illud *Multis* pro *pleriſque* eſſe intelligendum, jam ſupra ad XVI. Maii praemonuimus) *quod* (baſilica quam ille fecit) *Sancta Reſtituta fuiſſet*. Joanni chronographo concinit auctor vitae S. Athanaſii epiſc. Neap. quã Petro ſubdiacono tribuunt, his verbis: *Eccleſiae vero Sanctae Reſtitutae quae a Conſtantino primo Auguſtorum Chriſtianiſſimo, VT FERTVR* (ſic enim interpretatur illud MVLTIS τῷ χρονογράφῳ Joannis) *condita eſt.*

Ceterum an haec fuerit eadem ac vetus Cathedralis, quae nomen *Salvatoris* praeferret, antequam novum *S. Reſtitutae* nomen ſibi quaereret, id alibi (ad 1. Decemb.) forſan excutiemus: nec enim neceſſe eſt crambe repetita lectorem occidere.

XXII P S B A S I L I S C I

CElcberrimus athleta Chriſti *Baſiliſcus miles* bis colitur in Graecorum officiis, ſemel cum *συστρατιώταις* (*commilitonibus*) ſuis Eutropio, & Cleonico die III. Martii (quo Graeci fatentur, Baſiliſcum non eo die conſummatum fuiſſe, ſed in aliud tempus dilatum) iterum autem Baſiliſcus ſolus ſollemni ac peculiari feſto celebratur hoc die, quo & coronatum eum volunt. Sed & Latinum Mrologium ex Caniſii Menologio utroque die tantumdem fecit, die 3. Martii de tribus communiter, hodierno die peculiariter de Baſiliſco agens. At Bollandiſtae in diem III. Martii ſemel omnia de tribus hiſce, ac ſpecialiter de Baſiliſco conjecerunt. Nos vero Neapolitanos ſecuti Faſtos, hoc die (quo Baſiliſci *Paſſio* conſignatur) de eo tantum, omiſſis commilitonibus, commentari cogimur. De quo plura ordine executiemus: primum unus ne an duplex Baſiliſcus Martyr fuerit: 2. de hodierni Baſiliſci patria agetur: 3. de die Paſſionis: 4. de ejus Actis Bollandianis.

C A P. I.

Vnus ne an duplex Baſiliſcus Comanenſis fuerit.

Praeter hunc Baſiliſcum militem, Theodori Martyris, uti volunt, conſobrinum, Comanis in Ponto paſſum, & quidem hoc ipſo die, uti Graecorum officia teſtantur, fuiſſe oportet alterum Baſili-

(250) Jo: Diaconus in Vincentio: *Hic fecit praefulgidam Baſilicam ad nomen beatiſſ. Praecurſoris Jo: Baptiſtae: quam amolis aedificiis in gyro diſtinxit*. Et quae plura addit.

ſiliſcum epiſcopum Comanenſem, ſed Nicomediae, non Comanis, martyrio coronatum. Hic ille fuit, qui Chryſoſtomum ſua apparitione recreavit, ac de mox ſecutura morte praemonuit. Narrat id diſertiſſime Palladius vitae Chryſoſtomi auctor, quo loco refert, S. Baſiliſcum Comanenſem epiſcopum, ſub Maximiano cum Luciano Antiocheno presbytero Nicomediae paſſum, apparuiſſe S. Joanni Chryſoſtomo prope Comana, ac dixiſſe: *Confide frater Joannes: cras enim ſimul erimus*. At Bollandiſtae contendunt, hunc Chryſoſtomi monitorem non alium fuiſſe ab Eutropii & Cleonici ſocio: ceterum aetate poſteriore in Palladii Latinam translationem intruſa fuiſſe illa verba, quibus is Martyr ſimul etiam *Comanorum epiſcopus*, & cum S. Luciano paſſus fuiſſe dicitur. Videſis Bollandianorum commentarium praevium §. 3.

At contra ſtat Tillemontius: cujus optimas rationes, (quibus oſtendit, nihil Comanenſi epiſcopo Lucianique ſocio cum Eutropii & Cleonici commilitone fuiſſe commune) videbis to. V. Not. 4. in S. Baſiliſcum hodiernum. Tillemontii rationibus licebit & hoc addere, quod Palladii locum a corruptelae ſuſpicione liberat S. Baſiliſci vox illa, qua Chryſoſtomum compellavit: *Confide FRATER Joannes; cras enim ſimul erimus*. Nam ibi *Frater* pro coepiſcopo uſurpatur. Quo & altera vox ejuſdem Baſiliſci pertinet, qua & presbyterum quemdam ibidem manentem monuerat: *Para locum FRATRI Joanni: venit enim*. Poſtremo dum in his eram, praeclarum reperi Conſtantini Porphyrog. locum in Themate II. Orientali verſus finem. Quo loco princeps eruditiſſimus non diſſimulatis Cappadociae probris, ex ea tamen gemmas aliquot productas enumerat, & inter eas Baſiliſcum, Martyrem & epiſcopum, in haec verba: *καὶ βασίλισκος ὁ Κομάνων ἀρχιεπίσκοπος, ὃς καὶ αὐτὸς μαρτυρίῳ ἐτελειώθη, μεθ' οὗ κατετέθη τὸ λείψανον Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Et Baſiliſcus Comanorum Archiepiſcopus* (Porphyrogenictae ſcil. aevo, non Baſiliſci, Comana metropolitico jure gaudebant) *qui & ipſe martyrio eſt conſummatus; quocum Joannis Chryſoſtomi reliquiae ſunt reconditae*. Atque hinc de ſanitate loci Palladiani judicare licebit.

C A P. I I.

Baſiliſci hodierni patria, ac palaeſtra.

Eutropius, Cleonicus, & Baſiliſcus a Bollandianis ſociis *Martyres Cappadoces* inſcribuntur: id quod illi ex Graecorum Officiis hauſerunt, in quibus alicubi (apud Boll. n. 2.) hi triumviri *ex Cappadocum regione oriundi* dicuntur. Atqui id falſum eſſe, Tillemontius Not. 2. arguit. Etenim quantum ex Actis S. Baſiliſci ex monaſterio S. Maximini erutis licet intelligere, is Martyr *ex vico Cumialis* erat, id quod etiam Graeci in ſuis Officiis teſtantur: is vero vicus ad Amaſeae regionem pertinebat. At vero Amaſia non Cappadociae urbs erat, ſed Ponti metropolis. Nam quae regio ab Haly fluvio ad Colchos uſque pertinebat, ea a Ponto Euxino, cui adjacebat, *Pontus* dicebatur, ubi & Amaſia erat. Plinius quidem & Ptolemaeus Pontum cum Cappadocia jungunt, ſed Straboni natione Pontico, domo Amaſeno magis credendum, qui utramq. regionem diſtinxit: quas & S. Lucas Act. 9. diſcriminatim poſuit. Nec immerito, quia fuerunt diverſa duo regna, quorum unum Mithridates in Ponto, alterū Ariarathes in Cappadocia obtinuerunt: & natura ipſa utrumque tractum diſterminaverat; nam *juga montium* (inquit Strabo) *Tauro parallela Pontum a Cappadocia dirimunt*. Adhaec Iris fluvius (cujus in Actis S. Baſiliſci fit mentio) teſte eod. Amaſeno Geographo, *in ipſo Ponto fontes habet*, nec umquam Cappadociam attingit. Atque has maxime pro Tillemontio rationes ſtare video.

Nunc excutiamus, quo jure Graeci in libris Liturgicis Baſiliſci duorumq. ſociorum patriam in Cappadocia collocaverint. Ajo id illos optimo jure feciſſe, ſive priſcam, ſive mediam, ſive ultimam geographiam ſequamur. Nam ut ea omit-

tam,quae Conſtantinus Porphyrog. lib. 1. Them.2. ex Polybio narrat de Perſa quodam, qui ob regem ſuum a periculo liberatum, univerſum illum tractum, in quo Pontus & Cappadocia recenſentur, ſub uno Cappadociae nomine obtinuerit: ut haec inquam miſſa faciam, ac Strabonem tantummodo ducem ſequi malimus; is minime abnuet, *Ponti* provinciam alio nomine *Cappadociam Ponticam* fuiſſe vocatam: quem vide initio lib. XII. ubi fatetur, olim quidem univerſum illum tractum ſub Cappadociae nomine veniſſe, ſed deinde Perſas id totum in duas diviſiſſe Satrapias; poſtremo Macedones ex duobus hiſce regnis unum *Proprie* dictam *Cappadociam*, & *Quae ad Taurum*, & *Magnam Cappadociam* nuncupaſſe, alterum vero *Pontum*, ſive *Cappadociam Ponticam*. Atque haec de priſca geographia.

Deinde id etiam cum ea diviſione ſtat, quae ſub imperatoribus obtinebat: quam quidem Plinius & Ptolemaeus,utpote ſuis temporibus uſurpatam, merito amplectuntur.Quorum hic alter lib.V.cap.6.totum tractum,qui olim in Pontum & Cappadociam diſtinguebatur, *Cappadociam* vocat: deinde id totum tres ſcindit in partes, quarum quae ad orientem pertinet, *Pontum Cappadocium* vocat, quae ad occidentem, *Pontum Galaticum*, partem vero mediam *Pontum Polemoniacum* nuncupat: quibus partibus etiam quaſdam praefecturas adjungit. In *Ponto* igitur *Galatico*, qui ad occidentem ſpectabat, tum *Amaſiam*, tum etiam *Comana Pontica*, in quibus S. Baſiliſcus glorioſo fine quievit, conſtituit. En cur Graeci recte hos triumviros Cappadoces fecerint.

Sed & ultimis temporibus in harum regionum partitione haud parum immutatum fuit [& quidem ita ut Graecorum Officiis id totum ſuffragetur] quod & ex Hieroclis Synecdemo (251) licebit deprehendere;ac poſtremo ex Conſtantini (252) Porphyrogennetae Thematibus.

Atqui haec ultima Porphyrogennetae recenſio etiã Baſilii Menologio lucem affundet: in quo Menologio hoc die Baſiliſcus fuiſſe dicitur ἐκ τῆς χώρας τῶν Ἀρμενιακῶν, *ex regione Armeniacorum*.Quid vero Armenia ſive cum veterum Pontica regione, ſive cum poſteriorum Cappadocia aut Ponto Galatico commune habet? Sed fatendum eſt, Baſilium Porphyrogennetam, qui anno 975. imperare coepit,in eo Menologio (quod ejus juſſu collectum, ob eam cauſam auctoris ſui nomen praefert) avi ſui Conſtantini Porphyrogennetae doctiſſimi principis recenſendarum provinciarum rationem fuiſſe ſecutum. Is autem Themate II. Orientali, quod inſcribitur Ἀρμενιακὸν *Armeniacum*, iſtud Armeniacum definit ſimul atque ἐτυμολογεῖ his verbis: τὸ δὲ κάτω [τῆς Καππαδοκίας] καὶ πρὸς θάλασσαν ἐκλήθη Ἀρμενιακὸν &c. *Inferior* [Cappadociae] *pars ad mare pertinens Armeniacum* [ſupple *Thema*] *eſt appellatum, quod ſit regio Armeniis vicina*. Deinde inter ejus urbes *Amaſiam* primo loco recenſet: illam ſcil. in cujus territorio *vicus Cumialis* erat, S. Baſiliſci natale ſolum. En cur ſcite in ſuo Menologio Baſilius, avi ſui ſcripta ſectatus, S. Baſiliſcum *a regione* [τῶν Ἀρμενιακῶν] *Armeniacorum* [ſive rectius *Armeniaci*] arceſſit.

Ha-

[251] In Hieroclis Synecdemo *Amaſia* quidem (S.Baſiliſci patria) in provincia Helenoponti recenſetur: bina vero Comana, priora quidem in provincia ponti Polemoniaci, altera vero(quae urbs in editione Banduriana Κομόνα corrupte ſcribitur, ſicuti & ἑλληνοπόλεως, quae eſt *Helenopontus*] in Armenia ſecunda. At eae provinciae omnes Cappadociae ambitu comprehenduntur.

[252] Conſtantini hujus Thema alterum libri I. legenti ad oculum ſtatim patebit, ejus tempore, quidquid olim Pontus & Cappadocia vocabatur, ſub uno Cappadociae nomine veniſſe. Eo pertinet,quod Strabonem domo Cappadocem [qui Ponticus fuiſſet dicendus] facit, & quod Cappadociam ad mare Ponticum paſſim promovet, & quod diviſione totius regionis abſoluta, ſic claudat: Atque *haec de Cappadocia*, ſub qua ſcil. veterem Pontum recenſet. Quid plura? Inter Cappadociae lumina S. Baſiliſcum Comanorum [Ponticorum ſcil.] archiepiſcopum numerat. Ac de his vide ſuperius dicta.

Digitized by Google

Hactenus de Baſiliſci patria. Nunc de ejuſdem ſtadio dicendum. Atqui heic quoq. errari quum facillime poſſit; omnis errandi occaſio eſt praecidenda. Duplex urbs fuit, quae *Comana* (253) numero multitudinis nuncupabatur. Vna in Cappadociae *Magnae* ſive *Propriae* provincia illa quae *Cataonia* vocabatur. Hanc Strabo in Antitauri convallibus ponit, & Saro fluvio perlui narrat: in qua Bellonae templum celeberrimum fuit; pontificis vero dignitas proxima poſt regiam erat. Sed & in Ponto Comana fuerunt, *Pontica* cognominata, quippe (*ὁμώνυμα τοῖς ἐν τῇ μεγάλῃ Καππαδοκίᾳ*) *ejuſdem nominis, quo altera Cappadociae Magnae, eidemque deae* (Bellonae) *conſecrata*, uti Strabo ſcriptum reliquit; qui ibidem etiam pontificis, proximi poſt regem, dignitatem commendat. Nec eſt dubitandum quin non aliud fanum illud fuerit, cujus cum elogio *locupletiſſimi & religioſiſſimi* Cicero pro L. Manil. c. 9. meminit. Vtram harum urbium Baſiliſci cruore irrigatam dicemus? Haud dubie Ponticam, quae, uti diximus, a Strabone in Ponto, a Ptolemaeo in Ponto Galatico recenſetur. Nam in hujus Martyris Actis diſerte *Iris* amnis memoratur ſect. XI. qui deinde abſolute *Flumen* vocatur in Actor. fine, in mortis narratione. Atqui hic ille eſt Iris, qui Straboni fluere dicitur *διὰ πόλεως μέσης Κομάνων τῶν Ποντικῶν*, *per mediam urbem Comana Pontica*. Atque heic equidem de *Comanorum* propria acceptione atque etymologia aliquid inſpergerem, niſi id longius a propoſito aberraret. Sed vide tamen inferne (254) adnotata.

CAP.

[253] Plurativo numero ea urbs non tantum a Graecis omnibus effertur, verum etiam ab Hirtio, Plinioque. Quocirca quod in Ptolemaeo V. 6. in Ponto Galatico recenſetur *Κόμανα Ποντική*, in poſteriore vocabulo poſſis ſubaudire *πόλις*. Etſi praeſtat meo judicio legere *Ποντικά*; nam ſic etiam Strabo locutus fuit, ubi Irin fluere dixit *διὰ πόλεως μέσης Κομάνων τῶν Ποντικῶν*.

[254] Comana Cappadocia atque Pontica non tantum homonymae urbes ſed ita per omnia germanae erant, ut utramvis quis noverit, utramque noſſet. Itaque Strabone teſte lib. XII. [ubi in harum urbium deſcriptione multus eſt] eiſdem prorſus inſtitutis vigebant. Vtrobique celeberrimum Bellonae templum, tum maxima [*θεοφορήτων*] *divino inſtinctu arreptorum* multitudo, ac theodulorum utrobique ad ſex millia, adhaec par atque gemina ſacrorum cura, ac ſumma ſacerdotii dignitas, poſt regiam maxima. Quae tanta urbium germanitas omnino cogit, ut unam alterius fuiſſe traducem fateamur. Ac bene eſt quod Comana Pontica fuiſſe Cappadociorum deductionem, diſerte Geographus ibid. pag. 557. prodidit, ubi primum de Ponticis Comanis ordiens, ea *ἀφιδρυθέντα ἐκεῖθεν*, *illinc* [h. e. ex altera cognomine urbe] *traducta* ſive *deducta*, narrat. Atque hinc intelliges, quid proprie ſit verbum *ἀφιδρύω*, cujus propriam notionem haud recte expoſitam in H. Stephani Theſauro reperies.

Quocirca quidquid de Comanis Cappadociis teſtatur Geographus, idem & de Ponticis valebit. At is prope ab initio lib. XII. in Comanis Cappadociis *τὸ τῆς Ἐνυοῦς ἱερόν, ὃ ἐκεῖνοι Κόμανα ὀνομάζουσι*, *Bellonae templum, quod illi COMANA vocant*, claruiſſe tradit: ut non ſit dubitandum quin *Comanorum* nomen a fano, cujus antea proprium id nomen fuerat, ad urbem ſit propagatum.

Nunc videndum, cur id delubrum eam nuncupationem ſibi quaeſierit. A dea ne? quae dea fortaſſis *Comana* dialecto Phalegica audierit, ſive a Chald. & Syro כמן *ceman*, quod eſt *inſidiari* [quae praecipua eſt belli gerendi pars] ſive a קָמָה *Kamah* [ab infinitivo *Kum*] h. e. *inſurgere* & *bellum gerere*? An potius a *θεοφορήτων* *arreptitiorum* utrobique [nam & in Ponticis Comanis Geographus agnoſcit *ἀγωγὴν* i. e. *inſtituta paria tum ſacrorum tum etiam θεοφοριῶν divinorum afflatuum*] infinita multitudine id nomen fluxit? Ita ſane. Nam Hebraeum כמה *camah* [quae verba *Nun* in derivativis adteſcunt] non tantum eſt *perdite cupere*, verum etiam *aeſtuare*, utique ex furore divino. Sed & Syriace & Arabice eadem radix valet *excaecari*, *caligine offundi*, ac *dementari*: quod eſt *arreptitiorum* illorum peculiare. Atque hoc veriloquium magis admiſerim, quam ut a *Coma* Iphigeniae id nomen deducam, quod Strabo ex Graecorum traditis docuit. Nec enim omnino ante Macedonicum imperium Graecus ibi ſermo in uſu fuit, ſed barbarus, a Phalegico ſermone proſeminatus.

Atque haud ſcio an huc Plinianus parum adhuc intellectus locus referri debeat. Is lib. VI.

cap.

CAP. III.

Ejuſdem dies Paſſionis.

In omnibus Graecor. libris (255) Liturgicis hoc die Αʹθλησις, *Certamen* Martyris hujus proponitur: qua voce uti ſolent, quoties feſtum in diem ipſum martyrii incidit. Eodem hoc die is colitur in Arabo-Aegyptio Mrologio Ms. apud Bollandiſtas. Poſtremo metricae Graecorum Ephemerides hoc die ſic canunt.

Εἰκάδι δευτερίῃ Βασιλίσκον φάσγανον ἐλα.
Enſe bis undenus jugulat Baſiliſcon acuto.

Sed & in Ms. Synaxario Clarom. S. J. ad finem diei XXII. Maii diſerte dicitur eo die is Martyr obiiſſe. Quocirca ex Graecorum recepta ſententia Neapolitani merito hoc die Faſtis marmoreis notam P. i. e. *Paſſionis* inſcripſerunt.

Sed tamen huic receptiſſimae traditioni obſiſtunt Acta hujus S. Mart. quae Bollandiſtae ediderunt, quae non die 22. Maii, ſed 21. Julii hunc pugilem coronant ſect. ult. his verbis: *Paſſus eſt autem S. Baſiliſcus ſub die duodecimo Kalendarum Auguſti*. Eodem & illud pertinet, quod ſect. 8. *cauma* fuiſſe eo tempore dicitur: quae vox apud aevi poſterioris ſcriptores aeſtivos (256) aeſtus haud raro ſignificat, Julio quam Majo convenientiores.

Verum, niſi vehementer fallor, totum hoc quod de *caumate* & de paſſione in 21. Julii incurrente in eis ſcribitur, id nec primum Actorum Graecorum auctorem, nec eorumdem Graecum interpolatorem (de quibus vide infra ſeq. cap.) auctorem habet, ſed potius Latinum interpretem. Vt ſic exiſtimem, illud facit, quod Graeci in ſuis Officiis quum narrationes omnes horum Actorum quamlibet arduas in compendium redegerint, tamen nec de *caumate* illo, nec de paſſione in 21. Julii incidente verbum ullum fecerunt, imo contra una omnes docuerunt, illum die 22. Maii coronatum. Quod argumento eſt, in Actis illis quamlibet interpolatis illud de 21. Julii non fuiſſe lectum. Accedit, quod & leguminis tunc temporis ſatio, quae ſect. 19. legitur, verni potius temporis & menſis Maii, quam menſis Julii argumentum eſt. Niſi forte velimus, in Ponti regione frigida ſementis tempus in menſem Julium anni praecedentis incidiſſe: quae tamen nimia agricolarum feſtinatio fuiſſet.

Quae

cap. 3. extremo ſic definit: *Comana* (Pontica), *nunc Manteium*. Quam breviloquentiam Harduinus, Cellarius, alii ſic exponunt, quaſi Comanorum aliud aevo Pliniano non ſuperfuerit praeter μαντεῖον h. e. Bellonae *oraculum*. At id falſi arguunt S. Baſiliſci Acta, quae tunc quoq. [h. e. IV. ordiente ſaeculo] eam urbem floruiſſe oſtendunt. Atqui ſenſus obvius unice verus eſt. Quae olim *Comana* vocabantur, nunc [aevo Plinii] μαντεῖον, *Manteium* dicitur. Neque id praeter ſolitum. Nam in Tyrrhenicis Originibus ſexcentis exemplis demonſtravimus, urbes binomines fuiſſe plurimum etiam ſynonymas, ſed ita ut unum nomen alterius exotici Graeca aut Latina interpretatio eſſet. Itaque quum vetuſtiſſimi Graecor. intelligerent *Comana* [quod erat peculiare Bellonae templi & oraculi nomen] tantundem Phalegica dialecto eſſe, quod Μαντεῖον h. e. *Oraculum* (illud ſcil. quod per *Comanos* arreptitios edebatur) templum ſimul & urbem alio nomine *Manteium* vocaverunt. At aevo Plinii videtur Graecum nomen praevaluiſſe, eoque dixit, *Comana, nunc Manteium*. Contra vero ſecutis temporibus *Comanorum* nomen revixit.

[255] H. e. non tantum Menaeis, & Baſilii Menologio, & Caniſiano Sirleti [ex quo in Mrologium Rom. transfuſum fuit] ſed & Synaxariis, & Kalendariis Graecanicis; ex quibus & Molanus in Auctario Vſuardino, & Galeſinius hauſerunt.

[256] *Cauma* pro aeſtivo aeſtu ſumitur in vita S. Gilberti apud Cangium: *In maximo aeſtivi temporis caumate*. Apud eumd. in vita S. Stephani Fundat. Ord. Grandim. n. 15. *In hieme & aeſtate ad repellendum frigus & cauma, aequalia ſemper erant & eadem indumenta*. Nec aliud in his Actis vox illa ſignificat. Sect. 8. *Voluit Magiſtrianus . . . requieſcere, quia CAVMA eſſet* [i. e. aeſtas] ac [praeterea] *hora meridiana*. Sect. 10. *Baſiliſcus cum in aeſtu* [pro caumate] *ligatus eſſet . . . cum eſſet hora meridiana*. Mox: *Obumbraret eum ab aeſtu Caumatis*. At longe eſt aliud illud Vlpiani, *Si fundus caumate perierit*. Vbi *Cauma* eſt incendium. Itaque in quodam Gloſſario, quod *Breviloquium* a Cangio vocatur, *Cauma* eſt *Incendium*.

Digitized by Google

Quae quum ita ſint ; nihil propius fidem eſt , quam a Latino interprete hoc totum de XXI. Julii & de nimio aeſtatis *caumate* eſſe profectum . Vox ipſa *Cauma* Latinis poſterioribus , qua dixi notione , familiaris eſt , haud item (quod ſciam) ſequioris aevi forſitan Graeciae : etſi (ne quidquam diſſimulem) vetus Graecia eo ſignificatu utebatur .

Quid vero Latinum interpretem impulerit , ut iſta de ſuo adderet , haud facile dixerim. Fortaſſis autem interpres in alicujus Eccleſiae aut Monaſterii S. Baſiliſco dicati gratiam haec Acta eſt interpretatus , ubi ſive Reliquiarum Translatio, ſive Dedicatio in 21. Julii incidebat. Jam vero quia procedente tempore is dies pro *θανασίμῳ* (*emortuali*) habitus fuit ; hinc interpres ut ei receptae opinioni velificaretur , haec de ſuo admenſus fuit . Aut ſi non interpreti ea labes eſt tribuenda ; at certe poſt conditos Graecorum libros Liturgicos (in quibus diſerte is die 22. Maii conſummatus dicitur) alius quiſpiam exſtitit Graecus horum Actorum ultimus interpolator , qui haec de die Paſſionis & *caumate* adjecerit , ob eamdem illam ſcil. quam modo tetigi cauſam .

Atq. hoc multo mihi videtur probabilius,quā quod Tillemontius extrema Not. IV. conjecit , S. Baſiliſcum militem forſitan re vera die 21. Julii coronam adeptum [cui tamen conjecturae quantum eſt Graeciae feriatae , ſive Graecanicorum Officiorum , adverſatur] diem vero 22. Maii alteri illi Baſiliſcó Epiſcopo eſſe tribuendum : qui quamvis die VII. Jan. cum S. Luciano martyrium fecerit , fieri tamen potuerit , ut hoc die ejus Reliquiae Antiochia translatae Comana fuerint .

Ex haſtenus dictis licebit animadvertere, ſatis accurate Neapolitanos hoc die Baſiliſci *Paſſionem* , non *Natalem* in hoc marmore ſignari voluiſſe.

C A P. IV.

In hujus Martyris Acta .

EX iis quidem quae praemiſimus , arbitror S. Baſiliſci Acta , quae ex Trevirenſi Monaſterio S.Maximini eruta Bollandiani in diem III. Martii intulerunt , illuſtriora in aliquibus capitibus evaſura.Adhuc tamen (praeter ea pauca quae Bollandiani ſocii ac Tillemontius in iis obſervarunt) quaedam mihi animadvertenda reſtant .

§. 1. *Haec Acta de Graeco in Latinum fuiſſe tranſfuſa* .

Ac primum omnium ea , quae nunc habemus , Latinam eſſe de Graeco interpretationem , jam pridem Bollandiſtae conjecerant . Cujus rei ſiquis argumenta requirat ; haec maxime mihi videntur ſatis idonea .

I. Sect. 1. cur praeſes caſu recto *Agrippas* vocetur (quod certe nomen in omnibus Latinis auctoribus ac lapidibus in A deſinit) non aliam aſſignaveris cauſam , quam quia nomen hoc apud Graecos in ΑΣ finitur . Non enim tantum Graeci rerum Romanar. ſcriptores *Ἀγρίππας* perpetuo ſcribunt , ſed & Lucas Act. XXV. ubi tamen Vulgatus interpres ſcite id nomen pro Romana conſuetudine in A terminavit . At hujus hiſtoriae interpres rerum Romanarum ignarus non aliter quam *Agrippas* uſurpavit , quia Graece ſic reperit .

II. Adhaec Sect. 2. inſignis Graeciſmus eſt , quo SEMEL pro *Omnino* ponitur ; nempe quia in Graeco *καθάπαξ* aut *ἀπαξαπλῶς* reperit : quae etſi Latino *Semel* reſpondent , tamen valent idem ac *Prorſus* . Quin & eamdem ſignificantiam haud raro & ſimplex *ἅπαξ* obtinet.Thucydides lib. I. *Ἅπαξ περὶ ἑκάστων βουλευσάμενοι* : ubi Scholiaſtes id adverbium interpretatur *παντελῶς* . Similem Homeri locum Od. *μ.* affert H. Steph. Eadem notione ſumitur in Judae Apoſtoli Epiſt. v. 3.& interdum in Graeca V.T.verſione.At Actorum interpres pro *ἅπαξ* poſuit SEMEL,ſed Graeca proprietate.Nam roganti Martyri,ut ſibi tantiſper inviſendi ſuos

venia

venia daretur, ſtatim in eumdem carcerem redituro, benigne reſpondent milites: *Niſi timeremus praeſidem . . . forſitan SEMEL* (h. e. in totum) *te dimitteremus* . Quibus Martyr : *SEMEL dimitti nolo, ſed ut . . . valeſaciam* (cui Graece reſpondebat verbum συντάσσομαι, quo in hac re narranda utuntur Graecor. libri Eccleſiaſtici) *parentibus meis* .

III. Indidem & illa ſunt, quod ſect. 6. *Reverti ad ſua* uſurpatur pro eo quod Graece erat εἰς τὰ ἴδια (quod & in Vulgata N. T. reperitur) & quod ſect. 10. legitur, *Quidam vero INCREDIBILES phantaſiam eſſe putabant*, quod ex eo venit, quod ibi ἄπιστοι legebatur: quae vox proprie paſſivam, interdum & activam notionem impropriam habet . Etiam Sap. X. 7. & ſaepe in libro Eccleſiaſtici Vulgatus *Incredibilem* pro *incredulo* uſurpavit . Ibid. *Dicentes QVIA* (pro ὅτι) *hic homo Dei eſt*: quod ſaepiſſime in hac interpretatione legitur . Sect. II. *Comitabatur Chriſtus cum Martyre ſuo.* Quo loco *Comitor* abſolute capitur pro *ſimul ambulo.* Id autē ex eo venit, quod Graece eo loco ſcriptum erat συνώδευε i.e. *una iter agebat.* In Gloſſis autem Cyrilli [ad quas tunc temporis recurri ſolebat] Συνοδεύω exponitur *Comitor* .

IV. Sed & loca Scripturae ex Translatione LXXvirali proferuntur, ut ſect. 15. *Qui formaſti eum* [caelum : in quo etiam graeciſſat, *Caelum* maſculino genere uſurpans more Graecorum] *ſicut cameram*, ὡς καμάραν, uti in Graeco legitur Iſ. XL. 22. Sic paſſim alibi .

V. Poſtremo alluſio illa ad nomen Apollinis [quae legitur ead. ſect. 15. ubi Martyr ait : *Bene dixiſtis quia APOLLO vocatur ; perdet enim in ſe credentes , quia Deus vocatur, qui non eſt*] in hiſtoria Graece conſcripta optime procedit, quia illud *Perdet* Graece erat ἀπολέσει, quo verbo ſatis etymon oſtenditur : at ſi haec Latine primitus ſcripta eſſent, plura dicenda fuiſſent ad veriloquium detegendum .

§. 2. *De his Actis judicium* .

De hoc vero ſcripto eadem ſerme ac Tillemontius , ſentio : cujus quidem judicium aliquot obſervationibus confirmare non pigebit . Vix enim dubitari poteſt , quin haec eadem Acta initio ſincera fuerint, ſive ab *Euſignio* quodam teſte oculato [quod quidem hic commentarius dat intelligere] ſive a quovis alio ſcripta ſaeculo IV. Nam de commentarii hujus antiquitate ſatis tertii quartique ſaeculi plura vocabula fidem faciunt: cujuſmodi ſunt , ſect. 2. *Clavicularius*, *Scrinium* , *Scriniarius* : Sect. 5. *Magiſtrianus* : Sect. 10. *Surrexerunt de accubitu* : alibi *Spiculator* , & alia plura : de quibus vocabulis videantur Gloſſae veteres, & Meurſii Cangiique Gloſſaria . Satis etiam primigeniae hiſtoriae fidem conciliant perſonarum nomina , ac locorum . Nec illa tantum loca intelligo , quae ſatis nota ſunt geographis , ut *Amaſia*, *Iris* flumen , *Comana*, verum illa etiam quae, utpote ignobilia , hinc tantum nunc primum diſcimus, ut ſect. 1. *In* vico *Cumialis* [in Graecor. Officiis Χαμιαλίων] ſect. 8. *In vicum qui dicitur Dacozarum* [257] Sect. 11. *Ad loca Variſmorum* : Sect. 12. *In vicum qui dicitur Saon.* Eodem pertinet , quod ſect. 4. praeſes ingreſſus Amaſiam *Vocavit omnes priores* [Graece erat πάντας τοὺς πρώτους: de πρώτοις Graecar. urbium vulgata ſunt omnia] *civitatis . . . ingreſſus eſt in Petaſon & in Serapium* : & ſect. 17. decollatur Martyr in loco, *qui dicitur Dioſcorum* [pro eo quod Graece erat Διοσκουρεῖον , aut caſu patrio τῶν Διοσκούρων] quae omnia , & horum ſimilia ex commentarii veteris fonte , qualis erat

quum

[257] Is vicus in Graecor. libris Liturgicis χωρίον Δακνῶν vocatur . Sed fort. aut legendum Δανῶν, aut ſaltem idem fuerit ac Τζανῶν; quia Δ & Τζ alternant , utpote ejuſdem ſoni . De *Tzanis* ad Pityuntem incolentibus mentio eſt apud Palladium in vita Chryſoſtomi , quo loco narrat , ſanctum Epiſcopum Pityuntem duci , *locum* , inquit , *regionis Tzanorum* deſertiſſimum , ad littus Pontici maris ſitum . Ac fortaſſis Tzanorum gens effera pleraſque Ponti partes incurſionibus infeſtabat .

quum purus manabat, fluxerunt.

At vero poſtea ſincerum illud vas interpolatores incruſtaſſe, tota haec hiſtoria, cujuſmodi nunc legitur, ipſa per ſe clamat: tanta paſſim redundat miraculorum & circumſtantiarum incredibilium vanitate. Vt nihil dicam de tanta orationis redundantia, ut ſaepe faſtidium creet: cujuſmodi ſunt antitheta illa, quae tota ſect. 12. Martyr ad nauſeam uſque cumulans inducitur: ut aliis exemplis abſtineam. Et haec quidem Acta antequam Graecorum Officia conderentur, fuiſſe per aliquem impurata, ex eo colligo, quod pleraque ſcripti hujus in eorum libris Eccleſiaſticis perinde leguntur: ſi a die Paſſionis & *eaumate* illo [de quo ſupra] diſceſſeris, quae ſero poſtmodum irrepſiſſe videntur, uti cap. ſuperiore conjecimus. Quo etiam referri poteſt, quod de Trojana vici domina §. ſeq. dicam.

Et hactenus quidem in eam ſententiam diſputavimus, quae haec, quae nunc terimus, Acta initio ſincera fuiſſe, poſtmodum autem ab recentiore aliquo Graeco inquinata, docet. Quid ſi hanc labem a Graecis recentioribus amolior, & in antiquiorem aliquem Syrum rejicio? Quo id modo? Sect. 15. Martyr ſic Deum precans inducitur: *Et plaſmaſti hominem PROPRIIS ſanctis MANIBVS tuis ad TVAM IMAGINEM, & dediſti ei ſapientiam & intellectum*. Quibus verbis liquidum eſt, Audianorum errorem, hominem ad imaginem Dei ἐνσωμάτω (*corpore praediti*) conformatum effutientium, contineri: de quo vide inferne (258) adnotata. Jam vero ea inſania Syrorum plerique perdite laborabant: nam & Audius [homo ſane non malus, ſed tamen craſſius quidpiam atque pinguius de Deo & divina hominis imagine elocutus) ex Meſopotamia ortus, ibidem dogma ſuum evulgavit; & ab eo orti Audiani non aliud quam Syri fuerunt, quantum quidem & ex Epiphanio & ex Theodoreto poteſt intelligi. At vero Graeci ab eodem illo errore quam longiſſime aberant, in tantum ut qui Graeci poſtmodum floruerunt, ad ejus dogmatis deteſtationem, Audianos illos non alio ferme vocabulo, quam ἀνθρωπομορφιτῶν,

[*An-*

(258) Ea verba, *Et plaſmaſti hominem PROPRIIS ſanctis MANIBVS tuis ad TVAM IMAGINEM*, corpoream utique: ea inquam verba numquam putaverim ex ore S. Martyris prodiiſſe, quin potius ſcriptoris eſſe additamentum, Anthropomorphitarum (eorum ſcil. qui Deum humanis membris inſtructum crederent, & corporeis manibus tractaſſe lutum, atque ad ſuam corpoream imaginem hominem conformaſſe) craſſiore morbo laborantis. Audius Syrus architectus dogmatis hujus fuit, qui ſub extrema Arii tempora (quo proinde S. Baſiliſcus M. antiquior fuerat) in Meſopotamia floruit: a quo qui idem ſenſerunt, dicti ſunt primo *Audiani*, mox in erroris deteſtationem *Anthropomorphitae*. De quibus videatur Theodoretus in de haer. fab. & Epiphanius haer. LXX. ex quo altero diſcimus, Divinam ſimilitudinem Adae inditam ab Audianis humano corpore fuiſſe circumſcriptam, ſic pinguiter interpretatis illud Ad *imaginem & ſimilitudinem noſtram*. Jam hoc ſi placet ex ipſo Epiphanio audiamus haer. LXX. c. 2. *Nam quod ad imaginem Dei creatus Adam dicitur, praefracte illi ad corpus referendum exiſtimant. Quum enim ſcriptum ſit*: Faciamus hominem ad imaginem noſtram & ſimilitudinem: *ſtatim illud ſubjicitur, Deum ſumpto de terra pulvere hominem fabricaſſe. Quum igitur hominem de terra formatum dicat; videt totum illud e terra conflatum veriſſime hominem vocari* (antequam ſcil. ei anima infunderetur) *ex quo ſequitur, de terreno illo* (cujuſmodi ſcil. ante animam infuſam erat) *eſſe praedictum, fore ut ad imaginem Dei conderetur*. Vide cetera Audianorum argumenta (quibus illi oſtendunt, *corpus* hominis *ad imaginem Dei eſſe factum*, ait Epiphanius) apud eumdem cap. 6. Atqui hoc ipſum verba S. Martyri Baſiliſco perperam affictа innuunt. Nam prius illud eſt: *Plaſmaſti hominem propriis ſanctis manibus tuis* (ubi hoc etiam totum de homine *propriis manibus* Dei ἐνσωμάτω facto mere Audianum eſt) *ad tuam imaginem*: prius inquam hoc eſt: deinde ubi jam corpori nondum animato Divina imago indita fuerat, tum demum ſequitur: *Et dediſti ei Sapientiam & intellectum, & inſpiraſti in faciem ejus ſpiritum vitae*. Qui rerum ordo, Audiano dogmati (v. ſup. Epiphanium) conſonans, dubitare non ſinit, quin ea verba Syro Audianorum contagio afflata arguantur?

[*Anthropomorphitarum*] contemptim ſibi appellandos duxerint : quae appellatio quarto vergente ſaeculo exorta [qua et Athanaſius, & Chryſoſtomus, & Cyrillus Alex. aliique utuntur] a Graecis deinde omnibus uſurpata fuit. Quocirca non ſit veriſimile, ſi modo aevo ſequiore Graecus aliquis fingitur hujus ſcripti contaminator, cum Anthropomorphianum errorem S. Martyri tributurum fuiſſe,quem Graeci errorem cane pejus & angue averſarentur. Quin illud videtur veriſimilius dictuque facilius, errorem iſtum S.Martyri affictum, non aliunde quam ab Syri alicujus [primi ſcil. horum Actorum forſitan ſcriptoris] calamo fuiſſe profectum. At Orientales Syros, maxime ineruditos, pinguioris fuiſſe ingenii,& ad fabulas, aeque ac Judaeos, proniores, non eſt dubium. Quo minus mirabimur, ſi haec Acta tam futilibus commentis ſcateant : neq.id forſitan tam Graeci alicujus recentioris vitio,quam primi auctoris, Syri ſcilicet alicujus ſimplicioris, qui ex trivii ſermonibus hauſtas narrationes in Graeca Acta conjecerit; quibus praeterea ut majorem fidem conciliaret,ea ab neſcio quo Euſignio teſte oculato ſcripta videri voluit. Atque haec conjectura [ex Audiani dogmatis indicio petita] ſi vera ſit, tum non commenta omnia, ſi ſapimus, Graecis recentioribus accepta referemus, ſed & antiquiores Orientales in partem invidiae vocabimus, maxime ubi de regionum illarum Sanctis agitur.

§. 3. *Quaedam alia Actorum loca carptim illuſtrantur. Servorum fugitivorum collarias etiam fugitivis poenae fuiſſe communes : deque eorumdem debilitatione pedum. An feudalia in his Actis veſtigia. Reverſari quid. De Daemonum notione in ſequiorem partem etiam gentilibus uſurpata accuratior diſputatio. De abolito Comanenſium Bellonae oraculo, theodulis, arreptitiis* &c.

Ac plura hactenus hujus hiſtoriae loca, dum aliud ageremus, nonnulla interim luce perfudimus: nunc ſiqua forte reſtant, in unum heic faſciculum coacta dabimus.

Sect. 5. comprehenſum Baſiliſcum *Alligaverunt duabus catenis, & collaria impoſuerunt circa collum ejus*. De catenis duabus, quibus vinciebantur rei, videantur Acta Apoſt. XII. 6. & XXI. 33. Collaria autem non temere huic Martyri injecerunt, ſed ut fugitivo, ut qui ante paucos dies [etſi cum clavicularii venia] profugiſſet. Lucillius apud Nonium :

Cum manicis, catulo, collarique ut FVGITIVVM
Deportem.

Exſtant hodiedum inter antiquitatum cimelia ſervorum collaria ex aere, quibus nomen domini, cui ſervus is eſſet reſtituendus, inſcribebatur. In uno ſcriptum fuit : TENE. ME. QVIA. FVGI. ET. REVOCA. ME. DOMINO. MEO. BONIFATIO. LINARIO. Plures hujuſmodi collarias refert Fabrettus pag. 522. in quibus & plerumque locus ubi habitaret dominus, addebatur, ut illud num. 361. *Tene me, ne fugiam, & revoca me in Foro Trajani in Purpuretica ad Paſcaſium dominum meum*. Sed & fugitivi nomen addebatur interdum, ut illud num. 364. IANVARIVS DICOR &c. & quoties aufugiſſet, ut num.366. *Petronia* (ſupple *dicor*) *tene me quia fugi BIS, & revoca me* &c. Nonnumquam per notas id totum exprimebatur, ut T. M. Q. F. *Tene me quia fugi* &c. Id de quo tamdiu loquimur, Latinis & *Collarium* & *Collare* & *Collaria* ſequiore genere dicebatur: at Graecis non tantum περιτραχήλιον & περιδέραιον, ſed & Latina voce κολλάριον: tres enim has voces veteres Gloſſae exhibent. Ceterum quod Baſiliſcum pro fugitivo habere voluerint, declarat vox illa praeſidis quemdam magiſtrianum ſtimulantis, ut Baſiliſcum quovis modo indagatum ad ſe reduceret : *Nunc*, inquit, *cognoſcam te virum*(259)*virtutis eſſe adverſus FV-*

[259] Id aevo meliore dixiſſent, *Nunc cognoſcam te ſtrenuum FVGITIVARIVM eſſe*. Servos fugitivos qui reducerent, indicarentve, in Iure civili & aliis ſcriptoribus *fugitivarios* fuiſſe appellatos, res eſt ſatis protrita. Vide Briſſonium, Cujacium, alios.

Digitized by Google

FVGITIVVM & vinctum. Ex his autem colliges,reos criminum capitalium,ubi ex vinculis profugiſſent, pari jure ac ſervos fugitivos fuiſſe habitos, tamquam ſervos poenae ſcil. Hactenus de collaribus, & cur fugitivis inſerta fuerint.

Verum quo ſpectant illae clavis praefixae caligae, quas in ead. ſect. Martyri paravit magiſtrianus? *Magiſtrianus* (inquit hic auctor)... *juſſit fieri caligas aereas, & fixit in illis clavos plurimos longiores*. Mox: *Et calciaverunt eum aereis calceamentis, & intraverunt clavi uſque ad oſſa pedum* &c. Qui ſic incedere coactus plurimum effudit ſanguinis toto itinere. Sane haec quoque poena fugitivo congruens viſa fuit. In l. 3. C. de ſerv. fugit. ſic ſcribitur: *Si fugitivi ſervi deprehendantur ad Barbaros tranſeuntes, aut pede amputato debilitentur*, &c. Nempe ut qua corporis parte peccaverunt, eâdem puniantur. Id enim maxime in poenis irrogandis fuiſſe ſpectatum, pluribus exemplis docuit Cujacius VII. Obſerv. 13. quibus & alia non pauca Menagius addidit in Amoenit. Juris cap.32.

Sect. 8. *Sicut Theclam de amphitheatro* &c. Addere licebit hunc locum illis pluribus antiquorum, quibus Baronius S. Theclam a beſtiis Divina virtute liberatam ad 23. Sept. docuit. Eâdem ſect. quaedam mulier nomine Trojana *feſtinabat vicum ſuum muro circumdare*. Eadem ibidem & ſect. 10. vocatur *Domina vici illius*. Mirum ſane, ſi juris Romani mulier (cujus praeſertim filius more Romano idem gerebat nomen, itemq. *Trojanus* dicebatur) loci domina eſſet, eumque communiret: nec enim alibi ſimile quidquam, quamdiu jura Romana viguerunt, reperio. Ac feudale neſcio quid heic mihi ſubolet. Quumque feudorum jura Graecis etiam recentioribus ignota fuerint; non videtur hoc a Graeco aliquo interpolatore profectum, ſed potius a Latino interprete, qui alicubi in Germania haec in Latinum transferebat. Sed nihil fortaſſe haec in ſuſpicionem vocare neceſſe eſt; nam potuit haec mulier de genere eſſe regulorum vectigalium, quibus forſitan in barbarorum finibus juris aliquid in priſtinas ditionis ſuae terras ſub ultimis imperatoribus permitteretur.

Sect. 11. Cognatos ac vicanos ſuos, qui S. Baſiliſcum comitabantur, Martyr *rogabat reſervari*. Id vero non aliud eſſe, quam *Reverti*, colligitur ex eo quod ſequitur, *Et quidam ex eis reverſi ſunt*. Ergo ne dubita, quin pro *Reſervari* legendum ſit *Reverſari*. Nam ſicuti *Converſatio* pro Converſio apud Senecam & alios reperitur (ut ſupra ad Acta S. Patricii adnotavimus) ſic etiam *Reverſor* pro *Revertor*.

Sect. 17. Videtur haud dubie judex *daemonas* in deteriorem partem h. e. pro impuris ſpiritibus notione Chriſtiana accipere: quum contra gentilibus ea vox bona eſſet, ac ferme pro diis uſurpata. Itaque dicente S. Baſiliſco, *Daemones quomodo poſſunt eſſe benigni ... cum ſint maligni*, idque de idolis (quae nim. Chriſtiani daemonas eſſe contendebant) intelligente: reſpondet praeſes Agrippa: *Ergo*, inquit, *dii noſtri Daemones?* Atqui homo gentilis eam appellationem gravate ferre minime debuiſſet,imo potius tueri,& contendere, *daemones* bonos eſſe. Videndum ergo annon heic quoque recens Actorum interpolator offucias fecerit, qui judicem notione Chriſtiana *Daemonis* vocem uſurpantem induxerit. Quare non immerito Tillemontius in horum Actorum paraphraſi [ex qua detracturum ſe profitetur, quidquid abſurdum, aut minus veriſimile videretur] mutua haec Martyris & judicis dicta praetermiſit. Verum ſi res maturius conſideretur,optime id totum defendi poteſt. Rem altius repetamus.

Vox *Δαίμων Daemon* antiquiori Graeciae plerumque bonum fuiſſe nomen, reperio, quoties pro *Θεὸς Deus*,aut pro *Heroe* ſive *Indigete* acciperetur, non item quando pro *Genio*: Nam poſteriore hac notione gentiles ipſi *δαίμονας* (tamquam ſignificatu medio) tum bonos,tum etiam ma-

malos agnoverunt, unos ab alteris per [260] adjuncta diſcriminantes. At poſtremo (altero ut arbitror Chriſti ſaeculo) eo ventum fuit, ut *Daemonis* vocem abſolute poſitam deteriorem in partem ipſi ethnici acciperent. Conſtare abunde id arbitror ex illa Plutarchi in Sympoſio ſeptem Sap. definitione ac diſcrimine inter *Dei* atque *daemonis* vocabula: τὸ ὠφελιμώτατον, Θεός· τὸ βλαβερώτατον, Δαίμων. Quibus verbis *Deum* natura ſua benignum ac ſalutarem, contra noxium quid eſſe ac damnoſum Daemona, pronuntiat. Eodem pertinet, & illud ejuſdem in Pericle, ubi δαιμονιακὸς φθόνος eſt *invidia a daemone inſpirata.* Ibidem περὶ τὰ θεῖα δαιμονιῶσι ſcripſit, ubi δαιμονᾷν eſt *furore daemoniaco corripi*, ſive *a daemone poſſideri*: nam Δαιμονᾷ Heſychio eſt ὑπὸ δαίμονος κατέχεται. *Daemones* igitur coepere in malam accipi partem: etſi Celſus [ratiocinatione (261) magis, quam recepta notione fretus] ſuadere voluerit, bonos eſſe.

Haec autem *Daemonis* ſine adjuncto ac ſimpliciter uſurpati acceptio a Chriſtianis [262] ad gentiles (poſtquam hi ſcil. admovere aures doctrinis noſtris coeperunt) manavit. Hinc hoc loco negante Baſiliſco *Daemonis* vocem poſſe bonam in partem accipi (*Daemones inquit, quomodo poſſunt eſſe benigni . . . cum ſint* [263] *maligni?*) praeſes de tradita *Daemonis* notione non diſceptavit, tantum deos ſuos pro daemonibus haberi vetans. *Ergo*, inquit, *dii noſtri daemones* ſunt? Atqui debuiſſet Agrippa tueri potius ſignificationem vocabuli, atque ex antiquorum locis oſtendere, *Daemonem* ſive Dei eſſe ſynonimon, ſive ſaltem medium eſſe vocabulum. Verum jam, uti dixi, eo ventum fuerat, ut gentiles ipſi id vocabulum deteriorem in partem acciperent, eoque deos ſuos vocari daemonas vetarent.

At contra Chriſtiani non tantum daemonas ſuapte notione malos eſſe, ſed & idola non aliud quam daemonas eſſe, pertendebant. Multus in ea diſputatione eſt Minucius in Octavio, toto praeſertim cap. 27. ex quo proderit nonnulla decerpere. *Iſti igitur impuri ſpiritus, daemones, . . . ſub ſtatuis & imaginibus conſecrati delitescunt, & afflatu ſuo auctoritatem quaſi praeſentis numinis conſequuntur . . . . . Irrepentes*

(260) Nam ſicuti antiqui geminos hominibus ſingulis genios attribuebant, bonum & malum; idem & de δαίμοσι reperitur, idque per epitheta declaratum. Nam *bonum* Callimachus hymno VI. δαίμονα δεξιόν, Orpheus ἠγάθεον; alii paſſim ἀγαθὸν appellarunt: contra vero *malum* Homerus modo κακὸν (ut Od. K. v. 64.) modo στυγερὸν (ut Od. E. 396. quo epitheto etiam Sophocles utitur) modo χαλεπὸν [ut Od. T. 201.] nuncupavit; quem Pindarus δαίμονα ἕτερον, Orpheus πήμονα vocavit.

(261) Origenes lib. VIII. contra Celſum cap. 24. objicienti Celſo in hunc modum; *Si (idola) daemones quidam ſunt, dubio procul & hi Dei* (τοῦ Θεοῦ) *ſunt; quibus & credendum & litandum* &c. ſic reſpondet, ut angelos quidem alios bonos, alios malos eſſe concedat, non item daemones, quos non aliter quam ut malos & maleficos accipi, ſuo ſaltem tempore, affirmat: quod inepte contra ethnicum hominem praefracte diceret, niſi in eam notionem vulgo homines conſenſiſſent. Δαίμονες δὲ, inquit, οὐκέτι διχῶς, πάντες γὰρ ἀποδείκνυνται εἶναι φαῦλοι, *daemonas numquam bifariam accipi, ſemper autem malos eſſe, manifeſtum eſt*. Idem lib. V. contra eumd. cap. 5. docuerat, *hominis* quidem vocabulum eſſe indifferens, *deorum* vero bonum (modo inquit, nec daemonibus, nec ſimulacris, nec animalibus *deorum* nomen tribuatur, ſed *naturis vere divinis ac beatis*: ad ea utique Vet. Teſt. loca ſpectans, in quibus angeli *Elohim* h. e. dii vocantur) *daemonum* tandem nomen tribui ſemper maleficis ſubſtantiis, quae homines tranſverſos agunt, & a rebus caeleſtibus avocatos ad haec ima deprimunt.

[262] Fruſtra ſim ſi Scripturarum & Scriptorum Chriſtianorum loca huc cogere ſatagam, quum omnes unum dicant. Tamen jam quaedam ex Origene decerpſimus, ac plura mox ex Minucio & Tertulliano dabimus.

(263) In Graeco horum Actorum pro *Maligni*; erat opinor πονηροί. In Novo Teſt. ſaepiſſime diabolus vocatur abſolute ὁ πονηρός, i. e. *malus, malignus*.

pentes etiam corporibus occulte, ut ſpiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra diſtorquent, ut ad cultum ſui cogant .. Hi ſunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere, vates & ipſi abſque templo, ſic inſaniunt, ſic bacchantur, ſic rotantur.... Haec omnia ſciunt plerique, pars veſtrum, ipſos daemonas de ſemetipſis confiteri, quoties a nobis tormentis [264] *verborum & orationis* [265] *incendiis de corporibus exiguntur. Ipſe Saturnus & Serapis & Jupiter & quidquid daemonum colitis, victi dolore, quod ſunt eloquuntur: nec utique in turpitudinem ſui, nonnullis praeſertim veſtrum aſſiſtentibus, mentiuntur. Ipſis teſtibus, eſſe eos daemonas, de ſe verum confitentibus credite*. Et quae plura ibi ſequuntur. Quibus concinit Tertullianus Apolog.cap.22. ac praeſertim 23.in quo haec prae ceteris poſuit. *Iſta ipſa virgo Caeleſtis* (notum eſt deae nomen) *pluviarum pollicitatrix, iſte ipſe Aeſculapius medicinarum demonſtrator ... niſi ſe daemones confeſſi fuerint, Chriſtiano mentiri non audentes, ibidem illius Chriſtiani procaciſſimi ſanguinem fundite.... Si altera parte vere Dei ſunt, cur ſeſe daemonia mentiuntur? an ut nobis obſequantur? jam ergo ſubjecta Chriſtianis divinitas veſtra ... Si altera parte daemones ſunt vel angeli, cur ſe alibi pro diis agere reſpondent? Nam ſicut illi qui dii habentur, daemones ſe dicere noluiſſent, ſi vere dii eſſent; ſcil. ne ſe de majeſtate deponerent: ita & iſti, quos directo daemonas noſtis, non auderent alibi pro diis agere, ſi aliqui omnino dii eſſent, quorum nominibus utuntur: vererentur enim abuti majeſtate ſuperiorum .. Adeo nulla eſt divinitas iſta, quam tenetis: quia ſi eſſet, neque a daemoniis affectaretur, neque a diis negaretur. Quum ergo utraque pars concurrit in confeſſionem, deos eſſe negans; agnoſcite unum genus eſſe ideſt daemonas*.

Poſtremo illud mirari ſubit, quod quum beatiſſ. hic martyr Comanis excruciatus fuerit, ac plura Comanenſium templa in his Actis memorentur, nullum tamen in eiſdem Bellonae templi, & (266) Oraculi veſtigium, nullum de theodulis [h. e. *deorum* (267) *ſervitoribus*] nullum de θεοφορήτοις h. e. *arreptitiis* [de quibus ſupra nonnulla ex Strabone decerpſimus] deprehendatur. Quod ſane argumento eſt, quemadmodum ut altiſſime Sol ſupra finitorem extollitur, ita maxime caligo diſpellitur, idem & in ſuperſtitionis tenebris contigiſſe. Nimirum quo plus Chriſti verbum proficiebat, eo magis eradicabatur error. Nec enim ſimul ac ſemel oracula conticuerunt, ſed proceſſu temporis. Ergo quarto ineunte ſaeculo, quo Baſiliſcus decertavit, jam illa tanta Bellonariorum inſania prorſus, ut exiſtimo, Comanis reſederat: quantum quidem ex horum Actorum ſilentio decerni poteſt.

XXIII

[264] Haec tormenta verborum paſſim apud alios reperies. Cyprianus ad Demetrianum: *Torquentur ſpiritualib. flagris, & verborum tormentis de obſeſſis corporib. ejiciuntur*. Lactantius V.22. *Extorti & excruciati ... exululant*. Ea ſunt quae Bacchiarius de rec. lapſ. *flagella verborum*, & Jul. Firmicus *ſermonis flagella* vocat. Prudentius Apoth.

Torquetur Apollo
Nomine percuſſus Chriſti, nec fulmina verbi
Ferre poteſt, agitant miſerū tot verbera linguae.

Vbi vides Apollinem pari loco cum daemonibus haberi, quod & de Jove teſtatur: vide mox.

[265] Prudent. Apoth. *Ejulat & noſtros exclamat Jupiter ignes*, h. e. exorciſmorum incendia. Lactantius: *Vri ſe verberarique teſtantur*. Et lib. 2. c. 16. *Verberari ſe, & ardere, & jam jamque exire proclamant*.

[266] Quod Oraculum Plinio ſcribente adhuc vigebat; ſic enim caput. 3. libri VI. claudit: *Comana* [Pontica intelligit] *nunc Manteium*. Quod ſic vulgo interpretantur, quaſi dixerit, ex Comanenſi urbe ſuo tempore tantum ſuperfuiſſe μαντεῖον i. e. [Bellonae] *oraculum*. At falſo ſic exponunt; quia IV. ineunte ſaeculo frequentem adhuc templis, aedificiis, hominibus urbem fuiſſe, ex his S. Baſiliſci Actis conſtat. Quo vero ſignificatu haec ſcripſerit Plinius, jam ſupra Adnot. 254. attigimus. Et quocumque ſenſu id dixerit, certe tunc ſuo tempore id oraculum celebrabatur, quod demum ſub Martyre Baſiliſco intercidit.

(267) Quos Strabo θεοδούλους [*theodulos* i. e. *ſervos* Bellonae] vocat, non alius generis fuiſſe reor, quam qui in quodam Neapolitano marmore SERVITOR DEORVM inſcribebatur. Nolo enim totum illud epigramma adtexere.

XXIII DEP S EPHEBI EPI

§. 1. *Nomen*.

PRima inquiſitio de nomine eſt. Nam qui heic EPHEBVS vocatur, is apud Jo:Diaconum manu exaratum varie ſcribitur, *Ephebus*, *Ephevus*, *Epherus* : ſed ex his poſteriora duo ex primo corrupta fuerunt. At in aliis ſcriptis monumentis diverſe admodũ hic Epiſcopus notatur, *Euphebius*, *Euphremus*, *Euphramus*, *Euphevus*, *Euphimus* : & ſine diphthongo initiali *Ephremus*, aut *Eſremus*, & *Eſrimus*. Ac ne forte diverſorum epiſcoporum ea fuiſſe nomina ſuſpiceris; is quocumque modo vocetur, ſemper idem eſt, atq. is qui hoc die XXIII. Maii colitur : ut idem plane Epiſcopus eſſe debeat, ac noſtri marmoris *Ephebus*. Hanc autem ultimam veriſſimam apppellationem fuiſſe, hoc marmor ceteris MSS. monumentis longe antiquius confirmat; cui adſtipulatur Jo: Diaconus non tantum nuda ſcriptione, ſed & nominis (268) interpretatione. Ceterum quia Ἔφηβος a Graecis Neapolitanis correpta penult. efferebatur (ſicut hodie *Eſrimus* ab omnibus noſtris vulgo corripitur) ut & a Graecis hodiernis ſolet, accentum magis quam quantitatem ſequentibus; id anſam praebuit poſteriores duas ſyllabas rapide pronuntiatas (maxime quia β ut V conſonum ab eiſdem efferebatur) varie corrumpendi; ut periculum facienti in pronuntiando *Ephevus* conſtabit.

At erit fort. aliquis, qui verum huic Epiſcopo nomen *Euſebio* fuiſſe, ſuſpicetur : deinde quia in manuſcriptis (ſ) & (f) parum differunt, ex *Euſebio* detortum fuiſſe *Euſebium* : maxime quum in Mrologio Patriciano, quod inter Ant. Caraccioli chartas Bollandiſtae repererunt, ſcriptum hoc eodem die fuerit *S. Euſebii epiſcopi & Confeſſoris Neapoli.* Ita verum nomen *Euſebius* fuerit, ille utique qui XXXI. epiſcopus in Diacono recenſetur, medio ſeptimo ſaeculo, non vero *Ephebus*, qui octavus ab Aſprenate fuit. Reſpondeo, de Euſebio nullum prorſus elogium a Diacono afferri, ut Sanctus dici meruerit; quum contra idem de Ephebo ſcripſerit: *Pulcher corpore, pulchrior mente, plebi Dei ſanctiſſimus praefuit, & fideliter miniſtravit. Ipſe vero poſt, quorumdam incurſionibus, TRANSLATVS, deductuſque Neapolim, Eccleſiae STEPHANIAE RECONDITVR.* Quae ſanctitatem teſtatam notant. Quare quũ qui vocatur *Euſebius*, aut *Euſebius*, (& quae ſunt ceterae appellationes) is die XXIII. Maii colatur; idem omnino erit atque *Ephebus* horum Faſtorum & Jo: Diaconi. Accedit, quod hic qui tam varie nuncupatur, repertus fuerit cũ Fortunato & Maximo ſuis proximis ſucceſſoribus quieſcere: quod in Euſebium VII. ſaeculi convenire non poteſt.

§. 2. *Aetas & cultus*.

Jam de aetate *Ephebi* hujus ſi quaeras; poteſt is commode ad tertium Chriſti ſaeculum aut quarti initium referri : magis id adeo ſucceſſorum, quorum aetas notior eſt, habita ratione, quam deceſſorum, quorum catalogum eſſe mancum, plùra ſuadent; quod ſaepe expoſtulavimus. At ſcriptores Neapolitani Chioccarello & Ant. Caracciolo antiquiores neſcio qua ſupinitate eum an. 713. emigraſſe ſcripſerunt, quod & Baronio (in adnot. ad Mrolog.) perſuaſerunt : quae aetas non modo

(268) Jo: Diaconus : *EPHEBVS epiſcopus, pulcher corpore, pulchrior mente*. Quae ad nomen alludunt, non minus, atq; illud de PROBO ab eod. ſcriptum, *Omni probitate conſpicuus nominis ſui* &c. Quibus illum φερώνυμον oſtendere volebat. Ephebi nomen a Gymnaſio, quod Neapoli celeberrimum fuit, petitum eſt. At aevo poſteriore *Ephebus* tantumdem erat ac *pulcher*. *Ephebia* interprete Papia, eſt *prima pars adoleſcentiae, vel juvenum EMINENS PVLCHRITVDO, vel collectio Epheborum*. Hinc intelligis, quid ſibi velint adſcripta Diaconi verba.

Digitized by Google

modo *Ephebo*, ſed ne poſteriori quidem illi *Euſebio* convenit: quem Chronographus Joannes Martino Papae aequalem facit, h. e. medio ſaeculo VII. aſſignat.

Ceterum quae Ant. Caracciolus pag. 149. de hujus ſancti cultu in Capuana & Salernitana Eccleſia narrat; equidem ut de Salernitana non refragor, ita ab eo de Capuana diſſentio, in qua nec nunc, nec olim quidquam de ejus cultu reperio, nec in vetere Capuano Breviario, quod penes me eſt, nec uſquam alibi. Affert quidem Mich. Monachus in Sanct. Cap. pag. 519. quemdam *Effrem*, qui die IX. Julii ſignatur, at is cum noſtro nihil commune habet. Scio quid Caracciolum fort. permoverit, ut de cultu Capuae impenſo teſtaretur. In Muſivo veteris Capuae apud S. Priſci Eccleſiam inter ceteros Sanctos quidam inferne inſcribitur S. EFIMVS. De quo Mich. Monachus pag. 569. ſic adnotat: *Credam eſſe martyrem in Campania, de quo* (*ut accepi*) *eſt mentio in Breviario Salernitano*. Is autem, de quo Salerni Breviarium, eſt hic ipſe quem nos hoc die XXIII. Maii colimus: quod Mich. Monacho incompertum, Caracciolus perſpectum habuit. Atque iis forſitan Monachi verbis deceptus Anton. Caracciolus de cultu Capuano hujus Sancti inconſiderate pronuntiavit. Atqui ſciendum eſt, Muſivum illud, a me olim ſaepe viſum, perantiquum eſſe, ac facile VI. circiter ſaeculi; quo tempore non eſt credendum ex *Ephebo* detortum fuiſſe EFIMVM. Deinde is in eo Muſivo inter martyres inſeritur: qua laude hujus diei Epiſcopus caruit. Ergo *Efimus* Capuenſis (quod nomen venit ex εὔφημος *Euphemus*) nihil cum S. Ephebo commune habet.

§. 3. *S. Ephebi cetera*.

Cetera de hoc Praeſule videantur apud Chioccarellum, Caeſarem de Engenio, Ant. Caracciolum, ac poſtremo Papebrochium hoc die pag. 236. apud quem & (269) Miraculorum libellum ex MS. erutum reperies (cujus olim Baronius, Chioccarellus, aliique noſtri meminerant) & Acta inventionis anno 1589. in aede S. Ephremi veteris, ubi cum SS. Fortunato & Maximo requieſcebat. Nam Ephebum ex Stephania, in quam olim (teſte Jo: Diacono) tranſlatus fuerat, poſt aetatem Jo: Diaconi (quippe de priore illa tantum Tranſlatione locuti) illatum fuiſſe oportuit in cognominem Eccleſiam. Quae olim quidem *S. Efrimus* pen. corr. (corrupte ſcil. pro *Ephebus*, ut initio monuimus) dicebatur, nunc vero *S. Efrimus Vetus* nuncupatur, poſt nim. exſtructam alteram Capuccinorum Eccleſiam ſub titulo Conceptionis B.M.V., quam tamen vulgus *S. Efrimum Novum* vocare amavit. Atque ea, quae ſupra dixi, Inventionis Acta lectu ſane quam jucunda, iis certe erunt, qui noſtra ſtudioſe rimantur.

XXIIII

(269) Ejus libelli narrationes pauca ſinceritatis indicia habent, & ſtylus a gravitate abhorrens, etiam quaedam novitatis argumenta mihi praeſeferre videtur. Cujuſmodi illud eſt, quod num. 5. REVERENDISSIMVS ſubſtantive pro *Epiſcopus* ponitur: *Quemdam Reverendiſſimum veſtitum Pontificali dignitate*. Id ad ea tempora pertinet, quando *Reverendiſſimatus* (ut eo modo loquar, quo & *Clariſſimatus* olim uſurpabatur) Epiſcoporum peculiaris evaſerat. Ibidem poſt pauca vox *Diſcipulus* eum ſignificat, qui Miſſae planae miniſtrat. *Tunc Presbyter ... ad Eccleſiam cum diſcipulo feſtinus acceſſit*. Et initio ejuſd. num. 5. *Cumque ex more cum ſuo diſcipulo ... celebraturus*. Id hodiedum apud nos uſurpatur: quod tamen non recentiſſimum genus loquendi eſt. Nam in Chronico S. Michaelis Virdunenſis tom. 2. Analector. Mabillonii ſic ſcribitur, *Adhuc adoleſcentulus ab Abbate ſuo in DISCIPVLATV Capellani conſtitutus*. Atqui eam vocem non aſſecutus eſt Cangius, qui γερναῖς *officium, miniſterium* interpretatur. At in noſtro libello ſicuti puer Miſſae miniſtrans vocatur *diſcipulus*, ſic viciſſim Presbyter nuncupatur *Magiſter*; Quae ambo ex eo ſunt tracta, quod presbyteri ex iis pueris, quos inſtituebant, unum aliquem ſeligerent, quo ad miniſtrandum Miſſae uterentur.

Digitized by Google

XXIIII N S SVMEONI

QVia Graecis hoc nomen cum Y (i. e. V tenui ſeu ſimplici) ſcribitur ; hinc id nomen in noſtro marmore in primore ſyllaba V ſibi vindicat .

Porro in Graecorum Triodio(in Canone Fer.VI. ante Dominicam Quinquageſimae , ode VI. ſtrophe 3.) quatuor Symeones numerantur, quorum ultimo cognomen *Salo* fuit, qui in his Faſtis inſcribitur die XXI. Julii. At tres priores Stylitae omnes fuerunt : quorum primus (iſque omnium celeberrimus , a Graecis *ὁ ἐν μάνδρᾳ, in Mandra* (270) diſcriminis cauſa cognominatus) a Latinis die V. Januarii colitur, a Graecis I.Septembris: alter hoc die in Graecorum omnib. libris Liturgicis (excepto Baſilii Menologio , in quo pridie de eo fit) inſcribitur: tertius autem is eſſe creditur , cujus Graeci die 27. Julii memoriam faciunt .

Qui autẽ hoc die colitur(triũ Stylitarum ſcil.quos initio recenſuimus,alter) *Junior* cognomento dicitur,aut *Symeon in monte mirabili*,ſive *Symeon de monte* . Itaque in Baſilii Menologio ſic heſterno die inſcriptio proponitur: *Memoria S. Patris noſtri* (*τοῦ ἐν τῷ θαυμαστῷ ὄρει*) *in monte mirabili* : quem ideo compoſito nomine etiam *Thaumaſtoriſtam* (quaſi *Miromontanum*) Allatius vocat . Ea appellatio ab eo monte petita eſt , in quo is aliquam- multos annos tranſegit : qui mons inter Antiochiam , Rhoſſum,ac Seleuciam medius erigebatur . Obiit autem hic junior Stylita anno 596. & quidem (ſi non fallit Graecus vitae auctor, quam a ſe translatam dedit Bollandiſta Janningus) hoc ipſo die XXIV. Maii . Idem confirmari poteſt ex metricar.Ephemeridum illo hexametro : *Εἰκάδι ἠδὲ τετάρτῃ ὄρευς Συμεὼν ἤμειψε* . *Luce quaterdena Symeon de monte migravit* . Verum & Nicephorus vitae auctor , & Ephemeridum ſcriptor recentiores ſunt , quam ut idonei per omnia teſtes ſint: qui non alia de cauſa videntur ejus obitum die XXIV. conſignaſſe,quam quia eo die paſſim a Graecis is colitur , nec tamen omnibus , quia in Baſiliano Menologio pridie is honoratur. Ceterum in his marmoreis Faſtis quum ſemper in diebus *θανασίμοις* nota *Depoſitionis* ſcalpatur ; heic tantum *Natalis* nota ponitur : quod non de nihilo eſt , ac ſaltém ſcrupulum injieit , ne non is dies vere emortualis fuerit .

De hoc juniore ſtylita qui plura noſſe cupit , adeat tum Conr. Janninghi (hoc die p. 298.) Commentarium praevium , tum quam ibi vitam longiſſimam Graece & Latine ſubjecit, auctore ſive Nicephoro quodam , ſive Symeone : de quo vide quae in ima (271) ora adnotavimus .

Quod

(270) Cur celeberrimus ille Symeon Stylitarum antesignanus cognominetur *ὁ ἐν μάνδρᾳ, In Mandra,* diverſas quidam rationes attulerunt : de quibus videndus Conr. Janningus ad hunc diem in Comm. praevio ad hodiernum Symeonem num. 3.4. Veram tamen nominis cauſam affert Auctor Ms. vitae ejuſd. *Symeonis in Mandra* (apud Cangium in Gloſſario Gr. in hoc verbo) ubi de ejus matre haec habet: *ὁ θεῖος δὲ Συμεὼν τὸν ταύτης νεκρὸν ἐντὸς τῆς μάνδρας (οὕτω γὰρ ὁ τοῦ στύλου περίβολος ἐκαλεῖτο) εἰσενεχθῆναι προστάττει· περιῳκοδόμητο γάρ τι παντόθεν τειχίον τῷ κίονι, ὥστε μὴ γυναιξὶν εἰσίτητον εἶναι. Divinus autem Symeon ejus* (matris ſuae) *cadaver intra mandram (hoc enim nomine columnae ſeptum vocabatur) inferri jubet. Nam is , ne mulieres prope ſe accederent, parvum columnae murum circum aedificaverat.* Inde & ad monaſteria notanda ſimili de cauſa id nomen traductum fuit. Heſychio *Μάνδραι* ſunt *ἕρκη, φραγμοί , ſepta, ſepes .*

[271] *Vita S.Symeonis Stylitae Junioris Nicephoro ne cuidam,an Symeoni ſit adjudicanda . Quo ſenſu is ſcriptor* Οὐρανὸς *cognominatus fuerit . Cur Baſilius* Οὐρανοφάντωρ *audierit . Vitae ne titulo , an potius Calliſto credendum, qui eam Symeoni Vrano tribuit. Quis porro is Symeon fuerit. Non Metaphraſtes fuit, ſed alius Antiochenus, cujus exſtat de Animalium virtute commentarius . In Calliſto menda detegitur . MAGISTRI elogium , quod huic biographo tribuitur, non ad eloquentiae magiſterium pertinet , ſed ad Magiſtri Officiorum dignitatem .*

Quis

Digitized by Google

Quis iſte vitae auctor fuerit, non aliunde poteſt intelligi, quam ex vitae titulo, qui talis eſt: *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ* &c. *συγγραφεῖσα παρὰ* Νικηφόρου τοῦ Μαγίστρου Ἀντιοχείας τοῦ Οὐρανοῦ. Quae ſic interpretatur clariſſ. Janningus in Comm. praevio num. 42. *Vita & converſatio S. Patris noſtri* &c. *conſcripta a Nicephoro Magiſtro Antiochiae, Caelum dicto.* Vult autem, hunc Nicephorum ab eloquentiae laude, cujus ſe magiſtrum Antiochiae gereret, *Caeli* cognomen aſſecutum. Potuiſſet ad hoc confirmandum afferre cognomen *οὐρανοφάντωρας*, quod ſaepe Baſilio M. tributum reperit Cangius, quem vide in Gloſſ. Graeco: quod tamen vir magnus eo trahit, quod is de *caelo* diſſeruerit, in Hexaemero ſcil. Verum quid ea vox ſignificet, jampridem Suidas explicuerat hiſce verbis: *Οὐρανοφάντωρ· οὗ ἡ λαμπρότης εἰς ὕψος φαίνεται. Uranophantor* is eſt, *cujus claritudo in ſublime uſque* (ſic enim *caelum* ibi accipit) *ſplendet*. Nec dubito, quin eodem ſenſu de Baſilio ea vox uſurpata fuerit. Verum haec obiter: nec enim credo Nicephorum hunc (ſive forſitan ejus patrem; quia Νικηφόρου . . . τοῦ Οὐρανοῦ verti forſan potuiſſet *Nicephori filii Vrani*) ob eloquentiam aliamve laudem *Vranum* appellatum, ſed quo modo alii plures *Vranii* nomen tulerunt, caſu magis quam certo conſilio. Deinde miror ſi tantam in biographo iſto eloquentiae laudem Janningus repererit, quum contra Nicephorus Calliſtus, [qui hanc vitam ſe legiſſe teſtatur] *μὴ ἀξίως minus digne* quam pro rei magnitudine eum ſcripſiſſe affirmet.

Quo loco valde notandum eſt, hujus vitae auctorem non *Nicephorum Vranum*, ſed *Symeonem Vranum* ab eodem Calliſto appellari: ut dubium plane ſit, utri magis ſit credendum, vitae ne titulo (ubi auctor diſerte *Nicephorus* vocatur) an Calliſto, cui verus auctor notior eſſe debuit, quem tamen *Symeonem* nuncupat. En ejus verba ex lib. XVIII. cap. 24. quo loco hujus S. Symeonis geſta ὑπὸ Συμεῶνος Μαγίστρου τοῦ Οὐνοῦ (ea nota per compendium Οὐρανοῦ ſignificat) *συγγραφέντα, εἰ καὶ μὴ τοῦ μεγέθους καὶ τῶν ἔργων ἀξίως, per Symeonem Magiſtrum* [cognomento] *Vranum conſcripta, etſi minus digne quam pro rerum magnitudine*, conqueritur.

At idem Janningus, Calliſtum fuiſſe deceptum, non dubitat, qui nempe in *Nicephoro Magiſtro Vrano* vero vitae auctore Symeonem Magiſtrum [illum ſcil. celebrem biographum, qui vulgo *Metaphraſtes* vocatur] ſibi videre viſus fuerit. At grave eſt homini Graeco, quem ſexcentos prope Symeones inter ſe diſtinctos noſſe oportuit, tantam dicam impingere. Deinde ubi Calliſtus hanc vitam a Symeone Magiſtro ſcriptam dixit, non illo de Metaphraſte cogitavit, ſed de Antiocheno quodam Symeone, ut equidem, exiſtimo. Etenim doctiſſ. Cangio (in Indice ſcriptor. quem Graeco Gloſſario ſubtexuit) tres *Symeones Magiſtri* numerantur: *Symeon Magiſter* Antiochenus cujus in Cod. Reg. 957. extat ſcriptum *de Animalium virtute ἐκ τῶν τοῦ Συμεῶνος Μαγίστρου Ἀντιοχείας πραγματειῶν, ex Symeonis Magiſtri Antiocheni commentatio*. II. *Symeon Magiſter & Logotheta*, qui chronicon quoddam in Leone Armenio deſinens conſcripſit. III. *Symeon Magiſter & Logotheta* Curſus publici; is ſcil. qui propter plurimas Sanctorum vitas (quas *μεταφράσεις* vocat) *Metaphraſtes* vocatur, quiq. ſaeculo X, ineunte ſub Leone & mox ſub Conſtantino Porphyrog. floruit. Cur autem horum ultimo hanc vitam tribuiſſe mihi non videatur Calliſtus, illud facit, quod non omiſiſſet *Logothetae* dignitatem, deinde quod non expoſtulaſſet, eam vitam parum *digne* ſcriptam fuiſſe. Quis enim Metaphraſtae obloqui tunc auſus fuiſſet? aut quis ejus ſublime dicendi genus non ſummopere tunc demirabatur? a cujus eloquentiae charactere re vera vitae S. Symeonis Junioris ſtylus plurimum diſſidet. His de cauſis Calliſtus non potuit de Symeone Metaphraſte cogitare. At idem non alii quam *Symeoni Magiſtro* Antiocheno eam, ut opinor, attribuit. Qua de cauſa? quia in hujus vitae titulo legebatur credo, Μαγίστρου Ἀντιοχείας (pro qua voce male intellecta deſcriptor Bollandiſtarum exhibuit Ἀντιοχείας: quid enim facilius fuit, quam vocalem ω in duas ια reſolvere?) τοῦ Οὐρανοῦ . . . *Magiſtri Antiocheni* (cognomento) *Vrani*. Inter Ἀντιοχίως autem & Ἀντιοχείας hoc intereſt quod prius patriam deſignat, poſterius magiſterii forſitan locum in urbe Antiochena, uti voluit.

Ergo, ſi Calliſto (homini certe in ſuorum Graecorum ſcriptis minime hoſpiti) credimus, huic Symeoni Antiocheno potius, quam neſcio cui Nicephoro, ea vita eſt tribuenda: etſi fieri forſan potuerit, ut is Symeon etiam *Nicephori* nomen tulerit. Ab ejus inquam Symeonis Antiocheni manu ea vita prodiit. Tamen quia ea poſtquam a Janningo evulgata fuit, jamdiu Nicephoro illi tribuitur, nos quoque pervulgata nomenclatione utemur. Hactenus de nomine auctoris.

Sed antequam hinc abeo, ſciendum eſt, Vitam, de cujus auctore tamdiu diſputamus, ab Allatio (in Diatr. de Symeonib. pag. 18.) Sy-

 meoni

Quod ſiqui ſummis rerum capitibus contenti eſſe velint, in eorum gratiam breviſſimum Baſiliani Menologii elogium heic ſubtexui; praeſertim quum eo Janningus V. Cl. ſuperſederit.

Memoria Sancti patris noſtri Symeonis in Monte mirabili. Sanctus pater noſter Symeon, domo Antiochia Syriae, imperante Juſtiniano Seniore vixit; cujus conceptus a Praecurſore Joanne Baptiſta matri praenuntiatus fuit. Vix natus, in ſugendo lacte a ſiniſtro ubere abſtinuit, Deo per id demonſtrante, dextram mandatorum viam cum eſſe dilecturum. Simul vero crevit, mundo relicto, in montem ſeceſſit; & in monaſterium profectus, (in quo ſupra hominem ſeſe exercuit) monachus evaſit. In tantum autem virtutibus effulſit, ut & miracula incredibilia faceret. Mox ex eo monte deſcendens, & columnam ſupergreſſus, in ea annos duodeviginti rectus ſtetit. Deinde Montem mirabilem petens, ſaxo conſcenſo, in eo annos decem perduravit. Poſtmodum in minorem (272) columnam conſcendit, in qua annos quinque & quadraginta tranſegit. Ita totum vitae ejus curriculum annorum quinque ſupra octoginta (273) fuit; ex quibus novem & ſeptuaginta in aſcetica diſciplina decurſis, ad Deum emigravit.

Proderit & ex Sirleti Menologio partim

m:oni Metaphraſtae fuiſſe attributam. Quo loco lectorem remittit ad dicenda de Metaphraſtae ſcriptis. Ad quem locum ubi devenit; pag. 79. inter vitas a Metaphraſte ſcriptas hanc etiam Symeonis Stylitae Jun. recenſet, ſed auctore Niceph. Calliſto XVIII. 24. Atqui id jam paullo ſupra contra Janningum [qui certe iſtud ab Allatio hauſerat] refutavimus. Nec enim de Symeone Metaphraſte Calliſtus cogitaverat, ſed prorſus de Symeone Antiocheno. Tranſeo jam ad ejuſdem biographi officium.

Nam ne id quidem poſſum Janningo aſſentiri, quod illud Μαγίστρου ad eloquentiae magiſterium, quod Antiochiae geſſerit, pertinuiſſe putat. Mitto quod Antiochia inter illas civitates vix uſquam annumerata legatur, in quibus profeſſorum *θρόνους*, h. e. *Cathedrae* (quam vocem de aliquot ſophiſtis, qui Athenienſi ſcholae 3. & 4. ſaeculo ex ordine praefuerunt, uſurpatam reperi) conſtituti fuerint; inter quas utraque Roma, Berytus, Athenae, Alexandria, adhaec Carthago, Mediolanum, & in Galliis aliae nonnullae aevo poſteriore numerabantur. At certe quo tempore Nicephorus iſte vixit, Antiochia ſub Saracenorum jugo gemebat. Non enim Nicephorus iſte nono ſummum ſaeculo antiquior eſſe potuit. Nam Arcadium quemdam Cyprium vitae S. Symeonis hujus Junioris ſcriptorem laudant octavo ſaeculo Jo: Damaſcenus, & eodem exeunte Niceni Patres: at iidem Nicephorum hunc, ſive potius Symeonem Vranum minime norunt.

Verum quid moror? Sive re vera haec vita *Nicephori Vrani*, ſive potius *Symeonis Vrani* fuit, ſive *Nicephorus* ſimul *Symeon* vocabatur; is eodem ſenſu *Magiſter* inſcribebatur, quo & Symeon Logotheta, & Thomas grammaticus is, qui de vocibus Atticis ſcripſit, & plures alii *Magiſtri* inſcribuntur: in quibus certe ea vox dignitatis erat. Nam *Magiſter* (Μάγιστρος) abſolute & per excellentiam erat is qui plena locutione *Magiſter Officiorum* (ὁ μάγιστρος τῶν βασιλικῶν ὀφφικίων) vocabatur. At *Magiſter* quando *doctorem* notat, Graecis poſterioribus Μαγίστωρ, μαγίστορας inclinabatur. At quo, inquis, additum *Antiochiae* pertinet, quum Magiſter officiorum in Aula CPolitana fuerit? Reſpondere poſſim antiquitus quidem Magiſtri dignitatem fuiſſe unicam: at poſtea plures fuiſſe, & Codinus docet, & Synodus VIII. CPolitana (in qua plures Magiſtri ante Patricios conſidebant) & Luitprandus Diaconus (cujus verba vide apud Meurſium in Gloſſ.) ad 24. numerat. Ergo quum is numerus creviſſet, non ab re alius CPolis, alius Antiochiae (& ſic ceterarum Metropoleon) *Magiſter inſcribebatur*. Sed longe verius eſt, in titulo hujus vitae, de qua tamdiu loquimur, non fuiſſe ſcriptum Μαγίστρου Ἀντιοχείας ſed Ἀντιοχέως (de quo non recoquam, quae paullo ſupra poſui) quod diſerte patriam deſignat. Ceterum qui plura ſcitu digna de Magiſtri Officiorum dignitate ſcire avet, adeat Meurſii & Cangii Gloſſaria & alios.

(272) Graece quidem in optima editione Vrbinate ſic legitur: *εἰς τὸν μικρὸν στύλον ἀνελθὼν, in minorem columnam aſcendens.* Verum non dubito, quin iſtud *μικρὸν* ex *μέγιστον* (cujus ſcriptura fugiens evaſerat) depravatum fuerit. Nicephorus certe vitae auctor cap. ult. ſect. 248. Symeonem *ἐπὶ τῷ μεγίστῳ καὶ τελευταίῳ στύλῳ, in maxima & ultima columna,* vivendi finem feciſſe tradit. Idque magis eſt rationi conſonum.

(273) Non quinque & octoginta, ſed quinq. ſupra ſeptuaginta in univerſum annos ei vitae auctor

auctor

tim ſimile, partim diverſum vitae compendium, a Bollandiſtis praeteritum, afferre. *Commemoratio S. Patris noſtri Simeonis admirabilis. Fuit hic tempore Juſtini majoris ex Antiochia Syriae patre Joanne ex urbe Edeſſa oriundo, matre Martha. Ejus autem vita & ſanctitas tam inſignis atque illuſtris fuit, ut verbis explicari non poſſit. Cum enim admirabili abſtinentia multos annos in monaſterio ſe exercuiſſet, deſcendit ex monte, atque aſcendit in columnam illam, in qua ſtetit annos decem & octo. Cum antea in parva quadam ſtetiſſet quinque & quadraginta annos. Cum vero ageret annum octogeſimum quintum, ex terreſtri ſtatu ad caeleſtem vitam & aeternam requiem migravit. Quanta vero fuerit Simeonis cognomento Stylitae ſanctitas & fama celeberrima, teſtes ſunt Theodoretus Cyri & Evagrius, in his quae de ſanctor. rebus geſtis monumenta reliquerunt.* Quod elogium ex notatis ad Baſilianum elogium corrigi in nonnullis debet. De eo vero quod heic Theodoretus teſtis evocatur, audiendus Allatius Diatr. de Symeon. pag. 18. *Hinc notandus error in Menologio 24. Maii, ubi cum agitur de Symeone Stylita juniore ſub Juſtino, male traditur de eo agere Theodoretum, quum ille de Seniore agat: quod forte doctiſſ. Annalium ſcriptorem in errorem induxit cum Notis in Mrologium Rom. ad V. Januar. ait, de Seniore ſtylita agi in Menologio 24. Maii & de Seniore I. Septembr. cum contra affirmari oportuerit.*

De hoc Symeone legatur prae ceteris ejus aequalis Evagrius Scholaſticus extremo cap. 21. lib. V. & toto cap. 23. lib. VI. cujus ſcripta ſunt prae omnium manibus, ſicuti & Nicephori Calliſti hiſtoria, in quo plura de eodem reperies. Legi etiam de eodem debet Allatii Diatriba (274) de Symeonibus, in qua plura optimae frugis reperies. Videantur & quae S. Jo: (275) Damaſcenus, & alterius Nicenae Synodi Patres ex antiquiore vita per Arcadium ſcripta de hoc Stylite protulerunt.

XXV N IACOBI APLI

Est Jacobus Alphaei filius, uti jam ſupra monuimus ad Kal. Maii: de quo tamen Apoſtolo Latini non hoc die XXV. Maii, ſed XXV. Julii agunt. Hoc autem die nuſquam de hoc Jacobo veſtigium reperi; niſi quod tantum de ejus patre Alphaeo legatur in Synaxario Chifletiano (apud Bollandiſtas hoc die in praetermiſſis) eum hoc die *in pace quieviſſe*. At etiam ſequenti die de eod. Alphaeo Graeci in Synaxariis agunt. Ad Alphaei autem filium Jacobum quod attinet, is craſtino die inſcribitur Martyrologio vulgato ſub Bedae nomine. At Neapolitani quia die XXVI. de S. Juda agunt (quem praeſertim eod. die paſſum

auctor ibid. aſſignat: quam eamdem ſummam per ſingulas vitae ejuſdem periodos collectam exhibet in adnotatis Janningus. Sed & Evagrius VI. 23. eidem numero favet his verbis: *Qua in columna* (priore) *& in altera quae eſt in ſummo montis vertice, octo & ſexaginta exegit annos*. Atqui hunc idem Evagrius ἐξ ἁπαλῶν τῶν ὀνύχων, *a teneris unguiculis, ... adeo ut in columnae ſtatione dentes* primores *mutaverit*, id inſtitutum capeſſiviſſe, narrat. Itaque ſeptennis priorem columnam attigerit, in poſteriore autem annos natus LXXV. vitam cum morte commutaverit neceſſe eſt.

(274) Eam Diatribam raro obviam dolent eruditi viri, quippe quam tantum ex Combefiſii editione habemus Paris. ann. 1664. Ibi de Stylitae hujus ſcriptis accurate agitur.

(275 Damaſcenus Orat. 3. de imag. Mirac. 132. ex vita illa priore quaedam recitat, quae etiam in vita Graeca a Janningo edita narrantur. Ac Janningus quidem quum Latina tantum Damaſceni opera ad manus haberet, dubitavit an non eiſdem verbis tum in Graeco Damaſceni, tum in vita a ſe edita ea narratio decurreret. Sed equidem quum vitae locum cum Graeco Damaſceno contuliſſem, diverſam toto caelo verborum texturam reperi. Sicuti ex diverſis Graece verbis conſtant ea quae Niceni Patres ex ead. illa antiquiore vita protulerunt.

Digitized by Google

crediderunt : vide ad ſeq. diem) hinc de Jacobo pridie anteverterunt: quod in his Faſtis haud raro accidit. Atq. ea mihi videtur hujus feſti hodierni ratio verior, quam ut in aliquam Translationem aut Eccleſiae Dedicationem ſollemnitatis cauſam conferam.

XXVI P̄ S IUDE AP̄LI

§. 1. *Hujus Apoſtoli nomina*.

SA Judae Apoſtoli unius ex XII. plura in Evangelio nomina legimus. Saepe is quidem *Judas* vocatur, ſed ſemper quod ſciam cum addito (276) διακρίσεως ut ab Juda altero Iſcariote diſtinguatur.

Alibi *Thaddaeus* ſine alio adjuncto nuncupatur, ut in Apoſtolorum catalogo Matt. X. 3. Marci III. 18. Lucae VI. 16. Quod nomen viri eruditi idem ac *Judae* vocabulum fuiſſe (277) ajunt.

Sed

(276) Non ſine diſcrimine adjuncto is, inquam, *Judas* vocatur. Sic Jo: XIV. 22. *Dicit ei Judas, non ille Iſcariotes: Domine quid factum eſt, quia manifeſtaturus es nobis te ipſum & non mundo?* Sed alibi haud aliter hic Judas ab Iſcariote diſcriminatur, quam addito fratris ſui nomine. Sic Act. I. 13. *Simon Zelotes, & Judas Jacobi*. Luc. VI. 16. *Et Judam Jacobi & Judam Iſcariotem*. Eodem redit illud Matth. XIII. 55. ubi inter fratres Jeſu numerantur *Jacobus & Joſeph & Simon & Judas*; ſicuti etiam Marci VI. 3. Poſtremo hic ipſe Apoſtolus ſic in ſuae Epiſtolae prooemio ipſe ſe ab Iſcariote diſcriminat: *Judas Jeſu Chriſti ſervus, frater autem Jacobi*.

(277) Combefiſius quidem apud Tillemontium *Judae* & *Thaddaei* nomina diverſa fuiſſe contendit. Sed quibus nitatur rationibus, ignorare cogor, quum ejus Auctarium ad Biblioth. Patrum ad manus non habeam. Interim haud aegre crediderim, *Judae* & *Thaddaei* vocabula magis dialecto quam ſignificatu diverſa fuiſſe. Itaque qui Hebraeis *Judas*, is forſitan Chaldaeis Syriſve תדי *Thadai* (quo modo in Syra Evangeliorum Translatione is ſcribitur) vocabatur: quorum utrumque nomen eſt a verbo הודה *hodah* quod eſt *laudare*. Sic *Jeſus* idem qui *Joſua*; & *Cephas* idem qui *Petrus*: quamvis *Cephas*, & *Petrus* tantû ſignificatu conveniant, non vero communi vocabuli origine, quum contra *Judas* & *Thaddaeus* ad unam eamdemq. radicem referantur.

Accedit, quod ſicuti numquam uno eodemque loco *Cephae Petrique* nomina (niſi tantum interpretationis cauſa ut Jo: I. 42.) cumulantur, nec umquam, ſicuti ſcribitur *Simon Petrus*, ſic exſtat *Cephas Petrus*; idem & in hodierno Apoſtolo obſervo, qui eſi ab Iſcariote ſedulo diſtinguitur, numquam tamen hoc modo diſcriminatur, *Judas Thaddaeus*, utique quod eadem plane eſſent nomina [h. e. ejuſdem notionis & ab eadem radice profecta, uti proxime oſtendimus] haud ſecus ac *Cybele* & *Cybebe* apud Graecos, & ſexcenta in eumdem modum.

Opponat heic forſitan aliquis, non fuiſſe hoc Judaicae conſuetudinis, ut qui *Judae* nomen tuliſſent (quo nomine in ea gente nullum uſitatius fuit) iidem & *Thaddaei* nomen gererent. Reſpondeo *Thaddaei* nomen non fuiſſe ei genti inuſitatum, ex inſcriptionibus poſſe colligi. Apud Grut. pag. 194. 1. PVTEAL. TADDAI legitur, ubi forſitan diphthongus AE antiquo more per AI ſcribitur. Verum miſſo hoc incertiore exemplo, praeſertim quum gentilitium nomen gentis *Taddaiae* id eſſe potuerit: at illud certe hominis libertini nomen apud Reineſium (apud quem XII. 14. L. BARBIO. L. L. THADAEO legitur; quod & in ſyntagmate Gudiano pag. 341. 8. occurrit) non poteſt non ad Palaeſtinum aut Syrum aliquem referri.

Verum ut jugulum cauſae petam: ceteros quidem Judas nulla cauſa impulit, ut *Thaddaei* nomen ſuperinducerent; nec enim id neceſſe fuit. Imo ne hodiernus quidem Apoſtolus ante Iſcariotae proditionem *Thaddaeus*, uti ſuſpicor, nominabatur. At poſt id facinus, opinor, *Thaddaeus* dici coepit: non quod ulla eſſet in auguſto Judae nomine invidia; ſed diſcriminis cauſa, imo & compendii. Nam ne duo inculcare nomina cogerentur, ac *Judam Jacobi* dicere; commodius viſum fuit uno *Thaddaei* nomine totam appellationem abſolvere. Idem & de Thaddaeo uno ex 70. diſcipulis eſto judicium: quem veriſimile eſt antea *Judam* fuiſſe forſitan appellatum, mox ut a proditore diſtingueretur, mutaſſe nominis dialectum. Sed de hoc altero mera eſt conjectura.

Digitized by Google

Sed & ſemel tantum *Lebbaeus* appellatur in Graeco (278) Matthaei X. 3. & in orientalibus tranſlationibus. Nec pronum eſt aſſequi quid ea appellatio (279) ſignificet.

Poſtremo & *Zelotae* nomen huic Apoſtolo, non ſecus ac Simoni, tributũ cernitur apud Hieronymum &(280) quoſdam alios: quod inde manaſſe videtur, quod apud Matthaeum X. 3. in cod. Veleſiano pro Λεββαῖος legitur Κανναῖος, quod Hebraice *Zelotem* notat.

Vnum autem idemque *Zelotae* cognomen diverſam habet in utroque Apoſtolo ſignificationem, ſi Hieronymo credimus; quia in Simone patriam notat (*Cana quippe*, Simonis patria, *zelus interpretatur*, inquit Hieronymus ad Matt. X.) at in Juda non aliud eſt, quam virtutis zeli epitheton: *Qui* (ait de Juda Hieronymus ad Gal. IV.) *ob inſignem zeli in ſe virtutem etiam Zelotes nomen accepit*.

§. 2. *Judas hodiernus diverſus a Thaddaeo (uno ex Diſcipulis) ad Abgarum miſſo.*

Non eſt dubium, quin quantum eſt Graeciae eccleſiaſticae, Judam ſive *Thaddaeum* Apoſtolum *a Thaddaeo* uno ex LXXII. diſtinxerit. Nec ſolum in Graecorum libris liturgicis diverſa ſunt utriuſque feſta, verum etiam in hiſce marmoreis Faſtis. In quibus de Apoſtolo fit tum hodie, tum junctim cum Simone Kalendis Julii: de Thaddaeo autem (uno ſcil. ex diſcipulis) die XX. Auguſti. At Latini ferme jampridem in id convenerant, ut in unum Apoſtolum omnia referrent, ea etiam quae de Thaddaeo (uno ex diſcipulis) ad Abgarum miſſo accurate narrat Euſebius. Sed hodie inter eos duos Thaddaeos fere docti univerſi diſtinguunt, quos Euſebii ſumma auctoritas frangit, qui I. 12. Thaddaeum qui Edeſſenis praedicavit, unum ex diſcipulis fuiſſe tradit. De quo Thaddaeo ad XX. Auguſti dicemus.

§. 3. *Hujus Apoſtoli feſta.*

Hujus Apoſtoli Judae feſtus non unus eſt

(278) Ibi ſic legitur, καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος, *Et Lebbaeus, qui cognominatus eſt Thaddaeus*. Et ſic codices Graeci omnes, imo & Tranſlationes Syra, Arabica, Aethiopica, Perſica. At nec Marcus in loco parallelo III. 18. illud *Lebbaei* nomen agnoſcit, nec Matthaei Vulgatus interpres qui certe *Lebbaeum* in ſuo codice non reperit. Imo ne Origenes quidem *Lebbaeum* in Mattheeo legit, diſerte notans, *Levi* ſive *Lebbaeum* [pro eodem enim nomine habet] non fuiſſe in numero Apoſtolorum, niſi in paucis admodum Marci [non Matthaei] codicibus. Idque adprobat Millius in accuratiſſimis ſuis Prolegomenis ſect. 386. inſuper ſcribens: *Inſertum* (illud) Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς, *haud aliud eſt quam ſtudioſi cujuſdam ſcholion, qui e regione τῶ* Ματθαῖος, *adnotarat in margine*, ἐπικληθεὶς Λεββαῖος: *quo ſignificatum volebat, Matthaeum hunc publicanum, illum ipſum eſſe, qui Marco & Lucae* Λευὶ *ſeu* Λεββαῖος *dicitur. In hoc incidens ſcriba quum partem textus eſſe crederet, neque vero ſciret ad quam praeciſe partem ſpectaret, voces haſce tranſpoſitas conjecit in corpus libri loco non ſuo*. Ea eſt Millii conjectura.

(279) Lebbaeum Hieronymus *Corculum* interpretatur [a *Leb* ſcil. quod Hebraice *cor* ſignificat] quod fuit notum Scipionis Naſicae agnomen a ſapientia partum: alii *leonem* reddunt [notiſſimum Judae Patriarchae ἐπίσημον] maxime credo quia Syro interpreti apud Matthaeum id nomen לבי *labi* ſcribitur: quae vox [cum *Aleph* tamen finali, quod in Syro deeſt] *leonem* Hebraeis notat. Sed Millius (quem vide in praeced. Adnot.) *Lebbaei* nomen non aliud quam *Levi* putat.

(280) Praeter S. Hieronymum [qui contra Helvid. ſcripſit: *Judas Zelotes in alio Evangelio Thaddaeus dicitur*: & ad Gal. IV. de eodem: *Qui ob inſignem Zeli virtutem etiam Zelotes nomen accepit*) *Zelotae* agnomen legitur etiam in Concilio Rom. Gelaſii, ubi ordo Scripturarum N.T. ſic clauditur: *Judae Zelotis Apoſtoli epiſtola una*. Adhaec in omnibus Hieronymianis Mrologiis die 28. Octob. ſcribitur in hunc modum: *Natali SS. Apoſtolorum Simonis Chananaei & Judae Zelotis*. Et in Apoſtolorum indiculo apud Florentinium pag. 91. *V. Kal. Novemb. Natalis Apoſtoli Simonis Cananaei & Simonis (pro Judae*: etiam in Baſilii Menol. die 29. April. agitur de Simone Apoſtolo, cognominato *Juda*, qui Edeſſenis praedicavit: tanta Apoſtolor. hiſtoriae circumfuſa caligo eſt) *Zelotis; qui a templorum pontificibus occiſi ſunt in Suanis civitate Perſarum*.

Digitized by Google

eſt apud Graecos (281) atque Latinos (282) dies. At nuſquam, quod equidem ſciam, is hoc die ſignatus occurrit. Dicerem hunc apud Neapolitanos fuiſſe ſive Translationis Reliquiarum, ſive Dedicationis alicujus Eccleſiae diem, ſive potius feſtum tranſlatum (quia ſcil. debuiſſet die XXII. Maii, ut in Baſilii Menologio, coli, niſi is dies S. Baſiliſci Paſſione impeditus fuiſſet) ſi nota N. hoc eſt *Natalis* praeſignata fuiſſet. Nunc quia P. i. e. Paſſionis nota praefigitur; neceſſe eſt Neapolitanis fuiſſe perſuaſum, hoc maxime die S. Judam martyrii palmam eſſe conſecutum, idque forſitan eos in hujus Apoſtoli Actis non ſinceris reperiſſe. Aut certe neceſſe erit, notam P. quam ſemper cum judicio poſitam animadvertimus, heic per incogitantiam irrepſiſſe.

Quin & illud negotium faceſſit, quod in Baſilii Menologio ad diem 22. Maii is Apoſtolus *ἐν εἰρήνῃ* (*in pace*) ad Dominum migraſſe narratur: quum contra Neapolitanae ephemerides eidem *Paſſionem* h. e. martyrii palmam vindicent. Sed hoc nihil eſt: etenim (ut omittam quod in aliis Graecor. Officior. locis eidem nihilo minus effuſi cruoris gloria conceditur) in his Faſtis iis etiam *Paſſio* tribuitur, qui *ἀναιμωτί* (*non effuſo ſanguine*) depugnarunt. Vide dicta de S. Innocentio Papa ad menſem Aprilem.

Cetera de hoc Apoſtolo petantur ex Baronio ad 28. Octob. ex Florentinio in Exercit. V. ad indiculum Apoſtolorum pag. 171. ex Tillemontio tom. I. ex Dominico Georgio ad Adonem, Sollerio ad Vſuardum, Jo: Abb. Fabricio ad Pſeudo-Abdiam & ad Hieron. de Script. Eccl., ex Caveo, ac pluribus aliis.

In his dum eram, reperi apud Freculſum Lexovienſem in I. Chron. 19. ſic ſcriptum: *Judas Jacobi frater in Meſopotamia atque interioribus Ponti evangelizans . . . ſepultus eſt in Nerito Armeniae urbe*. De *Nerito* iſto ignoto *Armeniae* viri docti conſiderent.

XXVII P S ANASTASIE

DOctus Jeſuita Sollerius ad Vſuardi XXV. Decemb. tres Anaſtaſias fuiſſe diſtinctas, praefatus; jure an injuria id factum ſit, de eo rejicit lectorem ad eum Bollandiani operis locum, ubi ad XXV. Decemb. perventum fuerit. Interim quaenam ex illis tribus haec *Anaſtaſia* fuerit, & an aliqua quarta ſit ab illis tribus diverſa, in incerto verſamur. At quaecumque ea fuerit; certe eam hoc die paſſam oportuit, aut certe hunc diem in Actis, quae tunc Neapolitani legebant, pro *Anaſtaſiae* alicujus Martyris *θανάσιμον* habitum. Nunc autem in tot Latinorum Graecorumque libris hagiographis dies hic nullius uſquam *Anaſtaſiae* veſtigium prodit. De S. Anaſtaſia adeatur Tillemontius to. V. Ruinartus in Admon. ad Acta Ss. Agapes, *Chioniae* &c. Georgius ad Adonis XXV. Decembr. & alii.

Porro celebrem apud noſtros fuiſſe olim S. Anaſtaſiae cultum, docet pagus in Neapolitanae dioeceſeos finibus, qui etiamnum a *S. Anaſtaſia* nomen adipiſcitur.

XXVIII

(281) Apud Graecos in Baſilii Menologio is colitur die 22. Maii (ubi in fine *in pace ad Dominum migraſſe* dicitur) a quo die XXII. Maii (qui feſto S. Baſiliſci impediebatur) videntur illum tranſtuliſſe Neapolitani in diem XXVI. ejuſd. menſis. Deinde maxima ejuſd. Apoſtoli ſollemnitas incidit in diem XIX. Junii; quo die in Menol. non in pace migraſſe, ſed cruci ſuffixus ſcribitur. Apud eoſd. Graecos is colitur etiam die XXI. Auguſti. Adde hoc etiam, quod in hoc Neapolitano Kalendario idem junctim cum Simone Kalendis Julii celebratur.

(282) Apud Latinos tum in Hieronymianis Mrologiis, & ſequentibus, tum etiam in ſacramentariis, junctim cum Simone die 28. Octobris ab antiquis temporibus colitur.

XXVIII PA S CRISCENTII MAR

Anteſignanus adſcribitur : ſocii certaminis de more ſubaudiuntur . Sunt autem *Creſcens*(qui heic CRISCENTIVS vocatur ; pro more nim.hujus marmoris, in quo derivativa saepius, quam primitiva uſurpantur) *Paulus* & *Dioſcorides* Romani Martyres : qui non alibi reperiuntur , quam in Graecorum libris hoc die , tum nim. in Baſilii Menologio , tum in Synaxario Pariſienſis Coll. S. J. ac Synaxario Divionenſi , ac poſtremo in Sirleti Menologio . In quo ultimo etiam *Helladius* eis adjungitur : qui tamen Helladius Epiſcopus & martyr in Menaeis pridie ſeorſum colitur ; at in Baſilii Menologio & Typico S.Sabbae hoc eod. die , ſed recte ſejunctim ab illis tribus . Ex Sirleti autem Menologio eos Baronius in hodiernum Rom. Mrologium transfudit .

At poterat mirari aliquis , qui factum ſit , ut horum Romae (& quidem συμπρεσβυτέρας teſte Synaxario Claromontano,non vero *Novae*)Martyrum nullum exſtet apud Latinos veſtigium . Nec certe aliud de iis Latinum teſtimonium profeſetur , quam quod nunc primum ex hiſce Faſtis petitur : qui tamen faſti magnam partem & ipſi Graecanici ſunt. Ex quibus hoc etiam diſcimus, hunc diem iis triumphalem fuiſſe , appoſita *Paſſionis* nota : quod & Menologii Baſiliani titulus , Ἄθλησις &c. confirmat . Ceterum horum corpora ſuſpicor aliquando in orientem fuiſſe ſimul cum Actis Martyrii tranſlata, ob eamque cauſam eorum famam per orientem increbuiſſe , dum interim in occidente obſcura manſerit .

Nec tamen apud nos Creſcentii memoria latuiſſe obſcura dicetur , modo in animum induxerimus , Romanum Creſcentem , in Graecorum officiis memoratum , haud alium fuiſſe a Creſcentio illo Euthymii filio , qui Romae ſub Maximiano & Turpilio judice martyrium fecit:quod ejus Acta apud Baronium (ad an.303.& ad Mrologium) prae ſe ferunt. Niſi quod aliquid inter utrumq. intereſt. Nam de Baroniano pugile Rom. Mrologium ſic habet ad diem XIV. Sept. *Romae Sancti Creſcentii pueri , filii Sancti Euthymii , qui in perſecutione Diocletiani* [ad quem ſcil. ceterorum ſimul regnantium caedes referri ſolent) *ſub Turpilio judice via Salaria gladio percuſſus occubuit.* Vbi in notis Baronius Acta hujus & Sociorum Peruſia accepta laudat . At vero Graecorum Creſcens , qui hodie colitur, igni crematus cum Paulo & Dioſcoride mortem oppetiit , ut in Baſiliano Menologio legitur . Itaque diverſus eſt dies , diverſa etiam mors , ſi quidem libris Graecorum credimus. Sed eis libris quam ſit parum fidendum ſatis viri eruditi norunt .

XXVIIII S THEODOSIE MAR

Ea eſt illuſtris virgo & Martyr Theodoſia , quae ſub Maximino Caeſare, & praeſide Vrbano egregium agonem Caeſareae in Palaeſtina conſummavit , quinto ineunte perſecutionis illius anno , Chriſti vero 307. De qua non pigebit Euſebii narrationem huc afferre . Qui libri de Martyr. Palaeſtinae caput ſeptimum ſic orditur , Valeſio interprete . *Cum vero quintus jam annus perſecutionis volveretur , die ſecundo menſis Xanthici , quod eſt ante diem IV. Nonas Apriles , ipſo Dominicae Reſurrectionis die , rurſus apud Caeſaream Theodoſia virgo ex urbe Tyro oriunda, fidelis graviſque in primis puella , nondum octodecim annos nata, ad vinctos quoſdam acceſſit, qui regnum Dei libere confitentes ante praetorium ſedebant ; tum ut eos* (283) *ſalutaret,*

cum

(283) Graece eſt φιλοφρονούμενον : quod nollem de ſola ſalutatione a Valeſio acceptum, ſed generaliore verbo expoſitum , cujus ambitu etiam lautia praebita continerentur . Hoc autem

tum ut, quod credibile eſt, eoſdem rogaret, ut cum ad Deum perveniſſent, ſui memores eſſe vellent. Quo facto, quaſi impium quiddam ac nefarium facinus perpetraſſet, correpta a militibus deducitur ad praeſidem. Ille confeſtim, ut erat inſanus & belluino quodam furoris impetu incitatus, cum eam acerbis atque horrendis tormentis excruciaſſet, & latera ipſius ac papillas ad ipſa uſque oſſa ferreis ungulis exaraſſet; ſpirantem adhuc & laeto atque hilari vultu cuncta tolerantem, marinis fluctibus mergi jubet. Ex hac autem ſcriptoris graviſſimi narratione duae difficultates exſiſtunt; quas ſigillatim expedire, qua poterimus, ſatagemus.

§. I. *Quo pacto Euſebiani characteres anno quinto perſecutionis convenire poſſint.*

Tillemontius Not. 41. in perſec. Diocl. gravem litem Euſebio intentaſſe contentus, nodo ſolvendo ſuperſedit. Ejus verba juvabit adſcribere. *Euſebe dit que Sainte Theodoſie ſuffrit en la V. année de la perſecution, le dimanche meſme de la reſurrection du Sauveur, le 2. d' Avril, ce qu' il marque par le mois grec & par le romain: de ſorte qu' il n' eſt pas poſſible de preſumer aucune faute de copiſte en cet endroit. Cependant il faut qu' il y en ait, ou qu' Euſebe ſoit tombé dans une faute tres groſſiere. Car Paſque n' eſt point marqué au 2. d' Avril, qu' en 310. qui eſtoit la IX. annee* (imo octavus annus) *de la perſecution, & non la cinquieme.* Mox idem obſervat, anno 307. (ſeu V. perſecutionis) diem alterum Aprilis, in quem Theodoſiae martyrium inciderit, incurriſſe in Feriam IV. at vero Dominicam Paſchatis cum VI. die Aprilis concurriſſe.

Verum nihil Caeſarienſis Antiſtes peccavit: ac ne librarius quidem, niſi tantum diſtinctione adjecta fefellit. Verba Euſebii Graece ſic habent: Ἤδη δὲ καὶ εἰς πέμπτον ἔτος τοῦ διωγμοῦ παραταθέντος (heic removenda eſt diſtinctio, quam deſcriptor in Euſebium nolentem importune intruſerat) μηνὸς δευτέρᾳ Ξανθικοῦ, ἥτις ἐστὶ πρὸ τεσσάρων νωνῶν Ἀπριλλίων, ἐν αὐτῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως ... Θεοδοσία &c. Quae totidem de Graeco verbis ſic ſonant. *Quum jam autem in quintum perſecutio annum protenderetur* (ſive, *Quum jam quintum perſecutio annum iniret*: deinde ſublata diſtinctione ſequentia legantur) *die altero menſis Xanthici* &c. Sive trajectis aliquantulum verbis ad clariorem intelligentiam: *Quum*, inquit, *die altero menſis Xanthici, h. e. IV. Non. Apriles perſecutio quintum annum iniret; accidit, ut in ipſo die Dominico Reſurrectionis Servatoris noſtri ... Theodoſia* &c. Ita ſublata diſtinctione poſt παραταθέντος, & commoda interpretatione adhibita, intelligemus, numquam hoc ſomniaſſe Euſebium, eo anno Paſcha in alterum Aprilis diem incidiſſe, ſed haec duo tantum docuiſſe, quorum primum eſt, quintum perſecutionis annum (in Palaeſtina ſcil.) ab ſecundo die Aprilis eſſe numerandum: alterum vero, Theodoſiam ipſo die Paſchatis (quod illo anno in VI. April. incurrebat) ad Chriſti Martyres accedentem fuiſſe comprehenſam.

Qui ſcis, inquis, quintum perſecutionis annum altero die Aprilis incepiſſe; maxime quum ipſe Euſebius VIII. 2. edicta

tem praecipue heic ſpectaſſe Euſebium, ſuadet conſueta Chriſtianorum in confeſſores vinctos liberalitas, praeſertim ſeminarum. Ergo pro *ſalutaret*, poſſis reponere *benigne amplecteretur*, atque omni officiorum genere demulceret. Quo ſpectat illud Xenophontis in V. Paed. φιλοφρόνως σοῦ εἰπόντος, λάμβανε τῶν ἐμῶν ὁπόσα θέλῃς. Vbi φιλοφρόνως ad liberalitatem pertinet. Multus eſt in hujus verbi uſu Joſephus. Sic V. Antiq. 2. ſect. 8. φιλοφρονουμένων αὐτὸν τῶν γονέων, *benigne, ac laute parentibus eum excipientibus*. In III. de bel. Jud. 8. in fine Veſpaſianus Joſephum *veſtimentis donabat, aliiſque pretioſis muneribus* (φιλοφρονούμενός τε καὶ περιέπων) *omni officiorum genere illum deliniens ac ſibi devinciens*. Zoſimus (ut ex poſteriore etiam aetate hauriam) lib. III. *Quas ob res imperator* (φιλοφρονούμενος) *benigne amplectens exercitum, & oratione convenienti laudabat, & ſingulis centenos argenteos donabat*. Et lib. IV. *Captivos vinculis liberatos dimiſit et* (δωρεαῖς ἐφιλοφρονεῖτο) *muneribus delinivit*.

Digitized by Google

edicta propoſita dixerit *menſe Dyſtro, quem Romani Martium* vocant? Verum Nicomediae quidem menſe Martio edictum eſt promulgatum: at in Palaeſtina non ante ineuntem Aprilem ob locorum intervalla proponi potuit. Ac nequis gratis me iſta fingere, calumnietur; Prologus alter brevior libri de Martyr. Palaeſt. (cujus Prologi ſtylus eſt mere meo judicio Euſebianus: etſi ſunt, qui, ut ſunt hominum ingenia, adhuc de ejus auctore dubitant) ſic incipit: *Anno imperii Diocletiani XIX. menſe Xanthico, quem Romani Aprilem vocant ... cum ſalutaris Paſſionis dies immineret, repente propoſita ſunt ubique edicta*. Et heic quidem non dicit, quoto menſis die edicta proſtiterint. Verum id initio cap. VII. (ubi de S.Theodoſia torditur) ſatis dat intelligere. Nam quia quintus vexationis annus poſtrid. Kal.April. incipiebat; neceſſe eſt, eodem olim die ann.303.figi edicta Caeſareae coepiſſe. Quod tempus pulchre in eodem Prologo Euſebius cum imminente Dominica Paſſione componit: nam anno 303.Paſcha quidem in Aprilis diem XVIII. incidebat, Dominicae vero Paſſionis Hebdomada, *Major* vocata, die XI. ejuſd. menſis inibat.

§. 2. *De die Paſſionis S. Theodoſiae*.

Et hactenus quidem quum vulgo omnes in Euſebii loco diem Paſchatis, quo comprehenſa eſt Virgo Theodoſia, cum altero die Aprilis compoſuiſſent, exiſtimarunt illam eo die h. e. poſtridie Kal. martyrium conſummaſſe. Iſque error ſane quam antiquiſſimus eſt; quia in pluribus Latinorum Mrologiis ea Martyr poſtrid. Kal. April. colitur, in Hieronymianis vero die III. April. ubi eum diem Theodoſiae emortualem fuiſſe probare nititur Florentinius, etiam ex Actorum Latinorum fide, quae manu exarata is habuit, atque ad caelum extollit: quae Florentinii Acta eadem fuiſſe neceſſe eſt, ac quae Valeſius legerat, quantum quidem ex eo conſtat, quod eum diem Dominicum (284) fuiſſe, non vero Paſchatis, is auctor dicit. Confer cum Florentinio Valeſium.

Ergo uti dicebam, ex Euſebii loco perperam intellecto hactenus Theodoſiae paſſionem in 2. aut 3. Aprilis & Mrologia & Acta Florentiniana contulerunt. Ceterum quid hiſce Faſtis marmoreis fiet, in quibus diſerte P. h. e. *Paſſio* noſtrae Theodoſiae in 29.Maii conjicitur? Non poſſum quin horum marmorum judicio, experto plerumque fidiſſimo, plurimum tribuam. Conſentiunt Metricae Ephemerides hoc hexametro.

Εἰκάδι καὶ ἐνάτῃ Θεοδοσίην πόντος ἔμαρψε.

Vndetricenâ merſa eſt Theodoſia ponto.

Conſentiunt & Graecorum ſacri libri, in quibus hoc die 29. ea Virgo officio maxime ſollemni colitur: & ſi iterum de ea minus ſollemniter agatur poſtrid. Kal. Apriles.

At dixerit aliquis, videri incredibile, tamdiu Theodoſiae mortem fuiſſe dilatam: quam praeſertim Euſebius αὐτίκα (*conſeſtim*) de medio ſublatam narrat. At Acta, quae Graecorum Officiorum conditores ad manus habuerunt, eam longo tempore in cuſtodia maceratam narrabant, antequam ultimo certamine perfuncta eſſet. In quorum fidem proderit elogium, quod in Baſilii Menologio die III. Aprilis inſeritur, heic adtexere. *Theodoſia Chriſti martyr Tyro oriunda, quum duodevigeſimum aetatis annum ageret, quod Chriſtiana eſſet, comprehenſa, ad Praeſidem Palaeſtinae perducta, interrogata Chriſtum confeſſa fuit. Qua de cauſa in lateribus atque mammillis caeditur: Chriſtum vero abnegare & idolis ſacrificare coacta, ubi ad id adduci nullo modo potuiſſet, in cuſtodiam detruditur; ſimulque carceris cuſtodi praecipitur, non modo ut eam caute cuſtodiret, verum ne quemquam ad eam inviſendam ingredi, aut cibum inferri permitteret, donec Chriſtum negaret, diiſque ſacrifica-*

(284) At anno 307. nullus dies Dominicus fuit in II. Aprilis incidens: ut proinde fruſtra ſint, qui in Euſebio illud, *Ipſo die Dominicae Reſurrectionis*, de quolibet die Dominico interpretantur, ea ratione freti, quod is dies in memoriam Reſurrectionis inſtitutus fuerit.

ficaret. Ita (μετὰ δὲ πολλῶν ἡμερῶν παραδρομήν) *multis diebus elapſis , rurſus e carcere educta , quum ut impuris daemonibus ſacrificaret , urgeretur , idque ne audire quidem ſuſtineret, primo quidem crudeliter cruciata, poſtmodum in mare projecta , ſuum Domino ſpiritum tradidit.* Par carceris diuturnitas ac multiplex ſuppliciorum ſibi ex ordine ſuccedentium varietas in Actis a Florentinio lectis , in elogio Rabani , in pluſquam XXX. odis , quae in Menaeis hoc die adjunguntur , deprehenditur : ut minus mirari debeamus , ſi Theodoſia die VI. menſis Aprilis (in quem anno 307. Paſcha incidit) tenta , tandem exeunte Maio conſummata fuerit , tertio ac triceſimo poſt comprehenſionem die . Aut ſaltem in iis Actis, quae Graecorum Officiorum (in quibus haec praeter diem III. Aprilis , die 29. Maii celeberrimo officio colitur) conditores , & Neapolitani ad manus habuerunt , hoc legebatur , illam die XXIX. Maii ad Chriſtum evolaſſe : eoque non temere in his marmoribus hoc die *Paſſionis* nota inſculpitur.

At obſtat , inquis, Euſebii, exploratae fidei ſcriptoris auctoritas, qui illam a praeſide αὐτίκα (*confeſtim*) cruciatam,& in mare projectam narrat.Reſpondeo,eſſe hoc ſcriptoribus longe graviſſimis familiare , ut dum alio properant, compendio ſtudentes , plures circumſtantias omittant , reſque ſimul omnes ſic enarrent , quaſi confertim uno tempore geſtae in ſpeciem videantur , quae per temporum intervalla contigerunt . Poſſem & ex Divino Codice exempla huc facientia depromere; in quibus tamen locis nihil rerū geſtarum veritati decedit . Ad ſummam aliud eſt juſtae hiſtoriae corpus condere , in quo non tam rerum ſingularum jejuna narratio , quam univerſae compagis apta connexio, tamquam ſcopus ſcriptori proponitur:aliud acta praeſidialia verbali diligentia contexere.Poſtremo vel ſi in Euſebii verba ſingula jurandum ſit : ſatis erit ſi noſtros Kalendarii hujus conditores oſtenderimus Graecorum ſuorum traditiones in adponendis hiſce notis fuiſſe ſecutos , imo, & ceterorum orientalium. Nam etiam in Mrologio Arabo-Aegyptio Romani Maronitar. collegii eadem Theodoſia hoc die celebratur .

At adhuc Bollandiſtae Henſchenii conjectura diſflanda ſupereſt . Is ad II. Aprilis num. 10. feſti hodierni in Menaeis maximam celebritatem inde arceſſit , quod videatur ejus Virginis corpus CPolim die 29. Maii fuiſſe aliquando tranſlatum , unde ſollemnitas tanta orta illo die fuerit . Atqui in hac conjectura omnia ſunt incertiſſima . I. Incertum eſt , ejus Reliquias in urbem regiam fuiſſe allatas , de quo quantum eſt Byzantinae hiſtoriae, alte ſilet . II. Imo plura ſunt loca , quae de Theodoſiae Reliquiis ſive vere , ſive falſo, gloriantur : inter quae CPolis ne nominatur quidem . III. Incertum , in eum diem tranſlationem incidiſſe . IV. Hoc unum certum eſt , quod Graeci hodiernū diem uti θανάσιμον celebrant .

XXX NT S ISAACIV

ILle idem eſt *Iſaacius* ſive *Iſacius* (utroque enim (285) modo ſcribitur) qui in marmoreo hoc Kalendario die XXVII. Martii ſignatus fuit . De quo etſi pauca quae ad diem θανάσιμον (*obitus*) ſpectant ad 27. Martii praedixerimus ; plura tamen heic admetiri eſt animus .

CAP.

(285) Is ab aliis *Iſaac*, tamquam ſi ſit ἀκλίτων, ſcribitur . Theodoreto Ἰσαάκης , veluti primae declinationis , inclinatur . At ceteris ferme omnibus Ἰσαάκιος quinque ſyllabis nuncupatur . Sic cum Sozomenus,utraque vita, Baſilii Menologium , aliique quidam Graecorum libri appellant. Poſtremo & ut τετρασύλλαβον nomen hoc poſteriores extulerunt . Senarius Chifletiani Synaxarii: Γῆς Ἰσάκιος (pen. prod.) ἐκλιπὼν τὸ χωρίον . Sic etiam in Metricis Ephemeridibus ſcribitur . Nec aliter in vita Graeca S. Dalmatii . Sic & in his Faſtis die XXVII. Martii : P.S. ISACII . At hoc die cum duplici A.

Digitized by Google

C A P. I.

De utriuſque vitae ſcriptoribus .

Praeter ea quae de Iſaaci hujus vaticinatione (qua Valenti in Gothos exercitum ducenti infeliceem exitum , niſi Eccleſias catholicis , paſtores gregibus reſtitueret, praedixit) Sozomenus V. 40. Theodoretus IV. 34. & Theophanes ſcripta reliquerunt : exſtant vitae duae hoc die apud Papebrochium . Earum prior (quam Graece & Latine cruditus Bollandiſta dedit) triplo longior eſt altera illa, quam tantum Latine habemus, Zino interprete . Itaque non alio poſthac eas , quam *longioris* & *brevioris* nomine diſcriminabimus .

Non eſt autem dubium , quin quae brevior eſt , eadem non tantum longiore ſit multo antiquior, ſed habenda ſit fons, unde manavit longior : quae non aliud videtur quam brevioris illius veluti metaphraſis , ut utar titulo , quem Symeon metaphraſtes vitis a ſe ſcriptis praefixit . Ac Tillemontii judicio longior illa IX. ſaeculi opus cenſenda eſt (a qua aetate Graecae orationis ſtylus haud, niſi fallor, abhorret) ſed ita tamen,ut ante Leonem Imperatorem ſcripta fuerit . Vide Tillemontium Not. 41. in Valentem Imp. & Papebrochium in comm. praevio .

At de breviore longe major eſt controverſia . Sane ſi Bollandiſtae ejus , qui adnotationes vitae breviori ſubjecit, conjectura (286) valeret, poſſet haec brevior hiſtoria ab auctore aequali conſcripta videri . Sed aequali ſcriptori largior notitiarum copia non defuiſſet , quibus ſuam hiſtoriam locupletaret . Nunc illa ita macra ac jejuna eſt , ut non niſi a poſteriore ſcriptore, cujus aevo notitiae deperierant, eam fuiſſe elucubratam oporteat.

At vero nimis acerba eſt Tillemontii (Not.41.in Valentem Imper.)de breviore vita cenſura, de ea ſic ſcribentis : *Il y a meſme pluſieurs fautes , qui ne permettent pas de luy attribuer ni antiquitè , ni autoritè* . Cui quidem univerſe reſpondeo , quidquid in hiſtoriam auctor brevioris peccavit , id magis ex *ἀνιστορησίᾳ* (*imperitia hiſtoriae*) peccaſſe , quam quod non ſatis antiquus fuerit . Multos ſane hiſtoricos novimus veritatem haud plane aſſecutos , non quod a rerum geſtarum temporibus longius abfuerint, ſed quod vulgi tantum narrationibus aures admoviſſe , contenti, parum ſe induſtrios in vero indagando praebuerint . Ex horum numero brevior biographus mihi fuiſſe videtur .

Sed tamen videamus , quaenam acerrimus cenſor in hoc biographo reprehenderit . I. Hoc ante omnia criminatur , quod Valentem Eccleſias catholicorum clauſiſſe , imo & diruiſſe , non uno loco dicat : quum tamen Valens nihil horum

fe-

(286) Is ad illa verba biographi brevioris ſect. 8. *Virum fidelem atque conſtantem ac diſciplinae ſuae ſtudioſum elegit , quem illis* [Monachis a ſe inſtitutis] *praeficeret* : adnotat *S. Dalmatium* intelligi : *Qui* , inquit , *quum non nominetur; augetur ſuſpicio quod haec vita antiquior altera* [longiore] *ſit, & Dalmatio adhuc vivente ſcripta* . Verum uti dixi difficillimum dictu eſt , ſcriptori aequali tam ſterilem materiam in illuſtri Confeſſore proceſſiſſe, ut eam vitam ſatis jejunam , nec ſuis accurate veſtitam circumſtantiis daret , ac poſtremo totam fere ſectionem 7. laudibus e communi petitis ſibi inſerciendam putaret. Et quae plura proxime diximus .

Deinde ſi hoc verum eſſet , Breviorem biographum aequalem fuiſſe , eaque gratia Dalmatii nomen ſuppreſſiſſe : at certe virum ſanctiſſimum , & apud Graecis buccis crepantibus celebratum [cujuſmodi habitum fuiſſe Dalmatium, totum quantum eſt Graeciae clamat] nimis parco elogio illo donaſſet , *Virum fidelem atque conſtantem* &c. Quibus verbis prorſus alium a S. Dalmatio deſignari crediderim .

Omnino de Dalmatio , ſive Dalmato haud temere dubitandum mihi videtur utrum re vera proximus Iſaaci ſucceſſor fuerit : id quod tantum in longiore vita hujus Iſaacii legitur recentius ſcripta, & in vita S. Dalmatii , de cujus antiquitate vehementer ambigo . Ac videndum an non, quia brevior eademque antiquior Iſaacii vita de ſucceſſore ejus proximo nominatim tacet , prorſus alius a Dalmatio ille fuerit, qui *ἀμέσως* [*proxime*] Iſaacio ſucceſſit. Nam Dalmatii celebrior fama erat , quam ut a ſcriptore centum ferme annis recentiore taceri ejus nomen poſſet , ſi re vera is proxime ſucceſſiſſet .

fecerit, ſed tantum ab Eccleſiis catholicos expulerit. Cui reprehenſioni non uno modo reſpondetur. I. Tollere catholicis Eccleſias, id aliter eleganter dicebatur *Claudere* catholicis eccleſias: ſicuti & eaſdem reſtituere, id aliter *pateſacere* ſatis uſitato modo vocabatur. Ergo Valens, qui Catholicos privaſſet Eccleſiis, vulgo iis *clauſiſſe* illas dicebatur. At ea loquendi ratio ſic ab iſto biographo accepta fuit, tamquam ſi re vera Valens ſeris eccleſias obſtruxiſſet. II. Quid ſi ex aliis auctoribus oſtendo, re ipſa Valentem clauſiſſe eccleſias? Sane quidem in ea Valentis perſecutione in pari cum catholicis cauſa Novatiani, quippe homouſiani, fuerunt. Atqui Socrates hos cum catholicis pulſos, & eorum eccleſias primo *clauſas* (287) ac vix tandem *reſeratas* dixit. Credibile ne eſt cum catholicis mitius actum? Poſtremo etiamſi parum accurate haec elocutus vitae auctor fuerit; *ἀνακριβείας* potius, quam novitatis damnandus erit.

Addit reprehenſor, hunc biographum in narratione Gothici belli peccaſſe multa in hiſtoriam. Fateor. Nec equidem huic ſcriptori, quicumque is fuit, exactam Socratis diligentiam (tabularia omnia excutientis, & quae ſecus dixiſſet, ſecundis curis retractantis) tribuo; ſed antiquitatis tantum ei praerogativam vindico, quamvis partim imperitia in hiſtoriam offenderit, partim inopia judicii vulgaribus narrationibus [veluti de tribus angelis Iſaacium a ſpineto liberantibus, deque CPolitanis portis ei ſponte pateſactis] aures admoverit, atque accrediderit. Miror magis quod homo ſimplex non plura & incredibiliora inſeſerit, quo hiſtoriam ſpiſſiorem faceret.

Nec aliter in Saturnino & Victore Iſaacii cuſtodibus, quam judicio peccavit: quos duoviros magis pro ſponſoribus *ἀσφαλείας* vincti, quam pro cuſtodibus habendos eſſe, judico.

Poſtremo quae reprehenſor doctiſſimus de diſcipulis Iſaaci opponit, ea cap. ſeq. excutiemus. Vt uno verbo abſolvam: quamvis, quia parum eruditus hic biographus fuerit, ob id parum ſe exactum praebens, haud plurimum auctoritatis habere debeat; at nihil impedit quominus vergente aut exeunte ſaeculo V. hanc hiſtoriam ſcripſerit. Vtinam eamdem Graece haberemus: nam certe ſicuti

Lon-

(287) Socrates, qui in Novatianorum rebus minutim ac diligenter notandis multus eſt, lib. IV. cap. 9. ſic incipit: *Ceterum imperator* [Valens] *eos qui Conſubſtantialis fidem profitebantur, perſequi non deſtitit. Verum et illos expulit Conſtantinopoli, et cum illis etiam Novatianos, utpote idem cum illis ſentientes: quorum* (Novatianorum) *eccleſias ETIAM CLAVDI juſſit*. Illud *etiam* (ut ingenue fatear) a Graeco abeſt, ubi tantum legitur, *Eccleſias eorum* (κλεισθῆναι) *claudi juſſit*. At Valeſio (cujus interpretatione uſus ſui) adeo perſuaſum fuit, Valentem, qui Novatianorum obſtruxit Eccleſias, multo magis Catholicorum baſilicas concluſiſſe, ut ad id ſignificandum, textumque Socratis illius neceſſariae particulae additamento juvandum, non dubitaverit illud ETIAM (quo notatur, in Catholicorum Eccleſiis tantumdem antea factum fuiſſe) Socrati non invito (quippe id ſatis alioqui dari intelligere) inſerere.

Quaerat aliquis, cur Socrates concluſionem Eccleſiarum de Novatianis diſerte memoraverit, qui de Catholicis id tacuerat. At promptiſſima eſt ratio. Nam quia mox narrare decreverat, quo pacto Marciano filiarum Valentis praeceptore ac Novatiano presbytero agente, aegre imperatori tandem perſuaderi quiverit, ut eccleſias Novatianorum aperiret; ea de cauſa horum baſilicas clauſas fuiſſe praemiſerat. *Hujus igitur* (Marciani) *auctoritate ac reverentia, Novatianorum eccleſiae, quum aliquamdiu CLAVSAE fuiſſent, denuo RESERATAE ſunt*.

Atque hic equidem ultro concedo non fuiſſe hoc generale, ut Catholicorum Baſilicae occluderentur. *Εὐκτήριοι οἶκοι* (inquit Sozomenus cap. XII. extremo libri VI.) *τῶν μὲν ἀφῃροῦντο, τοῖς δὲ παρεδίδοντο*. *Oratoria iis quidem* (Catholicis) *adimebantur: illis autem* (Arianis) *tradebantur*. Fateor. Sed tamen contendo, quas Eccleſias Ariani, ut ſibi minime neceſſarias, reſpuiſſent, eas ſive occluſas fuiſſe, ſive (quod alicubi Brevior biographus innuit) etiam dirutas.

Longioris Graeca dictio novitatem ſcriptoris clamat, ſic ex Brevioris (quam antiquam eſſe contendimus) ſtylo conjecturae exploratiores exſiſterent. Vel ſic tamen levia ſaltem ejus quam dixi aetatis indicia cap. ſeq. proferemus.

C A P. II.

Amplius de antiquitate vitae brevioris, & in eam animadverſiones aliquot. Textus corrigitur. Quid προσκύνησις *(adoratio) Crucis. De* Magni *elogio, quod Conſtantino tribuitur. Quaedam aetatis biographi brevioris indicia. Videri Iſaacium fuiſſe presbyterum. De coactis ab Iſaacio diſcipulis. SANCTVS PATER NOSTER vox dignitatis fuit, quam etiam non diſcipuli in ore habebant.*

Brevior vita ſic incipit : *Poſt venerandae & immaculatae ac pretioſae crucis D. N. Jeſu Chriſti inventionem, poſt imperium Conſtantini magni imperatoris, callidus ſerpens .... tale quiddam in Dei eccleſias machinatus eſt.* Tali prooemio uſus, in Arii haereſim, & Valentis perſecutionem breviſſime digreditur. Sed & Longioris vitae auctor(qui Breviorem per omnia ſtylo Metaphraſtico exornavit)eodem initio,ſed pluribus pro more verborũ ambagibus involuto utitur. Ac de Longiore mox. Verum quid *Crucis inventio* ad rerum ſummam pertinebat, ut ex ea biographus Brevior epocham parem *Conſtantini imperio* faceret; imo & Crucis inventionem ante Conſtantini imperium poneret? *Poſt Crucis*, inquit, *inventionem, poſt imperium Conſtantini*. At mihi non eſt dubium, quin pro *Inventione* longe aliud vocabulum Graece fuerit : quod quia vetuſtate corruptum aſſequi Zinus minime potuit, conjectura ductus *Inventionem* (tamqnam pro tigillo, ne ſyntaxis rueret) ſubrogavit, haud dubie *Adorationem* ſubrogaturus, ſi Longiorem biographum pari initio utentem ad manus habuiſſet. Longior enim ſic incipit : Μετὰ τὴν προσκύνησιν &c. Quae totidem verbis ſic ſonant : *Poſt adorationem ſanctiſſimae & adorandae Crucis Domini & ſervatoris noſtri Jeſu Chriſti, de medio ſublata idololatria, univerſus orbis Apoſtolicis praeconiis eſt illuſtratus. Vnde celebris Conſtantinus Imp. quum univerſi orbis imperium divinitus arripuiſſet* &c. Mox in Arianos & Valentem per verborum inutilium ambages invehitur.

At enim dices eſſe inauditum, *Crucis adorationem* pro epocha poni. Verum quia Chriſtianis omnibus in confeſſo erat, Conſtantini imperium Crucis ὀπτασίᾳ (*apparitioni*) imo & adorationi deberi; ob eam cauſam Brevior biographus (a quo id hauſit Longior) Crucis adorationem cum imperio Conſtantini junxit, & ex utroque conflavit epocham, unde vitae hujus initium ſumeret. Quid is porro *adorationis Crucis* nomine intelligit? haud dubie hoc deſignat, quod Conſtantinus a Deo admonitus Labarum in Crucis ſimulacrum conformaverit: quo facto, ſtatim penes ipſnm divinitus inclinante victoria, rerum ſummam eſt conſecutus. Id vero totum, quod de Labaro dixi, *Crucis adorationem* vocat.Etenim quod *Labarum* vocabatur, id narrante Sozomeno l. 4. *honoratius erat* (apud Romanos) *quam reliqua*(ſigna militaria) *eo quod imperatorem ſemper praecedere,et ADORARI a militibus conſuevifſet*. Ergo Labaro in Crucis ſpeciem. conformato, ſimul hoc factum, ut ſtatim publicae religionis facies in Imperio mutata fuerit, dum pro Idolis Crux ad adorandum propoſita in Labaro fuit. Plura de his leges apud Prudentium & alios.

Fortaſſis autẽ in verbis Brevioris biographi initio adſcriptis illud aliquẽ offenderit, quod *Conſtantinus Magnus* vocatur. Atqui *Magni* cognomen ſerius ei tributum videtur. Nam in nummis quidem aut is caret cognomine,aut *Maximi* titulo gaudet in hunc modum, CONSTANTINVS MAX. AVG. Verum, uti fatear, hoc ipſum antiquitatem huic ſcripto conciliat, quod illum *Magnum* non cognomenti, ſed epitheti loco vocavit, *Poſt imperium Conſtantini MAGNI IMPERATORIS*, τοῦ μεγάλου βασιλέως. Nec enim *Magnum* abſolute vocat, ſed ἐπι-

θέτως

Digitized by Google

hunc Imperatorem magnum.

Sectione 3. ſic ſcribitur: *Verum qui EO TEMPORE PRAEFECTUS ERAT, perſuaſit imperatori, ne B. Iſaacium audiret* &c. Quod loquendi genus nec ſcriptorem aequalem aut ſupparem prodit (nam in recenti facto dixiſſet ſimpliciter *Praefectus*, non *Qui eo tempore praefectus erat*) nec vero ſcriptorem remotiſſimum a re geſta notat: nam ſexti ſeptimive ſaeculi auctor explicuiſſet, uti moris eſt, eam praefectoriam dignitatem, aut ſaltem ſcripſiſſet, *Praefectus praetorio*, plena locutione. At is loquendi modus, ni fallor, in ſcriptorem potius quinti finientis ſaeculi appoſite quadrat.

Sect. 5. *In oppidum quoddam Danubio propinquum ingreſſus*. Ex his vides auctorem hiſtoriae belli Gothici ignarum extitiſſe, ut qui nomen ejus oppidi ignoraverit, quod ſcimus Hadrianopolim fuiſſe; nec ſciviſſe Danubium ab eo oppido haud parum abfuiſſe: quae qui nunc ſunt in ejus temporis hiſtoriis & geographia verſati, minime ignorant. Hinc vides ex popularibus ſermonibus hujus vitae magnam partem fuiſſe contextam, & quidem haud diu poſt Socratem, Sozomenum, Theodoretum, aliosque hiſtoricos; quorum ſcripta adhuc recentia, necdum ſatis ſparſa, Noſter ad manus nondum habuit, vergente ſcil. V. ſaeculo.

Sect. 7. inter Iſaacii laudes (& quidem omnes ex communibus locis petitas) hoc etiam refertur: *Veſtigia ſequens Apoſtolica tum zelo, tum SACRIFICIO, tum deſiderio Chriſti*. Mentio heic *Sacrificii* injecta anſam credo recentioribus Graecis praebuit opinandi, Iſaacium fuiſſe Presbyterum: id quod & in Sirleti Menologio, & in Synaxario Claromontano apud Bollandiſtas legitur. Ac Tillemontius quidem Menologio illi ac Synaxario ſilentium Vitae utriusque opponit; nec enim ad hunc Vitae brevioris locum animum intendit: quo loco non video quo *Sacrificium* referri debeat, niſi ad preſbyterii honorem. Nam de precum ſacrificio (quod jam proxime antea deſignaverat illis verbis, *Orationi inſtans*) aut de latiore ſacerdotio (Chriſtianis omnibus communi) non erat hic agendi locus.

Sect. 8. ſic incipit: *Quodam igitur die convocatis OMNIBUS FRATRIBUS* &c. Criminatur heic Tillemontius, quod nuſquam antea de coactis ab Iſaacio diſcipulis monuerat. Fateor. Verum quando biographus haec ſcribebat, Iſaacii monaſterium frequens erat, proinde a nemine dubitabatur, quo hi *Fratres* pertinerent ab hoc biographo deſignati. Deinde ſatis etiā coepiſſe Iſaacium diſcipulos cogere ſignificaverat ſect. 7. *Saturninus* ... (inquit) *attulit ei* (Iſaacio) *tabulas* (Graece opinor erat [illegible], ut in Longiore) *totius loci, ut proprius eſſet ipſius manſionis*. Hoc ultimum Graece erat *μονῆς* h. e. *monaſteris*. Id fuerat intelligenti ſatis.

Sect. 8. verſus finem: *Sanctus pater NOSTER Iſaacius*. Ex hoc loquendi modo vitae hujus ſcriptorem ejuſdem monaſterii monachum fuiſſe Bollandiani volunt. Id quidem facillimum factu fuit. At ex illis verbis id minime colligitur. Nec enim aliter in titulo Menologii hoc die legitur, *Memoria ſancti patris noſtri Iſaacii* &c. ut & alibi paſſim illud *Sanctus pater noſter* [illegible] uſurpatur.

Illud quoque antiquitatem huic vitae conciliat, quod ab ea abeſt *Confeſſoris* elogium, quod nono circ. ſaeculo tribui Iſaacio coepit: de quo vide finem cap. ſeq.

Ac plura de hac vita in ſequentibus notabimus. Haec interim ad ſpecimen antiquitatis ſufficiant. At Longior biographus, dum hanc vitam *μεταφράζει*, ubique novitatem ſpirat. Itaque lectoribus auctor fuerim, ut ſicubi inter utramque vitam aliquod diſcidium animadverterint, ad Breviorem eamdemq. antiquiorem ſe adjungant, ſpreta longiore illa atque ineptiore metaphraſi; cui nec cum vita S. Dalmatii convenit, ut alibi videbimus.

C A P. III.

De Confeſſoris elogio quod huic Monacho a Graecis tribuitur.

Is in omnibus Graecorum poſteriorum libris

Digitized by Google

libris paſſim ὁμολογητὴς (*confeſſor*) inſcribitur : quae quidem vox fuit quum [288] monachis tribueretur . At S. Iſaacius ea notione ſic appellatur, qua qui pro Chriſto vexati , cruciatibus ſupervixerunt , *confeſſores* nuncupabantur : quae appellatio etiam nihil aliud quam carceris ſqualorem perpeſſis tribuebatur. Exempla ſunt paſſim obvia . Itaq. quum S. Iſaacius juſſu Ariani imperatoris, intuitu catholici dogmatis tum in ſpineta conjectus , tum verberibus affectus, tandem in carcerem detruſus , ac majoribus ſuppliciis reſervatus fuerit ; jure hoc ſibi vocabulum arrogat .

Nec minus in marmoreis hiſce Faſtis Iſaacius uti *Confeſſor* colitur , non uſurpato quidem *Confeſſoris* vocabulo , ſed eo per *Paſſionis* notam deſignato . Vide ſupra ad XXVII. Martii, quo die hic idem ſic ſignatur : P. (h. e. *Paſſio*) S. ISACII.

At hic titulus Iſaacio ſero admodum tribui coepit , nono circiter ſaeculo , aut non multo ante : nec enim Sozomenus , non Theodoretus hoc illi elogium tribuunt. Hinc a vita breviore, quam quinto ſaeculo ſcriptam augurabamur , abeſt *Confeſſoris* elogium, etiam in vitae titulo: quod tamen elogium nec a Longiore abeſt , nec a Graecorum Officiis .

C A P. I V.

De S. Iſaacii anno emortuali .

In fine vitae longioris ſic legitur: Ἐτελειώθη (notabis hoc verbum , quod a Graecis ita peculiariter martyribus tribuitur , aut certe confeſſoribus pro fide paſſis, ut raro de aliis uſurpetur) ὁ ἅγιος &c. *Conſummatus eſt ſanctus pater noſter & Confeſſor Iſaacius menſe Maio die XXVI. regnante Chriſti amatore Theodoſio , & ejus filio Arcadio Caeſare deſignato, Miarobaudo* [pro *Merobaude*] *iterum & Saturnino conſulibus* . Is eſt annus Chriſti 383.

At vereor ut ea anni θανασίμου conſignatio legitima ſit, ac non potius biographi iſtius longioris commentum . De anno Brevior vita [quae utpote ſatis antiqua , auctoritatem ſola ſibi vindicat] ſilet : idque ſilentium nimiam Longioris accurationem ſuſpectam commenti reddit . Deinde is annus ex Vita S. Dalmatii (quam Bandurius Graece ac Latine tom. 2. Antiq. CPol. primus dedit , mox ex Bandurio Bollandiani ad 3. Auguſti) falſi redarguitur . In ea vita ſect. 6. ſic legitur: *Aliquo deinde tempore elapſo , obiit S. Iſacius . Epiſcopo igitur Attico qui ad monaſterium acceſſerat , interrogantí presbyteros reliquoſque monachos, quem vellent ſibi praeeſſe , uno omnes animo reſponderunt, Dominum Dalmatium quem ſibi Deus Hegumenum cooptavit . Sic ille Dei nutu & epiſcopi Attici , qui ipſum ordinavit , eſt electus .* Atqui Atticus ab anno 406. uſque ad annum 425. ſedit . Ergo ſi vera eſt vitae S. Dalmatii narratio ; fateri opus erit , non ante annum 406. S. Iſaacium mortem cum vita commutaſſe .

Tamen ne hoc quidem pro certo habendum eſſe , judico . Nam mihi quidem Graecam hanc ipſam S. Dalmatii vitam haud valde antiquam eſſe , ſuadet tum ſtyli novitas , ab octavo nonove ſaeculo non diffidentis , tum quod qui antiquis *Iſaacius* per duplex A efferebatur , is in hac vita Ἰσάκιος (*Iſacius*) perſcribitur , quo modo a recentioribus ſcribi ſolet . Accedit quod in eadem vita *S. Iſacius* ὁμολογητὴς *confeſſor* inſcribitur : qui titulus non ante IX. ſaeculum ei monacho tributus mihi videtur . Adde quod in eadem Dalmatii vita imperium ſenioris Theodoſii cum patriarchatu Attici falſo componitur . Nec ignoro , a Garnerio V.Cl. monumentum quoddam (289) quod ei vitae inſeritur , falſi accuſatum :

de

(288) Monachi apud Hiſpanos aevo medio *Confeſſores* vocabantur, quantum quidem ex locis in Cangii Gloſſario allatis poteſt intelligi . Id quod a Graecis forſan manavit apud quos nonnumquam ὁμολογία eſt votum monaſticum , uti uſurpatur ea vox a Baſilio ad Amphiloch. can. 18. 19.

(289) Inter plures veras epiſtolas , quae in vita S. Dalmatii recitantur , ea quoque inſeritur, quam in vita edita a Bollandiſtis ad 3. Aug. habes

de quo nolo heic lectorem morari. Hiſce de cauſis aegre adducar ut huic vitae (meo judicio recentiori) S. Iſaacium ſub Attico epiſcopo mortuum, eique proxime ſucceſſiſſe Dalmatium, narranti credam; maxime quum de utroque Brevior Iſaacii biographus, idemque antiquior, taceat. Tacet quoque Baſilii Menologium ad diem 3. Auguſti.

Illud facilius dictu fuerit, Iſaacium quidem ſub annum Chriſti 400. (nam certe decem aut quindecim annis opus fuit, ut Iſaacius ſibi diſcipulos plures adjungeret) obiiſſe; huic verò ignotum aliquem monachum in hegumenatu ſucceſſiſſe, quem Brevior biographus tacuit, certe quod eum, utpote obſcurum, ignoraſſet: poſtremo obſcuro huic ſucceſſiſſe S. Dalmatum ſub Attico epiſcopo, h. e. poſt annum 406. Hic vero uſque adeo clarus fuit, ut ab eo S. Iſaacii monaſterium *Dalmatorum* nomen acceperit, & ipſe Dalmatus omnium CPolitanorum monaſteriorum Hegumenus *οἰκουμενικὸς* ordinatus fuerit: eaq. de cauſa ſerior poſteritas obſcuro illo, qui paullisper inter Iſaacium & Dalmatum intermedius fuit, oblitterato, Dalmatum Iſaacio proximum ſucceſſorem dedit, idque tum Longior S. Iſaacii biographus, tum alter S. Dalmatii, crediderunt, in eo tamen diſſidentes, quod ille turpi flagitio ſub Merobaude & Saturnino Conſulibus (h. e. anno 383.) hic diu poſtea ſub Attico epiſcopo S. Iſaacium morientem induxerint. Et ex hactenus quidem dictis S. Iſaacius inter annum 390. & 400. veriſimiliter ad Deum migraſſe videri poteſt.

CAP. V.

De ejuſdem emortuali die.

Quandoquidem in noſtris hiſce marmoreis Ephemeridibus hoc die XXX. Maii *Natalis* nota inſcribitur, id ex uſu hujus marmoris oſtendit, eum alio die demortuum, ceterum ob aliquam cauſam hoc die coli. Quocirca enormiter errant Metricae Graecor. Ephemerides, quae eum hoc ipſo die morte ſublatum docent: quarum auctori id impoſuit, quod apud Graecos hoc die is primario totius diei officio colitur, uti liquet ex Typico, & ex Menaeis, in quibus copioſus de eo Canon exſtat: ex eo, inquam, Ephemeridum metricarum auctor conjecit, hunc ei diem fuiſſe *θανάσιμον*. At vero eum Confeſſorem alio prorſus die ad caelum emigraſſe, utraque ejus vita demonſtrat.

Niſi quod inter utramque vitam immane in eodem emortuali die diſcrimen intercedit. In Longiore mortuus dicitur die XXVI. Maii, in contractiore die XXVII. Martii. Hoc poſterius Papebrochius (in *Comm. praevio* num. 6.) in errorem librarii rejicit. Falſiſſime: nam & cum hac poſteriore notatione temporis Kalendarium noſtrum conſentit (quod vide ſup. ad XXVII. Martii) & vita contractior eſt illa longiore quadringentis circiter annis antiquior: quippe quum longior videatur IX. ferme ſaeculo condita: at altera brevior non plus centum forſitan poſt Iſaacii mortem annis ſcripta fuit.

Imo ſi circa emortualem diem diſcrimen in amanuenſium culpam eſt conferendum; magis eſt ut in longiorem vitam,

habes ſect. 30. Qua in Epiſtola verſus finem Dalmatius monaſteriis omnibus CPolitanis praeficitur hiſce verbis: *Sancimus, dominum Dalmatium* . . (& ejus ſucceſſores) *eſſe principes ſacror. monaſterior. nunc exſiſtentium et in poſterum CPoli futurorum* &c. Quod & infra repetitur. Eam vero epiſtolae partem Garnerius, & hunc ſecuti Baluzius & Harduinus, veluti ſpuriam omiſerunt.

At Bandurius eam partem quaſi ſinceram defendit, quippe quum ex hiſtoria ſatis conſtet, re vera Dalmatium & ejus ſucceſſores Monaſteriorum omnium in urbe Regia hegumenos fuiſſe factos. Verum etſi liquet, Dalmatium eam praefecturam conſecutum, at hunc tamen pannum Epiſtolae illi flagitioſe aſſutum fuiſſe, optime oſtendit Bollandiſta Boſchius ad 3. Auguſti in S. Dalmatio num. 21. & ſeq. Hunc adeat, cui ea res tanti viſa fuerit. Quumque hoc *νοθευόμενον* [*adulterinum*] fragmentum in omnibus ad hunc diem ſcriptis exemplaribus vitae hujus repertum fuerit; ſatis eo declaratur, S. Dalmatii vitam nec ſatis antiquam eſſe, nec forſitan fide integra ſcriptam;

Digitized by Google

tam, quam in brevem, mendum invaſerit. Nam in hac quum antiquo more *VI. Kal. Aprilis* (Graece id ſcriptum fuerit, τῇ πρὸ ἰζ Καλανδῶν Απριλίυ) dies ſignetur; id librariis fraudi eſſe minus potuit, quam quo modo in longiore ſcribitur, μηνὶ Μαΐῳ εἰκάδι ἕκτῃ: quia facile potuit ex Μαρτίῳ fieri Μαΐῳ, & ex κζ´ fieri κϛ´.

Ceterum qui die XXVII. Martii obiit, cur ſollemni officio die XXX Maii a Graecis coli coeperit, non alia mihi fuiſſe cauſa videtur, quam quod hoc die ejus reliquiae ex aede S. Stephani in Omnium Sanctorum Eccleſiam translatae fuerint. Hanc translationem jam ante Leonem Philoſophum factam Codinus agnoſcit, ſed quam dudum, non dicit. Ceteroqui dies XXVII. Martii, utpote Sanctis pluribus apud Graecos abundans, viſus fuit ad hunc Confeſſorem pleno officio colendum minus idoneus, quam Maii trigeſimus, Sanctis fere vacans. Sed & ejuſdem praeterea Iſaacii memoria in Graecorum libris liturgicis fit die III. Auguſti junctim cum Dalmatio ejus ſucceſſore, & Fauſto Dalmatii filio.

Hactenus de die θανασίμῳ, quem contra longioris vitae lectionem & contra vulgatam hodie opinionem, certiſſimas auctoritates vitae Brevioris (cui unice credendum, ſupra cap. 2. oſtendimus) & harum marmorearum Ephemeridum (Breviori illi biographo conſentientium) ſecuti, ex XXVI. Maii in XXVII. Martii retrahendum eſſe demonſtravimus. Confer notata ad XXVII. Martii.

XXXI P S CRISTINE MĀR

HAec diverſa eſt non tantum ab ea, quae a Latinis die 24. Julii colitur, verum etiam ab ea, quae in hiſce Faſtis ſup. die XIII. Martii inſcribitur: nam utrobique *Paſſionis* nota ſignatur, nec eadem potuit duabus inter ſe longe remotis diebus martyrium facere. Verum quid his argumentis opus eſt? Illa; quae XIII. Martii affigitur, ἡ ἐκ Περσίδος a Graecis vocatur, & in Perſide martyrium feciſſe dicitur: at hodierna martyr paſſa Nicomediae fuit.

Sed major eſt circa diem θανάσιμον difficultas, quippe quum Chriſtina hodierna cum aliis pluribus non hoc die, ſed pridie decertaſſe in omnibus Graecorum libris liturgicis ſcribatur. Et in Baſilii quidem Menologio ad calcem elogii de S. Iſaacio ſic adnectitur: Καὶ ἄθλησις &c. *Et certamen SS. MM. Euſebii, Romani, Mentii, Charalamponis* (Gr. χαραλάμπους ſive potius χάραλαμπους) *& Chriſtinae: & multitudinis* (290) *Sanctorum, qui Nicomediae martyrium fecerunt.* Iidem eiſdem verbis in aliis libris Graecanicis [quos vide apud Papebrochium heſterno die pag. 237.] inſcribuntur: niſi quod in iis omnibus pro Μεντίυ legitur Μελετίυ, & ad finem locus Synaxeos indicatur; quem, ſi tanti eſt, vide apud eumdem Papebr. Cur ergo Chriſtina in his Faſtis diei XXXI. affigitur, & quidem cum *Paſſionis* nota?

Non aliud quod reſpondeam ſuccurrit, quam quod hi Martyres ubi ſimul tenti eadem in urbe fuiſſent, partim die trigeſimo, partim poſtridie conſummati fuiſſe videantur: id quod paſſim in Martyrum Actis factum legitur. At ubi eorum *Certamen* inſcribi libris liturgicis placuit, elegerunt Graeci priorem diem, ſive quia tunc major pars decertaverit, ſive quia ſic commodius aliis de cauſis fuerit. Atque hanc reſponſionem veram eſſe, oſtenditur ex Menaeis MSS. Divionenſibus (apud Papebr. num. 3.) in quibus hi martyres ſic in duas claſſes diſpertiuntur, ut *Romanus* & *Meletius* die XXX.

(290) Ea eſt multitudo ſanctorum, quae heſterno die in Hieronymianis notatur his verbis: *In Nicomedia natalis multorum Sanctorum*: de quibus anonymis eodem die Notkerus & Adonis auctarium.

gladio amputati dicantur, *Euſebius* vero & *Charalampus* igne vitam finiiſſe die XXXI. Omittitur quidem in eiſd. *Chriſtina*, omittitur & *multitudo* cetera; ſed huic omiſſioni noſtrum hoc monumentum medetur, ex quo diſcimus, *Chriſtinam*, utpote die XXXI. paſſam, conferendam eſſe in claſſem ſecundam cum *Euſebio* & (291) *Charalampone*. Fortaſſis haec eadem *Chriſtina* fuerit, atque illa quam in Vſuardi Solleriani Auctariis die X. Maii memorari animadverto. Vide locum, ſi lubet.

(291) In omnibus Graecorum libris χαραλάμπους patrio caſu ſcribitur, ut *Sapphus*, *Didus* &c. Ita ea femina fuerit, eaque recto caſu *Charalampo* vocata. Tamen in citatis Menaeis Divionenſibus legitur χαραλάμπης recto caſu, ſtaut patrio caſu χαραλάμποδος *Charalampodis* ſit inclinandum. Atqui hoc pravum videtur, nec enim τὸ πὺς (ſi quidem eſt a ποὺς ποδὸς, *pes*, *pedis*) cum ſyllaba λαμ (quae nihil eſt) recte componitur: quum contra χαραλαμπὼ, χαραλαμποῦς ſit analogicum, & ex Graecis componentibus recte coaleſcat. Atqui etiam is, ſive mas ſive potius femina, reperitur in Vſuardi Auctariis per Sollerium collectis die X. Febr. Videatur is locus ſi cui tanti fuerit.

IVNIVS

Digitized by Google

I P S IVSTINI PHI

HOc eſt I. (ſive primo die) *Paſſio S. Juſtini Philoſophi*: cujus dies paſſionis quo jure in his Faſtis in Kalendas Junias conjiciatur , dicetur infra cap. 5.

Atque hujus diviniſſimi Philoſophi, antiquorum omnium (in primis Tatiani ejus diſcipuli , Irenaei , Euſebii , Epiphanii) laudibus celebratiſſimi , ac praeclaris poſt ſe relictis operibus Eccleſiae commendatiſſimi fruſtra quis res geſtas melius pertexere poſt eximiam Tillemontii diligentiam adnitatur . Atqui Tillemontiana Juſtini vita ab reliquis ejus commentariis (*Memorias* ipſe vocat) plurimum diſſidet . Nam in ceteris ille cum incomparabili accuratione parem breviloquentiam junxit . At S. Juſtini vita (quam primam omnium ille compoſuit , quum quidem nondum ad *Memorias* conſcribendas ſe convertiſſet)ad genus quoddam medium pertinet , inter hiſtorici graviſſimi φιλαλήθειαν ac ſeveritatem , & laudatoris ſtudioſiſſimi copiam ac ἐπαίνων interjectum : quam proinde vitam auctor ipſe in praefixa admonitione *Elogium* vocare non dubitavit . Id elogium quum in manus ſumpſeris , vix eſt ut inde oculos poſſis avellere ; ac prope exoptaveris , ut hoc ſibi ſpecimen ſacri laudatores in ſuis exornationibus proponant,ſicut a profanae eloquentiae phaleris alieniſſimum,ſic neſcio quem divinioris rhetoricae guſtum (niſi quod ſaniori tantum palato ſapientem) exhibens : ejus inquam rhetoricae , in qua veritas utramque paginam faciat . Haec de Tillemontii Juſtino .

Nos interim pro noſtri inſtituti ratione poſt opimam viri ſummi meſſem levi tantum ſpicilegio contenti , I. duplicis S. Juſtini commentum explodemus:II.in noſtrorum hominum gratiam de luſtrata ab eo Campania diſſeremus: III.manco Epiphanii loco ſuppleto , rerum Juſtini chronotaxim firmabimus: IV.in Acta Martyrii commentabimur ; V. poſtremo de die Paſſionis ac feſtivo cultu pauca adjiciemus.

C A P. I.

De uno an duplice Juſtino Martyre .

Si Graecorum libris liturgicis credimus , non erit dubitandum , quin hoc die duplex ab eis Juſtinus Martyr colatur : quorum unus philoſophus & apologeta ille fuerit, cujus adhuc opera praeclariſſima non ſine admiratione legimus: is vero dolo Creſcentis Cynici cicutae hauſtu necatus a recentioribus Graecis narratur : alter vero cum ſex aliis commilitonibus poſt verbera capitis abſciſſione coronam commeritus dicitur . Id quidem diſcriminis pleriq. Officiorum Graecanicorum libri praeſeferunt : quos lector apud Papebrochium. tum ad XIII. Aprilis (quo die a Latinis Philoſophus noſter colitur) tum ad hunc diem ſect. I. & ſeq. deſcriptos videre per otium poterit . Cum quibus Officiis etiam Baſilii Menologium (niſi quod de hauſtu veneni tacet] & Anthologium [1] conſentit .

 Et

(1) In Anthologio poſt titulum [in quo ſic annuntiatur : Εἰς τὸν φονέα &c. *Primo die* (Junii) *S. Mart. Juſtini , itemque alterius Mart. Juſtini cum ſuis ſociis*] ſequuntur de priore , quem & uti celebriorem predicant , hi duo ſenarii :

Ἰουστῖνον κώνειον ἦρεν ἐκ βίου.
Ὡς εἴθε φονέα τοὺς πιεῖν δεδωκότας.
Cicuta Juſtinum hoc ab aevo ſuſtulit :
Utinam propinatorem ademiſſet prius .

Eaque imprecatio [parum Chriſtianis decora] etiam in eo Anthologio legitur,quod nuper anno 1738. ex Veneta aliqua , uti videtur [nec enim officina ibi adſcribitur]typographia prodiit . Eadem legitur & in Synaxariis apud Bollandiſtas ad XIII. April. num. 3. eiſdem verbis : ſed tamen dolendum eſt , quod enim ſenarium ibi interpres ſic reddiderit , *Sed antea ipſos , ut ſolet* [quaſi εἴθε idem ſit atque εἴωθε] *propinantes* . Quae interpretatio id efficit,ut imprecatio in factum hiſtoricum (etſi Graecis inauditum) vertatur .

Digitized by Google

Et quidem Graecos ſecutus duces Papebrochius ad XIII. Aprilis duplicem Juſtinum agnoverat; idque poſtea diſcrimen pluribus confutaverat Tillemontius in S. Juſtino Nota XIV. At poſtremo idem ille Papebrochius ubi ad Kalendas Junii ventum fuit [quo die a Graecis duplex ille Juſtinus celebratur] ſive quod alia omnia viros eruditos de ea re ſentientes comperiſſet, ſive ſuopte ductu ac ſuaſu, utcumque eſt, certe duplicis Juſtini diſcrimen etſi non plane recantavit, at in medio tamen, tamquam in utramq. partem diſputabile, reliquit. Niſi quod incertus animi, modo ſe in duplicem Juſtinum inclinatiorem oſtendit (ut in hodierni feſti Comm. hiſtorico §. 1. toto) modo id totum(ut in ſubnotatis ad Acta) quaſi commentum refellit.

Ac ſi priori quidem Papebrochianae ſententiae ſteterimus; ille [eujus Acta ſincera Baronius, & alii poſtea dederunt, quae & nos infra recitabimus] ſex ſociorum anteſignanus, debuit alius a Philoſopho & apologeta fuiſſe. Atqui contrarium Acta ipſa, omni fide majora, clamant: quae Acta non niſi de Philoſopho Samarita poſſe intelligi, ex certiſſimis indiciis infra ad ipſa Acta obſervabimus. Vide ibi dicenda. Quo poſito non aliud profecto relinquitur, niſi ut illud de cicuta (*κωνείῳ*) ab Juſtino hauſta(quo uno diſcrimine philoſophum ab altero ſecernunt) merum fuiſſe Graecorum inventum fateamur.

At ne Graeci videantur gratis eam fabulam procudiſſe; quibus gradibus ad id comminiſcendum devenerint, videamus. Principio quum Juſtinus Creſcentis philoſophi inſidiis appetitus occubuiſſe legeretur, repertus eſt aliquis qui ab ipſo Creſcente ejuſve ſectatoribus clam interfectum Apologetam ſibi perſuaſerit. Ac ſane fuiſſe qui ſic crederent, Baſilii Menologium aperte declarat ſcribens [2] *Ab eo* (Creſcente) *interfectus eſt*. Sed ea narratio eſt longe antiquior Menologio. Nam in eamdem hallucinationem (primus omnium, quod quidem nunc litteris extet) inciderat Aponius quidam qui VII. exeunte ſaeculo in Cantica Canticorum commentabatur, qui ad illud *Filii matris meae pugnaverunt adverſum me*, in hunc modum ſcripſit: *Sicut de magno viro Juſtino philoſopho hiſtoria refert factum: qui ex ſua vaniſſima philoſophia ad veram philoſophiam Chriſti cum convertitur, & converſus pro vera religione contra gentiles pugnat, & quoſdam filios matris* (gentilitatis) *philoſophos redarguit blaſphemantes; callide in ſecreto vocatus, ab iis magiſtris interfectus eſt*. Quae ultima verba ſic corrigenda putavit Papebrochius (hoc die ſect. 7.) *Callide in ſecreto necatus ab iis, Martyr Chriſti effectus eſt*. At equidem tanta mutatione haud opus arbitror(nec uno in loco tam multa librarii peccare ſolent) ſed ſolum pro *Magiſtris* ſcripſiſſe Aponium *Magis* putaverim; nam re vera Cynicos [qualis Creſcens erat] ſimul fuiſſe magicae arti addictiſſimos, Maximi [3] Cynici ſub Juliano, & aliorum exemplo probare poſſum. Et Aponius quidem Juſtini adverſarios *Magos*[id quod res erat] *ἐπαοιδοὺς* tantum appellaverat, non quod veneficio caedem ab eis patratam putaſſet. At poſtea id eam in partem acceptum fuit, quaſi Juſtinum Cynici tradito venefico poculo de medio ſuſtuliſſent.

Non parum autem uti hoc ſpargeretur in vulgus, momenti habuit mortis Socraticae ſimilitudo, cui omnes ſciunt, Anyti Melitique inſidiis circumvento fuiſſe propinatam cicutam. Hanc pulcherrimam com-

(2) In Baſilii Menologio ſic in fine elogii ſcribitur: *Ἐφθονήθη ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοσόφου, καὶ φθονηθεὶς ἐπεβουλεύετο, ἕως ἀνῃρέθη παρ' ἐκείνου. Creſcentis philoſophi invidiae patuit: ex quo odio tamdiu ejus inſidiis eſt appetitus, donec ab eodem tandem necatus occumberet*. Vbi de veneno ne γρῦ quidem.

(3) Maximum illum Juliani Imp. praeceptorem ac magorum coryphaeum, Cynicae ſectae fuiſſe, intelligi poteſt ex ipſius Juliani ep. 38. media ad Maximum hunc ſcripta, quo loco Cynicum quemdam cum baculo & pera ad ſe venientem, teſtatur Imperator, ſ. pro Maximo ipſo accepiſſe.

Digitized by Google

comparationem(praeſertim a philoſopho integerrimo petitam) minime neglectam ab iis arbitror, qui ἐγκώμια (*laudationes*) Juſtini ſcriberent: quibus laudationibus ſicuti nihil frequentius aevo ſequiore apud Graecos monachos fuit, ita nihil hiſtoricae veritati exitialius; dum incauta poſteritas, quidquid illi paſſis velis rhetoricarentur, id ab eis tamquam veritati litantibus dictum acciperent, ac novo ſaepe auctario de penu ſua donarent. En quibus gradibus eo tandem ventum fuit, ut S. Juſtinum κωνείῳ (*cicuta*) interfectum ultimi Graecorum ſcripſerint. Ab ultimae autem aetatis hominibus id hiſtoriae flagitium patratum dixi: nam nullum veneni veſtigium eſt in Baſilii Menologio, nullum in Menaeorum odis, aut quidquid eſt in Officiis paullo antiquius: at in quibus elogiis id poſtea reperitur, id totum haud dubie longe poſterioris eſt temporis.

Poſtquam haec ultima de Juſtini veneno adumbraveram, tale quiddam & viro docto (4) olim in mentem veniſſe animadverti, totum hoc quod de toxico narratur, μεταφορικῶς interpretantibus: quo magis nemini non Juſtini cicutam commentitiam poſthac viſuram eſſe confidimus.

C A P. I I.

Epiphanii locus ſive luxatus reponitur, ſive potius mancus ſuppletur: ex quo varia naſcitur rerum Juſtini chronotaxis.

Epiphanius in Panario haer. 26. aliter 46. quae eſt contra Tatianos cap. 1. ſic ſcriptum de Juſtino Tatiani praeceptore reliquit. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰουστῖνος Σαμαρείτης ὢν τὸ γένος, εἰς Χριστὸν πεπιστευκὼς, καὶ μεγάλως ἐξασκηθεὶς, ἀρετὴν τε βίον ἐνδειξάμενος, τὸ τέλος ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρήσας, τελείου στεφάνου κατηξίωται, ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων, ἐπὶ Ῥουστικοῦ ἡγεμόνος καὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων ἐν καθεστώσῃ ἡλικίᾳ. Quae hunc in modum Petavius reddidit: *Juſtinus enim genere Samaritanus quum in Chriſtum crediſſet, multa virtutum exercitatione perpolitus, vitaque ad omnem honeſtatem inſtituta, tandem pro Chriſto martyrio perfunctus, perfectiſſimam coronam adeptus eſt Romae, ſub Ruſtico praefecto, Adriano imperante, in ipſo flore juventutis, anno videlicet aetatis triceſimo*. Atqui ultima Epiphanii verba peccare in hiſtoriam, jampridem Petavius in ſuis Animadverſionibus vidit, duplicem in eis hallucinationem notans. *Nam*, inquit, *neque Adriano imperante mortuus eſt Juſtinus, ſed M. Aurelio & L. Vero, ut Euſebius aſſerit . . . & tricenario major fuerit oportet, ut ex temporis ratione, quo Apologias pro Chriſtianis edidit, conſtare poteſt*. Recte quidem Petavii reprehenſiones procedunt: ſed nolim tamen errores tam craſſos auctori ſuo tribuat (nec enim veriſimile eſt Epiphanium haud diu poſt Euſebium haec ſcribentem tam enormiter a Caeſarienſi aberraſſe, quem ad manus habere debuit) qui errores haud dubie in pravatos codices ſunt conferendi.

Itaque jamdiu eſt, quum luxatum hunc locum viri docti expoſtularunt. Et Papebrochius quidem ad Kal. Junii (ubi curis ſecundis quae de S. Juſtino ad XIII. Aprilis diſputaverat, aliqua ex parte retractat) ſect. 12. locum illum leviter correctum ſic reponit, ut ultima verba in medium periochae retrahat hunc in modum: οὗτος γὰρ ... γένος (ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας

(4) Tillemontius Not. 14. notato ad marginem Halloixii loco ex vita Juſtini haec ait. *Le P. Halloix ſoûtient, que ce que les Grecs diſent de cette potion de cigue, n' eſt qu' une metaphore, qui exprime le venin froid de la haine e de l' envie de Creſcent, la quelle fut la cauſe de ſon martyre, comme la haine d' Anyte & de Melite fit condanner Socrate a mourir avec de la cigue*. Verum hoc in Halloixii vita Juſtini, quam Papebrochius dici 13. Aprilis inſeruit, fruſtra reperi; imo potius in ea Vita (qualis a Bollandiſtis editur) ſect. 24. Juſtinus *clam veneno ſublatus* dicitur. At ſero tandem animadverti, illud totum a Papebrochio tamquam digreſſionem omiſſum; profitetur enim, ubi ad finem ej vitae praeloquitur, ſe Halloixii vitam datutum *Omiſſis digreſſionibus*. Hanc vero digreſſionem libentiſſime omiſit, quod ea ſyſtemati a ſe compoſito contrairet.

νίας Ῥουστικοῦ (5) καὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων ἐν καθεστώσῃ ἡλικίᾳ) εἰς Χριστὸν πεπιστευκὼς .... τελείῳ στεφάνῳ κατηξίωται ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως. Vbi quae parentheſi interpoſita vides, ea ex fine in mediam periodum retracta fuerunt. Ea vero ſic interpretatur: *Hic Juſtinus cum genere eſſet Samaritanus (conſulibus* (6) *Ruſtico & Adriano Imp. annum agebat trigeſimum, & in conſtanti jam aetate) Chriſto credidit .... perfecta corona dignus habitus, in urbe Romana*. De qua reſtitutione (ſicut & de ea quam ad 13. Aprilis parum diverſam attulerat) viri docti judicent, annon ſit potius παρόρθωσις. Aut certe lector conferat quae Tillemontius Not. I. contra Papebrochianam emendationem breviter diſputavit.

Verum relictis aliorum, ſiquae ſunt aliae, correctionibus, duplici via loco Epiphanii depravato medicina fieri poſſe videtur, ſive tranſpoſitorum repoſitione (ſi tantum luxatus is locus ſit) ſive paucarum dumtaxat vocum additione, qua parte videtur mihi mutilus.

Itaque ſi Epiphanius tantum luxatura laborat, ſic reponatur cenſeo, ut non omnia, quae in fine legimus retrahantur, ſed ea tantum quae heic παρενθέμενα (*interpoſita*) cernis. Οὗτος ... εἰς Χριστὸν πεπιστευκὼς [ἐπὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων ἐν καθεστώσῃ ἡλικίᾳ] καὶ μεγάλως &c. .. τελείῳ στεφάνῳ κατηξίωται, ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων (forſan addendum eſt πόλεως) ἐπὶ Ῥουστικοῦ ἡγεμόνος. Hoc eſt .... *in Chriſtum credens (ſub Hadriano Imp. annos triginta natus, h. e. aetate conſtanti) ac magnopere exercitus .... perfecta corona dignus efficitur Romae ſub Ruſtico praefecto*. Hoc modo ſi luxata reponas, ex his colliges, Juſtinum ſub Hadriano Chriſti fidem amplexum fuiſſe, ac forſitan circa annum 133. De quo vide Tillemontium Not. IV. Jam vero quia trigeſimo aetatis anno in Chriſtum credidit, neceſſe erit eumdem ann. 103. natum fuiſſe. Vide Tillem. Not. I.

Verum longe mihi alia ſententia ſedet, putanti Epiphanium a luxatura (praeſertim tanta, ut verba longiſſimo intervallo trajecta fuiſſe neceſſe ſit) ſaniſſimum, tantum vocibus pauciſſimis fuiſſe defectum: quibus demum ſuppletis locus integerrimus fiet. Itaque totus is locus eo ordine legatur cenſeo, quo in editis legitur: ad finem vero mutilus textus ſuppleatur iis, aut ſimilibus voculis, quas intra parentheſeos cancellos cohibui. Sub finem igitur ſic eſt legendum: ... τελείῳ στεφάνῳ κατηξίωται ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων [πόλεως (*)] ἐπὶ Ῥουστικοῦ ἡγεμόνος [ὅπου ἦν ἀποδεδημηκὼς (7) ἐπὶ] Ἀδριανοῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων ἐν καθεστώσῃ ἡλικίᾳ. Id eſt verbis totidem: *Perfecta* (martyrii) *corona dignus efficitur in Romanorum urbe ſub Ruſtico praefecto (in quam commigraverat ſub) Hadriano Impe-*

(5) Epiphanius ſcripſit Ῥουστικοῦ, quod ex Graecorum orthographia rectum erat. Nam Graecorum moris eſt extera nomina ad voces Graecanicas detorquere. Quumque Ῥύστικος Graecis nihil ſit, Ῥωστικὸς autem vox Graeca ſit [qua ſignificatur *Corroborandi vim habens*] hinc unius vocalis mutatione *Ruſticum* in Ῥωστικὸν pro ſua conſuetudine depravarunt.

(6) Ἡγεμὼν pro ὕπατος & ἡγεμονία pro ὑπατεία, vix eſt ut uſquam reperiatur. Vt omittam, quod Hadrianus, quippe Imperator, Ruſtico collegae privato praeponi debuiſſet; & quod is conſulatus in annum 119. incidens cum trigeſimo Juſtini anno componi nullo modo poteſt.

Ceterum non de Ruſtico conſule [qui Hadriani collega anno 119. fuit] ſed de Ruſtico urbis praefecto, ſub quo re vera circ. ann. 167. Juſtinus martyrium ſuum conſummavit, Epiphanium loqui, res eſt citra dubitationis aleam: idque in Actis S. Juſtini, quae infra cap. IV. damus, ad nauſeam uſque reperies. Videbis etiam quae nos in Animadv. ad Acta de hoc praefecto Ruſtico undecumque ex auctoribus & marmoribus accurate collegimus.

(*) Vox πόλεως in ea locutione non ſubaudiri, ſed exprimi moris fuit. Sic in Actis S. Juſtini ſect. 3. Juſtinus ipſe de hoc ipſo ſuo Romam adventu ſic confitetur: ἐπεδήμησα δὲ τῇ Ῥωμαίων ΠΟΛΕΙ [expreſſe ſcil.] τὸ δεύτερον. Nec pluribus exemplis eſt opus.

(7) Aut ἀφιγμένος, aut tale aliud.

Imperatore, *annos triginta natus* (hoc eſt) *in ipſo conſtantis aetatis gradu*. Annus ergo Juſtini trigeſimus non ad converſionem ejus pertinet (quippe jam antea Chriſto nomen dederat) ſed ad Romanam *ἐπιδημίαν commigrationem*.

Nunc ſi quaeras, quid eo tantulo ſupplemento, aut *ἰσοδυναμοῦντα* (*aequipollente*) potiſſimum opus fuerit; reſpondebimus, id maxime curae fuiſſe Epiphanio docere, ſub quo principe & quoto aetatis ſuae anno Juſtinus Romam commigraverit. Quorſum hoc ei curae fuit? Quia ante ea verba, quae capitis hujus initio recitavimus, dixerat Tatianum [de quo quidem Tatiano ibi primario hiſtoria pertexitur: nam quae de Juſtino inſerit,ea ſuo Tatiano ſubſerviunt] *Ἰουστίνῳ συνακμάσαι* [8] h. e. *cum Juſtino floruiſſe*. Hoc vero ei parum fuiſſet, niſi & de Juſtini aetate docuiſſet. Hinc arrepta occaſione, ubi per tranſennam Juſtini genus, converſionem, *ἄσκησιν* (*profectum*) atque mortem pro Chriſto ſub Ruſtico obitam narraſſet; haec inquam obiter delibaſſe contentus, ceterum quo ſub principe & quoto aetatis anno is primum ſe Romam contuliſſet, accurate exponit. Quo negotio perfunctus, ſtatim ad propoſitum redit, ſuamque *ἐπάνοδον* [*reditionem*] eiſdem verbis, quibus ſuperius uſus fuerat, concipit. Τούτῳ inquit ... Τατιανὸς *συνακμάσας* &c.

Cum hoc [Juſtino] *quum Tatianus una floreret*, *quamdiu cum S. Martyre vixit* .... *conſtans in fide fuit*. At illo mortuo, Tatianum quaſi caecum amiſſo duce in praeceps ruiſſe, conqueritur. Ex his vides, non fruſtra Epiphanio id fuiſſe propoſitum,ut univerſum tempus definiret, quo Tatianus Juſtino duce uſus fuit, idque intra duos terminos concluſiſſe, ab Hadriani videlicet regno & trigeſimo Juſtini anno,quo Juſtinus Romam conceſſit, ad Ruſtici praefecturam urbanam ſub Marco & L. Vero, quando is glorioſo certamine eſt coronatus.Hactenus dictis ſi addas tranſpoſitiones [praeſertim ex longiore intervallo] eſſe rariſſimas,mutilationibus vero nihil eſſe [9] frequentius: tum credo nihil hac emendatione noſtra verius reperietur.

At enim, inquis, quo ſub Imperatore, & quot annos natus Juſtinus Romam venerit, hinc tantum elicimus: at quoto Chriſti, aut Hadriani anno id contigerit, quis praeſtabit? Verum id ſi minus certo aliquo teſtimonio, at conjectura tamen ſatis veriſimili, Baronio duce, aſſequemur. Nec enim Juſtino alia videtur Romae petendae cauſa fuiſſe, quam bellum Judaicum, quod ſub Hadriano anno Chriſti 134. vere primo exarſit. Tunc maxime credendum eſt, Juſtinum patriae vale dixiſſe, ac fortaſſis variis regionibus eo in itinere (10) peragratis, Ro-

(8) Καὶ τὰ μὲν πρῶτα, διὰ δὴ ἀπὸ Ἑλλήνων παιδείας, συνακμάζει Ἰουστίνῳ τῷ φιλοσόφῳ ... εἰς Χριστὸν πεπιστευκότι. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰουστῖνος, & reliqua ut in hujus capitis initio. Quae Petavius: *Is* [Tatianus] *primum*, *utpote Graecis eruditus artibus*, *Juſtini philoſophi* ... *conſuetudine eſt uſus*, *qui* .. *ad Chriſti fidem tranſierat*. *Juſtinus enim*, &c. uti ſupra. Verbum *συνακμάζω* cum dativo perſonae H. Stephanus ex Budaeo exponit *Tempore alicujus vivo*, ut Ἰφίτῳ *συνακμάζειν*. Verum heic optime Petavius reddit *Vti conſuetudine*: quod praecedentia ſuadent. Ad verbum autem *συνακμάζω* eſt *ſimul floreo*, *ſimul vigeo*.

(9) Cur antiquorum textus ſaepe mutili reperiantur, ea cauſa fuit, quod codicum deſcriptores ſicubi autographum uſque eo corruptum reperiebant, ut voces aliquot aſſequi augurando nequirent, omiſſis vocibus illis, cetera continua ſerie plerumque perſcriberent; uti jam obſervatum mihi fuit in fine Aprilis ad Acta S. Januarii M. pag. 271. in Adnot. 11.

(10) De peragrata eo in itinere ora Campaniae dicemus cap. ſeq. Ceterum majore Spiritus Divini flamma incendebatur vir ſanctiſſimus, quam ut eam pectoris ſui penetralibus cohiberi ſineret. Eo ſiebat, ut crebris peregrinationibus obiret provincias, in omnes lucrandarum Deo animarum occaſiones intentus: id quod tum ex ceteris ejus ſcriptis,tum ex Dialogo cum Tryph. potiſſimum elucet. Qua de cauſa nihil veriſimilius afferri poteſt, quam eum in Romanum iter,dum hac atque illac aucupabundus perreptaret, pluſculum contriviſſe temporis, ac vix ſub exitum anni 135. Romam attigiſſe.

Romam anno 135. perveniſſe, quo anno Hadrianus ipſe [ſi Pagio ad an. 136. ac Tillemontio credimus] jam menſe Maio Romae commorabatur.

Quare ſi anno 135. exeunte Juſtinum Romam veniſſe ſtatuamus, quum is tunc annos XXX. natus eſſet; Juſtini ortum in annum 105. referri neceſſe erit. Jam vero quia ejuſdem philoſophi martyrium in annum Chriſti 167. conferri ſolet; ei annos duos circiter & ſexaginta nato martyrium contigiſſe dicemus. Quod ſi Juſtinus biennio trienniove ſerius occubuit (de quo videbis ad Acta in Adnot. 68.) tum vero tanto ſeniorem eum ad coronam perveniſſe dicemus.

At Juſtini converſio (quam ex temere ac violenter trajecto Juſtini textu ad hunc diem viri docti in Juſtini annum trigeſimum contulerunt) citius acciderit neceſſe eſt; ſed quoto Juſtini anno, incertum: niſi ſi quis criticus aliunde ſuppetias tulerit.

C A P. III.

De Cumis Baiiſque & antiquo Sibyllae oraculo ab S. Juſtino luſtratis.

Beatiſſimus Martyr quum in Exhortatione ad Graecos undecumque argumenta ad coarguendos gentiles corraderet, etiam ex Sibyllae Cumanae reſponſis quaedam ſcitu non indigna in extremo libro depromit, quae huc ex Jo: Langi interpretatione attuliſſe non poenitebit.

Perfacile autem vobis erat rectam religionem ex parte aliqua, & ea qua proxime ad Prophetarum accedunt doctrinam, a vetere Sibylla (11) *ex afflatu quodam* (12) *mirifico per ſortes* (13) *ac reſponſa vos docente percipere. Hanc Babylone ortam Beroſi, qui Chaldaicam hiſtoriam ſcripſit, filiam ad Campaniae oras neſcio quomodo perveniſſe ferunt, ubi reſponſa dedit in urbe, cui Cumae* (14) *nomen eſt, ſexto a Baiis (qui locus thermas Campanas habet) lapide. Vidimus ſane ea in urbe quum eſſemus, locum quemdam, ubi baſilicam* [15] *ingentem uno fabre-*

(11) *Sibyllae* etymologias prope viginti, Graecas, Latinas, Hebraicas, Arabicas, Perſicas a viris doctis excogitatas in unum contulit Jo: Alb. Fabricius lib. 1 Bibl. Gr. c. 29. n. 8. & ſeq. quarum ne unam quidem reperio ejuſmodi, ut ſe ſanae mentis lectori probare queat. Atqui quum de Chaldaea Sibyllam veniſſe Juſtinus heic tradat (nec dubium eſt, quin ſaltem ex partibus orientis id divinandi genus ad nos permearit) indidem & originatio nominis petenda erat. Porro Chaldaeis שבר *ſhebar* eſt *inſanire*; ſicuti & verbale nomen inde veniens *Sbibra* notat *Inſanum*. Atqui R & L paſſim invicem permutari, vel pueri ſciunt. Id enim tum in peregrinis vocibus fieri ſolet (ut ubi ex *Magar* fit *Magalia* etc.) tum etiam in Latinis derivationibus, ut ex *Sacer ſacellum*, ex *Liber libellus*, ex *Pulcher pulchellus* &c. Mitto exempla vocum orientalium alicubi a Bocharto collecta, ut quod *Bekial* & *Beliar* & ſexcenta ſimilia paſſim alternent. Ergo ex *Sbibura* manavit *Sbibula*, & (liquidâ duplicatâ) *Sbibulla* (σίβυλλα) i. e. *inſaniens puella*. De Sibyllae inſania infra Juſtinus. Sed & Syris צברא *sboro* eſt *confuſio mentis, inſania*: ubi idem adhibendus eſt liquidae unius in alteram (h. e. R in L) tranſitus. At prior vox illa Chaldaica eſt longe uſitatior, praeſertim apud Targumiſtas.

Porro autem de Sibyllis heic agere non eſt mei inſtituti. Idque argumentum jam viri doctiſſimi occuparunt. Videatur prae ceteris Jo: Alb. Fabricius lib. I. Bibl. Gr. ubi quidquid uſquam ab aliis de eo argumento ſcriptum fuit, a cap. 29. ad 33. breviter complexus eſt.

(12) Non *mirifico* ſed *vehementi*; nam Graece eſt δυνάμεως. Eadem locutio infra occurrit, ἀπό τινος δυνάμεως ἐπιπνοίας, *ex vehementi quodam afflatu*. Vbi interpres, *Mirifico quodam praepotentis Numinis afflatu*.

(13) Vbi *Sortes* in Langi interpretatione legis, ibi Graece plerumque ſunt χρησμοὶ h. e. *reſponſa*: quae tamen Latini ſcriptores *Sortes* vocare paſſim conſueverunt.

(14) Gr. legitur Κυμαῖ praeter Graecorum, Latinorumque orthographiam: nam Latini frequentius pluraliter *Cumas* vocant, quae & Ptolemaeo Κύμαι dicuntur: at Graecis idem oppidum ſaepius Κύμη ſing. num. vocatur, quod proinde Silius & Statius imitantur, *Cymen* appellitantes. Ad diſtantiam quod attinet: haud ſecus hodie ſex millia paſſuum inter Cumanas ac Bajanas reliquias numerantur.

(15) Latiniſmo heic, ſed tamen neceſſario utitur. Nam *Baſilicae* cauſarum cognitionibus Romae inſerviebant. Hinc Chriſtiani Latini quod

Digitized by Google

Lrefactam ſaxo conſpeximus, rem profecto maximam & admiratione omni digniſſimam; ubi oracula eam edidiſſe, qui res patrias a majoribus ſuis quaſi per manus traditas acceperant, affirmabant. In media autem baſilica nobis illi oſtenderunt tria ſolia [16] *ex eodem exciſa lapide, quibus aqua repletis, laviſſe ibi eam, & ſtola ſumpta in penitiſſimam ſe baſilicae aedem eodem exſtructam ſaxo abdere, atque in media ea aede ſuper ſubliniore gradu & throno conſidere ſolitam, & ſortes ad eum modum promulgaſſe dixerunt. Hujus Sibyllae tanquam fatidicae cum permulti alii meminere ſcriptores, tum etiam Plato.* Mox recitata Platonis ſententia [in cujus fine ſcribitur, fatidicos divino numine inſtigatos atque attonitos *res multas & magnas recte & vere* dicere, *nihil eorum quae loquuntur* [17] *intelligentes*] ea verba de Sibylla eſſe accipienda contendit. *Huic enim*, inquit, *haudquaquam ſicuti poetis etiam poſtquam poemata ſcripſere, facultas fuit corrigendi atque expolendi reſponſa ſua juxta exquiſitiorem numerorum & dimenſionum carminis rationem: ſed in ipſo afflatus tempore ſortes illa ſuas explebat, & evaneſcente inſtinctu ipſo, ſimul quoque dictorum memoria evanuit. Atque haec ipſa cauſa eſt, quamobrem non omnes* [18] *carminis numeros Sibyllae ſervent oracula. Quin ipſi quoque quum in urbe ea eſſemus, indicibus* [19] *qui hoſpites ad*

quod ſuas Eccleſias in profanarum baſilicarum morem exſtruere conſueviſſent, eas itidem *Baſilicas* nominabant. Vult igitur Noſter, Sibyllae ſpecum, ſive *χερνιβεῖον* in Romanarum baſilicarum formam fuiſſe conſtructum: cujuſmodi formam refert hodieque quae inter Bajana rudera *Piſcina mirabilis* nuncupatur. Vox igitur *βασιλικὴ baſilica*, etſi de Graeco derivata, at uſu Latinorum peculiaris fuit: qua quidem Graeci tum ſolum utuntur, quum res Romanas vocibus Romanis deſignant. Sic ea voce utitur Plutarchus in Publicola, itemque in Galba, ubi legitur, *Παύλε βασιλικὴ, Paulli baſilica*. Haud aliter & *Diploma* & aliquot alia vocabula, etſi Graeco fonte cadentia, tamen Graecis inuſitata, peculiaria Latinorum evaſerunt.

(16) Ἐκ πέτρας δεξαμενάς. Eſt autem *δεξαμενὴ* univerſe quidem *conceptaculum, piſcina, ciſterna*: at in re balneari non male exponitur heic *Solium* h. e. alveus ille, in quo quis poſitus lavabat.

(17) In Platonis Menone id legitur. Similis eſt illa celebris Caiphae vaticinatio in hiſtoria Dominicae Paſſionis recitata, quam pontifex nec opinans protulit. Ac gentilium vates, quippe a daemone inſtigatos, non aliter quam ignaros reſponſa dediſſe, equidem non dubito: quod tamen de ſanctis utriuſque Foederis Prophetis affirmari veto: quos inſtinctu Divino non tantum ſtimulatos & actos, verum etiam interius doctos atque illuſtratos, non eſt prorſus dubitandum. At Tullius in II. de Divin. a Platone & Juſtino diverſus abit, dum ex Sibyllae quam vocant acroſtichide negat eam furore incitatam artificioſum id genus carminis fundere potuiſſe. *Hoc*, inquit, *ſcriptoris eſt non furentis, adhibentis diligentiam, non inſani.*

(18) Non tantum Sibyllini verſus vitioſi erant, ſed & ceterorum oraculorum: quorum carmina in metrum peccantia ridet Lucianus in Jove tragoedo, & Diogenianus apud Plutarchum in libro qui inſcribitur, *περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν, De eo quod Pythia non amplius verſibus reſpondeat*. At non eſſe id magnopere mirandum, mecum viri eruditi fatebuntur, quicunque verſus in marmorum elogiis adhuc obvios ſive Graecos ſive Latinos legere conſueverint. Vix enim pauca de multis epigrammata in lapidibus reperias, quae non multis modis in metricas leges offendant; etſi ſint alioqui pleraque elegantiſſima. Ac fatendum eſt antiquos ſe minus religioſos in eo, quam nunc ſunt homines, praeſtitiſſe. At eo vitio oraculorum ac Sibyllarum verſus ſupra ceteros laboraſſe, ex Juſtini aliorumque expoſtulationibus fateri cogimur. Neque id porro mirandum; quandoquidem ex quo Pythia verſus factitare deſiit, ejus oracula proſa oratione edita a conducticiis verſificatoribus (quos parum idoneos fuiſſe neceſſe eſt) excipi moris fuit, ac porro in verſus redigi, teſtibus Plutarcho & Strabone lib. IX.

(19) *De orae Puteolanae Ciceronibus. Quomodo ii olim vocati, & unde dicti tandem ſint Cicerones.*

Quos interpres heic & infra *Indices* vocat, eos Juſtinus *περιηγητὰς* h. e. ad verbum *Circumductores* nuncupavit. Eoſdem ceteri Graecorum *ξεναγοὺς* i. e. *peregrinorum manuductores* appellabant. Nec alius, quod ſciam, *περιηγητὰς* ea notione praeter Juſtinum uſurpavit.

pavit.

Digitized by Google

ad ea quae viſenda ſunt ducere ſolent oſtendentibus, qui nobis loca etiam, in quibus illa eſt vaticinata, commonſtrarunt, vidimus loculum [20] *quemdam ex aere elaboratum, ubi reliquias ejus ſervari dicebant. Inſuper inter alia omnia, quae indices iſti expoſuerunt, illud quoque fuit, a majoribus ſe audiviſſe, quod qui reſponſa ab oraculis excipiebant, quia tum ab eruditione alieni fuiſſent, multoties in accuratiore numerorum obſervatione erraverint: & proinde iſtam illi carminum quorumdam inconcinnitatis attulerunt cauſam, quod tum vates ipſa mentis emotione & afflatu libera, dictorum ſuorum memoriam non retinuerit, tum qui oracula ſcripto mandabant, propter imperitiam, numerorum obſervandorum accurata ratione exciderint.* Mox quaedam alia de Si-

pavit. Id genus homines hodiedum in ora Puteolana occurrunt, qui mercede conducti operam ſuam peregrinis antiquitatum indagatoribus locant; qui vulgo hodie *Cicerones* vocantur.

Ac diu eſt, quum noſtrates ἀρχαιολόγοι [*antiquitatum explanatores*] unde Puteolanorum *Ciceronum* nomen emerſerit, curioſe rimantur: necdum tamen idonea ejus mirifici vocabuli cauſa a quoquam, quod equidem ſciam, producta fuit. Atqui ea promptiſſima, uti mihi videtur, talis eſt. Jam tum aevo Juſtini erant in ea ora, qui obeundo & hoſpites per mira viſu circumducendo operam ſuam locabant: iique ſaltem (ſicuti & Graecis orae illius habitatoribus) περιηγηταὶ vocabantur. Atqui non eſt dubitandum, ei tunc officio Latinum non defuiſſe vocabulum, quippe quum ſub Hadriano jam illius orae incolae magnam partem Latini eſſent. Nec aliter prorſus quam CIRCITORES ii homines nuncupari debuerunt. *Circitor* vox eſt ex *Circuitor* contracta, unde & in epigrammate quod in De dedic. ſub Aſcia (pag. 128. evulgavimus: vide ibi Adnot. 163.) CIRCITOR penultimam longam habet; quam contra in hunc diem corripi conſueverat. *Circitor* autem (qui in Gloſſis περιοδευτὴς redditur) generale eſt obeuntium & circeuntium nomen; quod & in re militari valuit, & in re inſtitoria (nam *Quibus veſtiarii vel lintearii dant veſtem circumferendam & diſtrahendam, eos vulgo circitores appellamus*, ait l. 5. §. 4. de inſtit. act.) & in Schola Agentium in rebus: de quibus circitoribus, qui in Schola Agentium in rebus militabant (utique ut res novas a ſe obeundo viſas aut auditas nuntiarent) videnda eſt lex 3. Cod. Th. de Agentib. in rebus. Ergo & Bajani Cumanique περιηγηταὶ Latinis non alio tunc nomine quam *Circitores* vocabantur. Quumque id hominum genus numquam in ea ora defuerit (quod vel ex eo poteſt intelligi, quod nulla ii ex ſchola prodeant, ex qua locorum nomenclaturas didicerint, ſed ex πατροπαραδότῳ traditione, quamlibet depravata, repente ἀρχαιολόγοι proſiliant) numquam etiam non eodem quo antiquitus nomine donati fuerunt: niſi quod id nomen ita paullatim depravatum fuerit, ut ex *Circitoribus Cicerones* nunc demum nuncupentur.

Ac ne cui mirum videatur, quo pacto qui olim *Circitores*, nunc *Cicerones* vocentur, quum magnopere deſinentia variet: ſciendum eſt in hiſce vocabulis corrumpendis maximam gigni diverſitatem, ſtatim ac ex vicino notum aliquod nomen emicuerit, in quod pateat receptus. Ut clarius dicam: aevo ſequiore incredibile dictu eſt, quantopere Puteolanos noſtros anhelaſſe oporteat in illo ſatis ſalebroſo *Circitorum* vocabulo (cujus praeſertim ſignificationem ignorarent) pronuntiando. Itaque ubi ex proximo ſatis nota *Ciceronis* vox in mentem venit; nihil propius factum eſt, quam ut ex *Circitore* (quam vocem veriſimile eſt multis modis antea detortam fuiſſe) in *Ciceronem*, tamquam in tutam ſtationem, gradum facerent.

Poteſt & hoc dici, quos Juſtinus περιηγητὰς vocat, eos Latinis incolis *Circumerrones* (nam ſicuti eſt *Circumerro* verbum, ita & nomen eſſe quidni potuit?) fuiſſe appellatos. Sicuti autem *Circumcelliones*, iidem contracte *Circelliones* (de utroq. vocabulo adeantur Eccleſiaſticarum rerum explanatores, & Cangii Gloſſarium) nuncupabantur: ita *Circumerrones* dici & *Circerrones* coeperunt: unde poſtea *Cicerrones*, ac poſtremo *Cicerones* audierunt. Deinde, quod conſequens eſſe debuit, eos ab eloquentia ſic appellatos dictitarunt: mirifice prorſus ac ſuaviter ἐτυμολογοῦντες.

(20) Gr. φακόν τινα. Eſt autem φακὸς vas formae lenticularis ad liquores continendos uſurpatum. At hoc ſingulari loco vas cinerarium, quo Sibyllae reliquiae condebantur, deſignatur, utique ſic dictum, quod lenticularem formam imitaretur. De Sibyllae Cumanae *tumulo* exſtat in Actis ſinceris S. Januarii (quae ad finem Aprilis dedimus) corruptiſſimus locus, quem pag. 271. Adnot. 13. & 14. declaravimus (vide ibi dicta) ex quo loco conſtat adhuc ineunte IV. ſaeculo ad Sibyllae *tumulum* religionis gratia maximos paganorum concurſus fuiſſe factos.

Digitized by Google

Sibylla locutus, ad extremum haec addit. *Itaque, viri Graeci, ſi falſam de eis qui non ſunt diis imaginationem ſalute veſtra antiquiorem non habetis, credite, ſicut dixi, antiquiſſimae Sibyllae, cujus libri in univerſo* [21] *exſtant orbe, de eis, qui dicuntur non ſunt autem, diis mirifico quodam praepotentis Numinis afflatu fortibus datis vos docenti; de futuro autem Servatoris noſtri Jeſu Chriſti adventu ac de rebus ab eo gerendis liquido & aperte vaticinanti. Harum namque rerum cognitio perneceſſaria fuerit, tanquam ſacrorum virorum praedictiones antecedens praemeditatio.*

Quaerat heic aliquis, in quod potiſſimum tempus Juſtini Cumana peregrinatio inciderit. Equidem non exiſtimo, Martyrem dedita opera iter in Campaniam ſuſcepiſſe, ſed in Romano itu aut reditu, ὁδῷ πάρεργον luſtraſſe oram Campaniae. Scitum eſt enim duplicem fuiſſe Roma in orientem, aut contra, itineris rationem. Ditiores [quibus terreſtre iter navigationi praeferre ſemper moris fuit] Roma Brundiſium uſque vehiculatione ferebantur, reliquum in Graeciam aut Aſiam iter mari conficiebant: at egentiores facilius ex Puteolano portu ſolvebant, unde praeternavigata Italia fretoque trajecto, curſus illis in Orientem patebat. Par ex Oriente in Vrbem potentiorum atque indigentiorum itineris diſcrimen fuit, quum illi Brundiſium, hi Puteolos ſolerent appellere, reliquum viae vectatione aut pedibus emetirentur. Quod eo dico, quod Juſtino (utpote frugaliter more Chriſtianorum viventi) in Romano itinere ora Campaniae viſenda facillime fuiſſe videatur.

Atqui bis Juſtinum in urbem Romam veniſſe, Acta [22] ipſa teſtantur: priorem autem adventum in Vrbem in annum circiter 135. incidiſſe, capite ſuperiore in chronotaxi a nobis adumbratum fuit. Itaque eodem priore Romano itinere luſtratam ab Juſtino Cumanam ac Bajanam oram crediderim.

Cur, inquis, non potius quando ex Vrbe orientem repetiit, aut in altero ex oriente in Italiam appulſu Juſtinum Sybyllae χρησμῳδὸν (*oraculum*) vidiſſe dicemus? Haud dubie quia *Cohortatio ad Graecos* (quo in opere luſtratae orae illius meminit) primum opus [23] Juſtini

(21) Non tantum Romae Sibyllina oracula a XVviris aſſervabantur, ſed & ubique gentium alibi alia diſperſa circumferebantur, & pro Sibyllinis venditabantur. Ad ea quae quaquaverſum ſparſa legebantur, provocat heic Juſtinus. Nam illa λόγια fatalia, quae Romae ἐν ἀπορρήτοις (*abſtruſo in loco*) recondebantur, ea nullis mortalium niſi ſolis XVviris patebant. Hinc vides quo pacto locus hic Samaritae Doctoris cum altero Apologiae longioris ſit conciliandus. Heic enim ad Sibyllina hic digitum intendit, ut ea in omnium manibus fuiſſe ſignificet. At in longiore Apologia (pag. 82. B. edit. Col.) *capitale fuiſſe* (θάνατον ὡρίσθη κατὰ τῶν ... ἀναγινωσκόντων) dicit Sibyllinos libros perlegere. Atqui hoc poſterius de Sibyllinis, quae Romae in adytis cuſtodiebantur, eſt capiendum, quae adire capitale fuit (uti optime animadvertit Fabric. lib. 1. bibl. Gr. c. 33. n. 17.) non item de Sibyllinis quaquaverſum proſeminatis, quae & omnium manibus terebantur, & heic impune ab Juſtino in teſtimonium provocantur.

Atqui quod Sibyllina longe lateque in vulgus manaſſe heic dicitur, id de Cumanae carminibus vetat intelligi Lactantius I. 6. *Harum omnium Sibyllarum carmina & feruntur & habentur, praeterquam Cumanae; cujus libri a Romanis occuluntur, nec eos ab ullo niſi a XV viris inſpici fas habent.* Juſtinus tamen heic contrarium innuit; qui non niſi de Cumana hoc intelligit, *Cujus libri in univerſo exſtant orbe.*

(22) Id quidem ſatis ex S. Juſtini Actis ſect. 3. intelligitur, ubi αὖθι δεύτερον (*hoc jam iterum*) Romam ſe veniſſe fatetur.

(23) Id & ex ſtyli redundantia juvenem prodentis poteſt conjici (quum contra in Apologia breviore, quam ante mortem ſcripſit, & alibi, ſit conciſior, nervoſior, ac verborum cultus negligentior) & ex eo quod *Cohortatio ad Graecos* ſemper primum locum in Juſtini operibus occupavit. Adde quod hanc de qua loquimur *Cohortationem* Tillemontius Not. VI. haud ſpernendis argumentis oſtendit eamdem eſſe atque Euſebii *Elenchum*: quod opus, eodem Euſebio teſte, Juſtinus ſtatim a ſua converſione conſcripſit. Nec te turbet, quod nunc diverſam habeat epigraphen: nam familiare antiquis fuit duplici titulo opera ſua inſignire, uno breviore, altero longiore quo libri argumentum de-

Digitized by Google

χριστιανίζοντας (*Chriſtianis ſacris initiati*) fuiſſe videatur : nec ſerius quam ante annum Chriſti 140. in id opus incubuiſſe Philoſophum noſtrum dum Romae moraretur, oporteat. Proinde priore in Romano itinere (circ. ann. 135. , uti dictum fuit) viſam ab S. Martyre Cumanam regionem oportuit .

C A P. I V

In Acta S. Juſtini philoſophi & ſociorum. De hiſce Actis. & Graeco eorum textu judicium.

Acta S. Juſtini , quae mox daturi ſumus, Graece tantum reperta fuerant jam ante prope ducentos annos , eaque Latine a Card. Sirleto reddita , vitis a Lipomano & Surio collectis inſerta reperiebantur . Eadem poſtmodum ex Monaſterio Cryptae Ferratae eruta , Graece edidit Papebrochius ad Kal. Junii , eâdem tranſlatione Sirletiana e regione poſita ; quam (in paucis diverſam) etiã Ruinartus in ſua *Acta ſincera* intulit . Ac nemo ad hunc diem repertus eſt , qui non de his Actis praeclare ſenſerit (quippe quorum nativa bonitas incurrit in oculos) quique non ea pro Actis judicialibus habuerit . Niſi quod fuere tamen , qui a recentioribus Graecis illudi ſibi paſſi , aliis etiam illudere voluerint , dum haec acta, quamliber integrae fidei , non ad Philoſophum & Apologetam Juſtinum , ſed ad alium quempiam pertinere dixerunt. Quos quantopere ratio fugerit , tum cap. I. adumbravimus , tum etiam infra in notatis ad haec Acta ex ipſo totius interrogationis contextu planiſſimum fiet: adeo partes illius omnes non niſi in Philoſophum convenire poſſe, res ipſa meo judicio clamat .

Nec vero res tantum atque ſententiae, ſed & verba ipſa Graecaeque locutiones , quibus heic S. Martyr utens inducitur , ſunt plane omnes Juſtinianae ; & ipſae per ſeſe, ex Juſtini ſe ore profectas , lectorem in Graecis philoſophi hujus minime hoſpitem admonent : id quod in eiſdem noſtris animadverſionibus ſigillatim in re praeſenti obſervabitur . Ex quo & illud ſequitur , nos ea ipſa Juſtini M. verba in Graecis ejus Actis habere , quae tunc ille pro re nata interrogatus protulit .

Nec ſum equidem neſcius , huic perſuaſioni meae viros pleroſque doctos oblocuturos , eos ſaltem quibus eſt perſuaſum , S. Juſtini Acta , utpote Romae compoſita , Latine primum fuiſſe perſcripta (quae quidem Latina intercidiſſe dolent) deinde in Graecum ſermonem traducta , quae tandem Sirletus iterum Latinitate donavit . Ea in opinione Tillemontium , Papebrochium , alioſque verſatos video , nullo dum , quod equidem ſciam, contradicente . At mihi longe aliud videtur reputanti , in judicialibus hiſce interrogationibus non aliud a notariis excipi debuiſſe , quam quod a Fidei noſtrae athletis proferebatur , & quidem eopte ſermone , ſive Graeco , ſi Graeci oris eſſent, ſive Latino, ſi Latini. Et hoc quidem modo reſponſa judicialia ubique terrarum perſcribebantur, ſive ab ethnicis Officii notariis , ſive interdum , ſi forte id mavis, a piis Chriſtianis ea excepta fingamus . At ubi poſtea ex eis commentariis Chriſtiani concinnare narrationes ſuas coeperunt , tunc demum ea , ſi id opus eſſet , interpretabantur . Nam quia hujuſmodi hiſtoriae in Chriſtianorum coetibus praelegebantur ; eo fiebat , ut ſi in Graecorum fidelium conventu recitandae eſſent , eo ſermone redderentur , ſi quidem primitus Latino prodiiſſent . Contra , ſi Latinorum συνελεύσεσι (*coetibus*) inſerviturae viderentur .

Sed & hoc mihi prorſus praeterea perſuadeo; Romae (nec ſecus in frequentiſſimis quibuſque urbibus) fuiſſe Graecorum Chriſtianorum conventus aliquot a Latinis diſpertitos : id quod etiam noſter Juſtinus in hiſce Actis ſect. 3, dat intelligere. Itaque quum Romanenſes Chriſtiani in illis Fidei noſtrae primordiis maximam partem ſervi aut libertini eſſent ; neceſſe fuit, eorum pleroſque Graeci oris fuiſſe : id quod & Graecanica illorum nomina ſatis declarant. Sic etiam Hieroſolymis apud Judaeos

clarabitur. Itaque hoc Juſtini opus ſic olim facile inſcribebatur : Ἔλεγχος , ἢ λόγος παραινετικὸς πρὸς Ἕλληνας . *Argumentatio, ſive Oratio exhortativa ad Graecos* .

daeos plurimas ſynagogas fuiſſe ſcimus in diverſarum nationum uſum : de quo vide Act. VI. 9.

Ergo Romae ſub Antoninis plures Graecorum conventus (quibus poſtea *Titulis* nomen fuit) exſtitiſſe neceſſe eſt. Vna ex hiſce συνελεύσεσι (ſic enim Noſter in hiſce Actis vocat , quas *coitiones* ſive *conventus* nuncupare licebit) apud *Balneum Martianum Timotinorum* (de quo infra) cogebatur, cui Juſtinus presbyter praeerat. In eam vero non niſi Graeci confluebant , ex quibus ſex hi Juſtini commilitones fuerunt , Graeci nominis atque ſermonis omnes. In hujus vero (ſicuti & aliorum ὁμογλώττων , h.e. *ejuſdem linguae*) conventus gratiam S. Juſtini Acta primitus collecta fuiſſe videntur , nec alio quam patrio eorum idiomate .

At eadem nunquam poſtea fuiſſe Latine reddita , id plane demonſtrat , quod altum apud antiquos Romanos de S. Juſtino ſilentium fuit. Abeſt is a Bucheriano Martyrum laterculo : abeſt a Mrologiis Hieronymi & Romano parvo Roſweidi : abeſt a ſacramentariis Gelaſiano & Gregoriano : abeſt demum a Kalendariis Frontoniano & Allatiano . Quod autem IX. ſaeculo is Martyr in Adone & Vſuardo locum invenerit , ejus notitia a Graecis magis quam ab Romana Eccleſia in eorum ſyntagmata manavit. Hujus autem , uti dixi , Romanorum ſilentii de illuſtri Martyre Romae coronato ecqua alia cauſa aſſignari poteſt , niſi quod ejus Acta Graece primum in uſum Graecorum Chriſtianorum conſcripta,nec eadem (incumbente poſtmodum ſcil. gravi perſecutionum procella) antiquitus transfuſa in Latinum fuerint ?

Quae quum ita ſe habere intelligerem, ac de S. Juſtini Actis, quippe breviſſimis, huc integris inferendis cogitarem; ea non tantum Latine , ſed & Graece (quippe quem pro textu πρωτοτύπω haberem) decrevi adſcribere ; volupe lectori futurum ratus , ſi ea ipſa Graeca verba , quae Juſtino & commilitonibus in illo agonis articulo poſitis devota Chriſto mens ac ſincera fides expreſſit , valeret ipſe per ſe cognoſcere vel ſine interprete . Quod ſi tanto ſemper Chriſtiani ſtudio in aurea Juſtini commentaria incenſi fuere ; non committendum putavi, ut aliquid ex tam praeclaris S. Doctoris fragmentis , ultimam morientis confeſſionem atque vocem complectentibus , deperiret . Ceteroqui oſtenſurus equidem, rariores quaſq. in Juſtini reſponſis Graecas locutiones (nam tritas non moror) vere Juſtinianas eſſe , & in S. Philoſophi operibus obvias, ac proinde nos hodie ipſiſmet Graecis Juſtini verbis adhuc in his Actis frui ; non potui a Graeco textu producendo temperare ; in quem praeſertim unum Graecum contextum correctiones meae aliquot & animadverſiones pleraeque diriguntur .

Ceterum etſi haec Acta jam olim Sirletus, vir in Sanctorum vitis Latina civitate donandis maxima cum laude verſatus , eleganter tranſtulerat ; tamen quia (quae tunc erat interpretum omnium conſuetudo) ea interpretatio plerumque ſententias venatur magis quam verba ; hanc inaeſtimabilem antiquitatis laciniam interpretatione nova caſtiore ac ſimpliciore , Graecaeque dictioni per omnia reſpondente donata heic exhibui . Quid eo , inquis , neceſſe fuit ? Quia ubi de Actis judicialibus agitur , non tam elegantia , quam verborum ταυτότης curae eſſe debet ; nec recuſandum quin illud verbi cauſa , *Ruſticus praefectus dixit*, *Juſtinus dixit* , tertio quoque verbo , ſicut in his fieri ſolet , ad faſtidium uſque repetatur : quae ſiquis per ἰσοδυναμοῦντα variaverit , nae is omnem talium monumentorum guſtum vitiabit . Jam vero quae uncis interpoſita in textu reperies , ea partim neceſſario ſupplenda in Graeco fuerunt , partim in Latino ad explicandam Graecam breviloquentiam ſunt commode adjecta . Atque his in univerſum expoſitis , jam ipſa Paſſionis Acta audiamus , ab ipſo exorſi titulo , qui in cod. Ms. reperiebatur , teſte Schelſtratio (apud Bollandiſtas hoc die num. 8.) qui ea Acta Bollandianis ſubmiſit .

Mae-

Μαρτύριον τῶν ἁγίων Ιϛίνυ, Χαρίτωνος, Χαριτῦς (24) Παιωνος, καὶ Λιβεριανῦ μαρτυρισάντων ἐν Ρώμῃ, πρὸ ιέ ή . . . δῶν (25) Ιυλίυ. Μηνὶ Ιυνίυ πρώτῃ Μαρτύριον &c. (26).

Martyrium ſanctorum Juſtini, Charitonis, Charitūs (24) Paeonis, & Liberiani, qui Romae martyrium fecerunt XV. Kal. (25) Julias. Menſis Junii primo die Martyrium &c. (26).

I. PROLOGVS COLLECTORIS (27).

EN τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων ὑπερμάχων τῆς εἰδωλολατρείας προστάγματα (28) ἀσεβῆ κατὰ τῶν εὐσεβέντων χριϛιανῶν κατὰ (29) πόλιν καὶ χώραν ἐξετίθετο, ὥϛε αὐτῦς ἀναγκάζεσθαι σπένδειν τοῖς ματαίοις εἰδώλοις. Συλληφθέντες ὖν οἱ ἅγιοι (30) ἄνδρες, εἰ-

TEmpore impiorum idolatriae propugnatorum dira edicta (28) contra pios Chriſtianos oppidatim (29) ac vicatim proponebantur, uti ſacrificare vanis idolis adigerentur. Comprehenſi igitur ſancti (30) viri ad praefectum

(24) Deſunt hoc loco nomina Εὐέλπιϛυ *Evelpiſti* & Ἱέρακος *Hieracis*, a deſcriptore ſomniculoſo praeterita. Quod ſequitur Παίωνος, ſcribendum fuit vocali brevi Παίονος.

(25) Hoc eſt Καλανδῶν: praeſertim quum Nonae aut Idus numerum XV. ante ſe habere non poſſint.

(26) Ita hoc membrum ultimum conciſum atque abruptum per ſequens [*&c.*] exhibet Papebrochius hoc die in S. Juſtino num. 8. ſive quod ſic erat in exemplo, quod Schelſtratius ei ſubmiſerat, ſive quod nomina Martyrum heic iterata Papebrochius ipſe reſecuerit. Vtut eſt: ex his vides, primitus quidem horum Martyrum diem Paſſionis ad XV. Kal. Julias (h. e. diem XVII. Junii) conferri conſueviſſe: poſtea vero, ubi inter Graecos paſſim omnes convenit, ut Philoſophi feſtum Kalendis Junii celebraretur, addita fuiſſe forſitan a Monachis Cryptae Ferratae verba illa, Μηνὶ Ιυνίῳ πρώτῃ & quae ſequuntur, h. e. *Menſe Junio, primo die Paſſio SS.* &c. Atqui hoc feſtum diu ante IX. ſaeculum Kalendis affixum fuiſſe, noſtrae marmoreae Ephemerides ſuadent: in quibus quia *Paſſio* Juſtini Kalendis Junii aſſignatur, id argumento eſt, ita antiquam eam aſſignationem fuiſſe, ut jam alies feſti, quod non raro accidit, pro die paſſionis haberi medio IX. ſeculo potuerit, quo tempore ad hoc marmoreum Kalendarium ſcalpendum ventum fuit.

(27) Principium iſtud uſque ad αὐ βήματος non eſt dubium quin ab eo Chriſtiano praeſcriptum fuerit, qui S. Juſtini Acta de publico tabulario ſumpta in hiſtoriae formam concinnavit, praefixo tantum hoc prooemio, & ad finem concluſione. Stylus ipſe hujus prologi diverſus eſt ab Actorum dictione. Ac ſi non aliud, prima ipſa verba, Ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων &c. *Tempore impiorum idololatriae propugnatorum*, ſatis indicant, hoc exordium poſt pacatas a Conſtantino Eccleſias fuiſſe conſcriptum, quando nihildum timendum ab idololatris Imperatoribus videbatur. Sed & concluſio [quam ſeorſum infra ſuis finibus, ſicuti in hoc prooemio fecimus, deſcribemus] ſuas habet temporis poſterioris notas; ut ad locum adnotabimus.

(28) Non fallitur his verbis auctor, nec fallit, uti criminatur Papebrochius in Adnotatis. Nec enim ex vi recentis alicujus edicti comprehenſos hos ſeptemviros docet, ſed in univerſum narrat, proponi identidem alia ex aliis edicta conſueviſſe. Etſi vero a Trajano ad hoc tempus nulla nova lex lata in Chriſtianos fuerat; non continuo quidquid in eos olim ſtatutum erat, abrogatum cenſebatur.

(29) Aut κατὰ πόλεις καὶ χώρας, aut καθ' ἑκάϛην πόλιν &c. ſcripſiſſe videtur auctor. Nam ubi haec praepoſitio diſtributive ſumitur, tempus quidem ſingulariter uſurpari [ut καθ' ἡμέραν, ἐνιαυτὸν, ἔτος, κατὰ μῆνα &c.] at loca pluraliter [ut κατὰ πόλεις &c.] video: niſi forte nomen cum ἕκαϛος, uti dixi, jungatur.

(30) Heic nominatim ſinguli enumerandi ſue-

ctum urbi nomine (*) Ruſticum ducti fuerunt. Quibus ante tribunal ſiſtentibus,

εἰσήχθησαν πρὸς τὸν τῆς Ρώμης ἔπαρχον ὀνόματι (*) Ῥουστικόν. Σὺν εἰσαχθέντων πρὸ τοῦ βήματος,

II. INCIPIVNT ACTA IVDICIALIA (31).

Ruſticus (32) praefectus Juſtino

Ῥουστικὸς (32) ὁ ἔπαρχος εἶπε πρὸς

fuerant, niſi in titulo eorum nomina auctor praeſcripſiſſet. Hinc igitur ejus tituli antiquitas intelligitur, par certe huic prologo. At ejuſdem tituli, uti obſervavimus, duplex hodie pars eſt, una uſque ad illud ιε' Καλανδῶν Ἰουλίων, XV. *Kal. Julias* [quo die conſummatos hos Martyres docet] eaque aequalis huic exordio fuit: altera quae ſequitur pars, poſterioris eſt aetatis. Haec adnotaſſe non poenitebit.

(*) In Graecorum Faſtis conſularibus, in Xiphilino (ubi in M. Aurelio de hoc ipſo *Ruſtico* agit) & alibi apud Graecos ſemper Ῥούστικος uti proparoxytonum ſcribitur. At in his Actis (uti quidem Papebrochius edidit) ſemper ut ὀξύτονον exhibetur: idque praeter rationem, nec enim eſt Graecum verbale in κὸς, uti Ρωστικὸς, ſed merum Latinum nomen. Tamen nihil mutare volui.

(31) Aut haec judicialis interrogatio quae ſequitur, ſecunda fuit [quippe nec nomina heic requiruntur ſingulorum, nec quae talia plura interrogari ſolebant] aut ſi prior fuit, plura collector Chriſtiauus ex ea amputavit, quae minus neceſſaria ad Chriſtianorum documenta judicavit.

(32) *EXCVRSIO PRIOR de Ruſtico praefecto, Juſtini judice.*

Vox Ἔπαρχος *non* praeſidem *ſed* praefectum *notat. Re vera fuiſſe ſub Marco & L. Vero Junium Ruſticum urbi praefectum, ex Vlpiano colligitur. Huic praenomen* Quinto *fuiſſe ex pluribus ponderibus oſtenditur. De ejus duplici conſulatu. Faſti Florentini, & Lapis Romanus (qui lapis male ad Honoriana tempora refertur) illuſtrantur. Inſcriptionũ bibridarum exempla. Hic Ruſticus Juſtini judex videtur nepos fuiſſe conſulis anni 119.*

Vox ἔπαρχος aut ὕπαρχος non niſi *praefectum* aut urbanum aut praetorianum notat: numquam vero *praeſidem*, quod tamen falſo Papebrochius heic, & alii plures crediderunt. Quocirca in Sirletiana interpretatione apud Surium & Ruinartum quoties id nomen redditur *Praeſes*, id in *Praefectum* mutandum erit. Is autem, de quo haec Acta loquuntur, erat *Junius Ruſticus* is, cujus meminit reſcriptum Divorum Fratrum ab Vlpiano recitatum l. 1. D. de appellation. his verbis: *Errori ejus* [qui unum pro altero appellavit] *ſubventum eſt reſcripto divorum Fratrum* [Marci & L. Veri, ſub quibus hi Martyres occubuerunt] *cujus haec verba ſunt: Cum per errorem factum dicas uti a judice, quem ex reſcripto noſtro ab ampliſſimis conſulibus acceperas, ad IVNIVM RVSTICVM amicum noſtrum, PRAEFECTVM VRBI provocares; conſules ampliſſimi perinde cognoſcant, atque ſi ad ipſos facta eſſet provocatio.* Ex his vides, hunc Ruſticum re vera ſub M. Aurelio & L. Vero praefectoriam dignitatem conſecutum, qua etiamnum anno 167. [quem circiter hi Martyres conſummati putantur] fungebatur. At quampridem eã praefecturam adeptus fuerit, incertum. Fatendum eſt tamen, non niſi poſt annum 162. id contigiſſe, quo anno idem Ruſticus cum Aquilino conſul ordinarius proceſſit: de quo infra videbimus.

Et adhuc quidem praefecti hujus, qui Juſtinum martyrii laurea donavit, nomen & cognomen novimus. Proderit jam & praenomen aſſequi. Id vero ex antiquis ſex ponderibus apud Grut. p. 221. 222. didici; in quorum ultimo EX. AVCToritate Q. IVNI. RVSTICI. PRaefecti. VRB. legitur; ſed & in praecedentibus eadem omnia, etſi litteris paucioribus compendio ſcribuntur: quem tamen peſſime adnotator Gudius ad quarti ſaeculi praefectum urbanum refert [vide ſis laudatas ponderum epigraphas] quum non ſit alius quam Vlpiani Juuius Ruſticus, ſub Marco & Vero praefectus urbi, idemque S. Juſtini judex.

Et hactenus quidem praefecto huic tria nomina, quemadmodum hominem Romanum decuit, vindicavimus: nunc de ejuſdem duplici conſulatu dicendum. Duos enim ab eo conſulatus geſtos fuiſſe, ex Capitolino in Marco addiſcimus, ubi Junium Ruſticum [eumdem utique atque hunc qui mox urbanam praefecturam arripuit] ab eo *conſulem ITERVM deſignatum*, narrat. Et certe Faſtorum omnes ſcriptores ſub Marco *Ruſticum & Aquilinum* conſules anno Chriſti 162. ſignant. Quo loco Faſti Florentini minores notam geminati conſulatus diſerte notant in hunc modum: Ῥούστικοι [pro Ῥούστικος β ſicuti

πρὸς Ιυςῖνον· Πρῶτον πείσθητι (33) (σπεῖσαι) τοῖς θεοῖς, ϗ ὑπάκουσον

ſtino dixit : Primum omnium (ſacrificare) (33) diis animum indu-

ſicuti etiam in Chron. Paſchali Ρυςικὸς quatuor ſyllabis] τὸ β΄. καὶ Ακυλῖνος h. e. *Ruſticius iterum & Aquilinus*. Nec immerito: nam prior ejus conſulatus ſuffectus fuit, atque is omnino, quem cum Flavio Tertullo geſſit, teſte Rom. lapide apud Grut. p. 131. 3. in quo legitur DED. K. IVL. Q. IVNIO . RVSTICO . Q. FLAVIO . TERTVLLO COS. In quem porro annum is conſulatus incidat, equidem ignarus, id ex aliis libentius audiam, quam ut ſubnotatis ad recitatam inſcriptionem aſsentiar, ubi hic conſulatus ſub Hadriano ponitur: qui multo veriſimilius ſub Pio fuit. Sed tamen hic, uti dixi, prior ejus conſulatus fuit: alter vero, quem ordinarium cum Aquilino geſſit, is eſse videtur, qui apud Grut. p 286. 7. in baſis cujuſdam dextro latere ſic notatur: DEDICATA . PRIDIAE (ſic) NONAS . NOVEMBREIS . RVST.... II.... LINIO . COS. h. e. *Ruſtico iterum & Aquilino* (ſive *Aquilinio*) *conſulibus*.

Ac ſcio equidem, alios de conſulatu baſeos hujus longe aliter ſentiſse, & eum ad multo poſteriora tempora diſtuliſse; praeſertim quum antica baſeos facies ſic ordiatur, *Salvis DD. NN. Honorio & Theodoſio* &c. Verum de hac baſi ſic ſentio, eam longe antiquiorem aevo Honoriano fuiſse, & in antica parte longe aliud primitus fuiſse ſcriptum: deinde quum ſub Honorio baſis ad inſcriptionem idonea quaereretur, lapicidas eraſiſse ex hac vetere baſi quod in antica parte ſcalptum invenerunt, in eaque novum epigramma incidiſse: dum interim dextri lateris epigraphe incolumis manſit. Ac revera diphthongus in NOVEMBREIS & illud COS. [pro eo quod aevo ſequiore CONS. ſcribebatur] ſunt omnino indicia melioris orthographiae, quam pro Honorianis temporibus.

Hujus porro conſuetudinis, qua veteri titulo corraſo [etſi ex parte adhuc ſuperſtiti] nova epigraphe ſuperinducebatur, plura exempla me paſſim obſervaſse memini, quae viris doctis, ſat ſcio, offendiculo fuerunt. Quas inſcriptiones quo alio nomine, quam *hibridas* appellem, non reperio. Verum ne longe abeam; ante hos paucos menſes quum apud nobiles adoleſcentes Marchionis Pariſii Graniti patricii Salernitani viri ſupra fidem humaniſſimi filios in ora Leucoſiae [quae eorum juris eſt] ruſticarer; baſim quamdam ad eos delatam vidi, in cujus uno latere ſatis vetuſta inſcriptio [qua Cereri ara a quadam Voconia Severa dedicatur] litteris elegantiſſimis exarata adhuc ſupereſt; in altero vero litteris rudibus ac longiſſimo intervallo poſterioribus inſcriptio cujuſdam *Brittii Praeſentis Correctoris* [Lucaniae utique] exhibetur, corraſa interim patera, quae anterioris inſcriptionis ornamentum erat. Quam totam inſcriptionem in gratiam virorum amiciſſimorum in aliud mihi tempus peculiari opuſculo illuſtrandam reſervo.

Ac plura jam de hoc *Q. Junio Ruſtico* bis olim conſule, mox praefecto urbano dixi, quam putaveram: & tamen adhuc quaedam de ejus ſtudiis ac moribus reſtant, in quae mox in Adnot. 36. excurremus. At interim cave ne cum hoc, de quo tamdiu diſserui, illum cognominem Ruſticum confundas, qui anno Chriſti 119. cum Hadriano conſul ordinarius proceſſit [ad quem quidem Papebrochius Epiphanianum Ruſticum falſo retulit, quum re vera ille Epiphanianus a Juſtini judice diverſus non fuerit, uti ſup. cap. 2. oſtendimus] nam ille Hadriani collega facile praefecti hujus urbani pater aut potius avus fuerit, praeſertim ſi eadem tria nomina tulerit. Nam certe in vulgatis Faſtis ſic hodie inſcribitur *Q. Junius Ruſticus*.

Scio me, Reineſium alicubi citatum, vidiſſe, quaſi qui in epiſt. ad Rupertum quaedam de Ruſticis adnotaverit: ſed quando eum librum nanciſci non licuit, in hiſce interim animadverſionibus conquieſco.

(33) Quid hoc ſibi vult πείθεσθαι τοῖς θεοῖς, *parere diis*? An ullam pagani latam a diis ipſis de ſacrificando legem jactabant? Minime vero gentium. Solis hoc Judaeis & Chriſtianis, quippe veri Dei foederatis, datum, ut leges a Deo promulgatas jactare poſſint. Deinde ſi illud πείσθητι utcumque toleraverimus, tum illud certe ὑπάκουσον tantae Ruſtici paſſim breviloquentiae parum conveniet; cui dicendum potius πείσθητι τοῖς θεοῖς καὶ τοῖς βασιλεῦσιν continua ſerie fuiſſet. Verum quid moror? Equidem nihil dubito, quin hunc in modum praefectus inceperit: Πείσθητι σπεῖσαι (aut σπεισάμενος, aut σπένδων) τοῖς θεοῖς &c. *Induc animum diis ſacrificare, & (in eo) imperatoribus morem gere*. Ceteroqui niſi voculam illam addideris, quam uncis interpoſui; quo obedientiam praecipit, niſi in quo obediendum ſit, edicat? Nec difficile librario fuit illud σπεῖσαι praeterire, quippe ſoni affinis & eiſdem ferme litteris conſtans ac praecedens πείσθητι. Poſtremo non alia de cauſa Prologi auctor prope ab initio illud σπένδειν ... εἰδώλοις uſurpavit, quam quia in primo ipſo praefecti praecepto hoc idem verbum reperiſſet.

Digitized by Google

inducito, atque imperatoribus (34) morem gerito. Juſtinus dixit: *Accuſari* (35) *aut reprehendi nequit hoc quod praeceptis Servatoris noſtri Jeſu Chriſti obtemperemus*. Ruſticus praefectus dixit: Quae (philoſophiae) ſcita (36) pro-

κυσον τοῖς (34) βασιλεῦσιν. Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἄμεμπτον (35) καὶ ἀκατάγνωστον τὸ πείθεσθαι τοῖς προσταχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· Ποίους λόγους (36) μεταχει-

(34) Illud quidem *βασιλεῦσιν Imperatoribus* numero multitudinis praeſeferr, haec ſub imperatoribus Marco & Vero geſta fuiſſe. Verum hic locus cum judiciali ſententia [in qua unius *Imperatoris* fit mentio] infra componetur, ac de utroque ſimul loco judicium feretur.

(35) Jam vero iſtud, *Ἄμεμπτον καὶ ἀκατάγνωστον* genus eſt ſyntaxeos, quo vix ullum eſt apud elegantiores Graecos uſitatius. Non alius quam Juſtinus ſic loqui poterat. Neq. vero, ſi quidem haec Acta ſint mera Latinorum interpretatio, credibile eſt interpretem (praeſertim ſi ſequioris aevi) de veneribus iſtis conſectandis futurum fuiſſe ſollicitum. Sic vero in his Actis a capite ad calcem tota decurrit dictio, ut gnaris harum rerum judicibus obſcurum eſſe non poſſit, quin hoc ſcriptum *αὐτοφυὲς* [*primigenium*] fuerit, h. e. Graece primitus conſcriptum. Accedit, quod ſaltem Juſtini reſponſa, prout Graece heic extant, vere Juſtiniana ſint: id quod locutiones plurimae oſtendunt Juſtino peculiares, quas ſtudioſe, uti ſe dabit occaſio, in ſeq. animadverſionibus obſervabimus.

(36) *EXCVRSIO ALTERA de Ruſtico praefecto, Juſtini judice.*

Hic eſt Ruſticus ille philoſophus, cujus Capitolinus in Marco meminit. Duplicis ne an unius philoſophi ejus nominis mentio a Capitolino fiat? Forſitan duo intelligendi cognomines (fortaſſis fratres) tantum profeſſione diſcreti, quorum unus Stoicus (de quo lapis quidam) alter Peripateticus fuerit. Sed potius eſt, ut a Capitolino unus idemque hic Juſtini judex bis laudetur, ſemel ut Stoicus, iterum ut Peripateticus doctor. Obiter de Ruſtico Aruleno Stoico (ad quem lapis Grut. pertinet) cujus quatuor nomina afferuntur. De juniore hoc Ruſtico Juſtini judice Capitolini locus explanatur, ac leviter corrigitur. Ruſticorum ſeries. Reineſii Pagiique quaedam ſecus dicta refelluntur. Ruſtici praefecti gravitas aliaeque virtutes in his Actis emicant. Ad ejus interrogationem reditur. Quid is λόγους h. e. ſermones vocarit. Eadem locutio in Dione, Horatio, ac N. T. illuſtratur.

Haec interrogatio quamvis curioſa magis in ſpeciem, quam neceſſaria inſtitutae quaeſtioni videretur; tamen ne (nobis ſaltem) ſupervacua foret, Juſtini reſponſio fecit, qui inde confeſſionis ſuae occaſionem arripuit.

Interim uti curioſe de ſecta, quam Juſtinus profitebatur, ſcitaretur, non una cauſa praefecto fuit: prior quod quum Juſtinum pallio philoſophico [de quo vide initio Dial. cum Tryphone, & alibi] amictum cerneret; cui ſectae nomen dediſſet, reſcire curae fuit. Altera vero cauſa ex eo petitur, quod quum praefectus eum a Creſcente Cynico calumniis appetitum ſciret, neceſſarium ſibi duxit per haſce interrogationes cauſas aemulationis detegere. Tertia ab ipſo praefecto petenda eſt, quem celeberrimum, ſiquis alius, philoſophiae profeſſorem fuiſſe, reperio. Hic enim ille eſt Junius Ruſticus, de quo Capitolinus in Marco haec ſcripſit cap. 3. *Audivit & Sextum Chaeronenſem Plutarchi nepotem, IVNIVM RVSTICVM, Claudium Max. & Cinnam Catulum, Stoicos. Peripateticae vero ſtudioſus, audivit Claudium Severum, & praecipue IVNIVM RVSTICVM.*

Proderit autem heic paulliſper reſiſtere. Nam etiam atque etiam conſiderandum eſt, quo pacto unus idemque Junius Ruſticus bis nominetur, primum inter Stoicos, mox inter Peripateticae doctores: deinde cur *Stoicae diſciplinae peritiſſimum* [uti mox Ruſticum appellat] ſibi Marcus Aur. ad exponendam Peripateticam praeceptorem adhibuerit. An duplex a Capitolino Jun. Ruſticus deſignatur? quos praenominibus inter ſe diſtinguere debuiſſet, ſi aevo meliore vixiſſet: nunc eos ſectarum profeſſione diſtinguit. Num prior ille a Capitolino memoratus (cui *Lucio* praenomen videtur fuiſſe) Stoicus erat profeſſione: de quo forſan praeclarum marmor Romae loquitur apud Grut. p. 426. 10. quod eſt ejuſmodi:

L. IVNII. RVSTICI
PHILOSOPHI
STOICI
L. IVNIVS. L. L
MYRINVS. S. P. P.

At eorum alter quos Capitolinus nominavit

(cui

(cui *Quinto* praenomen erat, ex quo facile eos fuiſſe fratres ſuſpiceris) etſi *Stoicae diſciplinae peritiſſimus* eſſet, tamen quia Peripateticam profitebatur, ea de cauſa inter Peripateticae doctores a Marco adſcitus fuit. Hic multo nobilior illo altero fuit, ac Marco Imper. prae omnibus cariſſimus; in cujus laudes mox ſtatim ſe Capitolinus effundit.

Hunc in modum initio conjeceram. At poſtea ſubductis apud me rationibus, conjecturae poenituit. Nam potius eſt, unum eumdemque Ruſticum a Capitolino bis laudari, quippe tum in Stoici tum Peripatetici dogmatis magiſterium a Marco adſcitum, eo quod utroque polleret, Stoicae quidem doctrinae profeſsor eximius, at Peripateticae tantum *ſtudioſus*, uti Capitolinus [modo leviter corrigatur] loquitur: de quo mox.

At enim, ſi ita ſe res habet, ecquis erit *L. Junius Ruſticus philoſophus Stoicus*, de quo modo recitatum elogium Romanum loquitur? Non alius ab *Ruſtico Aruleno* viro integerrimo, ac Stoico celeberrimo, quem Domitianus per ſummum ſcelus occidit, quod [uti Dio ſcribit] *ἐφιλοσόφει, καὶ ὅτι τὸν Θρασέαν ἱερὸν ὠνόμαζε*, *quod philoſophus eſſet, quodque Thraſeam SANCTISSIMVM VIRVM appellaſſet*. Quod *ἱερὸν Sanctiſſimum* reddidi, ſecutus in eo ſum Tranquillum cap. X. ubi inter viros eximios a Domitiano mactatos refert *Junium Ruſticum* [at Dio loco cit. Tacitus in Agric. & alii hunc eumdem *Ruſticum Arulenum* vocant] *quod Paeti Thraſeae & Helvidii Priſci laudes ediliſſet, appellaſſetque eos SANCTISSIMOS VIROS: cujus criminis occaſione philoſophos omnes urbe Italiaque ſubmovit*. Hujus praeſtantiſſimi Stoici disjectas memorias qui in unum colligere voluerit, poterit ex Taciti, Philoſtrati, Pliniique Jun. locis pluribus, & ex Plutarcho in *de Curioſitate* id facile praeſtare. Quibus junges & Romani marmoris titulum, quem ſupra recitavimus.

Et hactenus Stoici perfectiſſimi [quem tamen M. Regulus homo impuriſſimus apud Plinium I. ep. 5. *Stoicorum ſimiam* contemptim vocabat) tria nomina adepti ſumus, quippe *Junius Ruſticus Arulenus* dicebatur: at *Lucii* praenomen ex ſupra ſcripta epigraphe aſſequimur, in qua ille *L. Junius. Ruſticus* [omiſſo ultimo nomine, quod non eſt inſolens, aevo praeſertim meliore] inſcribitur. Quod ſi adhuc de Aruleni praenomine dubitas, propterea quod a recitato RVSTICI STOICI epigrammate abeſt *Aruleni* ultimum nomen; ecce ſexcentae *Arulenorum* libertinorum inſcriptiones ſubſidio venient: qui quum omnes ab illo Ruſtico Aruleno fluxerint, & interim *Lucii* praenomen univerſi gerant; utrumque liquido oſtendunt, tum nim. Ruſtico Aruleno *Lucii* praenomen fuiſſe, tum etiam recitatum *L. Junj Ruſtici. . Stoici* titulum nō alii quam eidem Ruſtico Aruleno adjudicandum. Itaque in Grutero quidem reperies *Lucios Arulenos* [& quidem libertinos] *Anoptem* p. 38. 11. & *Soſimum* p. 758. 4. ad haec in Reineſio XIV. 26. *L. Arulenum Philerotem*. At in Muratoriano indice longe plures occurrent libertini generis *Aruleni* cum *Lucii* praenomine, pluresq. *Arulenae L. L.* [*Lucii libertae*]: etſi non omnes philoſophi illius libertos fuiſſe praeſto, ſed eorum aliquos libertorum ejus libertos, alios vero ſaltem libertinis parentibus ortos. Sed omnibus tamen *Lucii* praenomen praeit.

Antequam manum de tabula; hoc etiam ex recitata Ruſtici Stoici inſcriptione licebit diſcere, viro illi ſummo, poſtquam a principe ſaeviſſimo occubuit, neminem fuiſſe repertum, qui monumentum poneret, praeter ejus libertum *Myrinum* patrono ſuo gratiſſimum, qui titulum, quem ſupra ex Grutero recitavi, S. P. P. h. c. *ſua pecunia poſuit*. Adde hoc etiam, eidem Ruſtico Aruleno ſupervixiſſe ejus germanum fratrem, Plinii Jun. amicum, nomine *Junium Mauricum*, cujus non una in epiſtola cum laude idem Novocomenſis meminit.

Nunc poſt longam, ſed non inutilem de ſeniore Ruſtico Stoico digreſſionem, ad Capitolini locum, ex quo diverteram, redeo: quem quidem locum praeſtabit heic ſolidum ab initio ad calcem adſcribere. *Tantum autem ſtudium in eo* (Marco) *philoſophiae fuit, ut adſcitus jam in imperatoriam dignitatem, tamen ad domum Apollonii* (philoſophi Stoici) *diſcendi cauſa veniret. Audivit & Sextū Chaeronenſ. m Plutarchi nepotem*, adhaec Quintum, *JVNIVM RVSTICVM, Claudium Maximum, & Cinnam Catulum, Stoicos. Peripateticae autem ſtudioſus* (imo mallim *ſtudioſos*, ut ad ſequentes referatur, quos ſcil. Peripateticae non profeſſores, ſed tamen *ſtudioſos* vocat; ac praecipue Ruſticum, quem Dio quidem Stoicum facit, at Capitolinus & *Stoicae peritiſſimum, & Peripateticae ſtudioſum* heic vocat) *audivit Claudium Severum, & praecipue* (eumdem Quintum) *JVNIVM RVSTICVM: quem & reveritus eſt & ſectatus; qui domi militiaeque pollebat, Stoicae diſciplinae peritiſſimum, cum quo omnia communicavit publica privataque conſilia; cui etiam ante praefectos praetorio ſemper oſculum dedit; quem & conſulem iterum deſignavit; cui poſt obitum a ſenatu ſtatuas poſtulavit*. Ex quibus Capitolini verbis jam illud intelligis, cur Ruſticus is in Reſcripto divorum Fratrum apud

Vlpia-

Digitized by Google

Vlpianum l. 1. D. de Appellat. *amicus* Caeſarum nuncupetur: *Ad Junium*, inquit, *Ruſticum*, *AMICVM NOSTRVM, praefectum urbi provocares*. Sed *primae admiſſionis*, uti tum loquebantur, amicum illum fuiſſe, ultima Capitolini verba fateri cogunt, atque illa praecipue, *Cum quo omnia communicavit . . . cui et ante pr. praef. oſculum dedit*.

Ac me tam plura de Ruſticis tum heic tum ſupra in Adnot. 32. cumulaſſe, [plura adhaec allaturum, niſi rerum ſatias obruiſſet] nondum plane poenitet. Ex quibus hoc poſſumus intelligere, Ruſtici illius Aruleni [anno Chriſti 94. interfecti] ſive filium aut nepotem, ſive ex tranſverſo deſcendentem, fuiſſe illum *Junium Ruſticum*, qui cum Hadriano anno Chriſti 119. conſulatum inivit: ad hunc vero demum Hadriani collegam facile ut avum [niſi ſi ex tranſverſo venerit] pertinuiſſe arbitror hunc noſtrum, de quo tamdiu loquimur, *Q. Jun. Ruſticum*, bis conſulem, mox urbi praefectum, Marci primae admiſſionis amicum, virum *Peripateticae ſtudioſum*, ſed *Stoicae peritiſſimum* profeſſorem; cujus ille profeſſionis poſſeſſionem hereditariam acceperat, jam inde ab Aruleno [ante annos 70. per ſcelus ſublato] ad ſe tranſmiſſam.

Jamque tum hanc de Ruſtico praefecto Adnotationem ſcripſeram, tum etiam ſuperiorem alteram 32. in cujus fine Reineſii epiſtolas fruſtra a me quaeſitas, querebar: quum ecce Reineſiana quaedam in Pagio reperi. Hic enim initio anni 162. conſules ſic enuntiat: *L. Junius Ruſticus, C. Vettius Aquilinus: ut oſtendit* (inquit idem Pagius) *Reineſius epiſt. 34*. Verum bona cum Reineſii Pagiique venia, priori conſuli non *Lucii*, ſed *Quinti* praenomen fuit; nam certe is fuit, qui a Capitolino (cujus locum ſupra illuſtravimus) inter Marci praeceptores recenſetur. Atqui is non tantum conſul, ſed & ſub eodem Imperatore praefectus urbi fuit: de conſulatu enim Capitolinus, de praefectura Vlpianus (in Adnot. 32. productus) meminit. Nunc quia qui conſul, is etiā praefectus fuit; jam is QVINTVS non LVCIVS eſſe debuit, quippe quum *Quinti* praenomen ei tribuatur in ponderibus Gruterianis pag. 221. 222.

At excipit Pagius haud longe ante finem num. IV. his verbis: *Hic porro Q. Junius Ruſticus diverſus eſt a Junio Ruſtico hujus anni conſule; quum Jun. Ruſticus* (is qui conſul fuit) *non dicatur praefectus urbis a Capitolino, ubi ejus dignitates enumerat*. Atqui quem Marcus apud Capit. *conſulem iterum deſignavit*, eum opus eſt per honores plures antea decurriſſe, nec tamen eos Capitolinus enumerat. Ceterum quod Capitolini Ruſticus idem fuerit atque Vlpiani praefectus urbis, ex eo liquet, quod uterque *Amicus* principis, & quidem intimus, fuiſſe ſignificetur.

Sed & idem Pagius toto aberrat caelo, eod. num. IV. proxime a medio, ubi quod Gruterianis ponderibus (quae in Adnot. 32. protulimus) inſcribitur, Q. IVN. RVST. PR. VRB., duas ultimas notas de *praetura urbana* interpretatur, quas facillime potuerat de *praefectura urbana* intelligere, ut qui ex Vlpiano a Ruſtico geſtam eam praefecturam ſciret. Ceterū illud PR. VRB. (tum *praetorem*, tum *praefectum urbanum* notare aptum) cur in iis ponderibus *praefectum* potius deſignet, Ammianus pro me cauſam dicet lib. XXVII. cap. 9. qui ponderum curam ad praefectos urbi pertinuiſſe agnoſcit, ubi inter Praetextati praefecti urbi res praeclare geſtas hoc etiam refert, quod *Pondera per regiones inſtituit univerſas, cum aviditati multorum ex libidine trutinas componentium occurri nequiret*. Hactenus de Ruſtico praefecto, eodemque bis conſule, Marci amiciſſimo, ac Stoico excellentiſſimo.

Ac ſane miſeret, quod tot hujus Ruſtici laudes uno hoc maximo dedecore obfuſcentur, quod qui ſe S. Juſtino [longe divinioris philoſophiae magiſtro, cujus & praeclaram confeſſionem audierat] praebere aſſeclam debuiſſet, tamen ita ſe adverſus illius ſalutares doctrinas obfirmaverit, ut plura ab eodem audire ſuperſedens, viri eruditiſſimi atque innocentiſſimi ſe caede contaminaverit: tantum ad Divinam in ſe gratiam admittendam impedimenti Stoicum ſupercilium huic praefecto attulit, dociliori futuro, ſi minorem arrogantiam ex praeclara illa, uti tunc jactabant, invulnerabilis conſtantiae officina contraxiſſet. Vel ſic tamen in toto hoc judicio cum reo philoſopho philoſophum judicem congredientem agnoſcas. Nihil niſi grave ac decorū in Ruſtici dictis [nam de ſanctiſſimo Martyre quid nunc attinet dicere?] factiſque cernas: nulla in eo levitas animi, nulla effrenis linguae petulantia: contra vero quanta gravitas animi ac moderatio, quanta prae ceteris Chriſtianorum judicibus lenitas, quanta in verbis ipſis Stoica βραχυλογια (*breviloquentia*). Ne multa: haud facile his Actis aliud quodvis monumentum decori ſervantius videas; in quibus tam apte judex Stoici perſonam ſuſtinet, ab reo autem nulla niſi vere Juſtiniana, uti obſervabimus, non modo ſententia, ſed etiam vel maxime locutio proficiſcitur.

Atque ut tandem ad eum Actorum locum, unde haec tam longa de Ruſtici Stoiciſmo orta eſt digreſſio, redeam: praefectum hunc in quo-

χειρίζεις; Ἰουστῖνος εἶπε· Πάντας μὲν λόγους (37) ἐπειράθην μαθεῖν, συν-

profiteris? Juſtinus dixit: *Omnia quidem placita* (37) *ediſcere cona-tus*

vis philoſophiae genere ſubactum, qui viciſſim Juſtinum (cum ſcil. quem Cynici gregis aſſeclae, quaſi impie de diis philoſophantem ad ſe detuliſſent) in pallio philoſophico conſpicaretur, haud immerito nulla prior cura ſubiit, quam ut illum de ſecta percontaretur. Hinc eum hac prima interrogatione aggreditur. Ποίους λόγους μεταχειρίζεις; quod quidem verbis totidem eſt, *Quae ſtudia tractas*, aut *ad manus habes?* at in re propoſita id proprie ſignificat, quod in interpretatione poſui, *Quam* (philoſophiae) *ſectam*, aut *quae placita profiteris?* Nec aliter ex Dione Xiphilinus in re pari λόγους a generali *ſtudiorum litterariorum* notione ad ſectam philoſophicam ſignificandam tranſtulit, ubi in M. Aurelio narrat, hunc principem in philoſophia praeceptores adhibuiſſe *Junium Ruſticum* (hunc ſcil. S. Juſtini judicem) *& Apollonium Nicomedienſem* (τοὺς Ζηνωνείους λόγους μελετῶντας) *viros in Zenonis placitis aut ſententiis exercitatos*. Cui Dionis phraſeologiae etiam Juſtinus in Dial. cum Tryph. (pag. 225. D. edit. Col.) concinit, quo loco Chriſti λόγους (*ſermones* h. e. *placita*) *quietem dulciſſimam* praebere dicit (τοῖς ἐκμελετῶσιν αὐτούς) *eis, qui in illis placitis ſe exercent*. Eadem notione & in N. T. λόγοι (*ſermones*) tertio quoque verbo uſurpantur; in quo *ſermones Chriſti* non aliud, quam ejus ſcita intelligimus. Ex ea loquendi conſuetudine fluxit & illud Horatianum haud paſſim ſatis intellectum III. Od. 21. quo amphoram vates alloquitur:

Non ille, quamquam Socraticis madet
SERMONIBVS, te negliget horridus.
Narratur & priſci Catonis
Saepe mero caluiſſe virtus.

Vbi *Sermonibus* Graeco more tantumdem eſt, quod λόγοις h. e. *placitis*, *ſcitis*.

(37) Tota haec Juſtini reſponſio quam recte cum ejus ſcriptis conſentiat, is plane intelliget, qui legerit ejus cum Tryphone Dialogum, quo loco narrat, quo pacto philoſophiarum omnium [nominatim autem Stoicae, Peripateticae, Pythagoricae, Platonicae] decurſis ſtadiis, nec uſquam veritatem, rectamque de Divinitate notionem, quam unice affectabat, aſſecutus, poſtremo reperta in Prophetarum libris limpidiſſimae ὀρθοδοξίας vena, ibi laborum ſuorum metam poſuerit. Quo loco *Prophetarum* nomine libros omnes θεοπνεύστους [*afflatu Divino conſcriptos*] intelligit, ut infra oſtendam. Porro in hoc reſponſo praeter res, etiam phraſeologia eſt plane Juſtiniana, ut quod συντίθεμαι ſequente caſu tertio pro *adhaereo* uſurpat [συνετιθέμην δὲ τοῖς ἀληθέσι λόγοις] quo referri poteſt illud Pauſaniae, Ῥιανῷ ... τούτῳ συντίθεσθαι, *Rhiano* ... *hoc aſſentiar*, & quae ſimilia loca Budaeus affert. Sed ea ſignificatio in aliis rarior, Juſtino perquam familiaris fuit: quae tum alibi nuſquam non obviam legenti occurret, tum in Dial. cum Tryph. Quin & in eodem Dial. [ad finem pag. 262. edit. Colon. qua utor] eadem, quae heic, conjuncta verba uſurpavit. *Quod ſi vos* [Judaei] *in cordis duritie permanentes* ... [τῇ ἀληθεῖ συντίθεσθαι] *veritati adhaerere recuſaveritis* &c.

Jam vero in eo quod ſequitur Καὶ μὴ ἀρέσκωσι τοῖς ψευδοδόξοις, pro Καὶ [quod in edit. Papebrochii legitur] ſcripſi καίτοι (*etſi*) cogente ſententia. Et quod heic in extrema Juſtini reſponſione ψευδόδοξοι vocantur ii qui erroribus detinentur, id quoque eſt ex Juſtini dicendi officina; cui non tantum ψευδόδοξοι ſed & ψευδοδοξία multo in uſu fuit. Qua occaſione animadvertendum eſt, Juſtini locum haud longe a fine Apologiae brevioris, omnino maculoſum videri, eoque ab interprete Lango contra S. Doctoris mentem expoſitum. Ibi Langus: *Vnde ab aliis etiam res noſtrae cognoſci, atque illi ipſi* [*Chriſtiani*] *ſuſpicione falſa* [Gr. ψευδοδοξίας] *liberari queant, qui praeter ſuam ipſorum culpam ſuppliciis obnoxii fiunt*. At Graece ſic Juſtinus: ὅπως καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ ἡμέτερα γνωσθῇ, καὶ δύνωνται τῆς ψευδοδοξίας καὶ ἀγνοίας τῶν καλῶν ἀπαλλαγῆναι, οἳ [corrige meo judicio οἷς] παρὰ τὴν ἑαυτῶν αἰτίαν [ſupple heic ἡμέτερον, aut χριστιανῶν: aut vero nihil addens, tantum mox pro γίνονται ſcribas γινόμεθα] ὑπεύθυνοι ταῖς τιμωρίαις γίνονται. Quae totidem verbis ſic reddas licet. *Vt aliis etiam noſtra innoteſcant; ac poſſint a falſis opinionibus & aequi bonique ignorantia liberi evadere* [non Chriſtiani, ſed quos proxime ἄλλους *Alios* vocaverat, h. e. gentiles] *apud quos nulla ſua culpa obnoxii poenis* [Chriſtiani] *fiunt*. Omnino enim iis ψευδοδοξία quibus & ἄγνοια τῶν καλῶν [quam poſteriorem φράσιν Langus ἀνερμήνευτον *ſine interpretatione* eſt praetervectus, quod eam in Chriſtianos non poſſe convenire intelligeret], eſt tribuenda.

tus fui, at adhaeſi veris Chriſtianorum ſcitis, quamvis haec minime probentur iis qui erroribus detinentur. Ruſticus praefectus dixit: His ne placitis (38) delectaris, miſerrime? Juſtinus dixit: *Etiam: quandoquidem recto (39) cum dogmate eos ſequor. Ruſticus praefectus dixit:* Qualenam iſtud eſt dogma? (Juſtinus (40) dixit): *Quo Deum Chriſtianorum (41) colimus:*

συνεθέμην δὲ τοῖς ἀληθέσι λόγοις τῶν χριςιανῶν, ϗ (τοι). μὴ ἀρέσκουσι τοῖς ψευδοδόξοις. Ρυςικὸς ἔπαρχος εἶπεν· Εκεῖνοί σε (38) ἀρέσκουσιν οἱ λόγοι πανάθλιε; Ιουςῖνος εἶπεν· Ναὶ. ἐπειδὴ μετὰ δόγματος (39) ὀρθοῦ ἕπομαι αὐτοῖς· Ρυςικὸς ἔπαρχος εἶπε· Ποῖόν ἐςι δόγμα; (Ιουςῖνος (40) εἶπεν·) Ὅπερ εὐσεβοῦμεν (41) εἰς

(38) Verbum ἀρέσκω cum accuſ. perſonae tritum eſt apud elegantiores Graeciae ſcriptores. At Juſtinus nervoſae tantum orationis ſectator, ceterum verborum paullo negligentior, in fine praecedentis reſponſionis cum dandi caſu junxit (μὴ ἀρέσκουσι τοῖς ψευδ.) vulgarem loquendi morem ſecutus, quo & ſemper in ſuis ſcriptis utitur.

(39) Non omnes Chriſtianos indiſcriminatim ſequi ſe profitetur, ſed eos demum qui μετὰ δόγματος ὀρθοῦ (*recto cum dogmate*) ambularent, recte videlicet de Deo & religione Divina ſentientes: quibus verbis appoſite ſe orthodoxis adjungit, & ab heterodoxis diſtinguit.

(40) Quae heic interponuntur, neceſſario addenda fuiſſe quiris per ſe videt. Nihil proni s deſcriptori fuit, quam ut inciſa iſta, *Ille* aut *Ille dixit*, quae tertio quoque verbo injiciuntur, nonnumquam parum ſibi carnus omitteret.

(41) Quod vertimus, *Quo Deum .. colimus*, recte habet: nam apud antiquos εὐσέβεια & θεοσέβεια pro ſynonymis uſurpantur. Euſebius in Praep. L. v. εὐσεβεῖν τὸν χριςὸν h. e. *Chriſtum colere* dixit; itemque Chryſoſtomo in Jobum, γνησίως εὐσεβεῖν τὸ θεῖον eſt *legitime Numen divinum colere*. Sed & ſequente praep. εἰς (ut in hoc Juſtini reſponſo) hoc ipſum ſignificat apud Nyſſenum, qui εὐσεβεῖν εἰς Θεὸν uſurpavit h. e. *pium eſſe in Deum* ſeu *Deum colere*. Pro quo antiqui εὐσεβεῖν περὶ vel πρὸς τοὺς θεοὺς dicere conſueverunt.

Hinc autem Juſtinianae ὀρθοδοξίας (quam ſequi ſe proxime dixerat) confeſſio incipit. Quod vero in ea confeſſione Patris tantum ac Filii meminit, nulla Spiritus Sancti facta mentione, id te minime turbet, quaſi vero Juſtinus ejuſdem adorationis conſortio Spiritum Sanctum excluſerit: nam pluries is Spiritum S. Trinitati aggregat, diſertiſſime vero in longiore Apologia: in qua (p. 56. edit. Col.) ſic profitetur: ἀλλ᾽ ἐκεῖνόν τε, καὶ τὸν παρ᾽ αὐτοῦ υἱὸν ἐλθόντα ... Πνεῦμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα καὶ προσκυνοῦμεν. *Sed & hunc ipſum* (Patrem) *& qui ab eo venit, Filium, & Spiritum propheticum* (h. e. qui locutus eſt per prophetas) *colimus & adoramus*. Ceterum antiquiſſimi Patrum ſic interdum Fidei ſummam exponebant, ut Patre ac Filio nominatis, Paracleto paulliſper ſuperſederent, ſecuti forſitan illud Jo: XVII. 3. *Haec eſt vita aeterna* [h. e. primus ad vitam gradus] *ut cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum*. Nec aliter ille Senior, qui Juſtino dux ad ſalutem fuit, cum ad Prophetarum amorem incitat, quam quod in eis Patris & Filii notitia hominibus ingeritur, nihil interim de Spiritu memorans: cujus verba ex Dialogo cum Tryph. [pag. 125. A] haec ſunt: ἐπειδὴ καὶ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων Θεὸν καὶ Πατέρα ἐδόξαζον, καὶ τὸν παρ᾽ αὐτοῦ Χριςὸν υἱὸν αὐτοῦ κατήγγελλον. *Nam & opificem univerſitatis Deum Patrem, & ab eo miſſum Chriſtum ejus Filium* [Prophetae] *annuntiaverunt*. Atqui iidem prophetae etiam de Spiritu plura dixerunt. Sed nunc non erat his locus. Ergo Patris Filiique cognitio fuit primus ad pietatem gradus: nam cetera de Paracleto aliiſque myſteriis in poſterioribus catecheſibus docebantur. Hanc & Chriſtus ipſe docendi viam tenuerat, qui ante ſuam mortem Paracleti notitia vix leviter adumbrata, non niſi poſt reſurrectionem diſcipulos jam robuſtiores effectos ejus doctrina clariore imbuit. Sed & ab Epheſinis catechumenis ſciſciratus Apoſtolus an Spiritum accepiſſent, id reſponſum abſtulit, *Neque ſi Spiritus Sanctus eſt*,

τὸν τῶν Χριϛιανῶν Θεὸν· ὃν ἡγὁμεθα ἕνα τούτων ἐξ ἀρχῆς ποιητὴν (42) καὶ δημιουργὸν τῆς πάσης κτίσεως, ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, καὶ κύριον (43) Ἰησοῦν Χριϛὸν παῖδα Θεοῦ, ὃς καὶ προκεκήρυκται ὑπὸ τῶν Προφητῶν μέλλων παραγίνεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων σωτη-

ρίας

limus: quem credimus unum ipſum eſſe a principio effectorem(42)*& artificem rerum omnium, tum quae videntur, tum quae ſub aſpectum non cadunt; & Dominum* (43) *Jeſum Chriſtum Dei filium: quem &* Prophetae *praenuntiarunt, humano generi in ſalutis praeconem &*

egre-

eſt, audivimus: nec dum enim ad catecheſim de Paracleto totaque Trinitate proceſſerant. Et haec igitur Juſtini confeſſio vere Juſtiniana eſt, ut ex Dial. cum Tryph. proxime oſtendimus. Nunc cetera tum dicta, tum etiam dicendi genera item Juſtino familiaria in hoc reſponſo inſpiciamus.

(42) Quod Patrem ποιητὴν vocat, eam locutionem & in verbis modo ex ejus Dial. recitatis animadvertis, & in Apol. longiore pag. 66. & ubi non? Nulla adeo prope Juſtini pagina reperietur, ubi non Patrem ποιητὴν τῶν ὅλων, *Vniverſorum effectorem* vocet. Ceterum quod Patrem non ποιητὴν (*effectorem*) tantum, ſed & δημιουργὸν (*artificem*) vocat, hoc ad id vocum earum diſcrimen eſt referendum, quod ipſemet Juſtinus (in Cohort. ad Graec. pag. 21. C) ex Platone his verbis explicat. *Nam* (Ποιητὴς) *Effector quidem nullius alterius rei* [prius exſiſtentis] *indigens, ſuapte poteſtate atque arbitratu rem exſiſtentem facit: at vero* (Δημιουργὸς) *Artifex opificii ſui facultatem ex* [prius exſiſtente] *materia accipiens, ita demum ſuum molitur opus*. Ergo quum Deus primo ſuo ad res procreandas appulſu rerum omnium farraginem ex nihilo eduxerit, hinc merito Ποιητὴς h. e. *Effector* ſive [uti noſtri malunt] *creator* Juſtino dicitur: quumq. porro Deus idem ex illa indigeſta materia ceteras deinceps res per dierum intervalla ordinarit; hinc jure idem & Δημιουργὸς h. e. *Artifex* Juſtino eſt appellatus. Quae ſequitur partitio (ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου) ſumpta eſt ex Col. I. 16.

(43) *De Juſtini* Κυριολογίᾳ. *Quid θεολογεῖν quidve κυριολογεῖν Juſtino ſit, Nanzianzeni loco explicatur*. Domini *praenomen Chriſto praefixum ex Syrorum forſan conſuetudine principio ortum, deinde ſacratiore intelligentia uſurpatum fuit. In Fidei formula* [Vnus Deus-Pater, *&* Vnus Dominus-Jeſus Chriſtus] *illud* Vnus *ad* Pater *& ad* Chriſtus, *tamquam ad ὑποκείμενον eſt referendum. Scripturae illuſtrantur*.

Hanc totam Fidei profeſſionem ab initio ad hunc uſque locum haud dubie Doctor Samarita ab Apoſtolo hauſit 1. ad Cor. VIII. 6. ubi Apoſtolus quū totus in aſſerenda μοναρχίᾳ [*unius principatu* ſeu Deo uno: de quo vide Juſtini librum περὶ Μοναρχίας] eſſet, haec poſuit. *Nobis tamen unus Deus-Pater, ex quo omnia.. & unus Dominus-Jeſus Chriſtus, per quem omnia*.

Quod vero Noſter Apoſtolum ſecutus, Patrem quidem θεολογεῖ [*Deum vocat*] Chriſtum vero κυριολογεῖ [*Domini titulo decorat*] ejus loquendi conſuetudinis hanc affert rationem Nanzianzenus or. XXIII. pag. 420. Ὁρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν ΕΥΣΕΒΕΙΑΝ [de hac voce vide dicta in Adnot. 41.] &c. *Praeſcribe vero noſtrae religionis profeſſionem, ſic docens, ut unum quidem agnoſcamus DEVM ingenitum, Patrem ſcilicet: unumque genitum DOMINVM, videlicet Filium. Qui* (Filius) *DEVS quidem vocatur, ubi de eo ſeparatim ſermo habetur, DOMINVS autem, quando cum Patre nominatur: quorum illud quidem* [nomen] *ad naturam pertinet, hoc vero alterum ad unicum principatum*.

Porro quod Chriſto Κυρίου (Domini) praenomen tribuitur, id κυριολογία (*Domini praedicatio*; ut & κυριολογεῖν erat *Domini titulo exornare*) dicebatur antiquis. Quod quidem loquendi genus ab Juſtino inventore prodiit: qui primus, quod equidem ſciam, in Dial. cum Tryph. Κυριολογεῖν (quod ceteris Graecorum notat *Loquendi proprietate uti*) pro eo quod eſt *Dominum praedicare* uſurpavit. Ergo (pag. 277. B. edit. Colon.) *Praeter eum*, inquit, *qui mente comprehenditur* (ποιητὴν τῶν ὅλων) *univerſorum effectorem, alius quidam a Spiritu Sancto* (κυριολογεῖται) *Dominus praedicatur* [is eſt Filius] *ac non per Moſem tantum, verum etiam per Davidem*. Et paucis interjectis: *Vtrum igitur poteſtis dicere alii cuiquam Spiritum Sanctum* (θεολογεῖν καὶ κυριολογεῖν) *Dei & Domini appellationem tribuere, niſi*

uni-

Digitized by Google

egregiarum (44) *diſciplinarum doctorem eſſe venturum. Atque equidem, homo qui ſim, pauca puto* (45)
me

ρίας κήρυξ καὶ διδάσκαλος καλῶν (44) μαθητῶν (cor. μαθημάτων)· κἀγὼ ἄνθρωπος ὢν, μικρὰ (45) νο-
μίζω

univerſorum Patri & Chriſto ejus? Quod ita eſt diſtribuendum, ut Patri θεολογίαν (*Dei appellationem*) Chriſto κυριολογίαν (*Domini titulum*) tribui in Scripturis contendat.

Ergo compoſitio quidem verbi Κυριολογεῖν, uti dixi, ab Juſtino auctore eſt: nam ceteroqui ea tota *Domini praedicatio*, ſi rem ipſam ſpectes, ab Apoſtolis prodiit, qui tertio quoque verbo Chriſto Κυρίου praenomen vindicarunt. Itaque illud 1. Cor. XII. 3. *Nemo poteſt dicere Dominus Jeſus* (at in Graeco accuſandi caſu, *Dominum Jeſum*) *niſi in Spiritu Sancto*: id tantundem eſt ac ſi uno verbo dixiſſet, *Nemo poteſt* Κυριολογεῖν.

Atque ut paucis rem abſolvam: vox quidem Κύριος ſi ut ἐπίθετον (*attributum*) ſumatur, communis tribus Perſonis eſt: contra ſi loco praenominis uſurpetur, peculiaris eſt Chriſti Jeſu. Ac fortaſſis id ei praenomen Συριασμὸς (*Syriacae dialecti conſuetudo*) peperit. Nam Syri magiſtros ac ſapientes τῷ MAR [*Domini*] titulo, tamquam dignitatis praenomine, decorabant: quo ſpectat illud in Joannis Evangelio, *Vos vocatis me Magiſter & Dominus*. Quo poſito, ubi 1. ad Cor. VIII. 6. e regione *Vnius Dei Patris* ponitur *Vnus Dominus Jeſus Chriſtus*, illud *Vnus* in priore membro non ad DEVS, ſed ad PATER referri debet, ſicuti & in poſteriore non ad DOMINVS, ſed ad ſuum ὑποκείμενον, nempe τὸ *Jeſus Chriſtus*, cui ceteroqui *Domini* praenomen tribuitur; ita ut ſerius eum *Maccaph* (quod Graeci ὑφὲν vocant) in eo loco perſpicuitatis gratia poſſit, *Vnus Deus-Pater: Vnus Dominus-Jeſus Chriſtus*: quia teſte Nanzianzeno (loco ſupra recitato) quoties uterque nominatur, Pater *Dei*, Filius *Domini* praenomine donari ſolet. Nec alia vis eſt Nicenae formulae; *Credimus Vnum Deum-Patrem* ... *Vnum Dominum-Jeſum Chriſtum*. Nam ceteroqui nec minus Filius *Deus* eſt, nec minus Pater eſt *Dominus*. Ergo ſi praenomina tantiſper tollas, eo Fidei formula redibit, ut confiteamur *unum Patrem, unumque Jeſum Chriſtum*.

At cave putes, Κυρίου [*Domini*] nomenclationem non aliud quam honorificum praenomen in Chriſto fuiſſe: hanc enim opinionem [quae fortitan ſuboriri potuiſſet] Chriſtus ipſe dedita opera amolitur, ubi poſt illa verba, *Vos vocatis me, Magiſter & Dominus*, ſubjicit, *Et bene dicitis: SVM ETENIM*. Quibus verbis ſe ab aliis eodem praenomine forſitan decorari ſolitis ſecernit, qui dicebantur quidem, ſed non erant *Domini* & Magiſtri. Quo & illud refer, quod Juſtinus in Apol. longiore, ubi de Baptiſmo, ſcripſit: *In nomine Dei Patris & DOMINI RERVM OMNIVM Filii*: quae verba Chriſti regnum pulchre exprimunt.

(44) Quod Jeſum Chriſtum *Salutis praeconem*, & *magiſtrum* ſeu *doctorem* vocat, id nuſquam non in Juſtini libris reperias: in cujus ſcriptis tertio quoq. verbo occurrit, ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος, *Praeceptor noſter*. At etiam conjuncta verba, quae heic in Juſtini confeſſione legimus, reperire licebit prope ab initio brevioris Apologiae (pag. 42. D.) in narratione certaminis S. Ptolemaei. Ibi ſic narrat: *Maritus quum adverſus illam* (olim uxorem ſuam) *agere non liceret; ad Ptolemaeum quemdam* (διδάσκαλον ἐκείνης τῶν χριστιανῶν μαθημάτων γενόμενον) *qui ſe illi mulieri praeceptorem Chriſtianarum diſciplinarum praeſtitiſſet, converſus eſt*. Ibi vides, ſic διδάσκ. χρισ. μαθημάτων dici, ut heic διδάσκαλος καλῶν μαθημάτων; ac proinde recte hoc a me factum, qui unius ſyllabae additione μαθημάτων hoc loco reſtituerim pro μαθητῶν, quod nihil erat. Nam quaero quid ſibi hoc vult, *Praeceptor* (καλῶν μαθητῶν) *bonorum diſcipulorum*? Inepta prorſus atque indigna Juſtino locutio. Vt omittam quod poſt διδάσκαλος abundat μαθητῶν (*diſcipulorum*) mentio: ea enim eſt τῶν πρός τι (*eorum quae dicuntur ad aliud*) conſueta uſurpatio, ut uno expoſito, aliud non ſit explicandum. Nec Chriſtus diſcipulos *bonos* reperit, ſed effecit. At διδ. καλῶν μαθημάτων, *doctor egregiarum diſciplinarum*, & eleganter dicitur, & alibi ab Juſtino (loco proxime recitato) uſurpatum fuit: nec vero vacat, quia permultum ſane intereſt bonarum ne, an noxiarum aut futilium doctrinarum ſe quis doctorem praeſtet.

(45) *Inenarrabilem* intelligit, praeſertim Divini ortus ratione: quo ſpectat illud quod idem Juſtinus in Apologia longiore [pag. 86. D.] de eodem Dei Filio, quod [ἀνεκδιήγητον ἔχει τὸ γένος] *ineffabile genus habeat*, praedicat; & quae in eamdem ſententiam, allato Iſaiae loco, in Dialogo ad finem pag. 261. diſſerit.

Hoc autem loquendi genus, Νομίζω λέγειν
[ſi

μίζω λέγειν πρὸς (46) τὴν αὐτῦ ἄπειρον Θεότητα, προφητικήν τινα δύναμιν (47) ὁμολογῶν· ἐπεὶ προκεκήρυκται περὶ τύτυ, ὃν ἔφην νῦν Θεῦ υἱὸν ὄντα. ἴσημι γὰρ ὅτι ἄνωθεν προεῖπον οἱ Προφῆται περὶ τῦ

me dicere prae (46) *ejus infinita Deitate*, *Prophetica* (47) *vi quadam* (ad id) *opus eſſe agnoſcens* : *quandoquidem* (Prophetarum) *praeconio praenuntiatus hic fuit*, *quem modo Dei Filium eſſe dixi*, *quem*

[ſi quidem *νομίζω* pro *puto*, *ſentio* accipiatur] elegans ſyntaxis, huic verbo familiaris, erit, qua infinitivum poſt ſe gerit, non cum accuſativo, ſed cum recto caſu [ſive tacito, ſive expreſſo] ejuſdem perſonae. Exempla hujus ſyntaxeos ſunt paſſim obvia : cujuſmodi eſt illud Iſocratis, *σαφῶς εἰδέναι νομίζω*, *ſatis ſcire* [Latini inſererent *Me*] *puto*. Idem in ſacris Scriptoribus haud raro occurrit, ut 2. Mach. IV. 32. Νομίσας δὲ ὁ Μενέλαος εἰληφέναι καιρὸν. Act. XVI. 27. Νομίζων ἐκπεφευγέναι. 1. Cor. VII. 36. εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν . . . νομίζει. Et infra in his Actis initio ſect. V. *νομίζων ἀληθινὸς εἰδέναι λόγυς*. Hanc ſyntaxin ſecutus, ſic expoſui hunc locum : *Atque equidem . . . pauca puto* (me) *dicere*. Ea, inquam, ſyntaxis eſt, ſi ad Νομίζω pro *Puto*, ſeu *Sentio* referatur. Ceterum non male referri etiam hic locus poteſt ad Νομίζω pro *Lege ſancio*, aut *in more habeo*: cujuſmodi eſt illud Herodiani lib. VI. *ὡς νομίζυσι Ρωμαῖοι*, h. e. *Romano ritu* : & illud Dionis apud Xiphil. in Claudio, *ὁποίοις αἱ γυναῖκες* [*φέρεσθαι*] *νομίζυσιν*, *qualibus mulieres* [*ferri*] *ſolent*. Sed & apud H. Steph. plura hujus notionis exempla reperies. Hoc ſi ſequimur, ſic vertere licebit, *Pauca moris habeo dicere*, aut potius *Comparatus natura ſum ad dicendum* [quippe in talibus *νομίζω* ſaepe pro *νομίζομαι* ponitur] *prae illius infinita Deitate*. Illud autem *Natura comparatus ſum ad dicendum* tantumdem eſt ac *Queo dicere*. Itaque vertas licebit : *Pauca queo dicere prae* &c.

(46) Πρὸς loco Latini *Prae* multo apud meliores Graecos in uſu fuit, praecipue apud Platonem tum alibi, tum in epiſt. 7. ubi Πρὸς nomini Μικρὸς [ut heic Juſtinus] ſubjunxit. Τὰ δὲ ἄλλα σμικρὰ ἂν εἴη πρὸς ταῦτά μοι βλάβη.

(47) *Δύναμιν* pro *δυνάμιν*, *vim*, *facultatem*. Deinde eleganter ſubauditur *τινα* in hoc inciſo : Προφ. τ. δυν. (*τινα*) ὁμολ. Satis enim conciſe philoſophorum more loquitur.

Sed redeo ad *Propheticam δύναμιν*. Haec enim eſt illa *δύναμις* ad quam alludit perantiquus auctor Philopatridis inter dialogos Luciano tributos (pag. 1004. edit. Salmur.) quo loco res noſtras balbutire ſimulq. irridere ſatagens Triephon, Critiam id ipſum agentem ad dicendum hortatur : *Λέγε, παρὰ τῦ Πνεύματος δύναμιν τῦ λόγυ λαβών*. *Dic age, ut qui a Spiritu verbi* (aut *dicendi*) *poteſtatem acceperis*. Ex quo primum vides in dicto Juſtini ſubaudiri debere λόγυ. Προφητικὴν τινα, inquit, τῦ λόγυ δύναμιν. Deinde ex Juſtino ſimul & Auctore Philopatridis poſſe intelligi, his verbis ſpectari forſitan Divinam miſſionem ac poteſtatem, de qua Prophetae initio ſuorum voluminum praeloquuntur his aut ſimilibus verbis *Factum eſt verbum Domini ad . . .*

Atque hoc maxime loco Juſtinum ſe Juſtinus prodit. Hic enim ille eſt Juſtinus, quem a quodam venerandae canitiei ſene (qui Noſtro ſe aliquando divinitus obtulit) ad Prophetarum lectionem incitatum, tantus ab illo tempore amor Prophetarum cepit, quantum ipſemet vix exponere quivit, quo loco haec narrat : *καὶ ἔρως* (ait in Dialogo p. 225. C) *ἔχει με τῶν Προφητῶν* &c. *Amor me Prophetarum invaſit* &c. Ibid. paucis interjectis, eodem ſtudio teneri omnes cupit. Nec aliud totis chartis Juſtinus, quam *Prophetas* & eorum ſtudium plenis buccis eloquitur. *Prophetarum* vero nomine non eos tantum, quos eo vocabulo nos deſignamus, ſed Divinos omnes Veteris ſaltem Foederis Scriptores intelligit : quod abunde ex ſexcentis Juſtini locis inter ſe collatis liquere arbitror : ut quum in Apologia longiore (pag. 98. ed. Col. D.) in conventibus Chriſtianis *Commentaria Apoſtolorum, aut* (*τὰ συγγράμματα*) *ſcripta Prophetarum* legi narrat : ſatis per ea monens, ſe *Prophetarum* nomine Veterem Codicem, qui totus eſt Propheticus, intelligere. Nec ferme aliud Apologetae noſtro *Prophetae* ſunt, quam *ἄνδρες θεόπνευστοι*, *Viri divinitus inſpirati*, qui etiam tum *prophetae* dicuntur, quum aut narrant hiſtorias, aut fidei ac morum praecepta tradunt. Nec raro in Scripturis ipſis *Prophetis* ac *Prophetiae* ea plane notio ſubjicitur. Etſi ſatis ſcio, haud raro Prophetas a Juſtino ſtrictim ſumi pro Divinis tantum Vatibus.

Digitized by Google

Sat enim ſcio, hujus ad homines adventum jam olim Prophetas tanto ante vaticinatos.

τῆς τούτου παρουσίας γενομένης ἐν ἀνθρώποις.

III.

Ruſticus praefectus dixit: Quonam convenitis? Juſtinus dixit: *Quo unicuique voluntas* (48) *aut facultas* (coeundi) *eſt. An prorſus exiſtimas nos omnes confluere in unum locum? Minime vero: quandoquidem Chriſtianorum Deus haudquaquam loco* (49) *circumſcribitur; ſed quum ſit inviſibilis, caelum atque terram implet, & ubique a fidelibus adoratur atq. glorificatur.* Ruſticus praefectus dixit: Ede, quo coitis, aut quem in locum diſcipulos tuos cogis? Juſtinus dixit: *Ego habito ſupra* (50)*quoddam Martianum*(51) *mercede*

Ρούστικος ἔπαρχος εἶπε· Ποῦ συνέρχεσθε; Ἰουστῖνος εἶπεν. Ἔνθα ἑκάστῳ προαίρεσις (48) καὶ δύναμίς ἐστι. πάντως γὰρ νομίζεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι ἡμᾶς πάντας; οὐχ οὕτως δέ. διότι ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν τόπῳ οὐ (49) περιγράφεται. ἀλλὰ ἀόρατος ὤν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροῖ, καὶ πανταχοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται. Ρούστικος ἔπαρχος εἶπεν. Εἰπὲ ποῦ συνέρχεσθε, ἢ εἰς ποῖον τόπον ἀθροίζεις τοὺς μαθητάς σου; Ἰουστῖνος εἶπεν. Ἐγὼ (50) ἐπάνω μένω τινὸς Μαρτίνου (51) τοῦ Τιμωτίνου βαλανείου, καὶ

(48) Hoc unum eſt ex vocabulis Juſtino familiaribus.

(49) Haec iis concinunt, quae Noſter tum paſſim alibi, tum in Dial. pag. 240. docet, ubi & Iſaiae loco utitur: *Qualem domum aedificabitis mihi ... caelum mihi ſedes eſt, & terra ſcabellum pedum meorum.*

(50) Ἐπάνω h. e. *ſupra* duplici modo heic accipi poteſt. Nam ſi Μαρτίνου ſit viri nomen, ac domum Martini ſignificet, tum ἐπάνω Μαρτίνου notabit, ſe *in caenaculo* domus Martini cujuſdam commorari. Scitum eſt, pauperes in caenaculis ſua habuiſſe conducta: nec alia Juſtinum habitatio decebat, tum propter voluntariam inopiam, tum etiam quia in caenacula facilius concurſus clandeſtini Chriſtianorum fiebant. At magis eſſe videtur, ut Μαρτίνου .. βαλανείου ſit loci nomen. Id ſi eſt; tum ἐπάνω aut, uti dixi, *balnei* illius ſuperior contignatio ſive caenaculum eſt; aut vero illud ἐπάνω *ſupra* idem eſt, quod *proxime poſt*. Nec aliter *Supra* & *Infra* in re convivali ordinem accumbentium deſignabat.

(51) *CONIECTANEA de S. Juſtini conducto ſupra balneum Martianum.*

Acta leviſſime corriguntur. Aqua Marcia *etiam* Martia *ſcribebatur. Quae quia in balinearum uſum teſte Frontino ceſſerat, hinc bal*neis Martianis *nomen quaeſitum. Horum unum illud fuit, ſupra quod Juſtinus habitabat. Cui quum ex Frontini cura ac Nervae conſtitutione Marcia intercluſa fuiſſet, hinc ejus balnei caenacula locari inquilinis coeperunt. In eo igitur caenaculo Juſtini conductum, ſimulque Chriſtianorum conventus fuit. Adhaec quod etiam* Timotinorum *diceretur, id non eſt ad* Timotheum *quemdam Novati fratrem referendum (quod adhuc ex* νοθευομένοις *S. Pudentianae Actis viri docti conjecerunt: quodque pluribus* refellitur) *ſed pro* Τιμωτίνου *legendum eſt* Τιμονίπτων *h. e.* mercede lavantium *ad diſcrimen* Gratuitorum. *Verbum* Νίπτω *non tantum de manuum pedumque ablutione, ſed & de totius corporis lavacro uſurpari, ex Homero & aliis oſtenditur.*

Sanctiſſimus Martyr de ſuo conducto ſic incipit ex interpretatione, qua Baronius & Ruinartus uſi ſunt: *Ego prope domum Martini* (in Baronio eſt *Martii*: quod quum in eo legiſſet Nardinus; hinc in reperienda *Martii domo* aeſtuat

aeſtuat lib. IV. c. 3. quam ipſe mavult *Marci* appellandam: nugae) *cujuſdam ad balneum cognomento Timiotinum* (Baron. *Timothinum*) *hactenus manſi*. Sed Graeca hujus loci, uti vides, totidem verbis hoc ſonant: *Ego*, inquit, *ſupra quoddam Martinum Timotinorum balineum habito*. De *balneo* iſto *Martino* prius, poſtea de voce illa *Timotinorum* viderimus. Equidem pro Μαρτίνου, unius vocalis additamento, *Μαρτιανοῦ* ſcribendum reor, ut ab *aqua Martia* (ſic enim in Monum. Ancyrano ap. Grut. p. 232. & in aliis pluribus marmoribus, & in prioribus Frontini editionibus & Mſs. MARTIA *ὀρθογραφεῖται* pro eo quod in aliis ſaxis & in Frontini Mſs. aliquot *Marcia* legitur: itaque, quidquid alii dixerint, utraque ſcriptio uſitata fuit) ut ab aqua inquam *Martia* balineum iſtud *Martianum* ſit appellatum. Porro Martiam ad balneas arceſſitam fuiſſe, conqueritur Frontinus in de Aquaed. artic. 91. his verbis: *Marciam ipſam ſplendore & rigore gratiſſimam, balneis ac fullonibus . . deprehendimus ſervientem*. Sed id quomodo ſua cura emendatum fuerit, ſtatim exſequitur: *Omnes ergo* (aquas) *diſcerni placuit, tum ſingulas ita ordinari, ut in primis Marcia potui tota ſerviret, & deinceps reliquae ſecundum ſuam quaeque qualitatem aptis uſibus aſſignarentur*. Haec quidem ſub Imp. Nerva Cocceio (a quo Curator aquarum creatus fuerat) Frontinus ſcribebat; ut ipſemet initio ſui Commentarii teſtatur. Itaque libenter diſcere optaverim, undenam id hauſerit Alex. Donatus, quod in *Vrb. Rom.* lib. 3. cap. 18. (pag. 296. ed. Rom.) tradit his verbis: *Trajanus* (aquam Martiam collibus Coelio & Aventino a ſe redditam) *ſuas in thermas* (Trajanas) *induxit*. Alicunde credo id hauſit Donatus: & ceteroqui in aquarum diſtributione ſub ſingulis quibuſque principibus, ſat ſcio, variatum fuit.

Nunc illud teneamus, quod Frontinus tradit, Martiam balneis aliquando ſerviiſſe, atque in earum uſus paſſim erogatam fuiſſe. Nec unas ſed plures fuiſſe balineas, quae hujus aquae beneficio fruerentur, & Frontinus ſupra a me laudatus ſuadet, & forſitan haec ipſa Acta Juſtini. Hoc enim opinor deſignatur his verbis, *ἐπάνω τινὸς* Μαρτιανοῦ . . *βαλανείου*, *ſupra QVODDAM Martianum balneum*, quaſi plures ejuſdem nominis fuerint: unde diſcriminandi cauſa additur etiam τῶν Τιμωτίνων, de quo mox. Ac demus ſane, ſub curatore aquarum Frontino Marciam ademptam thermis fuiſſe, ut *potui tota ſerviret*. At poſt Nervae breviſſimum imperium rurſum in eaſdem, derivatam, fieri poteſt. Aut ſi minus erogata in eas fuit, ſaltem quibus balneis olim Marcia diſpenſabatur, eae amiſſa Marcia, imo & amiſſo in totum balneari uſu, tamen adhuc *Martianae balineae*, ut ante, vocabantur.

Quin nihil ſane malim, quam revera balnearum Martianarum uſum (nomenclatione tantum retenta) ſub Marco principe nullum fuiſſe, vetante ſcil. Nervae conſtitutione, qui eam totam aquam ad potus reſervarat. Quid ſic malo? Quia hoc modo facilius intelligemus, quo pacto Juſtinus ſupra Martianum balineum (h. e. in caenaculis ſuperioribus ejus balinei) habitaverit. Nam quamdiu ibi multitudo lavabat; adjacentia omnia aedificia, & quae deſuper imminebant, in ſpoliarium & alios neceſſarios lavantium uſus cedere neceſſe fuit: imo ne tuto quidem Chriſtiani in tale Juſtini conductũ confluere ad ſynaxin celebrandam potuiſſent. Habes quid ſibi velit *Martinum* ſive potius *Martianum balineum*: in quo Juſtinus habitabat, & conventus agebat. Id in Coelio aut Aventino fuiſſe ex eo poteſt conjici, quod in eos colles perducta a Nerone fuiſſe Marcia dicitur.

Nunc de *Τιμωτίνων* videndum. Thermas *Timotinas* eaſdem fuiſſe ac *Novati* thermas, jamdiu Romanae urbis explicatores perſuadere voluerunt. Ita poſt Baronium (qui & ipſe ex aliis id arripuiſſe videtur, ut qui ſic quaſi de re confeſſa id narrat ad ann. 165. n. 3.) ita igitur poſt Baronium ſenſere plures illuſtres viri: inter quos Alex. Donatus III. 11. tamquam de re explorata ſic ſcripſit: *Novatus balneas Novatianas inter templa B. Laurentii & Pudentianae Virginis, ejuſdem* (Pudentianae) *germanus ſimul cum TIMOTHEO fratre feciſſe fertur; ut a ſcriptoribus Eccleſiaſticis non modo Novatianae ſed & Timotinae* (a Timotheo ſcil.) *vocentur*. Teſtemque affert Anaſtaſium ſcribentem in S. Pio, ab hoc *Thermas Novati in vico Patricio* in Eccleſiam fuiſſe dedicatas. Vide quae fuſe Blanchinus in hunc Anaſtaſii locum affert, qui etiam ratum hoc habuit, *Novatianas thermas* eaſdem fuiſſe ac *Timotinas*, a Timotheo Novati fratre ſic dictas. Eadem ante Blanchinum etiam Nardino IV. 3. perſuaſio inſederat: niſi quod eas thermas non in Eccleſia S. Pudentianae, ſed S. Praxedis ponendas mavult. Atqui hoc totum duplici ex fonte manavit, ex Actis ſcil. minime ſinceris SS. Pudentianae & Praxedis (de quorum Actorum competta *νοθεία* videatur Tillemontius: ex quibus Actis Anaſtaſius hauſit illud de Thermis Novati in Eccleſiam dedicatis: in quibus etiam Actis Novatus & *Timotheus* fratres fuiſſe dicuntur) & ex Actis hiſce veris S. Juſtini, in quibus mentio fit τῶν Τιμωτίνων βαλανείου, *Timotinorum balnei*;

Digitized by Google

cede lavantium balineum : & (52) *per*

καὶ (52) παρὰ πάντα τὸν χρόνον τοῦ- *του.*

nei; quod ipſi videlicet, *Balneum cognomento Timothinum* reddiderunt.

Verum quid moror? haec omnis fabrica ruinoſis fundamentis nititur. I. Actis SS. Pudentianae & Praxedis (de quorum νόθείᾳ videſis Tillemontium in S. Pio Papa Not. V.) nihil ſuperſtrui poteſt. II. Demus haec Acta aliquid auctoritatis habere: at quis praeſtabit, eas thermas, quae a Novato *Novatianae* dicebantur, etiam a Timotheo *Timotinas* fuiſſe appellatas? III. Deinde vel ſi etiam a Timotheo ſuum cognomen capere geſtiebant; at ab eo *Timothricae*, [nam ſicuti a Θεὸς fit θεϊκὸς, ſic a Τιμόθεος Τιμοθεϊκὸς ex analogia fluit] dicendae fuiſſent, non vero *Timothinae*, ac multo minus *Timotinae*: quae tamen vera Actorum S. Juſtini ſcriptura eſt; nam in Graeco T non Θ conſtanter in penultima legitur; nec niſi gratis in id nomen nonnulli poſtea H inſerſerunt. IV. Poſtremo vel ſi hoc demus, ex *Timotheus* recte derivari *Timotinus* aut *Timothinus*; at Graecus certe Actorum Juſtini textus longe aliud, quam quod olim interpretati fuerunt, ſignificat. Graeca ſic habent: *Ego maneo ſupra* (ἐπάνω Μαρτίνου [ſive potius Μαρτιανοῦ] τοῦ Τιμοτίνου βαλανείου) *ſupra quoddam Martinum* [aut verius *Martianum*] *Timotinorum balineum*. At prior interpres quo pacto ex his verbis ſuam illam tranſlationem extudit? *Ego prope domum Martini cujuſdam ad balneum cognomento Timothinum hactenus manſi*. Aut quo pacto ex *Timotinorum balneo* detorta eſt ſyntaxis convenientiae, qua verterunt *Balneum cognomento Timotinum*?

Ergo de *Timotinis* iſtis reſtat adhuc integra difficultas, digna Oedipode conjectore. Mihi quidem non aliud ſuccurrit, niſi ut iſtud Τιμοτίνου, prius litterarum tranſpoſitarum repoſitione in Τιμονίτου, deinde [Π, quod exciderat, addito] in Τιμονιπτῶν, hoc eſt *Mercede lavantium*, reſtituam. Erant Romae balnea plurima GRATVITA in veterum marmoribus nuncupata: erant vero & [ſi ſic vocare liceat] *quadrantaria*: nam balneatores certe, quibus quadrans pro balneatico ſolvebatur, *quadrantarii* vocabantur. Haec ergo balnea Graecis [ſaltem Romae conſiſtentibus] τῶν Τιμονιπτῶν h. e. *mercede lavantium* dicebantur ad *gratuitorum* diſcrimen. Hujus generis hoc *Martianum* fuit, quamdiu ei Aqua Martia erogabatur. At poſtea interclufo Martiae uſu, ejus balnei caenacula conduci peregrinis humilioris fortunae coeperunt: ibique opinor conductum ſuum Juſtinus habuit toto utriuſque Romani incolatus tempore [quippe bis in urbem venerat] ubi & coetus cogebat. Atque ea eſt, niſi fallor, loci hujus, de quo conclamatum antea fuerat, expoſitio.

Niſi quod adhuc ſcrupulus avellendus reſtat. Nam ſi H. Stephano & lexicographis credimus, verbum Νίπτω de ſola manuum pedumque ablutione uſurpari ſolet; quum contra in balineis totos ſe tingerent. Verum illa τοῦ Νίπτω, quam volunt, proprietas, vereor ne non vera ſit. Homerus certe de toto corpore uſurpavit Od. Σ. 178.

Χρῶτ᾽ ἀπονίπτεσθαι καὶ ἐπιχρίεσθαι ἀλοιφῇ.
Corpus perluere, ablutumque perungere olivo.

Cui ſimile eſt illud Od. T. Ἐπεὶ νίψεν τε καὶ ἤλειψεν λίπ᾽ ἐλαίῳ. Deinde pluries in Divinis ſcriptoribus id verbum ad πρόσωπον [*faciem*] refertur, ut in Graeco Gen. XLIII. 31. & Matt. VI. 17. Adhaec in Jo: Evangelio IX. 7. & 11. τὸ νίπτειν ſi minus ad totum corpus, at ad vultum ſaltem pertinet. Certe autem in Graeco 2. Paral. IV. 6. mare aeneum fieri jubetur εἰς τὸ νίπτεσθαι τοὺς ἱερεῖς. At in eo ſacerdotes toti lavabant. Adde & illud in Graeco Lev. XV. 12. *vas ligneum* [νιφθήσεται] *lavabitur aqua*; ubi *abſtergendi* notionem habet, ut & ὁ κατανιπτὴς in miniſterio Palladis apud Etymologum. Quamquam, ut quod res eſt fatear, primitiva verbi Νίπτω ſignificatio [idem de λούω, πλύνω &c. affirmari haud immerito poteſt] videtur ad abſtergendum potius, quam ad tingendum aut madefaciendum, primario pertinuiſſe, atq. hinc de manibus ac pedibus, quae facilius ſordes contrahunt, uſurpari conſueviſſe. Deinde, uti fit, verba omnia *lavandi*, etiam *tingendi* notionem facillime induerunt.

[52] Iſtud Καὶ videbatur heic importune ingeſtum, ac facile induci debere. Sed re melius conſiderata, heic quidem copulam Καὶ retinendam videri, at mox alteram [quam eodem num. [52] ſignatam vides] delendam, atque interim media interponenda eſſe, cenſeo. Sic ergo hic locus mihi conſtituendus videtur. Poſt βαλανείου adhibenda eſt τελεία στιγμή. Deinde ſuo loco parentheſin adhibebis in hunc modum. Καὶ παρὰ παν. τὸν χρ. τοῦ. [ἐπεδήμησα δὲ τῇ Ρω. πο. τὸ δεύτερον] καὶ (iſtud vero eſt illud Καὶ alterum, quod prortus induci volo) οὐ γινώσκω &c. Idque demum in interpretatione mea ſecutus fui. At librarius, qui abeſſe parentheſeos ſigna animadverteret [quae ſigna haud valde antiqua in Mss. Graecis eſſe, ſatis conſtat] quum de commatis praecedentis interpoſitione nihil ſuſpicaretur, interim ut ruentem orationem fulciret, poſterius iſtud Καὶ importune adjecit.

πον. ἐπεδήμησα δὲ τῇ Ῥωμαίων πόλει τοῦτο δεύτερον· καὶ (52) οὐ γινώσκω ἄλλην τινὰ (53) συνέλευσιν εἰ μὴ τὴν ἐκείνου· καὶ (γὰρ) (54) εἴ τις ἐβούλετο ἀφικνεῖσθαι παρ' ἐμοὶ, ἐκοινώνουν αὐτῷ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον. Ῥουστικὸς εἶπεν. Οὐκοῦν λοιπὸν Χριστιανὸς εἶ; Ἰουστῖνος εἶπεν. Ναί. Χριστιανός εἰμι.

per omne hoc tempus (veni autem in Romanorum urbem nunc jam ſecundo) haud alium conventum (53) *novi praeter* (loci) *illius*. *Et* (enim) *ſi quis venire ad me voluiſſet, ei ſermonem veritatis impartiebar*. Ruſticus dixit: Ceterum nonne Chriſtianus es? Juſtinus dixit. *Etiam. Chriſtianus ſum.*

IV.

Ῥουστικὸς ἔπαρχος τῷ Χαρίτωνι εἶπεν. Εἰπὲ Χάριτον, καὶ σὺ Χρι-

Ruſticus praefectus Charitoni dixit: Dic Chariton: tunc etiam Chri-

(53) *De voce* Συνέλευσις *Juſtino peculiari accurate diſſertum. In Juſtini conducto Graecorum Chriſtianorum conventus fuit, cui Juſtinus praeerat, utique presbyter [uti poſtea vocarunt] titularis.*

Haec una ex illis vocibus eſt, quae aliis [praeter Juſtinum in Apol. longiore] ferme inuſitata, Juſtinum heic ſuis ipſis verbis plane loquentem prodit. In ea igitur Apologia, quo loco de Liturgiae ordine ſacriſque conventibus loquitur, pro συνάξεως vocabulo (quo alii poſtea uſi fuerunt) συνέλευσιν uſurpavit. Sic pag. 98. (ed. Col. D.) *Solis qui dicitur die omnium qui vel in oppidis vel ruri degunt* (ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται) *in eundem locum conventus fit: & commentaria Apoſtolorum aut ſcripta Prophetarum, quoad tempus patitur, leguntur*. Mox pag. 99. initio: *Solis autem die communiter omnes* (τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα) *conventum agimus*, ob creationis ſcil. [uti explicat] & Reſurrectionis Dominicae memoriam. Quod autem eam vocem ceteris parum uſitatam dixi, id vel ex eo arguitur, quod H. Stephanus in Theſ. vocem quidem affert & interpretatur *Conventus, Concurſus*, ſed nullum auctorem citat. At quantum quidem rimari potui; uſurpaverat id nomen Joſephus in III. ἀρχ. cap. 6. ſect. 3. notione tamen inanimata, quippe Tabernaculi tabulas ita inter ſe aptas fuiſſe ſcribit, *ut non perceptis commiſſuris, earum tabularum* [τὴν συνέλευσιν] *coitio veluti murus unus videretur*. Eodem inanimato ſignificatu uſurparunt aevo poſteriore JCti Graeci, quibus συνέλευσις eſt *Conſolidatio*, uti vocant, uſusfructus cum proprietate. Vſurpaverant praeterea quidam Graeci interpretes ad Jud. IX. 46. 49. & Symmachus ad Ps. I. 5. pro Βουλή. Ex his credo interpretib. Heſychius id vocabulum in ſuum Lexicum intulit (ubi ea vox exponitur Σύνοδος) & ex Heſychio Varinus: unde id nomen in poſteriora lexica (nullo allato exemplo) invaſit. Nec a Gloſſis antiquis eadem vox exſulat. Animadvertendum eſt autem, Juſtinum in Apologia quidem id nomen pro ipſo conveniendi actu accepiſſe, at in hoc reſponſo pro loco conventus: ſicuti & ἐκκλησία & alia id genus eodem duplici ſignificatu donantur.

Ex hoc autem loco, plura aſſequimur: I. in Juſtini conducto συνέλευσιν h. e. *conventum* Chriſtianorum fuiſſe: II. & quidem eum conventum Graecorum Romae degentium extitiſſe; id quod ex his Juſtini commilitonibus Graecis liquet, quos ejuſdem Juſtini συνθιασώτας (h. e. *ſodalitatis ejuſdem*) fuiſſe non eſt dubium, quippe ſimul a Creſcente accuſatos ac ſimul comprehenſos; ut omittam quod Evelpiſtus infra diſerte fatetur, ſe *Juſtini ſermones cum voluptate auſcultare* ſolitum: III. poſtremo ei conventui Juſtinum praefuiſſe. Id quod & ex recitato Evelpiſti reſponſo, & potiſſimum ex hoc ipſo loco conſtat, ubi Samarita fatetur, convenientes ad ſe verbo veritatis a ſe non fuiſſe fraudatos. Quocirca in eo conventu Juſtinus προεστῶτος *praefecti* [qua voce ipſemet utitur in Apologia longiore ubi de Liturgia pag. 97. C.] partes agebat. Qui autem Juſtino ibi προεστὼς τῶν ἀδελφῶν [*praefectus fratrum*] vocatur, is ſine dubio Presbyter erat, quippe qui Euchariſtiam conſecraret. Ergo non eſt dubitandum, quin Juſtinus unus ex presbyteris veteris Romae [quos titulares dixere] fuerit.

(54) Illud γὰρ (quod a me aſcitum, uncis incluſi) non inutile duxi, quo reddatur ratio, cur ſuum illud conductum συνέλευσιν appellaverit: alioqui frigide haec ſuperioribus ſubnectentur.

Digitized by Google

Chriſtianus es ? Chariton dixit. *Chriſtianus Dei* (55) *monitu ſum*. Ruſticus praefectus ad Charito (puellam) dixit. Quid tu dicis, Charito ? Charito dixit: *Chriſtiana* (56) *ſum Chriſti munere*. Ruſticus dixit Evelpiſto: Tu vero quis es ? Evelpiſtus ſervus (57) Caeſaris reſpondit: *Ego quoque Chriſtianus ſum, a Chriſto libertate donatus, ejuſdemque ſpei particeps Chriſti gratia*. Ruſticus praefectus dixit Hieraci: Tune etiam, Chriſtianus es ? Hierax dixit: *Maxime*: *Chriſtianus ſum*. *Nam eumdem Deum veneror & adoro*. Ruſticus praefectus dixit: Juſtinus ne vos Chriſtianos effecit ? Hierax dixit: *Eram* (jam) *Chriſtianus*, *ac* (porro) *ero*.

Paeon

Χριστιανὸς εἶ; Χαρίτων εἶπε. Χριστιανός εἰμι Θεοῦ (55) κελεύσει. Ρουστικὸς ἔπαρχος πρὸς τὴν Χαριτὼ εἶπε. Σὺ τί λέγεις Χαριτοῖ; Χαριτὼ εἶπε· χριστιανός (56) εἰμι τῇ τοῦ Χριστοῦ δωρεᾷ. Ρουστικὸς εἶπε τῷ Εὐελπίστῳ. Σὺ δὲ τίς εἶ; Εὐέλπιστος (57) δοῦλος Καίσαρος ἀπεκρίνατο. Κἀγὼ χριστιανός εἰμι, ἐλευθερωθεὶς ὑπὸ Χριστοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος μετέχω χάριτι Χριστοῦ. Ρουστικὸς ἔπαρχος τῷ Ἱέρακι εἶπε. Καὶ σὺ χριστιανὸς εἶ; Ἱέραξ εἶπε. Ναί. Χριστιανός εἰμι. τὸν γὰρ αὐτὸν Θεὸν σέβομαι καὶ προσκυνῶ. Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπεν. Ἰουστῖνος ὑμᾶς ἐποίησε χριστιανοὺς; Ἱέραξ εἶπεν. Ἦμην χριστιανὸς

καὶ

(55) Expoſui *Dei monitu*. Etſi id ſi ad verbum vertere libeat, *Dei imperio* exponere haud inepte potuiſſem. Reperitur hoc ſaepiſſime in marmoribus, EX (hujus aut illius falſi numinis) IMPERIO hoc aut illud factum: quod reſpondet κελεύσει hujus loci. Ea autem *imperia* per *viſa* ſive ſomnia ſignificari ſolebant. Itaque nihil in ſaxis familiarius, quam EX VISO aliquid effectum a quoquam fuiſſe. Ad ſummam hoc ſibi vult Chariton, ſibi a Deo ſive ſecundum quietem, ſive alio modo fuiſſe ſignificatum (Graeci dicerent κεκελεῦσθαι: Xenophon: κελεύομαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ) uti Chriſtianus fieret.

(56) Quod Χριστιανός, quaſi commune nomen, de femina uſurpatur, id ſatis tritum ſermone ἰδιωτικῷ fuiſſe non dubito. Nam ceteroqui ſcriptores ejus nominis terminationes per tria genera variabant. Juſtinus ipſe uno eodemque loco Apologiae brevioris prope ab initio femininam ſimul ac neutram terminationem uſurpavit; ubi vir quidam diſſolutiſſimus uxorem, quae reſipuerat, Χριστιανὴν εἶναι (*Chriſtianam eſſe*) ad Imperatorem detulit. Ac paucis interjectis Ptolomaeus quidam accuſatur, tamquam ei feminae praeceptor χριστιανῶν μαθημάτων [gen. neutro] *Chriſtianorum ſcitorum*.

(57) *Evelpiſtos* plures ſervos aut libertinos paſſim reperire licet. Occurrit apud Grut. 610. 3. quidam TI. CLaudius AVguſti Libertus EVELPISTus, ab hoc noſtro tamen diverſus. Diverſus autem non ea de cauſa, quod Noſter *ſervus*, ille *libertus* dicatur (nam *liberti* non raro *ſervi* vocabantur, ſive interdum contemptim, ſive quia non plenam libertatem aſſecuti erant) ſed quod Claudius Imp. (cujus Evelpiſtus ille libertus fuit) plus ſolido ſaeculo Juſtini martyrium anteceſſit. At Martyr Evelpiſtus ſive M. Aurelii ſive L. Veri (nam ambo tunc ſimul imperatores fuerunt) ſervus erat.

Notandum eſt autem, hoc loco leviter immutatam cerni conſuetam Actorum judicialium formam, ſecundum quam dicendum fuerat dumtaxat: Εὐελπ. εἶπε, *Evelpiſtus dixit*. Nunc qui haec ſcripſit, ut totius Evelpiſti reſponſi rationem redderet, haec ſimul omnia praemittit in hunc modum: *Evelpiſtus ſervus Caeſaris reſpondit*. Nam *Servus Caeſaris* refertur ad illam reſponſi partem, *Libertate donatus a Chriſto*; nomen vero ipſum Εὐελπίστου *Evelpiſti* (quod cum ſignificat, *de quo bene ſperare liceat*) rationem complectitur ejus quod ſequitur, *Ejuſdem ſpei particeps* ac ceteri commilitones. Itaq. commentarii inſtar illud, uti dixi, inſertū fuit, *Evelpiſtus Caeſaris ſervus reſpondit*.

ϗ ἔσομαι. Παίων δὲ ἑστὼς (58) εἶπε. Κᾀγὼ χριστιανός εἰμι. Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· Τίς ὁ διδάξας σε; Παίων εἶπεν· Ἀπὸ τῶν γονέων παρειλήφαμεν τὴν καλὴν ταύτην ὁμολογίαν. Εὐέλπιστος εἶπε· Ἰουστίνου μὲν ἡδέως ἤκουον τὸν λόγον, παρὰ τῶν γονέων δὲ κᾀγὼ παρείληφα χριστιανὸς εἶναι. Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· Ποῦ εἰσιν οἱ γονεῖς σου; Εὐέλπιστος εἶπεν· Ἐν τῇ (59) Καππαδοκίᾳ. Ρουστικὸς τῷ Ἱέρακι λέγει· Οἱ σοὶ γονεῖς ποῦ (60) ἐστιν, ὁ δὲ ἀπεκρίνατο λέγων· Ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν πατὴρ ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ μήτηρ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις· οἱ δὲ ἐπίγειοί μου γονεῖς ἐτελεύτησαν· ϗ ἐγὼ ἀπὸ Ἰκονίου (61) τῆς Φρυ-

γίας

Paeon autem ſtans (58) dixit: *Ego quoque Chriſtianus ſum*. Ruſticus praefectus dixit: Quis eſt, qui te docuit? Paeon dixit: *A genitoribus hanc egregiam confeſſionem didicimus*. Evelpiſtus dixit: *Ab Juſtino quidem* (Divinum) *ſermonem cum voluptate audiebam*, (ceterum) *a parentibus & ego didiceram Chriſtianus eſſe*. Ruſticus praefectus dixit: Vbinam parentes tui ſunt? Evelpiſtus dixit: *In* (59) *Cappadocia*. Ruſticus Hieraci dicit: Parentes tui ubinam (60) ſunt? At ille reſpondit dicens: *Verus pater noſter Chriſtus eſt, & mater Fides in eum*: (ceterum) *terreni parentes mei* (vivere) *deſierunt*. *At ego ab Iconio* (61) *Phrygiae abductus*

huc

(58) Ad confeſſionem voluntarius proſilit; ac veritus, ne forte praeteritus, non aſſequeretur coronam, interrogationem antevertit.

(59) Ex qua mancipia omnium praeſtantiſſima aſportabantur: quae ibi tam vili venibant, ut Lucullo Cappadociam peragrante, Romani ſervos quatuor drachmis venales reperirent, teſte Plutarcho in Lucullo & Appiano in Mithrid. Quo ſpectat illud Ciceronis Or. poſt red. in Sen. *Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres*. Hinc mango ſive venalitiarius *Cappadocum rex* dicitur Horatio I. ep. 6. Adde Perſium Sat. 6. Martialem VI. 77. X. 76. Indidem nunc quoque omnium optima in uſum Turcarum mancipia ſubminiſtrantur.

(60) Praeter pluralia neutra, etiam feminina pluralia cum verbo ſingulari (non quolibet, ſed, opinor, tantum ſubſtantivo) interdum jungebantur. Exempla vide in Gretſerii Syntaxi cap. I. num. VIII. Sed quantum video, idem maſculini pluralis cum verbo ſing. indubitata exempla non attulit. Nam quem locum ex Pindaro produxit, is ab ejus ſcholiaſte aliter conſtruitur. Itaque ſedulo notandus eſt hic locus.

[61] *De Iconio altero, praeter Lycaonicum, Animadverſio.*

ICONIVM ſine adjuncto eſt Lycaoniae metropolis. At fuit alterum Xenophonti in extrema Phrygia [qua parte ad Lycaoniam vergit] recenſitum: quod ex Strabonis deſcriptionibus chorographicis firmatur. Hoc alterum Iconium adbuc aevo Ammiani perdurabat; qui tamen illud Piſidiae tribuit, utique quod in Phrygia Piſidica [cujus Polybius meminit] olim recenſeretur. Quod alterum Iconium mire confirmatur hoc S. Hieracis, utpote civis, teſtimonio: favente interim & altera Actorum lectione. Ruinarti Actorum παρόρθωσις refellitur.

Quoties *Iconium* ſine adjuncto legitur, intelligenda eſt metropolis Lycaoniae. Nam in Notitiis epiſcopatuum in Lycaonia ὁ Ἰκονίου (*Iconienſis*) primus recenſetur; & Hierocli in Synecdemo eadem urbs Lycaoniae μητρόπολις *metropolis* ſtatuitur: ut praerogativa Metropoleos Iconio Lycaonico prorſus denegari non poſſit. Eaque ut dixi, eſt intelligenda, quum *Iconium* ſine adjuncto legitur. Sic Act. XIV. 1. non alia eſt ab ea quam di-

xi;

Digitized by Google

xi ; uti etiam in inſcriptionibus apud Murat. pag. 779. 2. 2032. 10. Hujus primam ſyllabam cur Auctor Chronici Paſchalis, Euſtathius, Cedrenus per diphthongum EI ſcripſerint [*ἀπὸ εἰκόνος, ab imagine* Gorgonis ſcil. etſi Stephanus rem aliter narret] videbis ex eorum locis expoſitum apud Berkelium ad Stephani lexicon : quum contra Etymologus agnoverit, a Menandro primam ſyllabam fuiſſe correptam. Haec de Iconio Lycaoniae.

At fuiſſe & in Phrygia extrema, qua parte ad Lycaoniam accedit, *Iconium* alterum, jam pridem Xenophon in Cyro Jun. p. 147. tradiderat his verbis: *Inde* [Cyrus] *ἐξελαύνει εἰς Ἰκόνιον τῆς Φρυγίας πόλιν ἐσχάτην* &c. *proficiſcitur Iconium extremam* [ex parte ſcil. Lycaoniae] *Phrygiae urbem, ubi triduum commoratus eſt : inde per Lycaoniam iter facit*. Et tamen hunc ſcriptoris graviſſimi, ejuſdemque rerum Cyri teſtis oculati, locum perinde geographi (& in his accuratiſs. Cellarius) acceperunt, quaſi ſi ibi illud Iconium intelligatur, quod Lycaoniae attribuitur ; quod (utpote in confinio poſitum) facile potuerit Xenophon extremae Phrygiae adjudicare.

Verum res ipſa loquitur, Xenophonteum Iconium ab Iconio Lycaoniae diverſum fuiſſe: nam qua parte ad Lycaoniam Phrygia accedebat (ubi illud Iconium Xenophontis erat) ibi erant Straboni *αἱ Λυκαόνων ὀροπέδια*, Lycaoniae *colles plani, frigidi, nudi, & aſinis ſylveſtribus compaſcui* : contra vero Iconium Lycaonicum ab eodem Strabone ponitur prope paludes *Coralim* & *Trogitim*. *Circa iſthaec*, inquit, *loca* (horum ſtagnorum) *Iconium eſt oppidum probe conditum, agro feliciore quam illo, quem ſupra diximus aſinis ſylveſtribus compaſcuum*. Vides quam diverſa ſit utriuſque Iconii poſitio. Qui & ſtatim addit: *Ad haec loca* (ubi Iconium Lycaonicum) *jam Taurus accedit* (unde merito Stephanus Iconium *ad Tauri terminos* collocavit) *Cappadociam & Lycaoniam diſtinguens a Cilicibus ſupra jacentibus, qui Trachiotae ab aſperitate regionis dicuntur*. Vides heic quoque quam diverſus fuerit ſitus Iconii Lycaonici (utpote ad Cappadociam Aſperamque Ciliciam vergentis) a Phrygiae finibus, ubi illud alterum fuiſſe neceſſe eſt. Ergo, uti dixi, vel ſola Xenophontis auctoritas monere debuerat, fuiſſe olim in Phrygia Iconium a Lycaonico alterum.

Sed excipi tamen poterat, hoc alterum Iconium ſub Cyro quidem extitiſſe, at poſtea periiſſe, quippe cujus nulla uſquam mentio reperiatur. Reſpondeo, ejus meminiſſe Ammianum XIV. 2. ubi Iſauros *hac indignitate percitos*, narrat, *quod eorum quidam capti conſortes* (fort. heic *Conſortes* ſunt latrociniorum participes) *apud ICONIVM PISIDIAE OPPIDVM in amphitheatrali ſpectaculo feris praedatricibus objecti ſunt praeter morem*. Qui quidem locus Valeſium virum ſummum male habuit, ſic adnotantem : *Antea* (Iconium: quod miratur ſcil. a Marcellino Piſidiae tribui) *Lycaoniae fuerat, teſte Strabone &c... Poſtea rurſus Lycaoniae metropolis facta* : citatque teſtes utrumque Baſilium. Atqui aliud eſt Lycaoniae Iconium, aliud Piſidiae, ſive (uti veteres loquebantur) Phrygiae Piſidicae. De hoc altero tum Ammianus, tum etiam Xenophon ſunt capiendi. Ceterum quam Livius XXXVII. 54. *Piſidiam* vocavit, hanc Polybius legatione XXV. *Phrygiam Piſidicam* dixit his verbis : *Nam & Lycaoniam & Phrygiam* (*τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ καὶ τὴν Πισιδικὴν*) *tam Helleſpontiacam, quam Piſidicam* &c. Idem lib. V. c. 72. *Piſidicam* vocat, quae aliis *Piſidia* eſt, ſcribens, *τὴν Πισιδικὴν, Piſidicam* [ſupple *Phrygiam*] *incolentes* : certe quod tunc Piſidia tota aut pars Phrygiae tribueretur. In hac Phrygia Piſidica haud dubie illud alterum Iconium fuit ; quod proinde recte Xenophon in extrema Phrygia [qua parte ſcil. ad Lycaoniam accedit, & Piſidiam ſive totam, ſive ſaltem partem ſibi adjudicat] Marcellinus vero in Piſidia [olim *Phrygia Piſidica*] collocavit. Ceterũ quo ore Ammianus [quem geographiae non incallidum auctorem fuiſſe, ejus Hiſtoria teſtatur] quo ore, inquam, illud Lycaonicum Iconium, quod ſcriptor aequalis Baſilius [& quis non ?] in Lycaonia agnovit, in Piſidiam tranſtuliſſet ? Atqui Piſidicum Iconium aliud a Lycaonico fuit, eaque de cauſa, diſcriminante additamento eſt uſus [*Iconium Piſidiae oppidum*] nam alterum notius erat, quam ut additamento *Lycaoniae* opus haberet, eoque abſolute efferri ſolebat.

Ac ne quis poſtremo otio abuti me clamitet, quaſi qui duplex Iconium ad hunc diem inauditum quo jure quaque injuria adſtruere adnitar : ecce Acta S. Juſtini ſubſidio veniunt : in quibus S. Hierax *ab Iconio Phrygiae* (illius ſcil. quam *Phrygiam Piſidicam* Polybius vocat) *ſe abſtractum* (h. e. furto ſublatum) & Romae divenditum, confitetur : locupletiſſimus haud dubie teſtis, utpote ejuſmet oppidi civis.

His jam ſcriptis, oculos in Ruinartiana Juſtini Acta conjeci, quae ipſe in titulo fatetur, ſe *ex Surio & aliis* edidiſſe. Et is quidem in textu Actorum, *Ab Iconio Phrygiae* exhibet, perinde ut in Graeco Papebrochii legitur. Verum in ſubjecta Nota ſic monet : *In alio codice habetur ICONII PISIDIAE*. Quae ſane varians

Digitized by Google

γίας ἀποσπαθεὶς ἐνθάδε ἐλήλυθα. Ῥυστικὸς ἔπαρχος εἶπε Λιβεριανῷ· τί καὶ σὺ λέγεις; οὐδὲ σὺ εὐσεβεῖς; Λιβεριανὸς εἶπε· Κἀγὼ χριστιανός εἰμι· εὐσεβῶ γὰρ καὶ προσκυνῶ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν.

huc veni. Ruſticus praefectus dixit Liberiano: Quid jam tu dicis? ne tu quidem pietatem (in deos) colis? Liberianus dixit: *Ego quoque Chriſtianus ſum: nam ſolum Deum verum colo & adoro.*

V.

Ὁ ἔπαρχος λέγει πρὸς τὸν Ἰουστῖνον· ἄκουε ὁ λεγόμενος (62) λόγιος, καὶ νομίζων ἀληθινοὺς εἰδέναι λόγους· ἐὰν μαστιγωθεὶς ἀποκεφαλισθῇς, πείσῃ ὅτι μέλλεις ἀναβαίνειν (63) εἰς τοὺς οὐρανούς; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἐλπίζω ἕξειν αὐτοῦ τὰ (64) δόγματα, ἐὰν ὑπομείνω ταῦτα· οἶδα καὶ πᾶσι τοῖς οὕτω βιώσασι παραμένειν τὸ θεῖον χάρισμα, μέχρι τῆς (65) ἐκπληρώσεως τοῦ παν-

Praefectus dicit ad Juſtinum: Audi tu, qui ſapiens (62) eſſe diceris, quique vera dogmata noſſe profiteris: ſi flagellis conciſus, obtruncaberis, perſuaſum ne habes, caelos (63) te eſſe ſcanſurum? Juſtinus dixit: *Spero, ſi haec ſuſtinuero, me ejus* (64) *promiſſa conſecuturum. Sed & ſcio omnes, qui ſic vixerint, manere Divinum munus uſque ad expletionem* (65) *totius mundi.* Ruſticus

rians lectio mire confirmat, quae modo in Ammiani locum animadvertimus. Nam idem Iconium tum Phrygiae cum Xenophonte, tum & Piſidiae cum Ammiano tribuebatur, ob eas quas ſupra dixi cauſas. Verum quam ibidem Ruinartus de ſuo conjecturam affert (*Fortaſſis*, inquit, *pro ICONII legendum eſt LYCAONIAE; quae urbs eſt Phrygiae minoris, teſte Hieronymo de locis Hebraicis*) ea inquam conjectura non nauci eſt; quia nulla urbs *Lycaonia* nec in Phrygia, nec alibi fuit: nec Hieronymi libellus de loc. Heb. (ſaltem ut a Bonfrerio editus atque illuſtratus fuit: quem ad manus habeo) ejus meminit. Quamquam, ut quod res eſt fatear, Ruinartus id non in Hieronymo, ſed in Baudrando (totidem verbis eadem dicente) quum legiſſet, incaute ducem infidum ſecutus fuit.

(62) Λόγιος heic non tam *eloquentem* (ſicuti prior interpres vertit) ſignificat, quam *doctum* & *eruditum*. Vides heic Juſtinianae eruditionis famam longe lateque manaſſe: proinde non alterius a philoſopho & apologeta heic Acta narrari.

(63) Fortaſſis cum noſtro hoc Chriſtianorum coryphaeo cavillatur, quem tecte carpit, veluti πεδάρσιον [*per ſublime evectum*] & ἀεροβατοῦντα & αἰθεροβατοῦντα [*per aerem aut per aethera gradientem*] & αἰθέριον (*aetherium* ſeu caeleſtem virum) his enim dicteriis Chriſtianos irridet ſatis antiquus auctor Philopatridis inter Luciani dialogos τοῖς νοθευομένοις: ubi & Apoſtolus gentium traducitur: Ille, inquit, *recalvaſter* (ἐπίῤῥινος) *naſutus, qui in tertium uſque caelum* [ἀεροβατήσας] *per aerem ingreſſus, pulcherrima inde didicit*. Ejuſmodi erant gentilium in Chriſtianos maledicta. Tametſi, ut quod res eſt fatear, modeſtiorem heic ſe praefectus gerit, quippe Stoicus eximius: non tam enim ridendi animo ſcitatur, quam ut Chriſtianorum in ea re perſuaſionem ab eorum praecipuo doctore diſcat.

(64) Δόγματα heic *promiſſa* reddidi. Ea vox plerumque *placita* aut *decreta* deſignat. Atqui inter Divina *decreta*, plura ſunt quibus praemium promittitur: quae proinde *promiſſa* dicentur.

(65) An quidquam in his verbis de χιλιονταετηρίδος [quam adeo innocenter poſt Papiam & alios Juſtinus in Dial. p. 309. 310. docuit, ut prae Martyrum duorum Juſtini & Irenaei reverentia noluerit tunc ipſe ut haereticam taxare Hieronymus ad Jer. XIX. & Ezech. XXXVIII. quam mox alii turmatim damnarunt] an inquam

ſticus praefectus dixit : Hoc igitur futurum conjicis , ut in caelos aſcendas , praemium (ibi) aliquod accepturus ? Juſtinus dixit : *Non id conjicio , ſed ſatis ſcio , ac prorſus certiſſimum* (66) *habeo* . Ruſticus praefectus dixit : Ceterum ad illud veniamus,quod (nunc) inſtat atque urget negotium . Ergo ſimul convenientes , unanimiter diis ſacrificate . Juſtinus dixit : *Nemo , qui ſibi mente conſtet , a pietate in impietatem delabitur* . Ruſticus praefectus dixit : Niſi imperata facitis, immiſericorditer cruciabimini : Juſtinus dixit : *Hoc in votis habemus , propter Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum cruciati ſalvari . Id enim ſalutem , ac fiduciam nobis praebebit ante tremendum & univerſale* (67) *tribunal Domini noſtri*

παντὸς κόσμου . Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπε . τοῦτο οὖν ὑπονοεῖς , ὅτι ἀναβήσῃ εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀμοιβάς τινας ἀποληψόμενος; Ιουστῖνος εἶπεν· οὐχ ὑπονοῶ, ἀλλ' ἐπίσταμαι καὶ (66) πεπληροφόρημαι · Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπε · τὸ λοιπὸν ἔλθωμεν εἰς τὸ προσκείμενον , καὶ κατεπεῖγον πρᾶγμα . συνελθόντες οὖν ὁμοθυμαδὸν θύσατε τοῖς θεοῖς . Ιουστῖνος εἶπεν · οὐδεὶς εὐφρονῶν ἀπὸ εὐσεβείας εἰς ἀσέβειαν μεταπίπτει . Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπεν . εἰ μὴ πείθεσθε , τιμωρηθήσεσθε ἀνηλεῶς . Ιουστῖνος εἶπε · δι' εὐχῆς ἔχομεν διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστὸν τιμωρηθέντες σωθῆναι . ὅτι τοῦτο ἡμῖν σωτηρία καὶ παῤῥησία γενήσεται ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ καὶ παγκοσμίου (67) βήματος τοῦ δεσπότου ἡμῶν καὶ

σω-

quam heic aliquid de mille annorum regno ſuboleat , nolo decernere . Verum ſi eo ſpectavit Martyr (nec enim id in ſuo hoc agone Noſter laborat , ut τὴν χιλιονταετηρίδα doceat ac profiteatur , ſed aliud prorſus agens , oblique tantum ad eam opinionem alludit) verum ſi eo ſpectavit ; tum ἐκπλήρωσις τοῦ παντὸς κόσμου [*expletio totius mundi*] erit illud mille annorum ſpatium , quod putabant intereeſſurum inter priorem reſurrectionem (quae juſtorum tantum futura erat) & illam παγκόσμιον ἀνάστασιν , h. e. *reſurrectionem totius mundi* , uti Juſtinus alicubi nuncupat . Ergo futurum affirmat , ut *in omnibus qui ſic* (pie) *vixerint* (παραμένειν τὸ θεῖον χάρισμα) *conſtanter permaneat Divinum donum* (Divinae gratiae conſtantiam ſignificat , arrham videlicet futuri aſcenſus in caelum : de quo aſcenſu ſermo heic Juſtino erat) *uſque ad expletionem totius mundi* . De qua interpretatione judicium eruditis piiſque theologis libenter permitto .

(66) Pulcherrima ſane αὔξησις , uti rhetores vocant : qua docemur , τὸ ὑπονοεῖν [*conjicere* aut *opinari*] minus fuiſſe quam ἐπίστασθαι (*ſcire*) hoc vero fuiſſe infra τῆς πληροφορίας (*omnimodae certitudinis*) firmitudinem ; ad quam videl. firmitudinem tantum Fidei Speique Chriſtianae πληροφορία [*certitudo pleniſſima*] aſſurgit. De πληροφορίᾳ πίστεως (Vulg. *plenitudine Fidei*) videatur ad Heb. X. 22. uti & de πληροφορίᾳ τῆς ἐλπίδος in eadem is epiſtola c. VI. 11. loquitur . Hinc verbum πληροφοροῦμαι fit, quod ad Rom. IV. 21. & Lucae I. 1. eodem ſignificatu , quo heic ab Juſtino , uſurpatur . Cujus notionis etiam ex Iſocrate exemplum Budaeus affert .

(67) Tribunal Chriſti παγκόσμιον [h. e. cui totus mundus ſiſti debeat] vocat , novam uſurpans vocem : quam certe non alibi facile quam heic & in Juſtini operibus reperias. Proinde haec una ex illis locutionibus eſt , quae Juſtinum ſuiſmet verbis Graece , quod toties dixi , loquentem produnt . Juſtini autem locus eſt in lib. *Quaeſtionum & reſp. ad* Orthod. Quaeſtione 45. his verbis : *Et utrum* [τὴν παγκόσμιον ἀνάστασιν] *totius mundi reſurrectionem Propheta* (Ezechiel) *in aridis oſſibus vidit* ?

Dixeris , hunc librum ab omnibus Juſtino abjudi-

σωτῆρος. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ μάρτυρες εἶπον· ποίει ὃ θέλεις, ἡμεῖς γὰρ Χριστιανοί ἐσμεν, καὶ εἰδώλοις οὐ θύομεν. Ρουστικὸς ἔπαρχος ἀπεφήνατο λέγων· Οἱ μὴ βουληθέντες θῦσαι τοῖς θεοῖς, καὶ εἶξαι τῷ τοῦ αὐτοκράτορος (68) προστάγματι, μαστιγωθέντες ἀπαχθήτωσαν, κεφαλικὴν ἀποτιννύντες δίκην, κα-

κα

ſtri & Servatoris. Similiter & reliqui Martyres dixerunt : *Fac quod vis, nos enim Chriſtiani ſumus, nec idolis ſacrificamus*. Ruſticus praefectus ſententiam pronuntiavit his verbis : QVI DIIS ſacrificare, & Imperatoris (68) juſſa facere noluerunt, verberibus affecti abducantur, capitalem luituri poenam, ſecundum

le-

judicari, maxime quum in eo Irenaeus & Origenes in teſtimonium producantur. At equidem Labbeo (in de ſcript. Eccl. p. 669.) aſſentior, cenſenti eum quidem librum initio ex ſolis Juſtini reſponſionibus contextum, novis poſtea acceſſionibus patuiſſe. Certe doctrinas paſſim antiquiores continet, quam pro quinti ſaeculi (cui vulgo id opus aſſignant) ingenio.

(68) *DE Paſſionis S. Juſtini anno.*

Πρόσταγμα *heic non eſt* Edictum, *ſed* Reſcriptum. *Cur initio Actorum* Βασιλεῦσι *num. plur. heic vero* Imperatoris unius *mentio fiat? Plures difficultatis hujus ſolutiones proferuntur; ex quibus efficitur Paſſionem Philoſophi Samaritae inter ann. 165. (cui in Chronico Paſchali affigitur) & 170. incertam fluctuare.*

Prior interpres heic *Imperatoris edicto* reddididit. At Tertullianus negat toto hoc tempore edictum ullum in Chriſtianos prodiiſſe: quod ſi prodiiſſet, tum id utriuſque imperatoris nomen praeferre debuiſſet, ac proinde heic αὐτοκρατόρων ſcribi. Hinc equidem malui *Reſcripto* vertere. Nam mihi quidem videtur Marcus a Ruſtico interpellatus fuiſſe, ecquid in Chriſtianos animadverti oporteret; ei vero Marcus reſcripſiſſe, delatos, ſi quidem ſacrificare renuiſſent, capite eſſe plectendos. Id nunc vocat *Imperatoris* (πρόσταγμα) *reſcriptum*. Nam προστάγματος vox id quoque ſignificat. Πρόσταγμα idem quod κέλευσις: illud autem tantumdem quod Latinis *Reſcriptum*. In vet. Gloſſis verb. juris: Ρεσκρίπτον· ἔγγραφος κέλευσις βασιλέως. Illud autem reſcriptum ab uno Imp. Marco prodiit, quod forſitan L. Verus abeſſet. Ex his vides nihil nos opus habere Tillemontii conjectura (ad finem Not. 14.) corrigentis αὐτοκρατορικῷ διατάγματι, *Imperatorio Edicto*. Aut quis unquam illo modo locutus fuit?

Atqui locus hic accuratius excutiendus eſt, & cum initio horum Actorum conferendus. Ibi enim praefectus ſic orditur : Πρῶτον . . . ὑπάκουσον τοῖς βασιλεῦσιν, *Ante omnia . . . principibus obtemperato*: heic autem αὐτοκράτορος *Imperatoris* unius juſſio urgetur. Cur ea loquendi diverſitas?

Pluribus modis conciliari haec poſſunt. Nam ſi in eo perſiſtimus, ut dicamus, Juſtinum vivente L. Vero circ. an. 167. dimicaſſe; tum vero illud βασιλεῦσιν ad utrumque imperatorem referetur (quia utriuſque nomine Chriſtiani urgebantur, ut diis ſacrificarent ac legibus obedirent) poſteriore autem loco dicemus αὐτοκράτορος unius mentionem fieri, quia de peculiari aliquo Marci reſcripto (in quo ſive univerſe de Chriſtianis, ſive peculiariter de Juſtino, in quem Creſcens inſidias ſtruxerat, plectendo niſi ſacrificaret, caveretur) ſermo eſt; quum interim L. Verus abeſſet. Aut etiam ſi utriuſque nomine reſcriptum prodiiſſet, Marci unius ſtrenui ac ſobrii principis, cujus unius arbitratu cuncta adminiſtrabantur, ſit mentio, ne nominato quidem collega deſidioſo ac diſſoluto. Ac vide quae in hanc ſententiam ad XVI. Maii in S. Reſtituta pag. 312. Adnot. 32. paria exempla congeſſimus, plura allaturi, ſi ſit opus.

Quod ſi Juſtini martyrium in annum 169. (quo anno hieme media L. Verus obiit) aut 170. diſtulerimus; tum vero ſic rem componemus. Prius illud βασιλεῦσιν aut ad omnes retro principes, quotquot edicta in Chriſtianos promulgarunt, referemus; aut ex aequo ad Marcum & duos filios Caeſares. Nam Caeſares etiam, & nominatim Commodum, interdum βασιλεῖς vocatos, docuit Ez. Spanemius (in de praeſt. & uſu num. diſſert. 12. ſect. 5. pag. 401.) maxime quum hoc loco permixtim cum patre βασιλεῖς nuncupentur. Poſterius autem αὐτοκράτορος pronum erit de unius Marci reſcripto, uti ſu-

pra

legum continentiam ac (69) tenorem.

τὰ τὴν τῶν νόμων ἀκολουθίαν (69).

VI.

Ita ſancti Martyres glorificantes Deum, egreſſi in (70) conſuetum locum, capite obtruncati fuerunt, & in Servatoris confeſſione ſuum martyrium conſummarunt. Quidam autem fidelium, clam ſublata eorum corpora opportuno in loco ſepeliverunt, cooperante gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti: cui gloria in ſaecula ſaeculorum. Amen.

Οἱ ἅγιοι μάρτυρες δοξάζοντες τὸν Θεὸν, ἐξελθόντες ἐπὶ τὸν (70) συνήθη τόπον, ἀπετμήθησαν τὰς κεφαλὰς, καὶ ἐτελείωσαν αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν ἐν τῇ τοῦ σωτῆρος ὁμολογίᾳ. Τινὲς δὲ τῶν πιστῶν λαθραίως αὐτῶν τὰ σώματα λαβόντες, κατέθεντο ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ, συνεργασάσης αὐτοῖς τῆς χάριτος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C A P. V.

De anno ac die triumphali S. Juſtini M. ejuſdemque feſto.

In Chronico Paſchali annus Paſſionis S. Juſtini confertur in annum quo L. Arrius Pudens, M. Gavius Orfitus conſules proceſſerunt, h. e. in annum 165. Nec quidquam per me morae eſt, quo minus hunc annum cum Pagio ſequamur: quo anno Juſtinus [ſecundum chronotaxin, quam cap. II. praemiſimus] ſexagenarius erat. At Tillemontius eum rerum geſtarum ordinem ſecutus, quo Euſebius in Chronico utitur, maluit Philoſophi hujus certamen in annum 167. conjicere. Poſtremo ſi Sententiae Ruſtici verba ſecuti (in qua Sententia unus Imperator nominatur) induxerimus animum, Samaritam noſtrum poſt L. Veri mortem decertaſſe; nihil impedimento erit, quo minus ejus martyrium in annum 169. [quo anno media hieme L. Verus obiit] aut uſque in ſequentem 170. differamus: quod & in Adnot. 68. adumbravimus.

pra innuimus, interpretari.

Ita annus certaminis S. Juſtini, utrum ad annum 167. an 169. pertineat, incertum relinquetur. Et quidem Euſebii auctoritas (ut optime Tillemontius ad finem Not. 14. adnotat) facit, ut in priorem annum propenſiores nos eſſe conveniat: quippe quum Euſebius etſi nullo certo anno Juſtini Paſſionem affigat; tamen quia poſt Polycarpi certamen illam refert, ſatis indicat, Noſtrum copte aut ſequenti anno decertaſſe. Ad Paſchale Chronicon quod attinet, in eo quidem diſerte Juſtini triumphus ad conſules *Pudentem* & *Orfitum* h. e. annum 165. refertur: ſed tamen quum eum VI. M. Aurelii anno occubuiſſe dicit, per id jam ad annum 167. reducimur.

(69) Ἀκολουθίαν heic optime reddere poſſis *Normam*. *Ad legum normam*. In Philoxeni Gloſſis *Norma* redditur Ἀκολουθία. Sed malui *tenorem* reddere, aut (ſi mavis) *continentiam*: quae vocabula ſatis trita in Jure noſtro ſunt. Poſſis etiam conjunctis vocabulis vertere, *Secundum legum continentiam & tenorem*. Vbi praefectus ad νόμους (*leges*) provocat, antiquiora Caeſarum edicta intelligit. Nam ſiquod in Chriſtianos edictum M. Aurelius promulgaſset, dixiſset potius κατὰ τὸ αὐτοκράτορος aut αὐτοκρατόρων διάταγμα, aut παράγγελμα. In talibus enim locutionibus ſuperiorum principum edicta paſſim *legum* nomine donantur, non item viventium.

(70) Haec collectoris verba *In conſuetum locum* ſatis dant intelligere, hoc additamentum diutiuſcule poſt rem geſtam, quando locus peculiaris martyrii ignorabatur, conſcriptum fuiſſe: quem quidem locum ſi collector ſcivisset, utique deſignaſset. Eodem & illud refer, quod mox *In loco opportuno* ſepulti dicuntur. At quanti id laboris fuiſset, locum ipſum nominatim indicare, niſi ſi id fuit, quod collectoris hujus aevo locus ſepulturae ignorabatur?

Nec ſerius Juſtini triumphus rejici poſſe videtur.

De die vero Paſſionis jam quaedam in Adnot. 26. dicere occupavimus. Nam quantum ex corrupto Actorum titulo animadverti poteſt; is quidem Philoſophus cum ſuis commilitonibus XV. Kal. Julias [h.e. die XVII. Junii] decertaſſe videtur. At, ut ex eodem titulo liquet, poſtea ejus feſtum Kalendis Juniis a Graecis agitari coepit: qua de cauſa incertum: ſed facile ob Reliquiarum Inventionem aut Tranſlationem. At ea feſti tranſpoſitio antiquior eſſe debuit IX. ſaeculo. Quid ita? Quia medio IX. ſaeculo quum hi marmorei Faſti ſcalperentur, in eis non tantum Kal. Juniis id feſtum aſſignari placuit [quod ipſum tamen antiquiorem eam praxim arguit] verum etiam cum nota *P.* h.e. *Paſſionis*. Id enim argumento eſt, ita antiquam eam aſſignationem fuiſſe, ut jam dies Kalendarum pro die *θανασίμῳ* [*emortuali*] haberi coeperit: ex qua latius jam pervagata opinione factum, ut etiam in his Faſtis nota *Paſſionis* huic feſto praefigeretur, tamquam ſi die ſuo ageretur. Hoc ipſum & libri Graecorum liturgici ſecuti ſunt, ac diſertiſſime Ephemeridum metricarum hic hexameter:

Πρώτῃ Ἰουνίῳ ἐλλεβορίζει Ἰουςῖνον.
Juſtinum helleboro Junj extinxere Kalendae.

Et Graeci quidem jam ante IX. ſaeculum, uti dixi, S. Juſtinum Kal. Junii colebant: dum interim Latini, imo & [quod magis mirandum] Romani ipſi, apud quos Apologeta ſanctiſſ. occubuit, de eo nihil agerent: ob eam ſc. cauſam, quam initio cap. IV. ubi ad Acta praefamur, explicavimus. Itaque inter Latinos primus, quod ſciam, Ado, mox Vſuardus S. Juſtinum in ſua Mrologia intulerunt. Sed tamen iidem pro Kal. Juniis diem XIII. Aprilis ei feſto aſſignarunt: quid in eo ſecuti, nondum ſcire licuit.

Ac ſane Romae in Eccleſia *S. Pudentianae* (qui nunc Titulus eſt Eminentiſſ. Card. Spinelli Archiep. Neapolitani) his temporibus die XIII. Aprilis fit Officium *S. Juſtini Philoſophi & Mart.* ritu Duplici. Tres Lectiones propriae (minime antiquae illae quidem, ſed recens compoſitae) recitantur: in quarum tertia illud legitur de Juſtini habitatione in Thermis Novatianis, aliter *Timothinis* nuncupatis: de quo copioſe egimus Cap. ſuperiore in Adnot. 55. In eodem Officio pulcherrima Oratio recitatur: quam huc attuliſſe non poenitebit. *ORATIO*.

Deus, qui parvulis primum, ac per eos ſapientibus myſteria tua revelare dignatus es: fac, intercedente beato JUSTINO martyre tuo (qui inſanam ſaeculi ſapientiam dedoctus, Chriſtum Crucifixum & diſcere meruit & docere) ut ſanam ſtultitiae Crucis doctrinam ſectando, vere ſapientes eſſe valeamus. Per eumd. Domin.

APPENDIX

Qua Hadriani ad Minucium Fundanum epiſtolae Latinus textus genuinus, quem olim S. Juſtinus exhibuerat, pro deperdito deploratus, ſoſpes ex Rufino & integer lectori ſiſtitur.

Euſebii IV. 8. locus cum Rufini verſione confertur. Quod recitata ab Rufino epiſtola textum primitivum contineat, quatuor argumentis conficitur. In id Reſcriptum, & Euſebianam ejus tranſlationem animadverſiones. Granio Sereno *verum nomen vindicatur. Hunc forſitan fuiſſe legatum non proconſulem. Quid* Relatio. *Euſebii textus corrigitur. Quid in judiciis ſit* Latrocinari, *et quid* κακουργεῖν. Vindicare IN aliquem, *elegans locutio.*

Ad calcem longioris Apologiae S. Juſtini hodiedum exſtat Hadriani ad Minucium Fundanum de non vexandis Chriſtianis epiſtola, Graeco perceleganti ſermone conſcripta. Hanc vero ab Juſtino ipſo de Latino in Graecum fuiſſe transfuſam, ut eam ſuo Apologetico Graece compoſito infereret, quivis facile exiſtimaſſet, niſi & ſtylus ab Juſtiniana dictione diſſideret, & niſi Euſebius eam interpretationem ſibi ipſe arrogaret, ſimulque prae ſe aperte ferret, ejus reſcripti exemplum ab Juſtino Latinis ipſis verbis, quibus

Digitized by Google

bus ab Hadriano contextum fuerat, fuiſſe propoſitum. Locus Caeſarienſis hiſtoriographi in IV. 8. ex Valeſii interpretatione talis eſt. *Refert praeterea idem Juſtinus, Imp. Hadrianum acceptis* (παρὰ Σερεννίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἡγεμόνος) *a viro clariſſimo Serenio Graniano proconſule* (71) *litteris, quibus monebat, iniquum videri, Chriſtianos nullo objecto crimine, tumultuoſis vulgi clamoribus gratificandi ſtudio indicta cauſa occidere, reſcripſiſſe Minucio Fundano Aſiae proconſuli, nequis poſthac ſine objectu criminis & legitima accuſatione condemnaretur. Cujus epiſtolae exemplum Latino, ut erat, ſermone conſcriptum* (propius a Graecis Euſebianis ſic verteres: *Latino, quem* [primitus] *habuit, ſermone retento:* nam Graece eſt, τὴν Ῥωμαϊκὴν φωνὴν, ὡς εἶχε, διαφυλάξας) *ibidem affert Juſtinus, praemiſſis interim his verbis: Ac nos quidem, inquit, tametſi ex epiſtola maximi &* (72) *nobiliſſimi Caeſaris Hadriani parentis veſtri jure poſtulare a vobis poteramus, ut judicia de Chriſtianis fieri ex ea formula, quam poſcebamus, juberetis: id tamen non tam idcirco poſtulavimus, quod ab Hadriano ita conſtitutum eſſet, quam propterea quod petitionem noſtram juſtiſſimam eſſe intelligimus. Atque ut in eo quoque verum a nobis dici perſpiciatis, exemplum epiſtolae Hadriani ſubjecimus, quod eſt hujuſmodi. Poſthaec idem Juſtinus ipſum exemplar epiſtolae Latino ſermone ſcriptum ſubjungit: quod nos prout potuimus, Graece interpretati ſumus hoc modo.* Ex quibus aperte vides Latinum ac primitivum epiſtolae exemplum ab Juſtino adſcriptum fuiſſe. Quandoquidem autem tam multa ex Euſebio deſcripſimus, non pigebit & Hadriani reſcriptum ex eodem huc afferre.

CAPVT IX. Epiſtola Hadriani, nequis Chriſtianorum indicta cauſa puniatur. *Aelius Hadrianus Aug. Minucio Fundano procoſ. ſalutem. Accepi litteras ad me ſcriptas a Serenio Graniano viro clariſſ. deceſſore tuo. Nec ſane mihi videtur res iſta abſq. diligenti inquiſitione praetereunda, ne forte Chriſtiani homines turbentur, & delatoribus calumniandi occaſio praebeatur. Igitur ſi provinciales palam adeſſe poſſunt petitionibus ſuis adverſus Chriſtianos, ita ut pro tribunali reſpondeant, in id unum incumbant, nec petitionibus ſoliſque clamoribus utantur. Etenim multo juſtius fuerit cognoſcere te, ſiquis accuſare voluerit. Quod ſiquis eos detulerit probaveritque contra leges quidquam agere, tu pro gravitate delicti in eos ſtatue. Sin mehercule calumniae cauſa iſtud intenderit; operam dabis, ut pro gravitate criminis in illum animadvertas. Et haec quidem de Reſcripto Hadriani.*

Quum autem Juſtinus, uti diximus, genuinum Latinae epiſtolae exemplum ſuae Apologiae intexuerit; quid cauſae fuerit, cur poſtmodum librarii ſpreto exemplari primitivo, Euſebianam Graecam interpretationem Juſtino adtexuerint infra augurari conabimur. At interim poſt renatas litteras ſuborta eſt illa virorum (73) eruditorum expoſtulatio, primitivum ejus reſcripti exemplum ſibi de manibus ereptum dolentium.

At equidem quum caſu in Hiſt. Miſcellae librum X. incidiſſem, ubi ea epiſtola Latine inſeritur ejuſmodi, quae Hadriani aevum minime dedeceret, coepi dubitare an non illa ipſa eſſet, de qua conclamatum fuerat. Quid enim? cetera addicebant omnia, hoc uno excepto, quod Paulus Warnefridus qui eam Miſcel-
lam

(71) Non *proconſule*, ſed potius *Legato*, ut infra dicemus.

(72) Mallem *Illuſtriſſimi Caeſaris*; neque id ob eam cauſam quod Ἐπιφανὴς magis reſpondet Latino *Illuſtris* quam τῷ *Nobilis*, quod alterum Graece eſt εὐγενὴς [id enim leve eſt] quam ne Hadrianus Aug. cum vocatis ad ſpem imperii [qui quidem paullo poſt Hadriani tempora *Nobiliſſimi Caeſares* inſcribi coeperunt] confundatur.

(73) Tillemontius in S. Juſtino artic. 6. ſe ex Graeco Euſebii hanc Adriani epiſtolam tradicturum profeſſus, hanc adjicit cauſam, *Puiſque l' on a perdu le texte original, que S. Juſtin avoit conſervé.*

Digitized by Google

lam VIII. ſaeculo conſarcinaſſet, minime idoneus ejus rei teſtis videretur. Itaque nihil prius habui, quam ut Euſebii Rufinianam interpretationem adirem: in qua eadem omnia Latina verba, atque in Miſcella, nactus, haud duxi amplius dubitandum, quin primitivum ejus reſcripti exemplar Aquileienſi presbytero redivivum debeamus: idque his maxime de cauſis.

I. Nec enim erat veriſimile, Rufinum, qui genuinum ipſum illius epiſtolae textum ab Juſtino depromptum ad manus habere poſſet, non ipſummet fuiſſe exhibiturum, ac ſpreto fonte limpidiſſimo, ex rivulo potius Euſebianae haud plane fidiſſimae translationis fuiſſe novam adhuc, uti fit, liberiorem interpretationem obtruſurum.

II. Deinde quum ibi Rufinus Euſebii interpretem ageret, tamen illa omnia Euſebii membra praeterit, quibus ille narrat, ejus reſcripti ab Juſtino quidem primitivum textum fuiſſe productum, ab ſe vero Graece converſum proferri. Nec alia aſſignari cauſa ejus omiſſionis poteſt, quam quod ea ſibi Rufinus ſupervacanea duceret, illum ipſum Latinum textum ab Juſtino depromptum inſerturo. Confer quae infra ex Rufino adſcribemus cum ſupra recitato Euſebii loco, & Adnot. 79.

III. Adhaec Rufinianum Hadriani reſcriptum non niſi primitivum eſſe, planiſſime dictio univerſa demonſtrat, cum Hadriani quidem aevo mire conſentiens (id quod infra lector tum ex epiſtolae contextu per ſe ipſe perſpiciet, tum etiam ex ibi ſubjectis animadverſionibus) a cetera vero Rufini oratione, qua in Euſebio traducendo utitur, longiſſime aberrans.

IV. Poſtremo ſicui adhuc quis ſcrupulus haeſerit, rogo, ut quae mox apud eumdem Rufinum cap. XII. ſequitur Antonini ad Aſiae communia epiſtola (quam, ut pote ab Juſtino Apologiae [74] ſuae non ſubjectam, certum eſt Rufinum ipſum de Graeca Euſebii translatione in Latinum traduxiſſe) cum Hadriani reſcripto conferat: plane reperiet tranſiri, quod ajunt, a Dorio ad Phrygium: adeo multa in Antoninianae epiſtolae translatione ingenii Rufiniani (75) indicia ſe produnt. Cetera quae huc pertinent, ex ipſius Hadrianei reſcripti contextu, & ibi adnotatis mox intelligentur. Ceterum quum non ſit dubium, quin Valeſius Rufinianam Hadriani epiſtolam (76) ob oculos habuerit; quid cauſae fuerit, cur tale nihil viro [illegible] ſuboluerit, eſt quod mirer. Nam de Scaligero (cui hoc ipſum latuit, plura ceteroqui de hoc reſcripto adnotanti in Animad. Euſeb. num. MMCXL.) minus miror. Nec enim vir ſagaciſſimus tunc de Rufino in conſilium adhibendo cogitavit.

Verum quid morae eſt, quo minus totum illum exhibeam Rufini locum, qui Euſebianis ſupra ex Valeſii interpretatione recitatis reſpondet? Is igitur libri quarti extremo capite VII. haec (*) poſuit.

Sed

(74) Nec Antonini veram epiſtolam ab Juſtino ſuae Apologiae fuiſſe ſubnexam, neque ſpuriam illam alteram M. Aurelii; ſed utramque ab aliena manu acceſſiſſe, nemo hodie dubitat: de quo infra nonnulla adſpergemus.

(75) Cujuſmodi ſunt illae locutiones: *Animam ponere pro Deo*, quod biblicum eſt. Et, *In omni tempore, quo de talibus ignoratis*. Rurſus illud, *Venerabili* [quod in Euſebio eſt θειοτάτῳ] *patri noſtro* Hadriano. Adhaec, *Nihil moleſtiae hujuſcemodi hominibus generarent*. Necnon, *Aliquid adverſum Rom. regni* (pro imperii) *ſtatum moliri*. Poſtremo *Reus poenae ipſius, quam objecit* (atqui non poena, ſed crimen objicitur: ἔνοχος δίκης Euſebius poſuerat) *exſiſtat*. Mitto ſubtiliora quaedam, ne faſtidioſior videar.

(76) Quandoquidem plurimas epiſtolae a Rufino recitatae Latinas locutiones Valeſius in eam quam ipſe ex Euſebio Latine vertit, haud dubie transludit.

(*) Editionem Rufini Lugdunenſem anni 1526. ad manus habui.

Sed & idem ipſe vir (Juſtinus) *ſcribit Adrianum principem, ſuſceptis a Serenio Graniano* (77) *clariſſimo viro praeſide* (78) *litteris, in quibus de Chriſtianis percontabatur, reſcripſiſſe, quod non eſſet juſtum*

(77) Rufini Lugdunenſis editio, qua uſus ſum, tum heic, tum initio reſcripti, pro *Graniano* (quod rectum eſſe volunt) erat *Gratianus*. Ibidem in titulo Epiſtolae erat *ad Minutium Fundanium* pro *Minucium Fundanum*. Sed & ex ead. epiſtola complures ſuſtuli Lugdunenſis editionis mendas ope Hiſtoriae Miſcellae.

Jam vero quod dixi, cum vulgo putari ſcribendum eſſe *Serenium Granianum* [quo modo in Euſebio & Juſtino legitur] de eo valde dubito, neque ob id ſolum, quod in Hieronymiano Euſebii Chronico, & Paulo Oroſio *Serenus Granius* is vocatur, verum ob id potius, quod in Gruteriano marmore pag. 533. 6. occurrat quidam M. GRANIVS SERENVS MILES. Qui etſi cum hoc noſtro nihil commune habeat; tamen ſatis inde intelligitur, & gentem *Graniam* inter Romanas fuiſſe, & in ea gente extitiſſe qui *Sereni* cognomen ferrent; ita ut ex ea *Graniorum Serenorum* familia oriri noſter potuerit. Qui quod turbato ordine *Serenus Granius* vocaretur, id non inuſitatum fuit, maxime Graecis; quibus familiare eſt cognomen nomini gentilitio praeferre: quod & Latini interdum aſſolent.

(78) In Graeco Euſebii erat, *παρὰ Σερεννίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἡγεμόνος*: quod optime Rufinus in eum quem vides modum tranſtulit. Nam *ἡγεμὼν* & *Praeſes* unum idemque ſignificant [in Gloſſis *ἡγεμὼν* eſt *Praeſes*] & utrumque quorumlibet rectorum provincialium commune nomen eſt. Et laudat quidem hoc Rufini interpretamentum Valeſius, nec tamen ſequitur, quippe interpretatus, *A viro clariſſimo Serenio Graniano proconſule*. Inſederat enim viro ſummo opinio, Granianum Aſiae proconſulem fuiſſe, quippe quem Hadrianus initio reſcripti *deceſſorem* Fundani vocet.

Atqui etiamſi Granianus hic re vera proconſularibus inſulis inſignitus fuiſſet; tamen ſequi auctorem ſuum Valeſius debuiſſet, cui ſatis fuerat illum *ἡγεμόνα* h. e. *praeſidem* *γενικῶς* nuncupare. Nec enim fido interpreti, ſi ſapit, quidquam de ſuo admetiri licet; maxime quum ea res non tantum infida ſit, ſed & plena periculi. Quid ſi enim Granianus non uti proconſul, ſed alio jure ac titulo Aſiae praefuiſſet?

Adde quod non ignotum viro magno fuit, Granianum hunc in Hieronymiano Euſebii chronico *Legatum* vocari. Locus ſic habet pag. 167. num. MMCXL. *Serenus Grannius LEGATVS vir apprime nobilis* (*Vir clariſſimus* verti debuit; qui dignitatis titulus erat) *litteras ad Imperatorem miſit, iniquum eſſe dicens clamoribus vulgi innocentium hominum ſanguinem concedi, & ſine ullo crimine, nominis tantum & ſectae reos fieri. Quibus commotus Hadrianus Minutio Fundano proconſuli Aſiae ſcribit, non ſine objectu criminum Chriſtianos condemnandos. Cujus epiſtolae uſque ad noſtram memoriam durat exemplum.* Nec aliter in Pauli Oroſii hiſtoria Serenus iſte quam *Legatus* inſcribitur. Quod argumento eſt, Euſebium in ſuo Graeco chronico non *ἡγεμόνα* (qua generali voce in Hiſtoria Eccl. utitur; itemque ſive Georg. Syncellus, ſive quicumque is fuit, cujus Graeca Scaliger huic loco Hieronymianae translationis in *Συλλεγομένοις* Graecis oppoſuit) appellaſſe hunc Serenium Granianum, ſed *πρεσβευτὴν*, *legatum*. Alioqui quo ore Hieronymus pro *ἡγεμόνι* h. e. *Rectore*, peculiare & inſolens eo tempore *Legati* nomen appendiſſet? Etſi, fateor, aliunde ſcire hoc Hieronymus poterat, Granianum (quem *Granium* vocat) legati nomine Aſiae praefuiſſe. Multa autem incidere potuiſſe, cur interdum legati ſine proconſule provinciam, populi Romani nomine, obtinerent, non nunc primum ex hoc Graniani exemplo diſcimus, ſed jampridem a viris eruditis obſervatum fuit. Nihil igitur erat, cur Valeſius Hieronymum erroris inſimularet, quod Serenium hunc *legatum* dixiſſet, deque Scaligero miraretur, quod non eum errorem in Hieronymo ſuo notaſſet: quum contra agnoſcere debuiſſet, Stridonenſem noſtrum ſive *πρεσβευτὴν* in eo Chronici loco reperiſſe, ſive, ſi *ἡγεμόνα* ibi legit, aliunde ſciviſſe, Granianum non alio quam legati nomine ei provinciae praefuiſſe. Quibus intellectis, jam illa etiam Valeſiana argumentatio concidit [Fundani, inquit, Granianus *Deceſſor* in Hadriani epiſtola vocatur; ergo uterque proconſul fuit] nam quibus de cauſis legatus loco proconſulis regere provinciam poterat, ex eiſdem & legato proconſul ſuccedere dicebatur.

Digitized by Google

ſtum Chriſtianos nullius criminis reos abſque judicio legibuſque puniri: Simul & exemplum epiſtolae ipſius ſubjicit continentis hunc modum(79).

Capitulum VIII. De Epiſtola Adriani quae perſecutionem in noſtros parumper repreſſit.

Exemplum epiſtolae imperatoris Adriani ad Minucium Fundanum proconſulem Aſiae.

Accepi litteras ad me ſcriptas a deceſſore tuo Serenio Graniano clariſſimo viro, & non placet mihi relationem (80) ſilentio, praeterire, ne & (81) innoxii perturbentur,& calumniatoribus (82). latro-

(79) Confer Euſebiana huic loco reſpondentia; ex quibus animadvertes, Rufinum iis omnibus ſuperſediſſe, quibus monetur lector, ab Juſtino primitivum reſcriptum afferri, id vero ab Euſebio Graece verſum proferri. Quae omnia idcirco ſecurus omiſit Aquilejenſis, quod genuinum ipſum Hadriani textum ab Juſtino petitum depromptum iret.

(80) Hinc diſcimus, quam poſterior aetas *Suggeſtionem* vocabat, eam aevo Hadriani *Relationem* fuiſſe nuncupatam. Et quidem quod *Relatio principi facta* tantumdem ſit quod *Suggeſtio*, ex Gloſſis antiquis elicitur, in quibus *Suggeſtio* eſt ὑποβολὴ aut ἡ ἀναφορὰ πρὸς βασιλέα [*Relatio ad Imperatorem*] ἢ ἄρχοντα. Ceterum praeter has Gloſsas, nunc primum in hoc Hadriani reſcripto *Relationem* eo ſignificatu uſurpari reperio: neque id porro inepte; nam ad earum *relationum* ſimilitudinem dicebatur, quae in ſenatu a conſulibus (aut quicumque jus relationis haberent) ſiebant. Alioqui judiciali notione *Relatio* erat *mutua accuſatio*, l. 5. D. de publ. judic. Quo pertinet id quod in vet. Gloſſis *Relacio* eſt ἀντεπιφορά. Vnde & quid ſit ἀντεπιφορὰ (ignotum lexicis nomen) diſcis.

At Euſebius parum fortaſſe tenens, quid Hadrianus *Relationem* vocaſset, generali πράγματος (*rei*) vocabulo uſus fuit: *οὐ δοκεῖ μοι οὖν τὸ πρᾶγμα ἀζήτητον καταλιπεῖν*, *Non videtur res non inquiſita mihi eſſe relinquenda*.

(81) Iſtud *Et* [quod a Rufini editione Lugdunenſi aberat] ex Miſcella (in cujus editionibus omnibus reperitur) reſtitui. Quod ceteroqui neceſsarium eſse, non tantum locus ipſe admonet, ſed & Euſebii interpretatio μήτε h. e. *Neque*, aut [quod tantumdem eſt] *Ne et*.

Jam vero pro eo, quod ſequitur, *Innoxii*, in Euſebio eſt *οἱ ἄνθρωποι*, *homines*. Quod quia nimis vagum videbatur, Valeſius *Chriſtiani* de ſuo addidit, *Ne forte & Chriſtiani homines turbentur*. At mihi non eſt dubium, quin Euſebius ἀθῷοι [*inſontes*] ſcripſerit, quod poſtea in ἄνθρωποι degeneravit. Etſi autem ἀθῷος elegantiori Graeciae fuerit *Impunis*; tamen quia ea vox in Graecis Bibliis pro *Innoxio* ſaepe ponitur; hinc ea paſſim eodem ſignificatu Chriſtianis uſurpata fuit. Vnde in Cyrilli Gloſſis ἀθῷος non aliud quam *Innocens* redditur.

(82) *Latrocinandi* eleganter pro *Inſidiandi*. Quid ſit porro in judiciis *Latrocinari*, oſtendit Tullius pro Roſc. Am. c. 22. *Putares heic latrocinium futurum*: nempe Roſcium per vim & inſidias damnatum iri. Salluſtius in Jug. *Furtim & per latrocinia ... ad imperia & honores nituntur*. Notum eſt in Eccleſiae hiſtoria quid ſit *Latrocinium Epheſinum*. Ceteroqui γενικῶς *Latrocinari* eſt facinoroſe vivere. Cic. in 2. in Catil. *Latrocinantem ſe interfici mallet, quam exſulem vivere*. Et Euſebius quidem hanc generalem notionem ſecutus videbatur, utpote interpretatus κακουργίας. Sed & viciſſim Euſebianum vocabulum ex generali peculiare latronum evaſit. Lucae XXIII. 32. 33. 39. κακοῦργοι dicuntur, qui Interpreti *Latrones*. Nec aliter apud ſcriptores elegantiſſimos. Apud Thucydidem lib. IV. κακουργεῖσθαι tantumdem Scholiaſti eſt quod λῃστεύεσθαι. Idem lib. 2. τὸ μὴ λῃστὰς ... κακουργεῖν τὴν Εὔβοιαν, *Ne latrones ... praedarentur Euboeam*. Eidem lib. 1. οἱ ἐκ τῶν νήσων κακοῦργοι ſunt *latrones inſulani*.

At vero quod *Latrocinari* hoc loco ſit illud, quod initio diximus, nimirum clam & cuniculis aliquem in judicio evertere, ex eo quod ſequitur, poteſt intelligi: *Si EVIDENTER provinciales huic petitioni ſuae ADESSE valent .. ut pro tribunali eos arguant*: cujus contrarium erat *latrocinari*; quandoquidem ſine objectu criminum, *precibus* tantum & *acclamationibus* in eos graſsabantur.

Digitized by Google

latrocinandi tribuatur occaſio. Itaque ſi evidenter provinciales huic petitioni ſuae adeſſe (83) valent adverſum Chriſtianos, ut pro tribunali eos in aliquo (84) arguant, hoc eis exſequi non prohibeo. Precibus (85) autem in hoc ſolis & (86) acclamationibus uti, eis non permitto. Etenim multo aequius eſt, ſi quis volet accuſare, te cognoſcere de objectis. Si quis igitur accuſat, & probat adverſum leges quidquam agere memoratos homines, pro merito peccatorum etiam ſupplicia ſtatues. (87) Illud mehercle magnopere curabis, ut ſi quis calumniae gratia quemquam horum poſtulaverit reum, in (88) hunc pro ſui nequitia ſuppliciis ſaevioribus vindices.

Nunc illud breviter, qua poſſumus, auguremur, ecquid cauſae fuerit, cur ex Juſtini exemplaribus Latinum Hadrianei reſcripti *ἀντίγραφον* (*exemplum*) exciderit; ſeu cur librarii poſthabito *αὐτοφυεῖ* (*genuino*) ejus textu, Euſebianam interpretationem ejus loco ſubrogaverint.

Jam primũ omnium, ecquando primum ea in Juſtino jactura facta fuerit, non eſt dictu facile. Certum tamen eſt, non tantum IV. ineunte ſaeculo, quando Euſebius ſuam elucubrabat Hiſtoriam, ſed & eodem finiente (quo maxime tempore eamdem Rufinus inferebat in Latium) pri-

(83) Pro *Adeſſe valent*, Euſebius *δύνασται διισχυρίζεσθαι* h. e. *contendere poſſunt*; quum contra non aliud ſibi voluerit Hadrianus, quam *praeſentes adeſſe & coram accuſare ſuſtinent*. Nam certe *Valent* heic non eſt aliud quam *Suſtinent*.

(84) In hac tota ſententia mentem potius principis pro more ſuo aucupatur, quam verborum veſtigia premit Euſebius.

(85) *Preces* vocat, quas *Poſtulationes* civiliore vocabulo dixiſſet. Verum jam eo ventum fuerat, nihil ut judices aut principes populare aut ex aequo loco agerent dicerentve. Hinc porro ut alia plura, ſic *Precum* & *Supplicationum* ambitioſa vocabula fluxerunt. *Supplicationes* ac ſaepius *Preces* in libris juris ſunt deſideria libellis, quae imperatori porriguntur, comprehenſa. Exempla ſunt paſſim obvia tum in Pandectis, tum potiſſimum in utroque Codice: quo & Juſtinianei codicis titulus ſpectat *De precib. Imperat. offerendis*. Sed & *preces* ſine libello ſolis clamoribus concipi interdum conſuevisse, non eſt dubitandum; idque hic locus abunde docet.

(86) De gentilium acclamationibus Chriſtianos ad ſupplicia poſcentium vide heic Valeſium. Res eſt ceteroqui ſatis trita.

(87) Eleganter hoc loco Euſebius: *ὡς μὰ τὸν Ἡρακλέα ἴσως . . . τούτο προσνέμοις* &c. ubi *ὡς* [pro *Quod* uſurpatum] refertur ad ſequens *εἰ*, *Quod ſi*. Vertes igitur: *Quod ſi quis mehercule . . . hoc intenderit*. Mox ibid. in Euſebio ſequitur, *διαλάμβανε . . καὶ φρόντιζε* h. e. *conſultabis curabiſque*. In Cyrilli Gloſſis *Διαλαμβάνω* eſt *Diſcepto*, & in vet. Onomaſtico *Διαλαμβάνειν* eſt *Commentari*. Poſſis reddere idem verbum etiam *Diſudicare*.

(88) Elegans ſyntaxis, *Vindicare IN*, pro *Animadvertere*: quod antiquos uſurpaſse Diomedes notavit lib. I. in hunc modum: *Hoc verbum non pro DEFENDO veteres dicebant, ſed pro ANIMADVERTO & PVNIO. Vt Salluſtius* [exſtat in Jugurth. in extrema C. Memmii concione]: Niſi vindicatum fuerit in noxios. *Et in Catilina* [cap. 9.]: Vindicatum in eos, qui contra imperium pugnaverant. Haec Diomedes. Sed & haud diu ante Hadrianum etiam Tacitum eodem ſignificatu & conſtructione in IV. Hiſtoriarum [quibus eũ volunt ſub Trajano principe operam navaſse] cap. 45. ſcripſiſse reperio: *Et cognita cauſa, IN convictos vindicatum*. At Florus etiam alterum accuſativum criminis puniti addit lib. II. cap. 6. ſect. 55. *Coepit . . Italiae ſuae clades IN Africam vindicare*. Simili modo Juſtinus lib. 37. cap. 3. extremo: *Facinus IN auctores vindicavit*. Vbi non recte Schefferus mavult, *In auctore*. Haec eo ſubtilius enotavi, ut vel ex hac una locutione [a qua cetera non abludunt] hujus epiſtolae dictionem auctorem ſuum non dedecere, intelligas.

Digitized by Google

primitivum Hadriani reſcriptum adhuc in calce Juſtinianae Apologiae obvium fuiſſe. Nam ni ita foret ; Aquilejenſis interpres illud ex Graeco Euſebii Latinum feciſſet ; nec ſuarum partium duxiſſet, ut, ipſe cetera parum diligens, vetera tabularia excuteret, ſicubi primitivum contextum nanciſceretur. Vtinam vero & uſque ad Pauli diaconi tempora id monumentum in Juſtino ſuperfuiſſe, praeſtare poſſim. Nam quum is vergente VIII. ſaeculo Latinum ejus epiſtolae exemplar lib. X. Hiſt. Miſcellae inſeruit, id illum ex Rufino mutuatum, non dubito. Imo non alia Paulo huic Aquilejenſi diacono cauſa fuit, cur, tot illuſtribus Hadriani actis ſilentio praeteritis, hanc tamen ejus epiſtolam recitare integram geſtierit, quam quod eam olim Rufinus ejuſdem Eccleſiae presbyter in hiſtoriam a ſe tranſlatam conjeciſſet. Itaq. inter Rufini & Pauli, opinor, tempora ex Juſtini apologia deperiiſſe Latinum Hadriani reſcriptum oportuit.

Cauſa vero flagitii haec maxime librariis, ni fallor, fuit. Ea Hadriani epiſtola ad apologiae Juſtini calcem ita ſubnectebatur, ut Latinis quidem verbis decurreret, characteribus vero Graecis tota perſcripta eſſet. Sic enim antiquos factitaſſe, hodiedum in vetuſtiſſimis exemplaribus cernitur, ſive Latinis in quibus Graecorum loca Latinis elementis notantur, ſive Graecis in quibus Latina verba aut formulae Graecis characteribus exarantur. Poſterius hoc poteſt & in Graecis JCtis quivis hodie perſpicere, apud quos Latinae pluſculorum verborum formulae ita inſeruntur, ut tamen Graecis litteris exprimantur. Id vero dum faciunt, incredibile dictu eſt, quam foedis interim erroribus ſcateant, ſive ſcriptorum parum Latine ſcientium, ſive deſcriptorum indoctiſſimorum vitio id acciderit. Nec alia certe fortuna Hadrianei reſcripti in Juſtini codicibus fuit ; in quo deſcribendo quum, Graecis librariis portenta ſemper immaniora cumulantibus, eo tandem ventū fuiſſet, ut nec caput neque pes, ac nemo vel Latine eruditiſſimus exſiſteret, qui, tamquam Punicos Plautini Poenuli verſiculos, ſic Latinam Hadriani epiſtolam exponere Latine ſuſtineret ; ad id demum remedii, quod & factu facillimum & Graecis lectoribus multo gratiſſimum videbatur, res rediit, ut pro reſcripti Latino illo inextricabili labyrintho, Euſebiana clariſſima atque elegantiſſima interpretatio Apologiam Juſtini clauderet: idque tanto convenientius, quanto & idem ceteri Patrum Graecorum factitaſſe reperirentur ; quorum commentariis Latinorum loca haud aliter quam Graece reddita inſpergi ſolent; ut ex Euſebio paſſim, & ex Actis Conciliorum animadvertitur.

Poſtquam autem id fieri coepit ; multo etiam longius amanuenſium audacia progreſſa fuit. Qui quum animadverterent, in eodem Euſebio, unde Hadriani ad Fundanum litteras deſcripſiſſent, mox ſequi alteram Antonini ad Aſiae communia ejuſdem argumenti epiſtolam; putarunt ſe lectorem demerituros, ſi hanc etiam ibi admetirentur. Quaſi vero ea epiſtola ibi locum vindicare ſibi poſſet, quam neque Juſtinus pollicetur, quaeq. tunc nota Juſtino eſſe non potuit, quippe illius apologetico poſterior. Imo ne hac quidem tenus audacia ſtetit. Nam poſtremo neſcio quis Graeculus inventus eſt, qui M. Aurelio, ſcriptori Graece elegantiſſimo, epiſtolam ineptiſſimam ſupponeret, qua invitum imperatorem tum pluviae miraculum, tum & de Quadis victoriam precibus Chriſtianorum (id quod ceteroqui veriſſimum erat) acceptam referentem induceret ; quaſi ſi vero actum de Religione Divina eſſet niſi Graeculus ex Caeſare nolente (imo & id prodigium Jovi pluvio palam tribuente) tam prolixum teſtimonium extudiſſet. Et is quoque pannus Juſtini purpurae ultimo loco adſutus fuit. Ac de genuino Hadrianei reſcripti textu plura jam quam neceſſe fuit.

Digitized by Google

II P S ERASMI MAR ET PETRI

HOc e. *Paſſio S. Eraſmi Martyris & Petri*. Cur Eraſmo expreſſe titulus *Martyris* [ſatis alioqui per notam *Paſſionis* deſignatus] ſubjungatur, poſtea viderimus. Nunc de ambobus hoc in commune monebimus, Martyres hoſce omnino diſpares eſſe; nec ullam inter eos intercеſſiſſe ſive certaminis, ſive quamvis aliam [praeter diei unius triumphalis, etſi facile non in eumdem annum incurrentis] ſocietatem. Nam *Paſſionis* nota [non heic temere, ſed cum judicio poſita] ad ambos pertinet, ſive eodem hoc die paſſos, ſive forſitan tumulatos, uti videbimus.

Et Eraſmus quidem tum in Hieronymianis Mrologiis & Rabano hoc die ſignatur, tum & in ejus Actis [apud Henſchenium ad hunc diem pag. 216. ad finem] diſerte *caelum penetraſſe quarto Nonas Junii* dicitur: etſi in aliquibus Mss. *tertio Nonas* legi moneat Henſchenius, id quod ſecuti videntur Auctor Romani Mrologii parvi, Ado, Vſuardus, atque Notkerus, ut & Graeci in Synaxariis quibuſdam, ac poſtremo Fuldenſe Mrologium apud Cl. Georgium ad Adonem. Verum ſicubi in notanda Paſſione aut Depoſitione uno alterove die variatur, id eo pertinet, quod alii diem emortualem, alii ſepulturae ſpectaverint: uterque enim dies *Paſſio* in Martyribus, aut *Depoſitio* in Confeſſoribus vocabatur. Id quod tum in aliis a me ſaepe adnotatum fuit, tum in eo qui ſequitur *Petro* poteſt intelligi.

Nam *Petrus* una cum *Marcellino* in Actis [apud eumdem Henſchenium ad hunc diem p. 173. ad finem] a Lucilla ſepultus dicitur *ſub die quarto Nonas Junias*; & tamen is dies tum in hoc marmore, tum alibi paſſim pro triumphali habetur. Atque haec de utroque communiter dixiſſe ſufficiat. Nunc ſeorſum de ſingulis.

PARS PRIOR
De S. Eraſmo.

S. Eraſmi Acta jam olim Mombritius mox & Surius ediderant; quae poſtremo Henſchenius cum Mss. quotquot aſſequi potuit, & editis collata in alterum Junii diem intulit. Quumque ſcripti codices mire inter ſe diſcordent; nullus tamen ad hunc diem codex inventus eſt, qui eа Acta non portentis & incredibilibus narrationibus inquinatiſſima proferat (ut merito ea Tillemontius *excellemment mauvais* appellaverit) praeter breviſſimum compendium, quod in antiquo Breviario Capuano, quod penes me eſt, hoc die reperi: quod compendium (ex veris olim Actis, uti ſuſpicor, derivatum) ad finem hujus capitis dabimus. Cujuſcumque tamen modi cetera Acta vulgata ſunt, antiquiora tamen Martyrologiis IX. ac X. ſaeculi eſſe (89) volunt, quum ex illis Actis Rabanus, Ado, Vſuardus, Notkerus ſua elogia decerpſiſſe videantur.

Nunc illud eſt excutiendum, cur in hiſce marmoreis Tabulis [in quibus *Martyris* titulus, praeſertim praecedente nota *Paſſionis*, paſſim alibi omittitur]

(89) Ex Rabani tamen & Adonis elogiis [nam Vſuardus, utpote utroque brevior, minutias negligit] facile perſpicitur, eos ita quae nunc habemus Acta ad manus habuiſſe, ut tamen prorſus eadem non triverint. Nam quod in Rabano legitur in priore certamine, *Mortuos ſuſcitavit, & multos debiles ſanavit*, id ab hodiernis abeſt: niſi quod poſt diſceſſum ex Antiochia mortuus unus ſuſcitatur non in priore certamine, ſed in Illyrico. Item quod in Adonis elogio ad finem ſcribitur, Eraſmum in Campania *plurimos ſive in fide roboraſſe, ſive ad fidem convertiſſe* [quod & in Elogio Breviarii Capuani infra a me recitando legitur] id totum non tantum ab hodiernis abeſt, ſed & in eis contrarium legitur, quia *ſediſſe in civitate Formiana ſeptem diebus* dicitur [intra quos quid praeclari gereret?] ac demum obiiſſe. Ex his & aliis potes animadvertere, Acta illa quae Martyrologis patuerunt, alibi copioſiora fuiſſe, ſicuti & alibi contra haud dubie parciora.

MARtyris notam ſubjungere curae fuerit; praeſertim quum is poſt tormenta alibi ſuperata, tandem ἀναιμωτὶ [*ſine ſanguine*] in Campania quieverit. Ac mihi quidem ob hanc ipſam cauſam, quod is in pace quieverit, & tamen ab omnibus uti Martyr coleretur, videtur antiquitas dedita opera id obſervaſſe, ut *Martyris* titulum numquam non ei ſubtexeret. In quo quidem praeivit Hieronymi Mrologium, in cujus Lucenſi apographo ſic annuntiatur id feſtum: *In Campania Eraſmi Martyris*: etſi raro admodum iſtud *Martyris* additamentum in Hieronymianis reperias, certe quia non niſi Martyres [pauciſſimis confeſſoribus exceptis] in ea inferri moris fuit. Deinde idem titulus nec a ſequentibus Mrologis omiſſus fuit. Acta vero ubi de pacato obitu loquuntur, tamen id quoque *Paſſionem* vocant: *PASSVS eſt* (ſic enim apud Mombritium legitur) *beatiſſ. MARTYR Eraſmus quarto Non. Jun.* At Ado: *Vocante Domino, Martyrio clarus, ſancto fine quievit*. Rabanus: *Ad extremum cum palma martyrii ad aeternam vitam migravit*.

De antiquis S. Eraſmi Eccleſiis ac Monaſteriis, praeſertim in Campania Romana, videatur poſt alios Cl. Georgius ad Adonem die craſtino.

Hujus vero cultus poſt has marmoreas Tabulas Neapoli diu perduravit; ſignatur enim hoc die in Kalendario Neapolitano Ms. quod veteri Rituali praemittitur. Affert praeterea hoc die Henſchenius in Comm. praevio num. 6. quaedam cultus Neapolitani & Reliquiarum Neapoli cultarum ex Caeſare de Engenio documenta: quae iterum repetere non eſt opus. De cultu vero Capuae adeatur Mich. Monachus p. 510. ubi eum in Kalendariis, Mrologio ac Breviario Capuanis ſignari tradit. Ibidem habuiſſe ſe teſtatur Acta S. Eraſmi integra manu exarata: quorum exemplum ad ſe Capua tranſmiſſum fuiſſe, laetatur Henſchenius n. 1. unde animadvertes, ea vulgatis nihilo meliora fuiſſe. De cultu Siculo haec habet Canonicus Joannes de Joanne (in de *Div. Siculor. Offic.* pag. 363.) *Die 2.* (Junii) *omnia Eccleſiae Siculae monumenta exhibent SS. Marcellinum presb. Petrum exorciſtam, & Eraſmum Epiſcopum*.

Nunc quod ſupereſt, fidem liberabimus noſtram, atque Actorum S. Eraſmi breviſſimum compendium huc comportabimus, quod hoc die prima Lectione comprehenſum (nam ſequentes duae ſunt de SS. Marcellino & Petro) reperi in Breviario Capuano his verbis.

Beatus Eraſmus Epiſcopus, perſecutionem in Chriſtianos ſeviſſimam expaveſcens: cum per ſeptem annos in monte Libano, corvis eſcam ſibi divino nutu miniſtrantibus, latitaſſet: ad patriam Antiochiam eſt reverſus. Qui tentus a (90) *Diocletiano, diverſis tormentis* (91) *affligitur, & immenſo ferri pondere conſtrictus, in obſcuriſſimo carcere retruditur. Vnde ab Angelo ereptus, Campaniam pervenit. Vbi cum plurimos jam credentes confirmaſſet* (92) *multoſque ad Deum convertens, unda ſacri baptiſmatis purificaſſet: vocante Domino, martyrio clarus, ſancto fine quievit.*

Vides

(90) Hoc eſt ex vi edicti Diocletianei comprehenſus.

(91) Non ab ipſo Diocletiano praeſente ac pro tribunali ſedente, ſed a rectore provinciae.

(92) Hoc totum cum hodiernis Actis [in quibus ſeptimo poſt adventum in Campaniam die moritur] pugnare, non item cum iis, quae Ado ad manus habuit, dictum eſt ſupra in Adnot. 89. Nec quidquam fuit veriſimilius, quam Eraſmum non ideo tam longum iter emenſum, ut in Campania potius, quam in Syria exuvias deponeret, ſed ut S. Epiſcopus plurimas animis Deo lucraretur.

: Vides in hac Actorum epitome omnia moderata & apprime credibilia. Nulla tormentorum inauditorum, & tamen cum ludibrio Imperatoris Diocletiani ſuperatorum, atrocitas: nulla in Imperatorem convicia: prodigia (quorum in vulgatis Actis inepta prorſus profuſio cernitur) nulla, praeter corvi miniſterium, & quod per Angelum eripitur a vinculis, quae duo nec inuſitata ſunt, nec in hoc thaumaturgo [93] Pugile incredibilia: adhaec nulla quadragenorum millium ſubita ad Fidem converſio: nihil de ejus [94] miro ex Syria in Illyricum adventu, ubi Martyr cum Maximiano ſaeviente congredi (quaſi vero eas quoque partes ſibi Principes ſumerent, ut praeter decorum, Martyrum judiciis & cruciatibus praeeſſent) eumque ſaepius ac turpiter ſuperare fingitur: nihil poſtremo de Archangelo Michaele eum in carcere conſtrictum ex Illyrico in Campaniam mirabiliter deducente. Dixeris fortaſſe, non eſſe mirandum, ſi Lectionis hujus auctor compendio ſtudens a tantula hac epitome ἄπιστα (*incredibilia*) omnia reſecuerit, etſi ea ab ipſo fonte, unde haec pauca derivavit, non abeſſent. Atqui reſpondeo, ſi hujus Lectionis elogium cum Actorum compendiis, quae ex Rabano, Adone, Vſuardo habemus, conferantur, facile cerni quid diſtent aera lupinis. Itaque mihi videtur Lectionis Breviarii Capuani auctor ſinceriora Acta ad manus habuiſſe, ex quibus ſpecimen illud ſuum edidit. Sive ut clarius dicam: quamdiu veteris Capuae ſtetit Eccleſia, Acta probata S. Eraſmi (quippe cujus corpus vicina in Eccleſia requieſceret) penes ſe haud dubie habuit, quae in ſacris conventibus legebantur. Itaque ubi tandem ad Breviariorum uſum ventum fuit; quum Lectio brevior conſarcinanda eſſet, eadem illa inculpata Acta conſarcinatori praeſto fuerunt: quae Acta poſtmodum intercidiſſe, dolendum eſt.

Nec illud porro diſſimulaverim, quod Graeci in Baſilii Menologio ad finem dici X. Maii quemdam Martyrem Eraſmum proponunt, quatuordecim ſociorum commilitio celebrem, quos Puteolis obtruncatos narrant. Locus ſic habet: Ἐν Ποτιόλοις ἀπήχθησαν &c. *Puteolos abducuntur* . . . ubi *Eraſmus cum ceteris quatuordecim obtruncatus fuit*. Sed utrum is cum hodierno aliquid commune habere poſſit, doctiores viderint. Atqui hoc ſaltem conjicere poſſumus, quas S. Eraſmi Reliquias Neapolitani (apud Caeſarem de Engenio & ex eo Henſchenium) coluiſſe dicuntur, eas ad Puteolanum potius (ſi modo ullus Puteolanus Eraſmus a Formiano diverſus in rerum natura fuit) quam ad Formianum Eraſmum eſſe referendas. Ac de Eraſmo hactenus.

PARS

(93) S. Eraſmum Bollandiſtae ad hunc diem & alibi inter *XV Sanctos Auxiliatores* recenſeri, teſtantur: quae laus ei a miraculorum multitudine parta, facit ut minus incredibilia ea duo miracula videri debeant, praeſertim non inſolita. Poſterius certe de liberatione a vinculis etiam in hujus diei Martyrib. Petro & Marcellino in eorum Actis num. 3. & 8. legitur.

In hujus autem miraculi narratione Acta vulgata plena ſunt fabuloſis circumſtantiis: quod videbis, ſi tanti res erit, num. 6. Vbi & locus videbatur mendoſus. Sic enim poſt medium ejus ſectionis nunc legitur: *Imperator currens ad carcerem, ſignaturam annuli invenit* [nam ſupra dictus fuerat *annulo ſuo ſignaſſe oſtia carceris*] *cumque deſignaſſet* &c. Quod videbatur corrigendum *Reſignaſſet*. Verum cave mutes. Nam in Veterib. Gloſſis ſic reperio: Ἀποσφραγίζω. *Abſigno, Deſigno, Reſigno*: quae ſunt omnia ſynonyma.

(94) Itinera Eraſmi ex Antiochia Syriae in Illyricum, mox hinc in Campaniam [etiam ſi portentoſas circumſtantias reſecueris] adeo incredibilia viris doctis viſa fuere, ut eis in mentem venerit duos Eraſmos adſtruere, Antiochenum unum, Illyricianum aut Italum alterum. de quo vide Tillemontium tom. V. Not. 1. in S. Eraſmum. At ex Antiochia in Campaniam facillima & uſitata paſſim navigatio erat; nec Angelo duce itineris opus habuit. Quo tantum indiguerat, ut e vinculis & cuſtodia liber evaderet.

PARS ALTERA.

De SS. Petro & Marcellino.

CAPI. I.

Vter prior altero nominari ſoleat. Hic dies Paſſionis, an ſepulturae ſit habendus. Horum Martyrum plenior notitia unde ſit haurienda.

Vt inde uſque de his duo viris ordiar, *Marcellinum ſemper in veteribus monumentis Petro praeſerri, praeterquam in codice Gelaſiano & in Actis* (horum Martyrum credo) *nonnullis*, opportune atque ex vero monet vir pereruditus Dominicus Georgius in adnotatis ad Adonem a ſe egregie illuſtratum, quem pro ſua liberalitate mihi nuper dono miſit. Etſi bona cum viri amiciſſimi venia praeter codicem Gelaſianum, etiam Hieronymiani Mrologii omnium antiquiſſimus codex Epternacenſis (qui Florentinio *Antuerpienſis* vocatur) hoc ordine auſpicatur hunc diem: *Romae natalis PETRI Exorciſtae, & Marcellini Presbyteri, Thomati, Rogati, cum aliis quadraginta duobus*. At in aliis ejuſd. Mrologii apographis poſterioribus *Marcellinus* quidem praeſcribitur, ſed ita tamen ut in Corbejenſi bis *Marcellinus* ſignetur (ſemel ſcil. primus, iterum poſt Petrum in hunc modum: *Romae Marcellini presb. & Petri Exorc. & Marcellini presbyteri, Tomati &c.*) quo ſatis ſignificatur, Corbejenſis apographi deſcriptorem in ſuo autographo reperiſſe priorem *Petrum*, cui quum *Marcellinum* (uti vulgatum tunc a ceteris Mrologis ordinem ſequeretur) praeponere vellet, tamen vel ſic iterum *Marcellinum* (fort. alterum a priore arbitratus) inculcaſſe. His addi debet & *Veterrima Notitia* (uti quidem a noſtro Georgio vocatur, qui eam ex Eccardo protulit) ubi prope S. Helenam dormire dicuntur plures Martyres hoc ordine: *PETRUS, MARCELLINUS, Tiburtius* &c. Ex Gelaſiano igitur Sacramentario, & vera Hieronymiani Mrologii ſcriptura (quae duo ſunt omnium vetuſtiſſima monumenta) vides, hoc primitus obtinuiſſe, ut *Petrus* prior Marcellino receneretur: nec immerito, quia, quantum ex Actis (quae V. ſaeculo poſteriora non eſſe, infra demonſtrabimus) poteſt intelligi, Petrus prior comprehenſus, tum alios plures convertit, tum ipſi Marcellino coronae adipiſcendae anſam praebuit. Haec eo pluribus notavi, ut appareat non temere, ſed cum judicio in noſtris hiſce marmoreis Tabulis *Petrum* ſignari, omiſſo *Marcellino*. Hoc enim noſtrae Ephemerides ſollemne habent, ut anteſignano tantum notato, ſociale agmen ſubaudiatur. Nondum autem apud Neapolitanos mos invaluerat, ut presbyteralis dignitatis ratione habita, vetus inverteretur ordo, ac Presbyter Exorciſtae praemitteretur: quem tamen dignitatis ordinem Mrologia alibi per idem tempus ſcripta conſtanter tueri, ac presbyterum exorciſtae praeponere maluerunt.

Diximus initio, hunc diem *Paſſionis* nota in noſtro marmore (communiter ſcil. cum Eraſmo) praenotari, etſi revera dies eorum ſepulturae fuerit (quippe quum dies obitus, uti dixi, ac dies inhumationis eodem & honore & nomine inſignirentur) idque ex Actis confirmari, hos duoviros tumulantibus *ſub die IV. Non. Junias*. At Ado refragatur: jure an injuria, in fine animadverſionum ad Acta commentabimur.

Ceterum qui plenam horum Pugilum notitiam cupit (nam nos quidem non aliud quam de ſpicilegio laboramus) adeat Baronium in Annal. & ad Mrologium, adhaec Aringum, Florentinium, Tillemontium, Henſchenium hoc die, Bailletum, &, qui ultimus omnium hanc Spartam attigit, proxime laudatum Georgium ad ſuum Adonem.

CAP. II.

De Actorum SS. Petri & Marcellini antiquitate ac fide.

Horum Martyrum Acta quamvis nec per notarios excepta, nec ab auctore ſive aequali, ſive ſuppare ſcripta fuerint, tamen & perantiqua eſſe, & bona fide elucubrata, eorum lectio ſatis cuilibet aequo rerum aeſtimatori ſuaſerit. De anti-

Digitized by Google

antiquitate prius, tum de fide pauca dicentur.

Et ea quidem anno 384.(quo Damaſus Papa obiit) haud paullo poſteriora eſſe, id oſtendit, quod ubi num.13. ad Damaſi, qui plura de his Athletis ex Dorotheo carnifice audierat, auctoritatem provocat ſcriptor, nihil interim affert, quo ſignificet, ſe ex ore Damaſi didiciſſe, quae ipſe in commentarium retulit. Accedit quod ejuſdem Damaſi verſiculos (quod ſcil. unũ potuit) in Martyrum tumba ſcalptos deſcribat; quum tamen eorum quibuſcum viximus, producere verſus palam expoſitos minime ſoleamus: ad quos (ſi quidẽ recens propoſiti fuiſſent) ſatis erat lectorem remittere. Ergo ſcriptor aut Damaſum non vidit, aut aetate junior tunc erat, quam ut (utpote tener adhuc) de his cum Antiſtite ſerere ſermones poſſet. Itaque non ante V. ſaeculum jam labens & forſan provectius haec ſcribi poterant. Quod & initium arguit ejuſmodi: *Dum Roma a paganis teneretur, Petrus Exorciſtae officium gerens* &c. Quis enim vel exeunte IV. ſaeculo, vel vix V. incipiente monendum putaſſet, fuiſſe tempus, quum Roma a paganis principibus teneretur? At ubi plus aetatis proceſſit, id adnotaſſe, ſaltem in ſimplicioris plebeculae gratiam profuit. Deinde ſi ante hoc tempus ad ſcribendum animum appuliſſet auctor, non ignoraſſet, ad Diocletiani perſecutionem hoc Martyrium fuiſſe referendum, idque ſaltem ex ſimul collatis Dorothei, Julii Papae, atque Damaſi annis conjeciſſet. Nunc quia ab illo aevo remotior erat, ne hoc quidem ſatis aſſequi valuit. Quod tamen ſatis feliciter Ado (aut ſiquis prior huic dux in eo praeivit) aſſecutus fuit; apud quem diſerte hi Martyres *ſub Diocletiano* ponuntur. Habes cur Acta non ſint medio ferme V. ſaeculo antiquiora: nunc cur non poſteriora quinto ſummum finiente fuerint, accipe.

Quod equidem hoc argumento ſuadere poſſe mihi videor. Nũm. 14. Julio Papae *Sancti* praenomen praeſcribitur (*Dorotheus*, inquit... *Sancto Julio epiſcopo & omni populo indicans quae vidiſſet*) & merito: nam Julius ſtatim ſub proximo ſuo ſucceſſore Liberio inter caelicolas colebatur, teſte laterculo Bucheriano (quem ſub Liberio factum volunt) in quo legitur: *Prid. Id. Apr. JVLII in via Aurelia milliario III. in Calliſti*. Contra vero in his eiſdem Actis num.13. nullum *Sancti* praenomen Damaſo praeponitur, utique quod ſerius aliquanto Damaſus ad eos honores perveniſſet. Atqui jam ſexto ſaeculo Damaſus inter Sanctos numerabatur, & in Hieronymianis Mrologiis (quae aevo Gregorii jam Romae legebantur) die X. Xbris ſignabatur: quo die in Lucenſi ſic legitur: *Romae Depoſitio Sancti Damaſi epiſcopi*: etſi in Epternacenſi legitur tantũ: *Romae Damaſi epiſcopi*. Quocirca fine quinti ſaeculi recentiora haec Acta habenda eſſe minime cenſeo: cui aetati hoc etiam adſtipulatur, quod tum Julio, tum Damaſo, ſemper *Epiſcopi*, numquam *Papae* titulus (jam ſexto ſaeculo tritiſſimus) tribuatur. Num.13. *Factus epiſcopus*: num. 14. *S. Julio epiſcopo*. Poſtremo & ſcripti hujus dictio, & quaedam antiquae ejus temporis locutiones eamdem aetatem ſignificant, de quibus cap. ſeq. dicemus. Haec de antiquitate. Venio ad ſcriptoris fidem.

Hanc vero ſummam adhibuiſſe auctorem noſtrum, ac ſiquid peccavit in colligendis horum Martyrum memoriis, in judicium magis quam in ſinceritatem peccaſſe, & ſtyli ſimplicitas ab offuciis alieniſſimi declarat; & quod fontem harum narrationum Dorotheum, necnon cum eo collocutos Julium, Damaſum, omnemque populum, teſtes citat num. 13.14. Poſtremo pro hujus ſcriptoris fide, tota haec hiſtoria ipſa per ſeſe clamat. In eo inquam unice lapſus videtur, quod praeter Damaſi verſus, & ſiquid aliud litteris conſignatum reperit, plura alia ex ſimpliciorum hominum narrationibus corraſerit, quas omnes a Dorotheo illo, qui Sanctos obtruncaverat, ad ſe per manus tranſmiſſas vulgus ſimplicior jactitabat.

bat. Incredibile autem dictu eſt, quam mire intra quinquaginta aut paullo plus ab exitu Damaſi (qui certe a Dorotheo non ea tantum, quae ad ſepulturam attinent, uti num. 13. dicitur, ſed & pleraq. alia didiciſſe eredendus eſt) annos narrationum fidelitas interpolari quiverit: quod vel ex horum Actorum documento poſſumus animadvertere. Adeo, ubi ſcriptae ab aequalibus memoriae deſunt, etiam ſi non multum temporis interceſſerit, parum traditis narrationibus fidendum eſt.

C A P. III.

Ad Acta SS. Petri & Marcellini Animadverſiones aliquot.

§. 1. *Ad ſectiones 1. & 3. An horum Actorum prologus recentior. Variae praeter morem adverbii* DENIQVE *intelligentiae. Vlpiani de Exorciſtis locus. Iidem Judaeis uſitati: ſed non gentilibus. Gothofredus in eo refellitur, et Tertullianus explicatur. De verbi* Plango *tum activo tum etiam paſſivo uſu. Virgilio & Actis lux. Proverbialis locutio,* Nec ipſe Jupiter. *Quid* Crucis triumphus. *De ad Coloſſ. II. 15. Quid ſit apud antiquos* Purgari *&* καθαρίζεσθαι.

Actorum initium tale eſt. *Benignitas Salvatoris noſtri, Martyrum perſeverantia comprobata, eo uſque proceſſit, ut & Fidei amicos coronaret, & inimicos eorum* (Artemium cum ſua familia intelligit, in quorum converſionis gratiam iſta praemittuntur) *ex ipſis inferorum clauſtris erueret. DENIQVE dum Roma a paganis teneretur, Petrus Exorciſtae officium gerens, cum multis vicibus caeſus . . . in vinculis maneret immobilis* &c. Quo in contextu illud DENIQVE, a quo altera periodus incipit, quum importune, nulla enumeratione praecedente, inferatur; ſuſpicionem alicui injecerit, ſcriptorem quidem ab illis verbis incepiſſe, *Petrus Exorciſtae* &c. ſine ullo prooemio; deinde exſtitiſſe aliquem, qui praecedens anteloquium praemiſerit [eumdem fortaſſe atq. eum qui & ad Actorum finem quaedam adtexuit, ut in loco videbimus] qui vix una expleta prologi periodo, ubi ad narrationem ipſam venit, hanc inepte cum ſuperioribus copulaverit per importunum particulae *Denique* nexum. Accedit, quod illud, *Dum Roma a paganis teneretur*, longe recentiorem ſcriptorem indicare videatur. Verum iſtud quidem, *Dum Roma a Paganis ten.* jam cap. ſuperiore oſtendimus ſcribi V. labente ſaeculo potuiſſe. Ceterum nihil neceſſe eſt prologum novitatis damnare, neque heic illud *Denique* improbare. Quod quidem μόριον multa praeter morem [95] ſignificat; ſed nulla earum notionum huc facit, niſi tantum, quam in Vet. Gloſſis reperio, in quibus *Denique* inter cetera tantumdem eſt quod Τοιγαροῦν h. e. *Itaque*. Eaque eſt hujus loci ſignificatio: *Denique Petrus*, i. e. *Itaque Petrus*. Haud raro, quantum meminiſſe poſſum, eâdem notione iſtud *Denique* in IV. & V. ſaeculi ſcriptis uſurpatum reperi.

Jam vero Exorciſtarum muneris inter paganos non tantum Julius Firmicus meminit, ſed & longe antiquior Vlpianus l. 1. §. 3. D. de extraord. cognit. his verbis: *Medicos fortaſſis quis accipiet etiam eos, qui alicujus partis corporis, vel certi doloris ſanitatem pollicentur . . . non tamen ſi incantavit, ſi imprecatus eſt, ſi (ut vulgari verbo IMPOSTORVM utar) exorcizavit: non ſunt iſta medicinae genera, tametſi ſint, qui hos ſibi profuiſſe cum praedicatione adfirment.* Vbi videtur homo ethnicus Chriſtianos Exorciſtas *Impoſtorum* nomine taxare. Etſi poteſt & ad Judaeos

(95) DENIQVE, ubi nihil praecedit, in Pandectis modo eſt *Certe*, *Plane*, modo eſt *Proinde*. Exempla poſterioris uſus habes apud Jac. Gotofredum comm. ad l. 87. de R. J. De priore autem uſurpatione plures paſſim leges teſtantur, quae in Briſſonio ultimae editionis indicantur. Poteſt eadem particula tantumdem eſſe quod *Ad ſummam*, ut in Ciceronis Piſoniana c. 20. *Nemo bonus* [hoc unum membrum praecedit: cui ſubjungitur] *nemo denique civis eſt*. Poſtremo in Vet. Gloſſis praeter notas ſignificationes, exponitur etiam Ἀλλ᾽ὅμως, & γοῦν, & Τοιγαροῦν. Ex quibus ultimum, uti dixi, huic loco Actorum convenit.

Digitized by Google

daeos exorciſtas referri, de quibus mentio eſt Actor. XIX. 13. Poſſet & ad gentiles exorciſtas Vlpianus trahi; niſi quos ejuſcemodi ex Tertulliano exſculpit Gothofredus ad dictam legem, ii commentitii eſſent. Nam Tertullianus de Idololatria cap. XI. in turarios Chriſtianos (tura ad ſacrificia vendentes) invehitur, ubi ait: *Qua conſtantia* (turarius ejuſmodi) *exorcizabit alumnos ſuos* (*ſuos* pro *ejus*: idoli ante dicti ſcil. alumnos daemonas) *quibus domum ſuam cellarium* (turis) *praeſtat*. Et ea eſt Septimii ſententia. Jam vero iidem Chriſtianorum Exorciſtae Can. X. Antioch. & XXIV. Laodic. ἐπορκισταί (*adjuratores*) dicuntur.

Ibid. v. 9. *Cuſtos carceris nomine Arthemius*. Et conſtanter in hac hiſtoria id nomen cum Th ſcribitur: perverſe; nam & marmorum uſus perpetuus, & origo ab Ἄρτεμις (*Diana*) docet cum T non aſpirato, ſed tenui eſſe perſcribendum: quam orthographiam ſequemur, ſiquando poſthac ejus mentio inciderit. Etiam in Ammiano duplex occurrit *Artemius* [recte cum T tenui uterque] unus XVII. 11. *vicariam praefecturam curans*, alter XXII. 11. ab Imp. Juliano *ſupplicio capitali multatus*. At in Hiſtoriae Miſcellae (XV. 6.) editionibus Imperator *Artemius* perperam cum T aſpirato ſcribitur: credo, quod in Ms. ſic reperiſſent.

Ver. 11. *Cum* [Paulina Artemii filia] *a daemonio vexaretur, & quotidie plangeret*. *Plango* ſi ſit tranſitivum, eſt *percutio*, ut *Fluctus plangentes ſaxa* apud Lucretium, & *Plangere pectora palmis*. At heic eſt intranſitivum, cujuſmodi illud Virg. 1. Georg. 334. *Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt*, h. e. [96] *tunduntur*. Nec aliter aevo hujus ſcriptoris uſurpatum fuiſſe, oſtenditur ex Cyrilli Gloſſis, in quibus *Plango* reſpondet verbo Κόπτομαι h. e. *Percutior*. Ergo hoc loco, *Cum* ... *plangeret* eſt κοπτομένη i. e. quum ſe percuteret.

Num. 3. v. 7. Artemius uxori: *Hodie venturum* [Petrus] *aſſerit*: ſupple, *ſe venturum*. Syntaxis Graeca eſt, etiam Latinis uſitata.

Ver. 10. Artemius ut uxori amplificaret carceris diritatem, quo Petrus artabatur, ait: *Si enim dii ipſi de caelo deſcendant, non eum abſolvunt a vinculis: etiamſi ipſe Jupiter* [cujus ſcil. ambitioſa illa cognomina a gentilibus jactabantur, *Salutaris*, *Servatoris*, *Salvatoris*, *Opituli*, *Opitulatoris* &c.] *ad eum vadat, aperire ei non poterit*. Jupiter enim, ut eſt in Homeri Iliade, longe plus ceteris diis ſimul ſumptis valebat. Quin & hoc quod de Jove dicitur, proverbiale videtur; cujus ſimile eſt illud Horatii I. Od. 16.

. . . . *Quas* (iras) *neque Noricus*
Deterret enſis, nec mare naufragum,
Nec ſaevus ignis, nec tremendo
Jupiter ipſe ruens tumultu.

Haec dum Artemius cum uxore colloquitur, *Adeſt* (uti dicitur v. 17.) *homo Dei Petrus* ... *habens in manu ſua TRIVMPHVM Crucis*: h. e. Crucem in qua Chriſtus de diabolo triumphavit. Sumpta eſt locutio ex Coloſſ. II. 15. *Et exſpolians principatus & poteſtates, traduxit confidenter, palam triumphans ipſos in ſemetipſo*. Graece eſt, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ, *Triumphans eos in ipſa* Cruce, quam proxime nominaverat. Theophylactus ex Chryſoſtomo: φησὶν, Ἐν τῷ σταυρῷ τοὺς δαίμονας ἡττημένους δείξας, *Hoc eſt, In Cruce daemonas proſtratos monſtrans*. Hinc Θριαμβεύσας ejus loci in Heſychii lexico exponitur Πομπεύσας, h. e. *in pompa oſtentans*. Vides unde orta ſit ea locutio, *Triumphus Crucis*, pro eo quod aevo poſteriore uſurpabatur *Crux triumphalis*, cujus uſurpationis exempla aliquot habes apud Cangium. Sed & nobiles Conſtantini victo-

(96) Servius quidem eo loco illud *Plangunt* interpretatur *Reſonant*; at id eo fit quia ex tunſione & alliſione naſcitur ſonus. Ibidem Servius alibi *Plangit* legi monet, idque allatis optimis & antiquiſſimis exemplaribus firmat Pierius. Ea ſi lectio vera ſit, tum τὸ ὑποκείμενον erit *Denſiſſimus imber*, quod proxime praecedit, qui quidem *Tum nemora ingenti vento tum littora plangit* h. e. allidit.

Digitized by Google

riae per Crucis vexillum relatae non parum hiſce locutionibus anſae praebuerunt.

Verſus finem: *Statimque filia eorum* (Artemii & Candidae) *nomine & corpore virgo*, (neceſſario id in S. Paulinae gratiam praemonet: nam nudum ceteroqui *Virginis* nomen poterat *Innuptam* ſignificare, Italis *Zitella*, etſi defloratam: cujus notionis exempla haud rara ſunt) *Paulina, a ſpiritu immundo vexata* . . . *PVRGATA EST*. Proba priſcae Eccleſiae locutio, qua qui a ſpiritibus *immundis* liberi evaſerant, *purgati* dicebantur. Atque ex veteribus quidem Eccleſiae Latinae ſcriptoribus IV. & V. ſaeculi exempla ejus locutionis complura affert doctiſſ. Valeſius ad Euſebii V. 7. quibus & auctor hujus ſcripti conſonat. Conſonant vero etiam & Graeci ſcriptores, non tantum Euſebius V. 7. (ad quem locum, uti dixi, Valeſius Latinorum loca depromſit) verum & Athanaſius bis in vita Antonii, & Nyſſenus in vita S. Macrinae (quorum loca vide apud Cangium in Gloſſar. Gr.) apud quos omnes καθαρίζεσθαι eadem notione de obſeſſis uſurpatur, qua *Purgari* a Latinis. At interim (quod horum Actorum antiquitatem oſtendit) nullusdum locus V. ſaeculo poſterior productus fuit, in quo *Purgari* eo ſenſu reperiatur.

§. 2. *Ad ſectiones 4. 5. 6.* Conſecratio *unum ex veteribus Baptiſmi nominibus*. *Quid* Commentarienſis *a* Carcerario *differat*. *Inſignis menda ex his Actis tollitur. Quid* Primo pullorum cantu. *De* Gallicinio *priore, ac poſteriore: de quo altero hic locus eſt capiendus*. *De Vicarii urbis Romae poteſtate in judiciis criminalibus*. *Quid ſit* Inſcriptio *in Vicarii formula*. *Quis* Serenus *iſte vicarius*. *Quid* Sub voce quaeſtionaria.

Sect. 4. poſt medium: *Illi omnes* (qui ſub Artemii cuſtodia detinebantur) . . . *a S. Marcellino presbytero baptizati ſunt, conſecratione illuminati*. Quod baptizati, iidem & *Illuminati* (ſicuti & Graece φωτισθέντες) dicantur, tritiſſimum eſt. At *Conſecratio* quid heic ſibi velit, haud perinde intelligerem, niſi me id Paſchaſinus medio V. ſaeculo (h. e. eo maxime tempore, quo haec Acta fuiſſe elucubrata, praediximus) Lilybaei in Sicilia epiſcopus doceret. Qui in Epiſt. ad S. Leonem de Paſchate haec poſuit: *Nocte ſacroſancta Paſchali, baptizandi hora . . . fons ex ſe repletur, paucíſque qui affuerint, CONSECRATIS . . . ex ſeſe diſcedit*. Mox: *Vſque ad lucem aqua non veniente, non CONSECRATI, qui baptizandi fuerant, receſſerunt*. Hinc noſtro auctori (quem eod. V. ſaeculo ſcripſiſſe, pro certo habeo) CONSECRATIO eſt Baptiſmus ipſe. Nec id forſitan praeter communem loquendi morem. Nam Auguſtinus in libris de Civit. *conſecrationem* vocari tradit, quam Graeci τελετὴν vocant. Hoc idem & ex vet. Gloſſis licet animadvertere, in quibus *Conſecratio* tantumdem eſt, quod Τελετή. Atqui iſtud Τελετὴ unum quoque eſt ex Baptiſmi nominibus apud Graecos (97) uſitatum: ſicuti & *Initiatio* (quae vox apud Latinos Τελετῇ reſpondet) paſſim etiam eam notionem obtinet.

Sectio 5. ſic incipit: *Poſthaec commentarienſes miſerunt ad Artemium carcerarium*, *ut* (98) *noctu praeſto eſſet cum perſonis, quae erant in carcere*. Vides heic *carcerarium* a *commentarienſibus* diſtingui, & hos prae illo majoris dignationis fuiſſe. *Carcerarii* mentio fit a Victore Vitenſi ejuſd. ſaec. V. ſcriptore lib. 3. *Populus . . . dato munere carcerariis, die ac nocte Chriſti Martyres frequentabat*. In Vet. Gloſſis *Carcerarius* eſt φυλακατήριος, & φυλακίτης. Sed hoc poſterius in Clemente IV. Conſtit. Apoſt. 2. ſignificat eos qui detinentur. Quocirca quando in Gloſſis *Carcerarius* red-

(97) Pſeudo-Areopagita cap. 3. Eccl. Hier. Baptiſmum vocat *Sacram Divinae generationis* (τελετὴν) *initiationem*.

(98) *Nocte* h. e. ὄρθρου βαθέως, *bene mane*, & *ante lucem*. Petitum eſt ex dialecto ἰδιωτικῇ (*vulgari*) qua quum aliquem bene mane adeſſe aut proficiſci volumus, jubemus id fieri *Di notte*. Mox v. 7. *primo pullorum cantu* vicarius pro tribunali ſedet; ſub quod utique tempus carcerarius praeſto eſſe debuit.

Digitized by Google

redditur per φυλακίτης, tunc *Carcerarius* ipſum detentum notat. Nam detenti etiam interdum *carcerarii* vocantur apud Greg. Turonenſem & alios aevi ſequioris ſcriptores. At *Commentarienſes*, ſi vocis vim ſpectes, longe ſunt aliud. Nempe eos proprie, ni fallor, ſignificat, quos nunc vulgo *Scribas criminales* nuncupamus. Nam, Κομενταρήσιος Heſychio eſt, τὰς ἐγγραφὰς τῶν ἐγκλημάτων δεχόμενος, h. e. *qui criminum ſcripturas recipit*. De qua voce vide plura in Graecis Meurſii & Cangii Gloſſariis. Non nego quidem, nonnumquam in Martyrum Actis *Commentarienſem* modo pro *cuſtode carceris*, modo etiam, ſi probe memini, pro carnifice videri ſumptum. At hoc ex eo venit, quod interdum unus idemque pluribus officiis fungeretur, & quia ſuprema carceris cuſtodia penes commentarienſes eſſet, quibus carcerarii ſubjecti erant. Nam certe quidem in his Actis Commentarienſibus carcerarius ſubditur.

Statim ſequitur: *Illi autem omnes qui baptizati fuerant, oſculabantur manus eorum* (quorumnam oſculabantur? aut quinam?) *& dicebant, ut ſiquis vellet ad martyrium venire, intrepidus iret; ſiquis autem vellet excedere, abiret illaeſus*. Haec omnis plena συγκαταβάσεως oratio non niſi uni carcerario convenit. Nunc vero eadem baptizatis tribuitur. Jam quivis videt, hunc locum fuiſſe inquinatum, ac procul dubio ſcribendum: *ILLE autem* (Artemius carcerarius) *omnes qui bapt. fu. OSCULABATUR manus eorum, & DICEBAT*. Quo loco illud OMNES per ſe ſtat, nec aliunde pendet; nam more Hebraico abſolute ponitur, ſequente pronomine relativo *Eorum*: ſicuti, *Dominus, in caelo ſedes ejus*, & ſexcenta ejuſdem modi. Quae certe inſolens locutio librarium illum ſemidoctum fefellit, qui primus hanc maculam huic loco aſperſit; ex cujus exemplari cetera deinde apographa propagata fuerunt. Ceterum Chriſtianis ſcriptoribus Biblicos idiotiſmos uſurpare familiare fuit.

Statim ſequitur: *Cum ergo primo pullorum cantu ſederet Serenus Vicarius*. Nihil in libris juris frequentius, quam quod praetor aut judices alii *ſedere* abſolute dicuntur, ſubaudito *Pro-tribunali*. Quod vero *Primo pullorum cantu* factum hoc dicitur, id haud facillimum enarratu arbitror. Et quidem *pullorum cantus* non aliud eſt, quam quod uno verbo Latini *gallicinium*, Graeci ἀλεκτρυοφωνίαν vocabant: nam in Gloſſis *Pullus* heic unum eſt ex (99) *Galli* ſynonymis. Ergo hoc loco *primus pullorum cantus* videbatur *gallicinium prius* notare, quod in noctem mediam incurrebat; quum *ſecundum* ante lucem fieret: quae ſunt omnibus (100) ſatis cognita. Sed tamen ex his duobus poſterior, quippe celebrior ac multo alacrior, vocabatur abſolute ἀλεκτοροφωνία; & *Gallicinium* Gellio, Macrobio, Appuleio, Cenſorino. Sicuti & Matthaeus XXVI. 34. *Antequam gallus cantet* abſolute dixit, nec aliter Lucas & Joannes; & id tamen de ſecundo gallicinio eſſe capiendum, Marcus XIV. 30. oſtendit, apud quem *BIS cantet* legitur. Ergo ne dubita, quin hoc loco poſterius gallicinium ſit intelligendum. Quis enim nocte media vicarium ſediſſe credat? At ſummo mane judices Romanos ſedere conſueviſſe, & hinc diſcimus, & ex eo quod hoc cum cetera Romani victus & agendi ratione conſentit. Poſt nonam aut ſub exitum diei illi caenabant: mature cubitum petebant: diu vero ante lucem de ſtrato ſurgebant. Ergo quum *Pullorum cantu* hoc loco tantumdem ſit quod *Gallicinio*, eoque poſteriore & antelucano; illud *Primo* non ordinale nomen erit, ſed maturationis vocabulum, quaſi dixiſſet *ipſo ſtatim pullorum cantu*, ſeu *ubi primum cantare pulli ante lucem coeperunt*. Nunc cetera videamus.

Cum ergo ſub gallicinii tempus *ſederet Serenus vicarius, & juberet audiendas in-*

(99) *Pullus* in Gloſſis tantumdem quod ὄρνις: hoc autem nomen etiam *gallum* complecti, ex eo patet, quod *Gallicinium Secundum* δευτέραν ὀρνίθων ᾠδὴν Syneſius vocat.

(100) Vide Grotium & alios ad Matt. XXVI. 34.

nomitti perſonas. Inter Vicarios Praefecti praetorio Occidentis unus erat *Vrbis Romae* vicarius, alter *Africae*, tertius *Hiſpaniarum*; quorum ſingulis plures provinciae ſuberant. Porro Vicarii urbis Romae formulam habes apud Caſſiodorum IV. Variarum 15. in qua hoc inter cetera legitur: *Vice ſacra ſententiam dicis: & quod maximae fidei ſignum eſt, in inſcriptionibus* (101) *vita tibi committitur hominum, quod inter mortales conſtat eſſe pretioſum*. Ex qua formula intelligis, capitalia judicia a vicariis exerceri Romae conſueviſſe, haud minus certe quam a praefectis urbi; ac proinde poſt vicariorum inſtitutionem, in Chriſtianos modo a praefectis urbanis, modo ab hiſce vicariis fuiſſe animadverſum. Niſi ſi vero volumus, Serenum hunc non tantum praefecti praetorio vicarium [qui abſolute *Romae vicarius* dicebatur] fuiſſe, ſed etiam praefecti urbani. Sicuti apud Ammianum XVII. 11. *Romae Artemius curans vicariam, praefecturam pro Baſſo quoque agebat: qui recens promotus Vrbi praefectus, fatali deceſſerat ſorte*. Nimirum Junius Baſſus urbi praefectus, quum anno 359. Neophytus obiiſſet [ut ex vet. inſcriptione Sirmundus ad Ennodium oſtendit] Artemius, qui jam Romae praefecti praetoriani vicarius eſſet, etiam pro praefecto urbano interim agebat. Sic eum Ammiani locum accipio. Potuit & tale quidpiam tunc incidiſſe, cur hic Serenus curaret utramque Vicariam. Nam ceteroqui ordinarias criminum quaeſtiones magis eſt ut praefecti urbani exercuerint.

Jam vero de Sereno iſto, qui circiter Diocletiani tempora Vicarius urbis Romae erat, nihil comperti habeo. Sed tamen *Serenos* ſane quam plures illuſtres viros ante & poſt Diocletianeam aetatem reperio. Apud Gruterum p. IX. 1. quidā C. *Serenus* proconſul Galliae occurrit. Apud Tacitum in I. Hiſt. 31. *Amulius Serenus* primipilaris ſub extrema Galbae tempora fuit. Celebris eſt ille [apud Euſebium IV. Hiſt. 8. 9. & ad finem Apologiae longioris Juſtini] *Serenius Granianus*, Minucii Fundani in Aſiaę provincia (102) deceſſor; cujus litteris permotus Hadrianus, reſcripto ad Fundanum ejus ſucceſſorem dato, perſecutionem lenivit: quem tamen forſitan potius *Granium Serenum* eſſe appellandum, ex Latino Euſebii Chronico, ex Oroſio, & ex collata Grut. inſcriptione cujuſdam M. GRANII SERENI, conjiciebam in Appendice ad Kal. Junias. Adhaec duo Sereni ex Origenis ſchola ad martyrium proceſſerunt teſte Euſebio VI. 4. Fuit & Valentis Imp. dux quidam nomine *Serenianus* Zoſimo & Ammiano memoratus. Poſtremo *Serenos* innumerabiles marmora nobis exhibent: ſed nullum adhuc *Serenum* reperire licuit, quem hunc ipſum horum Martyrum judicem exſtitiſſe, ſuſpicari queas.

Ibidem v. 9. Ingreſſus Artemius dixit: *Petrus Exorciſta.. quem caſtigatum* (103) *& ſemivivum in carcere eſſe praecepiſti, hic in nomine Dei ſui* (104) *vincula omnium ſolvit, & oſtia omnium patefecit* &c. Haec parum cum praecedentibus ſect. 4. conſentiunt, ubi ipſe Artemius, non autem Petrus detentos abire fecit. Deinde miror, ſi Artemius recens baptizatus non tantum mentiatur, ſed & eum, per quem ad fidem converſus fuerat, quique filiam a daemone liberaverat, palam accuſet; qui contra profiteri ſe Chriſtianum debuiſſet. Verum in his, uti dixi, judicium ſcriptoris

(101) H. e. accuſationibus. Patet ex diverſis legibus, accuſatorem *inſcribere* ſive *ſubſcribere* nomen ſuum debuiſſe ac *ſeſe ad poenam, quae calumniantibus impendet, obſtringere*, l. 7. C. de cal. Hinc Symmachus I. ep. 49. *Quid habeat condicionis INSCRIPTIO, noſtis ..... Proviſum enim eſt, nequis temere in alieni capitis diſcrimen irrueret, ni ſe idem prius poenae ſponſione vinciret*.

(102) De quo vide dicta Kalendis Junii in Appendice.

(103) Hoc eſt *verberatum*. In vet. Gloſſis Caſtigo eſt δέρω, τύπτω. Nec alio modo *Caſtigandi* verbum plerumque in Pandectis accipitur.

(104) Imo *Dei noſtri* palam dicere debuiſſet: alioqui iſto modo loquens, adhuc ſe gentilem ſignificabit.

Digitized by Google

ris hujus deſidero: cujus nimia credulitas, non ſinceritas eſt accuſanda. Ac plura, ut ſemel dicam, ejuſdem farinae paſſim in ſequentibus narrationibus reperias; quae hunc ſcriptorem, ut in ſuum commentarium ſine ullo delectu admitteret, non aliud quam ſimplicitas & improvida credulitas perpulit.

Sectio 6. ſic orditur: *Tunc Vicarius . . . juſſit Marcellinum presb. & Petrum exorciſtam intromitti ſub voce quaeſtionaria.* *Quaeſtionarios* eſſe tortores, nemo ignorat. At *Sub voce quaeſtionaria* quid ſibi vult? Non aliud certe hoc loco ſcriptor ſignificat, quam quod vicarius ad hos reos perterrefaciendos, eos juſſerit nec a carcerario nec ab aliquo ex commentarienſibus pro more vocari, ſed ab uno ex quaeſtionariis elata ac minaci voce citari, ut ingrederentur. Atque hoc eſt *Sub voce quaeſtionaria*: cujus ſimile eſt *Sub voce praeconis*, aut (quod alicubi legitur) *praeconia*. Ex Actis S.Marii cap.IV.n.18. affert haec Cangius: *Qui dum caederentur, ſub voce praeconia*(h.e.voce Stentorea[105] qualis praeconum eſſe ſolet) *dicentibus quaeſtionariis: Praecepta principum nolite contemnere*. Atqui quae in Actis S. Marii *vox praeconia* a *quaeſtionariis* edita dicitur, eadem heic brevius *vox quaeſtionaria* pulchre vocatur. Ceterum ab ipſo quaeſtionario martyres minaciter fuiſſe inclamatos, ex hujus vicarii verbis perſpicitur, ſic ordientis: *Mitius vobiſcum CARNIFICES agerent* (nihildum autem ſaevitum fuerat, niſi voce quaeſtionaria tenus) *ſi ſacrilegium veſtrae Chriſtianitatis omitteretis*.

Ibidem v. 11. difficilis eſt de *Arteriis ambabus* locus; de quo videbis in *Appendice*, quae ad calcem harum animadverſionum adtexetur. Ibi Diſquiſitionem integram [quae prior eſt] argumenti hujus reperies.

§. 3. *Ad ſectiones ſequentes alias*. Virgo *pro Filia*. *De vocibus* Limen & Liminare & Superliminare. Silvae Nigrae *in* Candidam *transnominatio quando acciderit*. *De ejus Eccleſia in Cathedralem erecta, & an V. ſaeculo*. *Damaſi verſus emaculantur*. *De criminoſorum publica ante catechumenatum poenitentia*. *De formula* IN PACE.

Extrema ſectione 7. *Tunc Serenus juſſit . . . pedes ejus* (Petri) *in cippo artiſſimo conſtringi*. De *Cippo* vetere Diſquiſitionem alteram mox in Appendice ſepoſitam reperies.

Sect. 10. v. 5. *Ut tolleremus vobis Artemium & Candidam atque Virginem eorum*; h.e. *filiam eorum virginem* Paulinam. Eadem prorſus notione *Virgo* uſurpatur 1. ad Cor. VII. 36. 37. 38. ad quem locum ſimilia ex aliis ſcriptoribus loca deprompſimus.

Ibid. v.10. *Sanctam vero Candidam atque Virginem* (ſupple *eorum*) *per praecipitium*, *id eſt* (iſtud *Id eſt* non interpretationi ſervit, quo modo apud Graecos *τουτέστιν*, ſed demonſtrationis gratia interponitur, eſtque tantumdem ac *Quod eſt*) *per liminare cryptae, jactantes, lapidibus obruerunt*. Vult igitur praecipitium illud adhuc ſuo tempore fuiſſe monſtratum *PER* (h.e. *circa*) *liminare cryptae*, ſive ejus ingreſſum. Nam Nonio *Limen* eſt *Omnis ingreſſus*, ubi & Virgilii locum affert. Siculus Flaccus: *Limina introitus exituſque locis praeſtant*, non tantum ſcil. domibus. Ceterum & *Liminare* pro *Limen* jam uſurpari coeperat. In Actis S. Thyrſi M.c.4. *Ceciditque Apollo de liminari ſuo.* Et cap. 9. *Apollinis & Veneris ſimulacra de ſuis liminaribus acta*. Ubi *liminaria* ſunt cellae, in quibus ſigna collocabantur. Nam ſicut *Limen* pro tota domo aut delubro ponitur, ſic & pro Cella, quaſi parvo fano ſive aedicula idoli. Hinc fit compoſitum *Superliminare* (ὑπέρθυρον) in Vulgato Exodi & Prophetar. interprete obvium: quod Latinis veteribus *Superum*

(105) Quam vaſta eſſe debuerit praeconum vox, ex pluribus antiquorum ſcriptorum locis oſtendi in adnotatis ad illud Dan. III. 4. *Et praeco clamabat VALENTER*. Iidem ut vocis vaſtitatem majorem efficerent, ad quaſdam praeceptiones ſe conformantes, *vocem exercere & experiri* dicebantur, ut ibidem animadvertimus.

perum limen [cui opponitur *Inferum*] vocabatur.

Sect.11. v.2. *Juſſit eos* [Marcellinum & Petrum] *duci ad Silvam nigram*, *quae hodie in honore Sanctorum Silva candida appellatur*, *& in eadem ambos pariter decollari.* De *Silva*, olim *Nigra* poſtmodum Candida, videbis plura apud Aringum lib.2. cap. 16. ubi etiam ab Julio Papa Eccleſiam inceptam, quam Damaſus poſtea perfecerit, ex Actis Damaſi Mss. docet, in quibus legitur: *Perfecit quoque Baſilicam SS.Rufinae & Secundae*, *quam Julius Marci ſucceſſor inceperat*, *in territorio Silvae candidae*, *ubi ſepulta fuerunt* [ſort.*fuerant*:nam ea poſtea hinc in S.Tiburtii cryptam Lucilla tranſtulit] *corpora SS. Marcellini & Petri*. Haec eo notavi, quod tranſnominatio *Silvae Nigrae* in *Candidam* non tunc mihi videtur facta, quum hi Martyres ibi perempti, ibidem aliquamdiu jacuerunt, ſed poſtea potius quando primum ibi Baſilica conſecrata fuit.

Jam vero quod ad finem hujus ſectionis Lucillae & Firminae tranſlaturis corpora horum Martyrum dicuntur *adjutorio fuiſſe duo Acolyti Eccleſiae Romanae*; illud ECCLESIAE ROMANAE videtur aevo forſan poſteriore a deſcriptoribus additum, ac tunc maxime, quando Eccleſia SS. Rufinae & Secundae in Cathedralem erecta fuit, cujus praeſules dicebantur *Epiſcopi Silvae Candidae*; quae demum Eccleſiae Portuenſi adnexa fuiſſe reperitur. Nam eo tempore quum periculum eſſet, ne Acolyti illi Lucillae & Firminae adjutores haberentur pro Acolytis Cathedralis *Silvae Candidae*, unde translatio fiebat; idcirco additum expreſſe fuit, eos *Eccleſiae Romanae* incardinatos fuiſſe. Nam ceteroqui aevo ſcriptoris id monere neceſſe non erat, quia Eccleſia ibi a Damaſo dedicata adhuc in Paroecia Epiſcopi Romae erat. Niſi ſi vero jam inde ab exeunte V.ſaeculo, quo haec auctor ſcribebat, Cathedralem Silvae Candidae erectam fuiſſe, hinc aliquis arguere ſatagat: ex eo inquam indicio, quod hujus hiſtoriolae auctor non alia de cauſa Acolytos illos diſertis verbis Eccleſiae Romanae attribuit, quam quia verebatur, ne eos alioqui Eccleſiae *Silvae Candidae* (ſive *SS. Rufinae & Secundae*: nam duplex ei Eccleſiae id nomen fuit) quae ſuo jam tempore in Epiſcopalem erecta fuerat, lector imprudens tribueret. Ejus quidem Cathedralis jam inde a medio VI. ſaeculo quidam Valentinus Epiſcopus erat, qui Conſtituto Vigilii Papae [ann. 553.] per Zachaeum Epiſcopum ſubſcripſit his verbis: *Zachaeus Epiſcopus rogatus a fratre Valentino Epiſcopo Silvae Candidae, ipſo praeſente & conſentiente & mihi dictante*, *huic* Conſtituto *pro ipſo ſubſcripſi.* Non alia vero de cauſa per alium ſubſcripſit, quam quia Totilas Gotorum rex ei *ἄμφω τὼ χεῖρε ἀποκόψας*, *ambas manus praeciderat*, uti narrat Procopius extremo cap.15.libri 3. de bel.Got.Quum autem non ſit veriſimile, hunc Valentinum primum ejus ſedis antiſtitem fuiſſe; haud aegre crediderim, jam inde a V.ſaeculo ei Eccleſiae Epiſcopos praefuiſſe. Id certe facilius ſuſpicor (aut vero illud *Eccleſiae Romanae* a deſcriptoribus additum) quam hunc ſcriptorem a V. finiente ſaeculo ad VI. uſque promoveam.

Sectiones porro duas ultimas [eae ſunt 13.& 14.] proderit huc integras adſcribere, propterea quod ex eis praecipua auctoritas his Actis, uti ſupra dixi, arceſſitur.

Sect.13. *Haec omnia Damaſus*, *quum Lector eſſet*, *puerulus didicit ab eo*, *qui eos decollaverat*, *& poſtea factus Epiſcopus in eorum ſepulcro his verſiculis* (106) *declaravit*.

Mar-

(106) Quum haec auctor ſcriberet, exſtabant hi hexametri [quos *ὑποχορειακῶς* vocat *Verſiculos* more antiquorum] in tumba Martyrum ſcalpti. Ac plurima ejuſmodi epigrammata ex Damaſi elegantiſſimi poetae ingenio ſepulcris Martyrum inſcripta olim legebantur; quae in unum coegit Martii Mileſii Sarazanii diligentia, quae poſtmodum Bibliothecæ Patrum illata fuerunt; inter quae & hoc elogium num. XIII. legitur.

Marcelline tuos, pariter Petre, noſſe (107) *triumphos,*
Percuſſor retulit Damaſo mihi, quum puer eſſem,
Haec ſibi (108) *carnificem rabidum mandata dediſſe,*
Sentibus in mediis veſtra ut tunc colla ſecaret,
Ne tumulum veſtrum quiſquam cognoſcere poſſet:
Vos (109) *alacres veſtris manibus mundaſſe ſepulcra.* (110)
Candidulo occulte poſtquam jacuiſtis in antro,
Poſtea commonitam veſtra pietate Lucillam
Hic placuiſſe magis ſanctiſſima condere membra.

Sect. 14. *Ipſe autem qui eos decollavit nomine Dorotheus, publicam* (111) *poenitentiam*

(107) Hoc eſt *Se noſſe*. Graeciſmus eſt, cujus ſupra ad Acta S. Juſtini Adnot. 45. paria exempla notavimus.

(108) In Actis ab Henſchenio datis legitur, *Haec tibi*: quod Damaſi menti adverſatur. Ego non dubitavi, quin *Sibi* emendandum putarem: nec aliter poſtea in Sarazanio editum reperi.

(109) Hoc idem in hiſce Actis narratur num. 11. *Juſſit eos* [Vicarius] *duci ad Silvam nigram* (*quae hodie in honore Sanctorum Silva Candida appellatur*) *& in eadem ambos pariter decollari. Cumque ventum fuiſſet in media Silva; ipſi ſibi manibus ſuis mundaverunt locum a ſpinis: in quo orantes, & ſibi dantes pacis oſculum, genu poſito decollati ſunt.*

(110) In Henſchenii Actis levi heic tantum diſtinctione adhibita, haec cum ſequenti verſu nectebantur in hunc modum: *Vos . . . mundaſſe ſepulcra, Candidulo occulte poſtquam jacuiſtis in antro.* Atque heic demum τελείαν στιγμὴν poſuit. Perverſe: nec enim poſtquam jacuerunt, ipſi ſibi ſuis manibus locum ſepulcri mundaverunt, ſed antequam occumberent. Quocirca τελείαν στιγμὴν in ſuam ſedem retraxi, ita ut a *Candidulo* nova ſententia procedat. Nec aliter forſitan Sarazanius heic diſtinxerat: quem nunc non vacat reviſere.

Quod ſequitur, quo pacto Lucilla & Firmina a S. Tiburtio Martyre una cum his duovitis admonitae, eorum corpora de Silva nigra auferentes, juxta S. Tiburtium *in inferiori parte* [ſepulcri S. Tiburtii] *in crypta* ſepeliverint, id pluribus in his Actis proxime ſect. 12. narratum fuit. Niſi quod pro eo, quod in Henſchenii editione legitur, *In inferiori parte in crypta ſepelirent*, longe melius ea verba ab Aringo tom. 2. p. 32. ex Actis citantur *In inferiore parte Cryptae*: nec aliter in Adonis compendio reperi.

(111) Quantivis pretii locus: ex quo intelligas, criminoſos, antequam inter catechumenos referrentur, *publicam poenitentiam* egiſſe. Et hunc veteris Eccleſiae morem abſque his Actis ignoraremus. Quod miror tot viris doctiſſimis, qui attigere haec Acta, non fuiſſe animadverſum. Nec mirum eſt, criminoſis, uti dixi, baptiſmum petentibus praemitti debuiſſe publicam poenitentiam; nam ex ad Heb. VI. 4. diſcimus, etiam baptiſmum ſub *Poenitentiae* nomine veniſſe; quia poſt baptiſmum in aliquod crimen lapſi, *Rurſus renovari ad poenitentiam* ibi Apoſtolo dicuntur: quod *Impoſſibile* h. e. *perdifficile* idem vocat, quia ut Baptiſmi poenitentia levior ac facilior, ſic illa altera poſt baptiſmum tabula *Baptiſmus laborioſus* antiquis dicebatur.

Hanc autem criminoſorum poenitentiam non tantum lotioni, ſed & catechumenatui, quod modo monebam, anteceſſiſſe, ex eo didici, quod Dorotheus dicitur *publicam poenitentiam geſſiſſe PAGANVS*, i. e. dum adhuc paganus eſſet, necdum inter catechumenos adſcitus. Nam ſtatim ut quis inter catechumenos referebatur, deſinebat *paganus* dici. Nam quo pacto pagani dicerentur ii, qui morte ante lavacrum praeventi, ad ſalutem [utique per baptiſmi votum] adipiſcendam comparati habebantur? Omnino enim catechumenatus medius quidam inter ethniciſmum & Chriſtianiſmum ſtatus fuit. Catechumeni ante baptiſmum nec ſtricte *Chriſtiani* [nam laxe interdum & hi *Chriſtiani* vocabantur, quatenus in Chriſtum crediderant] nec umquam *Fideles* vocabantur: at non continuo *Pagani*, ſed interim *Cathecumeni* (id quod erant) dicebantur, aut *Credentes*, aut laxius *Chriſtiani*. De quo vide quae plura in Epiſt. poſteriore ad Illuſtriſs. Dominicum Georgium adnotavimus.

Jam vero non tantum publicam, uti dixi, poenitentiam, verum & *Confeſſionem* praemitti forſitan conſueviſſe (nec enim hanc habitam fuiſſe neceſſariam, ſed tamen uti laudabilem publicae iſtorum poenitentiae partem, exiſtimo) ex ſequentibus illis verbis conjici poſſet: *Et per bonam Confeſſionem pervenit ad miſericordiam Salvatoris.* Quo ſpectat illud Act.

XIX.

tiam geſſit paganus, S. Julio Epiſcopo, & omni populo indicans quae vidiſſet, & baptizatus eſt in ſenectute ſua, & per bonam confeſſionem pervenit ad miſericordiam Salvatoris: cui eſt honor & gloria in ſaecula ſaeculorum. Amen. (112) *Quorum corpora, beatiſſimor. ſcil. Marcellini Presb. & Petri Exorciſtae Martyrum, collegit Lucilla, & poſuit in vehiculo noctu, & adduxit via Lavicana milliario ab Vrbe tertio, & ſepelivit ſub die quarto* (113) *Nonas Junias, in* (114) *pace.*

APPENDIX

DISQVISITIONVM LONGIORVM DVARVM

In totidem Actorum S. Marcellini loca.

DISQVISITIO PRIOR

De ARTERIIS AMBABVS *S. Marcellini Mart.*

De *Arteriis* hiſce *ambabus* quum nuper epiſtolam ad virum undecumque eruditiſſimum, in hiſce vero ſtudiis facile principem conſcripſiſſem; non parum exiſtimationis hiſce commentariis acceſſurum putavi, ſi quidquid id reculae erat, huc conferrem, ſi minus ſuo pondere valiturum, at ex ſplendore certe tanti nominis haud parum ſibi & hiſce ὑπομνήμασι dignitatis corrogaturum.

EPISTOLA

Ad V. Cl. atque eruditiſſimum Joannem Baptiſtam Morgagnum in Patavino Gymnaſio rei anatomicae profeſſorem.

Tum ſane multum viro utriuſque noſtrum amiciſſimo, ac parium ſtudiorum ſocietate conjuncto, Franciſco Serao, pluribus de cauſis debeo, tum ea potiſſimum, quod eo maxime conciliatore poſt aliquot annos novum mihi tecum amicitiae genus coaluerit, non illud quidem ſive coram uſu ac ſermonibus, ſive (quod inter abſentes uſuvenit) crebro litterarum commercio excultum, ſed per Seraum ipſum, quaſi per ſequeſtrem & utriuſque noſtrum voluntatis interpretem, aſſidue altum atque confotum. Nulla enim hujus ad te, aut tua viciſſim ad eum epiſtola ſcribitur, quibus non ambo nos mutuis per illum officiis decertemus. In quo fateor, tu multis partibus vincis. Sic enim es. Sicuti nemo eſt hominum, cui non eruditione & ſapientia antecellas, ſic univerſis humanitate, ac mira prorſus illa tuae naturae bonitate praeis. Nec tamen uſque adeo ſtipes ſum, quem non a te officiis tam longo intervallo ſuperari poeniteat. Nam certe piget ac pudet. Et tamen meditantem aliquando ſive epiſtolis alloqui, ſive quidpiam de mea inopia depromere, quod obſervantiae in te teſtis exſiſteret, ſubruſticus neſcio quis pudor, ac ſumma ſimul de tuo limatiſſimo judicio exiſtimatio prohibuit. De

quo

XIX. 18. *Multique credentium* (ſed nondum lotorum) *veniebant, confitentes & annuntiantes actus ſuos.* Quod ſiquis heic *bonam confeſſionem* eam intelligi malit, qua antea incredulus, poſtea Chriſtum palam confitebatur, non repugnabo; maxime quum antea baptiſmi, poſtea confeſſionis mentionem injecerit. Ergo haec verba, *Et per bonam confeſſionem* &c. ſummam totius converſionis complectuntur, quaſi diceret, *Et ut uno verbo dicam, per bonam fidei Chriſtianae confeſſionem ſalutem eſt conſecutus.*

(112) Quae mox ſequuntur, ab aliena ſunt manu, ſed non multo poſteriore, uti patet ex illo IN PACE aliiſque ſtyli antiquioris indiciis.

(113) At in Adone *Quinto Kalend. Septembris* legitur: quod videndum an non ad aliam quamlibet translationem pertineat ab ea quam Acta deſcribunt.

(114) De formula IN PACE plura diximus in utraque ad Clariſs. Georgium epiſtola, ex quibus appareat, ea formula *Pacem eccleſiaſticam* deſignari, in qua is, de quo titulus ſepuleralis loquitur, obierit. Hinc non mirum ſi etiam Martyribus his inſcriptum ſollemne illud IN PACE fuerit; quia & ſectae, quae extra Eccleſiae pacem & unitatem erant, ſuos Martyres jactitabant.

Digitized by Google

quo quum aliquando cum Serao noſtro conquererer, meque ipſe inertiae damnarem; eo demum hortatore excuſſi me tamen, planeque pervici. Nam commodum in Acta S.Marcellini mart.commentanti mihi nodus vindice dignus in re anatomica quum incidiſſet; ſenſi illico quam mihi ſubſidio futurus fuiſſes, ſi quidem aut adfuiſſes, aut ſi vero propius abeſſes, quam ut, dum per epiſtolam de cortina tua χρηστήριον elicio, parva interim feſtinanti prelo mora intercederet. Nunc quia maturandum fuit; quidquid equidem augurando potui extundere, id raptim χαλκογραφείῳ mandavi. Ceterum ſi dignus per te fiam, qui tantulum a te, quamvis aliud agente (ſi commodum eſt) reſponſi auferam, id omne ad hujus, quem tamdiu obrodo, libelli calcem rejicietur: locum ſcil. omnium conſpectiſſimum, quique lectorem quamlibet faſtidioſum raro praeterit. Quotus enim quiſque eſt, qui non ſaltem exordia librorum fineſque pertentet? de mediis interim quantislibet rebus ſecurus.

P A R S I. ἐξηγητική.

Quid ſint ambae arteriae. I. *Arteriae carotides duae, quae laeſae ἀφωνίαν inducunt, videbantur accipiendae. Verum ea explicatio rejicitur.* II. Arteriae *nomine ſolum reſpirationis iter apud antiquos veniebat: ceterae, quarum pulſum medici explorant,* venae *dicebantur. Eamdem ſpiritus ſemitam ſaepius plurativè* Arterias *antiqui vocabant: an quia non tantum tracheam ſed & cibariam fiſtulam ad reſpirationem & vocem valere crederent? Id ſi eſt; tum* Ambae arteriae *non aliud erunt, quam fiſtulae ambae quas modo nominavi. Ea interpretatio adſcitis undecumque veterum locis & argumentis ſuadetur; ac tamen poſtea merito refellitur.* III. *Tertia eaque veriſſima explicatio talis eſt.* Arterias *&* Fauces *invicem ab antiquis confundi, demonſtratur. Jam vero Fauces ab antiquis cenſitas fuiſſe duas, dextram ſiniſtramque, ex Hippocrate oſtenditur. Quocirca* Ambae *Marcellini* Arteriae *non aliud, quam* Fauces ambae *intelligi debent. Antiquorum loca paſſim illuſtrantur.*

Locus autem S.Marcellini Actorum videbatur αἰνιγματώδης, quique non alium Oedipodem, quam te ipſum, unum ſcil. ex genuina Aſclepiadarum familia eximium, non conjectorem, ſed plane explicatorem requireret. Is vero locus in Bollandiana (ad poſtrid. Kal. Junias) horum Actorum editione, ſectione *6.* v. 11. his verbis concipitur. *Cum haec & ſimilia diceret Marcellinus presbyter; juſſit eum Serenus pugnis caedi in arteriis ambabus.* Ac ne de menda ſuſpicio ſubeat; ſcito ita in omnibus Mſs. peraeque legi, nec aliter eſſe in Adonis horum Actorum compendio, in quo ſcribitur: *Juſſit pugnis caedi in ambabus arteriis.* Quumque hic locus torſerit (115) eruditos viros; tamen ſi quid in his rebus video, ea maxime locutio antiquitatem hujus ſcripti prodit.

Ac me quidem, ubi plura jam de ea difficultate in commentarios relata typographo tradidiſſem, quae vulgo probatum iri non deſperarem, ecce Seraus noſter, ubi primum in eum ex longo tempore incidiſſem, nova interpretatione pulcherrima perculit: quam, quod ei tamen acquieſcere minime potuiſſem, primam omnium producam in medium. Conjecit igitur *Arterias ambas* non alias videri poſſe, quam *Carotidas*, quae duae numero, dextra ſiniſtraque cum venis jugularibus copulantur, ac ſurſum feruntur. Has autem potiſſimum pugnis caedi Serenum juſſiſſe, ut eis quoquo modo laeſis, Martyr, qui acriter concionando in judicem offendiſſet, ἄφωνος (*vocis expers*) evaderet. Nam certe duas illas idcirco *Carotidas* antiquis dictas, recte Gorrhaeus docuit, quod vinculo exceptae, κάρον ſive lethargum & apoplexiam inducant, unde etiam *Arterias* ληθαργικάς aut ἀποπληκτικάς fuiſſe appellatas. Atqui apoplexiam Hippocrati haud alio uſitatiore

(115) Tillemontius in horum Actor. compendio, quod Notae 1. inſeruit: *Il commanda, que l'on battiſt a coups de poings ſur les arteres, [je ne ſcai ce que c'eſt.]*

vocabulo quam *ἀφωνίας* (quã male quidam *obmuteſcentiam* reddiderunt, quum nec muti ſint re vera ἄφωνοι, nec aliud omnino vertendum ſit *ἀφωνία* quam *vocis defectio*) nuncupari, Galenus optimus Coi praeceptoris interpres paſſim oſtendit. Nimirum enim ab eximio ſymptomate is morbus *ἀφωνία* Hippocrati (idque κατ' ἐξοχὴν, uti Galenus loquitur) dici conſuevit: de quo adeatur Foeſius in Oeconomia Hippocratis. De Carotidibus loquitur Ariſtoteles in III. Hiſt.anim. Aretaeus, Rufus Epheſius, Galenus, & quis non? De eiſdem Celſus IV. 1. in hunc modum: *In dextra ſiniſtraque circa guttur venae grandes, quae σφαγίτιδες nominantur, itemque arteriae quas carotidas vocant, ſurſum procedentes ultra aures feruntur.*

Huic quamvis elegantiſſimae explicationi cur tamen ego juxta atque ejus auctor Seraus noſter minus aſſentiamur, plures ſunt cauſae. Nam primum ea interpretatio non tantum judicem, qui ſic juſſit, ſed & carnifices, qui juſſa exſequuturi erant, rei anatomicae gnaros requireret. Deinde duo illi ductus numquam abſolute *Arteriae* ſunt appellatae, ſed *Arteriae* cum ſuo ἐπιθετικῷ adjuncto *Carotides*. Neque vero carotides interceptae per ſe natae putabantur vocalitatem adimere, ſed *carum* aut apoplexiam inducere, ex quibus inter cetera vocis ademptio conſequitur. Adhaec non aliis, quam uni Hippocrati, *ἀφωνία* apoplexiam notabat. Nec poſtremo credendum eſt, Romanorum vulgus, hiſce de rebus craſſius quiddam ſentire atque effari ſolitum, ad ea ſpectaſſe, quae vix eruditiſſimis medicorum perſpecta eſſe poſſent. Nec te aliter, Morgagne doctiſſime, de his eſſe judicaturum auguror. Quocirca ad populare opinandi ac loquendi genus nos convertamus licebit.

Ac primum vero heic de arteriis illis per totum corpus diffuſis, quarum σφυγμὸν (*pulſum*) in carpo maxime medici explorant, quidquam prorſus cogitari. Nam ut inde uſque ordiar: antiquos *Arteriae* nomine ſolam (116) primitus illam intellexiſſe, per quam ultro citroque permeat

(116) Ante Hippocratem ſolam illam ſemitam, per quam ſpiritus reciprocatur, dictam fuiſſe *Arteriam*, nemo dubitat. Id quidem ex pluribus Hippocratis locis conſtat [quae vide apud Foeſium in *Oeconomia Hippocratis*] in quibus Ἀρτηρίη ſimpliciter h. e. ſine *τραχείας* (*aſperae*) additamento id quod dixi ſignificat. Nam quas medici febrem exploraturi pertentant, eas Graecorum antiqui φλέβας, Latini vero *Venas*, non *Arterias* nuncupabant. Ita paſſim Coum medicinae parentem eſſe locutum, ex iis tum Hippocratis tum Galeni in Hippocratem commentantis locis intelliges, quae Foeſii diligentia (in φλέβες) cumulavit. Adde & Rufum Epheſium ſic ſcribentem: Τὰς δὲ ἀρτηρίας οἱ ἀρχαιότατοι φλέβας ὠνόμαζον &c. *Quas nunc arterias, eas primitus Venas nominabant; & quum pulſare dicebant Venas, Arterias dicere volebant.* Nec aliter Latini loquebantur. Lucillius: *Neque priuſquam venam hominis tetigit.* Cicero quoque in II. de nat. deor. & *venas micare* dixit, & ex eis ſigna a medicis peti. Ovidius VI. Met. *Venae deſiſtunt poſſe moveri.* Et in X. *Saliunt tentatae pollice venae.* Ibid. *Micant venae.* Etiam Celſus in procemio bis *Venas* pro Arteriis poſuit. Adeo ſero admodum de Graecia in Latium illud inter ſanguinea vaſa diſcrimen manavit, ut alia *Venarum* nomen [quod erat antea commune] ſibi peculiare facerent, alia *Arteriarum* vocabulum ſibi arrogarent, quod ſolius ſemitae ſpiritus antea proprium fuerat. Atqui aevo A. Gellii jam tandem ea diſtinctio a viris doctis obſervabatur; ita ut quum medicus ille, qui Gellio aegrotanti aſſidebat, φλεβὸς ἅπτεσθαι, *venam tangere* antiquo more uſurpaſſet, a Tauro & ipſo Gellio habitus fuerit indoctior. Vide XVIII. Noct. Att. 10.

Dixi initio adnotationis hujus, ante Hippocratem *Arteriae* nomine ſolum veniſſe ſpiritus tramitem. Nam ceteroqui nolo diſſimulare, ipſo Hippocratis aevo jam ſenſim coepiſſe id nomen cum aliis ductibus communicari. Hic enim lib. de corde ſect. 9. duas agnoſcit arterias cum duobus cordis ventriculis conjunctas, quarum certe una [quae *μεγάλη magna* ei cognominatur] non alia quam Aorta erit, altera vero [quae cum dextro ventriculo nectitur, quamq. οὐ λειφαιμάσσαν, *ſanguine non carentem* dicit] quaenam eſſe debeat, ſatis apparet. Eodem & illud pertinet quod in de Aliment. ſect. 7. ve-

meat ſpiritus, non eſt dubium. Mox ubi *Arteriae* nomen cum illis ductibus, quorum pulſatio a medicis perſentitur, commune factum fuit; vel ſic tamen adhuc diu *Arteria* (117) ſimpliciter & ſine *Aſperae* additamento iter ſpiritus deſignabat.

At Latini interim eamdem partem, qua ſpiramus & vocem in verba formamus, haud raro quidem ſingulari numero *Arteriam*, ſed tamen multo ſaepius numero multitudinis *Arterias* (118) efferebant: quid in eo ſecuti, haud plane liquet (119). Niſi illud eſt, quod quum priſci illi Latini, a quibus ea loquendi conſuetudo deſcendit, duas junctim *fiſtulas* (120) animadverterent, unam per quam ſpiritum ducimus, alteram per quam manſa demittimus, utramque exiſtimarint ad reſpirandum valere, unde & ambas *Arterias* appellarint: ex quo *Arteriarum* numero multitudinis appellatio manſerit.

Ac re vera antiquos (ſaltem [illegible])

7. venas quidem in hepate, arterias vero in corde radicari dixit, ex his vero *ſanguinem* & (πνεῦμα) *ſpiritum* errare per omnia. Quod ita eſt diſtribuendum, ut ſanguis a venis, ſpiritus ab arteriis per omnia transfundi intelligatur. His fundamentis mox medici poſteriores illud inter venas & arterias diſcrimen ſuperſtruxerunt, quod Pollux quidem lib. II. ſect. 235. ſic finivit: *Arteriae ſunt* (ὁδοὶ πνευμάτων) *viae ſpiritus, ſicut venae ſanguinis*: at ſubtilius Gellius in XVIII. 10. his verbis: *Vena eſt conceptaculum ſanguinis . . . miſti confuſique cum ſpiritu naturali, in quo plus ſanguinis eſt, minus ſpiritus. Arteria eſt conceptaculum ſpiritus naturalis miſti confuſique cum ſanguine, in quo plus ſpiritus eſt, minus ſanguinis*. At ſimul fatendum eſt, Hippocrati *Arteriam* abſolute dictam non aliam fuiſſe, quam qua ſpiritum trahimus: ex quo ſimul oſtenditur, id nomen unius tracheae primitus proprium, mox ad alia vaſa translatum. Et hoc eſſe veriſſimum, ex iis intelligemus, quae de Arteriae etymologia infra in parte 2. dicentur.

(117) Poſtquam *Arteriae* nomen ex peculiari commune pluribus evaſit, illud reſpirationis iter diſcriminis cauſa *Arteriam* cognomento [τραχεῖαν] *aſperam* vocare coeperunt. Et tamen adhuc antiqua conſuetudo perduravit, ut *Arteriam* ſine *Aſperae* cognomine, aut pluraliter *Arterias*, reſpirationis organum nuncuparent. Ac Latini praecipue ſic loqui amabant, ad quos ſerius inter venas & arterias diſcrimen pervaſit. Id vero ſupervacaneum eſt exemplis confirmare. Videbis loca quae plurima mox in ſequ. Adnotatione & alibi pro re nata afferentur.

(118) Exempla ſunt paſſim obvia. Auctor ad Her. III. 12. *Laeduntur Arteriae, ſi antequam leni voce permulſae fuerint, acri clamore compleantur*. Mox idem nomen quum iterum ac tertio pluraliter ibidem extuliſſet, tandem ait: *Fauces enim calefiunt, & arteriae* [per contentioſam pronuntiationem ſpiritu] *complentur*. Lucretii locum Adnot. 132. producemus. Plinius idem nomen tum ſingulo numero tum plurativo uſurpavit, ſed ſaepius pluraliter. Itaque vel ſolo libro XX. quinquies numero multitudinis eum *arterias* pro *aſpera* dixiſſe reperio. Neroni apud Sueton. c. 25. adſtabat ſemper phonaſcus, *qui moneret, Parceret arteriis*. Appuleius Florid. XVII. *Tragoedi adeo ni quotidie proclament, claritudo arteriis obſoleſcit*. Tertullianus lib. de Anima cap. 10. *Culicibus et formicis et tineis deeſſe pulmones et arterias*. Et ut alia exempla in ſequentibus producenda praeteream; etiam Servius ad Aen. VII. 533. ſic adnotat: *Non enim vox uda eſt, ſed per udam arteriarum labitur viam*.

(119) Foeſius quidem in Oecon. Hipp. in Ἀρτηρίη hanc numeri multitudinis [etiam ab Hippocrate uſurpati] rationem aſſignat, quam & aliis neſcio quibus veniſſe in mentem memini. *Arteriam*, inquit, *aſperam* Ἀρτηρίας *num. multitudinis vocat* [Hippocrates] *ea forte ratione, quod per totos pulmones multis ramulis diducatur*. Atqui ſi haec ratio valeret, etiam arborem unicam dicemus *Arbores*, quod plurimos ex ſe ramos proferat; & nervum ſingularem eadem de cauſa *Nervos* appellabimus. Non eo inficias interdum nervi aut arteriae ramum aliquem *Nervum* aut *Arteriam* dici; at non continuo truncum cum ſua propagine quamlibet numeroſa ſive Nervos ſive Arterias nuncupabimus. Sed fruſtra his immoror; nam ex variis antiquorum ſcriptorum locis mox proferendis luce clarius eſt, eos nullam τῶν βρογχίων (*bronchiorum*) habuiſſe rationem, quando *Arterias* plurative uſurpabant.

(120) Non tantum *Fiſtulae*, ſed & *Cannae* nomine utraque donatur. Et arteria quidem aſpera a Coelio Aurel. *Canna gutturis* nominatur, ut & in Galeni operibus ſaltem ſpuriis *Canna pulmonis*. At etiam oeſophagus Italis *Canna*, aut *Canna della gola* dicitur, unde verbum *Tracannare* & vulgi vox *Cannatuto*.

Digitized by Google

ita exiſtimaſſe conjici poteſt, ex illa Iſidori XI. 1. *Arteriae*, ſive, uti vocat, *Arteriarum* etymologia. *ARTERIAE* (inquit) *vocatae*, *ſive quod per eas* (ambas ſcil.) *a pulmone aer h. e. ſpiritus fertur*, *ſeu quod artis & anguſtis meatibus ſpiritum vitalem retineant*, *unde vocum ſonos emittunt*. At aliquis dixerit, quia Iſidorus *Arterias* (ſicuti *Scalas* & ſimilia) plurative uſurpavit, hinc fuiſſe conſequens, ut eidem plurali numero inſiſtens, *PER EAS aerem ferri* eaſque *ſonos emittere* diceret; non quod fiſtulas duas adſtrueret ad ſpirandum aptas. At huic exceptioni occurrit primum ipſemet Iſidorus qui in originatione altera, *Artos & anguſtos MEATVS* plurative eos dixit, quibus ad ſpirandum utimur, forſitan MEATVM appellaturus, ſi de uno ductu ageretur. Deinde occurrit Tertullianus lib. de Anima c. 10. ubi non tantum *Arterias* pluraliter dixit, ſed *FISTVLAS Arteriarum*; dicturus certe *Fiſtulam*, niſi praeter aſperam arteriam, illum etiam meatum, per quem cibos tranſmittimus, *arteriarum* ſeu *fiſtularum* alteram ſtatuiſſet. Locus ſic habet: *Ita & ſpirari cur non putes ſine pulmonum follibus*, *& ſine FISTVLIS ARTERIARVM* (121)? Hanc vero conjecturam ex Tertulliani & Iſidori locis ductam hic Actorum locus juvare videtur. Nam quum plura magnifice & confidenter, & quidem elata voce Marcellinus eſſet elocutus; *juſſit eum Serenus pugnis caedi in arteriis ambabus*, quaſi utraque ad verba concipienda valuiſſet, ac proinde utramque uti noxiam puniendam cenſuiſſet.

Mitto quod eadem conjectura poteſt ex eo etiam fulciri, quod ſicuti apud antiquos utraq. fiſtula ad (122) deglutiendum valere credebatur; ita & utraq. ad reciprocandum ſpiritum (123) contuliſſe aliquid exiſtimari potuerit. Quo etiam illud pertinet, quod apud Graecos λάρυγξ & φάρυγξ (quorum nominum prius ad aſperam arteriam, poſterius ad gulam proprie pertinere grammatici edixerunt) ita promiſcue paſſim a veteribus uſurpata fuerint, tamquam ſi eſſent plane ſynonyma, & utrovis promiſcue capita fiſtulae utriuslibet notarentur. Vide de utroque vocabulo Gorrhaeum, Henr. Stephanum, & Foeſium in Oecon. Hippocr.

Poſtremo & illuſtria Jul. Pollucis (124) loca reperire licuit, ex quibus ſatis intelligi-

(121) Mox eaſdem *Arteriarum fiſtulas* eleganter *Artus flaturales* vocat.

(122) Extat de hoc argumento A. Gellii diſſertatio in XVII. 11. ubi oſtendit, Platonem immerito ab Eraſiſtrato reprehenſum, quod potum non tantum per gulam in ventriculum, verum etiam per arteriam in pulmonem deffluere affirmaverit: quod & Alcaeus ante dixerat. Mox & Plutarchi defenſionem pro Platone affert his verbis: *Sed Plutarchus in libro Sympoſiacorum auctorem Platonis ſententiae Hippocratem dicit fuiſſe*, *idemque eſſe opinatos & Philiſtiona Locrum*, *& Dioxippum* (aliis Doxippum) *Hippocraticum*, *veteres medicos & nobiles*: ex quorum ſententia etiam arteria, etſi moderate, potu perfundebatur.

(123) Salrem ſicuti potus aliquid per τραχεῖαν [*Aſperam*] demitti, veteres edixerunt; ſic & viciſſim per oeſophagum non parum ſpiritus intromitti crediderunt. Quod aperte docet Hippocrates lib. de Flatibus ſect. 8. ubi πνεῦμα (*Spiritum*) cum alimentis intra corpus ingeri multum oportere, non dubitat.

Hanc vero Coi ſenis ſententiam cave ridiculam putes. Nam contra eruditiſſimi plures hujus temporis medici fidenter docent, non aliam aeri patere viam, per quam ſe ſanguini immiſceat quam per gulam, vectante ciborum vehiculo: quum ceteroqui per pulmones nullum eſſe aeri cum ſanguine commercium, pro explorato habeant.

(124) Julius Pollux lib. II. ſect. 201. Ὃν (ϛόμαχον) καὶ βρόγχον, καὶ ἀρτηρίαν ἔνιοι, οἱ δὲ καὶ φάρυγγα καλοῦσι. *Quem* [ſtomachum, h. e. *gulam*: nam ſcitum eſt, ab antiquis *Stomachum* fuiſſe unum ex Oeſophagi ſynonymis: nec alia paſſim notione *ſtomachum* Pollux uſurpat] *& bronchum* (h. e. aſperam arteriam; ut ex ſubjecta βρόγχου definitione dat intelligere) *& arteriam nonnulli*, *alii vero pharyngem* [h. e. ſive *guttur*, ſive *fauces*] *vocant*. Sect. 202. ὁ δὲ ϛόμαχος . . . καθήκει εἰς πνεύμονα, *Stomachus ad pulmonem uſque pertinet*. Vbi Hier. Mercurialis in I. Var. lect. 1. corrigit εἰς κοιλίαν, *in ventrem*. Sed tamen Mss. illud πνεύμονα tuentur, teſte Pollucis

ligitur, gulam & aſperam arteriam pari loco ac nomine apud antiquos, ſaltem τὰς πολλὰς, fuiſſe cenſitas.

Ac videbar hactenus difficultati feciſſe ſatis. Verum nondum mihi ipſe ſatisfacio: tuo vero, Morgagne, acri judicio, quod maxime revereor, multo equidem minus. Quid enim? ubi judex *in ambabus arteriis* caedi Marcellinum Martyrem jubet, nae is videtur dextrum ſiniſtrumque colli (qua parte iſtud mento ſubjicitur) latus ſubinnuere. Nunc vero aſpera artetia ita cum fiſtula cibaria committitur, non ut una ad dextram, altera ad ſiniſtram colli partem vergat, ſed ut una anterior, altera poſterior deorſum porrigatur. Deinde non tantum Latini *Arterias* plurative pro ſpiritus itinere uſurpabant, ſed etiam (125) Graeci; quibus ſubtilius omnia rimatis grave eſt tam craſſum errorem tribuere, ut etiam cibariam fiſtulam in cenſum arteriarum πνευματικῶν (*flaturalium*) retulerint. Jam vero quid Galeno fiet, qui (in VII. de uſu part. cap. 5.) reſpirationis inſtrumentum non tantum plurative *Arterias*, ſed & cum epitheto *Aſperas* appellavit? An ne virum tantum ejus locutionis ambitu cibariam etiam fiſtulam (quae certe levis eſt) complecti voluiſſe dicemus? Quocirca alia quaerenda eſt hujus difficillimi loci certior expoſitio: quae niſi fallor ejuſmodi eſt.

Scio equidem *Fauces* & *Arteriam* ſeu *Arterias* duo fuiſſe rerum diverſarum vocabula. Nam *Arteria* quidem fiſtulam ipſam deorſum ad pulmonem uſque pertinentem notat: quum contra *Fauces* (Gr. φάρυγξ) ſi Gorrhaeum audimus, ſit *regio intra os, ubi tum gulae, tum arteriae extrema concurrunt*. Tamen etſi ſint partium diverſarum nomina; uſus tamen effecit ut promiſcue acciperentur, & modo *Arteria* non aliud quam *Fauces* deſignaret, modo *Fauces* pro pulmonis canna ponerentur. Id quia nunc primum notaſſe mihi videor, & ſtruit ad nodi ſolutionem viam, inferne (126) ſeorſum exponere non gravabor. Quo poſito, nihil

cis adnotatore Jungermanno. Ex quibus facile intelligas, antiquos haud raro unam cum altera fiſtula confudiſſe. Poſtremo quod dixi, βρόγχον huic grammatico, non aliud eſſe quam aſperam arteriam id ex ſequenti definitione, quae ſect. 204. talis eſt. βρόγχος [*Arteria aſpera*] *autem ſtomacho* (i. e. gulae) *praetenditur, & ad pulmonem vergens, linguae & ſtomacho* (ſive gulae) *adnaſcitur: in pulmone vero medio radicatur . . . ac porro in plures tenues apophyſes ſcinditur, quae & fiſtulae & βράγχια & aortae vocantur. Ipſe vero* (βρόγχος) *in teretem figuram contornatus, in poſtica parte ſtomacho* [*ea eſt gula*] *adhaereſcens, ex pluribus quaſi annulis componitur*.

(125) Unum alterumve locum attuliſſe ſatis erit. Hippocrates lib. VII. Epid. καὶ ἆσθμα καὶ ὑποκέρχαλον περὶ στῆθα καὶ ἀρτηρίας, *Et creber anhelitus & circa pectus & arterias ſtridula aſperitas*. Adhaec Sophocles πνεύμονος ἀρτηρίας, *Pulmonis arterias* uſurpavit. His adde Galenum locis pluribus & alios non paucos, quibus producendis abſtineo.

(126) *Arteriam* pro faucibus ſaepiſſime uſurpari, vel hoc declarat, quod ἀρτηριακὸν πάθος Paullo Aeginetae III. 28. non aliud eſt, quam βράγχος h. e. *raucitas*, quae faucibus praecipue accidit; ut ἀρτηριακὸς quum de homine dicitur, eſt idem qui *raucus*. Sed ut ex Latinis potiſſimum hauriam: hos video quoties *Arterias* plurative uſurparunt, vix aliud quam fauces intellexiſſe. Itaque Plinius extremo cap. 1. libri XX. *Illitum anginas et arterias* (h. e. fauces) . . . *ſanat*. Cap. 5. *Arteriis medetur*. Cap. 14. *Arterias humidas ſiccat*. Cap. 17. *Ad arterias aſperas* [h. e. exaſperatas] *cum galla et melle teritur*. Cap. 20. *Arterias et tonſillas . . perfricent*. Lib. XXII. 23. *Prodeſt arteriis exaſperatis*. XXVIII. 12. *Exulcerationi arteriarum*. Pluribus ſuperſedeo.

At iidem viciſſim & *Fauces* haud dubie videntur pro ductu arteriae aſperae ſaepiſſime uſurpaſſe. Itaque ubi *Elidere fauces*, aut *oblidere* aut *frangere fauces laqueo* dixerunt, itemque *Innectere fauces laqueo*, & quae ſunt plura talia, ὅσα κόνις; hae profecto locutiones non niſi in aſperam arteriam proprie conveniunt: cujus ductus ratione ſuae longitudinis intercipi laqueo poteſt; quum contra in fauces proprie dictas nihil horum conveniat.

Eam vero invicem confundendi arteriae & faucium vocabula conſuetudinem Graecis etiam fuiſſe familiarem, jamdiu Gorrhaeus, & Foeſius in Oecon. Hippocr. obſervarunt. Itaque tum φάρυγξ tum etiam λάρυγξ non tantum de

hil facilius dictu eſt, quam Serenum Marcellini judicem, ubi *Arterias ambas* caedi juſſit, *Fauces ambas* intellexiſſe: de quo nihil eſt quod dubitari poſſe ſuſpicer.

Atqui hoc ipſum, inquis, inauditum eſt, Fauces adſtrui binas: quod nuſquam alibi reperitur. At equidem ut de *Faucibus ambabus* Latini cujuſquam auctoris exemplum adhuc quaero; ita Graeci peridonei ſcriptoris locum promptiſſimum habeo. Is eſt magnus Hippocrates ipſo ſtatim initio Fragmenti περὶ ἀνατομ. ubi *Arteriam* in hunc maxime modum deſcribit: Ἀρτηρίη δὲ ἑκατέρης φάρυγγος τὴν ἔκφυσιν ποιευμένη, ἐς ἄκρον πνεύμονα τελευτᾷ. *Arteria ab VTRAQVE FAVCE exortum capiens in ſummum pulmonem deſinit*. Vides heic duplicem agnoſci faucem ab Hippocrate: ex quo factum, ut & Graecis non tantum φάρυγξ ſingulari numero uſurpetur, ſed & plurali φάρυγες; & Latini raro ſingulariter, plurimum autem pluraliter *Fauces* dixerint, certe quod duas agnoſcerent. Ergo quia [uti modo in Adnot. 126. demonſtratum fuit] *Arteriarum* nomen haud raro pro *Faucibus* poſuerunt; ob eam cauſam ubi hoc loco Serenus S. Marcellinum *in Arteriis ambabus* caedi jubet, nihil aliud intellexit, quam *in Faucibus ambabus*. Atque ea unica eſt *Arteriarum ambarum*, quae tantum negotii viris eruditis faceſſebant, expoſitio.

Hinc vero & illud tandem aſſequimur, eccur perſaepe Latini *Arterias* numero multitudinis uſurpaverint. Non enim ea eſt ejus locutionis ratio, quod per pluralivum numerum duas fiſtulas deſignari voluiſſent, quemadmodum ſupra conjiciebamus; ſed quod quotieſcumque *Arterias* ſcripſere pluraliter, iis locis *Arteriarum* nomine plerumq. *Fauces* [quas duas ſcil. agnoſcebant] intelligi oporteat. Percurre, ſi lubet, loca illa omnia, quae in Adnotationes 118. & 126. conjecimus: plane reperies, non modo nullum ex iis locum eſſe, qui non percommode de faucibus ſumi poſſit, verum etiam eorum exemplorum pleraque haud aliter debere quam de eiſdem faucibus intelligi. Adde quod Auctor ad Her. III. 12. ubi dixiſſet: *Vulnerantur arteriae acuta . . . acclamatione*, mox idem prorſus de faucibus affirmat: *Acuta exclamatio . . fauces vulnerat*. Adde & Lucretium IV. 531. cujus locum infra Parte 2. proferemus, & alios pari ſynonymia utentes.

PARS altera (127) ἐτυμολογική.

De Faucium & Arteriae *aliarumq. vocum originatione*. Fauces *non aliunde quam a* φάρυγξι, *eliſo rhotaciſmo*. φάρυγξ & φάραγξ co-

de *faucibus* [quas plerumque voces illae deſignant] ſed ſaepe etiam pro ipſa *arteria aſpera* uſurpantur. Exempla hujus notionis haud pauca qui noſſe avet, adeat Gorrhaeum, aut, qui inde plura hauſit, Henr. Stephanum in φάρυγξ. Illud etiam ſatis conſtat, etſi grammatici inter λάρυγξ & φάρυγξ ita diſtinguant, ut illud arteriae, hoc gulae exordia ſint habenda; tamen ex uſu luculenter oſtendi, ita paſſim permiſceri invicem ea vocabula [ſicuti etiam apud Latinos *Fauces* & *Guttur*] ut facile pro ſynonymis ſine ulla prorſus reprehenſione haberi queant.

Poſtremo & ex voce βρόγχος hoc ipſum poteſt intelligi. Nam τὸν βρόγχον apud Hippocratem vel totam *aſperam arteriam* notare, vel *fauces* dumtaxat deſignare, Galenus in Comm. 3. in lib. de Artic. docet: quem tamen locum miſere depravatum, conqueritur Foeſius; apud quem exempla Coi ſenis, quibus βρόγχος eſt *Guttur*, ibidem reperies. *Guttur* autem & *fauces* apud Latinos confunduntur.

Rurſus autem βρόγχον apud Hippocratem ſignificare interdum etiam *gulam*, ſicuti & derivata ab eo verba tantumdem eſſe quod *deglutire*, oſtendit idem Foeſius: quem conſulere poteris in voce βρόγχια. Huc etiam refer quae ſup. in Adnot. 124. ex Polluce adſcripſimus; a quo βρόγχος ita deſcribitur, ut ea definitio non niſi in ductum Aſperae arteriae convenire poſſit; quum tamen aliis ea vox *fauces* deſignet. Sed jam ſurfuris grammatici ſatis.

(127) Hanc partem alteram prodire in publicum equidem noluiſſem, quippe tricarum ac ſalebrarum plenam. Neque vero nunc erat his locus, ut pro una alterave etymologia tamquam pro aris focisque dimicarem. Tamen quia interim ὁδοῦ πάρεργον multa heic etiam illuſtrantur; aliud viris quibuſdam graviſſimis viſum fuit. Quorum judicio freti, ita haec ſenticeta foras emittimus, ut tamen ſpinoſiora quae ſunt, ſeorſum in ima ora ſepoſuerimus, non niſi harum mercium amatoribus adeunda.

Digitized by Google

cognata ſunt vocabula : incertum , an unum ab altero, an utrumque ab inuſitata radice . Arteria *non eſt quaſi* ἀλτηρία . *Nec quaſi* ἀεροτηρία . *Haec altera etymologia antiquitate plurimum , veriſimilitudine minimum valet . Nam non tam* aeris, *quam ſtationarii cujuſdam* ſpiritus *conceptaculum antiquis arteria definiebatur . Deinde analogia vocis refragatur , quae docet eam a tertia praeteriti paſſivi eſſe repetendam ; a tertia ſcil. praeteriti verbi* Α᾽ρμαι , *a qua tria formantur Arteriae ſynonyma , non tantum ſcil.* Αρτηρία , ſed & Αρτὴρ & Αρτήριον *[de quorum ſingulis agitur] quorum ſaltem ultimum originem a tertia praeteriti aperte oſtentat. Obiter de veriloquio vocis* ἄρτηρ . *Cur porro* Arteria *recte ab* ἄρμαι *deſcendat , ex ejus annulis ſibi invicem* aptis *atque* conſertis *oſtenditur . Locus Hippocratis difficillimus explanatur . An Arteria ab* ἀρτὴρ *(qua* ſtrigilem *ſignificat) derivetur , ob aſperitatem ſcil. An potius* ἀρτὴρ *idcirco ſtrigilem [non quamvis , ſed auricularium] deſignarit , quia inſtar arteriae aſperae annuloſa erat ? Erotiani locus correctus & illuſtratus. De ſtrigilis auricularíae ſtructura , aliiſque ſcitu non indignis* .

Ac plura ſane, quam praevideram, in hunc intricatum Actorum locum cumulaſſe nondum plane poenitet : primum quidem quod non inutilem operam horum Actorum antiquitati navaſſe mihi videor : deinde quod eadem opera ὁδοῦ πάρεργον plurium antiquarum locutionum vim in apertum protulimus . Et tamen adhuc *Faucium* & *Arteriae* originationes [non illae quidem ſpecioſae , quas hactenus tradiderunt , ſed nativae ac genuinae] producendae reſtant . A *Faucibus* ordiar , propterea quod earum veriloquium multo eſt facillimum . Eas quidem Martinius , & ex eo Voſſius , a verbo φαύω (*eloquor*) dictas voluerunt. Darem manus , ſi aut formationis analogia adſtipularetur, aut niſi meliora ſuppeterent. Verum quid moror ? FAVCES eſt ipſiſſimum Graecum φάρυγες ; unde ſubmoto tantum rhotaciſmo, fit φαύγες . At vetus Latium , quia littera G carebat , FAVCES appellavit . Similiter & a ſingulari φάρυξ (quomodo pro φάρυγξ veteres uſurpabant) ſublata canina littera , factum eſt FAVX : qui nominativus non alibi quam in vet. Onomaſtico legitur , & reſpondet Graeco φάρυγξ . At et FAVCIS recto caſu in Cyrilli Gloſſis occurrit , reſpondens eidem φάρυγξ . Ceteroqui ablativus FAVCE tritiſſimum eſt .

Graecum autem φάρυγξ tam arta cum φάραγξ cognatione junctum reperio , ut non dubitem quin aut unum ab altero , aut ambo a communi radice pullulaverint . Et φάραγξ quidem eſt *Barathrum* , h.e. *hiatus* , *praecipitium* . Viciſſim autem & Latini veteres *Barathrum* pro faucibus ſive gula accipiebant : proprie an tranſlate , non interpretor . Nam etiam tum Graecum φάρυγες , tum & Latinum *Fauces* adeo frequenter ingreſſum ad praecipitium (ſicuti & laxius poſtea aditum ad quemcumque locum) deſignat, ut ambigi poſſit , utrum ea vocabula ab humanis faucibus ad praecipitem locum,an contra, tranſlata fuerint .

Venio jam ad multo difficiliorem & varie vexatam *Arteriae* etymologiam. Iſidorus duplicem originem(locū priore hujus Diſquiſitionis parte adſcripſi) tradidit , ſed quaſi ſi Latina vox eſſet, eam Latino ex penore hauſit . Fuere qui ἀρτηρίαν quaſi ἀλτηρίαν [a *ſaliendo* ſcil.] dictam voluerint : id vero non tantum ſpiritu [qui in ἅλλομαι denſatur , quum ſit in *Arteria* tenuis] ſed & antiquitate refragante . Nam Hippocratis & aliorum antiquorum Αρτηρία dumtaxat ad reſpirandum , non item ad pulſandum & ſaliendum valebat ; & tamen non tantum *Arteria* vocabatur , verum etiam id nomen una ſibi ferme tamquam peculiare arrogabat . Poſtremo illa originatio potiſſimum ab antiquitate & veriſimilitudine apud H. Stephanum , Martinium , Voſſium & alios ſe probavit , ut *Arteria* ab ἀὴρ & τηρέω dicta videatur , ab eo ſcil. quod *aerem ſervet* atque contineat .

Ac

Digitized by Google

Ac fateor hanc ultimam etymologiam & ſatis (128) antiquam eſſe, & minime inſulſam: at non continuo ſatis veram arbitror, quippe antiquae loquendi conſuetudini minus conſentientem. Priſcis enim mortalibus πνεύματος (*ſpiritus*) non *aeris* conceptaculum & ſemita definiebatur ea, de qua tamdiu loquimur, aſpera arteria. De quo ſexcenta ſunt Graecorum & Latinorum loca. Et aliquid certe antiquiſſimi medici inter *aerem* & *ſpiritum* intereſſe voluerunt: de quo vide inferne (129) animadverſa. Ex quo efficitur, priſcos illos homines, ſi quidem conſentanea ſuis opinionibus vocabula rebus imponere voluiſſent, hoc reſpirandi inſtrumentum non ab *aere* [cujus mentio ferme (130) nulla primi-

(128) Satis antiquam eſſe id oſtendit, quod ab H. Stephano (in Ἀρτηρία) ejus meminiſſe dicatur quidam *Philar.* Sic enim compendioſe ibi ſcribitur. Is vero non videtur eſſe *Philarius* (medii IV. ſaeculi medicus, cujus fragmenta ſunt apud Aetium) ſed potius Philaretus is, cujus exſtat *De pulſuum ſcientia* Graecum opuſculum.

Sed re vera ejus etymologiae primus, quod reperire potuerim, auctor Bacchius apud Erotianum (in voce Ἀρτῶν) fuit, ubi Ἀρτῆρας (unum ſcil. ex Hippocraticis aſperae arteriae nominibus) dictos ait, quaſi ἀεροτῆρας. Quem locum a me emendatum atque expoſitum ad hujus epiſtolae finem reperies.

(129) Quid inter πνεῦμα (*ſpiritum*) & *aerem* antiquiſſimi hominum diſtinxerint, ex iis poteſt intelligi, quae magnus medicorum parens lib. περὶ φυσῶν (*de flatibus*) ſect. 4. ediſſerit; ubi tribus maxime rebus hominem enutriri, *cibo*, *potu* & (πνεύματι) *ſpiritu*, praefatus (quod & tranſtulit Tullius in 2. de Nat. deor. ſcribens, *Tribus rebus animantium vita tenetur, cibo, potione, ſpiritu*) ſtatim haec poſuit: *Ac* (πνεύματα) *ſpiritus quidem, qui corporibus inſunt, flatus* (Gr. φῦσαι: ſed cave heic accipias hoc vocabulum pro craſſioribus ac morboſis flatibus, quum potius ſint *ſpiritus* in homine ſtationarii: quos diſcriminis cauſa heic Hippocrates *flatus vocat*, at alibi, Erotiano auctore, eoſdem ſimpliciter *Spiritus*, generis retento nomine, appellat) *vocantur: qui vero extra corpora exſiſtunt, Aer: qui* (aer extimus, & hominis corpori circumfuſus) *ſane maximus eſt in omnibus, quae corpori accidunt, & auctor & dominus*. Ex quo vides, aliud fuiſse Hippocrati aerem corpus hominis ambientem, aliud *Spiritus*, corporis cavitatibus primitus inſitos, atque ibidem aſſidue reparatos. Vbi autem de reſpiratione agebatur, non niſi *Spiritus* olim mentio fiebat: quem Latini ſaepius *Vitalem*, interdum & *Naturalem Spiritum* vocant. Loca ſunt paſſim obvia. Quo etiam pertinet illud Galeni in Comm. ad περὶ ὑγιεινῆς διαίτης: *Reſpirationem* eſſe dicit Hippocrates, τὴν διὰ τῶ σώματος ἔξω τε καὶ ἔσω φοράν τῶ πνεύματος, *intro & foras ſpiritus per os lationem*. Nemo autem melius, quam Plinius (cui & alii Latinorum concinunt) eam, de qua loquimur, *Spiritus* notionem (ex populari ſcil. acceptione) explicuit, ubi Arteriam aſperam *Spiritus conceptaculum* definivit. Nam *conceptaculi* vox quiddam ſtationarium indicat. Eodem *ſpiritu* cavitates corporis internas & ſpatia inania repleri docet Hippocrates lib. περὶ τέχνης: quem ſpiritum lib. περὶ ἰητρῶ etiam νοῦδα ſive *vaporem* vocat.

(130) Id quod & ex ſuperiore adnotatione, & ex vulgari antiquorum loquendi conſuetudine intelligitur, ex qua nomina rebus imponebantur, potius quam ex ſubtilioribus philoſophorum obſervationibus. Ceterum quis dubitat, diu ante Ciceronis aevum jam hoc tandem fuiſse intellectum, id quod ultro citroque per arteriam permeat, non aliud eſse quam aerem? Nam clare id certe & ſine ambagibus eloquitur Cicero in II. de Nat. deor. in quo plura leguntur eo pertinentia; ut: *AER quem ſpiritu ducimus*: item: *AER ſpiritu ductus alit .. animantes*: & illud: *Aer ... ſpiritum praebet animantibus*. Lucretius ad philoſophicam obruſſam exactior IV. 935.

Interiorem etiam partem ſpirantibus aer
Verberat hic idem (hic idem, inquit, exterior aer, de quo proxime dixerat) *quum ducitur atque reflatur*.

Verum quid de his mirum, quando etiam Hippocrates videtur id antea vidiſse? Qui quidem lib. de flatibus ſect. 6. ex eo aeris neceſſitatem arguit, quod a reſpirando ceſsare nequeamus. Et tamen ejus gloſsographus Erotianus mira prorſus ediſserit, modo quae ex eo Foeſius in Ἀὴρ affert (quae tamen in Erotiani lexico fruſtra quaeſivi) vere ab eo petita fuerint. Nam praeter tritam ἠέρος (*aeris*) notionem, tres alias explicat: inter quas etiam ponitur, *Qui in nobis eſt ſpiritus, & aer quem efflamus*. Atqui quum haec ſignificatio a primaria illa & celebri plane diverſa ponatur; ex eo fit conſequens, aerem qui ſpirando reciprocatur, negari eſse elementarem aera; aut tam vere dici aerem oportere, quam canis caeleſtis eſt vere canis.

Digitized by Google

primitus fuit, quoties de reciprocando ſpiritu agebatur] ſed potius παρὰ τῦ πνεύματος [a *ſpiritu*] aut omnino a verbo πνέω (*reſpiro*) fuiſſe nuncupaturos, ac πνευματοτηρίαν aut πνευμοτηρίαν aut tale quidpiam facilius appellaturos.

At vero nativa *Arteriae* etymologia ex certiſſimo potius analogiae indicio commonſtranda fuerat: cujus antiquos etymologos [ne Platone quidem & Varrone, viris alioqui ſummis, exceptis] haud magnam habuiſſe rationem, eſt quod doleamus. Nunc hanc vocabulorum veram reginam [analogiam dico] ſi ducem ſequamur, haud deinde dubitabimus, quonam ex fonte id nomen corrivari neceſſe ſit. Fuit enim hoc a grammaticis obſervatum, nomina in τὴρ, in τήριον, atque in τηρία finientia, omnia ab una eademque tertia praeteriti paſſivi perſona proficiſci. Itaque ſicuti a σέσωται fit & σωτὴρ [*ſervator*] & σωτήριον (vox Graecis ferme (131) Bibliis peculiaris, quae a Vulgato interprete per neutrum *Salutare* redditur) & σωτηρία [*ſalus*] producuntur; ita reperiendum eſt verbum, unde non tantum ἀρτηρία, ſed & (132) ἀρτήριον &(133) ἀρτὴρ [quae duo poſteriora etiam in uſu fuiſſe pro *Arteria* reperio] propagentur. Atqui ab his vocabulis ſi retro κατ' ἀναλυτικὴν στίχον [quod pueri ἑλληνίζοντες aſſolent] progrediamur; non alibi certe ad ultimum conſiſtemus, quam ſive in αἴρομαι, ſive in ἄρομαι; quorum alterutrum pro radice propaginis hujus, qua de quaerimus, agnoſcamus neceſſe eſt. At ab αἴρομαι [*tollor*, *erigor*] vix eſt ut quiſquam ſanae mentis *Arteriae* vocem

cem

verbi ἄρομαι, quod eſt *aptari*, *apte haerere*. Ea enim praecipua calcei laus putabatur, ut apte induceretur. Nam ſi paullo artior, urebat; ſi laxior, ſollebat & riſus ciebat: de quo antiquorum loca producere ſuperſedeo.

Sed & in Graeco Nehemiae IV. 17. ἀρτὴρ genus inſtrumenti eſt, quo onus *attollitur*. Locus is Hebraice totidem verbis ſonat: *Portantes* [*baſſebel*] *in onere*. At facile eſt, heic *Sebel* non ipſum *onus* ſignificare, ſed inſtrumentum, quo onus attollitur, quod ſcite Syrus heic *Vectem* reddidit: pro quo ſcil. Graeci interpretes ἀρτῆρα poſuerunt: Αἴροντες ἐν τοῖς ἀρτῆρσιν, h. e. *tollentes in inſtrumentis ad attollendum*. Nam certe analogia vocis ſuadet, iſtud ἀρτὴρ non aliud eſſe quam machinam, qua attollitur aliquid. Sive, ſi alios audimus, eſt *humerus* ipſe: qui cur non in bajulis ἀρτὴρ h. e. *ſublator* vocari poſſit? Hoc igitur ſi ſequimur, Ἀρτὴρ ejus loci ab αἴρομαι fiet. At poteſt & ab Ἄρομαι derivari, ſi modo ἀρτὴρ ſit *ciſta*, ſive *corbis*, ſive quid aliud, quod *apte* onera recipiat, aut quod *apte* humero haereat.

Fuere & ἀρτῆρες (ſic enim Artemidoro vocantur, qui paſſim alibi ſunt ἁλτῆρες, *halteres*, trita rei gymnaſticae vox) quos ab αἴρομαι deductos crediderim, quod in eis *erigendis* ſeſe in gymnaſiis exercerent.

Poſtremo ἀρτῆρα quibuſdam eſſe ξύστραν (*ſtrigilem*) Heſychius dixit: quo loco *ſtrigilem* ne communem per ξύστραν, an auriculariam intellexerit, infra expendemus; ſimulq. Ἀρτὴρ eſſe aſperae arteriae ſynonymum, ex Erotiani loco, uti par eſt, correcto, oſtendemus.

(131) Vox Σωτήριον apud profanos ſcriptores inuſitata, in Graecis autem Bibliis decantatiſſima (ex quibus videtur eam depromſiſſe Heſychius, ubi ſcripſit, Σωτήριον, ἐξιλασμοῦ) facile Alexandrina dictio fuerit. Verum ea neglecta Graeci femininum Σωτηρία praetulerunt; ſicuti & pro neutro Ἀρτήριον eiſdem femininum Ἀρτηρία viſum eſt magis probum.

(132) Ἀρτήριον etſi nunc quidem nuſquam apud Graecos reperies, at olim eos ſpiritus ſemitam ἀρτήριον neutraliter non minus quam Ἀρτηρίαν nuncupaſſe, teſtis eſt Lucretius lib. IV. quo loco id laborans, ut vocem corpoream eſſe demonſtret, haec poſuit v. 531.

Praeterradit enim vox fauceis ſaepe, facitque
Aſperiora foras gradiens ARTERIA clamor.

Vox, inquit, foras gradiens, efficit *arteria* [h. e. arterias] aſperiora. Recitat & A. Gellius hos verſus, ſi probe memini.

Atqui ſi nihil aliud, hoc certe Lucretianum nomen non poteſt aliunde, quam a tertia paſſivi praeteriti (unde & cetera verbalia nomina in τήριον exeuntia fiunt) exſiſtere. Quod ſi Ἀρτήριον ejus, quam dixi, originis atque indolis eſſe conceditur; non poterit non indidem & Ἀρτηρία genus ſuum repetere.

(133) Ἀρτὴρ genus calceamenti fuit Pherecrati in *Vetulis* uſurpatum, teſte Suida. Id vero fortaſſis ab eo ſibi nomen quaeſivit, quod in cothurni tragici morem hominem attolleret, & proceriorem efficeret. Itaque is calceus dici Latine *Erector* poſſit, ab αἴρομαι ſcil. quod eſt *attollor*. Sed tamen ea ſe mihi potius etymologia probat, ut ſit a tertia praeteriti perſona

eẽm deducere velle ſuſtineat: quid enim utrique commune?

Reſtat igitur ut in Ἄρομαι [quod eſt *aptari*, *aptum eſſe*] periculum faciamus. Quod verbum etſi eſt inuſitatum in ſuo themate [quum ceteroqui nec praeterito medio, nec quibuſdam aliorum temporum vocibus careat] tamen incredibile dictu eſt, quam numeroſa propagine, antiquis eam grammaticis oſtentantibus, ſuboleſcat. Verum innumeris omiſſis (134) quae ab eo deduci ſolent: ad ea tantum venio, quae ex tertia praeteriti paſſivi perſona ſecundum legitimos analogiae tramites exeunt. Nam inde oxytonum Ἀρτὸς [imaginaria vox: nam Ἄρτος *panis* eſt facile alterius (135) originis] exſiſteret, h. e. *aptus*, *connexus*: quae vox etſi in uſu non eſt, inde tamen eſt Latinum non tantum *Artus* ſed & (136) *Artis* nomen; & in ſuo ſolo nativo apud Graecos indidem fit Ἄρτιος, Ἀρτίζω, Ἀρτίομαι, cum ſuis ſingula ἀπογόνοις. Ab eadem vero tertia praeteriti τῷ Ἄρομαι & Ἀρτὴρ oritur [de quo jam ſup. in Adnot. 133. diſſeruimus] & Ἀρτήριον Lucretianum, & Ἀρτηρία: idque eodem tramite, per quem & σωτὴρ & σωτήριον & σωτηρία deſcendunt.

Et hactenus quidem, Morgagne eruditiſſime, analogia, vocum inquam illa gignendarum unica moderatrix & domina, pulchre procedit. Nunc quid ſignificationis *Arteria* cum verbo Ἄρομαι commune habeat, videamus. In Arteria aſpera [quae ut initio monuimus ſola primitus *Arteria* vocabatur, idque ἁπλῶς & ſine *Aſperae* adjuncto, nondum quippe cum micantibus venis eo nomine communicato] hoc primum in oculos incurrit, quod & in ejus definitione nemo ſibi omittendum putavit, quod ex plurimis annulis *ſibi invicem aptis* continua ſerie nectatur. Hippocrates initio fragmenti περὶ ἀνατομῆς, poſt ea verba, quibus monet, *Arteriam*

(134) Cujuſmodi ſunt Ἄρμενος, Ἀρθμὸς, Ἄρθρον, Ἀρτύω, Ἄρτιος, Ἁρμόζω, Ἅρμα, &c. quaeque propago uberrima ex horum ſingulis fruticat.

(135) *De paroxytoni* Ἄρτος *etymologia*.

ΑΡΤΟΣ ab αἴρω ſignificante προσφέρω deducit Etymologici Auctor, quaſi ſcil. quotidie corpori noſtro προσφερόμενος. Cui etymologiae etiam Euſtathium favere, oſtendit H. Stephanus. Ergo veteres non dubitabant, quin Ἄρτος eſſet a tertia praeteriti verbi αἴρομαι: niſi quod uſus opinor fecit, ut ἄρτος penacueretur, quum ceteroqui analogia oxytonum eſſe juberet. Eſt igitur, inquam, Ἄρτος ab αἴρομαι, ſed non eo ſignificatu, quo antiqui grammatici docuerunt, quum id ſit longe petitum; ſed potius eſt ab αἴρομαι, *attollor*, *erigor*, quia panis per fermentationem levatur ac turget. Dixeris, panem etiam non fermentatum vocari ἄρτον. Atqui reſpondeo in Ἄρτος ἄζυμος eamdem κατάχρησιν occurrere atque in οἰνοχοεῖν ὕδωρ. Ergo panis initio a fermentatione & erectione [ab eo ſcil. quod plerumque accidit, quodque in pane perfecto requiritur] nomen ſibi adſcivit; quod nomen deinde tum etiam ſibi retinuit, ubi fermentatio deeſſet.

Ceterum ſcitum eſt in epiſtola S. Innocentii Papae ad Decentium *Fermentum* (cujus vocis etiam Anaſtaſius ſaepe meminit) eſſe panis (etſi ibi de pane euchariſtico agitur) nomen: ſed ita generale (ut equidem accipio) ut ſuo ambitu panem etiam ἄζυμον (h. e. non fermentatum) complectatur. Nam ſpeciei late patentis nomen paſſim generis ſignificationem invadit. Nec aliter de *Fermento* illo Innocentiano difficultatem, quae viros ſummos exercuit, ſolvi commodius poſſe ſuſpicor. Quo confirmatur originatio vocis Ἄρτος ab αἴρω *Levo*, *attollo*.

Quamquam & ab Ἄρομαι (quod eſt *aptari*, & *compingi*) Ἄρτος oriri potuit. Quo id modo? Quia apud veteres panis vix aliter quam buccellatus fiebat, h. e. ex pluribus buccellis *aptus* atque *connexus*; nec enim cultro ad incidendum panem olim utebantur. Sic Hebraei, ſic Latini, Graecique ſuos panes vulgares conficiebant; quos ſcil. ab illa compage ἄρτους dixere, a tertia praeteriti verbi Ἄρομαι.

(136) De *artubus* non eſt dubium (etſi alii apud Voſſium inepte ab *Arceo* derivent) ſicuti & adjectivum *Artus* [ſic enim ſine C antiqui ſcribebant] indidem eſt. Ac ne de *Artis* quidem vocabulo eſt dubitandum. Nam *Artem* eam antiqui definiebant, quae vagas doctrinas atque praeceptiones in unam aptam ſcitorum compagem reduceret. Itaque juris cognitionem ſuo tempore vagantem ac diſſolutam teneri Tullius conquerebatur, ſimul augurans, fore tempus, quum in *Artis* formam articulata atque apta exſiſteret.

Digitized by Google

riam ex utraque fauce incipientem in ſummum pulmonem deſinere,[quae verba Graece & Latine ſupra in fine Partis I. recitavi] hoc ſtatim addit : *κρίκοις ξυγκειμένη* (137) *ὁμοιορυσμοῖς* , *τῶν* (138) *περιηγέων* (139) *ἁπτομένη κατ' ἐπίπεδον ἀλλήλων*. Quod licebit ſic totidem verbis reddere : *Ex anſulis ſimiliter figuratis conſerta* , *rotunditatibus* [ſupple anſularum: h.e. *ſemicirculis*] *ſibi mutuo ſecundum ſuperficiem adhaereſcentibus*.Quae videtur Pollux imitatus : cui [lib. 2. ſegm. 204.] *βρόγχος* [h. e. arteria aſpera] *ἐκ πολλῶν κύκλων συγκείμενος* , *ex pluribus annulis conſertus* dicitur . Jam vero ſi loco participii *συγκείμενος* [quo Hippocrates & Pollux in arteriae definitione utuntur] ſubſtituas aequipollens participium *ἀρηρώς*, atque Arteriam definias , *ἐκ πολλῶν κρίκων* [aut *κύκλων*] *ἀρηρυῖαν* , *ex multis anſulis aptam* , ſive *conſertam* ; jam porro intelliges cur id , quod definitur , dictum fuerit Αρτήριον , ſive Αρτηρία , a tertia ſcil. paſſivi praeteriti perſona ejuſdem verbi Ἄρομαι , a quo fit medium praeteritum uſitatiſſimum *ἄραρα* , & partic. *ἀραρώς* . Eodem pertinet , quod quae ex pluribus ejuſdem generis conſeruntur , ea noſtri homines vulgo nunc vocant *Inſerta* ; ut *Vn' inſerta di fichi* , *di caſtagne* , *di nocciuole* &c.Itaque ſi vim vocabuli *Arteriae* iidem noſtri homines ſua dialecto exprimere ſatagant ; jam eam appellare poſſint , *Vn' inſerta di anelli* .

Poſſet & illud dici , *Arterium* & *Arteriam* ex eo quidem , quo dixi fonte cadere , ex praeterito ſcil. verbi *ἄρομαι* ; ſed ita ut prius Αρτήρ [ut pote brevius]

 ex

(137) Ομοιόρυσμος ab omnibus lexicis abeſt , etiam a Foeſii Oeconomia : niſi quod in Περιηγὴς legit *ὁμορυσμοῖς* , ut in ſeq. Adnot. videbis . Quum autem *ῥυσμὸς* ad verbum ſit *Tractus* , deinde etiam teſte Euſtathio ad Dionyſ. ſit *σχῆμα* , *τύπος* , *figura* , *forma* ; hinc *ὁμοιόρυσμος* erit *ſimiliter figuratus* .

[138] *Locus Hippocratis parum intellectus exponitur* .

Hoc maxime adjectivum [quod omnibus , quod ſciam , offendiculo fuit] inextricabilem hunc locum reddidit . Nam *περιηγὴς* quum ſit *Rotundus* , omnino heic vacabat . Quo enim modo annuli eſſe non circumacti poſſent? Deinde cur adjectivo nomini , quod nec *διοριστικὸν* , nec aliam vim ſingularem habet , articulus praeit ? Poſtremo ſaltem copula Καὶ praeponenda erat , ne eſſet oratio *ἀσύνδετος* : quam tamen interpretes ad ſyntaxin fulciendam in verſione de ſuo addiderunt .

Verum caligo ſtatim omnis diſpellitur , ſimul ac mecum intelligas , iſtud *τῶν περιηγέων* non venire a maſculino *περιηγὴς* [ut ſit epitheton *τοῦ* Κρίκος] ſed a neutro *περιηγὲς* , quod praecedente articulo ſubſtantive ſumitur , ac *rotunditatem* potius ſignificat . Summa eo redit . Annuli , ex quibus Arteria apta exſiſtit , circulum non abſolvunt , ſuntque potius Galeno *σιγμαειδεῖς* h. e. litterae Sigma [cujuſmodi id elementum Galeni aevo figurabatur , non in arcus Scythici morem , ſed plane ut C Latinum] figuram referentes . Hoc igitur ſibi vult magnus medicinae parens , arteriam ex annulis ſive potius *anſulis* [nam id quoque *κρίκος* deſignat] connecti , atque ex earum rotunditatibus invicem eſſe connexam atque conſertam . Optime . Nam qua parte anſulae illae rotundae exſtant , earum unamquamlibet cum finitimis compingi , intelligimus . Ceteroqui qua parte anſulae cartilaginoſae illae deſinunt ad ultimum in membranam , ea parte nulla amplius connexio deprehenditur , ſed una perpetua membrana continuatur . His poſitis , textus luce clarior exſiſtet ; cujus interpretationem habes poſt Graeca Hippocratis a me poſitam . Confer cum his & ſeq. Adnotationem .

[139] Citat hunc locum Foeſius , in Περιηγὴς , & ſimul explicat in hunc modum : *Κρίκοις ξυγκειμένη ὁμορυσμοῖς* , *τῶν περιηγέων ἁπτομένη* . *Annulis inter ſe ſimilibus conſtans* , *& rotundis aptata* . Ac ſtatim pergit : *Illic enim ἁπτομένη idem quod ἡμμένη* , *aut προσδεδεμένη mihi ſignificare videtur* , *h. e. annexa* , *aptata & compoſita* . *Etſi interpretes τῶν περιηγέων ἁπτομένων κατ' ἐπίπεδον ἀλλήλων legunt* ; *ut ſit* , *Annulis in ſuperficie ſe mutuo contingentibus* . Haec Foeſius . Sane vero utut illud *ἁπτομένη* ferri utcumque poſſit ; tamen *ἁπτομένων* longe heic pronius & pulchrius eſt . Nam *ἅπτεσθαι* eſt *ſimul necti* atque *adhaereſcere* non tantum apud ceteros (v. H. Steph. in Ἅπτω) ſed & apud Hippocratem lib. *περὶ γυναικ.* ubi ait : *Vteri ſi* (*ἅψωνται*) *adhaeſerint* . In loco autem , qui prae manibus eſt , illud *κατ' ἐπίπεδον ἀλλήλων* vix eſt ut intelligi poſſit , niſi ſimul & *ἁπτομένων* legeris . Idque in interpretatione ſum ſecutus .

Digitized by Google

ex eo derivetur, deinde ex ἀρτὴρ fiat ἀρτήριον & ἀρτηρία. Ἀρτὴρ autem [praeter cetera quae in Adnot. 133. ediſſeruimus] Heſychio etiam ξύςραν [*ſtrigilem*] ſignificat: cujus τὸ τί εἶναι (τὸ *quid eſſe*) in *aſperitate* poſitum eſt. Hinc forſitan & *Arteria* qua ſpiritum ducimus, ab aſperitate, quae in ſtrigili maxime conſpicua eſt, nomen invenerit: quae demum [poſtquam *Arteriae* vox etiam cum levibus arteriis communicata fuit] diſcriminis cauſa τραχείας [*aſperae*] cognomentum adſcivit.

Quamquam quid *Arteriam* contendo ab Ἀρτὴρ, quatenus *ſtrigilem* deſignabat, derivari, quum ipſum Ἀρτὴρ primitus aſperae Arteriae nomen fuerit? Id quidem antea ex eo conjiciebam, quod haud dubie Hippocrates reſpirationis inſtrumentum & ἀορτὰς interdum, & alibi [in loco ſaltem quem Foeſius in Ἀορτὴ recitat ex libr. *de loc. in homine*, ubi pro ἀορτῇσιν, in pluribus exemplaribus legi ἀορτήρεσιν teſtatur] ἀορτῆρας vocavit. Atqui ſi ab utroque vocabulo pleonaſmum litterae O removeris, pro ἀορτὴ reſtabit ἀρτὴ, & pro ἀορτὴρ, ἀρτὴρ: quorum utrumque tam cum pleonaſmo, quam ſine, ab Ἄρομαι ſine controverſia deſcendit. Ita equidem antea conjiciebam. Verum quid fruſtra conjecturas aucupor, quum aperte videatur Erotianus ἀρτῆρας pro *Arteriis* agnoviſſe, modo is locus ſuae integritati reſtituatur? Is igitur ad vocem Ἀρτηρῶν [ubi tamen reponendum eſt meo periculo Ἀρτήρων] relata Bacchii ſententia interpretantis *Arterias*, tum Epiclis & Lyci Neapolitani accipientium *pulmonis* & aſperae arteriae βρόγχια ſive *ſemicirculares cartilagines*; tandem haec ſubjicit: *Sed praeſtabilius eſt* [eo nomine] *Arterias intelligere, uti Bacchius dixit*. In his vero quae ſtatim ſequuntur, addendum eſt initio Ὃς, aut tale aliud, quod orationem fulciat: [ὃς] οἷον ἀεροτηρὰς τινὰς οὔσας, κατὰ ἐθνικὴν ςοιχείων ἐναλλαγὴν, οὕτως ὀνομάσθαι φησίν. *Qui* [Bacchius] *quaſi aeris conſervatrices quaſdam, ſic* [ἀρτῆρας] *appellari ait*. Perverſe autem Foeſius in Ἀορτὴ pro Ἀρτηρῶν (quod equidem in Ἀρτήρων mutandum dixi) correxit Ἀορτέων; nam Bacchii etymologia illa [quaſi ἀεροτήρας] in Ἀρτῆρας quidem optime convenit, in Ἀορτὰς autem nullo modo. Ex his autem diſcimus, Hippocratem quidem Ἀρτήρων vocabulum pro ſpiritus itinere uſurpaſſe, ſed deinde librariorum culpa eam vocem in ejus exemplaribus fuiſſe vitiatam.

Verum ut ad *ſtrigilem* redeam, quam olim Ἀρτῆρα dictam ex Heſychio didici; ſane etiam atque etiam conſiderandum cenſeo, communis ne balnearum ſtrigilis eo nomine deſignetur, an potius, ut equidem ſuſpicor, peculiaris quaedam medicorum ſtrigilis, qua ad liquores auribus inſtillandos utebantur. Verum quum in eo negotio paullo liberiores conjecturis habenas laxaverim; malui ea conjectaria, cuicuimodi ſunt, inferne (140) ſeponere, quam

(140) Heſychius: Ἀρτὴρ· ὑπόδημα· οἱ δὲ ξύςραν. *Arter* eſt *calceus: aliis vero ſtrigilis*. Cur calceum ſignificaverit, ſup. in Adnot. 133. dictum fuit. Nunc de *ſtrigilis* notione aliquid dicendum. Non enim quamlibet ſtrigilem heic ab Heſychio intelligi, ſed tantum medicam, per quam liquores auribus infundebantur, ſuſpicor; itaut illud οἱ δὲ apud Heſychium ad medicos ſcriptores reſtringatur. Fuit autem ſtrigilis genus auricularis plurimo in uſu apud medicos, per quam liquores in aures inſtillabantur, cujus & Galenus & alii plures meminerunt. Niſi quod hi quidem ξύςραν, numquam vero quod ſciam ἀρτῆρα vocant. Celſus quoque & Scribonius hujus *ſtrigilis* meminerunt: ſed prior etiam *oricularium clyſterem* nuncupavit.

At equidem medicorum hanc ſtrigilem duplice apud Graecos vocabulo fuiſſe inſignitam ſuſpicor. Nam ξύςρα quidem vocabatur, quod gymnaſticam ſtrigilem in pluribus referret, tum in manubrio ſcil. tum etiam quod canaliculo conſtaret, eoque non tantum incurvo, verum etiam intus cavo: quae cavitas gymnicae ſtrigili ad id neceſſaria fuit, ut deraſum ſudorem exciperet contineretque, cujus poſtea medici colorem, ſaporem, ceteraque accidentia explorarent, quantum quidem ex Galeni X. de ſimplic. med. facult. & V. de loc. affect. verſus finem, & alibi didici. Ergo in his clyſter oricularius vulgatam ſtrigilem referebat, eoque ſtrigilis nomen ſibi

quam per ſortes & auguria te jam, Morgagne, diutius, aut vero quiſquis alius in haec inciderit, demorari.

In hoc autem conjecturali genere & illud forſitan ſibi locum jure vindicaverit, quod ſicuti ARTVS [unde fit & *Articulus*, & *Articulandi* verbum] haud dubie ab Ἄρομαι (ut in Adnot. 136. ante diximus) inclinatur; ſic magis adeo apud Graecos ipſos ex eodem Ἄρομαι non modo ἀρτάζω & ἀρτύω, cũ ſuis ſingula compoſitis, (quae Latino *Articulandi* verbo nõ male reſpondent) proficiſcuntur, ſed praeterea & Ἀρτὴρ & Ἀρτηρία & Ἀρτήριον, tria ſcil. ſynonyma, quibus *articulandae vocis inſtrumentum* notaretur. Nam ſcitum eſt in τὴρ aut τηρία aut τήριον terminata, inſtrumentorum ſignificationem imbibere. Atqui totam aſperam Arteriam cum ſuo capite, gutture ſcil. ſive faucibus, & maxime lingula, voci articulandae ſervire, jam pridem Medicorum filii animadverterunt: de quo Galenus in VII. de uſu partium magnifice diſſerit. Idque quum ne Latinos quidem ſugeret; hinc tot illorum locutiones, per quas totum vocis negotium unice (141) arteriis, nempe aſperis aſſignatur.

Atque ea, Morgagne optime, genuina (niſi vehementer fallor) *Arteriae* etymologia eſto ab Ἄρομαι: quam Lucretio potiſſimum indice in apertum protulimus. Nam niſi ille priſcam vocem Ἀρτήριον [quae non poteſt aliunde quam a tertia praeteriti paſſivi fieri] ab interitu vindicaſſet, quis mihi potius ἀρτηρίαν ab eodem fonte corrivanti, quam plauſibili antiquorum originationi ab ἀὴρ & τηρέω credidiſſet? Atqui ſcimus antiquos in vocibus derivandis magis quamlibet veriſimilitudinis ſpeciem, qua percellerent animos, quam fidam ducem analogiam ſecutos; & ob eã cauſam eoſdem commentando & argutando effeciſſe, ut plurima haud dubie ſimplicia nomina [cujuſmodi antiquiſſima magna ex parte erant] tandem pro compoſitis haberentur. Quo in genere mirum quantum luſus verborum valet. Atque haec eo pluribus ad te perſcripſi, non quod te quidquam horum fugiat, qui non modo medicam, ſed & ceteram omnem antiquitatem in numerato habes; ſed ut eadem haec improvido neſcio quo calore fuſa, tuo demum unius judicio ſtent, aut cadant: quorum utrumque per mihi gratum accidet; dum ſive ſuffragator, adhuc fluctuantem firmaveris; ſive refragator, ab errore tamen revocaveris. Quod alterum adeo non moleſtum erit, ut nihil rerum omnium malim, quam ut per te doctior factus, volens in tua caſtra transfugiam. Vale.

DIS-

ſibi peperit. At quod in ſtructurae genere etiam aſperam arteriam imitaretur, ob id praeter uſitatius ξύστρας nomen, etiam ἀρτῆρος (h. e. *Arteriae*) vocabulum ſibi peculiariter vindicavit. Ecquid autem clyſter is cum aſpera arteria cognatum habuit? Hoc credo prae ceteris, quod quemadmodum illa ex annulis pleriſq. ſemicircularibus conſeritur, pares quoſdam & hic clyſter annulos inter ſe aptos & continua ſerie connexos praeſetulerit.

Cui vero, inquis, uſui diſpoſita annulorum ſeries in eo clyſtere fuit? In hoc potiſſimum, credo, ne totus conſertim inferretur auribus liquor, ſed ut potius per annulos, ſic tamquam per objices aut valvulas impeditus, non niſi ſenſim & guttatim diſpenſaretur atque inſtillaretur. Nam certe verbo ἐνστάζω (*inſtillo*) aut alio ſimili in ea re uti Galenus ſolet. Habes cur oricularia ſtrigilis, alio vocabulo ἀρτὴρ nuncuparetur: quod Ἀρτὴρ fuiſſe primitus unum ex *Arteriae* vocabulis ſupra obſervatum fuit.

(141) Cujuſmodi illa ſunt, quae in Adnot. 118. ex auctore ad Herenn. deprompſimus. *Laedi arterias* aut *vulnerari* ille dixit *acuta acclamatione*: contra vero identidem requieſcendo *recreari*. Quorum praeceptorum Nero non immemor, nihil *ſerio jocove* egit, *niſi adſtante phonaſco qui moneret, Parceret arteriis*, teſte Suetonio cap. 25. Ejus praecepti Lucretius rationem eam reddidit, quam ſupra habes in Adnot. 132. Ceterum arterias ſicuti continuus clamor laedebat, ſic & diutina deſuetudo hebetare credebatur. Appuleius in XVII. Florid. *Vt gladius uſu ſplendeſcit, ſitu rubiginat; ita vox in vagina ſilentii condita .. hebetatur ... Tragoedi adeo ni quotidie PROCLAMENT, claritudo ARTERIIS obſoleſcit. Igitur identidem boando purgant ravim.*

Digitized by Google

DISQVISITIO ALTERA

De Cippo noxiorum: ad ſect. 7. 8.

CIPPVS *primario truncum arboreum notat: cujus etymologia ex Hebraeo petitur. Mox ea vox ad reorum compedes ligneas deſignandas reſtricta: quod ex vet. Gloſſis, & Suida oſtenditur. Quo tamen ſignificatu ea vox apud probos Latii ſcriptores non reperitur, quod inter ſordida & humiliora vocabula numeraretur. Gellio & Laberio lux. Quid* Ligneae ſoleae? *Non videntur tantumdem, quod* Cippus *fuiſſe. Notantur utriuſque differentiae: ſicuti & quid interſit inter* Annulos & Cippum. *Quid ſit*, In ferro & cippo.

Sectio 7. Sic definit: *Tunc Serenus juſſit & Petrum in vinculis recipi, & pedes ejus in cippo arctiſſimo conſtringi*. Et ejus *cippi* ſect. 8. bis mentio iteratur: *Petrus .. in ferro & cippo*. Mox: *Vbi Petrus .. erat in cippo & ferro*. Nec Itali neſciunt, quid ea vox notet; apud quos hodiedum pedum vincula vocantur *Ceppi*. Sed juvat rem altius repetere.

In Veteribus Gloſſis *Cippus* tantumdem eſt quod Κορμὸς h. e. *Truncus*, ſive ſtipes arboris craſſior utrimque detruncatus. Ex quo vides *Cippum* primario eſſe *ligneum ſtipitem* ſive truncum [unde vallos quos Caeſar deſcribit VII. B. G. 73. vulgo *Cippos* vocari teſtatur] ex *lignei* vero *Cippi* ſimilitudine etiam lapideos truncos translate *Cippos* fuiſſe dictos, eoſque in primis, quibus aliquid inſcribebatur, aut qui pro terminis depangebantur, Gr. στήλας. At primitiva, uti dixi, *Cippi* notio eſt, qua truncum arborei rami deſignat. Id vero nomen ne una littera minus totum Hebraicum eſt: nam Iſ. IX. 14. & Job. XV. 32. כפה. *Cippah* eſt *ramus arboris*: nec alia invenienda eſt hujus nominis etymologia.

Hinc facile eſſet, quid in his Actis *Cippus* ſignificet, oſtendere, niſi tanto ante id Graeci grammatici praeſtitiſſent. In veteribus enim Philoxeni Gloſſis *Cippus* non tantum Κορμὸς [h. e. arboreus truncus] exponitur, verum etiam Ποδοκάκη h. e. pedum retinaculum. Ac plura de his habes in Ποδοκάκη apud Suidam his verbis: Ποδοκάκκη (nam cũ duplici Κ frequentius ſcribi, grammatici obſervarunt) ξύλον, εἰς ὃ ἐν εἱρκτῇ τοὺς πόδας ἐμβάλλοντες συνέχουσιν· ὃ παρὰ Ῥωμαίοις Κύππος καλεῖται. Hoc eſt Ποδοκάκκη eſt *Lignum, in quod in carcere pedes* (noxiorum) *immittunt, atque hoc modo conſtringunt*. *Quod a Romanis CIPPVS vocatur.* Eadem totidem verbis in Graecis Gloſſis verborum juris reperies: niſi quod pro Κύππος ſcribitnr Κύτπος: mendoſe ſcil. pro Κίππος, quomodo apud Graecos recentiores ea vox Latina ſcribi ſolet, etſi alicubi & iſtud corruptum Κύσπος nihilo minus occurrit. Vide Graecum Cangii Gloſſarium.

Habes de nativa *Cippi* ſignificatione & etymologia, quae ſatis ad hunc locum eſſe poſſint: ex quibus etiam intelligis, *Cippum* pro pedum vinculis non eſſe barbarum aevi poſterioris vocabulum, ſed Romanum aevi melioris: ſed tamen uti ſuſpicor, ſordidum & vulgi tantum ore uſurpatum. Ab eo vero factum, ut nullum ejus vocabuli veſtigium in Latinorum, qui nunc exſtant, ſcriptis reperiatur, niſi tantum, uti judico, in Laberii Mimis apud A. Gellium XVI. 7. quo locõ inter ejus Mimographi *obſoleta & maculantia, & ex ſordidiore vulgi uſu* arceſſita hoc recenſet, quod *in Mimo, qui inſcribitur Natta, CIPPVM dicit, & OBBAM* &c. Nec enim dubito, quin ibi Laberius *Cippum* pro compede lignea uſurpaverit: nam ceteroqui ſi *Cippum* pro στήλη [qua notione utitur Horatius ac Perſius] uſurpaſſet, id ἄμεμπτον (*inculpatum*) fuiſſet. At quod *Cippus* pro ποδοκάκη ſordidius eſſet nomen, eo faſtidito, COMPEDE uti ſcriptores maluerunt.

Ceterum utrum *Ligneae ſoleae* tantumdem eſſent, ac ſordidius *Cippi* nomen, eſt quod dubitem. Earum meminit Auctor ad Heren. I. cap. 13. *Malleolus judicatus eſt matrem necaſſe. Ei damnato ſtatim ſolliculo lupino os obvolutum eſt, & ſoleae*

leae ligneae pedibus induƈtae ſunt, *& in carcerem duƈtus eſt*. Ac Cicero in II. de Invent. c. 50. eamdem ſpeciem totidem prope verbis exponit. An inquam iſtae Ciceronis & Auƈtoris ad Her. *ligneae ſoleae* Cippi *περίφρασιν* compleƈtantur, valde dubito: nec enim ei *Cippi* notioni reſpondent, quam nobis Aƈta Martyrum exhibent. Ex Aƈtis SS. Chryſanti & Dariae Ms. haec exhibet Cangius: *Milites mittunt eum in Cippum novum & nodoſiſſimum*, *ita ut tertio punƈto* [haec punƈta in aliis hiſtoriis paſſionum *foramina*, in quae ſcil. ſurae inſerebantur, dici ſolent] *ejus tibias coarƈtarent*. In S. Lupercii Paſſione apud Boſquetum: *Eum juſſit in carcerem trudi*, *& in arƈto cippo extendi*, cruribus ſcil. divaricatis. Aldhelmus VII. ſaeculi deſinentis ſcriptor de Laud. Virg.

Et ſuras iterum cipporum vincula claudunt,
Cruraq. cum rigidis neƈtebant turgida lignis.

Quae deſcriptio cum eo cipporum bipatentium genere conſentit, quos carcer hodiernus uſurpat: quum contra ligneae ſoleae, quantum perſpici poteſt, pedibus tantum inducerentur, intaƈtis interim ſuris. Adde quod apud Ciceronem prius ſoleae illae inducebantur, mox in carcerem trudebantur: quum contra Cippus in Aƈtis deſcriptus Martyres reddiderit immobiles; ſicuti & *ποδοκάκη* immotos efficiebat, quantum ex locis ab H. Stephano produƈtis in eo vocabulo perſpici poteſt. His de cauſis *Ligneae ſoleae* videntur aliud a *Cippo* & *ποδοκάκη* fuiſſe.

Nec eis accedo, qui *Cippum* definiunt *inſtrumentum ad inſtar annuli factum*, *quo pedes damnatorum aut ſervorum vinciebantur*; eoque trahunt quod Appuleio in IX. Met. pag. 280. *pedes annulati* noxiorum dicuntur. Verum hi annuli [qui hodiedum uſurpantur] ferrei erant, non lignei; nec unus pro utroque pede, ſed geminus; nec impediebant, quo minus reus graderetur; & immane quantum a cippo differunt. De hoc annulorum genere Martialis XI. 38. in Zoilum.

Annulus iſte tuis fuerat modo cruribus aptus. Alibi:

Has cum gemina compede dedicat catenas,
Saturne, *tibi Zoilus annulos priores*.

Ex quibus vides, eos annulos alio vocabulo *compedes geminas* fuiſſe vocatas. Etenim *Compedes* generale nomen fuiſſe ſuſpicor, omnia pedum vincula continens; nam in vet. Gloſſis *Compedes* etiam *τῇ ποδοκάκῃ* (h. e. *Cippo*) reſpondent.

Nequid vero intaƈtum relinquam, notabile id quoque eſt quod in his Aƈtis num. 8. *Cippus ferro* opponitur. *In ferro & cippo*. Rurſus: *In cippo & ferro*. Ex quo vides, hoc tantumdem fuiſſe ac ſi diceret, *In ferro & ligno*. Nam *Cippus*, uti ſupra oſtendimus, *ligneas* tantum compedes notabat; *Ferrum* vero quidquid praeterea ferrearum catenarum adhibebatur. Hinc *mitti in ferro* vetus anonymus Auƈtor de geſtis Conſtantini M. uſurpavit: *Miſſi ſunt in ferro*, *& adduƈti Ravennam*.

III P S L V C I A N V

SVpple, & *Sociorum*; pro more hujus Kalendarii. Fuere autem huic in certamine ſocii *Claudius*, *Hypatius*, *Paulus*, *Dionyſius* pueri, & *Paula* ſeu *Paulina* (142) virgo, omnes Nicomediae primo, mox Byzantii ſub Aureliano paſſi, ut in omnibus Graecorum libris hoc die legitur. Niſi quod primus in Graecorum Officiis non aliter quam *Lucillianus* vocatur: ſed tamen Bollandiſta Janningus ad hunc diem pag. 274. num. 1. eumdem aliis *Lucianum* dici fatetur: ceterum ubinam ſic ſcriptum inve-

(142) Paula ſeu Paulina in Menaeis quidem uno cum praecedentibus encomio continetur: at in utroq. Menologio tum Baſilii, tum etiam Sirleti haec ſancta mulier a maribus ſejungitur, ac diverſo elogio donatur, quaſi ſi ad eorum conſitatum minime pertineat; etſi ob id comprehenſa & affeƈta martyrio dicitur, quod eorum certamini præſens, ſanguinem colligeret, & eorum corpora curaret. Qua gratia merito illis comes adjungi poteſt.

invenerit, non eloquitur, niſi quod ad ultimum num.12. in Hagiologio metrico Habeſſinorum *Lucianum* ſcribi teſtatur. Sollemne eſt autem huic marmori juxta cum omnibus aevi ſequioris ſcriptoribus nomina diminutiva (143) cum primitivis alterna facere. Meminit eorumdem Molanus, & Galeſinius, ac Romanum hodiernum ex Sirleti (144) Menologio. Cetera quae huc pertinent, petenda ex laudato Janningo, qui & Photii cujuſdam Scevophylacis Encomium adnectit. Ceterum *Paſſionis* nota a noſtris recte heic ſcalpta fuit;adſtipulante auctore Ephemeridum Metricarum, in quibus ſcribitur,

Τῇ δὲ τρίτῃ Λουκιλλιανὸς ϛαυρῷ ταθύνετο,
In cruce ſuſpendit lux tertia Lucilianum.

Adhaec in MS. Chiffletiano apud Janningum num.7. legitur eadem ſententia paullo aliter expreſſa.

Σταυρῷ ἀμφὶ τρίτην Λουκιλλιανὸν θανάτωσαν.

Quae hactenus dixi, magno conſenſu in Graecorum libris leguntur: niſi quod in magnis Menaeis impreſſis, ut & in Maximo Citherorum Epiſcopo S. Claudius, unus ex pueris Lucilliani commilitonibus, praetermittitur: & inſuper utrobique loco Silvani Comitis (qui in Baſilii & Sirleti Menologiis ceteriſque libris horum judicio praefuiſſe narratur) ſub Libanio praeſide iidem paſſi dicuntur. Quod diſſidium componi ſic poſſe videtur, ut quamdiu hi Martyres Nicomediae decertarunt,omnia per Silvanum Comitem acta fuerint: ubi vero iidem Byzantium abducti fuerunt, ibi Libanio praeſidi oblati, & ab eo conſummati ad ultimum videantur.

De *Silvano Comite* coram quo Martyres hi ſteterunt,nihil prorſus litteris commendatum reperi. Duplex quidem in Proſopographia Cod. Theod.*Silvanus* notatur: unus ſub Conſtante ann. 349. *Comes & Magiſter peditum*: alter ſub Theodoſio Magno *Dux & Corrector* (ſed vide an non pro *Corrector*, quod erat forſitan per compendium ſcriptum, reponendum ſit *Comes*) *limitis Tripolitani* ann. 393. Verum abſunt hi longiſſime ab Aureliani aetate, ſub quo hi martyres depugnarunt.

IV NT S MITROPHANI EPI

DE S. Metrophane, primo (145) inter Byzantinos Epiſcopos numerando, longum fuerit, ſi circa initia finemque Epiſcopatus ambages explicare ſata-

(143) Cujus moris exempla nec hodie inuſitata Italis ſunt (apud quos *Lorenzo & Lorenzino*, & cetera in eumdem modum promiſcue uſurpantur) & in hiſce Faſtis plurima paſſim obſervavimus, ut & in omni ſequioris aevi hiſtoria. Certe hoc ipſo die *Paula* alibi *Paulina* ſcribitur.

(144) Menologii Sirletiani elogium quum a Bollandiſtis omiſſum fuerit; non gravabor adtexere, vel ob eam certe cauſam, quod ex eo Baronius ſuas Graecorum Sanctorum narrationes plerumq.hauſerit. Habet ergo in hunc modum. *Certamen SS.MM.Lucilliani & quatuor puerorum,qui cum illo erant, Claudii, Hypatii, Pauli & Dionyſii. Fuit S. Lucillianus temporibus Aureliani Imp. ſacerdos idolorum, canus capite, ex urbe Nicomedia. Tranſlatus autem ad Chriſti fidem, & oblatus Silvano comiti, neq. ullo modo paſſus Chriſtum negare, in maxillis percutitur, virgis caeditur, & in caput ſuſpenditur: poſtea in carcerem conjectus eſt, ubi & quatuor pueros invenit ob eamdem Chriſti fidem detentos, quibuſcum rurſus Silvano comiti oblatus eſt. Qui cum in Chriſtiana fidei confeſſione conſtanter permaneret, in ardentem fornacem cum quatuor illis beatis pueris injectus eſt. Deſuper autem demiſſo imbre atq. extincta flamma, exierunt incolumes. Poſtea ducti ſunt Byzantium. Et ipſi quidem pueri obtruncati ſunt; Lucillianus vero crucifixus, martyrio conſummatus eſt.* Sub haec ſejunctum elogium de S. Paulina adjungitur.

(145) Rejectis ſcil.aliis commentitiis,quos novorum Graecorum fabuloſitas invexit: quum contra Chronicon Paſchale (ad ann.VIII.Conſtantini) Metrophanem PRIMVM ejus ſedis epiſcopum agnoſcat, cui & plures alii catalogi adhaeſerunt. Ceterum ante hoc tempus Byzantium Heracleae epiſcopo parebat; a cujus territorio Conſtantinus forſan videtur primus abſtraxiſſe Byzantium, eiq. peculiarem epiſcopum dari curaſſe.

ſatagam. Nec enim idem omnes ſentiunt. Sane piget in arenam deſcendere; ac ſatius eſt avidiorem harum rerum lectorem ad virorum doctorum concertationes amandare, Valeſii ad Euſebium, Tillemontii tom. V. in S. Alexandro CPolitano, Bollandiſtae Janningi in bene longa diſſertatione ad hunc diem p. 384. Pagii ad Baronium, Guil. Cuperi in Chronologia Patriarchar. CPolitan.

Mihi nihil videtur tutius, quam Cuperi hujus, qui haec ultimus attigit, rationes ſequi: quae huc redeunt. Ex Euſebio ſatis conſtat, a Concilio Niceno *Vrbis regiæ Antiſtitem abſuiſſe, ſenio praepeditum; ſed adſuiſſe ejus presbyteros, qui vices ejus obibant*. Porro quam *Vrbem Regiam* Euſebius vocat, non Romam fuiſſe [quod Valeſio venit in mentem] ſed Byzantium, poſtea CPolim appellatam, ac ſimul Metrophanem tunc Byzantinae Eccleſiae praefuiſſe, qui ſenio impeditus, Alexandrum, ſuum poſtea ſucceſſorem, ad Synodum miſerit, a Gelaſio Cyziceno ſaeculi V. ſcriptore diſertim in Hiſtoria Niceni Concilii declaratur. Eaque Gelaſii Euſebium interpretantis narratione nihil veriſimilius eſſe judico.

Atqui turbat Theophanes, qui haec eadem narrans, loco Metrophanis Alexandrum ſubſtituit his maxime verbis: *Alexander demum Byzantii praeſul ob extremam ſenectutem ... ſynodo non interfuit: presbyteri tamen ipſius locum tenuerunt.* Verum quo pacto Alexandro extremam ſenectutem anno 325. tribuemus, qui eodem Theophane teſte uſque ad ann. 340. Eccleſiam Byzantinam rexit, & multa contra Arianos ſtrenue geſſit? An non hinc aperte intelligitur, Theophani [aut ſaltem ejus deſcriptoribus] incogitanti obrepſiſſe *Alexandrum* pro *Metrophane*? in quem unum extrema ſenectus cadere poteſt, quem re vera aetate decrepita id temporis obiiſſe volunt.

Ergo anno 325. quo Synodus Nicena coivit, adhuc Metrophanes in vivis erat; ac veriſimillime eodem anno ex humanis ſublatus, Alexandrum ſucceſſorem habuit. Et quidem eodem anno, ſed poſt ſolutam Synodum hodiernum praeſulem exceſſiſſe, Janningus & eum ſecutus Cuperus voluit. At alii (146) antequam Nicenus Senatus dimitteretur, devexa aetate Metrophanem e vivis ſublatum malunt.

Quum igitur ſatis conſtet, anno 325. Metrophanem obiiſſe; neceſſe eſt eum non ante annum 315. Epiſcopum Byzantinum fuiſſe ordinatum, ſi Chronici Paſchalis calculos ſequimur, annos decem Metrophani imputantis: *Byzantinae*, ait, *Eccleſiae primus praeeſt Metrophanes annos X.* Idq. omnes poſteriores catalogi ſecuti fuerunt, teſte Carolo a S. Paulo in Geographia ſacra; in quibus Metrophanes et *primus* Byzantio praefuiſſe, & *annos decem*, maximo conſenſu refertur. Et haec curioſo lectori ſatis eſſe poſſunt. Nam qui plura volunt, ad eos fontes, ad quos initio digitum intendi, recurrant licebit.

Verum his miſſis ac pluribus aliis, quae ex laudatis auctoribus cognoſci poſſunt; illud ſcire intereſt, cur in his Faſtis bis Metrophanes colatur, ſemel hoc die cum Graecis [in quorum omnibus libris hoc die ſollemni officio celebratur] iterum autem die IV. Januarii: ubi & *PATriarchae CONſtantinopolitani* titulo decoratur, non ſecus ac Graeci in ſuis officiorum libris faciunt; κατὰ πρόληψιν ſcil. quum ceteroqui nondum CPolis eſſet, ſed Byzantium, multo autem minus ejus Epiſcopus Patriarchali dignitate ornaretur. Ac de hodierno quidem die nihil eſt mirandum: in quem, uti dixi, diem & Graeci & Aegyptii & totus oriens conſentit; quum ceteroqui in occidente altum de Metrophane ſilentium fuerit, niſi tantum in qui-

(146) Bailletus in S. Metrophane ſic de S. Alexandro Metrophanis legato ſcribit. *Celui-cy parut ſi peu de temps apres en qualité d' Eveque de Byzance, qu' on ne peut preſque point douter que S. Metrophane ne ſoit mort durant la tenue meme de ce Concile. Car il ſemble que ce fut comme eveque plutot que comme delegué, qu' Alexandre condamna Arius avec les autres peres du concile.*

quibuſdam Vſuardi auctariis aetatis ultimae, & hodierno Romano. Verum cur idem Metrophanes a noſtris ſingulari exemplo etiam die IV. Januarii colebatur? Non alia certe de cauſa, niſi aut Translationis reliquiarum eo die huc aliquando factae, aut Dedicationis Eccleſiae ſub ejus nomine, ut in loco diximus.

Et quidem neutro die *Depoſitionis*, ſed utroque *Natalis* nota inſcribitur: quo plane oſtenditur, diem ejus emortualem ignotum latuiſſe. Imo ſi verum ſit, quod Janningus & Cuperus tuentur, Metrophanem paulliſper fini Concilii ſupervixiſſe; quum Auguſto menſe dimiſſus fuerit Senatus ille; non potuit Metrophanes Junio menſe occumbere, ſed ſaltem Septembri aut Octobri.

Ad Graecos quod attinet: quum aliquid cauſae [ſive ſcil. Translationis alicujus ſive Dedicationis] antiquitus incidiſſet, ut ejus feſtum diei IV. Junii a CPolitanis affigeretur, idque poſtmodum per totum orientem obtinuiſſet; id poſtea errandi occaſionem obtulit Ephemeridum Metricarum Auctori, ac ſcribendi:

Μητροφάνης δὲ τετάρτῃ ἔδυ χθόνα βωτιάνειραν,

Metrophanes quartâ ſub terram conditur almam.

Quanto cautius ac ſapientius auctor marmoris hujus fecit, qui utroque die *Natalis* notam ſcalpendam locavit.

V P S Z I N A I D A

NOn eſt mas a recto *Zenaidas* [cujus formae nomina interdum genitivum terminant in A, ut *Ζηναΐδα*] ſed femina a nominativo *Zenais*. Deeſt heic autem in fine littera E ad abſolvendam diphthongum; nam integre ſcribendum erat *Zenaidae*, ſive [quia tunc temporis vocalis *Eta* a noſtris ut I efferebatur] *Zinaidae*. Hoc autem poſitum eſt pro *Zenaidis*, quia ſaepe nomina quintae declinationis Graecor. apud Latinos ſequioris aevi in primam Latinorum tranſeunt.

§. I. *De ϲυνοδίᾳ* (ſocietate) *S. Zenaidis: nimirum Siculis, an Caeſarienſibus Martyribus ſit aggreganda.*

Ipſa autem non alia eſt, quam illa *θαυματουργὸς* (*miraculorum patratrix*) Zenais (147) quae die craſtino in Ms. Synaxario Claromontano, itemque in tribus aliis [Mazariniano, Combefiſiano, Chifletiano apud Papebroch. p. 621. n. 3.] ſubjicitur duabus S. Pancratii diſcipulabus, *Euſebiae* et *Suſannae* in haec verba: *Et certamen ſanctarum Martyrum mulierum Euſebiae* (ſive potius (148) AESIAE) *& Suſannae, diſcipularum S. Pancratii Epiſcopi Tauromenitani*; *&* [*καὶ τῆς ἁγίας μάρτυρος καὶ θαυματουργοῦ Ζηναΐδος*) *ſanctae martyris & thaumaturgae Zenaidis*. Ac ſtatim ſubnectitur: *Peragitur autem earum* (*σύναξις*) *celebritas in ſanctiſſimo earum* [*οἴκῳ*: at in Menaeis *μαρτυρίῳ*] *templo, quod eſt* (*ἐν τοῖς Βασιλίσκου*) *in aedibus Baſiliſci*. At eadem Zenais non die craſtino cum praedictis Synaxariis, ſed ſequenti [h. e. VII. Junii] colitur in magnis Menaeis; nec ſubjicitur duabus illis, ſed praeponitur. Ea de cauſa Octavius Cajetanus non tantum duas illas, ſed & Zenaidem Mrologio ſuo Sicu-

(147) Ceteroqui fuit Zenais altera Tarſenſis, Philonillae ſoror & ſocia, & Pauli Apoſtoli propinqua, uti volunt: de qua ad XI. Octob. agemus Deo dante: quo die tum in his Faſtis, tum in Graecorum liturgicis libris ſignatur.

(148) In tribus Mſſ. Synaxariis, & in Menaeis magnis ea non *Euſebia*, ſed (*Αἰσία*) *Aeſia* vocatur, uti teſtatur Papebroch. ad has Martyres pag. 621. num. 3. Qui tamen ſpreta quatuor exemplarium ſcriptura, unius Claromontani Synaxarii (quod in Pariſienſi Collegio S. J. aſſervatur) ſcripturam ſequitur, dum hanc *Euſebiam* inſcribit. Quod minime probari poteſt.

Digitized by Google

Siculo (149) inſeruit, *quaſi* [inquit Papebrochius ad VI. Junii pag. 622. num.4.] *conſequens ſit, etiam hanc Siculam eſſe, quae cum duabus Siculis conjunctim colitur.* Re autem vera non alia de cauſa (ut equidem ſentio)in Claromontano & aliis tribus Synaxariis junctim cũ diſcipulabus S.Pancratii colitur, quam ratione ſepulturae ; quia Synaxaria illa in uſum Eccleſiae CPolitanae conſcripta fuerunt,in qua Zenais una cum duabus illis una in aede tumulatur.

Tantum autem abeſt, ut Zenais ſocia *Euſebiae* [ſive *Aeſiae*] & *Suſannae* fuerit [quod ceteroqui verba Synaxariorum ſupra recitata non praeſeferunt ; in quibus Zenais ſeorſum ab illis duabus refertur] ut potius videatur cum Caeſareenſibus Martyribus *Cyria*, *Valeria*, *Marcia* eſſe ſocianda, ſi Menologio Sirletiano [ad hunc diem V. Junii] credimus. Quod Menologium, utpote a Graecis (150) Italienſibus ſcriptum, nullam habuit communis ſepulturae cum Aeſia & Suſanna rationem [quam in Officiorum libris CPoli ſcriptis habitam diximus] ſed videtur rem ex vero dijudicaſſe, dum ex veteribus opinor memoriis S. Zenaidem Caeſarienſibus martyribus aggregavit: quod & Baronius in Romano Mrologio ſecutus fuit, fruſtra eum ſubaccuſante, & Zenaidis cum tribus illis Caeſarienſibus ſocietatem reprehendente Papebrochio, quem vide pag.622. num.4. Atque haec de ea quaeſtione, cum Siculis ne an cum Caeſarienſibus martyribus Zenais ſocianda veniat.

Ceterum ſollemne hoc hi Faſti noſtri marmorei habent, ut quoties plures commilitones incidunt, eorum tantum anteſignano conſignato, ceteri ſubaudiri jubeantur: cujus conſuetudinis exemplum vel proxime nudius tertius obſervavimus. Quocirca ex hujus marmoris ſilentio noli decernere,Zenaidem fuiſſe μοναδικὴν (*ſolitariam*) martyrem, ſed trium Caeſarienſium ducem, uti §. ſequenti declarabitur.

§. II. *De die Paſſionis S.Zenaidis.*

Vti jam §. ſuperiore vidimus,inter Sirleti Menologium, interque ceteros Graecorum libros in ſocietate S. Zenaidis diſconvenit, quod in illo S. Zenais martyribus Caeſarienſibus [*Cyriae,Valeriae* & *Marciae*] uti ſignifera antegreditur;in his vero, utpote CPoli ſcriptis, Zenais cum iis ſociata proponitur,quibuſcum in Vrbe Regia tumulata fuit, Aeſia ac Suſanna ſcilicet. Verum & in die Paſſionis Italicum Sirleti Menologium ab illis, quos dixi, CPolitanis libris diſcrepat. Sirletiani Menologii verba utpote a Bollandiſtis praeterita, heic legi non pigebit. *Eodem die* (quinto Junii) *certamen SS.Virginum & ſociarum, Zenaidis, & ſanctarum mulierum Cyriae, Valeriae & Marciae, ex urbe Caeſarea Palaeſtinae: quae quum abnegaſſent idola & exſecrabiles victimas; a Chriſtiano quodam homine catechizatae atque inſtructae, in Chriſtum crediderunt, & baptizatae ſunt, cum multa pietate viventes, Deumque propitium ſibi facientes jejunio & oratione, temperantia & juſtitia. Itaque ab omni populo cognitae ſunt; ac detentae & multis ac diverſis tormentis cruciatae, ad Deum migrarunt.* Ex his vides, Graecos Italienſes S. Zenaidis & ſociarum paſſionem in hodiernum diem V. Junii conjeciſſe. At contra ſtant Graecorum Vrbis Regiae libri: nam in quatuor Synaxariis [de quibus §.ſuperiore] & in Baſilii Menologio ea die VI. Junii colitur, in magnis vero Menaeis die VII.

In hoc opinionum diſcidio Papebrochius Synaxariorum auctoritatem ſequitur,

(149) At apud Joannem de Joanne canonicum Panormitanum (qui inſulanos codices officiorum omnes excuſſit) nec de Zenaide,nec de duabus illis S. Pancratii alumnis veſtigium ullum menſe Junio aut alias omnino extat : ut plane verendum ſit, ne Aeſiae & Suſannae diſcipulatus S. Pancratii Tauromenitani ex recentiorum Graecorum officina prodierit.

(150) Menologium illud, quod de Graeco Sirletus tranſtulit, a monachis Graecis Monaſterii Cryptae Ferratae haud longe ab urbe Roma in ejuſdem Monaſterii uſum conſcriptum fuiſſe, viri docti perſuaſum habent.

tur, Zenaidem cum Euſebia & Suſanna in VI. diem conferens; in eamdem vero, ſed ſeorſum, Caeſarienſes Martyres, Cyriam, Valeriam & Marciam. Fruatur is quidem opinione ſua, modo a convellenda Sirleti & Baronii, virorum ſummorum (151) exiſtimatione abſtinuiſſet. Nunc Baronii ac Sirleti reverentia, ſimulque veritas hoc a me flagitat, uti bona eum Papebrochii venia paucas ratiunculas pro Graecorum noſtrorum Italienſium ſententia circa diem paſſionis aſſeram.

I. Ac primum Graecis CPolitanis, ut Zenaidem de die ſuo deturbarent, ea cauſa, uti monuimus, eſſe potuit, quod eam uno communi feſto cum Aeſia & Suſanna, quibuſcum uno ſub tecto tumulata fuit, ſibi celebrandam putarint: contra vero Italienſes Graeci diem ipſum paſſionis videntur ſecuti. II. Adde quod inter tranſmarinos ipſos Graecos in die aſſignando minime convenit, quum in magnis Menaeis [quorum auctoritas potior quam ceterorum librorum haberi conſuevit] non VI. die ſed VII. Zenais celebretur. III. Deinde, in quo caput eſt, pro die Sirletiani Menologii ſtant noſtri Faſti marmorei a Graecis Neapolitanis compoſiti; quorum fidem atque judicium in apponendis *Paſſionis* aut Depoſitionis notis millies expertum comprobavimus. In hoc enim marmore die V. huic S. Zenaidi P.h.e. *Paſſionis* nota praeſcribitur. IV. Poſtremo ſi teſtium antiquitate certandum ſit; hujus quidem marmorei Kalendarii aetatem ſcalpturae novimus, quod certo certius eſt, medio IX. ſaeculo inciſum fuiſſe: quum contra Graecanicorum officiorum libri omnes longe poſterioris temporis cenſeantur.

VI N S ANTHIMI EPI

C A P. I.

Quiſnam ſit hodiernus Anthimus.

NVllus uſquam hoc die *Anthimus* reperitur. Niſi quod apud Graecos in Synaxario Claromontani Collegii Pariſienſis S. J. & aliis ritualibus libris occurrunt non hoc, ſed ſequenti die *SS. Anthimus presbyter & Stephanus*: de quibus vide (152) Bollandiſtas. Itaq. ſi probari poſſet ſive noſtros Faſtos erraſſe hodierno die, *Epiſcopum* pro *Presbytero* ſcalpentes, ſive

(151) Vir magni ingenii (ad VI. Junii in Caeſarienſibus Martyribus Cyria &c. pag. 622. n. 3.) ubi expoſtulaſset, Sirletum (Menologii auctorem accuſare potius debuiſset: cujus Menologii Sirletus interpres, non auctor fuit) tres Martyres Caeſarienſes una cum Zenaide in diem V. Junii retraxiſse; haec inſuper addit. *Hujus* [Sirleti] *Menologio in notis Baronianis citato, iſta ad dictum V. Junii habet Romanum hodiernum Mrologium*: Caeſareae in Palaeſtina paſſio ſanctarum Zenaidis, Cyriae, Valeriae & Marciae: quae per multa tormenta gaudentes ad martyrium pervenerunt. *Sed jam* [pergit eruditus Bollandiſta] *ſaepe notavimus, optandum eſſe, ut vel Sirletus majori cum accuratione, & plurium exemplarium facta collatione, ſuum illud Menologium collegiſſet* [atqui, uti jam monuimus, non collegit, ſed de Graeco tranſtulit, teſte Baronio in Notis ad V. Januarii, ubi tranſlationem illam ab ejus auctore vivente manu exaratam dono ſe accepiſse gratulatur] *vel Baronius ei uni non omnia credidiſſet, quorum aliunde nullam habebat notitiam. Sic enim aut multo pauciores Sancti acceſſiſſent veteri textui Vſuardi, quo eatenus uſa fuerat Romana Eccleſia* [non puro tamen; nam quo tempore ei Baronius admovit manus, jam novis ſubinde acceſſionibus auctius evaſerat] *aut tum noviter additis pauciores irrepſiſſent errores, difficulter corrigendi, niſi poſtquam hoc opere noſtro abſoluto, ſingula recognita fuerint . . . ac more noſtro examinata.*

At mihi contra optandum videtur, ut Papebrochius Bollandi & ſociorum conſuetudinem tenuiſset; quibus in more fuit Sanctos ad eos dies referre, quibus Mrologio Rom. inſcribuntur: ſiquid vero in die feſti peccatum videretur, ea in criticis ſuis obſervationibus adnotare.

(152) Bollandiani ſocii dici VII. Junii pag. 35. inſeruerunt *SS. Anthimum presbyterum, atque*

ſive erraſſe Graecos die craſtino, dum ſuum Anthimum presbyterum fecerint, qui fuiſſet Epiſcopus; jam confecta res eſſet. Nam diei unius varietas haud raro alibi inter noſtros & Graecos intercedit, ſaepe etiam in ipſis Graecorum libris inter ſe comparatis. Verum grave eſt dicere, in aſſignando Anthimi hierarchico gradu ſive a noſtris, ſive a Graecis fuiſſe aberratum. Illud facilius dictu eſſet, Anthimum hunc fuiſſe forſitan chorepiſcopum, uti poſtea dicetur. Nunc experiri prius omnia, antequam ad hoc temperamentum deveniatur, praeſtabilius duco.

Nec enim in anguſto res eſt; quandoquidem nihil nos cogit ad eum Anthimum, qui a Graecis die VII. Junii colitur, Neapolitanorum hunc Anthimum referre. Qua de cauſa? quia quum *Natalis* nota, quae huic Anthimo a noſtris praeſcribitur, diem non ſuum notet; amplam poteſtatem facit eum ex aliis diebus (undecumque commodius & ad noſtras rationes accommodatius videatur) adſciſcendi. Et Anthimos certe plures fuiſſe intelligo: quorum ſingulos, aut praecipuos pertentare, ſiquis forte e re fuerit, neceſſe habeo.

Tres autem paullo celebriores Anthimos, miſſis (153) obſcurioribus, reperio. Quorum omnium illuſtriſſimus ille eſt Nicomediae epiſcopus, qui in Diocletianea perſecutione martyrium pertulit, teſte Euſebio VIII. 6. & 13. & S. Luciani epiſtola, quae Chronico Paſchali inſeritur. De eo agit Mrologium Rom. die 27. Aprilis, & eodem die Bollandiani ſocii. Poſſent ſane de eo Faſti Neapolitani hoc die intelligi (nam illud nihil eſt, quod *Martyris* elogium a noſtris reticetur; quia & alibi in hoc marmore tantum epiſcopalis dignitas, omiſſo martyris titulo, ſcalpitur) niſi illud forſan obeſſet, quod de Nicomedienſi Anthimo in omnibus Graecor. libris die 3. Septembris agitur, quibuſcum convenire hi faſti debuiſſent, aut non niſi graviſſima de cauſa ab iis diſcedere; veluti ſi die 3. Septembris illuſtrior aliquis Sanctus die ſuo coleretur. Atqui eo die S. Vitalianus neſcio quis ſignatur, & quidem die non ſuo.

Fuit & Anthimus Interamnae in Vmbria epiſcopus, quem Ferrarius ad 21. Febr. S. Pio I. Papae aequalem facit: de quo vide etiam Bollandiſtas ad 21. Febr. p. 236. Verum hic obſcurior eſt, quam ut eum a Neapolitanis celebratum ſuſpicer.

Fuit poſtremo & Anthimus presbyter idemque Martyr via Salaria in Sabinis; cujus die XI. Maii Mrologia Hieronymiana mentionem faciunt, itemque Ado, Vſuardus, alii, ut & Rom. Mrologium eod. die. De quo conſiderandum cenſeo, an non huc pertinere poſſit.

At enim ineptire me viri eruditi dixerint, qui pro Anthimo *Epiſcopo* (qualis hodiernus a noſtris inſcribitur) Anthi-

mum

que Stephanum, quorum veluti ſociorum meminit Synaxarium Claromontanum his verbis: Μνήμη τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν &c. *Memoria ſanctorum patrum noſtrorum Anthimi presbyteri & Stephani*. Ac ſtatim ſequitur, τῶν σπουδαίων ἀθλητῶν τῶν φλωρεντίου: ex quibus verbis videtur ſubindicare, eos in Monaſterio, quod in aedibus Florentii conſtructum fuit [de quo vide Codinum] ſeſe in ſtudio pietatis exercuiſſe; id enim vox σπουδαίων heic notare videtur. Accedit quod illud ὁσίων πατέρων ἡμῶν de ſanctis monachis uſurpari ſolet. Ceterum nullum de his elogium nec in dicto Synaxario adtexitur, nec in Menaeis, de quibus jam eſt dicendum.

In Menaeis enim Venetae editionis eodem die VII. poſt aliquot Sanctos longiuſculo tractatos, reperio ſeorſum Stephanum, mox ſeorſum Anthimum: de utroque vero littera rubra ſcribitur ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται, *in pace conſummatur*. Vtrique etiam bini ſenarii adtexuntur, in quibus nihil eſt quod ad eorum vitam reſque geſtas pertineat. Ibidem in Stephani diſticho male ςέφυς pro ςέφος editum fuit.

(153) Inter obſcuros locus eſſe poſſit *Anthimo* cuidam Antiochiae [in Phoenice, uti ſuſpicatur Tillemontius to. V. in *SS. Cypriano & Juſtina*] epiſcopo; cui in epiſcopatu ſucceſſit S. Cyprianus is, qui ex mago Chriſtianus, poſtea illuſtris martyr occubuit. Extat hujus Anthimi mentio apud Photium, ubi de Cypriani epiſcopatu Antiocheno.

Digitized by Google

mum presbyterum obtrudere adnitar. Verum haec difficultas facillime removetur. Etenim etſi in omnibus Actorum hujus S. Anthimi (quae Bollandiſta Henſchenius ad XI. Maii dedit) exemplaribus is Martyr locis pluribus *Presbyter* nominetur; tamen, eodem Henſchenio fatente, in duobus Neapolitanis apographis idem locis omnibus *Epiſcopus* diſertim inſcribitur. Ac de hujus quidem hierarchico gradu poſtea viderimus. Interim vel ſi tantiſper fateamur, in eo Acta Neapoli deſcripta erraſſe; at is error ex antiqua Neapolitanorum perſuaſione manaſſe deprehenditur, quippe quum idem jam inde a IX. ſaeculo EPISCOPUS in hoc marmore ſcalptus reperiatur.

Hac difficultate remota, jam ea proponamus, quae ſuadere poſſint, hodiernum Anthimum haud alium a Sabinenſi fuiſſe. I. Ac primum favet hujus Martyris celebritas, in omnibus Hieronymiani Mrologii apographis, ceteriſq. ſecutis Martyrologiis memorati. II Favet & loci paſſionis vicinitas; & quod Anthimus inter Romanos martyres numerari ſolet, quorum in his faſtis Neapolitanis haberi ratio prae ceteris aſſolet. III Hujus Anthimi Acta quum plura Neapoli antiquitus manu exarata reperta fuerint, dant intelligere cultus apud noſtros antiquitatem. IV. Sed & aliunde eamdem antiquitatem oſtendit pagus populoſiſſimus *S Anthimi* nomine inſignitus, quinq. aut ſex paſſuum millibus Neapoli diſtans; in quo pago Eccleſia parochialis ſub *S. Anthimi* nomine ab antiquis temporibus hunc S. Anthimum Martyrem Sabinenſem ſive Romanum colit. V. Eodem pertinet quod in Brancatiana bibliotheca inter excerpta a Tutino ex veteribus chartis quorumdam Oratoriorum nomina, reperi *Oratorium S. Anthimi ad ſilicem S. Georgii*: quem non alium fuiſſe ab Anthimo in Sabinis paſſo credere omnino debemus.

Ex hactenus dictis animadvertitur, duos maxime Anthimos eſſe, ad quos hodiernus in hoc Kalendario ſignatus referri poſſit, unum die VII. Junii a Graecis cultum, alterum vero in Sabinis paſſum & martyrum plurium antesignanum. Etſi vero priori illi a Graecis memorato vicinitas diei feſti favet [quippe qui poſtridie in eorum libris ſignatur] tamen is quum ſit obſcurior, ac de nomine tantum notus, facile notiori alteri ac nobiliori Anthimo Romano cedet, in omnibus antiquiſſimis Mrologiis adſcripto.

Quid ſi vero Graecorum Anthimus, qui craſtino die colitur, non alius ab Romano, qui hodie in hoc marmore ſcalpitur, fuerit? Is enim CPolitanae eccleſiae (quantum quidem ex liturgicis libris deprehendi poteſt) mos fuit, ut quoſcumq. Sanctos, praeſertim Graecos, in provinciis Regiae urbi ſubjectis coli reperiſſent, eorũ ſaltem memoriam ſuis libris insererent. Hinc quum a Neapolitanis die VI. Junii quemdam *Anthimum* Graecae originis [quippe Aſiaticum, uti ex Anthimi Romani Actis conſtat] celebrari Byzantini didiciſſent; rõ inviti ejus ſaltem Μνήμην (*Memoriam*) ſuis libris inſeruerunt. Nam quod eum in Menaeis ἐν εἰρήνῃ τελειῶσθαι [*in pace conſummari*] induxerunt, & quod ei *Stephanum* neſcio quem ſocium alii libri dederunt, id ex conſueta novorum Graecorum ſive indiligentia, ſive ἀνιστορησίᾳ [*hiſtoriae ignoratione*] ſive comminiſcendi libidine profectum ſuſpicari poſſumus. Cui conjecturae & illud favet, quod quum in Actis S. Anthimi de quodam Florentio [qui unus ejus ſociorum fuit, cujuſque Auximi praecipuus cultus exſtitit] mentionem fieri inaudiſſent; CPoli autem celebre eſſet Florentii nomen, in cujus aedibus monaſterium exaedificatum fuit; hinc Graeci caelum terrae commiſcuerunt, & Anthimum ſuum πλησίον τῶν φλορεντίου (de quo vide Adnot. 152.) monaſticam egiſſe vitam, commenti fuerunt. Verum hodiernus Neapolitanorum Anthimus (quem eumdem ac Romanum putamus) idem an diverſus a craſtino Graecorum CPolitanorum fuerit; id quidem quia praeſtare non poſſumus, in medio relinquimus.

Maneat tamen, hujus diei Anthimum haud

haud alium eſſe, quam Romanum ſive Sabinenſem martyrem, qui in Hieronymianis ac poſtea ſecutis Mrologiis die XI Maii colitur. At ejuſdem feſtum a Neapolitanis die VI. Junii agitabatur die non ſuo, propter aliquam ſeil. Reliquiarum Translationem, aut Eccleſiae dedicationem, aut quia die ſuo celebrari nequivit. Eoque non *Paſſio*, ſed NT. h.e. *Natale* in hoc marmore ſignatur.

CAP. II.
De S. Anthimi hierarchico gradu.

In omnibus quidem S. Anthimi Mart. Romani Actorum exemplaribus is *Presbyter* inſcribitur. At eadem acta in Neapolitanis tabulariis reperta in ceteris omnibus cum aliis codicibus conſentiunt, in eo ferme ſolum diverſa, quod ubicumque in illis *Anthimus presbyter* dicitur, in his *Anthimus Epiſcopus* appellatur. Id quod argumento eſt, hunc Martyrem a Neapolitanis pro Epiſcopo fuiſſe habitum. Eam vero perſuaſionem fuiſſe apud noſtros antiquiſſimam, hoc marmoreum IX. ſaeculi Kalendarium docet, in quo is diſerte *Epiſcopus* inſcribitur.

In hoc autem noſtrorum cum aliis diſcidio circa hierarchicum Anthimi gradum equidem non dubitarem Neapolitanorum cauſam deſerere [nec enim tam impotens animi ſum, ut patriae ſtudio abripiar; praeſertim qui ad illuſtrandum hoc marmor ſatis habeam ex Actis Neapoli deſcriptis oſtendiſſe, a noſtris Anthimum Sabinenſem pro Epiſcopo habitum fuiſſe] niſi lis eo modo, quo initio ſuperioris cap. ſubinnuimus, componi poſſe videretur. Nam ſi fingamus animo, hunc Anthimum in Sabinorum regione ab Romae Epiſcopo chorepiſcopum fuiſſe conſtitutum; potuit is tam recte ab aliis *presbyter*, quam a noſtris *Epiſcopus* nominari. Quum enim chorepiſcopi, mediam quamdam inter presbyteros & Epiſcopos dignitatem nacti, modo cum his, modo cum illis permiſceerentur; hinc diſſidium inter Neapolitanos ceteroſque oriri potuit, noſtris Epiſcopum appellantibus, quem alii presbyterum nominarent.

Quid quod conjicere hinc poſſumus, haec maxime fuiſſe Epiſcopatus Sabinenſis, unius ex Romani ſuffraganeis, rudimenta? Etenim quum in ea regione tam frequens Chriſtianorum populus ſub finem ſaeculi tertii fuiſset, ut ei chorepiſcopus praeficiendus fuiſſe videretur; facile mox fuit ſedata perſecutionum procella, & augeſcentibus Chriſtianis, ibidem ſedem Epiſcopalem figere. Quae quidem facile IV. ſaeculo, ubi pax affulſit Eccleſiis, conſtituta fuit; etſi ex veterum monumentorum inopia non ante ſequentis ſaeculi medietatem quidam unus ejus cathedrae praeſul compareat, *Tiberius* ſcil. *Sabinorum epiſcopus*, qui anno 465. in concilio Romano ſub Hilario Papa reperitur.

Poſtremo, nequid diſſimulem: demus ſane erraſſe Neapolitanos circa Anthimi epiſcopatum; at eos cum multis, imo eum ipſis Sabinenſibus erraſſe mihi perſuadeo. Nam hoc in locis pluribus uſuveniſſe deprehenditur, ut non eum primum epiſcopum numerent, qui poſtquam ibi ſedes epiſcopalis ſtabilita fuit, primus re vera ſedit, ſed eum qui primus ibi Evangelium diſſeminavit, praeſertim ſi idem magna multitudine ad Chriſtum converſa, regionem illam ſuo ſanguine irrigaverit. Ita ferme Bollandus ad XVII. Jan. in S. Genulpho §. 2. & Tillemontius in S. Dionyſio Pariſienſi cenſuerunt. Qua de cauſa, etiam ſi Anthimus merus presbyter fuerit, tamen crediderim, ſequenti tempore eum a Sabinenſibus pro primo eorum epiſcopo habitum, idque Neapolitanos ſecutos. Haec de Anthimi gradu hierarchicho. Reſtat de ejus Actis dicendum.

CAP. III.
De Actorum S. Anthimi & ſocior. aetate & pretio.

Acta haec olim a Surio evulgata, poſtmodum ad fidem variorum ſcriptorum codicum emendata dedit Henſchenius ad XI. Maii, quae & in tria capita diſtribuit. Quorum primum eſt παρασκευα-

σικὸν

εικόν, quippe quod Faltonii Piniani ejuſque conjugis S. Lucinae [illius utique quae in fovendis omni ope Chriſticolis aevo Diocletiani egregiam operam navavit] converſionem complectitur, ſimul quo pacto Pinianus ex Aſia provincia decedens, aliquot Chriſtianos ſecum adductos [quorum princeps Anthimus hic fuit] in diverſis ſuorum latifundiorum locis, quae in Piceno & Sabinis poſſidebat, alios alibi latitare permiſerit. Mox caput alterum paſſiones ſeptem illuſtrium athletarum, Siſinii Diaconi cum Diocletiano & Florentio, adhaec Anthimi, Maximi, Baſſi, Fabii [haud ſcil. dignitatis, ſed quo decertarunt ordine] exſequitur. Caput ultimum Piniani ac praeſertim Lucinae reliquam hiſtoriam continet.

Sane vero inter tres haſce hujus totius hiſtoriae partes difficile eſt notabilem ſtyli (154) varietatem animadvertere. Tamen quum Henſchenius *a praecipuis Mss. codicib.* abeſſe compererit caput tertium, idque fabuloſa illa narratione inquinetur de Diocletiani & Saporis filiabus per S. Cyriacum a daemone liberatis [quae tamen etiam in Actis S. Marcelli pervetuſtis legitur] ea de cauſa haud fruſtra inceſſit quibuſdam ſuſpicio, totam eam partem ab aliqua poſteriore manu acceſſiſſe. Surius ipſe, qui primus hanc hiſtoriam evulgavit, caput hoc tertium maxima ex parte reſecuit, certe quod impar horum Actorum dignitati putarit.

At duo priora capita nihil magnopere habent quo novitatis coarguantur. Nec tamen contendo, ea ab aequali ſcriptore prodiiſſe: praeſertim quum in fine ſect.6. ſcribatur, Chriſtianos ſepeliſſe Siſinium, Diocletianum & Florentium in loco certaminis: *in quo etiam*, inquit, *loco orationes eorum exuberant beneficiis* *VSQVE IN HODIERNVM DIEM* *in civitate Auximo*: quae verba ſcriptorem poſteriorem arguunt. Verum ejuſmodi ſaltem ſunt, quae medio quarto ſaeculo contexi veriſimiliter quiverint. Quae quidem aetas ex his maxime conjecturis qualibuſcumque colligi poteſt.

Etenim fuit Pinianus quidam ſub Juniore Valentiniano (155) praefectus urbis, cujus etiam S. Auguſtinus mentionem facit. Hunc ab antiquiore Faltonio Piniano S. Lucinae marito, cujus haec Acta plurimum meminerunt, ortum duxiſſe Baronius credidit, idque Tillemontius non improbat tom.IV. ubi de S. Lucina. Neque id nunc laboro, utrum junior hic Pinianus prioris illius filius nepoſve fuerit, an vero ex latere venerit. Satis eſt ſi quovis modo ab eo deſcenderit. Et tamen poſterioris hujus perilluſtris viri nulla ab hoc hiſtoriographo mentio injicitur; qui tamen ſect. 1. in pertexendis cognationibus atq. ſtemmatibus ſe mire ſedulum praeſtat. Id inquam indicio eſt, eo maxime tempore hanc hiſtoriam fuiſſe elucubratam, quo junior Pinianus nondum inclareſcere coeperat, medio nim.IV. ſaeculo: nam idem nonniſi circ. annum 386. praefectus urbanus fuit, ac magnorum Eccleſiae luminum amicitia floruit. Eamdem medii IV. ſaeculi aetatem & illud ſuadere poteſt, quod ab hac tota hiſtoria vox *Paganorum*(quae non ante annum 365. uſurpata reperitur) abſit; cujus loco modo *Gentilium*, vocabulum,

(154) Non-tantum nulla eſt notabilis ſtyli diverſitas inter tertium, & duo ſuperiora capita, verum etiam ſubtilius intendenti ſimilitudo plurima occurret: quarum illa vel maxime inſignis eſt, quod capite 2. quod mox adſcribemus, perpetua fere eſt illa narrandi ratio per verbum *Coepit*, ut *Coeperunt dicere*, *coeperunt venerari*, *prohibere* &c. Quae loquendi conſuetudo non abeſt a cap. 3. in quo ſect. 14. ea locutio ter uſurpatur, *Coepit ei conſt.ri diabolus* ... *diabolus coepit clamare* ... *coepit dicere ei daemon*. Ceteras ſimilitudines praetermitto.

(155) Vide Proſopographiam Cod. Theod. de hoc juniore Piniano praefecto urbis ſub Valentiniano Jun. ann. 386. & 387. De eodem loquitur quaedam S. Auguſtini epiſtola, & Palladius in Lauſiaca. Videatur & Baronius ad ann. 385. n. 6. ubi memorat reſcriptum Valentiniani Jun. ad Pinianum urbis praefectum ex Cod. Vaticano de ordinatione Siricii.

Digitized by Google

bulum, modo diverſae *gentilium* periphraſes ſubrogantur. Quod eo magis mirandum, quod ſuperſtitio in his Actis deſcripta vere *paganica* eſſet. De quo toto vide inferne (156) adnotata.

Atque huic circa aetatem conjectioni nihil magnopere eorũ,quae in hiſce Actis continentur, refragari equidem animadverto. Nam certe quas Tillemontius[to. 4.in Not.ad S.Lucinam]difficultates proponit,earum pars potiſſima rejecto Actorum ultimo capite,ſimul concidunt; alias ipſe Tillemontius diluit; ceteris ſiquae reſtant facillime occurri poteſt. Namquae de catecheſi, qua Pinianus ab Anthimo eruditur, opponit; ea ab auctore ſummatim ſcribuntur, non qualia longo verborum ambitu ex ore utriuſque prodierunt: ut omittam quod in hujuſmodi allocutionibus multum ſibi licere hiſtoriographi ſinunt.Neq.enim hic commentarius ad actorum verbalium,ſed omnino ad hiſtoriolae liberius ſcriptae effigiem contextus fuit. Quod addit, non debuiſſe Anthimum presbyterum ab uſque Aſia arceſſi in Italiam, ut in villae latebra ſe conderet; jam cap. ſuperiore oſtendimus, videri Anthimum Sabinenſis Eccleſiae, quantum quidem ſaeviente perſecutione licuit, fundamenta jeciſſe. Et omnino plurimos ab his ſeptemviris ad Chriſtum converſos fuiſſe non dubito: quorum ſilentium auctorem hunc tanto minus adulteratae aut amplificatae veritatis ſuſpectum reddit. Vel ſic tamen crebra paſſim eſt *populi credentium* aut convenientium Chriſtianorum in hisActis mentio, quos non niſi ab his ſeptemviris converſos neceſſe eſt.

Illud majoris momenti videtur, quod idem vir κριτικώτατος Not. 2. conqueritur, Sergium Terentianum [qui in his Actis ſect. 1. bis Vrbis praefcctus fuiſſe narratur] ab Vrbanorum praefectorum ſub Gallieno & ſequentibus principibus laterculo abſit. Atqui vereor ut is indiculus ab omni parte abſolutus ſit. Quid ſi enim non tam ex publicis tabulariis manaverit, quam privata alicujus diligentia ex variis monumentis collectus fuerit? Re vera ab eo catalogo abſunt Agreſtius, Chromatius & Fabianus, qui in praeclaris S. Sebaſtiani Actis praefecti urbani ſub Diocletiano fuiſſe dicuntur. Deeſt anno 259. Junius Donatus, & anno 275. Aelius Caeſetianus. Haec de praefecto Terentiano. At de Priſco *conſulari* [qui tamen alicubi in his Actis *proconſul* vocatur] cap. ſequ. reſpondebitur. De ſtylo, qui ſimplex eſt & ab omni fuco alienus, nihil dico, quum ejus ſpecimen cap. ſeq. habeas.

Inte-

(156) Hujus conjecturae ſumma hue redit. I. Ab hac univerſa hiſtoria abeſt *Paganorum* nomen, cujus loco ii modo *gentiles* vocantur [ut ſect. 8. *Cum . . . viderent gentiles Chriſtianos* &c.] modo περιφράζοντας [*circumſcribuntur*] ut ſect. 6. *Populus malignus*; ſect.8. initio iidem vocantur *Increduli*, & ſect. 10. *Inimici fidei Chriſtianae*; & alibi aliis circumlocutionibus idololatrae deſignantur; qui numquam tamen *Pagani* dicuntur. II. Atqui illi re vera pagani erant, non tantum quia pagorum incolae, verum etiam quia religionem paganicam ſequebantur, ut qui non modo idololatrae erant, ſed idolorum in pagis cultorum [Silvani, Liberi, Cereris] adoratores. III. Ergo quum tanta opportunitas eſſet, ut idololatrae iſti *paganorum* vocabulo donarentur, nec tamen uſquam id fiat, id indicio eſt, haec ſub ſaeculi IV. medietatem ſcripta fuiſſe, quum nondum *Paganus* tantumdem eſſet quod idololatra, aut ſaltem pro ſuperſtitionis pagorum ſectatore acciperetur: qui quidem primus gradus fuit ad eam uſurpationem, qua tandem *Paganus* pro quocumque idololatra, etiam urbano, ſumi tandem coepit. Cujus ultimae uſurpationis exemplum non ante annum 365. reperitur in L. 18. Cod. Th. de Epiſc. quae eſt Valentiniani & Valentis, & in ejuſd. temporis ſcriptore Mario Victorino lib. de Homouſio.

Siquid igitur huic conjecturae fidendum, Acta haec medio maxime IV. ſaeculo ſcribi potuerunt. At ob eamdem rationem Acta S.Sebaſtiani, quamvis a ſeverioribus ipſis criticis magni fiant, poſteriora his Actis cenſeri poſſunt; nam in iis ſect.73. S.Zoe *ab inſidiantibus PAGANIS artatur*: jam enim uſurpari ea vox coeperat. Nec ſane Tillemontius ea S Sebaſtiani Acta antiquiora IV. ſaeculo finiente cenſuit.

Interim in paucas I. & III. capitis (quae duo capita apud Bollandiſtas loco citato proſtant) voces inferne (157) inquiremus.

CAP. IV.

Ex Actis SS. Anthimi & ſocior. caput ſecundum, quo eorum paſſio deſcribitur.

Hactenus dictis quia majorem ex ipſis Actis lucem affuſum iri, certum habeo; ſtatui ex iis caput alterum [quod a ſect. *6.* incipit] huc afferre, quo ſeptemvirorum certamina nativa ſimplicitate ac brevitate deſcribuntur. Id quod & noſtris hominibus non ingratum erit, apud quos, maxime in vicinia, S. Anthimi mart. cultus minime friget.

Acto-

(157) *In I. & III. Actorum caput animadverſiones aliquot. Quid ſint* Archiatri *&* Diaſoſtae. *Quid* Levare. *De jejunio ſuperpoſitionis.* Capſa *pro humano corpore.*

Cap. I. ſect. 2. S. Lucina marito aegrotanti ait: *Quanti quotque medici et archiatri & diaſophiſtae ad te venerunt, & nulla te ratione curare potuerunt. Archiatros* quidem capio: quae vox in Cod. Theod. *Principis medicos*, aut ſaltem urbium regiarum medicos deſignat. At *Diaſophiſtae* quid ſibi volunt? An ſunt ſophiſtarum praeſtantiſſimi? ſicuti apud Jo: Sariſberienſem ep. 59. *Diagnatus* eſt valde agnatus, *utpote*, inquit, *ſororis filius*. Vide ejus locum in Cangii Gloſſario. Verum quid moror? Mihi non eſt dubium quin legi debeat *Diaſoſtae*. Jam vero διασωσαι, ſi vim vocis nativam ſequare, ii erunt qui aliquem opera ſua ſanum praeſtant: eaq. notio heic locum habet. Etſi uſus fecit, ut ea vox, maxime apud poſteriorem Graeciam, de iis uſurpetur, qui ſanum aliquem & integrum aliquo perducunt, ac poſtremo ſimpliciter de *viae ducibus* accipiatur.

Cap. III. ſect. 12. de S. Lucina ſcribitur: *Quod* [corpus S. Sebaſtiani] *cum levaſſet & ſepeliſſet*. Ac videbatur heic *Levandi* verbum arguere aevum poſterius. Eo enim verbo utebantur VIII. & IX. ſaeculo, quoties Sanctorum corpora de priore ſepultura in alium locum transferebantur. De eo ſignificatu diximus in Diatriba de aetate hujus Kalendarii, quam huic Commentario praefiximus, pag. XXXI. Verum quid moror? In Actis S. Sebaſtiani [IV. ſaeculo exeunte haud dubie ſcriptis] ſect. 88. ubi eadem res narratur, S. Sebaſtianus Lucinae apparens his verbis utitur: *In cloaca illa . . . invenies corpus meum pendens in gompbo. Hoc tu dum LEVAVERIS, perduces ad Catacumbas, et ſepelies . . .* Et hactenus id verbum de iis corporibus uſurpabatur, quae levabantur, ut tunc primo ſepelirentur. At ſtatim jam V. ſaeculo de iis dici coepit, quae de priore ſepulcro *levabantur*, ut alio transferrentur. Nam Paulinus in vita S. Ambroſii cap. 14. ſic de ſuo Antiſtite ſcripſit. *In eadem civitate* (Florentia) *baſilicam conſtituit in qua depoſuit reliquias Martyrum Vitalis & Agricolae, quorum corpora in Bononienſi civitate LEVAVERAT*. Ex quo vides, quibus gradibus *Levandi* aut *Elevandi* verba [quae aevo ſequiore plurimo in uſu fuere] ad eam, quam in Diatriba attigi, notionem proceſſerint. Poſt pauca ſic pergit de eadem S. Lucina: *Cum triduana exerceret jejunia . . . monuit eam S. Sebaſtianus, ut . . . quotidiano eſſet contenta jejunio*: h. e. quum totum triduum nihil prorſus guſtaret, [quod genus ὑπερθέσεως h. e. *ſuperpoſitionis* jejunium vocabatur antiquis] juſſa eſt quotidie hora legitima ἀπονηστεύειν, *jejunium ſolvere*. Huc pertinet, quod in Actis S. Sebaſtiani ſect. 48. eadem Lucina *tribus diebus et tribus noctibus* [ea eſt ſuperpoſitionis deſcriptio] *jejunaſſe* cum vivo adhuc Sebaſtiano dicitur.

Sect. 14. ubi narratur filia Saporis a daemone per Cyriacum liberata, dicit Cyriaco daemon: *Da mibi capſam, in quam intrem, et exeo. Dicit ei Cyriacus: Ego alterius capſam tibi non dabo, ſed ecce meam capſam: ſi potes, ingredere. Tunc ululatum teterrimum dirae vocis emittens, abſceſſit a filia Saporis*. Ex his vides *Capſam* pro corpore humano fuiſſe uſurpatam. Idque etiam ex Actis S. Marcelli [apud Bollandum die XVI. Januar.] conſtat, in quibus in eadem fabuloſa narratione ſemper *Vas* pro eo, quod heic dicitur *Capſa*, uſurpatur; ut Cap. V. Sect. XI. *Da mibi vas, ubi ingrediar*. Et ita paſſim eodem capite. Atqui certum eſt in Scripturis *Vas* eſſe corporis humani nomen. Ut *Vas ſuum poſſidere in ſanctificatione*.

Digitized by Google

Actorum S. ANTHIMI *& ſociorum caput ſecundum.*

6. Erat ibi (158) conventus eorum, qui ſacrificantes, ſemel in triennio dicebant ſibi dari reſponſa. Hi dum conveniſſent, & ſolitas impietates ſceleratis ſacrificiis exercerent, dicunt ſe talia accepiſſe reſponſa: quod niſi ſacrificare voluerint *Siſinius*, *Diocletianus* &. *Florentius*, illis dare amplius ſolita reſponſa non poſſent. Tunc tracti a populo violenter, cum ſacrificare contemnerent, lapidibus interfecti ſunt,& ſub ipſo monte lapidum derelicti. In quo loco poſt abſceſſum populi maligni, Chriſtiani mundaverunt locum, & ibidem ſanctos Dei martyres ſepelierunt: in quo etiam loco orationes eorum exuberant beneficiis uſque in hodiernum diem in civitate Auximo.

7. *Anthimus* autem (159) Presbyter non longe ab urbe Roma, (160) milliario vigeſimo ſecundo in via Salaria circa Piniani praedia latitabat. Contigit autem ut dum Silvano (161) ſuo ruſtici ſacri-

(158) Hoc eſt prope Auximum, ubi manſiones his triumviris dederat Pinianus. Sic enim ad finem cap. I. h. c. proxime ante haec verba legitur. *Et quia multi erant* [Confeſſores illi, quos ſecum ex provincia Aſia attulerat] *& ſimul in unum eſſe non poterant; diviſit eis manſiones per praedia ſua in Piceni provincia, quae poſſidebat juxta Auximum civitatem* (in aliis Mſſ. eſt *Auximatium civitatem*, ut in talibus antiqui uſurpabant) *deditque praedium Siſinio, Diocletiano & Florentio: qui habebant ſecum alios plurimos, cum quibus vacabant Deo & Chriſti laudibus: in quo ſine moleſtia converſantes per tres annos, hoc ordine ad martyrii palmam pervenerunt.* Mox ſequitur ſectio ſexta, quam heic habes.

(159) Vbicumque in aliis Mſſ. *Anthimus presbyter* erat, ibi in Mſſ. Neapolitanis *Anthimus epiſcopus* Henſchenius reperit, uti initio monuimus. Quod argumento eſt, jam inde a conſtructione marmorei Kalendarii (in quo idem inſcribitur *Epiſcopus*) & ſecutis deinceps temporibus Sabinenſem Anthimum (nec enim niſi hunc Sabinenſem apographa Neapoli deſcripta *Epiſcopum* vocant) epiſcopali dignitate a Neapolitanis fuiſſe donatum. Qua ratione id verum eſſe poſſit, cap. 2. explicuimus.

(160) Haec tota loci deſignatio cum ſua ab urbe Roma diſtantia, a ceteris codicibus aberat; quam particulam ex Neapolitanis Mss. in textum admiſit Henſchenius. Merito: nam eadem in Mrologiis noni ſaeculi uti legitima agnoſcitur. Via *Salaria* a porta Collina in Sabinorum regionem ducebat. Feſtus: *Salaria via Romae eſt appellata, quia per eam Sabini ſal a mari deferebant*, a ſalinis ſcil. quas circa Oſtiam factas, Livius I. 33. narrat. De via Salaria vide plura infra Adnot. 180. Quum autem in his Actis ſect. 8. Anthimus in Tiberim praecipitatus dicatur; hinc diſcimus, Anthimi manſionem inter ſiniſtram Tiberis ripam & viam Salariam fuiſſe poſitam, vigeſimo ſecundo ab Vrbe lapide.

(161) Iſtud *Silvano SVO* ſatis oſtendit, eum ruſticorum deum fuiſſe; & quidem praecipuum, uti ex Horat. II. ep. 1. 143. ex Juvenale VI. 447. & aliis conſtat. Eidem porcus immolabatur. Exſtant de Silvano plurimae apud Gruterum inſcriptiones a pag. LXII. & exinde; in quibus plura diverſa epitheta agreſti huic deo tribuuntur, ut & in aliorum inſcriptionibus, in primis Muratorii a pag. 67. ad 71. Verum ex lapide Ferrarienſi apud eumdem Muratorium pag. 70. n. 6. quae commoda ruſtici ex Silvano ſuo exſpectaverint, pulchre oſtenditur. In eo ſic ſcribitur: *Silvano ſancto, patri et cuſtodi, pecudifero, lactifero, glandifero, pomifero, cannabifero, linifero Q. Zoſimus Q. L. Tertullus grammaticus, L. Sergius L. L. Cipariſſ. menſor, C. Petilius C. L. Strabo caelator, C. Rufus C. L. Charito muſicus ex voto FF.* In quo quidem epigrammate omnia pulchre procedunt. Tantum verſu 7. [in quo GRAMMATICVS edidit ex Baruffaldo Muratorius] viden-

crificarent,ipſo qui auctor (162) erat ſacrificantium,diaboli arreptus furore, omnes qui ei occurriſſent, gladio tranſverberaret. Cumque omnes fugarent (163) annuntiatum eſt Anthimo,quod jam multos occidiſſet,& furens a diabolo percuteret omnes qui ei occurrere potuiſſent.Qui orans & commendans ſe Deo,occurrit ei & dixit:*In nomine Domini Dei mei Jeſu Chriſti, ſta vinctus catenis ſpiritualibus, & projice gladium, quem ad interfectionem hominum aſſumpſiſti.* Ad hanc vocem ſtetit, fecit (164): ſtatimque tenuit eum Anthimus presbyter, & ducit eum ad habitaculum ſuum, jejuniis & orationibus vacans infra (165) tres dies,ita ut eum menti ſuae reſtitueret,& etiam Chriſtianum efficeret: qui cum uxore & filiis ſuis Domino Jeſu Chriſto credidit, quin etiam multos converti fecit & credere, ita ut lucum ipſum Silvani igne combureret, reddens ei hanc vicem, quod ei tale daemonium immiſiſſet, per quod homines (166) innoxios jugularet.

8. Tunc tranſeuntem Priſcum (167) proconſulem increduli tenuerunt dicentes ei: Per Anthimum everſa ſunt omnia ſimulacra, & omnis lucus incenſus eſt. Tunc Priſcus Conſularis juſſit eum teneri a populo, & ad ſacrificandum impelli. Sed cum contemneret minas

dendum an non litterae ita detritae fuerint, ut fucum deſcriptori fecerint. Nam certe mallem GROMATICVS h. e. gromaticae artis profeſſor. Quid ſit *Groma* aut *Gruma* ſive in agris metiendis, ſive in caſtris metandis, nemo ignorat. Gromatico autem cum *Menſore* [quae vox in marmoribus eſt *γενικωτέρα*, & ad plura pertinens] & cum *Muſico* (agreſti ſcil.) locus eſſe potuit: grammaticus autem quid heic facit? Quod ſi lapis vere illud GRAMMATICVS tuetur; dicemus eum ruſticis operibus delectatum, pro opimis agri proventibus ſuſcepiſſe votum.

(162) Pro *Ipſo* legendum eſt *Ipſe*. Pro *Auctor* reperit in Mss. Neapolitanis Henſchenius *Advocatus*. *Advocatus* in vetere Onomaſtico eſt *προσκληθεὶς*, h. e. qui cujuſcumque rei gratia advocatur, adſciſciturque, non tantum in judiciis ſed & extra. Eaque notione antiqui utebantur, antequam ea vox ad cauſidicos reſtringeretur. Ergo heic *Advocatus ſacrificantium* eſt ſacrificulus, ſive omnino is qui arceſſitur, ut ſacris & caeremoniis praeſit. Ea ſignificatio ſuadetur etiam ex praeeunte pronomine *ἐμφατικῷ Ipſe*, quo non unus e multis, ſed dux ipſe deſignatur.

(163) Sive ſcribendum eſt *Fugaret*, ſive *Fugerent*.

(164) Pro *Fecit* videtur ſcribendum *Flevit*.

(165) *Infra* pro *Intra* locutio eſt aevo ſequiore uſitatiſſima; unde Italicum *Fra*, ſicuti ab *Intra* eſt *Tra*. Cui locutioni cum deſcriptores inſueviſſent, nihil proclivius fuit, ut paſſim *Intra* in *Infra* mutarent, ut etiam in Actis S. Caeciliae: *Coepit intra ſe legere*. At mox: *Cumque hoc infra ſe legiſſet*. Atqui horum certe Actorum auctor *Intra* uſurpaverat.

(166) Excepta idololatria; in cujus poenam juſto Dei judicio jugulabantur.

(167) Alibi in his Actis *Conſularis* vocatur, quod magis eſt ex uſu ſcriptorum. Spartianus, ab Hadriano primum conſtitutos in Italia conſulares narrat. At eoſdem etiam *proconſules* interdum fuiſſe appellatos, ex quadam Gruteriana inſcriptione Graeca primum didici, ubi mentio fit cujuſdam Baſſi *ἀνθυπάτου Καμπανίας* [*Campaniae proconſulis*] quum tamen ſciamus Campaniae rectores & ab Hadriano inſtitutore, & a ſcriptoribus & marmoribus *Conſulares* vocatos. Vide quae diximus ad initium Actorum S. Patricii mart. ad XIX. April. ubi Baſſus quidam ſemel *ἀνθύπατος*, *proconſul*, alibi *ὑπατικὸς conſularis* nominatur. Quocirca nihil cauſae fuit, cur Tillemontius his Actis crimini verteret, quod *Proconſulem* vocent, qui *Conſularis* dicendus fuiſſet.

Digitized by Google

minas & ſeditiones eorum, ligaverunt in collo ſaxum & in Tiberis medio eum jactaverunt. Sed Angelus Domini apparuit ei in Tiberi, & rupit vincula ejus, & revocavit eũ in cellulam (168) orationis ſuae. Cum autem mane facto viderent gentiles Chriſtianos more ſolito venientes ad eum, coeperunt inſultantes dicere: Ite ad Anthimum veſtrum in fundum Tiberis, ubi demerſus jacet. Chriſtiani autem dicebant: *Nos Anthimum Dei ſervum vidimus ſanum, & benedixit nos more ſolito: incolumis eſt & nulla macula in eo*. Tunc dicere inter ſe coeperunt: Nos eum per pedem traximus, & nullum membrum ejus ſanum (169) dereliquimus, ac manibus noſtris, ſaxo collo ejus ligato, praecipitem in mediam Tiberis undam jactavimus: quomodo haec iſti affirmant? Tunc ingreſſi ſingulatim attendebant (170) eũ ſanum populo praedicantem. Tunc poenae (171) omnes qui jactaverunt eum in Tiberim, advoluti genibus ejus poenitentiam agentes, baptizati ſunt.

9. Requirente (172) deinde Priſco conſulari, facta eſt de eo accuſatio talis, quod non ſolum non potuiſſet occidi, ſed & omnes qui eum occidere conati ſunt, ad fidem Chriſti convertiſſet. Tunc Priſcus juſſit eum adduci ad ſe; quem per triduum in vinculis & in torturis agens (173) cum nulla poſſet ratione ad hoc perducere, ut idolis immolaret, fecit eum capite caedi. Cujus corpus tulerunt populi, qui per eum fuerant converſi, & in ſuo oratorio, ubi orare conſueverat poſuerunt (174): in quo loco praeſtantur beneficia orationibus ejus, ad laudem Domini noſtri Jeſu Chriſti, cui eſt honor & gloria in ſaecula ſaeculorum.

10. *Maximum* autem coeperunt venerari, qui fuerat amicus Anthimi individuus. Tunc Priſco proconſulari dixerunt inimici fidei Chriſtianae: Quid prodeſt quod Anthimum occidiſti? Ecce Maximus

(168) Hoc eſt *oratorium*, aut *proſeucham*; ubi non tantum orare, ſed & coetus Chriſtianorum cogere conſueverat.

(169) Pro *reliquimus*. *Derelinquo* [*Abbandonare*] olim plus fuit quam *Relinquo*. At apud ſcriptores IV. ſaeculi & deinceps ea confunduntur.

(170) *Attendo* & *Intendo* pro *Video* declinante Latinitate ſumpta ſunt ex Gr. ἐπινοῶ, νοῶ. In vet. Gloſſis *Attendis* tantumdem eſt quod καθορᾷ h. e. *videt*.

(171) Scribendum eſt *paene*. Iſtud *paene*, quod ad minuendum valet, ſcriptoris candorem oſtendit, nihil amplificantis, aut ὑπερμεγαλοῦντος.

(172) Videri poterat corrigendum *Inquirente*; niſi & praetor *requirere* pro *Inquirere* diceretur l. 5. §. 1. D. *Quibus ex cauſ. in poſſ.* & niſi omnino *Requirere* eodem ſignificatu uſurparetur l. 36. D. *de rei vindic.*

(173) Scribe *Agentem* ut referatur ad Anthimum. *In vinculis agere* ita dicitur, ſicuti e contrario *agere ſine vinculis* in l. 8. D. *de cuſt. et exhibit.*

(174) In Mss. Bodecenſi & Barberino additur: *Via Salaria, milliario ab urbe Roma vigeſimo, territorio Savinienſi*. Sed rectius in Mss. Neapolitanis [uti monebam in Adnot. 160] XXII. ab Roma paſſuum millia colliguntur; quem numerum etiam Mrologia tuentur,

mus amicus ejus ampliorem populum ad ſe(175)invitat. Miſſis itaq; apparitoribus ut comprehenderent eum, populi prohibere coeperunt. Dixit eis Maximus: *Nolite filioli mei profectionem meam impedire*. Et conſtanter intrepidus abiit. Cui Priſcus proconſularis dixit: Tu es qui avertis ceremonias Principum,& facis provinciales omnes a Deorum cultura recedere? Dixit ei Maximus: *Vtinam & te ipſum ab eorum cultura divellere,& tuo reſtituere Creatori poſſemus*. Tunc indignatus Priſcus juſſit eum fuſtibus caedi & ad ſacrificandum impelli. Sed in Dei nomine fixus permanens & ipſe capite caeſus eſt: & a Chriſtianis raptus eſt,& poſitus in via Salaria milliario ab urbe Roma triceſimo, in eodem loco ubi orare conſueverat: & celebratur dies ejus natalis quarto (176) decimo Kal. Novembrium: regnante Domino noſtro Jeſu Chriſto in ſaecula ſaeculorum. Amen.

11. *Baſſus* autem in eodem loco permanens; ubi poſitus erat Maximus martyr, hortabatur populum credentium ut in ſanctor. paſſione gauderent potius quam lugerent. Factum eſt autem ut convenirent ad mercatum populi, in loco qui appellatur (177) Forum-novum,ubi fiebant ſacrificia Libero(178)patri & Cereri. Tunc tenuerunt Baſſum & duxerunt eum dicentes:Sacrifica Deo Libero, qui

(175) En diſerta coetuum Chriſtianorum mentio, apud Anthimum [veriſimiliter chorepiſcopum, uti cap. 2. praemonui] primo, mox apud Maximum. Nihil ergo fuit, quod Tillemontius conquereretur, fruſtra hos ſeptemviros ab Aſia uſque in Italiam adductos non alia de cauſa, niſi ut deſidioſi ſederent. Porro quam frequentem populum Anthimus convertiſſet, habes in proxima ſect. 9. illis verbis: *Populi qui per eum fuerant converſi*.

(176) In Mrologiis tamen nulla fit eo die mentio.

(177) De hoc *Foro Novo* plures inſcriptiones loquuntur. Nam eo pertinet quod apud Muratorium p. 681. 2. in marmore Montis Faliſcorum legitur FOR. NOV. Inde gentile nomen fit *Foronovanus* in lapide Romano apud Reineſium VI. n. 129. At vero *Municipium Foronovanum* apud Grut. p. 492. 5. non huc ſpectat, ſed ad alterum Forum Novum in Ciſalpinis haud longe ab Fidentia, ubi nunc *Fornovo* dicitur. A quo diverſum eſt hoc *Forum Novum*, de quo Acta loquuntur: quod quidem Balbus de limit. (p. 122. edit. Goeſianae) in Piceno agnoſcit: *Foronovanus* (ager) *per limites & centurias eſt aſſignatus*. Porro qua parte Piceni fuerit, incertum Cellarius habuit. Verum ex his Actis manifeſte colligitur ibi poſitum fuiſſe, qua Picenum Sabinenſi territorio adhaeret. Etenim initio ſectionis hujus Baſſus ibi permanſiſſe dicitur, ubi Maximus ſepultus fuerat. At Maximus *milliario ab urbe Roma triceſimo* (uti ſect. 10. ſcribitur) nactus eſt ſepulturam, proxime Sabinos ſcilicet; quandoquidem Anthimus, cujus ſepulcrum XXII. ab Vrbe lapide aberat, in Sabinis ſepultus dicitur.

Jam vero ex *mercatu*, cujus heic mentio fit, illud univerſe colligitur, urbes illas omnes, quae plurimae in Italia *Fori* praenomen gerunt, a nundinis quae apud illas ſtatae erant, nomen *Fori* inveniſſe.

(178) *Liber* Latinis eſt qui Graecis *Dionyſius* aut *Bacchus* vocatur. Is a Latinis junctim cum Cerere invocabatur,uti non tantum hinc, ſed ex Virgiliano illo, *Liber et alma Ceres*, poteſt intelligi, & ex Cicerone de Nat. deor. *Noſtri majores auguſte ſancteque Liberum cum Cerere et Libera, conſecraverunt. Liberam* autem vulgo περσεφόνην (*Proſerpinam*) intelligunt. At vero non idem omnes ſentiebant. Nam certe ſi Vet. Gloſſis credimus, *Libera* eſt Σεμέλη, *Semele* ſcil. Bacchi mater. De quo Gloſſarum loco viri eruditi viderint.

Digitized by Google

qui dat nobis vineas plenas, & deae Cereri quae dat fertiles meſſes. Tunc Baſſus dixit ad eos: *Deus in caelo eſt qui dat pluviam matutinam* (179) *& ſerotinam, ipſe dat nobis omnia quae vitae ſunt neceſſaria: veſtra autem ſimulacra mortua ſunt, & ſine voce & anima, nec ſibi poſſunt & aliis ſubvenire.* Haec dicens exſufflavit ſuper ea, & ceciderunt, & omnia confracta ſunt. Tunc populi irruentes ſuper eum, alii pugnis, alii calcibus & fuſtibus, tamdiu eum ceciderunt, quamdiu ſpiritum exhalaret. *Fabium* deinde tradiderunt Conſulari. Qui diuturna cuſtodia maceratus, cum nollet penitus daemoniis immolare, & ipſe capite truncatus eſt. Ita autem factum eſt, ut omnes hi, ideſt *Anthimus, Maximus, Baſſus* & *Fabius* in his locis ponerentur, ubi orare conſueverant, juxta viam Salariam, quae mittit (180) ad Picenum; *Siſinnius* autem & *Diocletianus* & *Florentius* in eodem loco ubi lapidibus obruti ſunt, juxta civitatem nomine Auximum, quae eſt in montano (181) culmine conſtituta. De quorum martyrio habet civitas ipſa gratulationem magnam, & de meritis eorum apud Deum interceſſionis auxilium.

VII

[179] Etſi plerumque in vulgato Scripturarum interprete *ſerotino* imbri *temporaneus* opponitur; tamen & Joelis II. 23. *Imbrem matutinum et ſerotinum* legere licet, & prior Scripturarum interpres [quem hic auctor ad manus habebat] eo nomine pro *temporaneo* libentius utebatur.

[180] *Acta emendantur. Via Salaria illuſtratur, & cum Nomentana comparatur. Strabonis locus nondum intellectus enucleatur.*

Corrige, *Qua mittit ad Picenum*. Nam ea certe in Sabinos prius mittebat, Feſto [cujus verba in Adnot. 160. deſcripſimus] & Strabone teſtibus. Ergo Salaria ducebat prius ad Sabinos, mox e Sabinis ad Picenum. In utriuſque provinciae confinio [h. e. QVA Salaria e Sabinis mittit ad Picenum) illorum Quatuorvirum corpora jacebant, ſingula in ſuis oratoriis. Confer dicta in Adnot. 177. de poſitu Fori Novi, & quae de Salaria in Adnot. 160. praelibavimus.

Jam vero Strabonis locus de via Salaria illuſtris eſt lib. V. p. 228. *Per eos* [Sabinos] *ſtrata eſt* [ἥτε Σαλαρία: rectius ἡ Σαλαρία, ut vitetur ἀνακόλουθον] *via Salaria non admodum longa: in quam Nomentana incidit apud Eretum, Sabinorum vicum ſupra Tiberim poſitum, quae* [Nomentana] *ab eadem incipit porta Collina*. Ab eadem, inquit, Collinâ incipit, a qua & Salaria: quae viae ubi divertegunt, tandem apud Eretum Nomentana in Salariam deſinit. Ea ſententia Geographi eſt: quam plures eruditiſſimi viri non ſunt aſsecuti, dumtaxat Salariam a Collina derivantes. Inter quos Cellarius, ut ultima Strabonis verba (ὑπὲρ τῆς αὐτῆς πύλης ἀρχομένη τῆς Κολλίνης) ad Salariam unice referat, illud τῆς αὐτῆς interpretatur *ab ipſa* [non *ab eadem*, uti par erat] *porta Collina*: quem videſis in fine Italiae ubi de Viis. Ibidem [ubi de Nomentana] nollem addubitaſset, utrum haec in Salariam, an contra Salaria in Nomentanam deſineret. Atqui Nomentana apud Eretum [ubi in Salariam incurrebat] finiebatur: Salaria autem non tantum Sabinos percurrebat univerſos, verum etiam *in Picenum mittebat*, ut ex hoc Actorum iſtorum loco intelligis.

Sed eodem redeo, ut extrema Geographi verba adhuc ultimo limae morſu expoliam. Nec enim temere eſt, quod non ſcripſit, Nomentanam [ἄρχεσθαι ΑΠΟ ſed ΥΠΕΡ τῆς αὐτῆς πύλης] *incipere AB*, ſed *SVPRA eamdem portam* Collinam, a qua Salaria proficiſcebatur. Hoc enim ſibi vult, Salariam quidem a Collina exiſſe (id quod & Tacitus in III. hiſt. 82. ſignificat) Nomentanam autem non quidem ab ipſa Collina, ſed prope (nam ὑπὲρ, *ſupra*, in rebus geographicis vicinitatem notat) Collinam a pomerio ſive ambitu muri cepiſſe exordium. Ea mens Amaſeno fuit ὑπὲρ pro ἀπὸ uſurpanti.

[181] Conſentit Procopius in II. de B. Got. de Auximi ſitu haec narrans: *Abeſt a littore ſinus*

Jonii

VII N S CVRILLV EPI

ET hunc die non ſuo coli ex nota *Natalis* inſculpta intelligitur, aliunde adſciſcendum; nec enim uſpiam quod ſciam hoc die Cyrilli ullius veſtigium occurrit. Sunt autem Cyrilli martyres (182) ſane plures, qui huc non pertinent: ſunt & epiſcopi duo, Trevirenſis unus die XIX. Maii, alter Slavorum Apoſtolus appellatus, qui hoc marmore poſteriores ſunt. Erunt fortaſſis & alii hoc nomine epiſcopi. Sed omnium celeberrimi fuere, Hieroſolymitanus unus, alter Alexandrinus. Prior in his Faſtis die XVIII.Martii tum Graecis ac Latinis ſignatur. Non alius ergo hodiernus Cyrillus futurus eſt, quam Alexandrinus; quem Latini die XXVIII.Januarii venerantur. At Graeci in libris ſuis tria, quod adhuc repererim, de eo feſta agunt: ſemel quidem die XVIII. Januar. junctim cum S. Athanaſio (quod feſtum ab hoc marmore non abeſt, niſi quod prior Athanaſius ſcalpitur, poſterior pro more ſubauditur: vide adnotatum diem) iterum ſolus die (183) XXVII. Junii: ac poſtremo die (184) IX.Junii. At in his Faſtis quia dies 27. Junii Irini Paſſione, dies vero IX. Junii Nicaſii Paſſione (quae ſunt feſta diebus illis propria, non temere loco movenda) occupatur;hinc eum Neapolitani hoc die repoſuerunt, viciniore ſcil. diei nono.

Obſervavi autem, in hoc marmore *Patriarchalem* dignitatem non niſi in urbis Regiae epiſcopis, neque id ſemper, uſurpari; ceterarum autem ſedium Patriarchas ſimpliciter *Epiſcopos* appellari, nuſquam autem *Patriarchas*. Imo, quod majus eſt, PATRIARCHA ſine addito in his Faſtis non alium quam CPolitanum notat,ut alibi non ſemel animadvertimus: adeo apud Neapolitanam remp. CPolitanae urbis, cui ſe non uno modo ſubjectam agnoſcebat, reverentia valebat.

VIII N S ALEXANDRI EPI

NVllus alibi Epiſcopus Alexander huic diei inſcribitur: & ceteroqui *Natalis* nota oſtendit, qui heic ſignatur, eum die non ſuo coli, undelibet potius arceſſendum. Ac poterat ſane ex vicino peti: nam in Eccleſiae Veronenſis tabulariis die IV.Junii occurrit Depoſitio *S.Alexandri* ejus urbis Epiſcopi, etiam in Romanum hodiernum invecti. In quo Martyrologio etiam die VI. Junii Faeſulis in Tuſcia *S.Alexander* Epiſc. & Martyr ponitur. Verum hi duo Alexandri & obſcurioris ſunt nominis, quam ut de alterutro cogitemus, ac praeterea

Ionii [ſic Graeci Hadriaticum vocant] *ſtadia LXXXIV., ſitaque in EDITO COLLE, aditum habet in plano nullum, eoque hoſtibus penitus inacceſſa eſt.*

(182) Inter martyres referri poteſt Antiochenus Cyrillus, qui die XXII. Julii Mrologio Rom. his verbis inſcribitur: *Antiochiae S. Cyrilli epiſcopi doctrina & ſanctitate conſpicui.* Vbi Baronius adnotat, in Actis reperiri ſcriptum, *ipſum ob Chriſti fidem paſſum, ac tandem in carcere Deo ſpiritum reddidiſſe.* Verum is nihil commune habet cum noſtro.

(183) Colitur S. Cyrillus die XXVII. Junii in Baſilii Menologio, & aliis Graecorum libris.

(184) Henſchenius (ad IX. Junii pag. 147. in praetermiſſis) eum dicto die non tantum a Graecis, ſed & Aegyptiis & Aethiopibus celebrari teſtatur his verbis: *S.Cyrillus Epiſc. Alexandrinus colitur a Graecis in Menaeis, & Menologio* [Sirletianum ne intelligat, an Synaxarium aliquod, neſcio: nam a Baſilii Menologio id feſtum dicto die certe exſulat] *item in Kalendariis Copticis & Aethiopicis; necnon Hagiologio metrico Anonymi Habeſſini necdum edito.* Ex quo vides hunc diem celebriorem ceteris feſtivis fuiſſe; in quem praeter Graecas, etiam Aegypti & Aethiopiae Eccleſiae conveniant. At eum diem noſtri, S. Nicaſii paſſione compulſi, biduo anteverterunt.

terea recentis (185) memoriae.

Tres ergo clariſſimi Epiſcopi *Alexandri* ſuperſunt, *Alexander Alexandrinus* [qui diei 26. Febr. inſcribitur apud Bollandiſtas p.634.] *Alexander CPolitanus*, (qui ab Vſuardo & Mrologio Rom. diei XXVIII. Auguſti inſeritur, at idem a Graecis die 30. Aug. colitur) ac poſtremo Hieroſolymitanus, de quo Graeci die XII. Decembris, Latini die XVIII. Martii.

Sane vero ſi ex tribus his tantum clariſſimis Epiſcopis unus ſit deligendus, quem hoc die a Neapolitanis cultum conjiciam, nemo eſt de quo magis ſuſpicer, quam de Alexandrino Alexandro. Cur ita putem, dicetur a me alio loco.

At interim illud eſt potius conſiderandum, an non hodiernus noſtri marmoris Epiſcopus idem ſane ſit atque Alexander Pruſae in Bithynia Epiſcopus, cujus non hoc ſed craſtino die quidam Graecorum libri ſine elogio mentionem faciunt apud Bollandiſtas ad IX. Junii pag. 164. Nam quod in noſtris Faſtis is pridie ſignetur, hoc nihil eſt; quia eſt hoc libris Graecorũ familiare, ut uno alterove die contiguo in eiſdem Sanctis ſignandis inter ſe differant; & non ſemel animadvertimus hos Faſtos marmoreos biduo triduove a Graecorum Officiis diſſidere; praeſertim ſi Natalis nota praefigatur. In Claromontano igitur Synaxario die IX. Junii ſic legitur: *Ἄθλησις τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Προύσης, Certamen S. Hieromartyris Alexandri Epiſcopi Pruſae.* Sed & eodem die ejuſdem Alexandri memoriam Bollandiani repererunt tum in Graeco Ambroſiano codice liturgico, tum etiam in Mss. Menaeis Mazarinianis, Patrum Praedicatorum Congreg. S. Ludovici, & Chiffletianis: in quorum ultimo additur: *ξίφει τελειοῦται, gladio conſummatur*, adjunctis ſenariis duobus,

Πανευπρεπὴς σοι κόσμος ἱερωσύνης
Ὁ λαμπρὸς ἆθλος, Ἀλέξανδρε, τῷ ξίφει.
Quodnam inſulis decus eſt, Alexander, tuis
Majus, niſi ut truncatus enſe concidas?

Ad Menaea quod attinet, ab iis quibus utor, Venetae editionis, Alexander hic abeſt: ſed tamen Mich. Le Quien in *Oriente Chriſtiano* primum (186) Pruſae Epiſcoporum Alexandrum recenſet, non aliunde hauriens de eo notitiam, quam ex Menaeis, in quibus die IX. Junii Memoriam fieri dicit *καὶ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Προύσης, & ſancti Hieromartyris Alexandri Epiſcopi Pruſae.* Vbi ex copula *Et* ſatis cognoſcitur, eum cum alio quopiam ſimul fuiſſe in illis Menaeis cultum.

VIIII P S NICASII

MArtyrem fuiſſe, ex praefixa *Paſſionis* nota intelligimus. Verum quiſnam hujus diei Nicaſius Martyr fuerit, haud facile dictu exiſtimo. Nec enim in ullis Graecorum aut Latinorum libris Eccleſiaſticis hoc die Nicaſius ullus compareт. Experiundum eſt tamen, ſiquid aſſequi indagando poſſimus. Nam vel ſi minus res e ſententia ſucceſſerit, at conſcientia ſaltem nullius praetermiſſae indaginis ſatis ſolabitur.

C A P. I.

Plurium Nicaſiorum recenſio.

Atque utinde ordiar; *Nicaſii* nomen extra Galliam perquam (187) rarum, in Galliis contra frequentiſſimum invenio,

X x x ita

(185) Nam Veronenſis VIII. finienti ſaeculo affigitur a Ferrario: at Faeſulanus in IX. medium incidit.

(186) Ex conjectura ſcil. qua putavit, eum S. Patricio Mart. [quem Alexandro poſtponit] antiquiorem fuiſſe. At nos ad XIX. Maii luculenter oſtendimus, S. Patricium ſub Trajano (ac ſatis veriſimiliter centeſimo Chriſti anno) glorioſum certamen ſubiiſſe. Quo recentiorem fuiſſe hunc Alexandrum neceſſe eſt.

(187) Extra Galliam *Nicaſium* quemdam laicum ſub Conſtantino reperio, quem dignitate aliqua ornatum fuiſſe neceſſe eſt. De eo videatur Baronius ad annum 314. ♃. 45. in exemplo epiſtolae Conſtantini ad Ablavium. Hunc quidem ſi quis Gallum genere fuiſſe perten-

ita ut intra trium ſaeculorum ambitum in aliquammultos (188) ejus nominis in Gallia florentes inciderim ; quibus plures fortaſſis aliorum diligentia addiderit. Verum quatuor tantum ex his omnibus maxime illuſtres fuerunt , & aut cultum ſacrum adepti , aut digni qui adipiſcerentur: quos jam ordine chronologico recenſebimus .

Primus is eſt , qui Gallico Mrologio Andreae de Sauſſay die XI. Octob. his verbis deſcribitur: *S. Nicaſius Martyr , antiſtes Rotomagenſis a S. Dionyſio vices in Gallia Apoſtolicae ſedis obeunte deſignatus , & in Secundam Lugdunenſem . . . Evangelii promulgandi ergo . . . ablegatus .* Verum uti hujus Nicaſii Martyris certiſſima eſt notitia , ita de epiſcopatu Rotomagenſi , & aetate qua vixit , viri eruditi a Sauſſayo diſſident : de quo vide quae in extrema (189) ora adnotamus .

Alter ordine Nicaſius is eſt , qui in Nicenae ſynodi ſubſcriptionibus cernitur, epiſcopus *Divionenſis* , ſive (quia ea ſedes

num--

tenderit , quemadmodum non repugnabo , ita nec praeſtare poſſum . Quamquam is veriſimilius Africanus fuit , in qua & Ablavius erat . Et in Africa mihi certe Nicaſius unus & alter occurrerunt . Quorum unus ſive Leptitanus , ſive Oeenſis aedilis erat : quem Ammianus cum aliis pluribus necatum ſcribit in XXVIII. cap. 6. edit. Valeſ. *Inter quos . . . Nicaſius enitebat aedilis* . Alter item in Africa epiſcopus fuit , ille ſcil. *Nicaſius Culuſitanus*, qui in concilio Carthaginenſi ſub Grato memoratur .

Sed & tertius item admittitur paſſim Africanus ejus nominis epiſcopus Donatiſta , quem volunt ad Arianos defeciſſe , freti Victore Vitenſi in extrema hiſtoria perſec. Vandal. ubi ſic vulgo editum reperitur : *Sed & ille legis dator & tranſverſor , ex Donatianorum haereſi ad eos* (Vandalos ſcil. Arianos) *veniens , quondam Nicaſius in brevi ſimili morte periit* . Verum Ruinartus ex veterum in Mss. lectionum veſtigiis ita locum eumdem edidit , ut *Nicaſius* (pro quo in Mſſ. erat *Vcaſius* aut *Vtaſius*) jam nullus ſuperſit . *Sicut ille legis datae tranſgreſſor Rex* (Joakim ſcil. quem Jeremias XXII. 19. ſepultura aſini donat) *quondam ut aſinus ſepultus eſt , ita iſte* (Hunnericus) *in brevi ſimili morte periit* .

(188) 1. Primus omnium is eſt S. Nicaſius Mart. qui die XI. Octobris in Gallicanis Mrologiis colitur , quique inter ſocios S. Dionyſii Pariſienſis numeratur .

2. Nicaſius Diaconus , qui anno 314. Conc. Arelatenſi interfuit .

3. Nicaſius Dienſis epiſc. qui Nicenae Synodo ſubſcripſit .

4. Nicaſius neſcio quis , quem Sardicenſi Concilio ſubſcripſiſſe , alicubi apud Tillemontium reperi . Verum inter ejus Synodi ſubſcriptiones nuſquam hunc Nicaſium deprehendi .

5. S. Nicaſius epiſc. Remenſis qui ineunte aut medio V. ſaeculo Martyr occubuit .

6. Nicaſius quidam Gotorum Arianorum in Gallia epiſcopus V. ſaeculo , qui Pompejacenſem eccleſiam unaque S. Vincentii Martſocii S. Fidei tumbam evertit , uti narrat Tillemontius to. IV. ubi de S. Fide cum ſuis ſociis Martyribus .

7. Alter Remenſis Nicaſius ſub Heraclio Imp. ex Ferrario & aliis .

8. In Conc. Matiſconenſi an. 585. occurrit Nicaſius epiſc. Inculiſmenſis .

9. In Annalibus Eccleſiaſticis Gallicanis Caroli Contii legitur anno 652. Nicaſius monachus Elnonenſis . Nec abnuerim , plures alios (praeſertim VI. & VII. ſaeculi) meam effugiſſe ceteroqui maonſam diligentiam .

(189) Quin Nicaſius iſte unus ex ſociis S. Dionyſii Pariſienſis fuerit , haud dubitat Tillemontius tom. IV. in S. Dionyſio Artic. 18. Quare quum idem vir ſummus S. Dionyſii paſſionem ad Aureliani tempora referat ; ad eadem poſſumus & hujus S. Nicaſii martyrium revocare . Haec de aetate .

At quod Sauſſayus hunc Nicaſium primum epiſcopum Rotomagenſem numeret , id pernegat Tillemontius ; eumdem dumtaxat presbyterum fuiſſe oſtendens ex Uſuardo , qui eum in Martyrologia primus invexit : primus , inquam , quia in Corbejenſe Hieronymianum apographum , & Adonem non niſi ex recentiore manu Nicaſius die XI. Octob. intruſus fuit ; qui ab antiquioribus Hieronymianis , & Adone noſtri Dominici Georgii rectiſſime exſulat . In Uſuardo igitur Solleriano dicto die ſic legitur : *In pago Vilcaſino* (hodie *le Vexin*) *paſſio ſanctorum Nigaſii PRESBYTERI & ſociorum ejus Quirini & Pientiae*. At poſtquam Uſuardi textus variis acceſſionibus patuit , etiam ex *presbytero* evaſit *epiſcopus*, ut in aliquot Uſuardi auctariis a Sollerio editis legitur , aut etiam *primus Rotomagenſium epiſcopus* ut in Centulenſi cod. ſcriptum reperitur : id quod ex Actis haud fide dignis manavit .

Digitized by Google

numquam epiſcopalis fuit) ex aliorum correctione *Dinienſis* . Quamquam , quia inter Dinienſes antiſtites nullus eo nomioe fuit , alii cenſent , Nicaſium hunc Nicenae ſynodi ſubſcriptorem fuiſſe re vera non alîus quam *Dienſis* eccleſiae praeſulem ; inter cujus epiſcopos quidam *Nicaſius* fuit , cujus corpus io ſua Cathedrali ſaec. XI. colebatur . Verum quae ad hunc Patrem Niceoum pertineot , ea praeſtabit non ex turbidis (190) fontibus, ſed ex Sanmarthanorum (191) Gallia Chriſtiana cognoſcere . Quam vellem de hujus Dienſis pontificis religioſo cultu certiora monumenta exſiſterent . Nunc non aliud eo pertinens reperio , quam quod io Bulla Hugonis Dienſis Apoſtolicae ſedis legati Nicaſii hujus Dieoſis ac Niceni patris *VENERABILE corpus in eadem ſacra* (Dienſi) *requieſtere Eccleſia* dicatur : quae tamen locutio non plurimum habet ad cultus poſſeſſionem ei vindicandam momenti .

Tertius longe eſt ceteris celebrior, *Nicaſius* Remenſis epiſcopus, qui V. ſaeculo (ineunte an medio, incertum) glorioſus Martyr occubuit . Ejus meminere in primis Hieronymiani antiquiſſimi Mrologii apographa ; in quorum vetuſtiſſimo illo Epternacenſi codice die XIV. Decembris (quo die ab omnibus colitur) ſic ſcribitur : *Remis natalis Nicati epiſcopi* . At in Corbejenſi : *Remis S.Nicaſii* : & in Lucenſi : *Remis natalis S.Nigaſi epiſcopi* . Porro *Nigaſium* pro *Nicaſio* etiã ſuperiorem illum, qui die XI.Octob. celebratur, Vſuardus vocavit . At hodie vulgo apud Gallos ſic diſtinguitur , ut Martyr Vilcaſinus *S.Nigaiſe* per G pronuntietur , Remenſis autem per C, *S.Nicaiſe*: quum revera uoum idemque ſit utriuſque nomen.

Ad recitatum autem Hieronymiani

(190) In Clandii Robetti Gallia Chriſtiana re vera inter *Dinienſes* antiſtites hunc Nicaſium nnmerari deprehendi , cum ſcil. qui ſolus ex univerſa Gallia Niceno ſenatui aſſuit : quem alii antea inter *Divionenſes* recenſuerant : utrumque parum recte .

(191) Quum *Galliam Chriſtianam* Sanmarthanorum nuſquam Neapoli nanciſci potuiſſem ; per eruditum adoleſcentem Emmanuelem Thomaſium presbyterum Neapolitanum Romae degentem ea mihi ex laudato opere deſcribenda curavi , quae huc pertinent . Ibi to. 2. in ſerie Dienſium pontificum pag. 554. ſic legitur .

, V. Nicaſius celebris inter Gallicanos Epi-
, ſcopos vixit circiter an. 325. interſuitque
, Nicenae Synodo ſolus ex provincia Gallo-
, rum , ut produnt acta Conciliorum , & vita
, B. Marcelli . Non igitur Dinienſis Praeſul ,
, quemadmodum interpretantur quidam , &
, perperam inſcribitur Eccleſiaſticis tabulis
, hujus Eccleſiae : namque in bulla Hugonis
, Dienſis , Sedis Apoſtolicae legati , ſit mentio
, *memorandi illius Nicaſii , qui pro Eccleſia*
, *Gallicana ſanctae & oecumenicae adſuit*
, *Nicenae Synodo , cujuſque venerabile corpus*
, *in eadem ſancta requieſcit eccleſia* . In vita
, Marcelli Epiſcopi memorata recenſetur in-
, ter cetera legatio Nicaſii ad hanc Synodum
, Nicenam , ac reſponſum Patrum Gallis per
, Nicaſium relatum .

Et infra pag. 558. in ſerie Dinienſium Epiſcoporum haec de laudato Nicaſio habentur .

, At vero praetermitti hic non debet , pleroſ-
, que falſo inſeruiſſe Catalogo Dinienſium
, Epiſcoporum Nicaſium , qui Dienſis revera
, Praeſul fuit in Provincia Viennenſi , num-
, quam vero hujus Dinienſis Eccleſiae in Pro-
, vincia Alpium Maritimarum : & ſolus ipſe
, Nicaſius , ut memoratum eſt , ex Epiſcopis
, Galliarum inter 318. Patres celeberrimae
, Synodo Nicenae interſuit . Aſtruunt vero
, Nicaſium Sedi Dinienſi Fronto Ducaeus , Pa-
, pirius Maſſo , (Claudius) Robertus , Galte-
, rius , Petrus Saxius in Arelatenſi Pontificio ,
, & alii . Quod autem ex Præſulum diptychis
, expungatur , penes legendarium ſit fides ; &
, Gaſſendus adductum ſe fatetur ſcriptis Ri-
, vierae Cartuſiani : videlicet D. Vincentium
, ſupervixiſſe adhuc aetate Synodi Valentinae ,
, ideſt annis 49. poſt Nicenam , & poſt Me-
, diolanenſem 19. probatque legi debere in
, ſubſcriptionibus Synodi *Dienſem* , cum Ni-
, caſius ille certo eſſet hujus Eccleſiae Ponti-
, fex : interque cetera hanc ſuam aſſertio-
, nem probat ex Apoſtolico diplomate lega-
, tionis Galliarum collatae Hugoni Pontifici
, Dienſi anno 1076. Atque haec de Nicaſii vel
, expungendi , vel reſtituendi ſuae Eccleſiae ta-
, bulariis dicta ſufficiant ; de quo conſule fu-
, ſius Gaſſendum in notitia ſuae Dinienſis Ec-
, cleſiae cap. 8.

Digitized by Google

Mrologii locum adnotata Florentinii huc libenter adſcribam *Vndecimus Remenſis epiſcopus numeratur in ſerie illius Eccleſiae praeſulum apud Sammarthanos : quem martyrium cum Eutropia ſorore et ſociis feciſſe ſignant circa finem anni 407. ſive a Vandalis ſive ab Hunnis die 4. Dec. ſive 14. acciderit* (192) *Acta habet Surius to.12. Et Flodoardus lib.1. . . Meminit Rom. Mrologium , et cũ eo Vſuardus, Ado, Rabanus et ceteri recentiores.* Sane de Rabano , ut & de Vſuardo recte monet Florentinius, apud quem alterum diem XIV. Dec. ſic in Solleriana editione legitur : *Remis paſſio ſancti Nicaſii epiſcopi , et Eutropiae Virginis ſororis ejuſdem .* At abeſt ab Adone ſincero Dominici Georgii ; qui tamen vir eruditus ſubnotat, in tribus codicib. eod.die XIV. hanc reperiri appendicem : *Remis natalis Sancti Nicaſii epiſcopi et martyris , qui a Vandalis pro fide Chriſti decollatus eſt intra domum Eccleſiae .* Haec nunc de Nicaſio Remenſi ſufficiant : de quo poſtea plura viderimus .

Quartus denique eſt S. Nicaſius item Remenſis epiſcopus , quem ſub Heraclio Imp. ſediſſe , ex Remenſis Eccleſiae tabulis Ferrarius oſtendit , qui eum in catalogum Sanctor. extra Rom. Mrologium die XVI. ejuſdem Decembris intulit. De eodem citat Sigeberti chronicon ad an. 631. & Nauclerum ; *licet* , inquit , *in Tab. apud Democh. non appareat .*

C A P. II.

Quiſnam hodiernus Nicaſius eſſe videatur.

Ex quatuor recenſitorum Nicaſiorum numero eximendus eſt alter , qui Concilio Niceno interfuit , itemque quartus , qui ſub Heraclio Imp. Remenſi praefuit Eccleſiae ; nam de neutrius martyrio quidquam traditum litteris exſtat , Niceno autem Patri ne ſacri quidem cultus poſſeſſio ſuffragatur . De primo igitur , qui tertio exeunte ſaeculo in pago Vilcaſino martyr occubuit , itemque de tertio , Remenſi epiſcopo ac martyre , diſquiri poteſt , uter eorum in noſtro Kalendario ſignari hodie quiverit .

Ac prior quidem Vilcaſinus pugil antiquitate alteri Remenſi longo intervallo praeit:cui & hoc addi poteſt,quod ob ejus memoriã *Nicaſiorum* nomen apud Gallos longe lateque propagatum mihi videatur. Nam ante hunc Vilcaſinum nuſquam nec apud profanos (193) nec apud Chriſtianos auditum hoc nomen memini : at poſt-

(192) Haec Ferrarius ex Sanmarthanis. Quae tamen ſatis negligenter ex eo opere fuiſſe contracta , ex integro Sanmarthanorum loco , quem idem a me ſupra laudatus Thomaſius deſcriptum miſit , judicari poteſt . Qui locus in Remenſium antiſtitum ſerie hunc in modum habet . *S. Nicaſius martyrium paſſus a Vandalis una cum ſorore Eutropia & ſociis , ſub finem anni 407. quarta* (ſed ſcribere prorſus in animo habuerunt , *decima quarta*) *Decembris , licet alii occubuiſſe referant ſub Hunnis an. 453. qua de re legendi Colvenerius in notis ad Flodoardum lib. 1. cap. 6. & Molanus in Natalib. Belgicis . quorum verba exſcribere omiſimus . Quae autem narrat idem Flodoardus de morte hujus Epiſcopi , ea deſumpſit ex geſtis ipſorum Martyrum , quae extant etiam apud eumdem Surium tomo 7. & alios Scriptores . Abbatiam habet ſui nominis Nicaſius in urbe , ubi olim SS. Vitalis & Agricolae Eccleſia . Ipſe vero dicitur condidiſſe baſilicam S. Maria , ubi conſtituit Cathedram Remenſem , quae antea in aede Beatorum Apoſtolorum fuerat aedificata .*

(193) Nullumdum ex profanis *Nicaſium* legiſſe memini : niſi huc trahere libeat , quod in baſi praegrandi apud Grut. p. 241. col. 1. ſcribitur , SER. CORNELIVS. NICAS. forſitan pro *Nicaſius* . Ceterum *Nicaſius* in Conſtantini epiſtola memoratus incertae religionis erat; ſicuti & Ammiani *Nicaſius aedilis* haud certo gentilibus eſt accenſendus . Adhaec Stephanus ὁ *Nicaſius* nomen proprium eſſe tradens , tamen gentilis an Chriſtiani , dicere ſuperſedit . Et hoc quidem nomen ex inſula *Nicaſia* , una ex Sporadum numero , manare primitus debuit : cujus inſulae meminit Plinius in IV. 12. cujuſq. ſitum prope Naxum Stephanus & Suidas docent . Sed Stephani locum non invitus adſcribam . Νικασία , νησίδιον μικρὸν πλησίον Νάξε . *Nicaſia perparva eſt inſula prope Naxum* . Totidem verbis Suidas . A Naxo Plinius ceterarum inſularum finitimarum, quas IV. 12. recenſet , intervalla colligere haud raro amat . Pergit Ethnicographus : *Ejus gentile nomen eſt* (Νικάσιος) *Nicaſius , uti* (Θηράσιος) *Theraſius , & genere feminino & neutro* (inclinatur) . *Eſt & nomen proprium* (Νικάσιος) *Nicaſius* .

Digitized by Google

poſtquam illuſtris hic athleta ſanguinem pro Chriſti confeſſione profudit, ſtatim Chriſtiana Gallia id nomen ambivit. Accedit quod idem Martyr in Vſuardi Mrologio, & aliis quibuſdam ſibi locum quaeſivit.

Ceterum ubi ab antiquitate diſceſſeris, ſi de claritudine certamen inſtituatur, pluribus partibus ſuperior Remenſis martyr evadet; quippe cui non tantum in Adonem et Vſuardum & alios ſecutos Martyrologos, ſed & in ipſa Hieronymiana mrologia patuerit aditus. His accedit hujus Remenſis pontificis celebritas tanta, ut nomen Remenſi baſilicæ dederit: quae antea ab Jovino magiſtro militiae ſub Agricolae & Vitalis Martyrum nomine conſtructa, poſt illatas hujus Nicaſii reliquias *Nicaſiana* ab eo tempore eſt appellata. De hoc Nicaſio exſtant Acta paſſionis apud Surium die XIV. Decemb. lectu digniſſima: de eodem & Hincmarus & alii honorifice meminerunt, & omnium copioſiſſime Flodoardus plenis buccis res ejus geſtas & mortem pro Chriſto obitam ſuae Hiſtoriae intexuit. De cujus cultu haec habet Sollerius ad Vſuardi XIV. Dec. *Patet Nicaſii cultus tota Gallia, praeſertim in provincia Remenſi, et inde toto etiam Belgio celeberrimus*. Et quum ejus pretioſae Reliquiae in plures Eccleſias maximo ſtudio aſportatae fuerint; fieri poteſt, ut & Neapolitanis aliqua pars contigerit, cujus rei gratia hodierno die ejus feſtum majores noſtri in Faſtos retulerint.

Haec quidem maxima veri ſimilitudine non carerent, niſi illud tamen obſiſteret, primum quod *Epiſcopi* dignitas, quae perraro in his marmoribus omitti ſolet, hinc abſit; deinde quod Nicaſii feſtum omni tempore die XIV. Decembris celebratum fuerit, eoque die eum decertaſſe veriſimile videatur: nunc vero in hiſce marmoreis Faſtis Nicaſius hodierno diei inſeritur: neque id praepoſita *Natalis* (quae vox diebus non ſuis in hoc marmore praefigi ſolet) verum *Paſſionis* nota, ex qua intelligitur, hodiernum Nicaſium hoc ipſo die fuiſſe coronatum. Eſtne vero credibile, verum Nicaſii Remenſis triumphalem diem Hieronymianis ac ſecutis mrologiis, adhaec autem & toti Galliae ignotum, unis Neapolitanis fuiſſe perſpectum?

Ob eam cauſam eo poſtremo labebar, ut conjicerem, hodiernum hujus Kalendarii *Nicaſium* diverſum ab omnibus Galliae Nicaſiis fuiſſe, ac facile hujus viciniae Martyrem aliquem exſtitiſſe, nunc demum poſt tot ſaecula ignotum; aut vero Africanum aliquem athletam (nam & in Africa, ut vidimus, non incelebre Nicaſiorum nomen fuit) in Vandalica perſecutione mortem aut tormenta perpeſſum, atque una cum aliis fortiſſimis athletis ſive viventem in Campaniam appuliſſe (de quorum appulſu non una exſtat in mrologiis mentio) ſive poſt paſſionem translatum. Vtinam exſiſtat alius felicior, qui aliquando exploratiora de hodierno Nicaſio proferre orbi erudito queat.

Verum tantiſper, dum certiora aucupamur, non licebit interim ab uno omnium per Occidentem celebratiſſimo Remenſi Nicaſio diſcedere, eumque hoc die a Neapolitanis cultum abnuere. Fortaſſis enim Neapolitanis eo aut ſuperiore tempore monumenta aliqua [ſive vera ſive ſpuria] ad manus erant, quibus docerentur, verum hujus Athletae Paſſionis diem in IX. Junii incidiſſe, eoque ab eiſdem in hoc Kalendario Nicaſii *Paſſionem* huic diei fuiſſe aſſignatam. Ac de Antiſtitis hujus tum anno tum die *θανασίμῳ* plura equidem ſeorſum in ſubjectam (194) adnotationem contuli, quae ab rerum ejuſmodi amatoribus legi per otium poſſint, tuto interim a ceteris praeteriri.

X

(194) *De anno & die paſſionis S. Nicaſii Remenſis*; Si Acta paſſionis S. Nicaſii hujus audimus, in quibus irruptione Vandalica is martyrium feciſſe

feciſse ſcribitur; neceſse erit V. ineunte ſaeculo, quo primum Vandali in Gallias inundantes Remorum urbem crudeliter ac modis omnibus divexarunt, id contigiſse.

Sed jamdiu Sanmarthani [quorum verba ſupra in Adnotationibus adſcripſimus] monuerant, non deeſſe, qui Nicaſii confeſſionem ad Hunnorum tempora conferre maluerint. Eaque ſententia Tillemontio arriſit; qui non uno ſuarum memoriarum loco, ſed praeſertim to. ult. Imp. in Attila Art. 14. Not. 4. non ad Vandalorum, ſed ad Hunnorum ſub Attila irruptionem, per quam Remorum civitas extrema iterum paſsa fuit, Nicaſii certamen refert. Eamdem ſententiam paſſis ulnis amplexus eſt Pagius. Quorum criticorum momenta rationum lector, ſi tanti videbitur, cognoſcere per ſe poterit. Hoc ſi ſequimur, in annum 451. ex Tillemontii calculis Nicaſii paſſio inciderit neceſſe eſt.

At contra Ruinartus (cui praeter alios Colvenerius in adnotatis ad Flodoardum in eam ſententiam dux praeiverat) in ſuo commentario hiſtorico de perſec. Vandal. pro Remenſis Eccleſiae traditione ſtat: quae traditio IX. & X. ſaeculo, teſtibus Hincmaro & Flodoardo, a Vandalis Nicaſium oppetiiſse agnoſcebat. Adde quod hoc ipſum & Acta martyrii, quae haud paullo antiquiora his teſtibus fuiſse neceſse eſt, prae ſe aperte ferunt. Sed & Flodoardus, quod ex Hieronymi ad Agerruchiam epiſtola teſtimonium deſcribit (qui locus totus eſt de Vandalorum aliorumque barbarorum tunc temporis crudelitatibus) id inquam teſtimonium cum Hunnorum temporibus nihil commune habet.

Tamen qui contra ſentiunt, id in ea traditione criminantur, quod Remorum vaſtatio & Nicaſii paſſio paganis auctoribus tribuatur, quum contra re vera Vandali Chriſtiani fuerint, etſi Ariana labe infecti. His reſpondetur, Vandalos nec omnes Chriſtianiſmum tunc amplexos videri, & qui amplexi fuerunt, eos adhuc paganicis pleriſq. ſuperſtitionibus fuiſse implicitos.

Nunc illud videamus, an ex S. Nicaſii aequalibus praeſulibus lux aliqua affulgeat. Et quidem *S. Aniani* Aurelianenſis epiſcopatum (cui Nicaſius in ejus Actis & Flodoardo σύγχρονος inducitur) volunt latiſſime patuiſſe; ut utramvis opinionem ſequare, Nicaſius Aniani amicus eſse potuerit. Addit porro Flodoardus & alios Nicaſii aequales duos, *Lupum* Tricaſſinum, & *Servatium* Tungrenſem. De Lupo quidem quando ſederit, alii viderint. At de Servatii aetate, ad initia ne an medietatem V. ſaeculi ſit referenda, paulliſper experiamur. Henſchenius ad XIII. Maii in S. Servatio Tungrenſi num. 12. & ſequ. oſtendit, & quidem ex antiquiſſimo Eccleſiae Trajectenſis pittacio, hunc praeſulem exceſſiſſe ex hoc ſaeculo anno 384. die XIII. Maii quum eſſet Fer. 2. Pentecoſtes: qui quidem characteres pulchre in annum 384. conveniunt. Ex quo palam fit, Nicaſii, quem ineunte V. ſaeculo interemptum volumus, epiſcopatum cum Servatii pontificatu concurrere potuiſſe. At ſi idem Nicaſius medio V. ſaeculo ſanguinem effudiſſet, nullo modo Nicaſius epiſcopus Servatium antiſtitem noſſe potuiſſet. Ac Flodoardus quidem SVB [i. e. proxime ante] Vandalorum irruptionem eos epiſcopos ſimul vixiſſe dicit, ac ſuis precibus hoc tantum flagellum aliquamdiu diſtuliſſe. quod malum diu dilatum, tandem erupit. *Sub hujus vero* (inquit) *tempeſtatis turbinem glorioſi renitebant in Galliis inter epiſcopos viri Sanctiſſimus Remorum praeſul Nicaſius, & beatiſſ. Aurelianenſium pontifex Anianus, ſanctus quoque Lupus Tricaſſinus, & beatus Servatius Tungrenſis antiſtes, aliique nonnulli virtutibus inſignes: qui hanc indignationis Dei ſuis meritis ac precibus iram diu differre certaverunt.* Hic ſane locus cum detecta Servatii aetate collatus mihi videbatur litem poſſe dirimere, ac Vandalicae impreſſioni h. e. anno 407. Nicaſii martyrium affigere.

Sed ſero animadverti jam pridem Pagium huic rationi occurriſſe: qui duos adſtruit Tungrenſes Servatios; quorum junior (quem ſeniori proxime ſucceſſiſſe vult) ad Attilae & Nicaſii tempora pervenerit. Adhaec Lupum Tricaſſinum anno 428. epiſcopatum iniiſſe ex auctore vitae docet (etſi Tillemontius in S. Lupo, Pagium refellens, ejus epiſcopatus initia retrahit ad an. 426.) ut facile hic quoque ad Hunnicam calamitatem vivendo proceſſerit. Cetera apud eumdem criticum videantur, tum ad annum 407. & 451. [ubi multus in Nicaſii temporibus eſt] tum etiam ad 428. ubi quaedam de Lupo attingit. De Aniano Aurelianenſi hoc tantum addam, certum quidem eſſe [uti oſtendit alicubi Tillemontius] eum anno 453. biennio poſt Hunnorum irruptionem ex hac vita migraſſe: at quamlibet longus ejuſdem epiſcopatus fingatur, vix fieri potuiſſe, ut jam tum ab anno 407. in cathedra Aurelianenſi ſederit. Ex dictis intelligitur, non niſi anno 451. Nicaſii certamen aſſignari poſſe. Ceterum quod Acta ubique Vandalos pro Hunnis nobis obtrudant, id eo fit, quod, ut ex Grotio oſtenditur, *Vandalorum* nomine omnes ejus temporis barbarae nationes venirent.

Haec de anno emortuali. Quem tamen neſcio cur Baillетus (ad 14. Dec.) qui haec ultimus attigit, adhuc Vandalicae irruptioni anni 407.

aſſi-

X NT S BARNABE APLI

C A P. I.

Vnde haurienda ſit S. Barnabae hiſtoria.

DE S. Barnaba Apoſtolo ea ſolum indubitata habemus, quae de eo in S. Lucae Actis Apoſt. ſcribuntur uſq. ad id tempus, quo is a Paulo divertit. Ceterum alia plura de eo Clemens Alex. plura Chryſoſtomus in Homiliis ad Acta Apoſt. prodiderunt: haud pauca etiam ex ceteris antiquis ſcriptoribus corradi poſſunt, ut plenior de eo hiſtoria componatur: id quod breviter quidem ſed accurate Tillemontius praeſtitit. At ex antiquis nemo unus exſtitit, qui ad Barnabae res geſtas pertexendas optimam fidem una cum judicio attulerit. Nam quae tria de hoc Apoſtolo commentaria antiquitus ſcripta circumferuntur, utroque aut alterutro peccare deprehenduntur. Inter ea vero primus antiquitatis locus debetur ei libello, qui ſub ſpecioſo Joannis Marci nomine perſonatus, haud ineptis aevi ſequioris viris fraudi fuit. Proxime ſequitur Alexandri monachi laudatio. Vltimum antiquitatis gradum Acta Latina meo judicio obtinent, quae integra prius Mombritius, mox priorem partem Papebrochius die XI. Junii edidit. De horum ſingulis dum nos aliquot animadverſiones proferemus, eadem opera παραλιπόμενα, ſiqua forte ceteros praeterierunt, de hoc Apoſtolo in medium proferemus.

C A P. II.

Ad Acta Joanni Marco tributa.

§. I. Horum Actorum notitia. Quis auctor. Ejus aetas, patria, genus....

Meminerat hujus hiſtoriae primus ex ſcriptoribus, qui nunc exſtant, Sigebertus [195] Gemblacenſis. Eamdem Baronius ad ann. LI. acri cenſura notavit, *ab aliquo nebulone ſcriptam* docens, & *apertiſſimis coagmentatam mendaciis, ut ſunt ea potiſſimum .. quae Actorum Apoſtolorum hiſtoriae .. repugnant.* In eo tamen Baronium forſitan memoria fefellit, quod in Abdiae libro ea Acta circumferri ſubdidit. In nulla enim Abdiae editione hunc

affigere maluerit. Sed facile Tillemontiana & Pagiana virum doctum praeterierunt.

Diem autem paſſionis eumdem vulgo ac feſtivitatis, h. e. XIV. Decembris, habent. Flodoardus *biemali tempore* ejus feſtum agitatum fuiſſe ſignificat, ceterum die ac menſe ſuperſedens. At in Hieronymi & poſterioribus Martyrologiis ea feſtivitas diei XIV. Decembris affigitur. Sed ut fatear; ex Actis ac Flodoardo ſatis intelligitur, in illa Remorum clade cives omnes fuga dilapſos, in montes vicinos ſe recepiſſe, nec niſi diu poſt redeuntes de levando S. Nicaſii corpore cogitaſſe. Itaque facile adducor ut credam, eos in feſto inſtituendo non tam diei θανατίμου (*emortualis*) quem eos tenuiſſe memoria aegre arbitror, quam diei ſepulturae anniverſariam celebraſſe memoriam.

Accedit quod ſive a Vandalis ſive ab Hunnis Nicaſius effectus ſit martyr, nequiverit die XIV. Dec. interfici. Nam Vandali die ultimo Decembris anni 406. irruperunt: nec credi poteſt ad alterum uſque Decembrem anni 407. eos diſtuliſſe impetum in epiſcopum. At vero die IX. Junii eum adortos eſſe, longe eſt credibilius. Jam vero ſi de Hunnorum impreſſione agitur; Tillemontius (to. ult. Imp. in Attila art. 14.) negat hunc cum ſorore Eutropia die XIV. Dec. occiſum ab Hunnis videri, ſed veriſimilius menſe Aprili aut Maio. Cur id veriſimilius duxerit, non exponit. At quaecumque cauſa fuerit, quae eum ad hoc impulit, ea cauſa facile nos ad diem uſque IX. inſequentis Junii protrahet: cui diei marmorum noſtrorum Faſti S. Nicaſium (quem tantiſper dum certiora affulſerint, pro Remenſi habebimus) affigunt; neque id vero ſub *Natalis* generali nota, ſed *Paſſionis*, qua declaratur eum hoc ipſo die agonem perfeciſſe. Haec tam multa de Remenſi Nicaſio diximus, ut lector vel ſine Actorum & Flodoardi lectione decernere queat, num is, quem hodie Faſti Neapolitani paſſum praedicant, Remenſis haberi queat.

(195) Sigebertus de ſcript. Eccl. cap. 2. *Joannes qui & Marcus, ex miniſtro ſacerdotis Jovis, miniſter Pauli* (*Barnabae* ſcribi debuit, aut *Pauli & Barnabae*) *Apoſtoli, ſcripſit paſſionem Barnabae Apoſtoli*. Ex quo diſcimus, jam tum tempore Sigeberti (imo & antea, ut alibi oſtendam) Pſeudo-Joannis opuſculum Latine per Occidentem circumlatum.

Digitized by Google

hunc Pſeudo-Joannem Tillemontius, & poſt eum Fabricius (in Pſeudepigr. Cod. N. T.) reperit. Sed ſatius eſt credere aliquam Abdiae editionem, aut potius manu exaratum codicem Baronio ad manum fuiſſe, in quo Abdiae Joannes Marcus ſubjungebatur, utpote ad eamdem Apoſtolicam hiſtoriam pertinens.

Tandem Daniel Papebrochius hoc Joannis Marci *ὑπόμνημα* diei XI. Junii Graece & Latine ex Sirleti interpretatione inſeruit; plus alicubi in ſuis ad illud adnotationibus ei tribuens, quam pro ſcripti *ὑποβολιμαίου* merito. Cui Jeſuitae in eo prorſus aſſentior, quod illud antiquius inventione corporis S. Barnabae ſub Zenone facta credidit. Nam ſi auctor poſt detectas Reliquias ſcripſiſſet, numquam affirmaſſet, Apoſtoli corpus rogo in cinerem fuiſſe redactum: quod corpus ſub Zenone ad finem ſaeculi V. repertum fuit; & quidem adhuc humano poſitu integro figuratum, quippe Matthaei Evangelium ſupra pectus gerens. Aut ſi vero poſt detectas Reliquias de rogo, quae dixi, Pſeudo-Joannes ſcripſiſſet; id mendacium eo intolerabilius fuiſſet, quod eum ejuſdem inſulae, in qua corpus repertum fuit, fuiſſe incolam, infra conjiciemus. Hinc Actorum a Mombritio editorum auctor quum poſteriorem ſuae hiſtoriae partem ab iſto Joanne Marco totam ſublegiſſet, tamen de exuſtione corporis tacuit, non conciliabilem ratus cum inventionis hiſtoria. Si non plane eadem, at aliqua ſaltem cautio quoque cernitur in Joannis Marci tranſlatione Latina, quam §. ſeq. damus: ubi etſi crematus narretur, tamen (vid. finem ſect. 12.) *corpus ejus locello* conditum dicitur, quaſi ſcil. ambuſtum magis, quam uſtum & in cinerem redactum fuiſſet.

Atqui parum hoc eſt, quod hoc ſcriptum exeunte V. ſaeculo, quo Reliquiae prodierunt, antiquius dixi; quum re vera mihi videatur ducentis & amplius annis vetuſtius, nec tertio ſaeculo recentius, & ad eam aetatem prorſus eſſe referendum, per quam Judaei *χριστιανίζοντες* plura ejuſcemodi ſcripta ſub praeclaris Apoſtolorum aut virorum Apoſtolicorum nominibus ſuppoſuerunt. Quam dixi aetatem ſuadet vox *Περίοδοι* in titulo praenotata (qui titulus in Cod. Vaticano, teſte Papebrochio, talis erat: *Περίοδοι καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Βαρνάβα, Circuitiones et martyrium S. Apoſtoli Barnabae*) in ejuſdem farinae ac temporis (196) operibus obvia: ſuadet & Helleniſtica (197) dialectus, qua [ut ad Acta S. Marci ad

XXV.

(196) Nam ut *Περίοδοι Pauli & Theclae* praeteream, quas certum eſt primo ſaeculo prodiiſſe, quippe ab Joanne Apoſtolo rejectas, auctore Hieronymo: circumferebantur ſub eadem tempora & *Petri περίοδοι* (quarum meminit Origenes in Philocalia cap. 23. & Epiphanius Haer. 30. de Ebionaeis) tum aliae *Joannis*, aliaeque *Thomae*. Ab Athanaſio in Synopſi inter *ἀντιλεγόμενα* N. T. numerantur *περίοδοι Πέτρου, περίοδοι Ἰωάννου, περίοδοι Θωμᾶ*, *Petri*, itemque *Joannis* ac rurſus *Thomae circuitiones*.

(197) Helleniſtica dialectus in hoc ſcripto paſſim ſe peritis prodit. Verbi cauſa ſect. 41. v. 6: *ἔγνωσαν ἑαυτοὺς ὅτι ἐνεδύσαντο* pro *ἔγνωσαν ἐνδύσασθαι*, aut *ἔγνωσαν ὅτι ἐνεδύσαντο*. Quamquam ea ſyntaxis etiam meliori Graeciae, ſi probe memini, interdum uſurpatur. Statim ſequitur: *Cum accepiſſet a me ſtolam unam*, (*ἐνέδυσε τὸν ἕνα*) *induit unum*, & *propria ſtola* (*ἐνέδυσε τὸν ἕτερον*) *induit alterum*. Quae partiendi ratio eſt Judaeorum *ἑλληνιζόντων*; nam ceteri Graecorum uſurpaſsent *τὸν μὲν, τὸν δέ*. Adhaec acta Chriſti *πονήματα* vocantur, prorſus more Judaeorum Graeca balbutientium: de quo vide quae dicimus infra Sect. 3. Mitto quod in motu ad locum ſemper *ἐν* uſurpatur more illiusmodi Helleniſtarum, vix umquam *εἰς* more Graecorum. Mitto etiam quod ſect. 47. v. 11. *περάσαντες* tranſitivam notionem habet pro more Hebraicae conjugationis *Hiphil*, ita ut reſpondere videatur verbo הֶעֱבִיר *Hebir*, h. e. *tranſire fecit, traduxit*: & quod ad finem ſect. 44. *ἑσπέρα* pro *nocte* ponitur ex Hebraicae linguae ingenio. Illud vero, quod ad finem ſect. 48. Apoſtolus depoſitus dicitur *δευτέρᾳ σαββάτου*, *altera* die *ſabbati* (pro eo quod nunc dicimus *feria II*, veteres autem *die lunae*) id apertam habet Judaiſmi ſignificationem. Mitto plurima hujuſmodi, quae quivis per ſe notaverit. Omnino autem ſtylum non tam Biblicum dixeris, quam talem qui Judaeum Helleniſtam prodat. Niſi vero Syriace haec primitus ſcripta, poſtea Helleniſtica dialecto graece reddita fuerint.

XXV. Aprilis notavimus] ſcribi poſt tria priora ſaecula fere deſitum fuit: ſuadent & quaedam (198) locutiones eam quam dixi antiquitatem praeſeferentes. Auctorem vero aliquem ex Judaeo Chriſtianum fuiſſe, non tantum ex Helleniſtico idiomate, verum & ex eo oſtenditur, quod fetus ſubdititios edere peculiare Judaeae gentis tunc fuerit: qui ne Chriſtiani quidem facti exuere morem ſuum potuerunt, ſperantes ſcilicet per ſpecioſa nomina ſe Chriſtianiſmo velificaturos.

Hunc vero ſcriptorem incolatu Cyprium fuiſſe [ſcatebat autem Judaeis inſula] tota haec ſcriptio declarat. Nam niſi Cyprius fuiſſet; cur omiſſis certiſſimis S. Lucae narrationibus, quas ſuſpenſo pede pertranſit, ad Cyprias tantum Apoſtoli περιόδους (*circuitiones*) narrandas ſe totum transfert? Deinde idem hic ſcriptor ſeptentrionale & ortivum inſulae latus totamque fere Cyprum tam curioſe deſcribit, dum non modo in ἀξιολόγους urbes ſed & vicos deducit Apoſtolum, ut niſi Cyprius incola eſſet, facile in errores geographicos incidiſſet. Proinde id ſcriptum quamvis parvi ſit ad hiſtoriae rationes pretii, at veteri tamen inſulae chorographiae non parum opitulatur, quum & plura nova locorum nomina complectatur, & veterum vix de nomine notorum ſitum edoceat. Itaque in eorum gratiam, qui veteris geographiae ſtudio capiuntur, hujus Pſeudo-Joannis γεωγραφούμενα in §. 3. conjeci.

Et hactenus quidem de Cyprio ſcriptoris iſtius incolatu dicta recte procederent, niſi Alexandri monachi Cyprii ſilentium de hoc ſcripto obſiſteret [maxime in fine prooemii, ubi ex quibus profecerit, profitetur] quo tamen ſcripto refertam fuiſſe inſulam neceſſe erat, ſi quidem illud auctor in Cypro & in ejus gratiam condidiſſet. Atqui reſpondeo, non eſſe hoc novum, per ea maxime tempora, quibus gliſcentes Chriſtianorum inſectationes propagari haſce hiſtorias non ſinebant, ſaepe accidiſſe, ut ibi prorſus exemplaria iſta interirent, ubi ſcripta fuerunt. Deciana maxime & Diocletianea tempora hujus generis Actis peſtilentiſſima fuerunt, quando ea Chriſtiani *tradere* cogebantur, tradita vero aut conquiſita funditus extinguebantur: dum interim aliquam ex naufragio tabulam alicubi, uti fit, caſu ſervari contigit. Itaque nil mirum, ſi quando Alexander laudationem Barnabae contexuit, hujus commentarii exemplum nullum in inſula nactus, ad traditiones inſulanorum (caſu in plerisque cum Pſeudo-Joanne conſentientes) colligendas, quod unum reſtabat, ſe converterit, de Joannis Marci hiſtoria prorſus ignarus. Cujus monachum hunc prorſus fuiſſe neſcium, ſaltem Barnabae feſtum ſuadet: quod Alexander tum primum poſt corporis inventionem diei XI. Junii aſſignatum tradit; quum tamen tanto ante Pſeudo-Joannes eopte die XI. depoſitum Barnabam docuiſſet: de qua re nos fuſius cap. ultimo. Ergo Alexander Acta Pſeudo-Joannis nuſquam

(198) Sect. 41. alibi & ἱεροδούλων meminit, quos *aedituos* vertetimus. Strabo & alii hoc vocabulo utuntur pro viris aut mulieribus Deo alicui ſacratis. Hos eoſdem idem Strabo in Comanis θεοδούλους vocat, Bellonae ſcil. ſacratos & (θεοφορήτους) *arreptitios*. de quibus nonnulla diximus ad XXII. Maii in S. Baſiliſco pag. 421. & Adnot. 267. Et ἱεροδούλων quidem vocabulo utitur ſaepe & Auctor libri 3. Eſdrae, ſed pro Numini vero ſacratis. At haec Acta uſurpant pro Veneris ſervituti addictis, cui tota ferme inſula cultum peculiarem impendebat. Quae vox argumento eſt, hoc ſcriptum non niſi tempore paganicae ſuperſtitionis fuiſse elucubratum, quando iſtiuſmodi ἱερόδουλοι in ea inſula plurimi erant. Paganos autem ipſos haec hiſtoria haud aliter quam ἕλληνας (*Graecos*) more antiquo nuncupat. Vide ſect. 45. & alibi. Adhaec quod Evangelium a Matthaeo ſcriptum vocat μαθήματα, ea antiqua eſt locutio: de qua dicam hoc ipſo cap. §. 4. His adde quod in hac hiſtoria ſect. 46. & ſeq. urbs *Salamin* totius inſulae metropolis vetus hoc nomen ſuum perpetuo retinet. Atqui ſi IV. aut V. ſaeculo ea ſcripta fuiſset, haud aegre auctor, utpote ineruditus, ſui temporis loquendi more abductus, eam *Conſtantiam* nuncupaſſet, quo nomine aevo illo vocari coepit.

Digitized by Google

quam in Cypro reperit. At interim fieri potuit, ut eadem apud vicinos Syros ſervata fuerint, apud quos plurimus hujus Apoſtoli cultus fuit; qui & eum (in Ordinatione magni Oeconomi apud Morinum) uti Martyrem venerantur: quod illi non aliunde quam ex hujus Pſeudo-Joannis Actis martyrii hauſiſſe videntur. A Syris vero in Occidentem ea Acta non alio tempore quam circa VIII. aut IX. ſaeculum delata ſuſpicor, quo tempore peregrinationes in ſacra loca ſuſcipi a Chriſtianis coeperunt, uti ſectione ſequ. dicam. Haec de hujus commentarii auctore. Ceterum quam fidem is ad hoc ſcriptum elucubrandum attulerit, & utrum fallendi animus per omnem hanc hiſtoriam late graſſetur, de eo quaedam ad finem §. 3. alia vero alibi pro re nata a me dicentur.

§. II. *De Pſeudo-Joannis Marci antiqua interpretatione Latina. Eam videri Neapoli factam eſſe, & feſto Apoſtoli hujus occaſionem praebuiſſe.*

In his dum eram, incidi in hujus ipſius Paſſionis Barnabae Joanni Marco tributae Latinum exemplar abhinc quadringentos plus minus annos exaratum, quod aſſervatur in Bibliotheca antiqui Monaſterii Neapolitani *Montis Oliveti*. Dubitavi primo an non ſatius eſſet eam tranſlationem in totum omittere, quippe Graeco fonte a Bollandiſtis propoſito deteriorem; in qua nim. detractis quae in Graeco ſunt, geographicis Cypri deſcriptionibus (in quod ferme unicum hujus ſcripti decus §. ſeq. commentabimur) cetera ſunt interdum auctiora & inſulſiora: ut merito eam ſcriptionem Baronius (nec enim aliud quam hanc veterem interpretationem ab eo viſam arbitror) ſit inſectatus, ut initio ſect. 1. animadvertimus. Tamen non invitus hoc quidquid quiſquiliarum eſt, huc afferendum putavi non una de cauſa. Nam quas utilitates iſthaec apocrypha ad antiquitatem pernoſcendam afferant, jampridem pluribus expoſuit Jo: Alb. Fabricius Praef. in Cod. Pſeudepigr. N. T. Deinde quum Bollandiſtae Graecum Pſeudo-Joannem cum Sirletiana interpretatione conjunxerint, operae pretium videbatur, & antiquam heic tranſlationem dari, quae nim. a pluribus ſaeculis toto occidente legebatur, tum ſejunctim inter Sanctorum *Legendas* tum in veteribus Breviariis in uſum Eccleſiaſtici curſus: ex qua forſitan & Ordericus Vitalis lib. 2. Hiſt. Eccl. ſuas de Barnaba narrationes hauſit. Poſtremo (in quo rei caput eſt) quod eadem tranſlatio in cauſa fuit, ut Barnabae cultus & feſtivitas per Occidentem poſtmodum increbuerit. Eadem an diverſa Pſeudo-Joannis interpretatio in Acta Mombritiana transfuſa fuerit, non dum certum habeo. Sed forſitan horum Actorum ſcriptor Joannem Marcum ἀμέσως ex Graeco vertit, uti cap. 4. dicemus. Vnde & Orderici Vitalis de Barnaba narrationes lib. 2. Hiſt. Eccl. intextae ex eodem quidem Jo: Marco manarunt, ſed forſitan prout in Actis Mombritianis extat. Nam certe Ordericiana ſatis diverſis locutionibus haud raro utuntur ab iis quae daturi ſumus.

Nunc ſi a me quaeratur, quo potiſſimum tempore Graeca Pſeudo-Joannis Latino, quod damus, interpretamento donata ſuſpicer; non aliud commodius tempus aſſignaturus mihi videor, quam octavi nonive ſaeculi. Nec abludit eorum opinio, qui hanc tranſlationem ad Bedam auctorem referunt: de quo Adnot. 199. aliquid dicemus. Sed ut ut eſt, fetus certe eſt VIII. aut IX. ſaeculi. Nam §. I. obſervatum fuit, τὰ νοθευόμενα Joannis Marci in Cypro primum nata, poſtea in Syria facile delituiſſe. Non alio ergo opportuniore tempore illinc in occidentem ea commentaria deferri debuerunt, quam quo peregrinationes in ſacra Palaeſtinae loca frequentari coeperunt. Eodem tempore (uti ad IX. April. oſtendimus) Paulus Diaconus Neapolitanus Graecam Mariae Aegyptiae vitam recens ab Oriente allatam Latina civitate donavit. Et quis ſcit, an non Neapoli [quippe Graeco-Latina civitate] & quidem ab eodem Paulo diacono haec Pſeudo-Joannis

Digitized by Google

nis translatio prodierit? Indicio eſt primum par utriuſque interpretationis indoles (quippe utraque liberior eſt, haud verbis addicta, imo ſaepe nec ipſis ſententiis, ſed ſcopo ſcriptoris unice ſerviens, ceterum plura paſſim addens, demens plurima) deinde quod ea Latina Barnabae Acta per Neapolitanas bibliothecas proſeminata (& quidem eodem exemplo ac tenore) viſebantur, uti poſtea dicetur; & quod in hoc marmoreo IX. ſaeculi Kalendario Barnabae feſtivitas ſibi locum (atque haud ſcio an in hujus recens tunc evulgatae hiſtoriae gratiam) invenerit, dum interim in Romano Allatii ejuſdem aetatis Kalendario nihil de Barnaba fieret; ac poſtremo quod in Capuano Breviario (idem in ceteris vicinioribus facile forſitan is deprehenderit, cui ea vacabit excutere) eadem Acta eiſdem verbis in novem Lectiones diſtributa repererim ad XI. Junii. His aliiſque de cauſis ſuſpicabar a Pauli diaconi, alteriuſve Neapolitani calamo hanc interpretationem IX. ſaeculo prodiiſſe.

Verum ubiubi & a quocumque auctore haec ipſa, quam nunc [199] edimus, primum profecta fuerit, certe octavo aut IX. ineunte ſaeculo per occaſionem ſacrarum peregrinationum Graeca Pſeudo-Joannis hiſtoria huc allata, ac ſtatim (nim. ob eximiam perſonati ſcriptoris falſo creditam auctoritatem) Latine reddita fuiſſe videtur. Ejus temporis non leve argumentum praebent, quae in ea interpretatione ad extremum ſectionis 4. leguntur, ubi Chriſtus Paulum monens inducitur: *Ne prohibeas Barnaban ire in Cyprum . . . Tu autem perge in Jeruſalem ad LOCA SACRA VISENDA.* Quae quidem a Graeco abſunt, ab interprete autem non alia de cauſa adjecta fuerunt, quam ut peregrinationum in ſacra Hieroſolymorum loca commendationem tamquam ex ore Chriſti loco opportuno inſereret, plauſibilem eo maxime tempore futuram, quo nihil ſanctius ac Deo acceptius ſacris iſtiuſmodi itineribus habebatur.

Habes quibus de cauſis hoc opuſculum heic inſerendum duxerim. Secutus ſum autem codicis Olivetani fidem, in quem primum incidi; etſi poſtea eadem Acta in Teatino tabulario Aedis SS. Apoſtolorum nactus, ex iis aliquot loca correxerim, ceteras autem alicujus momenti variantias in Adnotationes conjecerim. Itaque ad earum, quas dixi, lectionum intelligentiam, *Oliv.* codicem Olivetanum notabit, *Teat.* codicem Teatinum SS. Apoſtolorum. Qui duo codices parem aetatem annorum plus minus quadringentorum praeſeferunt; ſed Teatinus meliores alicubi lectiones offert. Deinde *Order.* deſignat Ordericum Vitalem, *Brev. Cap.* Breviarium Capuanum; in utroque enim eadem Acta, ſed contractiora leguntur: niſi quod in Capuano Breviario eodem filo ac verbis, ut in Actis, in Orderico haud plane eodem ordine ac dictione. Sub idem tempus quum in cod. Ms. num. 97. [qui Sanctor. vitas ſecundum anni circulum continet] Bibliothecae S. Jo: ad Carbonariam incidiſſem, in quo quae-

(199) Haec (iterum dico) quae heic evulgatur. Nam forſitan, uti modo diximus, Mombritiana alium auctorem habuit (ſive Gallus ſive Anglus is fuerit) qua & Ordericus uſus videtur. Sicuti autem ea interpretatio quae Neapoli aut in vicinis locis prodiit, id effecit, ut S. Barnabas in Faſtos referretur; ſic illa quae in Actis Mombritianis proſtat (ſi quidem diverſa ab hac eſt: non enim Mombritium ad manus habere licuit) in cauſa fuit ut idem Apoſtolus & in Bedae Mrologio, aut Flori auctariis, & in aliis IX. ſaeculi Mrologiis locum invenerit.

Sane quidem in Jacobo de Voragine haec leguntur. *Ejus* [Barnabae] *paſſionem compilavit Joannes qui & Marcus, ejus conſobrinus, maxime a viſione ipſius Joannis uſque fere in finem* (nam in fine quae de Inventione ſub Zenone leguntur, uti vides num. 14. ea ab Joanne ſcribi nequiverunt) *quam* (paſſionem) *Beda de Graeco in Latinum creditur tranſtuliſſe.* Quae totidem verbis in Collectaneis Ms. S. Joan. ad Carbonariam reperi. Fortaſſis igitur ſive Beda ſive alius translationem in Mombritiana Acta & Ordericum transfuſam elucubravit; alius vero ſive Neapolitanus, ſive omnino Italus eam, quae heic editur.

Digitized by Google

dam ſunt de S. Barnaba tum ex Jo:Marco tum ex aliis collectanea ; ex eo quoque interdum proficiemus .

Et Papebrochius quidem in hoc monumento Graece & Latine edendo, ſectiones praecedentes continuas, Pſeudo-Joannem a num.35. orditur. Ego ut cuique expeditum ſit hunc antiquum interpretem cum Graeco Bollandiſtar. textu , aut cum Latina ibidem Sirleti translatione conferre , ſectiones Graeco textui pares feci. Itaque ex numeris , qui ſingulis ſectionibus praeeunt , poſterior Papebrochianus eſt : cui prior a me praepoſitus naturalem ordinem ſectionum , nulla ratione habita Papebrochii , deſignat . Ex quo etiam primo intuitu animadvertes , ubi Latina haec translatio manca ſit , ubi redundet . Nam in juſto longioribus plura quam Graece habet interpres , contra vero in brevioribus ſectionibus accidit .

Incipit paſſio Barnabe Apoſtholi .

1 (35) E*Go Johannes qui & Marcus famulus Domini Jeſu Chriſti , diſcipulus vero Apoſtolorum Pauli , & Barnabæ , miſtica Dei opera , quæ divinitus vidi , & diligenter cognovi , gradiendo ſcilicet cum prædictis Sanctis Apoſtolis, & famulando in miniſterio illorū omnibus fidelibus in Chriſti Eccleſia commorantibus per gratiam Domini fideliter pando. Denique* (200) *cum eſſem ethnicus , & famulator idolorum, commorando ſcilicet in miniſterio* (201) *Cyrilli quond. pontificis neſandiſſimi templi Jovis, annuente gratia Domini Jeſu Chriſti baptizatus ſum per beatum Paulum , & Barnaban , qui digni fuerunt vocatione Dei, in loco, qui dicitur Ycconium*(202). *Poſtquam vero ſacrum baptiſmum percepi* (203) , *vidi in viſione virumſplendidum, atq. mirabilem, amictum ſtola candida, qui dixit micbi.* Conſtans eſto Johannes , & crede fiducialiter, quoniam quidem amodo non Johannes , ſed Marcus , id eſt Excelſus (204) vocaberis, & gloriam excellentiæ tuæ ubique prædicari, & (205) glorificari oportet, pro eo ſcilicet , quia tenebræ , quæ acte-

(200) Iſtud DENIQVE (quod in Oliv. Teat. & Brev. Cap. legitur) quam vim initio narrationum habeat , dixi ad 2. Jun. ad Acta SS. Petri & Marcellini pag. 496. Adnot. 95. In Gloſſis *Denique* eſt τοιγαροῦν h. e. *Itaque*. Nec aliud heic valet .

(201) Haec etiam eiſdem verbis in Oliv. in Teat. At in Order. plura leguntur in hunc modum: *Hic* (Joannes Marcus) *quando ethnicus eſſet , & cum Orduone ſocio ſuo , Cyrillo pontifici neſandiſſimi Jovis miniſtraret* , Graece autem apud Bollandiſtas hoc tantum legitur: ὑπηρέτης ὢν τὸ πρὶν μὲν Κυρίλλου τοῦ ἀρχιερέως , νῦν δὲ &c. *Miniſter olim Cyrilli pontificis, nunc vero . . .* Vbi adnotator haud recte monet , poſſe hoc intelligi de aliquo Cyrillo Judaeorum pontifice . Videbis ad eum locum infra §. 4.

(202) De *Iconio* cum Oliv. conſentit & Teat. & Brev. Cap. in quo ὀρθογράφως ſcribitur *In civitate Iconio* . In Collect. Carbonar. [ſi probe memini] *Ycconia* . At Graece de loco baptiſmi nihil : ſatis tamen initio ſect. 37. innuitur eum Hieroſolymis contigiſſe . Vide Adnot. 207.

(203) In Teat. & Brev. Cap. *Suſcepi* . At rectius in Oliv. *Percepi* . Id enim ejus rei proprium verbum eſſe , (uſque adeo ut *Percipere* abſolute ſit *baptizari*) oſtendimus in utraque ad Georgium epiſtola de Monumento Hilari .

(204) Ita in Oliv. Teat. Brev. Cap. Admenſus eſt hoc interpres ex communi rerum ejuſcemodi penore, nim. ex antiquis *Nominum Hebraicorū interpretationibus* , quae antiquitus omnium manibus terebantur , cumque Bibliis compingebantur . Habeo Biblia quaedam Lugduni an. 1526. impreſſa, in quibus adhuc ad calcem ea Interpretatio adjecta fuit . In qua MARCVS inter cetera redditur SVBLIMIS . Nec inepta eſt interpretatio : nam Hebraicum *Racas* eſt *attollere* , unde *Recaſim* ſunt *Excelſa* aut *colles* . Hinc , praelato M formativo nominum Hebraicorum , oritur MARCVS (in quo ultimum S ad radicem pertinet) h. e. *Excelſus* . Ceteroqui idem nomen ab alio themate [a *marak* ſcil.] adſcitum , redditur *Abſterſus* aut *Expolitus* .

[205] In Teat. pro *Glorificari* eſt *Manifeſtari* . Sunt autem ea duo ex ingenio linguae Helleniſticae plane ſynonyma. Helleniſtis enim Δόξα non tantum *gloriam* ſed & *manifeſtationem* notat : & δοξάζω iiſdem eſt *Glorifico* & *Manifeſto* .

Digitized by Google

actenus fuerunt in te, penitus effugatæ ſunt,& data eſt tibi gratia,& intellectus, ut agnoſcas miſteria Dei omnipotentis.

2. (36) *Cernendo itaque Johannes revelationem obſtupui fateor,& evigilans procidi ad pedes Beati Barnabæ, ac ſeriatim illi omnia, quæ a prædicto viro cognovi, profeſſus ſum. Interea Paulus non ibi erat, quando hæc ſecreta Dei S.Barnabæ pandere(206) ſtudebam. Poſtquam vero idem Beatus Barnabas animadvertit noſtram revelationem, commonuit me dicens.* Præcave diligenter,& pone cuſtodiam ori tuo, ne alicui virtutem miſterii, quod vidiſti afferas. Nam & michi ſimiliter hac nocte apparuit Dominus Jeſus dicens: Conſtans eſto Barnaba credendo veriſſime, quoniam pro ſancta devocione, qua dereliquiſti generacionem tuam, & tradidiſti animam tuam pro nomine meo in ea perſeverando, præmia æterna percipies: attamen convoca Johannem miniſtrum tuum, quoniam quidem & ipſe ſimiliter vidit quædam myſteria. Interim conſerva omnia, quæ vidiſti, & audiſti, quia veniet tempus, quando manifeſtius appareat, hanc commonitionem ab illo percipiendo.

3. (37) *Commorati ſumus in prædicto (207) Iconio per dies aliquot, in quo erat quidam homo juſtus & timoratus, qui nos recepit, & hoſpitalitatem benigne exhibuit, cujus domum beatus Paulus placide benedixit. Deinde venimus Seleuciam, in qua manſimus diebus tribus. Inde navigantes venimus Cyprum; eramque in miniſterio eorum donec ex Cypro egrederemur. Exeuntes autem de Cypro venimus Pergen Pamphiliæ. Illis autem abeuntibus ad prædicandum, commoratus ſum ibi menſibus duobus. Cumq. diſponerem ire in partes(208) Occidentis, prohibuit me Spiritus Sanctus. Igitur cum audiſſem, quod idem ſancti Apoſtoli Paulus, & Barnabas Antiochiæ eſſent, continuo perrexi ad illos; invenique beatum Paulum fatigatum ex itinere, atque in grabato requieſcentem. Qui cum me cerneret, gaviſus eſt, ſed arguere cepit pro eo quod moram feciſſem venire de Pamphylia & detinuiſſem libros (209) prædicationis. Recreati autem ex itinere ceperunt prædicare verbum Domini. Ad quorum prædicationem plurimi Judeorum, atque Gentilium illuminati crediderunt in Dominum Jeſum Chriſtum. Expleta itaque prædicatione, ſtatuerunt ire ad prædicandum in Orientem,& tum demum reverti ad Cyprum, ut viſitarent Eccleſias, in quibus verbum Domini prædicaverant, ſed Beatus Barnabas exorabat, ut prius iret in Cyprum ad viſitandos Parentes ſuos, ac poſtea communiter Jeruſaleas pergerent.*

4. (38) *Inter hæc autem angelica viſio per noctem facta eſt beato Paulo Apoſtolo dicens.* Celerius propera Jeruſalem, nec moram facies, quoniam quidem fratres valde præſtolantur adventum tuum.

Quod

[206] In Teat·pro *pand. ſtud.* eſt *Confeſſus ſum.*

[207] In Graeco non *Iconii*, ſed *Hieroſolymis* dies plures commorati dicuntur; ubi & Joannem Marcum baptizatum fuiſſe oportet. Quis ſcit an non *Jeruſalem* tali litterarum compendio ſcriptum fuerit, ut priſcus interpres pro Iconio habuerit? Niſi vero id contra accidit.

[208] Brev. Cap. *In partibus Orientis.* Sed Oliv. & Teat. *Occidentis.* Idque Graeco conſonat, in quo ἰτὶ εἰς δυτικὰ μέρη, *in occidentales partes.*

[209] Ab illis verbis, *Sed arguere coepit*, uſque ad *Expleta itaque praedicatione*, Graece deeſt; ſicuti & plura paſſim Latina verſio Graecis ſupermetitur, maxime in allocutionibus, quae plurimum ſunt in Latino impendro longiores. *Libri praedicationis* [quos ſero ſibi allatos Paulus conqueritur] etſi a Graeco abſunt; tamen videtur eſſe liber Evangelii Matthaei Graece redditi, quod Paulus ſibi ſero perlatum expoſtulat. Certe in N. T. κήρυγμα [*praedicatio*] non eſt aliud quam Evangelium aut Evangelii doctrina. De hoc autem Matthaei Evangelio nonnulla conjiciemus infra in animadv. ad Graeca hujus Pſeudo-Joannis & rurſus cap. 5.

Digitized by Google

Quod cũ beato Barnabæ punderet, ait (*) Quia voluntati Dei contradicere non expedit; fiat voluntas Domini. Tantum obſecro intercede pro me ad Dominum ut decertatio mea fiat acceptabilis in conſpectu ejus ſecundum devotionem, qua famulati ſumus in miniſterio, quod datum eſt nobis. Nunc autem propero Cyprum, ibique finem complebo vitæ, faciem tuam, eheu pro dolor, corporaliter non viſurus. *Hæc perloquens procidit ad pedes ejus, & flevit diu amare. Cujus dolori Beatus Paulus compatiens,* Noli, *inquit*, merere, Frater, non enim hoc ſine miſterio divino agitur. Namque apparuit in hac nocte Dominus dicens: Ne prohibeas Barnaban ire Cyprum, quoniam illic præparata eſt ei gratia Dei ad illuminationem multorum, & ſacrum martirium perficiendum. Tu autem perge in Jeruſalem ad loca ſacra viſenda.

5. (39) *Tunc poſitis genibus, orantes, & oſculantes nos invicem, valefecimus.*

6. (40) *Et navigantes deſcendimus Laodiciam, decernentes*(210)*ut pergeremus Cyprum. Deinde venimus in civitatem, quæ vocatur Anemoria, in qua invenimus quoſdam viros, quanquam ethnicos, tamen ſagacitate pollentes. Qui nos cernentes ſagaciter interrogare ceperunt dicentes.* O viri qui eſtis? unde (venitis? & quo itis? [211]) vel quæ res vos attulit in noſtras horas? *Animadvertens autem beatus Barnabas illorum ſagacitatem,* (212) *ſagaciter eis reſpondere ſtuduit.* Si noſſe, *inquit*, cupitis, qui ſumus unde, & quo, vel ob quam rem venimus, ſcitote, quia famuli ſumus Domini Jeſu Chriſti creatoris cæli, & terræ: venientes ab Joroſolimis pergimus ubique ad prædicandum nomen ejus, quia ipſe eſt Filius Dei omnipotentis, & qui crediderit in illum, non morietur, ſed vitam percipiet ſempiternam. Veruntamen ſi hoc vere cognoſcere cupitis, exuite vos veſtimentis, quæ veteraſcunt & pereunt, & induimini veſtes, quæ non pereunt, ſed glorioſe, & ſplendide permanent in æternum. *Hæc audientes attoniti valde compuncti ſunt corde, & admirantes aiunt.* Mira res, quam dicitis. Quis enim Deus præpotens talia præbere valet? *Ad hæc beatus Barnabas.* Si enim conſequi vultis, quæ dicimus, confitemini peccata veſtra, credentes in Dominum Chriſtum, percipientes ſacrum baptiſmum, & procul dubio accipietis quæ vobis promittimus.

7. (41) *Cumque illi*(213) *ſponderent ſe cunta patrare, breviter Sanctæ Trinitatis miſterium exponendo, deſcendit cum illis in fontem, & baptizavit eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, induitque veſtibus religionis ſancta. Cum autem ſe cognoviſſent eſſe Chriſticolas, & virtutem accepiſſe Spiritus Sancti, ceperunt gaudere, & glorificare Dominum Jeſum Chriſtum. Et cum contuliſſent nobis quedam ſubſidia, convocatis pauperibus Apoſtolus diſtribuit illis prout cuique opus erat, inſtruens, & commouens, ut permanerent in gratia Dei, quam perceperant.*

8. (42) *Navigantes autem pervenimus Cyprum, ibique invenimus Timonem, &* (214)*Ariſtinem famulos Domini. Timon autem urebatur magnis febribus. Cui cum manus impoſuiſſet beatus Barnabas, & ſacrum Evangelium per invocationem Domini Salvatoris, ſtatim febris fugata eſt, & adeo corroboratus, eſt ut continuo nos cum gaudio ſequeretur. Ex doctrina namque, Sanctorum Apoſtolorum Barnabas Evangelium Sancti Mathei Apoſtoli ſecum ferebat, & ubicunque inveniebat infirmos, ponebat illud ſuper eos, & continuo ſanabantur.*

9. (43)

[*] Ipſe Barnabas.

[210] In Teat. *decertantes*.

[211] Quæ parentheſi interpoſui, ea in Teat. deſunt.

[212] In Teat. pro *ſagaciter* eſt *humiliter*.

[213] In Teat. *reſponderent*.

[214] Rectius in Teat. *Ariſtonem*. At in Order. *Ariſtionem*.

9. (43) *Exeuntes autem inde, invenimus virum nomine Eraclium, quem Beatus Paulus cum Sancto Barnaba baptizaverat, & recepto Spiritu Sancto Epiſcopum ordinaverat ad commonitionem fidelium. Hic nos cum gaudio excipiens hoſpitalitatem præcipuam exhibuit. Poſthac autem invenimus Rodonem quendam virum, quamvis ethnicum, tamen juſtum, atque benignum. Huic cum beatus Apoſtolus ſanctam Fidem exponeret, continuo credidit in Dominum, & baptizatus eſt, & ſecutus eſt nos. His ita geſtis obvium habuimus quendam impium, & maleficum Judeum nomine* (215) *Barieu, quem olim Beatus Paulus lumine* (216) *privaverat. Hic namque cum agnoviſſet beatum Apoſtolum, malitia commotus probibuit nos introire* (*) *Pamphum.*

10. (44) *Proinde revertentes in locum, in quo ethnici viri, & feminæ ludendo nudi currebant. Hoc cum vidiſſet Beatus Barnabas indignatus ſuper tale facinus, maledixit continuo templum; ſtatimq. a parte* (217) *orientis funditus corruit, magnaque contritio ex ethnicis facta eſt, qui ſub ruina ipſa mortui ſunt. Cæteri, qui evaſerunt, fugerunt in templum Apollinis.* (218) *Nemo itaque miretur, quod prædictus Barieu maleficus, poſtquam a Beato Paulo Apoſtolo lumine privatus fuerat, viſum receperit, cum* (219) *non illum perpetualiter, ſed ut converteretur ad tempus percuſſerit, dicens,* Eris cæcus uſque ad tempus. *Ergo liquidius conſtat, ut ad precem Sergii Proconſulis per beatum Apoſtolum converſus lumen receperit, poſtmodum vero, ſicut ille Symon magus apoſtatando transgreſſor fieret.*

11. (46) (*) *Introeuntibus itaque nobis Salaminam, invenimus ſynagogam Judeorum, quos beatus Apoſtolus exhortari cepit, & per evangelium ſancti Mathei de Chriſti gratia* (220) *introducere.*

12. (47) *Hoc dum prephatus comperiſſet Barieu, quia plurimi Judeorum recepiſſent prædicationem ſancti Apoſtoli; omnem malitiam iniquitatis ſuæ oſtendens, ſeditione facta* (221) *commovit populum; & comprehenderunt eum, & querebant tradere* (222) *Conſuli ejuſd.*

Sala-

[215] Eodem plane modo & in Order. hic *Barjeu* eliſo ſibilo, ut & in antiquis interpretationib. Nominum Hebr. vocatur: at in Teat. *Bargeu*.

[216] In Order. & Brev. Cap. additur *ad tempus*. At in Oliv. & Teat. iſtud quidem *ad tempus* heic omittitur, at ejus loco ſect. ſequ. longa interjicitur de hac ipſa re digreſſio.

[*] In aliis *Paphum*. At media ſect. 12. in Teat. *ympodromum* pro *hippodromum*.

[217] Hinc uſque ad finem ſectionis ſunt omnia ab interpretis calamo. De quo vide animadverſa ad Graecum Pſeudo-Joannem §. 4.

[218] Sic ex Teat. edidi: nam male in Oliv. *Cum enim illum perpetualiter, ſcil. ut* &c. Ad finem hujus ſect. in Oliv. *pacem Sergii proconſ.* At recte in Teat. *precem. Ser. proc.*

[219] Sic Oliv. & Teat. At Ordericus, *Occidentis*; idque Graeco [ubi δυσμῶν legitur] conſonat. Similem *Orientis* & *Occidentis* variantiam notavimus Adnotat. 204. Apparet haec pro diverſo ſcribentis aut deſcribentium poſitu ſitiſſe mutata.

(*) Multa heic deſunt, quae Graece habentur apud Bollandiſtas ſect. 44. & tota 45., ac maxima parte ſect. 46.

[220] Hoc eſt *leviter imbuere*, ſicuti initio catechumeni erudiuntur. In hiſtoria S. Apollinaris mart. apud Cangium ſcribitur in eamdem ſententiam: *Cum vero per multos dies ſermocinaretur Judaeis, introducebat eis de nomine Jeſu, quod verus Dei eſſet filius.* Heic ergo *De Chriſti gratia* [in Teat. *gratiam*: & paullo ante *Quam* pro *quos*] eſt primae catecheſeos τὸ ὑποκείμενον, quaſi ſcil. gratia nos dignatus ſit Deus, ut Filium ſuum nobis largiretur. Ceterum illud *Introducere* eſt ex Graeco εἰσάγειν quo verbo Origenes, Euſebius, aliique utuntur pro eo quod eſt novellis credentibus prima Fidei elementa tradere.

[221] In Teat. loco τῷ *Commovit populum* eſt *Contra ſanctum Apoſtolum*.

[222] Recte in Graeco eſt ὑπατικῷ h. e. *conſulari*. Quod neſcio quis *Hypatico*, tamquam ſi nomen ſit proprium vertit. Vide ad Graeca hujus Pſeudo-Joannis. At in Teat. Oliv. & Order. *Conſuli*: in Brev. Cap. & Collectaneis Carbonariae *Judici*.

Salaminae Civitatis, affligentes illum (223) *ſuppliciis, & cruciatibus. Dehinc cum iam maceratum, & quaſſatum poenis ducerent ad judicandum, accidit, ut deveniret in eandem Inſulam Cyprum quidam vir magnus, & praepotens nomine Euſebius, ſcilicet de progenie Imperatoris Neronis. Comperientes autem Judei adventum ejus, verentes nimium, ne illum eriperet de manibus eorum, ligantes funem in collo ejus, nocturno tempore dilaceratum a Synagoga in ypodromum protraxerunt, & inde foris* (224) *portam. Poſt haec autem circumdantes illum igne crudeliter cremaverunt. Sicque Beatus Apoſtolus per multos agones, & diuturna certamina pro Chriſti amore uſtus migravit ad gaudia ſempiterna. Impii autem Judei, non ſaciati de nece illius, zelo odii concitati, tulerunt ſacratiſſimum corpus ejus, & in* (225) *locello plumbeo recludentes, in mare praecipitare diſponebant.*

13. (48) *Interim ego praefatus Johannes qui & Marcus una cum praedictis Timone, et Rodone occulte nocturnis horis tuli* (226) *illud, & collocavi in cripta* (*), *quae olim fuerat habitatio Jebuſeorum* (**) *tertio Idus Junii, hoc eſt undecima die ipſius menſis.*

14. (49) *Propter* (227) *hanc itaque occultam collocationem plurimis annorum curriculis venerabile corpus illius latuit, nec inveniri a Chriſticolis valuit. Sed quia Deus omnipotens non patitur gloriam occultari Sanctorum ſuorum, tempore Zenonis imperatoris, & ſancti Gelaſii* (228) *Papae eodem ſancto Apoſtolo revelante inventum eſt, atque cum ymnis, & laudibus mirifice collocatum eſt, ad honorem, & gloriam Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit, & regnat Deus per infinita ſaecula ſaeculorum. Amen.*

§. III. *Ad Acta Graeca Joannis Marci geographicae animadverſiones.*

Coraceſium *fuiſſe maritimum. Locus Strabonis mancus ſuppletur, cui duo vici reſtituuntur*, Iſauria Palaea *&* Iſauria Everces. Pityuſa *&* Aconeſiae *ignotae hactenus inſulae.* Κρομυακιὰ *quid ſit, & quo modo perſcribendum.* Lapithii [*non vero* Lapithae] *qui ſint. De vico* Lampadiſtae *h. e. curſus lampadici.* Chionodes *mons ignotus.* Neſi (*ignotus adhuc locus*) *eaedem quae Straboni* Clides: *& cur* Clides *vocatae, & quo ſenſu portus Salaminius Straboni* clauſus *dicatur.* Ledrorum *ſitus. Quid* Λιμνία *huic ſcriptori:* *Limeniae ſitus. Hoc ſcriptum non eſſe nullius pretii. Pſeudo-Joannis defenſio: quem, praeter perſonam ſibi falſo pro more temporum impoſitam, haud paſſim mendacii coarguas;*

[223] In Teat. *multis ſuppliciis & variis cruciatibus.* Mox Quaſſatum *multis poenis.*

[224] In Teat. *foras portam*, alibi *foris portam*: male in Oliv. *foris portum.*

[225] Sic in Oliv. & Teat. & Order. [niſi quod in Oliv. *praecludentes*] at in Brev. Cap. & Collectaneis Carbon. *Oſſa ejus in quodam vaſe plumb. recl.* Graece longe eſt aliter. Vide ad locum.

[226] In Teat. *tulimus*, & mox *collocavimus.*

(*) Ad finem Collectaneorum S. Jo: ad Carbonariam pro *Crypta* eſt ejus interpretamentum *Occulta*: quae vox notanda, quippe quae a Gloſſariis abeſt. *Et in quadam occulta ſepelivit.*

[**] In Brev. Cap. *Gebuſaeorum.*

[227] Hinc uſque ad finem additamentum interpretis eſt, quod & in Oliv. & Teat. & Order. reperitur. Abeſt a Brev. Cap.

[228] Rectius dictum fuiſſet *Felicis*: qui quidem ſub Zenone diu pontifex fuit, maxime circ. ann. 488. quando inventio facta creditur. At Gelaſius pontificatum iniit anno 492. quum Zeno jam vivere deſiviſſet.

At in Collectaneis Carbon. ad finem ſic legitur: *Et in quadam occulta ſepelivit; qui, ut ait Sigebertus, uſque ad tempora naves imperatoris, & Gelaſii tempore, ſcil. uſque ad annum quingenteſimum latuerit.* Illud *naves* ita evanidum eſt, ut quid ſcriptum ſit, praeſtare nequeam: nec ex eo quidquam, ne Sigeberto quidem in conſilium adhibito, valui extundere. Videndum an non ex *Taraſicodiſſae* nomine [id enim olim Zenoni fuit] plura olim portenta librarii exſculpſerint.

guas; quemque traditiones inſulanas ſecutum, conſenſus Alexandri oſtendit.

Hactenus veterem Pſeudo. Joannis interpretationem percurrimus: nunc in Graeci textus geographica [quae quidem utpote ſpinoſiora interpres vetus praecidit] commentemur. Et quidem a ſect. 40. incipiam unde *περίοδον* hic ſcriptor orditur. Volentes, inquit, in Cyprum trajicere, nec tamen, quia vento adverſo utebamur, id valentes, *ἤλθομεν ἐν τῷ Κορασίῳ, venimus Coraſium.* Sed ſcribendum eſt unius ſyllabae additione, *Κορακησίῳ*. Erat autem *Coraceſium* (ſive caſtellum ex Strabone fuerit, ſive ſecundum alios oppidum) initium Aſperae Ciliciae, qua parte haec Pamphyliae adhaerebat. Ex hoc autem Pſeudo-Joannis loco nunc primum diſcimus, id fuiſſe maritimum; nam *littoris* meminit.

Sequitur: *ἐκεῖθεν δὲ ἤλθομεν εἰς παλαιὰς τῆς Ἰσαυρίας. Inde venimus* (terreſtri credo itinere, quia locus, quem deſignat, intus erat) *in Palaeas* (h.e. Veteres) *Iſauriae*. Sed libentius legerim *εἰς παλαιὰν* (ſupple *Ἰσαυρίαν*; nam *τὴν Παλαιὰν Ἰσαυρίαν* plena locutione alicubi Strabo memorat, teſte Caſaubono) *in Palaeam*. Is vicus erat ex urbe *Iſaura* olim vocata ſuperſtes. Quid ſit porro *Palaea* iſta (quam Sirletus in ſua interpretatione praetervehitur) Strabo oſtendit lib. 12. Qui tamen locus medica (229) manu haud dubie indiget.

Pergit autem: *Et inde venimus* (*ἐν νήσῳ τινὶ Πιτυούσῃ καλουμένῃ*) *in quamdam inſulam, quae dicitur Pitiuſa*, ſive potius *Pityuſa*. Chium inſulam aliquando & Pityuſam fuiſſe nuncupatam, Plinius memorat. Sed haec nimium quantum ab ora Ciliciae, quae heic luſtratur, abeſt. Itaq. tum hanc *Pityuſam*, tum *Aconeſias* (quas mox ſeſe praetervectos, Pſeudo-Joannes narrat) inter ignotas adhuc hujus orae inſulas numerabimus: quas parvas fuiſſe oportet, eoque geographis praetermiſſas. Ex his *Pityuſa* a pinorum feracitate, *Aconeſiae* vero ab arboris *thyiae* proventu (quae

(229) *Locus Strabonis mutilus reſtituitur & illuſtratur. Duplicem vicum Iſauriae cognominem fuiſſe,* Iſauriam Palaeam & Iſauriam Evercen. *Trebellio lux.*

Strabo lib. XII. pag. 568. *Deinde* (poſt Lycaoniam) *Iſauria eſt duos habens pagos cognomines* (ipſi provinciae) *quorum unus Palaea* (i. e. *Vetus*) *vocatur* &c. Hoc ultimum Graece ſic habet: *τὴν μὲν Παλαιὰν καλουμένην, εὐερκῆ. Vnum quidem Palaeam* (i. e. *veterem*) *vocatum, bene munitum.* Heic vero alterius nomen dum exſpecto, ecce tibi Geographus ſecurus ad alia tranſit in hunc modum: *His* (duobus) *ſuberant alii frequentes pagi, omnes praedonum domicilia* &c. Itaque non dubito, quin quatuor ſyllabis mancus ad nos hic locus pervenerit. Nam omnino Geographus ſcripſerat, *Τὴν μὲν Παλ. καλ.* ΤΗΝ ΔΕ ΝΕΑΝ, *εὐερκῆ. Vnum quidem* (ex his duobus pagis) *Palaeam* (Veterem) *vocatum, alterum vero Neam* (i. e. Novum) *probe munitum.* Hinc Xylandro tenebrae obortae, qui non *Παλαιὰν* (quod *veterem* appellative reddit) ſed *Εὐερκῆ* proprium pagi nomen habuit: & Caſaubono Xylandrum in eo reprehendenti, ne ipſi quidem quidpiam de menda ſuboluit.

Quamquam meo judicio Xylander immunis ab eo ſaltem errore videtur, quo *Εὐερκῆ Evercen* uti nomen pagi propriũ interpretatur. Nam videtur re vera pago uni *Palaeae* nomen fuiſſe, alteri *Everces*. Id ſi verum eſt; tum duobus dumtaxat monoſyllabis locus ſupplebitur, *τὴν μὲν Παλ. καλ.* ΤΗΝ ΔΕ *Εὐερκῆ*. Ex iis pagis *unum Palaeam* h. e. veterem (ſupple *Iſauriam*) *alterum Evercen* h. e. permunitam (Iſauriam) *vocatum*. In utroque *Iſauria* ſubauditur, quia provinciae ipſi cognomines erant. Atque hinc plane poteſt intelligi, quid ſit quod apud Trebellium Pollionem Trebellianus tyrannus *Palatium in ARCE ISAVRIAE conſtituit*. Vbi *Arx Iſauriae* non eſt aliud, quam *Iſauria Everces*, ex recenſitis a Strabone pagis alter. Nec ſatis cauſae fuit, cur Valeſius ad Ammianum [XIV. 8. aliis 25.] in hoc Pollionis loco *Iſaurae* pro *Iſauriae* ſcribi juberet: quia jam a Strabonis aevo in locum urbis *Iſaurae* [ſive plurative *τῶν Ἰσαύρων* a recto *τὰ Ἴσαυρα*] ſolo aequatae ſucceſſit duplex *Iſauria, Palaea* una, *Everces* altera; & ſicuti alibi Strabo *τὴν Παλαιὰν Ἰσαυρίαν* [teſte Caſaubono ad lib. XII. nec enim Geographi locum inquirere nunc vacat] memorat; ſic ille alter pagus *Εὐερκὴς Ἰσαυρία, Everces* [permunita] *Iſauria* vocari debuit, quae Pollioni eſt *Arx Iſauriae*.

(quae ἀκόνη Hippocrati & Theophraſto vocatur, teſte Galeno in lex. Hipp.) dicebantur. Niſi malumus Aconeſias a *cotibus* dictas, aut vero a *cautibus*, quibus eae inſulae horrebant: vide H. Steph. Theſ. tom. V. in Ακόνιτον.

Jam vero Aconeſias praetervecti (uti mox ſequitur) *venimus* (ἐν πόλει Ἀνεμουρίῳ) *in urbem Anemurium*. Id & oppidi nomen fuit (etiam in nummis obvium apud Harduinum) & promontorii: quod promontorium Strabo ea parte poſitum dicit, qua Cilicia proxime ad objectum ſibi in Cypro *Crommyon* promontorium accedit. Quare ex Anemurio in Crommyon uſitatus paſſim trajectus erat. Hinc non inepte Pſeudo-Joannes ſcripſit ſe cum Apoſtolo ex Anemurio ſolventes, in Cypri promontorium Crommyon appuliſſe. Niſi quod alterum hoc nomen in hoc ſcripto mendis librariorum patuit.

Sic enim media ſect. 41. (unde Cypri periplus perſonato huic ſcriptori procedit) ſcribitur: *In Cyprum tranſmittentes, ingreſſi fuimus* (ἐν τῷ λεγομένῳ Κρομυακιάτῃ) *in locum qui Cromyaciatis vocatur*. Ac danda eſt deſcriptoribus venia quod minus emendate hunc locum perſcripſerint, quando etiam in Ciceronis exemplaribus mire id nomen corruptum fuit: apud quem XII. Fam. 13. Caſſius ſic ſuam ad Tullium epiſtolam concludit: *Idibus Jun. Cypro a Crommyu-acride*; quemadmodum ex veterib. libris reſtituit Victorius, quum antea is locus miſere inquinatus eſſet. Eſt autem id nomen promontorii in ſeptentrionali Cypri latere maxime in boream excurrentis: quod Straboni Κρομμύου ἄκρα, Ptolemaeo Κρομμύου ἄκρα, h. e. *cepae* aut *ceparum promontorium* vocatur. Ac fortaſſis hic Actorum locus derivativum ejus loci nomen complectitur; ut legendum ſit Κρομμυακριάτῃ, ſupple τόπῳ aut χώρῳ. Nam a Κρομμύου ἄκρα, aut junctim Κρομμυάκρα videtur totus is tractus ὁ Κρομμυακριάτης (*Crommyacriates*) vulgo appellatus. Hanc lectionem ſuadet praecedens illud τῷ λεγομένῳ, quod notiſſimo Κρομμύου ἄκρας vocabulo non niſi inepte praemiſſum fuiſſet: at derivativo minus noto ſcite praepoſitum fuit.

Verſu quinto ante ejuſdem ſectionis finem: *Quumque perveniſſemus* (ἐν τῇ πόλει Λαπιθῶν) *ad urbem Lapithiorum*. Male Sirletus, *Lapitharum*: qui nuſquam in Cypro ſed in Theſſalia fuiſſe leguntur. Atqui legendum eſt potius Λαπιθίων, *Lapithiorum*, ut ſit patrium nomen a Λάπιθος, quo modo urbs vocatur, quae eſt aliis Λάπηθος, aut Λάπαθος. Gentili ſupra ſcripto nomine utitur Diodorus Siculus XIX. 59. ubi quidam Λαπίθιος βασιλεὺς ei memoratur. Recte autem poſt Crommyacriaten Apoſtolus Lapithum deducitur; re enim vera συνάπτουσι, *cohaerent*.

Sect. 42. initio: *Montano itinere venimus* (εἰς κώμην Λαμπαδιστῶν) *in vicum Lampadiſtae*, non *Lampadiſtum*, uti Sirletus poſuit. Is locus [qui haud dubie a celeberrimo lampadis [230] certamine nomen invenit] ignotus eſt geographis; nec enim pagos, niſi clariſſimos recenſere ſolent. Intus eum fuiſſe, hinc diſcimus.

Mox v. 5. mentio fit τῆς Ταμασίων, *urbis Tamaſiorum*, non quod eo venerit Apoſtolus (nec enim *Tamaſus* aut potius *Tamaſſus* eo itinere fuit, ſed in mediterraneis ſupra Curium) verũ quod Heracleon,

qui

(230) Curſu lampadico pleni ſunt Graecorum libri; nec enim quidquam Athenis (vide Pauſaniam in Atticis) in noſtra Neapoli, ceteriſque Graecanicis urbibus uſitatius fuit. Res tritior eſt, quam ut explicatione indigeat. Tum vero qui certabant λαμπαδηφόροι (*lampadiferi*) vocabantur, tum etiam certamen ipſum non tantum λαμπαδηδρομία aut λαμπαδηφορία dicebatur, verum etiam ἀγὼν λαμπαδοῦχος, aut (copte vocabulo quod heic uſurpatur) λαμπαδιστής. Etenim apud Ariſtophanis Scholiaſten λαμπαδισταὶ ἀγῶνες ſunt certamina quibus currentes λαμπαδίζουσιν h. e. lampadem ferunt. Ex quibus vides, hoc loco κώμην λαμπαδιστοῦ (ſupple ἀγῶνος) haud plane aliud fuiſſe, quam *pagum lampadici certaminis*. Ac ſaepe quidem in hoc Pſeudo-Joanne (τοῦ δρόμου) h. e. curſus in honorem deorum fit mentio. Nec a vero abhorret, eorum pleroſque fuiſſe lampadicos.

qui tunc in Lampadiſtae vicum venerat, ex *Tamaſo* fuiſſe dicatur. Videndum tamen an non pro Ταμασίων ſcribendum ſit Ταμασσίων (ut in Golzianis nummis) aut Ταμασσίων, ut alibi. Quamquam ex Ταμασσὸς recte fit Ταμάσσιος; & ceteroqui gentilia variant non uno modo.

Aliquanto poſt medium: *Quum autem montem appellatum* Χιονῶδες (i.e. *nivalem*) *pertranſiſſemus*, *attigimus* (ἐν Παλαιᾷ Πάφῳ) *Palaepaphum.* De monte *Chionode* nihildum ſcriptum reperi. Prorſus in mediterraneis erat; quippe eo monte peragrato, Palaepaphum venerunt, quae ad latus inſulae occiduum pertinebat, decem ſtadiis a mari reducta. Scitum eſt, Paphum aliam fuiſſe νέαν, *Novam*, aliam παλαιάν (*veterem*) quae ſaepius conjunctim *Palaepaphus* vocabatur. Inter utramque ſtadiorum LX. auctore Strabone intervallum fuit. Verſu quarto ante finem Barnabas cum Joanne Marco occurrunt Judaeo Bar-Jeſu venienti *a Papho*. Nova ne, an vetere? Videbatur *Nova* eſſe capienda, quae plerumque intelligitur, quoties abſolute *Paphus* uſurpatur. Verum quia proxime de Παλαιᾷ Πάφῳ ſermo fuit, haec potius eſt accipienda; praeſertim quum mox dicatur is Judaeus impediviſſe Apoſtolum *Paphum* ingredi, ac *reverti Curium* verſus coegerit. Curium autem (in extremo auſtrino latere, aut ex Strabone initio occidui lateris poſitum) *Palaepapho* propinquius erat, a *Nova* remotum.

Sect.44. ingreſſu Curii oppidi prohibiti, mox Sect.45. in vico quodam innominato in ſpelunca diem unũ diverſati, poſtremo *Amathuntem* pervenerunt, ab Curio in eodem Auſtrali latere Orientem verſus aliquanto remotam. Regrediuntur nimirum, ſed non eadem veſtigia relegentes.

Initio ſect.46. profecti Amathunte per deſerta loca Citium in extremo ferme auſtrino latere, qua in orientem porrigitur, tetigerunt. Mox eâdem ſect. media navi conſcenſa ad *Neſos* primo, mox Salamina appulerunt. Immorari *Neſis* illis operae fuerit. De *Neſis* h. e. *Inſulis* ſic habet Pſeudo-Joannes: κατήχθημεν ἐν ταῖς λεγομέναις Νήσοις, *appulimus ad eas, quae Neſi* (h. e. *Inſulae*) *vocitantur*. Quiſnam hic locus fuerit, haud facile quis expediat. Sed tamen inſulas (& quidem obſcuras, quippe innominatas) numero plures eas fuiſſe oportet, orientali lateri objectas, ac poſtremo ex adverſo Salaminis, ad quam ſtatim ex *Neſis* trajecerunt. Ex his omnibus indiciis adducimur, ut putemus has inſulas fuiſſe tum eas, quae *Clides* vocabantur, tum alias plures minores atque innominatas. Strabo duas ibi fuiſse *Clides*, parvas inſulas, prodidit, qui tamen ſtatim addidit, καὶ ἄλλας πλείους, *& alias plures*; imo & mox *Carpaſias inſulas* adjecit. Quum tot numero νησίοις (*parvis inſulis*) interque ſe viciniis id mare diſseminatum eſset; merito ea inſularum congeries Νῆσοι *Inſulae* a Cypriis (e quorum numero ſcriptor hic fuit) vulgo appellabantur: inter quas eminebant αἱ Κλεῖδες δύο, *Clides* (h. e. *claves*) *duae*. Si a me quaeras eccur *Claves* vocarentur, rationem appellationis haec hiſtoria ſubindicabit; quia nim. Salaminium portum ingreſsuris non alia quam per has inſulas via patebat (ſi quidem brevia aut caecos ſcopulos vitari curae eſset) ob eam cauſam *claviũ* nomen adeptas: qua ratione aevo ſequiore Capua *Clavis regni* dicebatur, & plures olim anguſtiae πυλῶν (*portarum*) nomen ſortiebantur. Hanc etymologiam Strabo adjuvat, ubi λιμένα κλειστόν (*portum clauſum*) Salamini tribuit: clauſum autem intelligit non montium ſepto, aut murali ambitu, ſed caecis ſub ſalo ſcopulis; cujuſmodi & Bajanus noſter celeberrimus portus eſt. Ceterum non alia ex parte, quam e *Neſis* (h. e. inſulis, inter quas illae *Clides*) portum hunc adiri potuiſse, Pſeudo Joannes noſter, uti modo innuebam, haud obſcure ſignificat. Sic enim narrat v. 8. *Quum porro e Citio ſolviſſemus* [in Graeco ἀνασχίνων perperam legitur: ſed ſcribendum eſt ἀναχθέντων. quod *ſolventium* eſt; ſicuti κατηγομένων, quod mox ſequitur, eſt *appellentium*] *venimus Salamina, ad eas, quae Neſi* [i. e.

Inſulae] *vocantur*, *exſcenſione facta*; *ubi* [*ἐνθεῖ*, cor. *ἔνθα*] *locus idolorum cultui addictus erat*. Ac ne *idololatram* hunc locum pro Salamine accipias, additur, ibi ab Apoſtolo Heracliden quemdam fuiſſe inſtitutum, qui Eccleſias & miniſtros [*ἐν αὐταῖς* ſupple *νήσοις*] *in ipſis Neſis conſtitueret*. Illinc vero ſe Salamina ingreſſos fuiſſe, mox narrat, non aliunde ſcil. quam per *Neſos*, ſive *Clidas* [*Claves*] adeundum. Ex quibus hoc etiam intelligis, *Clidas* cum ſociis inſulis Salamini e proximo objectas fuiſſe: quem ſitum antea ignorabamus.

Sect. 49. initio ſcriptor teſtatur, ſepulto Barnaba, Judaeos [*ἕως τῆς κώμης τῶν Λεδρῶν*] *uſque ad vicum Ledrorum* ſe Joannem fuiſſe inſecutos. Hinc ſitus Ledrorum intelligitur, haud longiſſime ab Salamine. Et quidem quem Noſter *vicum Ledrorum* vocat, hunc poſtea creviſſe in tantum neceſſe eſt, ut IV. ſaeculo urbs epiſcopalis eſſet, Sozomeno I. 11. memorante quemdam *Τριφύλλιον ἐπίσκοπον τῶν Λεδρῶν*, *Triphyllium Ledrorum epiſcopum*. Meminit & Hieronymus in ſcript. Eccl. cum eloquentiae laude hujus Triphyllii, quem dicit *Ledrenſem ſive Λευ-κώνος* epiſcopum. Niſi vero volumus *vicum Ledrorum* Jo. Marco aliud fuiſſe ab urbe *Ledris*, imo ei urbi contributum.

Ad extremum v. 9. perveniſſe ſe dicit [*ἐν κώμῃ Λιμνίτα*] *in vicum Limnetidem*. Verebar ne non *Λιμενίᾳ* ſcribendum eſſet; niſi Strabo *Limeniam* & inter urbes numeraſſet, & *ἐν μεσογαίᾳ* [*in mediterraneis*] eam poſuiſſet; quum contra ex hoc vico ſolviſſe auctor ſe dicat Alexandriam. Sed facilis eſt reſponſio. Vicus hic erat Limeniae attributus, eoque una interpoſita littera, *ἐν κώμῃ Λιμενίτῃ*, ſive potius *Λιμενιτῶδι* ſcripſerim. Quum autem hic vicus in auſtrali littore fuerit; oportet Limeniam [cujus poſitum antea ignorabamus] ita in mediterraneis fuiſſe, ut tamen ad latus auſtrinum vergeret.

Et hactenus quidem aurum ex ſtercore, ut ille ajebat, collegimus. Ceterum nequis dicat ex perſonato ſcriptore nihil tuto colligi poſſe: ſciat, hunc, quum in locis aliunde notis minime fallat, ſeque chorographiae Cypri ita peritum prodat, ut plane inſulanum fuiſſe oporteat; dignum videri, cui & de ignotis quibuſdam locis credamus, & de aliorum de nomine dumtaxat compertorum ſitu. Ad Apoſtoli vero circuitiones quod attinet: re vera Barnabam aut ea omnia adiiſſe loca, aut eopte quo heic docetur ordine, nullo modo praeſtare nos quidem poſſumus. Sed tamen quamvis ſcriptor iſte Joannis Marci perſona pro more ſui ſaeculi indutus inter apocryphos recte numeretur; tamen a *τερατολογίᾳ* apocryphorum ſcriptorum longiſſime abeſt; ita ut credibile ſit eum populares ſuae inſulae traditiones ſectatum, ita demum haec litteris mandaſſe. Et certe tum in martyrio, tum in loco martyrii, quod Salamine accidiſſe docet, minime fallit. Nam quum ſub Zenone Aug. ejus corpus proxime Salamina repertum fuerit; eum non alibi quam in eadem urbe necatum fuiſſe neceſſe eſt. Nec in loco ſepulturae fallit: nam in ſpelunca Apoſtolum tumulatum dicit; nec ſecus monachus Alexander in ſpecu inventum poſtea prodidit. Vterque cum *μαθήματι* ſive Evangelio Matthaei tumulatum prodit: uterque tum in die feſti tum in pluribus aliis conſentit; etſi Alexander Joannis hujus perſonati ſcriptum minime viderit.

Sicubi autem Noſter Apoſtolicis Lucae Actis leviſſime repugnat, id imperitia magis, quã fallendi conſilio fecit. Adde quod quum huic noſtro inſulana tantum Apoſtoli itinera ſcriptis mandare [patriae ſcil. amore rapto] propoſitum fuiſſet; ſuperiores ejuſdem vagationes ſuſque deque habuit. Quarum ultimas quum neglectim levique brachio poſt B. Lucam refricaret; hinc memoriae fidens, alicubi forſitan (231) leviter offendit. Ceterum etſi pro Judaeorum more ſub

alte-

(231) Non aliam inter B. Lucam, & Pſeudo-Joannem pugnam reperio, quam quod hic

alter

alterius perſona larvatus incedat; tamen judicium quidem & accurationem in eo deſidero, at imponendi ſtudium ab eodem amolior. Hinc nihil de eo priſca aetas ſiniſterius judicavit: & Mombritiana Acta quae tertio loco expendemus, quae per plura ſaecula occidentis Eccleſiis uſui fuere, non aliunde quã ex B. Luca, &, ubi Lucas deficit, ex iſto Pſeudo-Joanne contexta fuerunt; ex quo & Ordericus Vitalis ſua hauſit. Ac poſtremo ſaltem Neapoli & in vicinis locis Acta haec ipſa perſonati Joannis Marci de Graeco tranſlata [etſi inſulſis auctibus interpolata, eo; ſpreta a Baronio, & Tillemontio; qui certe Graeca, multo meliora, non viderunt] adeo non explodebantur, ut etiam admirationi eſſent. Denique ab his Actis adeo fallaciam omnem amovet Papebroch. ut non dubitet, *quin Timon*, *Ariſton*, *Heraclides* [alibi *Heraclius*] *Rhodon*, *Ariſtoclianus*, *vera ſint nomina Sanctorum a Barnaba ibidem* [in Cypro ſcil.] *ordinatorum, quibus ſuus olim cultus fuerit, fortaſſis & nunc ſit.* Haec ille ad finem adnotator. ad Jo: Marcum. Fatendum eſt autem Graeca longe Latinis non tantum emendatiora & tolerabiliora eſſe, verum etiam pulchriora ac praeſtantiora: quod non ſemel admonui.

§. IV. *Ad eadem Graeca Pſeudo-Joannis Acta παραλειπόμενα.*

De patribus ſpiritualibus. Textus corrigitur. Μαθήτευμα *pro* Evangelio. *Quo ſenſu Barnabas Evangelium a Matthaeo ſive* acceperit *ſive* exceperit. *Mos curandi per impoſitionem Evangelii. De Barjeſu converſione, ac mox defectione a Fide. Quid* Μιαρὸν *&* Μιαρεύς. *Textus bis corrigitur. De ſynagoga Byblia. Veritas martyrii Barnabae. Vox ſuperflua ejicitur. De Cypri conſularibus ſive proconſulibus. Specum, in qua raptim ſepultus eſt Apoſtolus, fuiſſe ſepulcrale hypogaeum. Antiquitas feſti Barnabae.*

In ſequentibus numeros ſectionum Papebrochii [quos hic cum ſuperioribus continuavit] ſequar. Siquis autem haec cum Latina interpretatione [quae ſup. §. 2. ponitur] conferre velit, ibi praeter numeros ab I. incipientes, etiam Papebrochianos reperiet.

Sectione 35. apud Bollandiſtas [quae tamen prima eſt opuſculi hujus] circa medium ementitus iſte Joannes Marcus ſe ante converſionem *miniſtrum fuiſſe* cujuſdam *Cyrilli Pontificis* dicit: ὑπηρέτης ὢν τὸ πρὶν μὲν Κυρίλλου τοῦ Ἀρχιερέως. Id quod de Judaeorum pontifice intelligens Papebrochius id verum eſſe potuiſſe exiſtimat. At Baronius de idolorum ſacerdote id accepit, ſecutus exemplaria ſua. Nam & Sirletus verterat *Pontificis idolorum* [quam poſteriorem vocem Bollandiſta de interpretatione removit] & Acta Mombritiana poſuerant, *nefandiſſimi templi Jovis*. Mihi non eſt dubium, quin auctor de ſacerdote idololatra intellexerit, & quin plura olim in Graeco heic lecta fuerint, quam quae nunc viſuntur. Nam & Ordericus Vitalis lib. 2. Hiſt. Eccl. quo loco de S.Barnaba ex hoc Pſeudo-Joanne, aut ex Actis Mombritianis haurit, in hunc modum ſcripſit: *Hic nim.* [Jo: Marcus] *quando ethnicus eſſet, & cum Orduone ſocio ſuo, Cyrillo pontifici nefandiſſimi Jovis miniſtraret, in loco qui dicitur Iconium per Barnabam & Paulum baptizatus eſt.* In Latino Pſeudo-Joanne quem ſupra dedimus eadem contractiora leguntur.

Sect. 36. verſu quarto ante finem legitur, μυστήρια δεικά. Cor. θεῖκα, *Divina*.

Sect. 38. & 39. Barnabas *Patris* elogio Pau-

alter ſect. 3. 4. [quae in Papebrochio ſuas ſectiones continuante ſunt 37. 38.] plura quàm Lucas dicit, eaque partim cum Act. XV. 35. & ſeq. convenientia. Quam quidem diſſonantiam ita emollit Papebroch. in adnotatis ad Jo: Marcum (not. c) ut plane tollat. *Nihil hic* (inquit) *contrarium dicitur, etſi aliter res narretur.* Sed profecto laterem lavat. Etenim, ſi nihil aliud, quanam tergiverſatione id excuſari poteſt, quod quum S. Lucas non alibi quam Antiochiae divortium inter Barnabam & Paulum illud notiſſimum narret, contra hic perſonatus ſcriptor ad Pergen Pamphyliae ambos ab ſe digreſſos longo verborum circuitu memoret? Verum, uti dixi, negligentiae magis, quam fallaciae crimen in Pſeudo-Joanne reſidet.

Digitized by Google

Paulum paſſim donat, Πάτερ Παῦλε. Id ab indulgentiſſimo Barnabae ingenio [de quo & Scriptura & Chryſoſtomus ad Acta teſtatur] minime abludit; quum ceteroqui plura Barnabas arrogare ſibi ſupra Paulum poſſet, ut oſtendit Tillemontius in Barnaba paullo ante medium. At Paulus viciſſim Barnabam *fratrem* ſuum vocat, eumque non dubitavit [ejus ταπεινοφροσύνῃ fidens] tamquam major minorem ad Corinthios mittere. *Miſimus*, inquit 2. ad Cor. VIII. 22. *& fratrem noſtrum* [Barnabam poſt veteres aliquot Chryſoſtomus, & Theodoretus intelligunt] *quem probavimus in multis ſaepe ſollicitum* &c. Quam loci hujus interpretationem fruſtra Tillemontius [ibidem poſt medium] improbat. Non novum hoc in antiquitate eſt, ut viri ingentium meritorum alium ſive parem, ſive minorem in πατέρα πνευματικὸν [*patrem ſpiritualem*] ſibi adſciſcant, eique ut parenti obtemperent. Sicuti & cujuſdam υἱοῦ πνευματικοῦ [*filii ſpiritualis*] mentionem in Reineſiano marmore Chriſtiano memini legiſſe.

Sect. 41. verſu decimo ante finem ſic ſcribitur: ἣν δὲ ὁ Βαρνάβας μαθήματα παρὰ Ματθαίου εἰλήφεις [notabis heic obiter Helleniſticum idiotiſmum, cujuſmodi ſcatet hic liber, ἣν εἰλήφεις, pro εἰλήφει: ad finem ſect. 46. eadem verba repetuntur, ἣν λαβὼν παρὰ Ματθαίου) βίβλον τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς, καὶ ποιημάτων σύγγραμμα. Ταύτην &c. Haec primum diſtinctione peccant [tollenda eſt enim poſt φωνῆς diſtinctio] deinde & gloſſemate abundant. Nam illud σύγγραμμα margini primum illitum, mox in textum inſutum fuit, invito auctore; qui ſequens ταύτην ad βίβλον retulit, ſcripturus τοῦτο, ſi quidem proxime antecedens σύγγραμμα pro ſuo agnoviſſet. Sic vertes igitur: *Porro Barnabas a Matthaeo doctrinas acceperat*, [nempe] *verborum atque actorum Dei librum*. *Hunc* &c. In his duae ſunt perantiquae locutiones. Nam quod Evangelium vocat μαθήματα [idque non tantum heic, ſed etiam in fine, ubi ſepelitur Apoſtolus ἅμα τοῖς μαθήμασιν, οἷς παρέλαβεν παρὰ Ματθαίου, *una cum doctrinis* h.c. Evangelio, *quod a Matthaeo acceperat*] id cum Juſtino commune habet, quo loco in Actis [quae ad Kal. Jun. illuſtravimus] Chriſtum vocat καλῶν μαθημάτων διδάσκαλον. Deinde quod *opera* Chriſti vocat ποιήματα [pro eo ſcil. quod alii ἔργα aut πράξεις dixiſſent] id ex Helleniſtarum dialecto manavit. Familiare eſt Judaeis ποίημα eo ſignificatu uſurpare, in primis Graeco Eccleſiaſtis interpreti. Sed ad illud redeo, ubi ſe Evangelium *accepiſſe* [λαβὼν] a Matthaeo dicit. Nam quum Alexander Monachus [de quo cap. ſeq.] in eadem narratione Barnabam utentem *excipiendi* verbo [ὃ ἐξέλαβον, *quod excepi*] inducat; id variis interpretationibus anſam praebuit [de quibus vide Tillem. Not. V.] illique in primis, quaſi Matthaeo dictante illud *exceperit* Barnabas. Verum nec Alexandri monachi Ἐκλαμβάνω aliud eſt quam *Accipio*, & pro eo Pſeudo-Joannes ſimplici λαμβάνω bis uſus fuit. Id vero Evangelium in Barnabae tumba repertum, liquet Graece ſcriptum fuiſſe; quia quotannis CPoli Fer. V. Paſchae legebatur. Ex quo efficitur, Barnabam [idem de ceteris Apoſtolis eſt dicendum] illud ſive Graece ab ipſo Matthaeo redditum accepiſſe, ſive [quod eodem redit] ab ore Evangeliſtae illud Graece dictantis deſcripſiſſe. Dixi de hoc quaedam ſupra ad haec Acta Latina, & infra alibi de eodem forſitan ſermo redibit.

Statim ſequitur: Ταύτην (βίβλον) &c. *Hunc* [librum] *aegrotis omnibus Barnabas imponens, ſecundum collatam nobis gratiam, ſtatim morborum curationem efficiebat.* Hanc Barnabae circumſtantiam videtur auctor, ut alia plurima, ex popularium ſuorum narrationibus didiciſſe, haud ſane improbabilem. Saltem libri Evangeliorum decumbentibus imponendorum morem prioribus ſaeculis viguiſſe, ex hoc qualicumque ſcripto diſcimus. Nam illud κατὰ τὴν ἀπονεμηθεῖσαν ἡμῖν χάριν, *ſecundum eam quae NOBIS contigit gratiam*, ſa-

tis

tis oſtendit, eum curandi modum non unius Barnabae peculiarem fuiſſe, ſed & a ceteris frequentatum.

Sect. 42. *Heracleonis* meminit, poſtea *Heraclidis* vocati. At hunc *Heraclium* Latinus Joannes Marcus & Ordericus Vitalis vocat. Ad finem ſect. hujus de Barjeſu incipit, quē pluries infra Barnabae adverſantem inducit: quod forſan ſuſpectum eſt, quia Origenes in Exodum, & Chryſoſtomus ad Acta, cenſuerunt, caecitatem temporariam, quā Paulus iſti Bar-Jeſu intulit, ei remedio fuiſſe ad veritatis lumen adipiſcendum. Saltem Judaei iſtius inſidiae non minus illis Patribus inauditae fuerunt, quam quod in Pſeudo-Areopagitae libro de Div. Nom. ſcribitur, iſtum Bar-Jeſu poſtea librum contra Chriſtianam Religionem, & adverſus Paulum ſcripſiſſe. Etſi fatendum eſt, nec certam eſſe Origenis ſententiam, & fieri potuiſſe, ut idem ille Evangelii perpetuus inſectator poſtea ante exitum vitae Chriſti miſericordiam ſit conſecutus. Aut vero omnia ſimul in hunc modum componi poſſunt. Initio magus ille ab Apoſtolo viſu *uſque ad tempus* (ut in Lucae Actis dicitur) privatus, mox reſipuit lumenque recuperavit. Eoque modo Origenis & Chryſoſtomi ſententia conſiſtit. At vero idem poſtmodum ad ingenium rediens, & Barnabae ſe infenſiſſimum hoſtem praebuit, et etiam (ſi Areopagitae credimus) ſcriptis Chriſtianos exagitavit. Haecque illa eſt apoſtaſia, quam Latinus Pſeudo-Joannes Mago huic affingit, ad finem ſect. 10. (quae Papebr. eſt 44.) ubi Graeco cod. haec admetitur. *Ergo liquidius conſtat, ut ad precem Sergii proconſ. per B. Apoſtolum converſus lumen receperit, poſtmodum vero, ſicut ille Symon magus, APOSTATANDO transgreſſor fieret*. Haec traditio videtur a Syris (unde hic Pſeudo-Joannes aevo ſequiore arceſſitus orbem pervaſit) hauſta: ſicuti & Areopagitae dictum de Barjeſu libris contra Chriſtianos a Syris itidem prodiit. Nam certe Areopagitae opera a Syris Severianis primum omnium producta fuerunt, antea ignota.

Sect. 43. ſic incipit: *Et invenimus* τινὰ μιαρὸν, ἐν τῷ ὄρει ἐπιτελέμενον, h. e. ſi totidem verbis reddas, *quemdam impurum in monte peragi*, idque (uti ſtatim ſubjicitur) *prope urbem*. Porro hiulcum hunc locum Sirletus voce δρόμον (*curſum*) de ſuo ſupplevit, utpote interpretatus: *Ibi exſecrabilem quemdam curſum in monte illo prope urbem celebrari vidimus*. Mihi ſane legendum videbatur, τὶ ἱερὸν: *Invenimus quoddam ſacrum in monte celebrari prope urbem.* Niſi vero malumus, ſcriptum initio fuiſſe ἱερόν τι μιαρὸν, *ſacrum quoddam impurum* (in quo & paronomaſia erat cum ſarcaſmo conjuncta, antiquis (*) uſitatiſſima) ſed vocum ſimilitudinem fraudi librario fuiſſe, ita ut unam ex his vocibus ſibi excidere ſiverit. Re vera id ſacrum, quod mox deſcribitur, obſcenum erat. Sic initio ſuſpicabar. At ſero tandem venit in mentem, hunc locum ſatis cetera ſanum, duobus tantum litterulis redundare, ac ſcribendū, εὕρομεν τι μιαρὸν ἐν τῷ &c. Μιαρὸν autem per contumeliam pro ἱερὸν fuiſſe huic auctori appellatum. Eo enim ſpectat, quod idolorum ſacerdotes Μιαρεῖς [ut equidem ſcribendum puto, ut eorum impuritas notetur] aut Μηρεῖς ſive Μηϊερεῖς [h.e. *Non-ſacerdotes*] aut poſtremo Μιερεῖς vocari ab Epiphanio Haer. XXX. 33. & alio ejuſd. loco relato in Quaeſtionib. Anaſtaſii Antioch. q. 45. ab Auctore Conſtitutionum Apoſt. II. 28. 61. a Petro Siculo in Hiſt. Manichaeor. [ubi ſcholion marginale vult conflatum eſſe vocabulum ex μιαρὸς *impurus* & ἱερεὺς *ſacerdos*] & in Paſſione S. Baſilii presb. Quo etiam ſpectat μιαρωσύνη pro ἱερωσύνη apud Balſamonem. Videantur de his Cotelerius ad Barnabae epiſt. cap. 9. & Cangius in Graeco Gloſſ. ut alios taceam. Verte igitur: *Invenimus* (τὶ μιαρὸν, aut μυσρὸν) *impu-*

(*) Vti quum Euclidis *ſcholam* Diogenes Cynicus χολὴν vocabat, & Platonis *diatribam* κατατριβὴν: & quum Antiochum *Epiphanem* multi vocabant *Epimanem*: & Apollo, ut volunt, in Apocalypſi IX. 11. eſt Ἀπολλύων: & alia ψαμμακόσια.

impurum quoddam ſacrum in monte peragi.

Mox v.4.Barnabas ἐπετίμησεν [adde τῷ ναῷ] *increpuit templo & decidit pars ad occidentem ſpectans*. At Sirletus interpres non recte monti ruinam tribuit, *Montis pars ad occidentem vergens decidit*. Omnino antiquitus ἱεροῦ aut ναοῦ vox heic legebatur; quia haec in Orderico Vitale hunc in modum narrantur, *Indignatus ergo Barnabas mox templum maledixit, ſtatimque pars TEMPLI funditus corruit.* Sic etiam Latinus Pſeudo-Joan. ſect.10. *Maledixit continuo templum, ſtatimque a parte orientis* [cor.*occidentis*] *funditus corruit.*

Ad finem ſectionis 46. mentio fit ſynagogae ἐπιλεγομένης Βιβλίας. Sed ſcribendum Βυβλίας. *Synagogae quae vocatur Byblia*, ut ſit a *Byblo* urbe Phoenices, non a βίβλος quod *librum* notat. Nam par eſt, Salamine [quippe urbe metropoli] ſynagogas fuiſſe plurium nationum, quibuſcum commercia exercebantur;ſicuti Hieroſolymis in Actis Ap.Synagogae erant Cyrenenſium, Alexandrinorum, Cilicum, Aſianorum &c. Et *Byblus* quidem in nummis & antiquorum libris per Y ſcribitur: at in Zoſimi [I. 58.] editionibus, & in Notitiis Eccleſiaſticis, & alibi per I: ex quo intelligitur librarios aevi medii in eo nomine permutaſſe vocalem.

A Sect. 47. Barnabae martyrium incipit: de quo martyrio nihil eſt cur dubitemus; nam & Syrorum Cypro vicinorum libri liturgici [uti ſup. §. 1. oſtendimus] Barnabam uti martyrem colebant; & eadem παράδοσις in Cypro vigebat VI. ſaeculo, quando Alexander monachus ſuam laudationem contexuit. Accedit, quod non alia afferri cauſa poteſt, cur Apoſtoli ſepulcrum per quatuor ſaecula ignotum latuerit, niſi quod ſaeviente Judaeorum perſecutione, Barnabae corpus raptim in ſpecu ſepultum fuerit, pauciſſimis conſciis, qui teſtes [uti infra ſect.49. narratur] mox relicta inſula Alexandriam petere coacti fuerunt. Nunc vero ſi Apoſtolus in pace obiiſſet; ejus tumba ſecutae poſteritati minime latuiſſet. Eâdem ſect.Judaei adverſus Apoſtolum concitantur.De Judaeis in Barnabam conjurantibus tandemq. interficientibus ferme eadem omnia narrat Alexander in ſua laudatione.Sed in eo quod heic verſu quinto Judaei Apoſtolum Ὑπατίῳ τῷ ἡγεμόνι τῆς Σαλαμῖνος [*Hypatio Salaminis praeſidi*, uti Sirletus reddidit] tradere ſaragunt, mihi non eſt dubium quin illud ἡγεμόνι ex ſemidocti deſcriptoris manu intruſum fuerit. Qui ſciolus quum illud Ὑπατίῳ pro proprio hujus praeſidis nomine accepiſſet, neceſſario ἡγεμόνι [*praeſidi*] mox in ſequentibus heic ſupplendam putavit. At nemo nunc ignorat, ὑπάτιον tantumdem eſſe quod *Conſularem*, ſive [ut aliter vocabant] *proconſulem*. Hinc in Orderico Vitale loco alias citato iſta Pſeudo-Joannis verba Latine ſic leguntur: *Judaei vero comprehenſum* [Barnabam] *CONSVLI Salaminae tradere voluerunt*. Nec ſecus in ipſo Pſeudo-Joanne Latino ſupra §. 2. Quibus locis CONSVLI poſitum eſt ſive pro *Conſulari*, ſive pro *Proconſuli*. Cyprus aevo Apoſtolico proconſulibus parebat, quod & Dio & ſexcentae inſcriptiones teſtantur. At vero *proconſulis* & *conſularis* vocabula fuiſſe ſynonyma, tū alibi ſaepe, tum ad Acta S. Patricii M. ad XIX.Maii copioſe demonſtravimus. Mox v.7. ſequitur narratio εὐσεβὴς Ἰεβουσαίου [*pii Jebuſaei*] a quo, forſitan Barnabae ſtudioſo,ſibi Judaei timuerunt. Earum duarum vocum altera nomen proprium viſa eſt *Sirleto*, at rectius Papebrochio gentile, unius ſcil. ex Jebuſaeis illis quos David Hieroſolymis exegerit. At viciſſim pro εὐσεβὴς [*pii*] in Actis Mombritianis & Vltrajectinis apud Papebrochium, ut & in Latino Pſeudo-Joanne ſup. §. 2. & in Orderico is vocatur *Euſebius*, tamquam ſi nomen proprium viri hujus fuerit genere Jebuſaei. In eiſdem diſerte additur, Judaeos timuiſſe, *ne hunc ille eriperet de manibus eorum*: quod in Graeco Joannis Marci nunc deeſt, neceſſario ex his interpretibus ſupplendum; alioqui manca erit narratio. Quod vero

Jebu-

Digitized by Google

Jebuſaeus iſte Neronis cognatus fuiſſe narratur [& quidem Nero *Imperator* in ſupradictis ſcribitur] in eo ex facce popularium narrationum auctor iſte hauſit. Quod ſi verum eſſet, haberemus heic deſignatum martyrii tempus, ſub Neronis ſcil. principatu. Ad finem verſu antep. narratur Apoſtoli cinis *in ſindonem conjectus* fuiſſe & *plumbo communitus*. At Ordericus, Latinus Pſeudo-Joan. (ſect. 12.) & Brev.Cap.non *Sindonis*, ſed locelli aut vaſis meminerunt (vide Adnot.225.) quae ſola videlicet implumbari apta viſa fuerunt. Atqui & ſindon plumbeo ſigillo exeipiendo idonca erat: quod & hodie in venalibus telis factitatur. Pro ἀσφαλισάμενα ſcribe ἀσφαλισάμενοι.

Sect.48. v.3. *Venimus*, inquit, *in quemdam locum*, *& quum* (σπήλαιον) *ſpecum inveniſſemus*, *in eam illum* (Barnabam vita functum) *demiſimus*. Hoc ultimum verbum Graece eſt κατηγάγομεν, cujus vis Sirleto deperiit interpretanti *detulimus*. Atqui κατάγω eſt *deorſum ago* ſive *demitto*. Ex quo intelligimus, eam ſpecum non αὐτόματον (*naturalem*) fuiſſe, ſed arte factam & concameratam, ac poſtremo (uti cx *demittendi* verbo ſignificatur) ὑπόγειον *ſubterraneam*, & omnino talem, cujuſmodi recipiendis corporibus hypogea exſtrui ſolebant. At in eam ſpecum nullum illatum fuiſſe olim corpus, hiſtoria Inventionis ſatis docet. Nec aliud ſignificat Alexander monachus ubi de inventione, ſect.41. v.6. *Paullulum effoſſa humo, invenerunt* (σπήλαιον πεφραγμένον ἐν λίθοις) *ſpecum lapidibus obſtructam*, *quos amoliti invenerunt urnam* &c. Vides ut eadem Alexander reperta narret, non viſo hoc Pſeudo-Joanne. Nec minor eſt utriuſque conſenſus in Evangelio S. Matthaei. Pſeudo-Joannes heic v.7. Sepultum narrat Apoſtolum (ἅμα τοῖς μαθήμασιν) *una cum doctrinis* (h. e. Evangelio) *quas a Matthaeo acceperat*. Nihilo vero ſecius Alexander Matthaei Evangelium ſupra pectus Barnabae repertum memorat.

Sed ad priorem locum redeo: poſt quem ſtatim ſequitur: ἔνθα &c. *ubi Jebuſaeorum gens prius habitabat*. Iſtud ἔνθα (*ubi*) non refertur ad *ſpecum*, ſed ad (τόπῳ) *locum*: quem quod olim a Jebuſaeis habitatum dicit, ex Judaicis traditionibus videtur id didiciſſe. Ad finem ſepultus dicitur die XI. Maii. Ea temporis conſignatio ſi Pſeudo-Joannem [uti credendum eſt] auctorem habet, nec ex recenti manu acceſſit; neceſſe erit Apoſtoli memoriam in ea inſula aſſidue celebratam eo die fuiſſe, etiam ante corpus inventum. At Alexander monachus ita de feſto loquitur, quaſi ſi tum primum id inſtitutum, & ei diei affixum fuiſſet, ſcribens, Ἐδικαίωσαν &c. *Decreverunt*, inquit, ejus *memoriam III. Id. Jun. quotannis celebrari*. Atqui non tum primum decreverunt, ſed jam olim factitatum fuerat, teſte hoc Joanne Marco, quem Alexander non vidit, & tamen cum eo in multis conſentit. Quod indicio eſt non mala fide ab hoc ementiti nominis ſcriptore receptas in inſula narrationes fuiſſe corraſas.

C A P. III.

In Alexandri monachi laudationem S. Barnabae Apoſtoli animadverſiones.

§. I. *Hujus opuſculi editiones. Ejus titulus haud ſatis intellectus dilucidatur: ex quo Alexander hic monachus Cyprius fuiſſe proditur. Quid* κλειδοῦχος. *Auctoris aetas exeunti ſexto ſaeculo affigi debet. De altero ejuſd. Alexandri encomio; cui Papebrochius (recentioris id Alexandri opus ratus) obloquitur. Utrumque a Pagii accuſationibus vindicatur. Medium de hac Barnabae laudatione judicium.*

Ea laudatio a Surio primum ex interpretatione Franciſci Zini Veneti inſerta fuerat menſi Junio: quam poſtmodum Franc. Combefiſius ex integro interpretatus, initio to.VII. Biblioth. concionatoriae recudit, ſed mutilam, uti loco ſuo dicemus. Poſtremo Papebrochius in S. Barnaba eamdem non tantum Latine ex Zino interprete, verum & Graece ex Ms.Vaticano evulgavit. Quo Jeſuita teſte, in Ms.Vatic. titulus hujuſmodi praemitte-

batur: Ἀλεξάνδρου μοναχοῦ ἐγκώμιον εἰς Βαρνάβαν τὸν Ἀπόστολον, προτραπέντος ἀπὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ κλειδούχου τοῦ σεβασμίου αὐτοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ ἱστορεῖται ὁ τόπος τῶν αὐτοῦ λειψάνων. Quae idem Bollandiſta ſic reddidit: *In Barnabam Apoſtolum Encomium Alexandri monachi, impellente presbytero & claviculario venerandae ipſius Eccleſiae editum; in quo* (ſupple *Encomio*) *etiam deſcribitur locus inventionis Reliquiarum ejus*. At ultima ſic reddes: In qua (ſupple *Eccleſia*, ἐν ᾧ ναῷ) *viſitur locus reliquiarum ejus*. Certe enim ἱστορεῖσθαι non eſſe *Deſcribi*, ſed id [232] quod poſui, non eſt dubium. Ac re vera in ea baſilica fuiſſe locum prioris Reliquiarum loci, docet Alexander monachus extrema ſectione 44. (233). At ejuſdem tituli extrema verba in Combefiſio [234] aliter habentia, eum diverſe in ſuo exemplari legiſſe arguunt.

De hac porro baſilica, in qua Apoſtoli corpus recondebatur, plura Alexander infra ſect. 44. & ſeq. loquitur: ad quem locum nonnulla pro meo captu adſpergam. Et hunc quidem titulum perantiquum eſſe, ex eo diſcimus, quod etiamnum Barnabae exuviae in ea baſilica aſſervari, & a fidelibus eo confluentibus inviſi in eo lemmate dicuntur.

Is vero qui in eodem titulo auctor & hortator ad ſcribendum Alexandro fuit, presbyter ſimul fuiſſe dicitur, & baſilicae S. Barnabae (κλειδοῦχος) *claviger* ſive *cuſtos* aut *aedituus*. Sicuti in vita S. Marthae matris S. Symeonis jun. Stylitae num. 52. κλειδοῦχοι ii dicuntur, qui ibid. infra vocantur σταυροφύλακες h. e: *Crucis* (quae Hieroſolymis aſſervabatur) *cuſtodes*. Occurrunt κλειδοῦχοι & apud Theophanem ad Copronymi annum XX. Praeterea apud Petrum Siculum in Hiſt. Manichaeorum ex editione Gretſeri reperitur, ut hcic, κλειδοῦχος τῆς ἐκκλησίας, *claviger eccleſiae*: de quibus vide Cangium in ea voce. Et ea quidem cura presbyteris plerumque incumbebat. Is autem, qui Alexandrum ad ſcribendum compulit, ſimul monachus erat; quippe quem ſic alloquitur ſcriptor ſect. 1. v. 3. ἀσκητῶν δοκιμώτατε πάτερ, *aſcetarum* (pro *monachorum*) *probatiſſime pater*. Eumdem προστάτην v. 8. (ubi tamen non προστάτης, ſed vocandi caſu προστάτα ſcribendum eſt) h. e. *praepoſitum* vocat; & ſect. 3. ei ſe obedire debere profitetur. Ex quo elicitur, in S. Barnabae baſilica monaſterium fuiſſe ſub cura cuſtodis ejuſdem baſilicae; & in eo demum monaſterio Alexandrum, hunc monaſticam vitam exercuiſſe. Porro de monachis, qui in ejus baſilicae atrio degerent, quorum Divina officia in templo celebrare munus erat, facit hic auctor mentionem media ſectione 45. Eorum ergo monachorum hic Alexander unus erat. Habes de auctoris conditione, & incolatu.

Jam vero quod ad aetatem atque pretium

(232) Ἱστορέω non tantum apud profanos ſaepe eſt *Viſo*, aut *viſendi ſtudio luſtro* (ut apud Plutarchum ἱστορῆσαι τὴν πόλιν, χώραν &c.) ſed praecipue apud Eccleſiae ſcriptores. In Euſebio praeſertim ea notione id verbum legiſse centies memini.

(233) Ibi ſic de Zenone narrat. *Epiſcopum vero magnis a ſe honoribus affectum remiſit Imperator in Cyprum cum magna pecuniae vi, juſſum excitare templum S. Apoſtoli Barnabae eo ipſo in loco, in quo pretioſae ejus reliquiae inventae fuerunt*. Quod haud ſecus, ac juſſus fuerat, peregiſſe max memoratur.

(234) In Combefiſio ultima tituli pars ſic legitur: *Quam* (laudationem) *habuit rogatus a magno ſacerdote venerandi templi praefecto, quod B. Barnabae conſecratum fuerat*. In titulo enim nulla erat de Lipſanis mentio, nec verbum ἱστορεῖται, ſed opinor καθιερῶν legebatur. Res enim ſic ſe habet. Titulus Vaticani codicis erat ille idem qui initio laudationi praepoſitus fuit, quando ſcil. adhuc Barnabae pignora in ſui nominis baſilica colebantur. At poſtquam Saracenis inſulam devaſtantibus corpus alio avectum fuit, librarius laudationem tranſcripturus, titulum immutavit, ac talem praefixit, qui aetati ſuae conveniret, contentus dixiſse, Alexandri hortatorem ſuiſse προστάτην (nam ea credo vox in titulo voci *praefectus* reſpondebat: qua item voce auctor ſect. I. v. 8. eum praefectum alloquens utitur) illius templi, quod olim Apoſtolo (καθιερῶν) *conſecratum fuerat*.

rium operis attinet; Baronius [235] quidem & alii poſt eum nimiam illi antiquitatem tribuerunt, dum eum ſub Zenone vixiſſe, aut ejus aetati ſuccreviſſe exiſtimarunt, ex eo adducti quod additionem illam Triſagio factam [*Qui crucifixus es pro nobis*] *novitatem nuper excogitatam* [236] vocet. At id falſum eſt; nam a textu Graeco illud *Nuper* abeſt; & quidquid in ea re novatum fuit, non aliud quam καινοτομίαν [*novitatem*] auctor ſect. 35. appellat: quae vox vel diu poſt additionem factam uſurpari poterat. Deinde nec ſub Zenone, nec proxime ſecutis temporibus idem elucubrare ſcriptum iſtud potuit; quia ſect. 32. ſic de Zenone ſcriptum reliquit: *Huic* [Leoni primo] *gener erat* [Ζήνων ΤΙΣ, Γαμβρὸς τῷ γένει] *Zeno QVIDAM, genere Iſaurus, qui etiam poſt eum regnavit*. Credibile ne eſt, eum qui ſub Zenone, aut Anaſtaſio, aut etiam ſub Juſtino ſeniore ſcriberet, illud QVIDAM fuiſſe de Zenone vel adhuc privato uſurpaturum?

At ex adverſo Pagius ad annum 474. ſect. V. & VI. & *futilem* hunc ſcriptorem vocat, & tantum XI. ſaeculo antiquiorem. De futilitate poſtea viderimus: nunc de aetate nobis certamen eum Pagio proponitur. Mihi enim hoc ante omnia certum videtur, Alexandrum Cyprium omnino ante medium VII. ſaeculum hanc laudationem contexuiſſe. Nam quum anno DCXLVIII. [237] aut ſequente Saraceni Conſtantiam ſive Salamina totamque ſimul inſulam occupariut; & monaſterium, in quo Alexander degebat, & S. Barnabae cultum fuiſſe diſturbatum neceſſe eſt, ejuſque Reliquias alio a piis inſulanis avectas. Qui locus igitur huic laudationi erat? Quo confluens multitudo ad Barnabae corpus inducitur? Imo ne Archiepiſcopi quidem amplius Conſtantiae poſt id tempus ſubſtiterunt. Et tamen ſectione 49. laudator hic pro epiſcopo tunc Salaminiam eccleſiam gubernante rogat Apoſtolum.

Sed parum hoc eſt; nam etiam Phocae & Heraclii tempora h. e. initia VII. ſaeculi idem auctor praeceſſit: id quod ſaltem verum eſt de altero ejuſdem Alexandri Encomio de vivifica Cruce, in quo tantum inventae Crucis ab Helena Aug. narratio contexitur, aſportatae autem in Perſidem, aut inde ſub Heraclio reductae nulla prorſus eſt mentio: de quo quidem vide quae in ima [238] pagina adnotamus.

(235) Baronius ad ann. 474. ſatis habuit *antiquum ſcriptorem* appellare. At idem ad ann. 485. *egregium virum illius temporis* (quo ſcil. Barnabae corpus refoſſum fuit) diſertim vocat. Alii Baronium ſecuti ſive Zenoni aequalem, ſive ſupparem crediderunt.

(236) Re vera in Zini tranſlatione ſect. 35. ſic auctor incautos Fullonis ſectatores hortatur: *Quaenam cauſa vos, Fratres adduxit, ut ... novitatem ab haereticis NVPER excogitatam ſequeremini?* Quae interpretatio non tantum aliis paſſim eam citantibus, ſed & ipſi Papebrochio impoſuit; qui quamvis Graeca hujus encomiaſtae nobis ediderit, tamen in Com. praev. n. 9. adſcriptis Latinis, quae modo dedimus, verbis, ex iis infert, hunc monachum *Non adeo diu poſt inventionem corporis ſcripſiſſe in Cypro, certe quum adhuc RECENS eſſet haereſis a Petro Fullone anno 474. ſuſcitata*. At illud *Nuper* prorſus a Graeco abeſt, ubi ſic legitur: τινὸς χάριν ... τὴν ἐφευρεθεῖσαν ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν καινοτομίαν κατεδέξασθε; *Cur ... excogitatam ab haereticis novitatem amplexi eſtis?*

(237) Theophanes eam Saracenicam irruptionem anno Incarnationis ſecundum Alexandrinos DCXL. contigiſſe dicit: qui annus a Septembri anni 648. incipiens, in alterum Septembrem deſinit. Elmacinus in Hiſt. Saracenica eamdem in annum Hegirae XXVII. confert.

(238) Hujus *Alexandri Monachi hiſtoricam laudationem de pretioſae & vivificae Crucis inventione* primus Greiſerus Ingolſtadii an. 1600. Graece & Latine ediderat: quam tamen Combefiſius breviarium vocat longioris a ſe editae. Hic enim eam ex integro interpretatus inſeruit to. VI. Biblioth. concionat. pag. 561. Ad cujus calcem eam antiquiorem Heraclio facit, ex eo ſcil. quod Crucis in Perſidem abductae & inde Hieroſolyma reportatae nec vola neque veſtigium reperiatur. Ergo ſaltem dum de Cruce ſcribebat ille, nondum abducta Crux fuerat; etſi potuerit ſenex Heraclii regnum attingere. Nec quidquã hoc judicio ſanius cenſeo.

Poſtremo idem auctor in hoc Encomio non tantum additamentum Triſagio factum ſect. 35. *καινοτομίαν* [*novitatem*] vocat , uti ſupra expoſuimus ; verum etiam ita incautos quoſdam Petri Fullonis ſequaces ab ea inſania dehortatur, tamquam ſi quidquid in ea re novatum fuit, minime veteris memoriae res eſſet . Eo pertinet illa expoſtulatio: Καταλιπόντες, *Relinquentes in hac parte patrum orthodoxam doctrinam* , *inventam ab haereticis novitatem ſuſcepiſtis*: quae objurgatio magis in priores Fullonis ſectarios, quam in ſeros eorum poſteros [quando additamentum radicibus actis deſiit videri novitas] convenit .

Nunc ſi a Pagio quaeras, qua de cauſa hunc monachum vix XI. ſaeculo antiquiorem cenſeat ; non aliud reſpondebit, quam quia dumtaxat Mich. Glycas [qui ſub Joanne Comneno anno 1118. florebat] laudaſſe invenitur hujus Hiſtoriam *de pretioſae Crucis inventione* : quaſi ſi neceſſe ſit, omnium vel paullo obſcuriorum ſcriptorum mentionem reperiri ab antiquis factam .

Ex dictis aut VI. deſinente ſaeculo , aut ſummum ſub initia ſeptimi huic Barnabae encomio vacaſſe Alexander videtur . Nec ſeriora tempora illud ΤΙΣ [*quidam*] de quo initio diſputavimus, requirit . Nam ibi de Zenone adhuc privato loqui incipit,tunc quidem non alia re nobili , quam quia gener principis eſſet ; maxime quum de eo poſt centeſimum amplius annum loqui aggrediatur .

Ceterum cur non ante extrema ipſa VI. ſaeculi ſpatia ab Alexandro Barnabas ornatus iſto Encomio fuerit , unice me *οἰκουμενικοῦ* [*Oecumenici*] titulus , quem Patriarchae CPolitano tribuit , movet : qui titulus non niſi anno 588. ei decreto ſynodico aſſertus fuit: de quo videatur ſubjecta (239) adnotatio .

Hactenus de aetate . Sequitur futilitas, quam in eo Pagius ex Papebrochio inſectatur. Qui Bollandiſta ad III.Maii quum hujus Alexandri encomium *de inventione pretioſae & vivificae Crucis* ad manus habuiſſet ; tamen opere ſuo illud indignum ratus , inſerere noluit , adhaec taxans Combefiſium , quod , uti ſupra dictum fuit, ante Heracliana tempora illud ſcriptum putavit . Mitto graviores Papebrochii [240] cenſuras , ne lectorem detineam . Quem fatendum eſt , non idem

omni

[239] Alexander ſect. 35. v. 4. ait : *Quum Salaminius epiſcopus in Urbem regiam proficiſci,&* [*τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ*] *OECUMENICI patriarchae judicio ſiſti juberetur* &c. Ac nequis cauſetur , iſtud *οἰκουμενικῷ* a poſterioribus Graeculis additum fuiſſe , obſtat huic conſentiens locutio ad finem ſect. 34. ubi ſynodus CPolitana contra Petrum Cnaphea veluti *oecumenica* laudatur . *Et anathema in illum contorſerunt omnes* [*οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην*] *qui in oecumene* i. e. orbe terrarum *ſunt epiſcopi* . Atqui ea ſynodus (cui Acacius patriarcha praefuit) tantum ex CPolitani patriarchae dioeceſi coacta fuit . Hic autem CPolitani patriarchae faſtus ex levioribus initiis [quibus ſuperſedeo] ortum ducens, tandem anno 588. ſynodi CPolitanae ſub Joanne Jejunatore patriarcha decreto firmatus fuit . Etſi autem primo Pelagius, mox Gregorius M. pontifices ei arrogantiae obviam iverint ; tamen apud Graecos ea ſynodo poſteriores, etſi cetera orthodoxos, manſit, ut patriarcham ſuum *Oecumenici* appellatione donarent : quod illi tamen forſitan non malam in partem initio accipiebant , quia ſcil. Romanum imperium *οἰκουμένη occumene* vocabatur , cujus bona pars dioeceſin CPolitanam conſtituebat .

Quare etſi Alexandri Encomium Crucis potuerit antiquius eſſe , forſitan ab adhuc juvene contextum ; at Barnabae certe laudatio poſterior anno 588. eſſe debuit ; & in ejus ſaeculi exitum , aut ſequentis initium eſt omnino conferenda .

(240) Is ad III. Maii praefatus ſe antea voluiſſe *Encomium Alexandri monachi de inventione . . . Crucis* adtexere , ſect. 30. cauſam cur id poſtea non praeſtiterit, hanc aſſignat. *Verum ut orationem illam inſpexi propius , non modo cenſui eam Heraclianis temporibus* (quibus antiquiorem fecerat Combefiſius) *longo intervallo poſteriorem* (id vero tantum ſibi ſumens , ceterum probare ſuperſedet) *ſed omnino talem quae praeter ſubſtantiam ac pene verba narrationis ex Theophane* (ex Sozomeno melius dixiſſet , quocum pleraque communia habet: nam Theophanes Alexandro multo poſterior fuit)

vel

Digitized by Google

omni tempore de ſcriptoribus tuliſſe judicium, ſed pro argumento quod erat prae manibus, diverſis judicaſſe modis. Certe eidem illi Papebrochio hic ipſe monachus in Barnabae Encomio tantum non [241] ſummus eſt.

Sed nolim equidem pari ſtudio materiae abripi. Quid enim diſſimulo? Non multum hic quidem noſter judicio valuit, nec raro in paullo antiquioribus rebus a veritate aberravit. Tamen & a fide integra ſe lectori facile commendat, & talis viris ſummis Baronio[242]atque Valeſio viſus fuit, quem paſſim ducem ſequerentur, ille in Annalibus, hic in Diſſert. de Petro Fullone. Eidem Papebrochius ſumma omnia detulit, ut Adnot. 241. oſtendimus. Ne Tillemontius quidem in Barnaba Not. 3. quidquam in eum gravius protulit,quem & alibi pluries pro re nata ſequitur.Itaque etſi judicii amuſſim in eo haud raro requiras, at ſinceritatem nullo modo. Ex eo fit, ſicubi in praecedentium temporum hiſtoriam offendit, id ei juxta cum aliis plura in aevi, etiam ſui, narratione peccantibus eſſe largiendum. In hoc autem Barnabae elogio, nae is inſulanas narrationes majorem partem ſcriptas, alicubi forſitan per ora traditas, ſecutus eſt. Et quoties ei quidem cum Pſeudo-Joanne, quem minime norat, convenit, ea adoptari pro veriſimillimis poſſunt. Praecipue autem in inventionis ſacri corporis hiſtoria nihil eſt cur ſcriptori eorum temporum vicino fidem derogemus; praeſertim qui & Theodoro Lectori conſentientia ſcripſerit, & circa ſepulturae locum, & Evangelium cum Apoſtolo conditum[ut & alia complura] etiam perſonato Joanni Marco, quocum, utpote ſibi ignoto, conſpirare nullo modo potuit.

§. II. *In prooemii finem & in Caput primum.*

Alexander Pſeudo-Joannis Acta ignoravit. In Graecum Iſaiae locum antiquae lectiones. Joſeph *nomen Barnabae aſſeritur. De Levitarum ephemeriis. Apoſtolorum caenaculum in domo Joannis Marci.*

Ad finem prooemii h. e. ſect.8. ſe de Apo-

vel ſimili ſcriptore acceptam, nihil omnino habeat, quo non manifeſtetur turpis plurium notiſſimar. rerum ignorantia. Mox erroribus pluribus (in rebus tamen non ſui temporis ſed ante ducentos amplius annos geſtis) Alexandri numeratis, ſect.32. concludit: *Quibus conſideratis, encomium iſtud exiſtimavi hoc opere* (in quod tamen Bollandiſtae plurimas ſordes ſibi notas atque confeſſas inſerre numquam dubitarunt) *indignum eſſe: auctorem vero ſuſpicamur eſſe monachum Cryptae ferratae* (non: verum monaſterii Eccleſiae S. Barnabae in urbe Conſtantia, uti initio oſtendimus) *unde ſimiles quiſquiliae plures . . . ad Vaticanam bibliothecam pervenerunt.* Hactenus clariſſimus auctor ingenio indulſit ſuo.

(241) Papebrochius ad XI. Jun. in Comm. praevio num. 9. ſic poſuit: *Qui* (Alexander) *non adeo diu poſt inventionem corporis ſcribens in Cypro, certe quum adhuc recens eſſet haereſis a Petro Fullone ann. 474. ſuſcitata* &c. Deinde num. 11. *Eſt enim* (Alexandri laudatio) *graviter omnino ſcripta, & quoad poſteriorem partem* [de Apoſtoli inventione] *ex certa ſcientia, quoad primam autem ex recepto tunc apud Cyprios ſenſu* &c. Deinde paſſim in adnotatis ad hoc Encomium plus, quam equidem vellem, huic monacho tribuit. Haec Papebrochii poſteriora judicia ſi Pagius a me ſupra laudatus legiſſet, profecto aequiorem ſe huic Cyprio ſcriptori praebuiſſet.

Quamquam Papebrochius, quantum conjicio, Barnabae laudatorem ab encomiaſte Crucis alium fecit, eoque quanto plus aequo illi tribuit, tantum huic detraxit: in utroque nimius. Sed Pagius tamen pro uno auctore habuit, nec aliter eruditiſſimus quiſque: quod & res ipſa loquitur. Praeter nomen idem, par utrique monaſticum inſtitutum, par aevum, par ſtudium contexendi encomia, eaque hiſtorica: id quod titulus illius de Cruce [in quo vocatur *ἱστορικὸν ἐγκώμιον*] oſtendit. Certe utraque laudatio a prooemio ad longas rerum geſtarum narrationes, hinc vero tandem ad laudes & rhetorica pigmenta progreditur: ut facile duas ſorores agnoſcas, ab eodem parente prognatas.

(242) Baronius ad ann. 485. ſic de hoc opuſculo praedicat. *Hiſtoria quidem omni acceptione digniſſima, omnium aſſertione atque confeſſione recepta, ab egregio viro illius temporis Alexandro monacho orthodoxo ſcripta exſtat: quam ut egregium monumentum, & lucernam in caliginoſo loco lucentem . . . hic tibi opportune intexendam putavimus.*

Digitized by Google

Apoſtoli *vita & conſummatione* [ἐκ τῶν Στρωματέων, καὶ ἑτέρων ἀρχαίων συγγραμμάτων] *& ex Stromateo* [Clementis Alexandrini] *& ex aliis antiquis ſcriptis* depromptum narrationem proponit. Ex his vides, quibus ex fontibus hauſerit. At de Joanne [243] Marco ne verbum quidem, certe quod id ſcriptum tum in Cypro tum alibi tunc ignotum fuiſſet, in aliquo facile Syriae angulo latens, unde ſero tandem aevo poſteriore emerſit. Sane quidem ſi Alexander Acta Joannis Marci vidiſſet, numquam ex occaſione Inventionis feſtum Barnabae diei XI. Junii aſſignatum fuiſſe dixiſſet: de quo plenius nos cap. ult.

Sect. 9. in fine ex Iſaia ſic citat: Μακάριος ὁ ἔχων σπέρμα ἐν Σιὼν, καὶ οἰκίαν ἐν Ἱερουσαλήμ. *Beatus qui habet ſemen in Sion & domum in Jeruſalem*. Merito heic conqueritur Papebrochius, fruſtra ſe in Vulgata Latina id quaeſiviſſe. At in Graeca Prophetae interpretatione extremo cap. XXXI. ea leguntur: niſi quod pro οἰκίαν [*domum*] in omnibus legitur οἰκείους [*domeſticos*]. Verum Noſter in ſuo codice legebat ſine dubio οἰκίαν, ſicuti citat; id enim ſcopo ſcriptoris ſervit, oſtendentis affectaſſe Judaeos *domum* in civitate ſancta poſſidere, nimis craſſe illum Vatis locum accipientes. At Hebraice nec illud *Beatus* [quod & a Graecis ceteris interpretibus abfuiſſe Euſebius teſtatur] extat, & pro *Semen* eſt *Ignem*, pro *Domum* aut *Domeſticos* eſt *Clibanus*; ſicuti & Aquila, Symmachus, Theodotio reddiderunt. Hinc merito in Vulgata Hieronymi is locus ex Hebraeo ſic legitur: *Cujus ignis eſt in Sion, & caminus ejus in Jeruſalem*. Ex qua Hebraica lectione animadvertis in Alexandri codicibus non male ſcriptum fuiſſe οἰκίαν (*domum*) quod ab Hebraica ſententia propius aberrat.

Sect. 10. v. 3. Apoſtolus Ἰωσὴφ (*Joſeph*) primum fuiſſe vocatus a parentibus ſuis dicitur. Ac ne de menda ſuſpicio ſubeat, addit eum *Patriarchae* Joſepho cognominem feciſſe genitores: praeter plures, quos ſubjicit, *Joſephi* nominis ſignificatus. At nunc in vulgatis omnibus Graecis Actorum Lucae exemplaribus (unde cap. IV. v. 36. haec ſumpta fuere) non Ἰωσὴφ ſed Ἰωσῆς *Joſes* legitur. Sed tamen ſatis ſalvae res ſunt; quandoquidem etiamnum in Mſs. optimae notae Ἰωσὴφ *Joſeph* reperit Millius. Sic etiam habet Vulgata Latina: nec aliter in tranſlationibus Syriaca, Arabica, Coptica, & Epiphanio ſcribitur. Quocirca non eſt dubitandum, quin Vulgata Latina veram lectionem retinuerit, cum qua heic, ut & paſſim alibi, codex antiquiſſimus Cantabrigienſis conſonat, & noſter hic monachus.

Sect. XI. Barnabam Gamalielis diſcipulum Hieroſolymis fuiſſe dicit, Pauli condiſcipulum, & quotidie magnos in ea Schola progreſſus feciſſe; addens: ἀπομένοντι εἰς τὴν ἐννημερίαν (cor. ἐφημερίαν) τῶν Λευιτῶν ἐπέισχω διὰ τὸ ἐλλιπὲς τῆς ἡλικίας, ἔτι γὰρ ἔφηβος ἦν. *Nondum vero in Levitarum vices allectus fuerat ob aetatis defectum, quippe nondum exceſſerat ex ephebis*. Et Sacerdotum quidem ἐφημερίας (*vices* Latinus Lucae interpres vocat, quem in tranſlatione loci hujus ſecutus fui) ex initio Evangelii Lucae didiceramus: at pares Levitarum ephemerias hinc primum cognoſcimus. Legitima Levitarum aetas erat annorum XXV. ex Lev. VIII. 24. ante quam aetatem a miniſterio repellebantur.

Sect.

(243) Papebrochius Com. praev. num. 11. in fine laetatur quod inter eos, unde ſe hauſiſſe auctor profitetur, *Nec Periodi* [Joannis Marci] *fuerunt, quod mireris* [imo nihil mirandum, quum illae Alexandro laterent] *neque Recognitiones Clementis Rom.* [ſed ex his profeciſſe alicubi monachum non abnuerim, quippe jampridem notis, & ab ipſo Origene lectis].. *unde major* [inquit] *operi aeſtimatio accedit*. Verum ut ſaepe monuimus, ἀρχαίων συγγραμμάτων nomine Noſter inſulanas potiſſimum memorias ſcripto, uti fit, a ſimplicioribus viris conſignatas intellexiſſe videtur: quae quia ſatis notae Cypriis erant, nominatim eas deſignare, dum ad illas provocat, inſuper habuit.

Sect. 13. magnifice loquitur de caenaculo Joannis Marci, ubi Jeſus Paſcha celebraverit (de quo videſis Tillemontium in vita Jeſu-Chriſti Not. 27.) & cetera contigerint myſteria, quotieſcumque conveniſſe in caenaculum Apoſtolos Evangeliſtae narrant. Ibi & Eccleſiam Sion ceterarum matrem exaedificatam fuiſſe ad extremum narrat. Quae utinam antiquiorum teſtimonio niterentur. Niſi quod ab antiquioribus commentariis ſua hauſiſſe ſe monachus initio profitetur.

Sect. 14. Barnabas non tantum unus ex LXX. fuiſſe narratur (quod plures ex antiquis prodiderunt) ſed & eorum coryphaeus. Ibidem *Barnabae* cognomentum ei primum a Petro ex Divino afflatu impoſitum dicitur. Id porro nomen juxta cũ S.Luca Act. IV. 36. *Filium conſolationis* interpretatur. Recte. Nam licet *Bar-Nabas* Hebraice *filium prophetiae* ſignificet; at Syriaco ſermone (qui Apoſtolis vernaculus erat) *Filium conſolationis* notat, ut in loco Actorum dicemus. At aevo medio variae hujus nominis interpretationes cuſas video. Ms. Collectanea de S. Barnaba [quae cap.2.ex Neap. Monaſterio S. Joan. ad Carbonariam haud ſemel allegavi] a ſignificatibus nominis (quod ſaepe in aliis ibi fit) ordiuntur in hunc modum: *Barnabas interpretatur Filius-venientis, vel Filius-conſolationis, vel Filius-prophetans, aut Filius-occludens*. Quas omnes interpretationes pluribus mox Apoſtolo accommodat, pro captu ſcil. ſui temporis. Eaſdem quatuor ſignificationes in antiquis *Interpretationib. Nominum Hebr.* ad calcem antiquorum Biblior. reperio.

§. III. *Ad caput alterum.*

Barnabae Paulo ſe demittentis modeſtia. Inter utrumque divortii cauſae. Κρίσις *pro* Gebenna. *Alexander cum Pſeudo-Joanne componitur. Joannis-Marci, & Marci Evangeliſtae* ταυτότητα *ex Cypriorum traditione ortam.*

Ad finem ſect.XX.quod ait Barnabam, ceteroqui Paulo digniorem, ei ſemper priores partes tribuiſſe, id et cum Pſeudo-Joanne (vide ſup. cap. 2. §. 4. ad Graeca Pſeudo-Joannis ſect. 39.) & cum Chryſoſtomi pluribus locis, & cum aliis antiquis pulchre conſentit. Multus certe in eo Chryſoſtomus eſt: qui Hom. XIX. ad Acta notat Barnabam Paulo cedere (Act. XIII. 16.) etſi eſſet venerabilior. Et paſſim in eam ſententiam diſſerit.

Sect. 22. Joannis Marci infirmitas animi notatur, qui horrore periculorum, quibus ultro caput ſuum objectabant Apoſtoli, Hieroſolyma ad matrem ſuam redierit. Sed mox ſect. ſeq. idem poenitentia tactus rurſus ſe Barnabae adjungit, ne tum quidem tamen [μετὰ παῤῥησίας] *animo ſatis fidenti*. Haec ſi vera ſint; inde Lucae Actis lux affulgebit. Haec enim cauſa extitit (ut ſect. 24. pergit auctor) cur Paulus a Barnaba diverteret, qui Barnabas deinceps Marcum individuum comitem habuit.

Sect. 25. Tota Barnabae oris & corporis habitudo minutim deſcribitur, uti fit etiam in Actis S. Marci, quae ad XXV. Aprilis illuſtravimus. Quae non aliunde hic laudator, quam ab Apoſtoli antiquis imaginibus in inſula exſtantibus, aut ex antiquioribus S. Barnabae Actis, quae interciderunt, didiciſſe videtur. Et extitiſſe certe aliqua de Barnaba ſcripta ἐπιχώρια, omnis haec laudatio clamat, in qua tot circumſtantiae narrantur, quae non aliunde quam ab antiquioribus hiſtoriolis manare potuerunt.

Sect. 27. verſ. 6. *ἤδη ἡ κρίσις τέλος ἔχει ... κολάζουσα τοὺς ἁμαρτωλούς*. Quo loco Κρίσις [ad verbum *Judicium*] pro *Gehenna* ſumitur, ut alibi apud Graecos, & interdum etiam *Judicium* eodem ſignificatu apud Latinos Patres. De qua voce memini dixiſſe ad XIX. Maii in S. Patricio pag.396. & alibi. Itaque verba ſupra recitata ſic vertes: *Nec Gehenna finem habet ... puniens peccatores*. Id ex eo palam fit, quod mox v. 11. hanc eamdem κρίσιν vocat *γέενναν τὴν ἀθάνατον*, *gehennam immortalem*.

Ad finem ſect. 28. a Barnaba morituro Joannes Marcus Paulum convenire

venire jubetur. Hoc vero cum narratione Pſeudo-Joannis in fine non pugnat, ubi is Alexandriam navigaſſe ſcribitur. Nam ex Cypro Alexandriam trajectus facilior erat. At inde mox Paulum inquirere & adire potuit. Quem Epheſi conveniſſe narratur heic infra ſect. 30. v. 6.

Sect. 29. v. 5. & ſupra ſect. 26. v. 3. Judaei Barnabae interfectores ἀπὸ Συρίας fuiſſe dicuntur. Hoc illud eſt quod innuit Pſeudo-Joannes ſect. 46. in fine, ubi ingreſſus dicitur Apoſtolus in Synagogam vicinam Bybliae Synagogae. Nam & Byblus urbs in Phoenice Syriae erat. Ex quo datur intelligi, illam alteram Pſeudo-Joannis ſynagogam Bybliae vicinam, etiam Syram fuiſſe, & ejus contubernales fuiſſe illos, qui in Barnabam conjurarunt. Deinde quae de rogo & ſepultura ſcribuntur, ſatis eum Joanne-Marco conſentiunt, eo excepto, quod Pſeudo-Joannes corpus in favillam redactum dixerit. Quamquam & haec conciliari poſſe ad eum locum ex Latina translatione oſtendimus.

Sect. 30. v. 12. Dicitur Petrus duxiſſe ſecum Romam Marcum [h. e. Joannem Marcum] στρατοποιήσας αὐτόν; ſed Zinus recte legit παιδοποιήσας (*adoptans*) quia vertit, *Quia quodammodo ſibi filiũ genuerat.* At illud valde notandum eſt, quod ab hoc Marco ſcriptũ Evangelium, & Eccleſiam Alexandrinam fundatum dicit. Ex quo patet, non minus ab Alexandro, quam a Pſeudo-Joanne, Marcum Evangeliſtam cum Joanne-Marco Barnabae conſobrino fuiſſe confuſum. Cumque uterque Cyprius fuerit; ex eo diſcimus, eam opinionem Cypriis ſingularem fuiſſe. Et hanc quidem ſententiam Combefiſius in Auctario aliorũ plurium antiquorum conſenſione firmat. Idem & Graeci in ſuis libris liturgicis ſentiunt, quod ex cap. ſeq. intelliges. Sed eam tamen opinionem recte refellit Tillemontius in Marco Evangeliſta Not. 2. Quibus addere & hoc licebit, quod Joannes Marcus [uti cap. ſuperiore vidimus] Barnabam tumulavit. At qui potuiſſet, ſi quidem diverſus ab Evangeliſta non eſſet? Nam Evangeliſta [ut oſtendimus ad XXV. April.] anno Chriſti LXXV. martyrium ſubiit, anno ſolido ante Barnabam, qui anno LXXVI. martyr occubuit, uti cap. 6. demonſtrabitur.

§. IV. *In caput tertium & quartum. Quid θείας λήξεως. Vetus Zenonis nomen, ex quo huic monacho error obortus. Διαδέχομαι paſſivum. Ἀποστολικὸς Alexandro reſtituitur pro Ἀπόστολος, quod heic nihil eſt. Διακόν. Theopaſchitae ab Apollinariſtis orti. Interpolati Triſagii ſectatores, non omnes continuo haeretici. Alexandri in hiſtoriam offenſio. Σταυροφορία. Loco inquinatiſſimo ſuppetias itur. Πατρωσύνη*, paternitatis *titulus.*

Sequuntur tertium & quartum caput, quibus ubi ex memoria proxime praecedentis aetatis de rebus Petri Fullonis atque Zenonis quaedam delibavit, mox Inventionis Barnabae hiſtoriam luculenter exponit. Hanc potiſſimum hujus Encomii partem magni fecere Baronius, Valeſius in Diſſertat. de Petro Fullone, & κριτικώτατος Tillemontius [quem vide tum tom. 16. in Acacio CPolitano, tum in Leone & Zenone Auguſtis] qui ex hoc auctore ſua paſſim hauſerunt. Tantum Pagius hoc ſpreto ſcriptore alia omnia ſequitur: quem videbis ad ann. 474. Nec difficile eſſet Pagii difficultatibus obviam ire, ex iis praeſertim, quae paſſim ſupra §. 1. de hoc ſcriptore, ejuſque ſinceritate ediſſerta fuerunt. Sed nolo nimium de via divertere. Tantum igitur quaedam carptim in duo ſequentia capita pro captu noſtro adſpergemus.

Sect. 32. v. 3. Leo Imp. cum adjuncto τῆς θείας λήξεως nominatur. Quod interpres reddidit *ſanctae memoriae.* Sed rectius reddi poterat *beatae conditionis* aut *ſortis*, quaſi dicas *Beatitatem aſſecutus.* Quem eumdem initio ſect. 33. *terreſtre regnum cum immortali commutaſſe dicit.* Λῆξιν eo ſignificatu & Syneſius & alii uſurparunt, Chryſoſtomus autem ſexcentis locis. Ibidem ſequitur: *Huic* (Leoni) *gener erat* (Ζήνων τις) *Zeno QVIDAM genere Iſaurus.*

Digitized by Google

rus. Vide quae in iſtud QVIDAM ſup. §.1. adnotavimus. Sed praeter ibi animadverſa, adde hoc etiā, quod Zeno antequam Ariadnam Leonis filiam duceret, *Taraſicodiſa Ruſumbladeotae* filius [quae ſunt Iſaurica nomina] vocaretur; quem Leo data filia *Zenonem* transnominavit, teſte Candido Iſauro ſcriptore apud Photium pag. 174. Haec eo dixi, ut appareat illud τις (*quidam*) priori nomini fuiſſe ab hiſtorico, ex quo haec Alexander hauſit, accommodatum: quem ſcripſiſſe crediderim hoc ferme modo: *Huic gener erat* (Ταρασικοδίσσα τις, εἶτα δὲ Ζήνων μετονομασθεὶς) *Taraſicodiſa quidam, poſtea Zeno tranſnominatus*. Sed monachus compendio ſtudens, adempto priore nomine, tamen illud τις [*quidam*] incogitans retinuit. In fine dicitur Petrus Fullo ſe inſinuaſſe in amicitiam generi Imperatoris, qui tunc *patricius & comes excubitorum* eſſet. De dignitate Comitis excubitorum paſſim Byzantinae hiſtoriae ſcriptores loquuntur. Ab hac dignitate mox ad ducatum orientis promotus fuit, uti mox innuitur ſect. 33. v. 3. ubi Zeno profectus in Orientem dicitur, quamvis *Ducis Orientis* gradu [cujus ceteri hiſtorici meminerunt] non diſerte nominato.

Sect. 33. v. 12. *Niſi ſucceſſorem accipiat* [ubi Gr. eſt διαδεχθῇ, ad verbum *Excipiatur*] *epiſcopus civitatis hujus*. Haud alibi obvium eſt διαδέχομαι paſſivo ſignificatu. V. 19. *Gravia* (crimina) *contra Apoſtolicum* [h.e. patriarcham Antiochenum] *comminiſcens*. Graece quidem heic legitur κατὰ τοῦ ἀποστόλου, *contra Apoſtolum*: ſed ſcribendum eſt Ἀποστολικοῦ, *contra Apoſtolicum*. Epiſcopos olim *Apoſtolicos* fuiſſe vocatos, patet ex pluribus Latinorum locis, quae Suicerus in Theſ. quaeq. Cangius in Latino Gloſſario attulerunt. At eam locutionem etiam Graecis fuiſſe uſurpatam nunc primum ex hoc loco diſcimus.

Sect. 34. v. 4. Δεητικὸν eſt *ſupplicatio* [vulgo *Memoriale*] haud alibi obvia aevi ſequioris vox. Mox ex v. 10. intelligimus, ab Apollinariſtis Theopaſchianorum haereſim primum eſſe profectam. Idque veriſſimum eſt; nam ut ex Theodoreti dialogo qui Ἀπαθὴς [*Impaſſibilis*] inſcribitur, conſtat, tempore Apollinaris & Euſebii Emiſſeni is error ſpargi coepit. Imo & ipſum Apollinarem, *Vnigenitum Deum mortalem eſſe . . . atque in triduana illa corporis morte divinitatem ſimul cum corpore mortuam*, docuiſſe, auctor eſt Nanzianzenus Orat. 46. p. 722. Deinde eadem haereſis ab Eutychianis robur majus accepit, maxime ab hoc Petro Fullone: quem tamen male quidam Theopaſchitarum auctorem faciunt. Male: nam uti mox dicitur, non aliud Fullo novavit, quam quod in Apollinariſtarum gratiam, & ejus firmamentum erroris impium additamentum Triſagio affinxerit, atque [ut Hiſtoriae Miſcellae XXII. 16. locutione utar] *Trinitatem in Triſagio crucifixerit*. Errant autem qui hujus additamenti auctorem Anaſtaſium Imp. faciunt, Evagrii & Cedreni auctoritate male intellecta inducti. Nec enim aliud hi ſibi voluerunt, quam quod additionem illam [ceteroqui alibi excogitatam] CPolim primus induxerit Anaſtaſius malo ſuo. Cedrenus ipſe alibi Cnaphea iſtius adjectionis diſerte repertorem facit.

Ceterum non omnes additamenti Triſagio facti ſectatores prave ſenſiſſe, mox ex ſect. 35. docemur. Quae ſectio paraeneſim complectitur, qua incautos quoſdam, qui [ἁπλότητι λογισμοῦ, καὶ οὐ κακίᾳ γνώμης uti v. 3. legitur] *ſimplicitate magis quam ſua improbitate* ad eam adjectionem inducti fuerant, ab illa novitate dehortatur. Quos Alexander pluribus allocutus, ad extremum perorans dixit, *Extremae* [ἰδιωτείας h.e. ineruditae ſimplicitatis: quod vocabulum videtur hinc tranſtuliſſe, ut alia plura, Theophanes ad Leonis I. ann. 10.] *Extremae*, inquit, *inſcitiae rem futuram, ſi iſtius haeretici* novitatem admiſerint [κἂν μὴ φρονῶσι τὰ τοῦ αἱρετικοῦ] *etiamſi non eadem, quae haereticus ille, ſentiant*. Ex quo manifeſtum eſt, tum initio, tum etiam ſecutis temporibus additamentum illud non tantum

ab haereticis, ſed etiam a pluribus incautis catholicis fuiſſe uſurpatum, praecipue, uti reor, a monachis. Nam tota haec monachi Alexandri hortatio ad monachos, ni vehementer fallor, dirigitur; quos etiam v. 2. & v. antepen. *ἡμετέρους* [*noſtros*] vocat; eoſque longe alia *a ſanctis patribus noſtris* [quo elogio monachi ſanctitate illuſtres donari ſolebant] edoctos, arguit.

Sect. 36. v. 7. Fullonem a Zenone reſtitutum in cathedram Antiochenam narrat; cui conſentit Theophanes. Sed rectius ii, qui a Baſiliſco tyranno reſtitutum prodiderunt. Idque licebit, ſi lubet, inter hujus ſcriptoris *ἁμαρτήματα ἱστορικά* referre, poſt centeſimum amplius annum haec ſcribentis.

Sect. 40. quod de Evangelio Matthaei narratur, id totum in caput V. rejicimus; ubi & inſigne Syri ſcriptoris de eo Evangelio teſtimonium producemus, ac ſimul duo illuſtria Theodori Lectoris, & alterius cujuſdam & Cedreni loca, quibus tota inventionis S. Barnabae hiſtoria brevi perſtringitur.

Sect. 41. Anthemium epiſcopum proceſſiſſe narrat ad deſtinatum locum, ubi latebat Barnabae corpus, *μετὰ σταυροφανείας*: forſitan rectius *μετὰ σταυροφορίας*, *Cruce praelata*. Cujus praelatio in proceſſionibus jam tum IV. exeunte ſaeculo in more erat, ut ex vita S. Porphyrii Gazae epiſcopi ab Herveto translata conſtat.

Sect. 42. v. 7. & ſect. 43. poſt medium *ὑπόθεσις* eſt *controverſia*. Exempla ſimilia ex Conc. Calchedonenſi, & aliis affert Cangius in Gloſſario Gr. Verſu 4. ante finem, *οὐκ ἦν ἐν τόποις*: ſupplendum eſt *ἀμφιβολογίας*, aut tale aliquid. *Nullus relinquebatur diſceptandi locus*.

Sect. 43. v. 4. *μηδὲν, ἵνα ποιῶν τὰ ἀληθῆς ἀποκρύψαι*. Locus eſt corruptiſſimus. Quem *συνέχεια* [*contextus*] ſic reſtituendum monet: *μηδὲν ἐκ τούτων τῶν ἀληθῶν ἀποκρύψας*, *Nihil tale ex iis quae vera eſſent, ſibi ultra reticendum ratus*. Verſu ult. Imperator epiſcopum alloquens, *τῇ σῇ πατρότητι*, *Paternitati tuae* ait. Abeſt id vocabulum a Cangio; cujus loco in Appendice *Πατρότης* ex vita S. Euthymii affertur. Idem in Lat. Gloſſario *Paternitatis* vocabulum [& quidem diverſo ſenſu, nim. pro Abbatis officio] tantum ex Conc. Tullenſi ſaec. IX. citat. Tamen S. Laurentius diaconus Xyſtum Papam ſic compellans in antiquorum ſcriptis inducitur: *Quid ergo in me diſplicuit paternitati tuae?*

Sect. 45. v. 6. quid ſit templum *ἐμβόλοις ἔξωθεν κύκλῳ περιεσφιγμένον*, Zinus interpres aut ignoravit, aut in ſuo non legit, id totum certe praeteriit. *Ἔμβολοι* ſunt *porticus*, quibus S. Barnabae baſilicam exterius quaquaverſum fuiſſe ambitam, hic auctor prodit. De his *ἐμβόλοις* plurima paſſim apud ſexti & ſequentium ſaeculorum ſcriptores mentio eſt: nam prior Graecia hoc ſignificatu eam vocem uſurpaſſe non reperitur. Porro haec & ſequens ſectio pulchram ejus Eccleſiae cum adjacentibus aedificiis deſcriptionem continet, haud alibi obviam.

C A P. IV.

De Actis Latinis Mombritianis & Graecorum libris.

Latina quaedam S. Barnabae Acta jam pridem ediderat Boninus Mombritius. Eadem poſtmodum non tantum ex Mombritio, ſed & ex antiquo membranaceo codice recudit Papebrochius ad XI. Junii; qui in adnotatis ſuum illum codicem *ante annos ſeptingentos* (h. e., comparata ſcil. hujus Bollandiſtae ſcribentis aetate, decimo ſaeculo) exaratum notat. Nec equidem multo antiquiora X. ſaeculo ea Acta exiſtimaverim. Etenim Graecum Pſeudo-Joannis commentarium IX. aut ſummum VIII. ſaeculo in Occidentem allatum, ſimulque Latine redditum, ſuperiore cap. §. 2. oſtendimus. Quare quum Mombritianae hiſtoriae pars poſterior tota ex illo Pſeudo-Joanne conflata fuerit (fatente id ſcil. ipſo auctore ſect. 2. v. 7. ubi ex S. Luca & Joanne Marco ſe ſuum ſcriptū conſarcinaſſe profitetur, ut & rurſus infra initio illius partis alterius ex Joanne Marco hauſtae) neceſſe eſt, aegre

ante

Digitized by Google

ante IX. ſaeculum id praeſtare Mombritianum ſcriptorem potuiſſe.

Quocumque autem tempore id contigit; certe auctor Mombritianus, ſi vera dicit, non Latinam Pſeudo-Joannis tranſlationem apud nos veriſimillime factam (quam ſupra cap. 2. §. 2. dedimus) ob oculos habuit, ſed Graecum ipſum textum, ex quo interpretando ſuam alteram partem contexuit. Id certe innuit, ubi ad alteram partem tranſit iis verbis, quae Papebrochius affert in Comm. praev. num. 7. *Quo autem ordine ad martyrii coronam pervenerit* (Barnabas) *ex GRAECO eloquio Joannis exadelphi ejus TRANSFERENTES, ſenſum magis quam verba ſequentes, fideliter declaramus. Joannes igitur qui & Marcus* &c. Equidem quum Mombritio, in Italia longe rariſſimo, careat, nec iſtam partem alteram ex Joanne hauſtam Papebrochius recuderit, nihil de ea judicare valeo. Tamen quia Ordericus Vitalis diverſas aliquot ab ea tranſlatione quam ſupra dedimus locutiones uſurpat; id arguit Ordericum profeciſſe ex ſcripto Mombritiano, cui ab auctore ſuo diverſa altera Joannis tranſlatio intexta fuerat.

Ergo tota haec Mombritiana hiſtoria hoc filo contexitur, ut pars prior S. Lucam ducem ſequatur; mox (interpoſitis tamen quibuſdam de Romana ac de Mediolanenſi Barnabae praedicatione) pars poſterior ex Joannis Marci apocrypho ſcripto (quod tamen ipſe auctor pro *Actibus authenticis*, uti loquitur, habuit) depromat.

Ad Graecorum vero libros quod attinet; tum in Menaeis tum etiam Baſilii Menologio die XI. Junii poſt S. Bartholomaei elogium (quem junctim cum Barnaba colunt) ſequitur hoc alterum de Barnaba, quod eiſdem plane verbis tum in laudato Menologio, tum in Menaeis decurrit. Sed praeſtabit ex Menologio deſcribere. A titulo ordiar. Ἆθλοι &c. *Certamen SS. Apoſtolorum Bartholomaei & Barnabae*. Mox amborum elogia ſubjiciuntur. *Ex his S. Bartholomaeus* &c. . . . *Barnabas autem, qui &* (244) *Joſeph in Apoſtolorum Actibus inſcribitur, unus ex* (245) *Septuaginta exſiſtens, Pauli comes ordinatur. Ejus nomen Filius conſolationis redditur. Ex tribu Levi ortus, & in inſula Cypro natus & educatus, primus Hieroſolymis, Romae, et Alexandriae Chriſti Evangelium praedicavit. In Cyprum porro profectus, a Judaeis ſimul & Graecis lapidatur igníque traditur. Quem Marcus*(*) *Apoſtolus et Evangeliſta ſublatum in ſpecu repoſuit. Deinde Epheſum ad Paulum trajiciens eum de Barnabae conſummatione certiorem fecit. Flevit autem eum Marcus ad multum temporis. Hic ſimul cum* (246) *Matthaei Evangelio a ſe deſcripto ſepultus dicitur, quod et poſtea cum Apoſtolico corpore inventum fuit: unde et fideles privilegium* (247) *acceperunt, ne cui aliorum epiſcoporum haec inſula ſubjiciatur, ſed a ſuo ipſorum epiſcopo ordinetur.* Hactenus ex Graecorum libris eo libentius deprompſi, quod ea Bollandiani praeterierint. Quae quidem aliunde prorſus, quam ex Pſeudo-Joanne hauſta videntur. Ex qui-

(244) Recte in Menologio Ἰωσήφ; at in Menaeis Ἰωσῆς. Vide de vera hujus nominis lectione ſup. ad Alexandri ſect. 10.

(245) Non tantum unus ex LXX, ſed eorum *vertex*, uti quodam Menaeorum loco dicitur, *τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν γενόμενος κορυφή*.

(*) De eo quod Graeci Joannem Marcum eumdem atque Evangeliſtam faciunt, vide dicta cap. ſuperiore ad finem §. 3.

(246) Quum Menaeorum elogium eiſdem plane a ſummo ad imum verbis Menologii Baſiliani conſtet; tamen heic pro *Matthaei* nobis Evangelium *Marci* obtruditur; *ἅμα τῷ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντι κατὰ Μάρκον εὐαγγελίῳ*. Id ex eo ſcil. fluxit, quod quum Jo: Marcus, idem in hoc elogio ac Marcus Evangeliſta (de quo vide dicta cap. 3.) credatur; veriſimilius viſum fuit cum Barnaba ipſius Marci (qui Barnabam cum Evangelio inhumavit) quam Matthaei ſcripta recondi. Id vero, ſiquid aliud, Graecorum inſcitiam oſtendit; apud quos diu poſt Zenonem in Aede Palatii illud Matthaei exemplar aſſervatum & difficultatibus obortis (uti cap. ſeq. exponetur) conſultum fuit.

(247) Gr. *προνόμιον*.

quibus poteſt intelligi, Graecorum officiorum concinnatoribus incognitas fuiſſe Barnabae Περιόδους & paſſionem nunc ſub Joannis Marci nomine ambulantes; ex quibus Graeculorum ingenium mirifice profeciſſet, ſi quidem in eorum manus incidiſſent.

C A P. V.

De Evangelio S. Matthaei in Barnabae tumba reperto.

Praeter ea quae in anteceſſum de hoc Matthaei Evangelio delibavimus cap. 2. §. 4. in adnotatis ad Pſeudo-Joannis ſect. 41. & 48. alia quaedam heic dabimus. Nam principio inquiremus in Sigeberti locum; quem etiam ex antiquis ſcriptoribus caſtigabimus. Deinde obiter quibuſdam in Pſeudo-Joannem & Alexandrum animadverſis, Theodori Lectoris, alterius cujuſdam & Cedreni loca, ac poſtremo pulcherrimum Severi Antiocheni teſtimonium producemus.

A Sigeberto incipiam, cujus locum ex Chronico ad ann. 489. huc integrum afferam. *Barnabas Apoſtolus, qui apud Salaminam Cypri a Barjeu mago & a Judaeis pro Chriſto igne crematus eſt, corpus ſuum, quod a Joanne Marco conſobrino ſuo in crypta occultatum adhuc latebat, revelatione ſua inveniri fecit: cum quo etiam Evangelium Matthaei, ipſius Matthaei manibus hebraice ſcriptum, quod erat ſimul reconditum, invenitur. Quod Evangelium ipſe Barnabas ex doctrina Apoſtolorum ſecum ſemper ferre ſolebat; & ubicumque inveniebat infirmos, ponebat illud ſuper illos; & tam fide Barnabae, quam merito Matthaei omnes ſanabantur.* Vbi pleraque omnia Sigebertus ex Joanne Marco & aliis antiquis hauſit. At illa duo (1. quod id Evangelium *Hebraice* ſcriptum fuerit, 2. quod *Ipſius Matthaei manibus*) unde didicerit, non reperio. Alexander quidem Evangelium Matthaei cum Barnaba repertum Ἰδιόχειρον h. e. *propria manu ſcriptum* dixit, ſed Matthaei an Barnabae manu, non expoſuit. Quocirca id potuit Sigeberto, aut aliis unde is hauſit, imponere. At vero Theodorus Lector (cujus utpote antiquioris potior eſt auctoritas) ipſius Barnabae manu exaratum diſerte narravit his verbis, τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, ἰδιόγραφον τοῦ Βαρνάβα, h. e. *Matthaei Evangelium, ipſius Barnabae manu deſcriptum*. Integrum Theodori locum infra recitabimus; ſicuti & Cedreni qui multo clarius hoc ipſum ſignificat.

Sed illud longe gravius quod Hebraice ſcriptum dixit. Quod quidem ex eo imbibit Gemblacenſis hic monachus, quod illud Matthaei ipſius manu ſcriptum ſibi antea perſuaſerat: ex quo conſequens fuit, non Graece ſed Hebraice ſcriptum fuiſſe: nam Hebraico ſermone a Matthaeo compoſitum Evangelium fuerat.

Atqui certum eſt, Evangelium cum Barnaba repertum Graece ſcriptum fuiſſe. Nam poſtquam a Zenone in Palatii Auguſtalis aedem translatum fuit, ex eo quotannis Fer. V. Paſchae in ſollemni liturgia legebatur Evangelium; nec niſi Graece id fieri potuit.

Atque heic levi brachio refricandum arbitror, quod ſupra ad Pſeudo-Joannem & Alexandrum de eadem hac re notabamus. Joannes Barnabam a Matthaeo λαβεῖν (*accepiſſe*) Evangelium ſcripſit, Alexander autem ἐκλαβεῖν h. e. *excepiſſe*, aut potius ſimpliciter *accepiſſe*, quia ἐκλαμβάνω paſſim idem quod λαμβάνω. Verum age, a Matthaeo *exceperit* h. e. (uti Tillemontius conjicit) dictante Evangeliſta deſcripſerit. Eſto inquam. At quocumque id modo accipiatur, certe Graecum nō Hebraicum ſeu Syriacum Evangelium a Matthaeo Barnabam accepiſſe, inventio Barnabae cum Graeco Evangelio arguit. Quorſum haec? Nempe quia ſuſpicor, Matthaeum, etſi principio Evangelium Hebraice in uſum Judaeorum χριστιανιζόντων conſcripſerit, eumdem poſtmodum illud ipſum in Graecum transfudiſſe in eorum Apoſtolorum uſum, qui gentilibus Evangelium annuntiaturi eſſent, quorum praecipui Barnabas hic atque Paulus fuerunt. Hinc Paulus in Latino Pſeudo-Joanne media ſectione 3. conqueritur, ſibi *praedicationis libros* ab Joanne Marco non fuiſſe

fuiſſe perlatos : quo loco *τὰ τοῦ κηρύγματος βιβλία praedicationis libros* non aliud eſſe quam Matthaei Evangelium Graece redditum, ibi enotavimus.

Jam vero ad eamdem Pſeudo-Joannis ſectionem 41. animadvertimus, Barnabam aegrotos impoſito Matthaei Evangelio percuraſſe. Ficulneo haec fundamento niti, clamabis. At ſaltem ea apud Cyprios fama pervagabatur, quo tempore iſta de S. Apoſtolo a Cyprio Joanne iſto conſcripta fuerunt.

Age vero cetera perſequamur. Hoc Evangelium ſupra pectus Barnabae repertum fuiſſe tum Alexander ſect. 41. memorat, tum etiam Theodorus Lector, & alius quidam apud Suidam. Ac Theodori & Suidae loca in medium huc afferre operae pretium fuerit, ex quibus tum Alexandri hiſtoria Inventionis confirmatur, tum alia quaedam praeterea diſcuntur. Theodorus igitur ſcriptor rei geſtae *σύγχρονος* initio lib. 2. Excerptorum haec habet Valeſio interprete : *Barnabae Apoſtoli reliquiae in Cypro ſub arbore* (248) *ſiliqua repertae ſunt, ſuper cujus pectore erat Evangelium Matthaei, ipſius Barnabae manu deſcriptum. Qua de cauſa Cyprii obtinuerunt* (*αὐτοκέφαλον εἶναι τὴν κατ' αὐτὴν μητρόπολιν*) *ut metropolis ipſorum libera eſſet ac ſui juris, nec Antiochenae ſedi AMPLIVS* (249) *ſubjaceret. Id Evangelium Zeno depoſuit in palatio in aede S.* (250) *Stephani.*

Suidas autem in *θύϊνα* hunc locum neſcio (251) cujus auctoris affert. *Sub Zenone imperatore inventae ſunt in Cypro reliquiae Barnabae Apoſtoli, qui Pauli itinerum comes exſtitit. In Barnabae vero pectore Matthaei Evangelium repoſitum erat, habens ſolia* (252) *thyina.*

Sed ne Cedreni quidem teſtimonium heic deſiderari volui. *Hoc tempore ſancti Apoſtoli Barnabae* (253) *reliquiae repertae ſunt in Cypro ſub arbore* (Gr. eſt *κερασίαν* : ſed id arboris genus in Geoponicis per I ſcribitur *ἡ κερασία*) *ceraſo, habens in pectore S. Matthaei Evangelium* (*ἰδιόγραφον ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα*) *propria Barnabae manu deſcriptum ... Quod Evangelium Zeno repoſuit in Palatio in aede ſancti Stephani in Daphne.*

Poſtremo de eodem negotio tum Inventionis, tum etiam Evangelii Matthaei

exſtat

(248) Arborem iſtam *κερατωνίαν* [h. e. *ſiliquaſtrum*, uti H. Steph. in Theſ. eam vocem interpretatur] tum Theodorus, tum etiam Alexander vocant. Sed tamen Cedrenus unius conſonae diſcrimine *κερασέαν* nuncupat, quod *ceraſum* vertunt.

(249) Ita quidem hunc locum magnus Valeſius reddidit : at minus accurate. Nec enim illud AMPLIVS in Graeco Theodori textu reperitur [in quo tantum ſcribitur : *καὶ μὴ τελεῖν ὑπὸ Ἀντιόχειαν, nec Antiochiae ſubjiceretur*] & contra hiſtoriam eſt. Jam enim antea in Epheſina Synodo agitata haec cauſa fuerat, & pro Cypriorum libertate pronuntiata ſententia. Poſtremo quum exeunte V. ſaeculo iterum ea de re litem Archiepiſcopo Salaminio Petrus ille Cnapheus intentaſſet ; tum etiam in gratiam inventi Apoſtoli Barnabae *αὐτοκεφαλία* Salaminio praeſuli aſſerta fuit.

(250) In Theodoro nunc quidem legitur *ἐν ἄλλῳ Στεφάνῳ, in alio Stephano*. Sed jam pridem in ora ſui codicis *ἁγίῳ* [*Sancto*] Savilius & Chriſtophorſonus correxerant, idque Valeſius approbavit. Quid quod a Cedreno id diſertim affirmatur? *Iſtud*, inquit, *Evange-*

lium Zeno repoſuit in palatio [*ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Στεφάνου*] *in aede ſancti Stephani in Daphne*. Nam *Daphnen* eam palatii partem, in qua eccleſia Imperatoris erat, Byzantini ſcriptores vocant. De hac S. Stephani Baſilica vide Cangium in ſua CPoli.

(251) Valeſius ad recitatum Theodori fragmentum, Suidae locum ex Theodoro ſumptum putavit. *Hic*, inquit, *Theodori locus exſtat apud Suidam aliquot vocibus auctior in θύϊνα.* Quaſi vero nemo alius praeter Theodorum hujus rei meminiſſet. Quid plura? Quid inter utrumque locum interſit, nemo non videt.

(252) Tantumdem eſt quod *citrina*, ſi viris eruditis credimus.

(253) Papebrochius in Com. praev. n. 10. laudat Xylandrum, quod hoc loco *λείψανον non ſolum* (inquit) *Reliquias, ſed Cadaver multo melius verterit*. Putavit enim Jeſuita optimus *Reliquias* de parte corporis, non de toto uſurpari. At quantum eſt Latii veteris *Reliquias* de toto accipiebat. Nec *Cadaveris* voce conſuevere Chriſtiani uti, quoties de ſanctorum pignoribus agebatur.

Digitized by Google

exſtat pulcherrimum Severi (254) patriarchae Antiocheni Monophyſitae teſtimonium a Petro Antiocheno relatum libro adverſus Damianum, quod nobis Illuſtriſſ. Joſephi Aſſemani Canonici Vaticani, & Vaticanae Bibliothecae praefecti induſtria ex opimis Orientis ſpoliis, quae ex non una peregrinatione redux, in Bibliothecam Vaticanam invexerat, ad ſpecimen excerpſit: quod totum niſi eiſdem viri amiciſſimi verbis huc afferam, in publica commoda peccem.

Ex clariſſ. Aſſemani Biblioth. Orient. tom. 2. cap. IX. pag. 81.

„ Prae ceteris obſervatu dignum eſt
„ fragmentum quod Petrus [255] in cod.
„ 15.fol.118. profert ex epiſtola 27. lib.9.
„ quam Severus poſt exſilium ad Tho-
„ mam Germaniciae epiſcopum ſcripſit:
„ ubi inſignem habet locum de Evange-
„ lio Matthaei cum corpore S. Barnabae
„ Apoſt. in Cypro reperto. Verba Severi
„ accipe [256] *Quod autem latus Domini*
„ *ac Dei noſtri Jeſu Chriſti poſtquam Spiri-*
„ *tum tradidis a milite lancea percuſſum ſit;*
„ *& ex eo ſanguis & aqua mirabiliter ef-*
„ *fluxerint, divinus Evangeliſta Joannes*
„ *ſcribit: cujus quidem facti nemo alius me-*
„ *minit. Nonnulli, vero Matthaei Evan-*
„ *gelio vim palam inſerentes, id ibi obtru-*
„ *ſere, quod contra Evangeliſtae mentem eſt:*
„ *ut ſcil. oſtenderent, Chriſti adhuc viventis*
„ [257] *latus a milite lancea prius percuſ-*
„ *ſum fuiſſe, quam is ſpiritum tradidiſſet.*
„ *Haec res ſummo ſtudio diſcuſſa eſt, quum*
„ *mea tenuitas in Vrbe Regia* [258] *eſſet,*
„ *Macedonii ejuſd. urbis quondam Archiep.*
„ *cauſa. Producto igitur in medium Mat-*
„ *thaei Evangelio, quod magnifice* [259]
„ *deſcriptum erat, & in Regia Aede ſum-*
„ *ma cum veneratione ſervabatur, quodque*
„ *imperante clarae memoriae Zenone in urbe*
„ *Cypri inſulae una cum S. Barnaba Pauli*
„ *in luſtrandis regionibus & in divinae*
„ *praedicationis muniis obeundis ſocio, re-*
„ *pertum fuiſſe ferebant, eoque aperto depre-*
„ *henſum eſt, hujuſmodi hiſtoriae militis &*
„ *lanceae additamentum in ipſo haudqua-*
„ *quam exſtare.* Subjungit antiquorum ex-
„ poſitorum neminem hujuſce rei memi-
„ niſſe praeter Chryſoſtomum & Cyril-
„ lum Alex. quorum in commentaria id
„ additamentum obrepſit. Et quidem
„ Chryſoſtomus Hom. 89. in Matth. di-
„ ſertam illius facti mentionem facit, in-
„ quiens: *Alius autem accedens lancea la-*
„ *tus ejus aperuit* (260) &c. perinde quaſi
„ ea verba in Matthaei Evangelio exſta-
„ rent, ut merito in editione Pariſienſi
„ 1558. tom. 2. p. 558. ad marginem ſic
„ adnotatum ſit: *Haec ſuo loco poſita eſſe*
„ *non videntur, quae habentur Jo: XIX.* (261)
„ In Graecis vero Evangeliorum (262)
„ codicibus, quod hactenus obſervavi, ni-

, hil

(254) Aequalis ſcriptoris, uti infra dicetur in Adnot. 263.

(255) Fuit Patriarcha Antiochenus ab ſupraſcripto Severo tertius, in locum Pauli anno 578. ordinatus.

(256) Cl. Aſſemanus Petri locum Syriace & Latine dedit. Nos ejus interpretatione contenti erimus.

(257) Re enim vera id addebant in fine verſ. 49. ante mentionem mortis; uti mox videbimus. Tamen Chryſoſtomus loco qui infra ab Aſſemano laudatur, etſi in Matthaeo ea verba legeret, tamen e mortui Chriſti latere ſanguinem cum aqua prodiiſſe agnoſcit, haud dubie πρόληψιν [*anticipationem*] in Evangeliſta agnoſcens.

(258) Quo ſe contulit, quum circ. ann. 519. patriarchatu exutus eſſet.

(259) Quippe habens *folia thyina*, uti ſupra didicimus. Nec materiae tanti pretii impar debuit eſſe ſcribentis induſtria. Vtut eſt: ſi iſtud *magnifice ſcriptum* ad characteres eſt referendum (etſi poſſit ad omnia ſimul pertinere) ex eo Barnabam καλλιγράφον fuiſſe, intelligimus.

(260) In Chryſoſtomo edito *ἤνοιξεν aperuit*: in paucis tantum S. Doctoris Mss. *ἔνυξεν, pupugit*, ut in Joanne.

(261) Atqui in omnibus Chryſoſtomi codicibus ex aequo ea verba leguntur ſimul cum Chryſoſtomi animadverſione.

(262) Millius tamen ad Matt. XXVII. 49. tum verſionem Aethiopicam laudat, tum etiam plures Graecos codices, in quibus ad finem v. 49. inſinduntur haec verba, Ἄλλος δὲ λαβὼν λόγχην ἔνυξεν αὐτοῦ τὴν πλευράν, καὶ ἐξῆλ-

, hil tale apud Matthaeum legitur, ſed
, in Joannis dumtaxat Evangelio ea hi-
, ſtoria habetur. Quare dicendum eſt,
, Chryſoſtomum & Cyrillum in depra-
, vatum codicem incidiſſe, in quo ea
, verba ex Joanne in Matthaeum ama-
, nuenſis vitio tranſlata ſunt, ut Severus
, probat, tum ex collatione facta ad prae-
, ſtantiſſimum illum codicem Barnabae
, manu deſcriptum, tum ex Patrum com-
, mentariis, qui in Matthaei Evangelio
, nullam ejus rei mentionem fecere, tum
, denique ex Canone Euſebii Pamphili,
, qui eam hiſtoriam tamquam ſingulare
, Joannis caput deſignat. Quod vero Se-
, verus de corporis S. Barnabae & Evan-
, gelii ab eo deſcripti inventione narrat,
, hiſtoriam Alexandri monachi a Surio
, ad diem XI. Junii relatam mirifice con-
, firmat. Severus [263] enim Zenonis
, temporibus vivebat, quibus id factum
, contigit; cujus proinde teſtimonium
, tanti ponderis hac in re debet eſſe, ut
, nullus de veritate hujus hiſtoriae ambi-
, gendi locus relinquatur; praeſertim
, quum aequalis Severo ſcriptor Theodo-
, rus Anagnoſtes eamdem narrationem
, tradat lib. 2. Hiſt. Eccleſ. non longe ab
, initio. Vide Eminentiſſ. Baronium ad
, ann. 485. ubi Nicephori oſcitantiam
, notat, qui eam hiſtoriam ad Anaſtaſii
, Imp. tempora perperam refert., Hacte-
nus eruditiſſimus auctor.

Quandoquidem autem eo loci ſumus, reputent ſecum quam ſolide Bailletus totam hanc Inventionis S. Barnabae hiſtoriam ad pia quaedam Anthemii Salaminiorum Archiepiſcopi [264] artificia conferri poſſe, neſcio quam ſuſpicionem injecerit. Factum nollem. Nam ut in praeſens ſpretae in hoc auctoritatis aequalium hiſtoricorum querelam omittam (cui auctoritati ſi nondũ damus manus, ecquid deinceps in teſtatiſſimis hiſtoriis tutum erit?) ut haec inquã omittam: eſtne credibile patriarchis Antiochenis, quorũ ejus facti veritatem convellere maxime intererat [quippe per eã occaſionem hi cauſa ceciderunt, dum Cypri metropoli αὐτοκεφαλία denuo aſſerta fuit] nihil de techna ſubolniſſe? Anne poterat tanta res remotis arbitris geri? aut ſiqua forte pia fallacia interveniſſet, diu latere? Poſtremo Anthemii epiſcopi mores ab omni aſtu alieniſſimi erant, uſque adeo ab audaci quovis facinore abhorrentes, ut ejus nimius potius timor atque ingenitus quidam torpor ab Alexandro notetur, non ſine commendatione [ἀνεπιλήπτου βίου] *intemeratae vitae*. Quae deſcriptio [quam ſect. 38. reperies] quidvis potius quam fallax & ſubdolum ingenium arguit. Nullam Severus ipſe [ex quo teſtimonium deſcripſimus] qui patriarcha Antiochenus fuit, nec quiſquam alius ejus deceſſorum in Inventionis veritatem controverſiam movit.

ἐξῆλθεν ὕδωρ καὶ αἷμα. Abſurde (ſubjicit Millius) *cum haec Chriſto non vivo ſed mortuo acciderint.* Atqui Chryſoſtomus hoc totum ad prolepſin retulit, uti dictum eſt in Adnot. 257.

(263) Severus, de quo tamdiu loquimur, diu antea monachus Gazae in monaſterio Theodori fuit: ex quo an. 513. in ſedem Antiochenam, pulſo Flaviano, invaſit. Ex ea poſt ſexennium deturbatus, aliquamdiu CPoli commoratus, poſtremo exul Alexandriae ad finem uſque vitae (h. e. ad annum uſque 539. ut ex Syris ſcriptoribus oſtendit laudatus toties Aſſemanus) ſubſtitit. Hic ille Severus eſt, qui Acephalorum pater vocari ſolet.

(264) Bailletus in S. Barnaba num. VI. *La garantie d'un fait ſi remarquable* (Inventionis ſcil. S. Barnabae) *depend un peu de l'opinion que l'on pouvoit avoir de la ſincerité de l'eveque Anthême, ou de la bonne foi du moine Alexandre, qui a fait un grand detail de cette merveille . . . Anthême nous eſt repreſenté comme un homme qui avoit plus de pieté que de ſcavoir & d'eloquence, & qui ſe trouvoit fort embaraſſé pour ſe defendre contre Pierre le Foulon . . . Dans une conjoncture ſi preſſante il auroit été peut-etre à craindre que ſa pieté un peu trop ingenieuſe ne lui eut ſuggeré, au defaut des moyens ordinaires, quelque pieux artifice dont on ſcait que le genie des Graics n'avoit point d'averſion.* Mox ubi Theodori Lectoris aequalis ſcriptoris ſibi auctoritatem oppoſuiſſet, ſubjicit: *Mais on ſcait que ni Theodore ni Alexandre n'etoient gueres en etat de garantir la bonne foi de l'eveque Anthême.* Haec (nequid gravius dicam) cui bono, haud ſatis perſpicio.

vit. Quod adverſariorum Anthemii ſilentium plane clamat, eam Inventionem re vera non ἐν παραβύστῳ, ſed luce media eveniſſe, nec remotis arbitris, ſed in propatulo, praeſente clero atque populo. De qua facti evidentia in hunc modum Alexander monachus ſcripſit ſect. 41. *Coegit* [Anthemius] *omnem clerum, omnemque Chriſti amantiſſimum populum, & cum multo apparatu ſub Crucis vexillo ad indicatum ſibi locum proceſſit. Sub haec oratione facta, locum effodi juſſit. Porro ubi paullulum effodiſſent, ſpeluncam lapidibus obſtructam invenerunt: quos amoliti arcam invenerunt: eaque detecta, ſancti & glorioſi Apoſtoli Barnabae pretioſas Reliquias invenerunt ... & Evangelium in ejus pectore repoſitum.* Haec pius monaſterii S. Barnabae monachus poſt centeſimum a re geſta annum, ab ſuo hegumeno juſſus, ſcribebat; cujus ſtylus ſtrophas nullas, nullam fallaciam redolet, quinimo totus eſt ad pietatem ingerendam compoſitus, ab aequalibus vero ſupra productis teſtibus nulla in re diſſentiens.

C A P. VI.

De die & anno certaminis Apoſtoli Barnabae.

§. I. *De die Depoſitionis, feſtique antiquitate.*

Pſeudo-Joannes Marcus ad finem ſect. 13. [in Bolland. 48.] ubi dixiſſet, ſe raptim Apoſtoli corpus in ſpecu cum Evangelio condidiſſe; tempus depoſitionis ejus minutim his verbis notat: ἦν δ' ὥρα τετάρτη τῆς νυκτός, δευτέρα σαββάτου, μηνὶ Παϋνὶ κατ' Αἰγυπτίους ἑπτακαιδεκάτη, τῆς δὲ γενεᾶς ἔτου (cor. ἔτος) ιβ', κατὰ δὲ Ῥωμαίους μηνὶ Ἰουνίῳ ια'. *Erat autem hora quarta noctis, ſecunda Sabbati, menſis Payni ſecundum Aegyptios dies ſeptimus decimus, Generationis anno duodecimo, ſecundum Romanos autem menſis Junii dies undecimus.* Hi ſunt temporis characteres, quibus hic auctor depoſitionis tempus accurate deſignat. Ex quibus ad diem quod attinet, ſatis nunc ſit intellexiſſe, eam in XI. Junii incidiſſe, cum quo ſine controverſia dies XVII. Payni concurrit; quia Junii Kalendae in Payni diem VII. perpetuo incurrunt. Quae quum ita ſe habeant; erravit haud dubie Alexander, innuens, non niſi poſt Reliquias inventas, eaſque in S. Barnabae baſilica repoſitas Apoſtoli feſtum fuiſſe inſtitutum & diei XI. Junii affixum. Hanc enim ſententiam legenti ingerunt ejus verba ſect. 46. Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς ἐνδόξου μνήμης τοῦ ... Βαρνάβα ΕΔΙΚΑΙΩΣΑΝ γίνεσθαι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν, κατὰ μὲν Ῥωμαίους τῇ πρὸ τριῶν εἰδῶν Ἰουνίων, κατὰ δὲ &c. *Diem vero glorioſae memoriae ... Barnabae DECREVERVNT quotannis celebrari III. Idus Junias ſecundum Romanos, ſecundum vero* (265) ...

Ex his vides, I. quum Pſeudo-Joannes (qui certe haud ſerius III. ſaeculo ſuum commentarium ex inſulanis memoriis concinnavit) Barnabae Depoſitionem in XI. Junii incurriſſe ſcripſerit, idque aliis cha-

(265) Ibidem hi alii parum noti characteres ſequuntur. Κατὰ δὲ Κυπρίους Κωνσταντιεῖς μηνὶ Μεσωρί, τῷ καὶ δεκάτῳ ια'. κατὰ δὲ Ἀσιανοὺς ἤτοι κατὰ Παφίους μηνὶ Ἡλυθυπάτῳ, τῷ καὶ ἐννάτῳ ιθ'. *Secundum vero Cyprios Conſtantienſes* (ſive Salaminios) *menſis Meſori, qui decimus eſt, die XI. ſecundum Aſianos autem ſive Paphios, menſis Helethypati, qui nonus eſt, die XIX.* Ex quibus apparet, in una eademque inſula diverſam fuiſſe Salaminiorum a Paphiis menſium rationem. Nam *Meſori* quidem Aegyptii menſis duodecimi nomen eſt, reſpondetque Auguſto noſtro: apud Salaminios autem [ſi huic fides] decimus erat & a Kalendis Junii incipiebat; ex quo ſequitur Conſtantienſium annum a Septembri cũ CPolitanis incepiſſe. Aſianus autem ſive Paphius menſis *Helethypatus* plane ignotus mihi eſt. Is quum nonus fuerit; neceſſe eſt, Paphiorum annum ab Octobre exorſum fuiſſe. Atque in his quidem eruditi chronologi licebit ſeſe exerceant. At interim videndum an non in monachi Alexandri textu apud Bollandiſtas pro ἡληθυπάτῳ ſcribendum ſit ἡλυθυπάτῳ. Is enim menſis forſitan ab *adventu conſularis* ſive [quod idem eſt] proconſulis (quando ſcil. Cypro in provinciae formulam redacta, proconſul in eam primum venit) appellatus videtur Ἡλυθύπατος *Elythypatus*, quia videl. Junio menſe Cyprus rectorem provinciae acceperit.

charaćteribus cumulaverit; de eo die tunc non fuiſſe dubitatum, imo & ejus Depoſitionis feſtum quotannis eod. die fuiſſe, quantum quidem per perſecutiones licebat, celebratum. II. Feſtum, quod eopte die quotannis aevo Alexandri agebatur, non fuiſſe tunc primum V. exeunte ſaeculo inſtitutum, nec fuiſſe feſtum Reliquiarum Inventionis aut Baſilicae dedicationis, aut dumtaxat *Memoriae*, ſed *Depoſitionis*, quippe eodem die quo re vera depoſitus fuit. III. Alexandrum, qui haec neſciret, falſo exiſtimaſſe, id feſtum non ante corporis Inventionem fuiſſe uſurpatum, nec ad diem *Depoſitionis* pertinuiſſe, ſed ad *Memoriae* diem (nam diſerte *μνήμην*, *memoriae diem* vocat) quem proinde putavit aut arbitrariae aſſignationis fuiſſe, aut eum diem conſtitui placuiſſe, quo Reliquiae ſub Altari baſilicae reconditae fuerunt. IV. Poſtremo ex his (vel ſi alia deſint indicia) manifeſto intelligi, Alexandrum in Pſeudo-Joannis hiſtoriam non(266)incidiſſe; proinde ubi inter utrumque convenit (convenit autem in plurimis non levis momenti circumſtantiis) non unum habendum eſſe, ſed duo diverſa teſtimonia, non colludentia ſcil. ſed ex diverſo conſentientia. Hinc in Baſilii Menologio hujus Apoſtoli feſtum non *Μνήμη*, *Memoria* [ut ab Alexandro vocatur] ſed *Ἄθλησις*, *Certamen* dicitur, certe quod eo die paſſum crediderent.

Nec Latini, ubi primum de Barnaba colendo cogitarunt, in alium diem ejus feſtivitatem contulerunt. Horum ſive primi (267) ſive certe non ultimi Neapolitani extiterunt. Et tamen quae cauſa fuit, cur in faſtis ſuis feſtum uno die anticipaverint? Non alia, quam quod quum in XI. Junii [uti ad craſtinum diem videbimus] S. Maximi Epiſcopi Neap. ſimulque S. Barnabae depoſitio concurrerent; Maximus quidem, utpote propriae ſedis epiſcopus, in ſua ſtatione fixus remanſit, alter vero, etſi Apoſtolus, ſuo loco dimotus in praecedentem diem tranſivit: idque non amplius ſub *Paſſionis* ſed ſub *Natalis* nota, quippe qui die non ſuo coleretur. Hunc in modum IX. ſaeculo ſe res habuit. At deinde in exeuntis XII. ſaeculi Kalendariis potior Neapoli viſa eſt Apoſtoli dignitas. Itaq. Barnabas diei XI. affixus fuit, Maximus vero in menſem Februarium demigravit, ut ad diem craſtinum enotabimus.

At vero interim in Romanam Eccleſiam ſero admodum Barnabae feſtum admiſſum fuiſſe, jampridem eruditi viri adnotarunt. Nulla ejus mentio in libris ſacramentariis, nulla in Frontonis & Allatii Kalendariis. Adhaec notat Papebr. (in Comm. praev. num. 2.) non niſi Clementem VIII. [qui ſuperiore ſaeculo ineunte ſedebat] lećtiones proprias hujus Apoſtoli Breviario Rom. addidiſſe, & feſtum duplex majus conſtituiſſe.

Dixi de tempore feſti hujus apud Latinos. At interim Papebrochio minime aſſentior, neganti apud Graecos antiquius hoc feſtum, quam apud Latinos fuiſſe. Apud Cyprios quidem antiquam fuiſſe Depoſitionis ejus feſtivitatem, hinc Pſeudo-Joannes innuit, illinc Alexander teſtatur. Non eſt autem veriſimile, ceteram interim Graeciam a colendo Barnaba feriatam. Imo perſuaſum habeo, ab inſula id feſtum ad ceteros Graecos ſen-

Cccc ſim

(266) Quae ſi vidiſſet, de antiquitate feſti mentionem neceſſariam injeciſſet. Aut ſi forte ante inventionem corporis memoria depoſitionis Barnabae intermiſſa fuerat; ſaltem [ſi quidem ex Joanne Marco didiciſset, eum die XI. Junii depoſitum fuiſſe] hoc nullo modo diſſimulaſſet, nimirum idcirco feſtum diei XI. Junii aſſignatum fuiſſe, quia eo ipſo die depoſitus Apoſtolus fuerat.

(267) Jam alibi vidimus, apud Latinos in Bedae Mrologio primum Barnabae feſtum occurrere (ex Bedae ipſius, an ex Flori manu, incertum) mox in alia poſteriora IX. ſaeculi Mrologia paſſim invećtum. At Neapolitanae marmoreae ephemerides, in quibus Barnabae feſtum item ſignatur, etſi ante medium IX. ſaeculum ſcalptae non fuerint; non continuo ſequitur, non potuiſſe apud Neapolitanos aliquanto antiquius hujus Apoſtoli feſtum eſſe, ex occaſione ſcil. Pſeudo-Joannis ex oriente allati ac Latine verſi inſtitutum: quod ſatis per ſe manifeſtum eſt.

ſam ſine ſenſu perreptaſſe. Ceterum etſi librorum liturgicorum συνήμασι non maximae ſint antiquitatis; at feſta ibi deſcripta (maxime Apoſtoli hujus, cujus Exemplar Evangelii in urbe Regia venerationi erat) ſunt maximam partem bene vetera.

§. II. *De anno paſſionis S. Barnabae*.

Hactenus de feſto ac die Depoſitionis. Venio ad ejuſdem annum (θανάσιμον) *emortualem*: quem quidem accurate ab ementito Joänne Marco deſignatum video. Quumque hunc in plurimis aliis veracem agnoverimus, nec omnia fallere Cretes, vetus ſit verbum; non eſt cur in hoc ei fidem derogemus, in quo minime omnium fallere debuiſſet. Nec enim in hoc potius aut illo anno quidquam praeclari erat, ex quo majus ſcil. decus Apoſtolo accederet. Eccur porro plurimum verax, in re ἀδιαφόρῳ mentiretur, idque mendacium tot aeque fallacibus circumſtantiis incruſtaret? Facile igitur credimus, quos anni paſſionis characteres Noſter expreſſos reliquit, eos ex inſulanis memoriis didiciſſe.

At illud doleo, quod ubi *anno* (γενεᾶς) *generationis duodecimo* migraſſe Barnabam refert, id αἰνιγματῶδες (*aenigmati ſimile*) videatur. Sirletus quidem pro γενεᾶς *Natalem* (268) *Domini* reddidit. Quod viro tanto excidiſſe nollem: a quo tamen hoc permagni emolumenti diſcimus, quod in textu quem a Papebrochio habemus, mendoſa prorſus ſit illa numeralis nota ιβ΄. Sirletus certe in ſuo codice, ex quo ſuam interpretationem expreſſit, non ιβ΄ (XII) ſed ρβ΄ (CII) reperit, ut ex ejus translatione conſtat. Nunc quid ſit γενεᾶς (*generationis*) annus CII. videamus.

Vt paucis rem abſolvam; Γενεὰ heic tantumdem eſt, quod Γενέθλιον aut plur. Γενέθλια ſive Γενέσια, h. e. *Natalis* aut *Natalitium*. Sicuti autem uſus obtinuit, ut vox Latina *Natalis* non tam ipſam nativitatem qua quis primum in lucem editur, quam diem natalem recurrentem notet (uti quum *Natalem celebrare*, *Natalem praebere* dicimur) haud ſecus apud Graecos γενέθλιον accipitur. Ac poſtremo eo res evaſit, ut omne id quod quotannis recurrit, & a quo anni numerari ſolent, id Graecis γενέθλιον, γενέθλια, γενέσια, Latinis *Natalis*, *Natale*, *Natalitium* vocaretur. Antiqui enim quaſvis inſignium rerum anniverſarias memorias, *Natales* vocabant; uti quum Alexandrini (teſte Sozomeno VI.2.) γενέσια σεισμοῦ (*natalitia terraemotus*) ſub Valentiniano, quotannis recoluiſſe narrantur. Eo pertinent Sanctorum *Natalis* aut *Natale* (quod tamen in his Neapolitanis Faſtis ad feſta die non ſuo quotannis celebrata peculiari ſignificatu, quod ſaepe monuimus, refertur) *Natalis cathedrae*, quo epiſcopus cathedram iniit: *Natalis baſilicae*, quando primum dedicata fuit: *Natalis imperii* apud Capitolinum in Pertinace & Eumenium: *Natalis adoptionis* apud Spartianum in Hadriano: & ſexcenta generis hujus, quae ſatis protrita arbitror.

Talis igitur quaepiam hoc Pſeu-Joannis loco voci Γενεᾶς ſubeſt haud dubie notio. Nam & Judaeis γενέθλιον aut γενέσια eo ſignificatu ſumi, teſtatur celebris locus 2. Mach. VI. 7. in quo agitur de natali regni Antiochi, & Matt. XIV. 6. ubi de pari Herodis natali; ſicuti & apud Joſephum regis Agrippae *natalis* eamdem habet ſignificantiam. Nec alia Rabbinis mens fuit, quorum eſt in *Abodah*

(268) Is apud Papebr. Comm. praev. num. 3. illud τῆς δὲ γενεᾶς ἔτει ιβ΄ reddidit, *Anno autem centeſimo ſecundo poſt Natalem diem Domini*. Mitto quam ſit ἄπιστον a ſcriptore tam antiquo annos a Chriſti Nativitate putari. Sed demus id tamen factum: at quis ſibi perſuaſerit, ad annum Chriſti 102. Barnabam protuliſſe vitam?

At interim ex ea Sirleti tranſlatione id, ut alibi dixi, commodi aſſequimur, quod inde intelligimus, cum in ſuo exemplari non ιβ΄ (ut in Bollandiſtis) reperiſſe, ſed ρβ΄. Idque rectius eſſe non eſt dubium; nam prior ſaltem numeralis nota ἑκατοντάδος (*centenarii*) eſſe debuit: etſi poſterior, uti poſtea videbimus, in Sirleto etiam mendoſa fuerit.

dab zarah cap.1. ſcitum illud: *Haec ſunt tempora idololatrarum, Kalendae, Saturnalia, Γενέσια regni*, &c. A natali regni annos, ut a *Natali genuino* [h.e. nativitatis] etiam veteres Hebraei ſupputabant, uti quum 1. Sam. XIII. 1. *Filius unius anni* eſt qui annum unum ab inito regno expleverat. Nec te turbet quod non Γενέθλιον aut γενέσιον vox, ſed Γενεᾶς heic uſurpetur; ſunt enim cognata vocabula, quae promiſcue confunduntur. Quis umquam miratus eſt Balſamonem [ſi recentioribus exemplis uti fas eſt] *Natalem regni* γέννησιν [quod γενεᾶς Synonymum eſt] appellantem? Sic enim ille ad Photii Nomocan. tit. VII. c.1. Βασιλικὴ γέννησις ἢ ἀναγόρευσις, *imperatoria generatio* [pro *Natalis*] *ſeu inauguratio*.

Hactenus quod hoc loco Γενεᾶ *natalem regni* notare debeat. At cujusnam maxime regni? Articulus ei praepoſitus [τῆς δὲ γενεᾶς] inſignis alicujus regni epocham illuſtrem notat, nec plane alterius quam Regni Octaviani Auguſti, a cujus initio anni monarchiae Auguſtorum ab Aegyptiis numerabantur. Ea eſt Æra decantatiſſima, quam *Auguſtorum*, ſive *Actiacam* vocant. Nam a victoria Actiaca initium ſumit, niſi quod uno anno ſerius. Res enim ſic ſe habet. Ea victoria in diem 2. [ſive potius 3. ex emendatione Juliana] Septembris anni 31. ante aeram vulgarem incidit. Tamen quia anni ſequentis menſe Sextili Antonio & Cleopatra ſibi mortem afferentibus, confectum id bellum fuit; ſenatus decreto [apud Dionem] putari tempora ab ejus anni [qui XXX ante aeram vulgarem fuit] die 29. Auguſti ab Aegyptiis coeperunt: ita ut hujus epochae anni ab 29. Auguſti ſuprascripti anni procederent, & in 28. Auguſti ſequentis anni deſinerent. Itaque ubicumque annus aliquis Actiacus occurret; ſi ab eo demas XXX., habebis annum aerae vulgaris. Iſto modo ſi ab anno τῆς γενεᾶς ſive Actiaco CII. detraxeris annos triginta, reliquus fiet aerae vulgaris annus LXXII. a 29. Auguſti iniens, & in 28. Auguſti anni LXXIII. deſinens: ad quem alterum annum [h. e. 73] paſſio Barnabae pertinebit, quippe quae menſe Junio contigit.

Tamen ne ſic quidem confecta res eſt; quippe quum ceteri characteres a noſtro Joanne-Marco deſcripti in hunc annum minus pulchre conveniant. *Erat*, inquit, *hora quarta noctis, SECVNDA SABBATI* (h. e. Fer.2.) *menſis Payni ſecundum Aegyptios dies XVII. Generationis* (ſive *Natalis* monarchiae) *annus CII. ſecundum Romanos vero menſis Junii dies XI.* Atqui cum die XI. Junii illius anni ſupraſcripti LXXIII. dies Lunae ſeu Feria ſecunda non concurrebat: quae Feria II. non niſi poſtea anno LXXVI. in XI. Junii incurrit. Quocirca facile huc labimur, ut anno Chriſti 76. Barnabam martyrium pertuliſſe exiſtimemus, qui erit annus Actiacus CV.

Cur non potius, inquis, anno Chriſti LXX. [qui fuit annus Actiacus XCIX] quo anno pariter dies XI. Junii cum Feria ſecunda concurrit? Quia, inquam, in Graeco Pſeudo-Joannis textu ita numerales notae perverti potuerunt, ut ex CV. fieret CII. non item ut ex XCIX. evaderet CII. De quo ne amplius obtundam, videat, cui id curae erit, inferne (269) adnota-

(269) Ex duabus Graecis numeralibus Joannis Marci notis priorem Ρ (qua *centenarius* notatur) quam in ſuo Sirletus reperit, pro certa ſumimus. At altera B facile poterat (maxime quo tempore litteris majuſculis utebantur) primitus ex auctoris ſui manu E fuiſſe; ex qua poſtea (coeuntibus in parte dextera ductibus tranſverſariis) B factum fuit. Annus porro Actiacus PE ſive 105. eſt Chriſti 75. & ubi ad Junium devenitur, erit porro LXXVI. quo anno dies undecimus Junii in Feriam ſecundam incurrit.

At vero ſi contendas, Apoſtolum menſe Junio anni LXX. in caelum migraſſe; is annus reſpondebit anno Actiaco XCIX. h. e. [ſecundum numerales Graecorum notas] ϟΘ. Atqui non intelligo quid ſimile inter notas ϟΘ & PB intercedat, ut priores illae in has poſteriores degenerare aliquando potuerint. Par ratio minuſcularum notarum erit; nam difficilius ex ϟϑ, quam ex ρε, fieri illud ρβ' potuit, quod Sirletus in ſuo codice reperit. Atque ea in tironum gratiam dicta ſunto.

Digitized by Google

notata. Accedit hoc etiam quod annus Chriſti 76. multo quam alter commodior videbitur iis, qui quae ſub Barnabae nomine epiſtola circumfertur, eam re vera ab ejus nominis Apoſtolo ſcriptam volunt. Nam ex memorata ibi cap.XVI. Templi Hieroſolymitani everſione certum eſt, eam poſt menſem Auguſtum anni Chriſti LXX. [quo certe menſe & anno templum teſte Joſepho arſit] ſcribi debuiſſe. Quare ſi Apoſtoli certamen in annum LXXVI. differtur, omnia pulchre procedent, non item ſi retrahatur in Junium anni LXX. h. e. duobus ante templi conflagrationem menſibus. Quibus omnibus conſideratis, ſexto ſupra ſeptuageſimum Chriſti anno Apoſtolum Barnabam Chriſti Fidem ſuo ſanguine conſignaſſe, perquam veriſimile cenſeo.

At interim, ſi nihil aliud, quod hic Auctor aera Actiaca utatur, eamq. aeram Γενεὰν (mira certe, & haud ſcio an peculiari Judaeorum ἑλληνιζόντων locutione) nuncupet, id certe antiquitatem haud modicam, ac facile alterius Chriſti ſaeculi, auctori conciliat.

C A P. VII.

Ad Barnabae Epiſtolam adnotata aliquot.

Praeceptum *abſolute poſitum*. *Exſtitiſſe* Γνώσεως *librum, ex quo verba recitat Barnabas*. *Homo a Barnaba cur definitus*, Terra patiens. *Quid eidem ſit* formari hominem a facie terrae. ATTENDITE *intercalatum*. *De Syrorum, Arabum, & Sacerdotum circumciſione quomodo Barnabas ſit capiendus*. Οἰὸς [via] *ſive potius* Οὐδὸς [limen] *dialecto Helleniſtica pro* templo *poſitum, et qua de cauſa*.

Epiſtola quae ſub Barnabae Apoſtoli nomine a Clemente Alex. Origene & aliis laudata fuit, utrum re vera ab ejus calamo profecta fuerit, an alium quemlibet Barnabam (quod forſitan veriſimilius eſt) auctorem habeat; exquirere heic penſi mei nequaquam duco: nec virorum ſummorum diſputationibus in utramque partem facile eſt quidquam novi addere. In hoc interim convenitur, eam epiſtolam certiſſime aevi Apoſtolici fetum eſſe, nec Barnaba Apoſtolo indignam. Certum eſt quoque ex cap. XVI. eam poſt Templi ruinam h. e. poſt annum Chriſti LXX. fuiſſe conſcriptam. Quumque Apoſtolus Barnabas (ut cap. ſuperiore conjiciebamus) anno LXXVI. martyrium ſubierit; non poterit ratio temporum id ſcriptum Barnabae Apoſtolo abjudicare.

Atque ea quidem Epiſtola ex quo primum tempore ab Hug. Menardo publicam lucem aſpexit, tot jam virorum eruditiſſimorum animadverſionibus patuit, ut ſupervacaneum ſit quidquam in eam novi aggredi. Tamen obiter illam percurrenti inciderunt mihi quaedam aliis praeterita, quae heic breviter adſpergerem. Ad editiones autem Coteleriananı Hollandicam an. 1724. lectorem in paginis citandis rejicio.

Caput VI. ſic incipit: ὅτε οὖν ἐποίησεν ἐντολὴν &c. *Quum autem fecit PRAECEPTVM* [Chriſtus] *quid dicit? Quis eſt qui judicetur mecum* & quae porro ex Iſaiae L. 8. 9. recitat. Heic obſervatu non indignum eſt, ἐντολὴν (*praeceptum*) abſolute & per excellentiam vocari Patris juſſionem de incarnatione & toto humanae reparationis negotio, quod ἐντολὰς τοῦ Πατρός, *Praecepta Patris* vocat ipſe Chriſtus Jo: XV. 10. Ac fortaſſis alluditur a Barnaba ad illud Pſalmi, *Tunc dixi, ecce venio . . . ut faciam voluntatem tuam*: quam voluntatem mox LEGEM vocat: *Deus meus volui, et legem tuam in medio cordis mei.* Omnino hac praeceptione Divina plenae ſunt utriuſque Foederis paginae: hoc tantum heic novum, quod ea heic abſolute PRAECEPTVM nuncupetur. At vetus interpres *Dei praeceptum* reddidit, ut inſolens loquendi genus clarius efficeret.

Ibid. pag. 18. v. 15. recitato Moſis teſtimonio de adipiſcenda terra fluente lacte & melle, ſtatim haec ſubdit: *Quid dicat* (ἡ Γνῶσις) Cognitio (ſive *Scientia*) *diſcite: Sperate in eum, qui in carne manifeſtandus eſt vobis, Jeſum*. Γνώσεως [*ſcientiae*]

Digitized by Google

ſiae] nomine aevo Apoſtolico intellectas fuiſſe arcanas & allegoricas Vet. Foederis ſignificationes, nemo ignorat. Ea eſt *Clavis ſcientiae*, in qua ſibi Legis peritos placuiſſe, Chriſtus notavit. At hoc amplius heic animadvertimus Γνῶσιν [*ſcientiam*] quaſi librum citari, & ex eo verba illa proferri, *Sperate* &c. Quod quidem ex Clemente. Alex. Strom. V. (pag. 578. A. edit. Colon.) multo eſt evidentius, ubi haec verba ex Barnaba ſic recitantur, ut φησὶν, quod heic deeſt, ſuppleatur: *Quid dicat Cognitio, diſcite*: [Ἐλπίσατε, φησὶν, ἐπὶ τὸν &c.] *Sperate*, *INQVIT*, *in eum* &c. uti ſupra. Vbi animadvertis, illud φησὶν afferri ex ore Barnabae, utique ex *Cognitionis* ſive *Scientiae* libro citantis. Plures olim fuiſſe hujuſmodi *ſcientiae* libros circumlatos, ab Judaeis allegorica ſectantibus conſcriptos, non eſt dubium. Ad eos ergo Barnabas plerumque ablegat lectores, ubi ad allegorias digreditur. Scimus hodienum in Targumim loca complura ad Meſſiam referri: quod ex eadem Γνώσει manavit. Notandum eſt autem in adſcripto loco, etſi omnia verbis totidem ex Γνώσει recitentur, illud tamen Ἰησοῦν *Jeſum*, quod ad finem additur, ex Barnabae manu profectum non ab auctore γνώσεως. Quem quidem Judaeum fuiſſe neceſſe eſt, alioqui a Barnaba Judaeos convicturo minime citandum: Judaeus autem Meſſiam norat, Jeſum non norat. Statim ibid. ſequitur: *Homo enim* [γῆ ἐστι πάσχουσα] *terra eſt patiens*. Apparet heic Barnabam, aut quiſquis eſt auctor, philoſophis aures admoviſſe. Nam illud πάσχουσα (*patiens*) ad philoſophorum τεχνικὴν γλῶτταν eſt referendum, qua materiam *pati* dicebant. Homo, inquit, eſt ex terra, non quidem agente ſed patiente. Cujus ſtatim rationem reddit his verbis: ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἡ πλάσις τοῦ Ἀδὰμ ἐγένετο, *A facie enim terrae fictio* (ſeu *formatio*) *Adae exſtitit*. Vbi pulcherrima Helleniſtarum locutio occurrit. Hebraicum enim מפני *Mippene* [quod Judaei Helleniſtae perpetuo, ἀπὸ προσώπου, h. e. *A facie* reddunt] quamlibet cauſam, etiam materialem (uti philoſophi loquuntur) deſignat. Ergo tantumdem eſt, *A facie terrae*, ac ſi dixiſſet, *Ex terra* formatum eſſe Adam. Et haec etiam ibidem totidem verbis Clemens refert.

Cap. VII. (ſicuti etiam in ſequentib. capitib.) pluries illud Προσέχετε, *Attendite* intercalatur: quod peculiare eſt ἀλληγορούντων, ad attentionem acuendam.

Cap. IX. ad finem pag. 27. Ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος καὶ Ἄραψ, καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων &c. *Verum & omnis Syrus & Arabs & omnes idolorum ſacerdotes circumciduntur*. Quae merito difficultatem crearunt. Verum haec non ſunt ad ſeveriorem trutinam exigenda, ſed παχυτέρως (*craſſiuſcule*) accipienda hunc ferme in modum: Quivis Syrus, quivis Arabs, quivis ſimulacrorum ſacerdos circumciſionem admittit: aut: Ne Syri quidem & Arabes, & profani ſacerdotes a circumciſione abhorrent. Nam quia inter Syros, & Arabes, interque ſacerdotes eſſent, qui illo ſe modo mundiores praeſtarent; licuit Apoſtolo dicere, circumciſionem promiſcue ab illis uſurpari. Quis non in talibus ſimilia loquitur? Ceterum Arabum plurimos fuiſſe verpos, ſicuti & ſacerdotes Aegyptios, non eſt dubium. Ac ne de Syris quidem eſt dubitandum, ſi quidem verum ſit quod antiqui crediderunt, Phoenices περιτομὴν admiſiſſe. Origenes ad Rom. II. 25. inter ceteros circumciſionis cultores etiam Phoenices numeravit his verbis: *Si replicetis hiſtorias veſtras, invenietis non ſolum Aegyptiorum ſacerdotes, ſed & Arabas & Aegyptios et PHOENICES alioſque, quorum ſtudia gratiâ hujuſmodi ſuperſtitionis nobilius vigent*.

Cap. XVI. initio: *Adhuc & de templo dicam vobis, quomodo errantes miſeri* [ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἤλπισαν] *in VIAM ſperaverunt, & non in Deum ipſum qui fecit eos, quaſi ſi domus Dei eſſet*. Heic non eſt dubium, quin ὁδοῦ (*viae*) nomine templum veniat; nam & in templo totam Judaeorum fiduciam fuiſſe repoſitam, notat illa celebris

con-

Digitized by Google

conclamatio, *Templum Domini, Templum Domini*, & quod initio Noſter de *templo* propoſuit dicere, & quod mox ſubdit, *Quaſi* (via ſcil. illa) *domus Dei eſſet*. Vidit hoc & vetus interpres, qui pro ὁδὸν (*viam*) poſuit *Aedem*; ſic enim reddidit, *In AEDEM ſpem habuerunt*. Cotelerius quidem ad quaedam Seniorum loca alluſū ſuſpicatur: in quibus ὁδὸς ſimiliter pro *templo* ſumi poſſe videtur. Verum & heic Barnabas, & ibi LXX. οὐδὸν (*limen*) ſcripſiſſe videntur, conſueto ſchemate utentes, quo pars pro toto ſumitur, & quo hodieque utimur, ubi *Limina Apoſtolorum* inviſere dicimur. Legendum eſt igitur, ἐπὶ τὸν οὐδὸν . . . *In limine* h.e. *templo ſpem collocantes*. Ceterum ſi Barnabas *viam* [τὴν ὁδὸν, uti nunc legitur] ſcribere voluiſſet, ad finem ναὸν poſuiſſet, non ὄντα quod non niſi cum οὐδὸν convenit: ὡς [inquit] ὄντα οἶκον Θεοῦ. Idem, uti dixi, judicium erit de locis LXXviralib. 3. Reg. VIII. 44. 48. in quibus nunc προσεύξονται .. ὁδὸν legitur, quum legendum ſit οὐδὸν. *Adorabunt limen* &c. Sicuti etiam 2. Paral. VI. 34. 38. Non inaudita eſt apud veteres *liminis adoratio*. Scitum eſt etiam antiquos ſimplex O pro integra diphthongo Ου primitus ſcripſiſſe [ut in nummis Συρακοσίων pro Συρακουσίων, & ſexcenta ejuſdem modi] quod poſtmodum deſcriptoribus fraudi fuiſſe, non eſt dubitandum. Dixerit aliquis, in modo laudatis Seniorum locis ὁδὸν eſſe retinendum, quia ei Hebraice reſpondet *Derech, via*, quum contra οὐδὸς reſpondeat Hebraico *Saph*, quod eſt *limen*. Verum ſciendum eſt, Hebraicum *Derech*, quum a *Calcando* veniat, non tantum *viam* ſignificare, ſed & *pavimentum*, & in recitatis locis etiā *limen*, quod ſtatim ab ingredientibus calcatur. Deinde quum Jer. XXXV. 4. φυλασσόντων τὴν ὁδὸν [*cuſtodientis viam*] pro τὸν οὐδὸν, *Cuſtodientis limen* [nam Heb. eſt *Saph*] meo judicio poſitum inveniatur; non video quin eadem mutatio locis ſupra depromptis potuerit accidere. Poſtremo ne tricemur diutius; ſi grammaticos audimus, Ὀδὸς *via*, & οὐδὸς *limen* unum idemque nomen ſunt. Nam & Homero οὐδὸς pro ὁδὸς *via* uſurpatur; & contra Suidas teſtatur vocem Ὀδὸς, ſi tenuetur prima ſyllaba, ſignificare οὐδὸν i. e. *limen*, allato Sophoclis loco. Paria in Euſtathio reperies, & in Sophoclis Scholiaſte ad celebrem ejus locum a Suida & Euſtathio laudatum. De quibus vide H. Stephani Theſ. to. 2. col. 1183. Nec te turbet, quod haec antiqua & poetarum peculiaria videantur: nam in LXX. & Judaeis Helleniſtis plurima occurrunt, partim antiquata, partim Alexandrinae aut aliarum ignotarum dialectorum peculiaria.

XI DP MAXIMI ET ANTONINI

DIſpares Sancti ſunt, nulla inter ſe alia ſocietate devincti, quam quod eodem die a Neapolitanis colerentur. Ordiar a poſteriore, quem ubi paucis deſignavero, tum totum me ad priorem convertam.

PARS PRIOR.

De S. ANTONINA Mart. aut de S. ANTONINO Monacho.

CAP. I.

De S. Antonina.

Videtur mihi ſane harum ephemeridum auctor Antoninam Mart. craſtino die a Graecis cultam ob oculos habuiſſe, & ſcribi juſſiſſe ANTONINE [nam diphthongus patrii caſus in hiſce tabulis paſſim negligitur] at ſcalptor E terminale cum I confudiſſe, ut fieri aevo ſequiore ſolebat. Nam qui paullum modo in marmoribus(aevi maxime poſterioris) viſendis tempus triverunt, paſſim animadvertere hoc debuerunt, ductus tranſverſarios ſaepe aut leviſſimos eſſe & vix conſpicabiles, aut etiam interdum negligi; & ob eam cauſam quod alioqui litterae I ſpeciem praebet, id ſaepe habendum eſſe

ſive

Digitized by Google

ſive pro E ſive L ſive T ſive F. Intelligenda eſt heic autem Antonina martyr Nicena, quae craſtino die in Baſilii Menologio, & in Menaeis, aliiſque manu exaratis Graecorum libris ſuo elogio illuſtratur, itemque menſis Martii ſive Kalendis ſive ſequenti die: ex quibus elogiis parum (270) inter ſe diverſis conſtat eam Nicaeae in Bithynia ſub Diocletiano & Maximiano glorioſam mortem per varia tormenta ſuſtinuiſſe, imo [ſi Menologii Baſiliani encomio ad Kal. Martii credendum eſt] ipſo praeſente & jubente Maximiano. De qua fruſtra ſim, ſi plura addere aggrediar, quippe quum de ea Bollandiani omnia quae in Graecor.libris liturgicis inveniuntur, in unum coegerint,tum leviter die XII.Junii in praetermiſſis, tum plena manu ad Kal. Martias pag. 26.

C A P. II.

De S. ANTONINO Mon.

Quod ſi illud ANTONINI pro maris quam feminae nomine haberi mavis; tum ad magnum Monachorum patrem Antonium animum intendemus; cujus in pluribus Graecorum & Latinorum libris hoc ipſo die Inventio ſimul & Translatio ſignatur. Ac videndus de his maxime Bollandus ad XVII.Januarii pag.148. 149. ubi de ejus inventione & multiplici translatione acturus, jam primum, ex pluribus Mrologiis chroniciſque docet, Antonii corpus ſub Juſtiniano [quoto ejus anno, dubium] inventum, Alexandriam fuiſſe initio delatum. Quod vero ad inventionis atque translationis feſta attinet, fuiſſe variatum, ſubjicit. Ac ferme diei XXVII. Junii inventio, huic vero diei XI. translatio affigebatur. Sed interim in Ms.Florario [ſicuti etiam in Mrologio neſcio quo Germanico, & alibi] in unum eumdemq. hunc diem XI. Junii inventio ſimul & translatio conferebatur: etſi alibi aliis diebus id feſtum aſſignaretur. Ex his, quae explicatiora apud Bollandum videre licet, animadvertis, ceteris hujus feſtivitatis diebus praevaluiſſe diem hunc XI. Junii: quo & in hiſce marmoreis Faſtis magni Antonii inventionem atque translationem (271) coli, perquam veriſimile cenſeo.

Ceterum quod magnus hic monachorum parens hoc die non *Antonius* ſed ὑποκοριστικῶς *Antoninus* voccttr, de eo promiſcuo ſcribendi more plura exempla cumulavi ad XVII.Jan. etſi tū quidem in eo falſus,quod putaſſem in noſtris marmoreis tabulis eo die ANTONINI ſcalptū eſſe, quum ANTONII ſcribatur. Ea igitur, quae ibi produximus, heic potiſſimum locum habent. Ac paſſim alibi de eo primitiva cum diminutivis nominibus propriis permutandi more locuti ſumus: nec finis ullus erit,ſi plura huc congerere ſatagam.Tale & illud eſt,quod qui in Bucheriano Eccleſiae Romanae Kalendario IV. ſaeculi inſcribitur hunc modum, *XVIII.Kal.Febr.Marcellini in Priſcillae*,is ſane *Marcellus*[non *Marcellinus*] Papa eſt, qui in Priſcillae coemeterio ſepultus fuiſſe etiam in pontificalib. libris narratur.

Sive autem martyr *Antonina*, ſive verius magnus Antonius (ὑποκοριστικῶς *Antoninus*) hoc die colatur; neutri illa *DPoſitionis* nota convenit, quae hoc die Faſtis praefigitur: quae quidem peculiaris S. Maximo eſt, nec ἀπὸ κοινοῦ debet ad ſequentem ſive Antoninam, ſive Antoninum referri.

P A R S A L T E R A

De S. M A X I M O.

C A P. I.

De S. MAXIMO. Hujus diei Maximum fuiſſe

(270) Nollem tamen ex ea tantula elogiorum diverſitate a Bollandianis ſociis dubitatum, an ineuntis Martii Antonina eadem plane ſit ab ea quae die XII. Junii colitur. Eſt enim ſine controverſia eadem; ſed hoc tantum intereſt, quod alterum paſſionis, alterum translationis aut dedicationis feſtum primitus fuiſſe videtur.

(271) Prima hic translatio Alexandriam facta ſit intelligenda, an altera quae hinc CPolim ſub Conſtantino Pogonato poſt medietatem VII. ſaeculi contigit, mitto quaerere. Nam etiam hujus alterius memoria in XI. Junii conjici ſolebat. De utraque translatione videatur Cl. Bollandus loco laudato.

fuiſſe epiſcopum Neapolitanum ac Martyrem. Ejus Acta ex aequalibus auctoribus Marcellino & Fauſtino proferuntur, & illuſtrantur.

Quod hujus diei MAXIMVS ſit Neapolitanus Epiſcopus, quamvis conſuetum illud (272) EPI NOSTRI deſit, ex eo oſtenditur, quod in veterib. Eccleſiaſticis Officiis Langobardico charactere perſcriptis [teſte Chioccarello pag. 35.] feſtum *S. Maximi Epiſcopi Neapolitani* hoc eod. die conſignatum reperiatur. Cur vero id poſtea feſtum aliquando in menſem Februarium, poſtremo in XII. Junii tranſlatum fuerit, tetigi modo ad heſternum diem, ubi de Barnaba cap.6. ſed plura de eo infra (273) exponentur.

Ac Jo: quidem Diaconus jejune nimis hujus Maximi meminit; quem decimum ab Aſprenate [utique propter monumentorum de antiquiorib. epiſcopis teſtificantium inopiam] facit. Itaque de ejus martyrio nihil plane ſciremus, abſque Marcellini & Fauſtini presbyterorum auctoritate eſſet. Sciendum eſt igitur, presbyteros iſtos ſchiſmatis Lucifero Caralitano (274) adſcripti ſequaces, anno circ. 384. imperatori Theodoſio obtuliſſe libellum precum, calumniis in S. Damaſum alioſq. plenum, id agentes, ut epiſcopos cum Arianis, etiam reſipiſcentibus, communicantes proditae ὀρθοδοξίας accuſarent; quorum catholicorum tũ pudendos mores tum infauſtas mortes inſectantur. Id vero opuſculum a Sirmondo primũ Pariſiis ann. 1650. editum, mox & in tom. V. Bibliothecae PP. illatum fuit. In quo libello pag. 29. [editionis Pariſinae] poſt quaedam in S. Hilarium (275) maledicta, de noſtro martyre Maximo ſic ſcribitur.

Acta

(272) Heic quidem illud EPI NOSTRI lapicida neceſſitate coactus omiſit, ANTONINO ſpatium intra unius verſus anguſtias relicturus. Ceteroqui etiam citra hanc neceſſitatem vox altera NOSTRI deeſt pluries, ac praeterea ad IX. Novemb. utrumque, ut heic, deſideratur (ubi legitur tantum *Natale S. Agrippini* ſine elogio EPI NOSTRI) quamvis abundante affatim ſpatio.

(273) Totum hoc quidquid eſt tricarum, intra cap.4. latius explicabitur.

(274) Dixi *adſcripti*, quia non defuere, qui Luciferianos quidem ſchiſmatis damnarent, a quo Luciferum abſolverent. Inter quos Papebrochius ad 20. Maii mordicus Luciferi defenſionem ſuſcepit, refragante Tillemontio Not. 4. in Luciferum.

Duos autem hoſce presbyteros totus hic libellus manifeſtos Luciferianae factionis prodit; ac praecipue loca illa, in quibus iis etiam communio denegatur, qui cum lapſis, etſi ad catholicam fidem reverſis, communicarent. Sic fine pag. 61. eorum ſtrenuitas laudatur, qui *nolebant communicare cum perfidis* (quorum ambitu tum haereticos, tum praevaricatores, quamvis converſos complectebantur) *vel SOCIIS perfidorum*, iis ſcil. qui cum perfidis communicaſſent. Eodem & illud ſpectat, quod fine pag. 86. conqueruntur, ſuos adverſarios *aut haereticos eſſe* (converſos licet) *aut praevaricatores* (qui tandem defaſſati impietati ſubſcripſerant) *aut ſocios talium*. Similis eſt illa expoſtulatio ineunte pag. 94. *Et quum adverſus ſe libros . . . ſinguli quique conſcribant* (catholici ſcilicet adverſus catholicos) *tamen ſibi omnes vel ex directo, vel ex obliqua concatenatione communicant*. Hic eſt ſuccus loliginis, quo ſe iſti Luciferianos maxime aperiunt, quod ſcil. orbi univerſo communionem abnegarent, etiam viris ſemper inculpatae conſtantiae, tantum quod hi *obliqua concatenatione* communionis, quam ſoli ipſi improbarent, ſeſe implicuiſſent.

(275) Locus de S. Hilario neceſſaria emendatione indiget. *Sed & Rodanius mittitur in exſilium, nec non & Hilarius, qui & ſcripta contra haereticos & praevaricatores edidit. Licet poſtea vero interruperit, favens praevaricatoribus* [reſipiſcentibus tamen dignaque poenitentia perfunctis] *ut non dicamus interim quia VBI ET haereticis, in quos eloquentiae ſuae viribus peroraverat. MAXIMVS quoque de Neapoli* &c. Quo loco illud *ubi et* foede corruptum, facile reſtituetur in *Fabit*, uti olim ſcribebant pro *Favit*. *Vt non dicamus interim quia favit haereticis*. Nihil hac emendatione certius arbitror. Cur porro magnum Hilarium non tantum praevaricatorum, ſed & haereticorum fautorem vocent, mira illa Hilarii lenitas fuit, qua erga utroſque utebatur, ut eos quacumque poſſet, Chriſto lucraretur, ut ipſemet in libro de ſynodis declarat, & Tillemontius in S. Hilario artic. 9. At illam ceteroqui ſtrenuiſſimi veritatis propugnatoris indulgentiam ei tempori neceſſariam hi Noſtri interim in ſiniſteriorem partem accipiunt.

Digitized by Google

Acta S. MAXIMI *Martyris, Epiſcopi Neapolitani.*

Maximus quoque de Neapoli Campaniae, eo quod eſſet inhabili ſtomacho & corpore delicatior, primum quidem ut caderet diu afflictus (276) injuriis, deinde ubi ob animi conſtantiam fideiq. virtutem, carnis infirmitate non vincitur, ductus eſt in (277) exſilium, atque ILLIC (278) MARTYR in Domini PACE requievit.

Poſtmodum de Ruſiniano quaedam narrantur, quae ad VII. Aprilis recitavimus. Sed & iidem ſchiſmatici presbyteri pag. 53. pleniore manu de eodem Maximo, & de Zoſimo in ejus locum intruſo ſic memorant.

Verum-

(276) Puta verberibus aliiſve incommodis divexatus, ut non immerito *Martyris* appellationem ſibi quaeſierit, de qua vide etiam in Adnot. 285. *Injuriae* vox quam late pateat, veteres JCti docent; nec novum eſt, de plagis aliiſve corporis laeſionibus uſurpari. Heic autem vix eſt ut aliter poſſit accipi, monente id tum particula DIV (quae inepte praeponeretur, ſi de *contumeliis* tantum ageretur, ſed ejus particulae loco SAEPE uſurpatum fuiſſet) tum participio AFFLICTVS; quod, ubi proprie ſumitur, tantumdem eſt, quod *Alliſus*, nec niſi tranſlate ad convicia extendi poteſt. Quare quod pag. 62. v. ult. *fuſtibus elidere* dicitur (*Deo devota miniſteria*, i. e. miniſtros, *fuſtibus eliſerunt*) heic *diu affligere injuriis* eadem notione uſurpatur.

(277) S. Maximi confeſſionem & exſilium Tillemontius [in Arianis Not. 49.] mavult in annum 355. aut 356. conferre, quam cum Baronio poſt Ariminenſem ſynodum, ſive in annū 360. Sic autem extrema Nota 49. paucis rem totam complectitur. *S. Maxime estant mort dans ſon exil, c' eſt a dire avant l' an 362.* [quo ſcil. anno Julianus exſules epiſcopos revocavit] *cela eſt plus aiſé à croire, en mettant ſon banniſſement en 355. ou 356. qu' en le differant en l' an 360.*

Vt autem rem in pauca contraham; anno 355. in Mediolanenſi conciliabulo id Ariani dabant operam, ut Catholici epiſcopi *Homouſion* de medio tollerent, atque Athanaſium damnarent. Id detrectantes Euſebium Vercellenſem, Dionyſium Mediolanenſem & Luciferum Caralitanum in exſilium egerunt. Eadem de cauſa & S. Maximum Neapolitanum ejectum fuiſſe ſed diutiuſcule poſt conventum illum, veriſimillimum arbitror.

Dixi aliquamdiu poſt conventum, & poſt Euſebii, Dionyſii & Luciferi exſilium Maximi confeſſionem & ejectionem incidiſſe; certe quia in omnibus illis monumentis, in quibus de ſupraſcriptis treviris agitur, de Maximo Neapolitano prorſus ſiletur, & quia hic ante exſilium DIV (vide Adnot. praecedentem) ſollicitatus & afflictus fuit. Ergo facile ſive anno 356. ſive 357. poſt Sirmienſem ſynodum (forſan quod ejus formulam rejeciſſet) ejectus fuit.

Porro cum de loco exſilii S. Maximi nihil ab antiquis proditum fuiſſet, ei ſilentio ſuppetias venit Ant. Caracciolus pag. 302. his verbis, quae & Vghellus exſcripſit: *Conjicio tamen ad Baleares inſulas eum fuiſſe amandatum. Nam ſi Fl. Dextri chronico adhibenda eſt fides, eo ablegati ſunt alii multi epiſcopi, ab Arianis in Ariminenſi conciliabulo damnati.* Sed fruantur hi Fl. Dextro ſuo, quem penitus neſciſſe, magna pars ſapientiae fuerat.

(278) Hunc priorem libelli Marcellini & Fauſtini locum Papebrochius [ad XII. Junii in S. Maximo] omiſit, poſteriorem tantum recitaſſe contentus, & quidem alicubi mutilum, nec ſatis emendatum. At ex adſcripto priore loco plura aſſequimur. I. Maximum ILLIC h. e. in exſilii loco e vivis ſublatum. II. Eum *Martyrem* obiiſſe, ac talem ſuiſſe habitum, tum ob tormenta quae ab Arianis toleraverat, tum quod in exſilii aerumnis deceſserit. III. Quod ſupra [ad 2. Junii ad finem Actor. SS. Marcellini & Petri Adnot. 114.] notavimus illud IN PACE etiam de Martyribus uſurpari, id heic quoque intelligimus. IV. Et quod alibi (in utraque nim. ad Dominic. Georgium epiſtola de Hilari titulo) animadvertimus formulam IN PACE (in Chriſtianor. epitaphiis obviam) non aliud quam pacem Eccleſiaſticam deſignare, id hinc quoque diſcimus, ubi id plena locutione ſcribitur., IN DOMINI PACE, in ea ſcil. pace, quam Dominus hinc abiens Eccleſiae ſuae *hereditariam* [uti veteres loquebantur] *reliquit*, qua & cum Chriſto capite & inter ſe invicem membra, quaſi glutino, copulantur.

Verumtamen & in hac cauſa Divinum judicium cognoſcite probatum praeſentibus documentis. Sanctus vir Maximus epiſcopus cujus ſupra meminimus, fidem vindicans rectam, conſortiumque reprobans haereticorum, ductus eſt (279) in exſilium. In loco ejus praevaricatores (280) ordinant nomine Zoſimum (281) qui & ipſe prius quidem catholica vindicabat. Res iſta in Neapoli civitate Campaniae acta eſt. Cognoſcit hoc S. Maximus, & de exſilio ſcribens dat in eum ſententiam, nō ſolum epiſcopali auctoritate, ſed etiam aemulatione ac virtute martyrii (282) fruens in gloriam Di-

(279) Jam ſupra in Adnot. 277. praediximus, id exſilium poſt annum 355. contigiſſe.

(280) *Κυριόλεκτον* ac de foro ſumptum, quaſi deſertores dicas, & ſuſceptae primum cauſae proditores. Sed tamen ne dubita, quin legendum ſit, *Praevaricatorem* (pro *praevaricatores*) *nomine Zoſimum*. Nihil certius: quod & ſyntaxis requirit, & quia id quod ſequitur (*qui & ipſe* prius quidem catholica vindicabat) explicatio eſt praecedentis vocis *Praevaricatorem*. Niſi quod in ea interpretatione pro *Qui* reponendum eſt *Quia*. Ergo totus is locus ſic pulchre legendus eſt. *In loco ejus* (haeretici, de quibus verſu ſuperiore) *praevaricatoREM ordinant nomine Zoſimum*, QVIA (nam heic *ἀναλογίᾳ* requirebatur *τῷ Praevaricator*) *& ipſe prius quidem catholica vindicabat*. Sed plurimis paſſim hic libellus maculis, non ſine ſcriptorum codicum ope eluendis, foedatus circumfertur.

(281) Inſigni apud poſteros infamia Zoſimus iſte flagravit, maxime ob Divinam memorabilem animadverſionem. Etenim hic ille eſt Zoſimus, quem auctor vitae S. Mariae Aegyptiae deſignavit, ubi Zoſimam [quippe Palaeſtinis *Zoſimas* pro *Zoſimus* ſcribitur] monachum ab iſto noſtro haeretico ſedulo diſtinguit. De quo toto negotio etſi plura jam ad IX. April. pag. 188. & Adnot. 90. diſſeruimus; proderit tamen ejus vitae verba heic iterum legi ex Pauli Neapolitani verſione in Vitis Patrum Roſweidi: nam Graeca ejus vitae qui cupit, apud Bollandiſtas reperiet ad 2. Aprilis. In ea igitur Vita haud longe ab initio ſic ſcribitur. *In Monaſterio Palaeſtinorum fuit vir... nomine Zoſimas. Et nullus nos aeſtimet dicere ZOSIMAM illum, in praedicationis erroneae dogmatibus occupatum ſectae alterius* [Gr. *ὡς ἑτερόδοξον*] *alius enim hic & alius ille, & multa inter utroſque diſtantia, licet unum uterque ſortiti ſint vocabuli nomen*. Vide ibi dicta. Tamen idem poſtea reſipuit, ut in fine dicitur.

Notandus eſt autem atque emendandus heic memoriae lapſus in magno Baronio, qui ad ann. 362. num. 219. Luciferum vitaſſe *communionem Maximi, qui in Zoſimi* (pro eo quod *Zoſimi, qui in Maximi*, ſcribi debuit) *locum fuerat ſuffectus*, narrat. Quod *σφάλμα μνημονικὸν* in ſeriem Neapolitanor. antiſtitum poſtea duplicem Maximum, quum unus tantum fuerit, invexit, ut alibi infra exponetur.

(282) Si iſtud *Fruens* rectum ſit, tum *aemulatio* non ingens deſiderium ſive *ζῆλον* notabit (nec enim cupiditate martyrii *frui*, ſed affici & animari dicimur) ſed idem erit atque omnimoda ſimilitudo atque imitatio martyrii, totam martyrii *virtutem* (quae vox ſequitur) complectens. Idcirco vero Maximi martyrium libuit *aemulationem* (ſive *ἰσοδυναμίαν*, & *aequipollentiam*) martyrii vocari, quia antiqui etſi hos tales, qui varie pro fide vexati, deinde *ἀναιμωτὶ* (*non fuſo ſanguine*) extinguebantur, uti martyres colerent; tamen deeſſe adhuc eis aliquid ad juſtum martyrium intelligebant, quippe non violenta, ſed ſua morte ſublatis. Hinc forſitan non dicitur *frui martyrio* Maximus, ſed *martyrii aemulatione ac virtute ἰσοδυναμοῦντι* (*aequipollente*) juſto certamini.

Sed nihil opus eſt ſcitamentis iſtis, quum certo certius ſit pro *fruens* unius additamento litterae ſcripſiſſe auctores ſuos *Fervens*. *Fervere* autem *aemulatione* ſive incenſiſſima cupiditate, praeterquam quod *κυριώτατον* eſt, duobus aliis hujus libelli locis firmatur. Pag. 69. poſt medium: *Epheſium epiſcopum ſanctae fidei AEMVLATIONE FERVENTEM*. Et pag. 72. v. 2. *Ad divinam aemulationem... ſuccenſus*. Nam *fervens* & *ſuccenſus* eſſe omnino ſynonyma vel pueri animadvertunt. Ac plurima paſſim in iſto virulento quidem, ſed tamen utili ac diſertiſſimo opuſculo foeda ſunt ulcera, quae medicam opperiuntur manum.

Digitized by Google

Divinam. Sed poſt aliquot annos B. Lucifer de quarto (283) exſilio Romam pergens, ingreſſus eſt Neapolim Campaniae; ad quem Zoſimus venire tentavit, illa forte fiducia, qua ſcilicet jam de impietate correxiſſe (284) videbatur. Sed hunc Lucifer Confeſſor ſuſcipere noluit, non ignorans quae geſſerat; imo & Sancti Spiritus fervore epiſcopi & martyris ſententiam robuſtius exſequitur; dicens, quod epiſcopatum ipſum, quem ſibi ut adulter vindicat, ſpeciali Dei judicio non habebit, & ſic quoque ſentiet poenam ſuae impietatis. Sed non poſt multum tempus idem Zoſimus, quum in coetu plebis vult exſequi ſacerdotis officia, inter ipſa verba ſacerdotalia ejus lingua protenditur, nec valet eam revocare intra oris meatum, eo quod contra modum naturae extra os penderet, ut bovi anhelo. Sed ut vidit, ſe linguae officium perdidiſſe, egreditur Baſilicam: & res mira! foris iterum in officium lingua revocata eſt. Et primum quidem non intelligitur, in eum compleri ſententiam Martyris (285) & confeſſoris: ſed quum hoc ipſum toties iterum patitur, quoties in Baſilicam diverſis diebus

(283) Id haud dubie anno 362. contigit, quando Julianus apoſtata extorribus pro Fidei cauſa epiſcopis redeundi poteſtatem fecit.

Jam vero quod quatuor exſilia Luciferi numerantur, ea non ſic accipienda ſunt, quaſi quatuor diverſis de cauſis, quatuorque diverſis imperialibus ſententiis ejectus fuerit, ſed quod in uno eodemque exſilio (quod pro defenſa in Mediolanenti ſynodo Fide Nicena anno 355. ſubiit) quatuor diverſa loca mutaverit. Nam principio Germaniciam Syriæ eſt aſportatus; mox inde Eleutheropolim Palaeſtinae abductus fuit. Quemnam deinde locum pro tertio exſilio habuerit, incompertum habeo. At poſtremo quando Julianus Conſtantio ſucceſſit, Lucifer in Thebaide exſulabat: quod Marcellino & Fauſtino heic *quartum exſilium* nuncupatur.

(284) Notione intranſitiva pro *Se correxiſſe*; ſicuti & *Surgo* & *Pergo*, ex *Surrigo* & *Perrigo* contracta, neutra ſunt. Ex his apparet, quo tempore Lucifer Neapolim venit, jam Zoſimum ab Ariana impietate reſipuiſſe. *Jam* [inquiunt libelli auctores] *de impietate correxiſſe videbatur*. Vbi verbum *Videor* nihil de certitudine rei geſtae detrahit: nam cadente Latinitate paſſim *Videor* de rebus exploratiſſimis uſurpabatur. Cur igitur eum Lucifer *ſuſcipere noluit*, uti mox dicitur? An quia Caralitanus antiſtes ſuo ſchiſmati ſerviens, ne cum poenitentibus quidem haereticis ſibi quidquam commune eſſe voluit? Id quidem ex eo facto colligere illius ſchiſmatici libelli auctores ſatagunt. Sed tamen ſiquis in eo Luciferum [quem uti ſanctum alicubi cultum dictitant: de quo vide infra in Adnot. 287.] excuſare ſtudeat; poterit in id tantum non ſuſcepti Zoſimi cauſam rejicere, quod excommunicatus a Maximo fuiſſet, tamquam qui alienam Eccleſiam uti adulter detineret. Id mox allata in hoc libello Luciferi verba oſtendunt. *Hunc Lucifer . . ſuſcipere noluit . . . dicens, quod epiſcopatum ipſum, quem ſibi ut adulter vindicat . . . non habebit*.

At inquis, eo tempore [h. e. anno 362.] jam Maximus deceſſerat, quippe qui in exſilio ſuo obiit: qui ſi ad annum 362. perveniſſet, haud dubie cum ceteris exſulibus revocatus fuiſſet. Ergo Zoſimus eo ſaltem tempore uti legitimus epiſcopus haberi potuit. Verum quae ordinatio ab initio vitioſa fuit, ea ſemper poſtea caſſa habebatur.

(285) Jam praemortui, ut in ſuperiore Adnot. diximus. Valde heic notandum eſt, hoc loco illud *Martyris* ſtricta notione ſumptum eſſe, non laxiore pro *Confeſſore*; quia ſequitur titulus alter *Confeſſoris*. Et Martyris quidem ei appellationem vindicant non ea tantum, quae Neapoli ab haereticis perpeſſus fuerat (de quibus vide in Adnot. 276.) ſed etiam quod videtur in exſilio non tam morte ſua, quam propter diuturnas vexationes fato violento raptus. Haud diu certe is exſilio ſuo ſuperſtes fuit.

Digitized by Google

intrare tentavit; ipſe poſtremo recognovit, ob hoc ſibi linguam inter (286) pontificii ſollemnia verba denegari, ut ſanctorum (287) Epiſcoporum in eum rite prolatam ſententiam probaret. Denique ceſſit epiſcopatui, ut lingua quæ ceſſerat redderetur. Non res antiquas referimus, quae ſolent quadam ratione in dubium venire: nam & Zoſimus hodieque (288) in corpore eſt, uſum jam linguae non amittens, poſtquam maluit cum epiſcopatus (289) amiſſione vivere, dolens ſuis impietatibus.

Ex his profecto vides S. Maximum, quo tempore Marcellinus & Fauſtinus huic libello ſcribendo operam dabant [h. e. anno 383. aut 384.] vulgo ab omnibus inter legitimos (290) martyres fuiſſe habitum, quippe pro Chriſti cauſa extorrem, & in exſilii ſqualore atque aerumnis, etſi ἀναιμωτὶ (*non effuſo ſanguine*) mortuum. De his tamen *Depoſitionis* notam quam *Paſſionis* vetera Kalendaria libentius uſurparunt, ut in his faſtis vides. Quae *Depoſitionis* nota, ut opinor Jo: Diacono impoſuit, ut infra cap. 3. exponam.

CAP.

(286) *Pontificium* tantumdem eſt quod pontificalis poteſtas: cujus vocis haud antiquiora exempla affert Cangius, quam ex Arnobio juniore, qui poſt medium V. ſaeculum claruit. Quo multo antiquior hic libellus eſt: in quo praeter hunc locum, etiam pag. 73. Heraclida ordinatus epiſcopus, *Ita coepit exercere PONTIFICIVM, ut* ... Sed & in veterib. Sacramentariis B. Petro *ligandi atque ſolvendi pontificium traditum* dicitur.

(287) Hoc eſt non tantum Maximi verum etiam Luciferi (quem hi duo Luciferiani preſbyteri minime dubitant ſanctitate Maximo aequalem facere) eamdem ſententiam confirmantis. De Lucifero non omnes idem ſenſerunt. Tillemontius excuſari eum a ſchiſmate poſſe negat: cujus argumentis vix eſt ut ſatis fieri poſſe ſperem; quem vide tom. VII. in Lucifero Not. 4. Alii tamen nonnulli excuſarunt, in quibus Papebrochius ad XX. Maii [quo die in Sardinia cultus fuiſſe creditur] & inter antiquos Socrates & Sozomenus. At Luciferiani quidem certe [inter quos hujus libelli auctores] omnium ſuffragio damnantur.

(288) Vivebat igitur adhuc Zoſimus; quo tempore libellus hic ſcriptus fuit. Scriptus autem fuit anno 383. quo anno Valentinianus II. imperare coepit, aut ſequenti: de quo anno vide in proximo capite. Ex eo autem, quod hi ſcriptores ad Zoſimum adhuc viventem provocant, mire ſuperior narratio confirmatur: de qua dubitare ſtultiſſimum fuerit.

(289) Zoſimi poenitentia non tantum catholicis, verum & Luciferianis ipſis ſe probare debuit, quippe qui abdicato pontificio videtur ad laicam communionem tranſiiſſe. Quod ultimum in lapſis epiſcopis Luciferianos requiſiviſſe, ex horum presbyterorum libello poteſt intelligi pag. 47. *Decernunt* (Luciferiani epiſcopi) *nullo genere talibus epiſcopis poſſe communicari, qui fidem illo modo quo ſupra retulimus prodiderunt, niſi ſi laicam poſtulaverunt communionem, DOLENTES SVIS IMPIETATIBVS.* Vltimum hoc vides heic de Zoſimo totidem verbis repeti, *Dolens ſuis impietatibus*, ſed non niſi *cum epiſcopatus amiſſione*. Rurſus ad finem pag. 49. *Quis ... pacem perfidorum Deo placere confidat, niſi, ut a patribus* [Luciferianis tamen, non ceteris] *decretum, in laicorum ſe numerum tradant, ſuae PERFIDIAE DOLENTES?*

Interim plura de Zoſimo heic edocemur. I. Fuit ab initio catholicus: *Prius quidem catholica vindicabat*. II. Deinde praevaricatus, in locum Maximi ſe ordinari ſivit. III. Mox ab haereſi reſipiſcens [*Jam de impietate correxiſſe videbatur*] adhuc tamen adulter alienam cathedram uſurpabat. IV. Poſtremo Divina ultione perterrefactus, epiſcopatu ſe abdicavit, dolens impietati ſuae. Haec ſchiſmaticorum libellus: quibus tamen haec non credere, difficile arbitror.

(290) Nec injuria. Nam non aliud ſuccurrere poteſt, quod S. Maximi ſinceritatem martyrii labefactare poſſet, quam metus, ne forte is in Luciferiana communione obiiſſet, eoque uti martyr ab iſtis Luciferianis laudaretur. Atqui [ut optime obſervat Tillemontius in haereſi Arianor. Not. 49.] de fide ſincera Maximi dubitari haudquaquam poteſt; *puiſqu'*

eſtant

CAP. II.

De anno ſcripti libelli a Marcellino & Fauſtino: De praefatione huic libello praemiſſa conjecturae Tillemontii refelluntur. Quid ea praefatio cohaeſionis cum libello habeat, ne caput alieno trunco praefixum videatur.

Libellus hic quum Valentiniano Theodoſio & Arcadio Auguſtis oblatus fuerit, nec ante annum 383. ſcribi potuit (quo primum anno Arcadius a patre ſuo Theodoſio conſors imperii eſt adſcitus; quum quidem Valentinianus jun. nonum jam annum regnaret) nec vero poſt annum 391. qui Valentiniano fuit ultimus. Nec plus lucis ex imperatoribus hauriri poteſt. Sed nimis laxa haec novem annorum ſpatia ſunt.

Forſitan plus aliquid praeſidii ex Cynegii (ad quem reſcriptum Theodoſii mittitur, quod ad calcem libelli exſtat) praefectura praetoriana arceſſetur. Qui quidem a medio Januario anni 384. ad uſque annum 389. per integrum ſexennium tenuit eam dignitatem, uti ex proſopographia Codicis Theod. perſpici poteſt. Ita dati hujus a duobus ſchiſmaticis libelli aetas per hos ſex praefecturae Cynegianae annos incerta vagabitur: forſitan autem & ſeptem. Quid enim impedit, quo minus libellus quidem anno 383. oblatus fuerit, reſcriptum autem inſequenti anno prodierit, quo primum Cynegius praefecturam adeptus eſt?

Poſtremo non aliunde artioribus cancellis aetas hujus libelli coerceri poſſe videtur, quam ex Damaſi adhuc viventis (ut ego interpretor) mentione. Non moror autem quae in praefatione de Damaſo fuſe narrantur: quippe quae non eſt dubium, quin ex longinquo rempore repetantur, & ad initia pontificatus ejus pertincant. At in ipſo libello (pag. 66. & ſeq. editionis Pariſ. an. 1650.) ita reditur ad Damaſum, ut ejus ultima quaedam facta narrentur, adhuc credo tum viventis, dum libellus ſcriberetur. Cujuſmodi illud eſt quod pag. 69. ſcribitur: *Sed & NUPER tentavit* (Damaſus) *graviter perſequi beatiſſimum Epheſium* &c. Quod ſi tunc Damaſus diem obiiſſet, id certe ſignificatum fuiſſet; nec de ſucceſſore Syricio eſſet omiſſa mentio. Quum autem S. Damaſus exeunte anno 384. e vivis exceſſerit; eodem facile anno oblatus eſt hic precum libellus; aut faltem anno quidem 383. (qui primus annus Valentiniani erat) porrectus libellus fuit, reſcriptū vero uſque ad inſequentem annum 384. (quo Cynegius praefecturam obtinuit) differri [291] contigit. Ita ſive anno 383. ſive 384. Marcellinus & Fauſtinus ſuum hunc libellum pro defenſione Luciferianorum cauſae Principi tradiderunt.

Venio ad praefationem libello praemiſſam, quae tota verſatur in narratione Urſini contra Damaſum ſchiſmatis. De qua praefatione plures conjecturas (parum meo judicio ſolidas) protulit Tillemontius in Lucifero Not. 5. Nam I. obſervat nihil videri commune eſſe huic praefationi cum libello; in illa enim nihil pro Lucifero aut ejus aſſeclis reperiri, in hoc vero nihil de Urſiniano ſchiſmate. II. Praefatio Liberio impenſe favet, quem tamen cum aliis lapſum, nemo negat; ut non videatur Liberii laus a Marcellino, & Fauſtino Luciferianis proficiſci potuiſſe. III. Ex his concludit, humano capiti cervicem equinam junctam videri, quum praefatio illa alterius videatur operis, aut (ſi quidem hujuſmet libelli ſit) certe a diverſo auctore poſterius facta. IV. Aut denum fieri potuiſſe, ut Marcellinus & Fauſtinus poſt Urſini ſchiſma a ſe profeſſum, priorem alterum quemdam libellum imperatoribus porrexerint (quem ſuſpicatur intercidiſſe) cui eam, quae

eſtant mort dans ſon exil, & ainſi avant Conſtance [& antequam Iulianus exſules revocaret] *il n'a pu voir le commencement du ſchiſme de Lucifer*; a cujus labe proinde immunis fuit. Nam non niſi ſub Juliano ſchiſma ſuum Caralitanus praeſul conflavit.

(291) Maxime ſi id negotium nonnullam cauſae cognitionem requirere, nec expediri de plano debere imperatori viſum fuiſſet: quo ſpectat l. 9. §. 1. D. de offic. proc.

quae nunc exſtat, praefationem praepoſuerint: poſtea vero iidem Luciferianis ſeſe adjungentes, eum qui nunc circumfertur libellum dederint. At procedente tempore amiſſo priore libello, videri librarios libello poſteriori praefationem prioris adjunxiſſe. Haec Tillemontius.

Quibus ego ſingulis eodem ordine ſic reſpondeo. I. Nego praefationi nihil commune cum libello eſſe, ad quem certe illa viam praeſtruit, ut in fine dicetur. Nec verum eſt, nihil in libello pro Vrſino, aut, quod tantumdem eſt, contra Damaſum dici (contra quem certe Damaſum a pag. *66.* ad 70. canina rabie illi debacchantur) ſicuti nihil pro Luciferianis in praefatione reperiri; quum tamen ſaltem finis praefationis ſit totus Luciferianus, uti dicetur.

II. Eſt ne vero hoc Liberio favere, quum ejus lapſus ibidem acriter vituperetur? Nam quo loco de Liberio in praefatione fit mentio, ibi pag. 3. hoc factum adjicitur. *Poſt annos duos* (a Liberii exſilio) *Conſtantius Romam venit: pro Liberio rogatur a populo: qui mox annuens ait: Habetis Liberium, qui qualis a vobis profectus eſt, MELIOR revertetur*. Vbi in eo quod *meliorem* vocat, haud dubie maligne illum ut Arianum taxat, uti ex ea interpretatione quae ſtatim adtexitur, conſtat. *Hoc autem* (inquiunt) *de CONSENSV ejus* (Liberii) *quo manus PERFIDIAE dederat*, *indicabat*. Nec quidquam interea ad Liberii defenſionem ſubjicitur. Hoccine vero eſt eum pontificem tueri ac defendere? Etſi non negaverim, quin libelli auctores aliud agentes, interim argumenta ſuppeditent, quibus Liberii crimen ex vero [292] deteratur, dum priori tantum Sirmienſi formulae, quae tolerabilis videbatur, is ſubſcri-

(292) *Priori ne an poſteriori Sirmienſi formulae Liberius ſubſcripſerit.*

Duplex fidei formula diverſis temporibus ab Arianis dictata fuit. Prior anno 351. prodiit, qua Photinus potiſſimum damnabatur, quae Arianiſmi quidem ſuſpecta erat, ſed id dogma nec diſerte adſtruebat, nec excludebat. Eadem aliquando etiam a S. Hilario ſtudio pacis innocenter admiſſa fuerat, poſtea ab eodem rejecta. Altera anno 357. poſtquam Conſtantius Roma diſceſſerat, condita fuit, quae totum virus Arianum complectitur.

Ac diu quaeſitum fuit, utri earum Liberius ſubſcripſerit. Blondellus, Petavius, Pagius, aliique plures poſteriori a Liberio ſubſcriptum docuerunt. Id eos fefellit, quod poſt Conſtantii ex urbe Roma diſceſſum, & alteram Sirmienſem Synodum expugnatam Liberii conſtantiam, ex ordine narrationum Sozomeni & aliorum ſibi perſuaſerunt. At interim Libellus iſte oſtendit, quo tempore Conſtantius Romae pro Liberio exorabatur (h. e. menſe Maio anni 357. ante ſcil. alteram Sirmienſem ſynodum) jam ſubſcriptum a Liberio fuiſſe. Id vox imperatoris declarat, *Melior revertetur*, & quam ei dicto Marcellinus interpretationem ſubnectit: *Hoc autem de conſenſu ejus, quo manus perfidiae DEDERAT* (non ſcribitur, *poſtea dedit* aut *daturus erat*, ſed *dederat*) *indicabat*. Ex quibus verbis obiter vides, in hoc libello priorem formulam Sirmienſem vocari *Perfidiam*, eodem plane vocabulo, quo illam Hilarius appellavit: qui ubi aliquando Sirmienſem profeſſionem, nihildum veneni in ea ſuſpicatus, admiſiſſet, poſtea eamdem rejeciſſe proditur, vel ex eo certe quod Liberium *perfidiae* (ſic priorem Sirmii formulam vocat) conſenſiſſe ipſemet conqueritur. Ceteroqui idem Hilarius adverſus Conſtantium ſcribens, aperte Sirmienſem priorem fidei confeſſionem damnavit. Sed ad Liberium redeo.

Accedit illud quoque quod ſi quidem is poſteriori formulae, quae aperriſſimam Arianiſmi profeſſionem complectebatur, conſenſiſſet, non opus habuiſſet tot modis animum Conſtantii ſollicitare, torque apud eumdem conciliatoribus uti, quo ſedi ſuae reſtitueretur: id quod ex ejus epiſtolis conſtat, quae adhuc in Hilarii libro de ſynodis ſuperſunt. At quia priorem Sirmii confeſſionem admiſiſſe, ſeque ab Athanaſii communione ſemoviſſe, adhuc parum Conſtantio videbatur, niſi apertius in Ariana caſtra transfugeret, ea de cauſa tamdiu ejus reſtitutio dilata fuit. Et haec quidem obiter, & in tranſitu. Plura ejuſdem hujus ſententiae argumenta Tillemontius in Arianorum haereſi Not. 55. ſuppeditabit. Etiam Abbas Fleury lib. 13. ſect. 46. noſtram hanc ſententiam, quam & Baronius defenderat, *probabiliorem* appellat. Quam profuit novo hoc qualicumque fulcimento ſtabiliviſſe.

Digitized by Google

ſcripſiſſe oſtenditur.

III. His intellectis, nego praefationem alienam a libello eſſe, aut diverſi corporis caput, aut poſtremo a diverſo auctore profectam. Ac ſicubi ex ſtylo capi argumenta poſſunt; heic certe non ovum ovo ſimilius, quam praefatio libello [293] per omnia ſimile habet dicendi genus.

IV. Jam vero illud quis in animum inducat, quod amiſſus prior neſcio quis libellus fingitur (cujus praefatio haec quae exſtat peculiaris eſſet) quo amiſſo poſtea librarii (in quibus ſemper haec faba cuditur) nimis inconſulte praefationem alieno libello aptaverint? Atqui commentum hoc ex eo falſi revincitur, quod qui imperatores (Valentinianus, Theodoſius & Arcadius) initio libelli compellantur, iidem prorſus & initio & in fine praefationis leguntur. Vidit hanc difficultatem Tillemontius; eaſque ſe in anguſtias cogit, ut ſuſpicetur in praefatione mutatos fuiſſe a librariis imperatores, eoſque loco Valentiniani (primi) Valentis & Gratiani (quibus debuerat prior libellus dari) nomina utrobique ſcripſiſſe Valentiniani (junioris) Theodoſii & Arcadii. Cui vero hoc veriſimile fiat, aut tam eruditos amanuenſes fuiſſe, ut idonee temporibus id moliri quirent, aut tantum ſibi ſumpſiſſe auctoritatis, ut bis nomina Imperatorum inverterent?

Verum ut vela jam contrahamus: Stylus (qui utrique parti αὐτὸ αὐτὸς ipſiſſimus eſt) plane clamitat, praefationem ab eiſdem auctoribus, a quibus libellus eſt,

(293) Scio quidem, argumenta quae ex ſtylo capi ſolent, haud ſatis fida exiſtimari. At eſt quorumdam dicendi genus ita ſingulare, ut incurrat in oculos. Cujuſmodi elocutio hujus libelli eſſe videtur, rotunda, gravis, nervoſa, ἐμφατικωτάτη, & δεινότητι quadam inimitabili praedita. His accedit matronalis quaedam cultus exquiſitioris negligentia, quae ut matronis, ſic graviori orationi gratiam mire conciliat: de quo genere ſunt illae perpetuae verborum eorumdem, ſed, quod mirere, citra taedium repetitiones. Eo ſane, niſi fallor, dicendi genere tam libellus quam ejus praefatio plane conſtanti & per totum aequabili a capite ad calcem decurrit: ut utramvis quis earum partium norit, ambas noverit. Ubivis potius quam heic ſtyli aeſtimatio te forſan fefellerit.

Tamen ſiquis contra pro ſtyli diverſitate pugnaverit, fruatur is opinione ſua, & alium huic praefationi auctorem quemlibet tribuat; modo fateatur, praefationem hujuſmet, qui nunc exſtat, libelli fuiſſe propriam. Pro diverſitate autem ſtyli illud prae ceteris dici poteſt, in libello quidem totis paginis vocem *Vindico* ac tertio quoque verbo inculcari (veluti in fine pag. 43. & ineunte pag. 44. quinquies continua ſerie id verbum repetitur, & nuſquam non alibi) quum interim in tota praefatione ne ſemel quidem uſurpetur. At hoc & ſiquid aliud afferri poteſt, ſtyli diverſitatem haud conſtituit, qui totus ex peculiari quodam charactere, qui perſentiſci magis quam deſcribi poteſt, exſiſtit.

Quando autem in dictione utriuſque partis verſamur; nemo nunc ignorare poteſt quid ſit illa *Proceſſio*, de qua praefatio loquitur pag. 3. *Ab ejus proceſſione ſe ſuſpendit* h. e. ab ejus σύναξις, *conventu* ſe abſtinuit. Id jam ex aliis auctoribus notaverat Hugo Menardus, & poſtea Cangius in Gloſſario. Atque modum protulerat exempla verbi *Procedo* eod. ſignificatu. Quo quidem utitur bis eadem praefatio: pag. 5. v. 7. *Coeperunt in baſilica Juli procedere* h. e. convenire ſeu ſynaxin celebrare. Et fine pag. 6. *Coepit Damaſus Romanam plebem, quae ſe* [cor. *ſecum*] *nolebat procedere . . . perurgere.* In libello autem ad finem pag. 62. *Populo praedixerat, ne illo die procederet,* (i. e. conveniret) *quando cum caede veniebant*, nim. ad diſſipandum conventum.

Plura autem antique dicta in libello hoc reperies, ut quod verbi cauſa pag. 93. v. 2. *verum* pro *veritas* uſurpatur: *Quaſi expaveſcamus pro vero interfici*: ut Perſius, *Mordaci radere vero Auriculas*, & ſaepiſſime apud veteres. At illud pulchrius quod pag. 87. v ult. *Rem veri* pro *veritas* dixit (*Audivit quoſdam ſe integrae fidei copulare, & per Dei gratiam rem veri creſcere*) ut olim *Res cibi* pro *Cibus* & alia ſexcenta in eumdem modum, & ut Graeci voce χρῆμα eadem ſyntaxi utuntur.

Pag. 64. ad finem Dominico ſic opponitur templum Idolorum, ut hoc abſolute *Templum* (et quidem ἀντιδιηρημένως) vocetur. *Altare Dei de Dominico ſublatum, in TEMPLO ſub pedibus idoli poſuerunt.* Hujus paria exempla reperies apud Gothofredum in paratitlo § 3. tit. Cod. Theod. *De paganis, ſacrificiis, & templis.* Nolo ulterius digredi.

Digitized by Google

eſt, eſſe profectam. Sed tamen ea non ante ſcripta & praefixa huic libello fuit, quam eo accepto Theodoſius ſuum tandem evulgaſſet pro Marcellino & Fauſtino reſcriptum. Tunc enim vero hi duoviri de proſpero ſucceſſu exſultantes, quum e re ſua fore ducerent, ſi libellus una cum ſubjecto reſcripto in vulgus ſpargeretur; id ut aptius efficerent, inſtruendos ſibi lectores hac ipſa praefatione putarunt de initiis calamitatis ſuae. Nam presbyteros iſtos tunc quidem Luciferianos eſſe, omnes norant, & libellus id palam profitetur. At eoſdem olim Vrſinianos fuiſse, & contra Damaſum ante viginti annos decertaſſe, non omnibus compertum erat; & ſiqui id ſcirent, ii (maxime conſopito jam ſchiſmate) aequiores ſe Damaſi, quam Vrſini cauſae praebebant. Itaque in hoc prologo rem omnem ab initio repetunt, ac de rebus olim geſtis in Damaſi & Vrſini diſcidio (cujus ipſi pars fuerunt) longam narrationem, ſed modo ſuo incruſtatam, tota praefatione contexunt. Id enim initium ſuae calamitatis fuit. Nam Roma tandem expulſi, quod ultimum fuit, Luciferianis ſeſe adjunxerunt: niſi forte mavis, etiam antea, dum Romae eſſent, eos Luciferianos [294] fuiſſe. Vt ut eſt, *συνέχεια* (*cohaeſio*) certe praefationis cum libello (h. e. Vrſiniani diſſidii, de quo dumtaxat in praefatione agitur, cum Luciſerianorum cauſa, quam tantum in libello tuentur) ſatis ſuperque in fine praefationis ſeſe legenti aperit, ad quam miror Tillemontium non attendiſſe. *Exinde* (inquiunt) *presbyteri* (partis Vrſinianae) *diverſis modis afflicti per exſilia & peregrina loca diſperſi ſunt. Ex quibus Marcellinus & Fauſtinus presbyteri* (auctores ſcil. tum libelli tum praefationis, antea quidem Vrſiniani, nunc vero Luciferiani: quod ſequentia ſatis praeſeferunt) *de confeſſione verae fidei* (a qua ceteros Luciferiani excludebant, tamquam ipſi ſoli catholici) *oſtentatione* [h. e. [295] exhibitione] *ſacrae communionis*

[nim.

(294) Baronius quidem hoſce duos presbyteros prius tantum Vrſinianos fuiſſe vult, poſtquam autem Roma ejecti fuerunt, Luciferianis eos adhaeſiſſe. At nihil impedit, quominus ii (ut & forſitan clericorum Vrſinianorum plerique) ab initio Luciferiani fuerint. Et tempora, ſi nihil aliud, utriuſque ſchiſmatis id minime excludunt. Deinde nihil in praefatione aut ipſo libello veſtigii eſt, unde arguere poſſis hos presbyteros poſt ſuam ex urbe Roma ejectionem tum demum Luciferianos eſse factos. Contra vero jam ab initio praefationis facile ſcintillas Luciferianae labis agnoſcas, jam tum erumpentes, quando Lucifer, Liberius, aliique plures epiſcopi narrantur *miſſi in exſilium pro fide ſervanda*, uti in praefat. pag. 2. legitur.

Vbi & hoc ſtatim ſequitur: *Cum Liberio Damaſus diaconus ejus ſe ſimulat proficiſci: unde fugiens de itinere Romam rediit, ambitione corruptus*. Quibus verbis jam tum Damaſum in *praevaricatorum* (quod familiare erat in ore Luciferianorum convicium) numerum referebant, tamquam ſcil. cauſae Liberii (quam cum fidei cauſa communem interpretabantur) proditorem. Quo obtentu, quamlibet falſo, veriſimile eſt eos ſuum adverſus Damaſum ſchiſma obvelare voluiſſe, quem videlicet uti *praevaricatorem* averſarentur. Plura alia afferre poſſem, quo presbyteros iſtos ab initio ſui cum Damaſo diſſidii fuiſſe ingenio Luciferiano praeditos oſtendi poſſit. Etſi iidem invidiam Luciferiani nominis declinabant, ſeque non *Luciferianos* ſed *Chriſtianos* vocari velle, quippe non Luciferi, ſed Chriſti ſectatores, contendebant, de quo pag. 70. & ſeq. diſputant. *Neceſſarium eſt, ut falſi cognomenti diſcutiamus invidiam, qua nos jactant eſſe Luciferianos*: & quae plura de hoc genere ſequuntur.

(295) *Oſtentatio* hoc loco non eſt jactantia, ſed reſpondet Graecae voci *ἔνδειξις* (quae vox in Cyrilli Gloſſis redditur *Oſtentatio*) *ἔνδειξις* autem tantumdem eſt quod *Indicatio*; ita ut *De oſtentatione ſacrae communionis*, idem ſit quod *De indicando*, cum quo hominum genere (non niſi ſcil. inculpato atque incontaminato) Luciferiani communicent. Sive potius *Oſtentatio* tantumdem eſt quod *Exhibitio* (ſicuti & apud Tertullianum) ut *De exhibitione communionis* hoc ſignificet, in eo libello rationem reddi, quibuſnam Marcellinus & Fauſtinus communionem exhibeant, quibus negent. Tertulliani locus exſtat in Scorpiace initio capitis 13. ubi locus 2. Theſſ. I. 4. 5. ſic recitatur: *Theſſalonicenſibus gaudens* (Paulus) *Vti*,

inquit,

[nim. cuinam exhibenda communio ſit, cui vero deneganda] *& perſecutione adverſantium veritati*, *preces Valentiniano*, *Theodoſio & Arcadio principibus obtulerunt ita*. Hactenus praefatio, poſt quam libellus incipit. Quid autem clarius afferri poterat ad praefationem cum libello, qui nunc exſtat, glutinandam? An poterat per haec verba [quae certe ſummam Luciferiani veneni continent] praefari auctor alteri cuidam libello, qui Vrſinianorum adverſus Damaſianos preces exhiberet? Ac de eo, quid praefatio cum libello commune habeat, hactenus.

C A P. III.

Joan. Diaconi de S. Maximo elogium. Vtrum is chronographus Maximum pro Martyre habuerit, & in exſilio mortuum ſciverit. Ejus corpus Neapolim ann. 362. tranſlatum videri. De duabus tribusve aliis ejuſdem translationibus.

Exſtat etiam de eodem S. Maximo breve Joannis Diaconi in ſuo epiſcoporum Neapolitanorum chronico (quod videri ineunte ſaeculo X. ſcriptum, ſupra ad XVI. Maii in S. Reſtituta oſtendimus) elogium: quod tale eſt.

X. (296) Maximus Epiſcopus ab ineunte aetate ſua ſtrenuus, & omnimodo moderatus, ſanctae Eccleſiae militavit. Nam & ipſe prius in Eccleſia beati (297) Fortunati Sacerdotis, & Chriſti Confeſſoris eſt conditus. Nunc vero in Oratorio Eccleſiae Stephaniae parti laevae introeuntibus, ſacro Altario adeptus exſultat.

Nimis jejune quidem, quod & plerumque Joannes ſolet, certe propter monumentorum inopiam. Imo, quod mireris, de S. Maximi martyrio nihil plane Noſter diaconus comperti (298) habuiſſe ſe, ſuo ipſe ſilentio prodit. Aut certe, ut ſubtilius dicam, ita de ſanctiſſimi pontificis ſive martyrio, ſive confeſſione per ambages neſcio quid adumbrat, ut plane in eo negotio mihi videatur magnopere aeſtuaſſe, incertus animi, referret ne Maximum inter martyres aut Chriſti confeſſores, an non. Nam ſi fixum Maximi martyrium Joanni fuiſſet, quanti laboris erat, ſicuti Fortunatum heic alieno loco *Chriſti confeſſorem* (299) vocavit, eadem nomenclatura etiam Maximum cohoneſtare? A qua tamen abſtinuit: ea ne ratione permotus, quod in hoc marmoreo Kalendario *Depoſitionis*, non autem

inquit, gloriemur in vobis in eccleſiis Dei pro tolerantia veſtra & fide, in omnibus perſecutionibus & preſſuris, quibus ſuſtinetis oſtentamen (hoc eſt, uti appoſite Rigaltius explicat, *exſpectatis exbibitionem*: in Graeco Pauli *ἀνέχεσθε ἔνδειγμα*) *juſti judicii Dei*. Eaque interim videtur etiam veriſſima Paulini loci nondum ſatis intellecti expoſitio, quam Tertulliano debemus; ita ut ibi *ἔνδειγμα* (accuſandi caſu poſitum) *exbibitionem* ſignificet (ſive uti Latini loquebantur, *Repraeſentationem*) *judicii Dei* ac praemii, quam Sancti exſpectant. Indidem vero diſcimus, *Oſtentationem* tantumdem eſſe quod repraeſentationem & praeſentem debiti perſolutionem.

(296) Nota numeralis X. notat Maximum decimum ab Aſprenate numerari. At quam longe a vero id abſit, & quando primum eae ordinales notae noſtro pontificali libro adjectae videantur, alibi me attigiſſe memini, & plura opportuniore in loco dicam.

(297) Chioccarellus noſter in S. Maximo initio pag. 35. ſic adnotat: *Vetuſtiſſima quoque S. Maximi effigies pontificiis veſtibus atque aureola inſigniti, Graecorum more depicta, in S. Fortunati eccleſia* (de qua dicemus mox ad XIV. Junii) *conſpiciebatur*.

(298) Hoc de Joanne noſtro minime adnotaſſem, niſi Papebrochius (ad XII. Junii, ubi de hoc Maximo, p. 518. n. 3.) cenſuiſſet Maximum ab Joanne martyrem fuiſſe habitum; eaque de cauſa Melchiadi Papae (ſub quo nondum perſecutiones deferbuerant) aequalem factum. Nam quamvis de Maximi & Melchiadis *συγχρονισμῷ* nihil notet Joannes; id tamen ex eo neceſſario ſequi Bollandiſta notat, quod Maximi ſucceſſor diſerte eidem Melchiadi ac S. Sylveſtro aequalis a chronographo fiat.

(299) *Chriſti confeſſoris* appellationem apud Joannem Diaconum aliquid innuere paullo infra martyrium (ut antiquitus ea vox accipiebatur) mox ad diem XIV. in S. Fortunato oſtendetur.

Digitized by Google

tem *Paſſionis* notam S. Maximo praeſcribi obſervaſſet? Minime id quidem; quia & Fortunato eadem *Depoſitionis* nota praemittitur; quem tamen non dubitavit *Chriſti confeſſorem* nominare.

Omnino res ſic ſe habet. Quum chronographus ex neſcio quibus ſuorum popularium ſermonibus, & ex antiquis picturis (quae plerumque in eccleſiarum parietibus Sanctorum res geſtas exprimebant) celebrari invictam Maximi in Chriſti confeſſione conſtantiam, & aerumnas ob id toleratas inaudiviſſet; dandum aliquid his rumoribus cenſuit, ſed ita tamen ut ſuſpenſo veluti pede ambulans, dubius ipſe, dubium etiam lectorem relinqueret. Vt ut eſt; ad martyrii certe ſignificationem tum voces, *Strenuus*, & *Militavit* ſunt referendae (*ſtrenuus . . . ſanctae Eccleſiae militavit*) tum in primis nexus αἰτιολογικὸς (*cauſalis*) NAM. Cujus copulae, ut et ejus quod ſequitur, ea vis eſt, nempe, quod olim Maximus prius quidem in Eccleſia S. Fortunati conditus fuerit, poſtea vero in Stephaniam una cum eodem Fortunato fuerit ſollemniter ab epiſcopis tranſlatus, id ea gratia factum fuiſſe, quod ambo (Fortunatus ſcil. & Maximus) Chriſti confeſſione enituiſſent, pro qua etiam aerumnas graviſſimas perpeſſi eſſent. *Nam*, inquit, *& ipſe* (Maximus) *prius in Eccleſia B. Fortunati ſacerdotis et CHRISTI CONFESSORIS eſt conditus. Nunc vero in Oratorio Eccleſiae Stephaniae parti laevae introeuntibus, ſacro Altario adeptus exſultat*. Quae verba jungenda ſunt cum altero παραλλήλῳ ejuſdem chronographi loco in S. Fortunato proximo Maximi deceſſore, ubi ſcribitur: *Qui* (Fortunatus) *ſepultus foris urbem . . . deinde . . . populi . . . ab Eccleſia ſui nominis conſerrata transferentes*, (junctim cum Maximo) *per manus pontificum collocarunt in Eccleſia Stephania partis dextrae introeuntibus, ſurſum ubi eſt Oratorium, in caput Catatumbae*. Verum haec enucleatius ad XIV. hujus menſis in S. Fortunato exponentur.

Illud etiam notari heic pervelim, noſtrum chronographum ita de Maximo loqui, quaſi qui Neapoli e vivis exceſſiſſet. *Prius*, inquit, *in eccleſia B. Fortunati eſt conditus*. Qui ſi ſciſſet, eum alibi deceſſiſſe, de ejus tranſlatione Neapolim non tacuiſſet. Atqui ex ea, quam ſupra recitavimus, Marcellini & Fauſtini (aequalium ſcriptorum, & ad Zoſimum, adhuc tum vivum, rei geſtae teſtem provocantium) certiſſima narratione conſtat, S. Maximum in ſuo exſilio e vivis exemptum. *ILLIC* (i. e. in loco exſilii, de quo proxime narrabat) *Martyr in Domini pace requievit*. Ergo non eſt dubitandum, quin ſtatim ut turbae illae, quae tunc vexabant Eccleſias, conquieverunt, Neapolitani cives Reliquias beatiſſimi Martyris ex loco exſilii in hanc urbem reduxerint, & cum S. Fortunato, pari confeſſione claro, junctim condiderint; unde mox ambos in Stephaniam *per manus pontificum* intulerint.

Et hanc quidem poſteriorem Maximi & Fortunati ſollemnem tranſlationem, qua per manus pontificum illati in Stephaniam fuerunt, IX. ſaeculo ſub S. Joanne IV. hujus marmorei Kalendarii auctore contigiſſe, in ea Diatriba, quam de aetate hujus monumenti commentario noſtro praefiximus, demonſtratum fuit. At illam, qua primitus cum Fortunato eſt conditus, in quod potiſſimum tempus conferemus? Nemo mihi hoc eripiet, quin priorem eam Tranſlationem in annum 362. aut ſequentem veriſimillime conferam. Quam ob rem ſic cenſeam, paucis abſolvam. Jam ante annum 362. quo Julianus Imp. extorres pro fidei cauſa epiſcopos in ſuas cathedras reſtituit, Maximum in caelum migraſſe, ſupra innuimus. Nam ſi eo anno adhuc Maximus in vivis fuiſſet, certe cum ceteris rediiſſet, nec in loco exſilii oppetiiſſet. At is quem dixi annus quum univerſis eccleſiis, quibus paſtores ſuos reduces atque incolumes reddidit, ingens gaudium apportaſſet; eis etiam videtur attuliſſe laetitiam, quatum praeſules interim in loco exſilii occubuerant.

Qui-

Digitized by Google

Quibus eccleſiis quando illi vivi atque integri minus poterant, in ſuis ſaltem exuviis reduces ſiſti aequum fuit ; maxime ſi ſuae plebes id enixe poſtulaſſent ; ſicuti Maximi ſacra pignora a Neapolitanis poſtulata crediderim . Certe quanto qui pro Chriſti cauſa mortem obiiſſent , glorioſiores viventibus paſtoribus habebantur , tanto populorum ſtudia ad illorum ſacrata ſpolia revocanda magis exarſiſſe oportet ; praecipue Maximi , quem adverſus invaſorem Zoſimum manifeſtis oſtentis divina ultio vindicaverat .

Ad ſummam relatas quidem S.Maximi Reliquias in diacono Joanne (qui eas in S. Fortunati requieviſſe memorat) legimus: de tempore nihil legimus. At ſiquis temporis articulus reportandis ejus Lipſanis opportunus fuit , certe aut is quem dixi annus, aut nullus alius exſtitit. Nam ubi paullum modo plebis pro ſanctiſſimo ſacerdote ardor refrixiſſet, difficile poſtea fuit ſive Neapolitanos de eo recuperando cogitaſſe , ſive ejus loci incolas , ubi is theſaurus condebatur , eum ſibi eripi paſſos . Poſtremo cauſa deerat , cur id tractu temporis Neapolitanis indulgeretur: quae tamen cauſa in communi exſulum reditu plauſibilis initio fuerat.Qua de re ſive ipſo anno 362.ſive alio ex proxime inſecutis annis S. Maximi corpus Neapolitanae plebi reſtitutum , & in Eccleſiam S. Fortunati (nempe ut duo illuſtrium Confeſſorum corpora una ſimul conquieſcerent) illatum videtur . Haec de prima tranſlatione : quam tamen in duas eſſe diſpeſcendam[ita ut initio Maximus in coemeterio aliquo cum Fortunato jacuerit,deinde ſerius in eccleſiam S. Fortunati tranſierit] ad diem XIV. in S. Fortunato cap. 3. augurabimur .

Secunda tranſlatio in Stephaniam facta fuit ante medietatem IX. ſaeculi ſub S. Joanne IV. Neapolitano epiſcopo : de qua plurium ſimul SS. antiſtitum ſollemni Tranſlatione dictum eſt in Diatriba, quam menſi Januario praemiſimus. Ultima demum in S. Ephebi aedem , ubi nunc requieſcit , ecquando contigerit , ad hujus menſis diem XIV. diſcutiemus .

C A P. IV.

Quid in die feſto S. Maximi et aliorum quorumdam Antiſtitum variatum fuerit . Quaedam de eo virorum doctorum hallucinationes .

Quae ad S. Maximi feſtivitatem pertinent , eorum pleraque is cum S. Fortunato communia habet , cui parem viciſſitudinis varietatem ſortitus fuit . Eo fit, ut quae heic adumbravero , eadem ex tradendis mox ad XIV. Junii explicatiora ſint evaſura. Interim praecipua rerum capita perſequar .

Ergo antiquitus ſicuti de Fortunato die XIV. Junii fiebat officium , ſic de S. Maximo die hoc XI. Junii , idque non ſolum in hac marmorea ephemeride (in qua etiam diſerte nota DEPoſitionis ſcalpitur , ad deſignandum hunc ei diem ſive *θανάσιμον* [*emortualem*] ſive *ἐντάφιον* [*ſepulcralem*]fuiſſe), verum & in antiquiſſimis Kalendariis [300] aliiſq. libris liturgicis.At procedente tempore dictis diebus

Eeee 2 deſi-

(300) Chioccarellus initio pag. 35. S. Maximum die XI.Junii primitus celebratum agnoſcit his verbis : *Ut ex eccleſiaſticis officiis Langobardis litteris exaratis deprehendimus , ex quibus S. Maximi Neapolitani epiſcopi die 11. Junii feſtum coli perſpeximus* . His addam perantiquum Kalendarium membranaceum a Tutino olim inter ſchedas Gabrielis Lotterii Cler. Reg. repertum , in quo legitur Junii die XI. *S. Maximi Neap. Epi* : die vero XIV. *S. Fortunati Epi Neap.* Adhaec Ant. Caracciolus ad finem cap. 22. ait : *De eo* (Maximo) *praeter Neap. Eccleſiae antiqua Kalendaria , tum Patricianae Litaniae , quae poſt ejus Monaſterii vetus Mrologium ſcriptae habentur , tum etiam codex Ms. 196. Biblioth. Caſinenſis meminerunt* . Codex Caſinenſis 196. a Caracciolo laudatus Breviarium Neapolitanum continet , cui Kalendarium inſeritur : in quo menſe Junio ſcribitur : *III. Idus* (h. e. die XI.) *Junii Neap. S. Maximi Epi & Conf.* Ac rurſus : *XVIII. Kal.* (i. e. die 14. Jun.) *Neap. S. Fortunati Epi & Conf.* Quae ex Tutino excerpſi , id notante ad calcem Kalendarii , quod Rituali Neap. praemittitur .

Digitized by Google

deſitum ab utriuſque officio fuit. A XII. [301] certe ſaeculo ad uſque initia ſeptimi decimi aut nihil de utroque fiebat, aut certe aliis atque olim diebus feſtivitas eorum affixa fuit, ut in Adnot. 301. & 302. dictum fuit. Atque ea tranſpoſitio tandem ad utriuſque omiſſionem [vide in eiſd. Adnot.] gradum fecit, maxime poſtquam tranſlatis a Stephania amborum corporibus & in Ephebianam Aedem invectis, eorumdem memoria evanuerat.

Verum quum per initia ſuperioris ſaeculi amborum cultum revixiſſe, ex quibuſdam ejus temporis *Ordinibus* recitandi officii deprehendiſſem, necdum tamen ejus redivivi cultus exordium [ex antiquiorum ſcil. *ordinum* inopia] detegerem; nihil veriſimilius cogitari poſſe putabam, quam ſi id primum anno 1590. contigiſſe exiſtimarem. Nam quum menſe Novembri anni 1589. SS. Fortunati & Maximi corpora in aede S. Ephebi effoſſa fuiſſent; nihil vero propius videbatur, quam ut ea occaſione anno ſequenti eorum officia praeſcripta viderentur. Tamen contra accidit. Plane enim quid ex pluribus annuis ordinibus adhuc ſuperſtitibus deprehenderim, inferne minutim [302] adnotatum reperies: certe autem in iis ante annũ 1627. SS. Fortunati & Maximi feſta non reperi, ſane quia altius eo anno continuata illa *Ordinum* ſeries non aſſurgit. Et adhuc quidem de primo redivivae horum Sanctorum celebritatis anno dubitarem, niſi tandem de Archiepiſcopo Decio Caraſa [quem de Sanctorum noſtratium cultu plura molitum noram & alibi adnotaveram] recordatio ſubiiſſet: de quo Autiſtite, videatur [303] Chiocearellus. Itaque ejus praeſulis Acta olim perſcrutatus, re vera id de quo tamdiu quaerimus, anno 1619. [304] ab eo praeſtitum legiſſe memini. Iſque omnino primus revocatae poſt plura ſaecula.

(301) Quandonam SS. Fortunati & Maximi cultus intermitti coeperit, compertum non habeo. Hoc tantum ſcio, in Kalendario Tutiniano quod veteri Neapolitano Rituali praeibat, menſe Junio utrumque deſiderari: quod Kalendarium videtur exeunte ſaeculo XII. ſcriptum, quippe quum in eo notetur *S. Thomae Contubernus* (h. e. Cantuarienſis) abſunt autem SS. Bernardus, Franciſcus atque Dominicus. Nec poſt id tempus quidquam de SS. Maximi & Fortunati cultu legitur, ſaltem uſque ad eorum inventionem exeunte ſaec. XVI. factam.

Quod autem dixi, a Kalendario illo Tutiniano Fortunatum & Maximum abeſse, id ſatis innui de menſe Junio eſse capiendum. Nam ceteroqui certum habeo ibi eorum feſta fuiſſe tranſpoſita (ob concurrentia ſcil. officia S. Barnabae die XI. Jun. & S. Rufi die XIV.) imo anticipata. Nam ibi die VI. Febr. legitur: *Maximi Epi & Conf.* & ejuſd. menſis die XXVI. *Fortunati Epi Conf.* qui non videntur alii a Neapolitanis fuiſſe. Et ea tranſpoſitio forſitan poſteris fraudi fuit, qui dum neſcirent, unde illi Maximus & Fortunatus (de quorum ſede tacebatur) emerſiſſent, tandem eos praeterierunt.

(302) In Archiepiſcopali Curia praeter plura Neapolitana lectionaria manu exarata ſaeculo XVI. conſcripta (in quibus nihil prorſus de SS. Maximo & Fortunato inveni) tres tantum ordines cura V. Cl. Caroli Blaſchi reperire licuit, quorum duo manu deſcripti ad annos 1581. & 1582. pertinent, tertius typis impreſſus ad annum 1595. ſpectat. In eorum autem nullo quidquam de Fortunati & Maximi feſtis praeſcribitur.

At vero noſtrates Oratoriani Patres (quibus a longo jam tempore curae eſt annuos eos ordines pertexere) veterum hujuſmodi ordinum ab anno 1627. ac deinceps continuam habent ſeriem. In horum primo (qui ad annum 1627. pertinet) die XII. Maii ſic legitur: *Maximi Epiſc. Neap. dupl.* die vero XV. ejuſd. menſis: *Fortunati Epiſc. Neap. dupl.* Et in eumdem modum uſque ad annum 1632. in duobus his epiſcopis, itemque in SS. Joanne I. Euſtachio, & Noſtriano res procedit. Nam poſtea anno 1633. & ſequentibus nullus eorum amplius comparet.

(303) Barthol. Chioccarellus in Chronico Neapolitanor. antiſtitum de Decio Caraſa (qui ab anno 1613. ad 1626. ſedit) haec inter cetera narrat: *Sanctorum aliquot Neapolitanae urbis ... catalogum is in dioeceſana ſynodo* anno 1619. *publicavit, adhibito conſilio virorum doctrina ac religione praeſtantium; iſque eos venerari, & eorum officia de communi in poſterum celebrari Neapoli & per totam dioeceſim, nedum a clericis, verum etiam a regularibus omnibus praecepit ...*

(304) Hujus anni quem dixi ſynodum Decia-

cula SS. Fortunati & Maximi feſtivitatis habendus eſt annus.

Haud diu tamen in annuo eorum cultu perduratum fuiſſe, ſed tantum uſque ad annum 1632. iidem Ordines teſtantur. Nam ecce ab anno 1633. & ſequentibus iterum ab eis celebrandis receſſum fuiſſe, in eiſdem ordinibus animadvertimus. Quae vero ejus rei cauſa fuerit, ordo anni 1635. [305] declarat, nempe quod per id tempus ea opinio animis liturgicorum ſcriptorum inſederat, non niſi de iis Sanctis fieri Officium debere, quos Martyrologium Romanum complectebatur. Hi autem duoviri ab Rom. Mrologio aberant ob eam cauſam, quod nihil de iis innotuerat, ut primum Romanum Mrologium anno 1584. & accuratius ann. 1586. evulgatum fuit; quandoquidem nonniſi anno 1589. SS. Fortunati & Maximi Reliquiae in Aede Ephebiana repertae fuerunt.

Quae de SS. Fortunato & Maximo delibavi, eadem & de SS. Joanne I. (qui ineunte Aprili colebatur) Euſtathio & Noſtriano epiſcopis dicta ſunto, quorum cultum una cum Fortunato & Maximo Archiepiſcopus Decius an. 1619. ex longo tempore revocaverat, mox ejus ſucceſſor Boncompagnus iterato intermiſit: id quod ex documentis ſupra productis perſpicitur.

Verum res ipſa loquitur, horum omnium cultum reſtitui debere, nec ea tantum de cauſa, quod eorum corpora ſub Altaribus detecta fuerint, verum etiam ob cultus antiquitatem in tot antiquis monumentis, ac praecipue hiſce marmoreis Faſtis luculenter teſtatam. De qua reſtitutione Eminentiſſimum Archiepiſcopum enixe oro obteſtorque.

Ex iis autem quae ſummatim heic attigi, multae virorum doctorum hallucinationes circa S. Maximi feſtivum diem deteguntur, quas inferne [306] notari ſatius duxi, quam hiſce tricis lectorem diutius demorari.

CAP.

cianam memini apud virum amiciſſimum aliquando vidiſſe; in qua id quod dixi decernebatur; ſed ubi eamdem denuo quaeſiviſſem, neſcio quo fato deperierat, non levi jactura, quum ſit rara admodum.

(305) In Ordine anni 1635. adnotatur in hunc modum: *Ex Decreto S. Rit. Congr. 19. Julii 1634. adjecta ſunt Kalendario Neapolitano feſta SS. Pomponii, Joannis* (nim. IV.) *Candidae jun. quorum meminit Martyrologium Romanum.* Ex quo intelligitur a ceteris illis celebrandis ideo fuiſſe ceſsatum, quod eorum Rom. Mrologium non meminiſſet.

(306) *De S. Maximi feſto noſtratium & exterorum hallucinationes aliquot.*

Ac primum Caeſar de Engenio pag. 645. ſic de S. Maximo definit: *Si feſteggiò la ſua feſta alli 12. di Giugno.* Quod falſum eſt, quia ut ante diximus, primitus quidem de S. Maximo die XI. Junii, de Fortunato die XIV. depoſitionis feſtum celebrabatur, nec niſi ſub Decio Caraſa eorum feſta ita reducta fuerunt, ut tamen ob incurrentia in eoſdem dies SS. Barnabae & Baſilii feſta, unus diei XII. alter XV. ejuſdem menſis affixi fuerint. At Caeſar de Engenio quum anno 1623. (quadriennio poſt id tempus, quo eorum celebritas jam ſub Decio revixerat) ſuam Neapolim Sacram edidiſſet, putavit, quo die per id tempus ii caelicolae coli coeperunt, eodem eos etiam antiquitus celebratos.

Sed de Ant. Caracciolo magis mirandum, cujus ultima verba de S. Maximo haec ſunt: *Feſtivitas ejus OLIM 2. Junii agebatur.* Eſt ne credibile, virum in rebus patriis tantopere verſatum tam enormiter erraſſe? An vero Caracciolus per duas notas (nim. 12.) ſcripſerat, typographus vero priorem notam omiſit? Id ſi eſt; tum dicendum erit, eumdem Caracciolum illud OLIM non ad IX. ſaeculum & ſequentia retuliſſe, ſed ad Decii Cardinalis aetatem, qua id feſtum in diem XII. tranſpoſitum fuerat, dum interim ſcribente Caracciolo (edidit autem ſuum opus anno 1645.) id feſtum intermiſſum fuiſſet. At ne hoc quidem puto. Nam de S. Fortunato ſupra ſcripſerat: *Colebatur OLIM . . . die 14. Junii.* Quum ergo in Fortunato iſtud OLIM ad antiqua, non ad Deciana tempora retulerit, etiam in Maximo vetuſta tempora reſpexiſſe credendus eſt. Verum quid moror? Omnino error hinc ortus eſt. Nam Caracciolus quidem per notas Arabicas ſcripſerat: *Feſtivitas OLIM 11. Junii agebatur.* At eas notas pro Romanis accepit typographus, h. e. pro altero Junii die; & tamen notas, quas Romanus

C A P. V.

De Zoſimo in locum S. Maximi intruſo, ac perperam a Jo: Diacono inter legitimos numerato. Alter Maximus commentitius expungitur.

Jam aliquot cap. ſuperiore in Adn.306. virorum doctorum ſecus dicta circa S.Maximi feſtum correximus. Vtinam & Joannis diaconi ſeriem epiſcoporum reducere in viam poſſemus. Multa ille quidem in priorum quatuor ſaeculorum epiſcopis peccaſſe deprehenditur (quod & ſaepe alibi conqueſti ſumus) ſive tota ea culpa in ſolo Joanne reſidet, ſive pars ejus tum in librarios, tum in antiquiores Joanne pontificales libros eſt derivanda. Verum de hoc toto negotio ſermo nobis commodiore in loco recurret.

Nunc illud plane doleo, quod Zoſimum ſedis invaſorem [ut ex Marcellini libello vidimus] Maximo ſucceſſorem dederit. Qui Zoſimus quantavis poenitentia ſuum poſtea crimen diluiſſet, numquam certe fuit in pontificum album referendus. Verum ſicuti Maximi glorioſa confeſſio chronographo huic haud prorſus explorata, ut ante diximus, fuit, ſic nec Zoſimi intruſio. Forſitan & noſter diaconus monumenta Neapoli exſtantia viderat, quae de Zoſimo tamquam epiſcopo loquebantur; idque ſatis ei fuit, ut hunc inter legitimos referret antiſtites, eique locum poſt Maximum daret.

Ceterum ante Zoſimum non conſuevit Joannes tempora antiſtitum cum Pontificum Rom. atque Imperatorum aetatibus componere; certe quod paucitas antiſtitum ab Aſprenate ad Maximum [quem ab eo decimum numerat] id minime pateretur. Itaque a Zoſimo novus hic labor Joanni procedit: quem Zoſimum Melchiadi & Sylveſtro pontificibus, & Imp. Conſtantino aequalem facit; idque inſtitutum in ſequentibus epiſcopis conſtanter tuetur: etſi, ut alibi dictum, in epiſcopis quarti & magna ex parte quinti ſaeculi toto aberret caelo, idque eas ob cauſas quas partim alibi tetigimus, partim alias explicaturi ſumus.

Vel hinc autem patet, quam vere ac diligenter id in aliis praeſtiterit. Nam quo pacto Zoſimus [quem Lucifer anno 362. a communione repulit] Melchiadi & Sylveſtro ineuntis IV. ſaeculi pontificibus aequalis eſſe potuit? praeſertim quum haud multo ante idem Zoſimus in locum Maximi in exſilium acti intruſus fuerit. Vide quae ad Acta S. Maximi cap. 1. notavimus. Verum de hac infelici chronographi noſtri in comparandis temporibus opera dicetur Deo dante alibi.

Nunc

manas exiſtimabat, per Arabicam ſeu vulgarem notam (2) expreſſit; unde gravis ille error fluxit, qui poſtea & alios tranſverſos egit.

Imo quidquid id erat, quod Caracciolus chartae illeverat, ac poſtmodum a typographo inquinatum fuit, id Vghellus novo incogitantiae σφάλματι commaculavit. Qui in hodierno S. Maximo ſic ea mendoſa Caraccioli verba deſcripſit, ut etiam pro *Junio* menſe *Julium* lectori propinaret. *Feſtivitas ejus OLIM 2. IVLII agebatur*. Nec dubium eſt, quin Vghellus illud *Olim* pro *primitus* acceperit; ſicuti & Tillemontius (cui eſt danda venia, quod nihil de noſtratibus monumentis praeter Vghelliana viderit) to. VI. in Arianis Artic. 60. ubi totum Vgheli παρόραμα de die 2. Julii arripit: *On trouve . . . marques de ſa veneration a Naples, où l'on en faiſoit le 2. de juillet. Il ſemble que l'on n'en faſſe plus aujourd'hui.*

Sed & a Papebrochio ſunt quaedam ſecus dicta, ut quod ad XV. Junii in S. Fortunato quũ in Neapolitanis lectionariis (verum editis partim diu ante, partim diu poſt Decianam aetatem) nullum de SS. Fortunato & Maximo veſtigium reperiſſet; eo labitur, ut num. 11. ſuſpicetur SS. Fortunati & Maximi feſta tantum in Aede S. Euphebii conceſſa fuiſſe, illius ſcil. die XV. hujus autem die XII. Junii. At res quemadmodum ſeſe habuerit, jam ſupra docuimus, ubi haſce omnes ambages expedivimus.

Quin & idem (ut id obiter moneam, quod ceteroqui alterius loci eſt) in S. Maximo (ad XII. Jun. p. 519. num. 7.) Jo. Diaconum noſtror. epiſcoporum chronographum deſinente V. ſaeculo ſcripſiſſe affirmat, qui non niſi decimo ineunte ſuum chronicon elucubravit. Sed quid docto Jeſuitae faceres, cui nondum Joannem noſtrum videre licuiſſet, ſive in publicam lucem editum, ſive ſaltem manu exaratum?

Nunc quid Chioccarello faciemus, qui Zoſimo alterum Maximum ſucceſſorem ſufficiens, duplicem ob id Maximum infert in epiſcoporum laterculum, unum Zoſimi deceſſorem eumdemque Martyrem, alterum hujuſmet Zoſimi [Ariani, ac poſtea ſe epiſcopatu abdicantis] ſucceſſorem: cujus poſterioris Maximi communionem a Lucifero vitatam narrat? Vide Chioccarellum pag. 35. 36. Verum jam ſupra in Adnot. 281. tetigimus, ex Baronii μνημονικῷ ἁμαρτήματι (*lapſu memoriae*) hoc totum manaſſe, ut a Neapolitanis ſcriptoribus, quos Baronii frangebat auctoritas, duplex iſte Maximus induceretur: quorum prior tantum verus eſt; poſterior autem numquam in rerum natura fuit, ſed ex eo ſolum inſutus, quod magnus Annalium parens ad ann. 362. n. 219. memoria ſalſus ſcripſiſſet, Luciferum Maximi communionem vitaſſe, *qui in Zoſimi locum fuerat ſuffectus*. Atqui Calaritanus ille non Maximi communionem eſt averſatus, ſed Zoſimi in Maximi locum ſuffecti; idque optime ſciviſſe Baronium, ex ante ab eo dictis ad annum 359. conſtat. ubi num. 47. rem totam ex vero narrat, & Zoſimum in locum Maximi ſuffectum agnoſcit,

XII P S ZINONI

NOta *Paſſionis* heic praeſignata duo nos docet, & hunc Martyrem fuiſſe, & illi hunc diem fuiſſe triumphalem. Et martyres quidem Zenones plures Graeci & Latini colunt, ſed diverſis ab hoc diebus. Atque ut ceteros plurimos hujus nominis martyres taceam; hoc ipſo menſe ineunte h. e. Kalendis Junii mentio fit apud Bollandiſtas pag. 31. cujuſdam Zenonis mart. Alexandrini: ac praeterea die XXIII. Junii in Baſilii Menologio occurrit *Certamen SS. Mart. Zenonis & Zenae* ex Philadelphia Arabiae. Dubitari igitur poſſet, an non horum alteruter, aut vero alius quivis ex homonymis martyribus, quum revera hoc die paſſus fuiſſet, deinde ob aliquam cauſam in alium diem trajectus fuerit.

Atqui & hoc ipſo die XII.Junii in Menaeis excuſis in quadam rubrica ſic legitur: *Et memoria S. Joannis militis &* (τῶν ὁσίων Ζήνωνος καὶ (307) Τρυφηλίου ἐπισκόπων) *SS. Zenonis & Tryphelii epiſcoporum* &c. Annon hic demum erit hodiernus Zeno noſter? de cujus quidem epiſcopatu teſtantur Menaea, noſtris interim faſtis tacentibus; de martyrio vero ſilentibus (308) Menaeis noſtrum Kalendarium eloquitur. Hoc ſane veriſimilius, quam quidvis aliud, mihi videtur.

Ceterum *Zeno* & *Tryphelius* a Menaeis excuſis hoc die relati prorſus iidem ſunt ac *Zeno* & *Triphyllius*, qui non hoc, ſed heſterno die occurrunt in Menaeis Chiffletianis, Synaxario CPolitano, & Menaeis Ambroſianis [apud Henſchenium ad XII. Junii pag. 557. initio] non ſine amborum aut ſaltem poſterioris epiſcopali

(307) Neſcio cur Henſchenius ad XII. Junii [pag. 557. A] ex Menaeis editis exhibuerit Τροφηλίου *Trophelii* pro Τρυφηλίου, quod in Veneta editione ſcribitur. Τρυφήλιος autem [haud dubie per errorem ita ſcriptus] idem qui celebris *Triphyllius* Ledrenſis, uti mox dicetur.

(308) Menaea, inquam, excuſa de Zenonis martyrio ſilent. At contra in Menaeis Chiffletianis ab Henſchenio ibid. laudatis dicitur diſerte Zeno [modo idem ſit] *in pace* obiiſſe. Res enim ſic ſe habet. In Menaeis iſtis Chiffletianis non hoc, ſed praecedente die referuntur SS. Zeno & Triphyllius *Epiſcopus*. Vbi notandum eſt de Zenonis epiſcopatu nihil dici, ac praeterea de eodem Zenone ſic ſcribi: *Eodem die* [ὁ ὅσιος Ζήνων ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται] *S. Zeno in PACE conſummatur*. Etſi per illud IN PACE non excludi martyrium, modo ad heſternum diem [cap. 2. ad Marcellini & Fauſtini libellum] obſervavimus, ut & alibi non ſemel; praeſertim quum τελειοῦσθαι frequentius de martyribus, quam ſecus, uſurpetur.

Iidem duoviri in duob. aliis Mss [Synaxario CPolitano, & Menaeis Ambroſianis apud Henſchenium] afferuntur.

Digitized by Google

pali dignitate. Ac de Zenone ſatis.

Ceterum quis ſit iſte Triphyllius, haud difficile dictu eſt. Nec enim alius eo nomine celeberrimus eſt, quam is qui Ledrorum epiſcopus fuit, Hieronymo de ſcript. Eccleſ. & epiſt. ad Magnum, & Sozomeno I.c.11. memoratus, & quidem ab utroque cum eloquentiae laude: de cujus die feſto variant Graecorum libri, dum in eorum aliquot, uti diximus, diei ſive XI. ſive XII. Junii junctim cum Zenone affigitur; at in plurimis aliis die XIII. ejuſdem menſis colitur, unde & is in Rom. Mrologio eodem die ſibi locum quaeſivit. De eo quidem in Synaxario Pariſienſi [ſaepe a Bollandiſtis laudato] eodem die XIII. ſatis longum elogium pertexitur, quod Papebrochius ad eumdem diem p.682. edidit: ex quo ſatis perſpicitur, hunc non alium ab eo putandum eſſe, de quo Hieronymus & Sozomenus loquuntur. Et tamen quae mens ibi Papebrochio (309) fuerit, ſuum Triphyllium [de quo Graecorum officia] a Triphyllio Hieronymi & Sozomeni diverſum cenſenti, eruditi lectores judicent.

XIII

(309) *Triphyllium, de quo Papebrochianum elogium loquitur, haud alium eſſe a Sozomeni & Hieronymi Triphyllio. Adhaec de diverſis urbis Ledrorum nominibus accurate diſſeritur: quodque* Lencothea *&* Leucoſia *non re, ſed tantum dialecto differant.*

Ac primum cur duo diverſi ſint, quum uterque in eadem inſula Cypro epiſcopatum tenuerit, & quidem eodem plane tempore, imo & ſub S. Spyridione, quocum uterque conſertas res ſuas habuit, ac poſtremo uterque ab eloquentia celebretur? De eloquentia ejus Triphyllii, quem Hieronymus & Sozomenus memorant, non eſt dubium. At ne de Papebrochiano quidam Triphyllio eſt dubitandum, de cujus quotidianis concionibus [quae poſt eum ut quotidie quoque in poſterum fierent, in mores inductum fuit] loquitur Elogium ſect. 4. Sed & quod [ſect. 2. verſu ſexto ante finem dicitur Spyridion ſuum diſcipulum Triphyllium non λόγων ἐπιςήμην [*eloquentiae facultatem*] docuiſſe, ſed diviniorem philoſophiam; id eo pertinet, quod narratur a Sozomeno Spyridion arguiſſe Triphyllium quod nimio elocutionis cultui addictus eſſet, & in citando Evangelii loco *Grabbati* vocabulo, tamquam minus eleganti, *Scimpodii* vocem ſubſtituiſſet. Grave igitur dictu eſt planeque incredibile, eodem in loco eodemque tempore duos cognomines epiſcopos floruiſſe, ambos vero eloquentia claros.

At ſcio quid Papebrochium permoverit, ut ex uno duos faceret. Nempe hoc unum objicit, quod Hieronymianus ille *Ledrorum* epiſcopus fuerit, hic vero alter *Leucoſiae*. *Quid enim*, inquit, *Ledris cum Leucoſia*? Atqui quid ni *Leucoſia* nomen recens ſit urbis, quae ex Ledrorum ruinis creverit? Hinc Notitiae Cypriorum epiſcopatuum apud Car. a S. Paulo de *Leucoſia* tacent, cujus loco antiquius nomen *Ledra* recenſent. At Hierocles utpote recentior Leucoſiam pro *Ledris* affert. Tametſi ut fatear, quamvis *Leucoſiae* nomen recens habeatur, tamen equidem peraeque antiquum eſſe contendo, idque ſatis colligi ex altero Ledrorum nomine, cujus Hieronymus meminit. Qui ſic de Triphyllio in Catalogo loquitur: *Triphyllius Cypri Ledrenſis, ſive LEVCOTHEON epiſcopus, eloquentiſſimus ſuae aetatis, & ſub rege Conſtantio celeberrimus fuit* &c. Porro heic pro *Leucotheon* Sophronius Λευκῶνος verterat; id quod ſecuti Eraſmus & Marianus Hieronymum ex Sophronio reſinxerunt: male, quia in omnibus Mss. *Leucotheon* conſtanter reperiri, teſtatur Marcianaeus.

At, inquis, iſtud ipſum Hieronymi *Leucotheon* haud parum a voce *Leucoſia* diſtat. Reſpondeo nihil prorſus unum ab altero, niſi ſola dialecto differre. Nam quia Aeolum lingua Σιὸς idem quod Θεὸς, ut antiqui teſtantur; hinc Λευκοθεία & Λευκοσία non niſi mera dialecto inter ſe diſtabant. Quo etiam pertinere arbitror, quod Λευκοσία [tum Siren, tum inſula in ora Lucaniae] ab aliis non paucis Λευκοθέα vocata reperiatur; de quo nos alibi. Et tamen eaquaſi diverſa nomina hactenus eruditi viri habuerunt. Ergo aetate Hieronymi urbs Ledrorum ab aliis *Leucothea*, ab aliis *Leucoſia* pro dialectorum varietate vocabatur. At in Hieronymi textu *Leucotheon* ſi rectum eſt [niſi ſcil. *Leucotheae* caſu patrio ſcripſiſſe Hieronymum, aliquis maluerit] tum videtur hoc nomen plurative ab eo uſurpatum (ſicuti & apud Plinium. V. 9. *Leucotheae* recenſentur in Thebaide) ita ut Hieronymus Graeco caſu delectatus, ſcripſerit *Leucotheon*, quod Graecis litteris eſſet Λευκοθεῶν. Certe autem iſtud *Leucotheon* ex Hieronymi manu eſſe, Freculfus in Chronic. IV. 8. declarat, cui Triphyllius dicitur. *Ciprylede nſis ſive Leucotheon* (pro *Cypri*, *Ledren-*

XIII P S A G I L I N A

MOre Graeco a noſtris ſemigraecis Neapolitanis *Acilina* cum C ſcribitur, quia Graeci littera Q carentes Ακυλίναν ſcribunt pro *Aquilina*, ut & maſculinum Ακύλας pro *Aquila*. Recte autem Paſſionis nota (quae quidem eam hoc ipſo die decertaſſe ſignificat) heic adpingitur; nam hoc item die S. Virgo *conſummata* dicitur in Actis Graecis, quae cum Sirleti interpretatione dedit Henſchenius ad hunc diem pag. 673. in quorum fine num. 18. ſcribitur: Ετελειώθη . . . μηνὶ Ἰουνίῳ τρισκαιδεκάτῃ &c. *Conſummata eſt die XIII. Junii.* Idem confirmant & metricae Graecorum Ephemerides in hunc modum.

Τῇ δὲ τρίτῃ δεκάτῃ λαιμὸν τμῆθη Ακυλίνα.
Eidibus ah! jugulum praebes, Aquilina, ſecandum.

Bybli in Phoenice martyrium fecit ſub Diocletiano. Cujus hoc die ſollemne a Graecis fit officium, ejuſque omnes eorum libri liturgici (quos enumerat Henſchenius) meminerunt, ut & recentiora Latinorum Mrologia, & hodiernum Romanum.

DE ACTIS S. AQVILINAE.

D I A T R I B A

C A P. I.

De hujus hiſtoriae auctore, aetate, & exiguo pretio, & quatenus vera a commentis in ea diſcerni poſſint.

Tillemontius in Diocletiani perſecutione Artic. 69. Aquilinam inter eos martyres ponit, quorum incertus ſit annus. Atqui in Actis, cujuſcumque ea pretii ſint, ejus martyrium anno VII. Diocletiani ponitur; quod ſequi interim poterat, donec certiora ſuppeterent. Verum is tam abjecte de his Actis ſentiebat, ut ne ea quidem temporis conſignatione tamquam tigillo uti ad fulciendam tantiſper temporum ſeriem ſuſtinuerit. Quod factum minime oportuit. Quid ſi enim eam temporum notationem in antiquioribus Actis is, qui haec fabricavit, repererit? De quo inferius ad Acta diſſeram.

Verum poſtquam ſummus is criticus Actis S. Aquilinae nigrum (310) theta

drenſis ſive Leucotheon) epiſcopus, haud dubie ex Hieronymo.

Fuit & tertium huic urbi nomen *Callinicum*, cujus vita S. Spyridionis meminit, dum Triphyllium Spyridionis diſcipulum *Callinicenſem* epiſcopum facit. In quo quidem vitae auctorem (quem Metaphraſtem putat) accuſat Tillemontius to. VII. in S. Spyridione, his verbis: *Je ne ſcai pas pourquoi ils le font eveque de Callinique.* Sed injuſta ea eſt expoſtulatio; nam Triphyllii elogium apud Papebroch. (die 13. Jun. pag. 683. ſect. 3. v. 4.) ſatis diſerte hoc ei olim fuiſſe nomen teſtatur his verbis: *Divino ſuffragio* (Triphyllius) urbis (τῆς Καλλινικησίων μὲν πρὶν, νῦν δὲ Λευκωσίας) *Callinicenſium prius dictae, nunc vero Leucoſiae paſtor creatur.*

Quartum nomen *Nicoſia*, quod hodie huic urbi tribuitur, in Sophiano reperitur, ſed quam dudum ante Sophianum, haud habeo dicere. Atque haec de diverſis urbis Ledrorum nominibus non ingrata veteris geographiae cupidis fore ratus, haud omittenda cenſui.

(310) Tillemontius in Perſecutione Dioclet. artic. 69. De Actis S. Aquilinae ſic loquitur: *Ses Actes, que nous avons dans Surius, ſont de Metaphraſte, inſoutenables & ridicules.* Qui quidem aliquod ſaltem de iis Actis quamlibet ineptis & ἀσυστάτοις examen inſtituiſset, niſi ea Metaphraſti (cujus immenſum quantum apud eum criticum vacillat fides) tributa apud Surium animadvertiſset. Atqui Metaphraſtis non eſse, ne ex ſtylo quidem deprehendere ei licuit, ut qui Latina tantum vidit. At certe longius Metaphraſtis dicendi genus, rotundum & eloquens, ab iſtorum Actorum barbarie, quam caelum a terra diſtat: aut ego fallor. Deinde a Metaphraſte hoc ſcriptum non prodiiſſe, Leo Allatius fidem faciet in De Symeonibus. Quo in opere tres vitarum indices pertexit, unum earum, quae vere a Symeone Metaphraſte prodierunt, alterum quae notum auctorem habent

ta praefixit, nemo poſtea repertus eſt unus, qui eis quantulamcumque fidem adjungeret. Nec enim niſi Tillemontii judicium in cauſa fuit, cur Bollandiſta Henſchenius (jam enim dum alter Junii tomus Bollandiſtis procederet, coepere iis Tillemontiana in manus incidere & interdum laudari) ſiniſtre (311) de his Actis judicaverit, & Bailletus Aquilinam (quam ceteroqui ſciret Mrologio Romano, quod uti ducem ſequitur, inſeri) ex ſuis vitis penitus excluſerit.

Heic vero equidem laterem laverim, ſi quidem velim pro Actorum iſtorum aperte ineptiſſimorum auctoritate depugnare. Illud tamen contendo, inter ridiculas collocutiones & circumſtantias, plurimas tamen intermicare ſincerae veritatis ſtricturas, ex prioribus Actis, quarum in interpolatis illuſtria adhuc veſtigia ſuperſunt, erumpentes.

Atq. ut ab auctoris indagatione exordiar; is mihi non alius videtur, quam monachus aliquis fuiſſe Graeci monaſterii Cryptae Ferratae prope Romam. Etenim ex eo Monaſterio Graeca S. Aquilinae Acta in Vaticanam Bibliothecam illata ex non obſcuris indiciis agnoſcit Henſchenius in Comm. praev. n. 1. Quum vero nuſquam alibi ea Acta reperta fuerint; prona eſt conjectura eo ipſo in Monaſterio ex antiquioribus ſinceris ibi repertis fuiſſe interpolata. Accedit & illud indicium, quod mihi quidem proxime a certo abeſſe videtur. Etenim ſi iſtorum Actorum interpolator in provinciis CPolitano Patriarchae ſubjectis ſcripſiſſet, profecto non ignoraſſet, Aquilinae Reliquias CPolim fuiſſe delatas & in ejus Eccleſia *ἐν τοῖς φιλοξένου* (*in aedibus Philoxeni*) condita venerationi fuiſſe. Tamen quum id ignoraverit, imo aperte dixerit Martyris ſacra pignora adhuc ſe ſcribente Bybli aſſervari, & curationes invocantibus afferre; id argumento eſt, hujuſmodi Acta in Italia fuiſſe conſcripta (nec alibi certe quam in eo Cryptae Ferratae monaſterio unde prodierunt) & ex antiquioribus ſinceris adulterata, ita tamen ut multa veſtigia prioris hiſtoriae manſerint, inter quae numeranda eſt periocha illa quae ad finem legitur his verbis: *Chriſtiani qui aderant* (*τὸ μὲν τῆς ὁσίας λίθον τίμιον ἀνελόντα λείψανον, καὶ ἐνδήσαντες ἐν μύροις πολυτίμοις καὶ σινδόσιν καιναῖς*) *ejus Reliquias gemmis praeſtantiores ſuſtulerunt, et unguentis pretioſis conditas, noviſque linteis involutas, in monumento apud ipſam urbem Byblon ſepelierunt*. Mox: *Eſt autem ejus Martyrium in urbe Byblo* (*ἄχρι τῆς δεῦρο*) *uſque in HODIERNUM DIEM, ubi et curationes multae perficiuntur*. Quae non eſt dubitandum, quin totidem verbis ex prioribus Actis in haec a ſe refícta noſter interpolator infuderit.

Quandoquidem autem ſuperiora verba, omnino ex antiquioribus Actis transfuſa, recitavimus; ex iis aetas antiquioris ſcriptoris conjici poteſt. Non enim ante datam Eccleſiae pacem vixit: ante quod tempus Chriſtianis non licuit S. Aquilinae Reliquias ex agro Byblio in urbem transferre, & in ejus Martyrio condere. Nam quamdiu paganica ſuperſtitio ſub gentilibus principibus dominabatur, mortuum in urbe ſepelire leges non ſiviſſent. Nec igitur priora Acta proconſularia fuerant, a quorum ſtylo ea hiſtoria [quantum ex ſparſis laciniis judicare licet] aberat; nec ab aequali aliquo Chriſtiano ſcripta fuerant, ſed aliquamdiu poſtea ſub Chriſtianis principibus, ac facile IV. labente aut finiente ſaeculo, poſt-

bent a Metaphraſte diverſum (ab utroque vero hoc indice Martyrium S. Aquilinae abeſt) tertium vero earum, quas etſi male vulgo Metaphraſti tributas, ab eo tamen minime ſcriptas fuiſſe tum ſtyli diverſitas, tum alia argumenta declarant. In ultimum vero hunc indicem *Martyrium S. Aquilini* (cor. *Aquilinae*) refert pag. 123. cujus hoc initium recitat, *Τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν* &c. idem plane atque illud quod apud Bollandiſtas p. 673. Graece & Latine editum fuit.

(311) De quibus num. 1. ſic praefatur ut parum magnifice de iis ſentiat; *Damus*, inquit, *Acta martyrii, qualia dare poſſumus*: ad finem autem Adnotationum clarius inſidam eorum auctoritatem carpit.

poſtquam ſcil. Aquilinae corpus in urbem translatum fuit. Hoc ipſum etiam verba illa confirmant, *Vſque in hodiernum diem*. At vero eadem prior hiſtoria eò tempore longe antiquior erat, quo S. Aquilinae Reliquiae in urbem Regiam transfmearunt. Atqui interpolator, qui translationis CPolitanae neſcius, illud *Vſque in hodiernum diem* adoptavit, in Italia, uti dixi, ſcripſiſſe arguitur.

Ergo novus auctor monachus Cryptae Ferratae aliquis fuit (quod praeter argumenta ſupra expoſita, etiam dictio ad [312] Latinam accedens demonſtrat) iſque novitius. Cui quum ſtylum exercere ſcriptione aliqua propoſitum fuiſſet; priora forſitan S. Aquilinae acta (tunc quidem in eo monaſterio aſſervata, deinde poſt navatam ab iſto interpolatore operam neglecta, ac tandem ſenio deperdita) in ſuae exercitationis argumentum arripuit: quae acta non tantum inſulſis allocutionibus, ac paſſim rhetoricis pro ſuo captu coloribus veſtivit, verum etiam commentitiis aliquot circumſtantiis opimiora effecit.

Hactenus de ſcriptore: venio ad aetatem, quae mihi quidem non alia videtur, quam ſacrarum in Loca Hieroſolymitana expeditionum tempus, h. e. ſaeculi XII. Id ex eo poteſt intelligi, quod Byblus, quae in omnibus veteribus juxta ac ſequioris aevi geographis ac notitiis in Phoenice recenſebatur, in his Actis in [313] Palaeſtina ponitur: quod non ante fieri coepiſſe arbitror, quam Latini quidquid in vicino ex Saracenorum ſervitute in ſuam poteſtatem redegiſſent, id omne ſub una Palaeſtinae nomenclatione comprehenderent. Nec ſtylus ab ea aetate abhorret. Quin & illud fieri poteſt, ut per eamdem bellorum ſacrorum occaſionem antiquiora S. Aquilinae Acta in Occidentem, & Cryptae Ferratae monaſterium delata fuerint, mox a novitio Graeculo corrumpenda.

Reſtat de hac hiſtoria judicium. Cujus quamlibet adulteratae, tamen fundus veriſſimus eſt, ſeq. inter putida ipſa commenta attendenti perſpiciendum praebet. Imo fidenter ajo, ubi a ridiculis ſermocinationibus [quae utramque paginam faciunt, & in quo potiſſimum ſtadio tiro iſte deſudavit] & a paucis quibuſdam ineptis circumſtantiis infra notandis diſceſſeris, cetera fore vera, & ex ſinceris illis brevioribus Actis huc derivata. Prae ceteris vera mihi videntur quae de anno Diocletianeae perſecutionis, quae de Voluſiano proconſule, quae de tormentis haud numero multis, deque martyrio ac ſepultura narrantur, & ea plane omnia quae in Menaeorum & Baſiliani Menologii elogiis memorantur. Quae quia Henſchenius, ſolis Actis contentus, praetermiſit; proderit ea huc totidem de Graeco verbis afferre, ut ex eo, qua cum Actis conſentiunt, intelligatur, ecquid ex illa tanta longiorum Actorum farragine retineri tamquam bonae frugis poſſit, quid vero inter reicula amandari.

(312) Qua quidem parte haec hiſtoria ex prioris ſcripti verbis contexta fuit, ſimplicitate ſua, & antiquitatis odore ſe commendat. In ſuis autem compoſitor genus dicendi ſequitur, cujuſmodi aevo poſteriore a Graecis Italienſibus uſurpabatur, neſcio quid de Latiniſmo olens. In quo, ut alia taceam, nullum nexum Graecarum particularum cernas, ut ſcopas diſſolutas, ut ille ajebat, vocare poſſis. Itaque nuſquam heic particulas illas μὲν & δὲ ſibi reſpondentes (quod quidem Graecis eſt perpetuum) deprehendas, niſi ſemel dumtaxat toto opere, nimirum initio ſect. 8. (νεπιάζουσαν μὲν .. ἐυπρεπῶν δὲ) quod facile ex prioribus Actis manavit. Ceterum ſect. 15. v. 6. imperite poſt μὲν ſequitur καὶ τοῖς μὲν θεοῖς ἀπειθοῦσαν, καὶ τοῖς (pro τοῖς δὲ) βασιλεῦσιν ἀντιλέγουσαν. Nec alius paſſim uſus quam copulae καὶ. Non eo quidem inficias, quin ultimi temporis Graeci eo, quem dixi, uſu nexuum parum ſint delectati, ſed non uſque eo tamen ut eum penitus a ſcriptis ſuis amandarint.

(313) Sic enim ſectio 2. incipit: Ἐν Βίβλῳ (pro βύβλῳ, quomodo aevo ſequiore paſſim ab omnibus ſcribebatur id nomen) δὲ πόλει τῆς Παλαιστίνης. *In Byblo urbe* Palaeſtinae. At ſcite in Baſilii Menologio ea urbs in Phoenice ponitur, ut infra animadvertes.

Digitized by Google

S. Aquilinae elogium ex Menaeis editis Latine tranſlatum.

Haec fuit temporibus Diocletiani Imperatoris, & (314) Bibli praeſidis Palaeſtinae, filia illuſtris cujuſdam viri nomine (315) Atalmi: quae ab Athalio (316) Epiſcopo baptizata fuit. Porro quum annos quindecim (317) nata eſſet, aequales puellas quibuſcum ſimul educabatur, ad Chriſti fidem manuducebat, & ab idolorum cultu revocabat. Quare a Nicodemo quodam apud Voluſianum proconſulem accuſatur, ante quem ut interrogaretur producta, Chriſti nomen confitetur. Quamobrem verberatur, ac ferreis ſubulis ignitis aures transfigitur, in tantum ut ſanguis e naribus efflueret, & totum internum cerebrum efferveſceret. Deinde accepta capitali ſententia, capite amputata migravit ad Dominum. Celebratur ejus conventus in ſanctiſſimo ipſius (318) Martyrio, quod eſt in aedibus (319) Philoxeni.

Cum Menaeis per omnia Caniſianum [320] Menologium conſentit, niſi quod brevius eſt. Baſilii vero Menologium ita cum utroque conſpirat, ut tamen in pluribus ſit accuratius, ac videatur ex melioribus hauſiſſe fontibus: cujus proinde elogium, verbis totidem de Graeco redditum, piaculum fuerit omittere, quod ad ipſum tamquam ad lapidem Lydium pleraque in ceteris emendari forſitan debeant, hoc uno excepto, quod initio pro *Trajani* nomine ſit *Diocletiani*, opinor, nomen ſubſtituendum.

Ex Menologio Baſilii elogium.

Aquilina Chriſti martyr ſub Trajani principatu fuit, domo Byblo

(314) Sic etiam in Caniſiano Menologio, de quo vide in Adnot. 320. Utrobique autem ἄρχων (*praeſes*) Palaeſtinae Byblus ab ἀνθυπάτῳ (*proconſule*) Voluſiano diſtinguitur. An unum Palaeſtinae praeſidem, alterum Syriae proconſulem more priorum temporum intelligit? Fabulae.

(315) Is rectius *Eutolmius* (quod ſuam Graece ſignificationem habet) in Baſilii Menologio, & in Actis vocatur.

(316) Proxime a vera eſt ſcriptio Menologii Baſilii, in quo vocatur *Eutalius*: nam rectiſſime in Actis is vocatur Εὐβάλιος, *Eubalius*; nec enim aliter Graece id ſcribi poteſt.

(317) Sic reddidi, quomodo etiam in Caniſii Menologio Sirletus vertit, & quomodo heic Graece nunc legitur ac diſtinguitur. Ἐβαπτίσθη δὲ ὑπὸ Ἀθαλ. ἐπισκόπου. πενταετὴς δὲ καὶ δέκα γενομένη &c. Verum ex Baſilii Menologio, aliter rectiſſime hos annos diſtinguente, ſic eſt corrigendum ac diſtinguendum. ἐβαπτ. δὲ ὑπὸ Ἀθ. ἐπισκ. πενταετής. Καὶ δεκαετὴς γενομένη &c. *Baptizata eſt quinquennis: decennis autem facta.* Tamen Acta ſexto menſe locant referunt.

(318) H. e. Eccleſia, in qua martyris Reliquiae ſub Altari reconduntur.

(319) Graece ἐν τοῖς Φιλοξένου, h. e. in Philoxeni aedibus ſive praedio. Id πλησίον τῦ φόρου *prope forum* fuiſse & ἐν τῷ περιτειχίσματι, Synaxarium quoddam apud Henſchenium, quem de his vide, teſtatur.

(320) In Sirletiano Caniſii Menologio ſic legitur. *Die XIII. Sanctae Martyris Aquilinae, quae ſub Diocletiano Imp. & Biblo praeſide Palaeſtinae XV. annos nata Chriſtum praedicans, & aequales puellas ab idolorum errore ad Chriſtianae fidei veritatem convertens, accuſata eſt apud proconſulem Voluſianum, & Chriſti nomen confeſſa, verberata eſt, quoad ſanguis e naribus defluxerit; poſtremo ſententia lata, gladio percuſſa eſt. Cujus natalis celebratur in ſancto ejus martyrii templo.*

Digitized by Google

Byblo urbe (321) Phoenices, filia Eutolmii cujuſdam, viri illuſtris. Ea quinquennis ab (322) Eutalio epiſcopo eſt baptizata. Mox decennis coaetaneas puellas ab idolis abſtinere docens, ad Chriſti fidem manu ducebat. Ea de cauſa apud regionis praeſidem a quodam (323) Nicandro idololatra delata, comprehenſa fuit. Mox ut interrogaretur adducta, & coram omnibus Jesu Chriſti nomen confeſſa, vehementer caeſa fuit; deinde ferreis ſubulis candentibus ejus aures in tantum uſtulantur, ut & ex naribus ſanguis, & ex capite vapor prodiret. Sub haec accepta capitali ſententia, amputato capite, ad Dominum, quem concupiverat, demigravit.

Et haec ſunt quae ex Graecorum libris decerpere licuit: quae quidem ſunt ejuſmodi, ut non modo nihil niſi veriſimillimum complectantur, verum etiam nihil niſi verum, ut equidem interpretor. Etenim quum diverſis locis (nam Caniſianum Menologium in Italia in Cryptae Ferratae Monaſterio contextum ſuſpicor, at Baſilii Menologium, uti & Veneta Menaea haud alibi quam CPoli) quum inquam diverſis locis atque temporibus compoſita haec ſyntagmata fuerint, & tamen heic in unum conſpirent, ecquid dubitamus ea omnia hiſtoriae Aquilinae capita pro veris habere? Sed & hoc ipſum, quod in propriis quibuſdā nominibus inter ea aliquid intereſt, argumento eſt, non unum elogium ex altero deſcriptum fuiſſe, ſed ſuos quemque fontes, nonnihil uti ſit diverſos, ſectatum. Jam vero quum quae in his Graecis elogiis leguntur, eadem omnia etiam in his interpolatis Actis reperiantur; jam neminem futurum arbitror, qui de eorum ſaltem capitum veritate moturus ſit controverſiam.

Sunt autem & horum, quae vera diximus, in Actis longioribus plura alia ſimilia, quae item pro veriſimillimis adoptari poſſunt: quae ſuo ſe colore atque interdum loquela produnt, ſe ex antiquioribus Actis in iſta refiſta redundaſſe. At vero quae paſſim novus compoſitor de ſuo addidit, ea facillime internoſcuntur, ab iis certe quibus guſtus ad ejuſmodi paullo acrior evaſit: quod & interdum in loco monebimus, ubi ad Acta ipſa ventum fuerit.

CAP. II.

De tempore Martyrii.

Baſilii menologium hujus certamen *ἐπὶ τῆς βασιλείας Τραϊανοῦ*, *ſub Trajani imperio* conſignat. De Trajani Decii haud aegre id credi poſſet (etſi is pro aevi ſui more ſive ultimo tantum nomine *Decius* vocabatur, ſive conjunctis nominibus *Trajanus Decius*) at de Vlpii Trajani imperio vix eſt ut id intelligi queat. Sed magis eſt, ut tum Menaeorum & Caniſiani Menologii, tum iſtorum qualiumcumque Actorum auctoritati credamus, quorum utraque Aquilinam ſub Diocletiano depugnaſſe ſtatuunt.

Sed quoto Diocletiani anno id contigerit, id difficile dictu arbitror. Nec enim facile his Actis crediderim, in quibus anno ſeptimo Diocletiani id contigiſſe narratur ſect. 4. his verbis *ἐν τῇ βασιλείᾳ Διοκλητιανοῦ, ἔτους ἑβδόμου τῆς βασιλείας αὐτοῦ*, *imperante Diocletiano, anno, ſeptimo principatus ejus*. Porro menſis Junius (quo Aquilina dimicavit) anni Diocletianei ſeptimi in annum 291. incurrit. Atqui per id tempus univerſae orientis Eccleſiae (non item Occidens, qui

(321) Rectiſſime urbem Phoenices vocat.
(322) Scribe Euthallio, ut in Actis.

(323) Hic in Menaeis & in Actis non Nicander, ſed Nicodemus vocatur.

qui interim per Maximianum vexabatur) mira prorſus pace fruebantur: quae pax uſque ad annum 303. tenuit; quod quidem ex Euſebii narrationibus lib. VIII. cap. 1. & 4. luculenter perſpicitur. Sicubi autem quae narrat Euſebius, locum habent, ea maxime in Phoenice vera eſſe debebunt, quae vicina ei ſcriptori erat. Quo vero pacto cum Euſebio componi poſſunt quae in his Actis ſect. 6. leguntur, ubi leges imperiales per omnes urbes miſſae, quae ad ſacrificandum compellerent, urgentur? Nec enim ante annum 303. edicta ejuſmodi prodierunt, ut omnes norunt.

His de cauſis ſuſpicor, in prioribus Actis, hoc martyrium conſignatum fuiſſe ſeptimo anno non *imperii*, ſed (τοῦ διωγμοῦ) *perſecutionis* Diocletiani [ſicuti & Euſebius in *de Martyr. Palaeſtinae* pugilum certamina per annos Diocletianeae perſecutionis diſtinguit] iſtum vero monachum, qui priora Acta adulteravit, quum ex prono quodam vulgi errore imbibiſſet, Diocletianum jam ab exordio ſui principatus Chriſtianos inſectatum, ac proinde eidem totidem perſecutionis, quot imperii annos decurriſſe; hinc annum ſeptimum τοῦ διωγμοῦ, *perſecutionis* (quod in prioribus Actis videtur fuiſſe ſcriptum) in annum ſeptimum βασιλείας *principatus* pervertiſſe. Annus autem perſecutionis ſeptimus fuit annus 309. quo tempore etſi jam ſe imperio Diocletianus abdicaverat; tamen mota ſemel ſub ejus nomine perſecutio, nomen idem poſtea Diocletianeae inſectationis retinuit.

Jam vero quid illud ſibi vult, quod ad finem Actorum *conſummata* dicitur *B. Aquilina* (ἐν ὑπατείᾳ Διοκλητιανοῦ) *Diocletiano conſule?* Prorſus imperite, quum nec collegam, nec numerum geſſi conſulatus adſcribat. Atqui ultimus Diocletiani conſulatus in annum 304. inciderat, quo is conſul IX. cum Maximiano conſule VIII. proceſſit. Anni autem 309. conſulatus etſi ſic efferri debeat, *Poſt conſulatum Valerii Maximiani X. & Galerii Maximiani VII.* ſive (uti brevius notari in faſtis Latinorum ſolebat) *Poſt conſulatum X. et VII*; tamen in Graecorum [324] faſtis permagna eſt in eo conſignando conſulatu varietas. At quocumque modo hujus anni conſules in prioribus Actis ſinceris interpolator reperit; certe ſive deroſa ac fugientia nomina non quivit exſculpere, ſive quidquid id fuit, pulchre ſe eum locum reſtituturum putavit, ſi ἐν ὑπατείᾳ Διοκλητιανοῦ (*conſulatu Diocletiani*) reponeret. Id certe fore omnimodis tutum ſperavit, quia pluries continua annorum ſerie Diocletiano conſulares faſces praelatos, ex vulgaribus faſtis forſitan animadverterat.

Hactenus de anno martyrii. Ceterum de die nihil laboris imminet; quippe non alium quam hodiernum diem ei triumphalem fuiſſe, omnes Graecorum libri fidem faciunt, ut in veſtibulo diei hujus notavimus: quibus libris noſtrum hoc marmor haud paullo antiquius concinit, in quo hoc die P. h.e. *Paſſionis* nota ſcalpitur. Idem diſerte & ad Actorum calcem diſerte ſcribitur, quorum verba initio hujus diei adſcripſimus. Nec eſt dubitandum, quin ea diei deſignatio tota ex prioribus Actis in haec quae nunc exſtant, transfuſa fuerit.

C A P. III.

De Voluſiano Aquilinae judice.

Judex ille ad cujus tribunal S. Aquilina ſtetit, tum in Actis, tum in liturgicis Graecorum libris Voluſianus conſenſu ſummo vocatur. Nec minus ſumma conſenſione ἀνθύπατος i. e. *proconſul* idem inſcribitur. De homine prius, tum de dignitate viderimus.

Quarto ineunte ſaeculo haud facile alios Voluſianos geſtis honoribus inclaruiſſe reperio, quam eodem tempore *Rufios Voluſianos* duos: quorum alter anno 314. conſul cum Anniano proceſſit, iſque

[324] Nam in Faſtis Florentinis minoribus ſive Medicaeis apud Petrum Relandum Ἀνθύπατοι &c. *Licinius Aug.* [τὸ A] I & *Conſtantius* I. notantur. In chronico Alexandrino longe aliter. Sed nolo his immorari.

Digitized by Google

iſque nominibus quatuor C. *Cejonius Rufius Voluſianus* vocabatur: alter praefectus urbi annis tribus, ſed non ſolidis, nempe a Decembri anni 313. uſque ad Auguſtum anni 315. fuit, ut ex praefectorum libello conſtat. Atque hos quidem duos Gothofredus in Proſopographia Cod. Th. in unum, ſed parum forſitan accurate, conflavit, ut in ſequenti capite demonſtrabitur. Ex his duobus non is qui conſul anno 314. cum Anniano fuit, ſed alter potius, qui ab anno 313. urbanam praefecturam adminiſtravit, ille mihi videtur fuiſſe, qui anno 309. ſive totius Syriae proconſul exſiſtens, ſive peculiaris rector Syriae Phoenices, S. Aquilinam capite damnavit: niſi vero quivis alius ex eadem familia is fuerit incompertus nobis. Cur Conſulem excludam & in alterum ſim inclinatior, cauſa a me cap. ſeq. §. 2. aperietur.

Habes de perſona: ſequitur ut de ejuſdem proconſulati dignitate, quam ei tum omnes Graecorum libri liturgici, tum etiam paſſim Acta tribuunt, videamus. Et certe hi omnes libri *ἀνθύπατον* (*proconſulem*) eum faciunt: verum eccujus provinciae, non ediſſerunt. Sane ſi anno 309. adhuc more antiquo Phoenice adminiſtrabatur; ea pars una Syriae erat (unde & *Syria Phoenice* junctis nominibus dici ſolebat) qua de cauſa Syriae proconſuli ſuberat. Proinde Voluſianum Syriae proconſulem fuiſſe dicemus.

Quamquam ſub ſecutis imperatoribus video Phoenicem peculiari rectori paruiſſe, qui *Conſularis Phoenices* vocabatur. Eam certe poſt medium IV. ſaeculum diſpoſitionem hujus provinciae fuiſſe, ex diverſis Cod. Theodoſiani (325) legibus conſtat. An igitur eadem diſpoſitio jam tum ab ineunte quarto ſaeculo, quando S. Aquilina de capite dimicavit, inceperat? Id quidem veriſimile faciunt ea Actorum verba ſect. 4. v. 2. Ἔλαβεν μὲν Οὐολουσιανὸς ... τὴν τῆς ὑπατείας ἀρχήν. Quod totidem verbis ſonat, *Accepit quidam Voluſianus* ... *conſularitatis magiſtratum*. Nam idcirco ὑπατείαν [*conſularitatem*] vocant, quod qui ea dignitate fungerentur, ὑπατικοὶ h. e. *conſulares* provinciae Phoenices dicerentur.

Nec refert quod non tantum in Graecorum officiis, ſed & in eiſdem Actis idem judex ἀνθύπατος (*proconſul*) vocatur; nam pluribus exemplis hoc ſaepe oſtendi, qui *conſulares* vocabantur, eoſdem etiam *proconſules* dici, & contra. Vide ad Acta S. Patricii, & alibi. Verum id, utrum Voluſianus peculiaris rector Phoenices, an communis totius Syriae (ſub qua antiquitus Phoenice) fuerit, in medio relinquimus.

C A P. I V.
E X C V R S V S

De Cejoniis Rufiis Voluſianis, qui toto IV. ſaeculo inclaruerunt: deque eo Voluſiano, qui de S. Aquilina judicavit, divinatio.

De his Cejoniis Voluſianis de quibus praeter Capitolinum [cujus locus ad calcem hujus *Excurſus* adſcribetur; ex quo mira familiae claritudo ſatis demonſtratur] plurimi exſtant ſcripti lapides, plurimae Codicis Th. leges, tacentibus interim ferme ſcriptoribus, denſae nimiũ circumſtant tenebrae: ex qua caligine ſiquid tamen in lucem quamvis creperam exprimere tentando liceat, experiri libet. Quas dixi inſcriptiones, eae partim apud Contelorium (in *de praef. urb.* ad an. 313.) exſtant, partim apud Gruterum (pag. 28. n. 5. 6. & pag. 288. 6. 8. & 387. 3. 5. & alibi paſſim) quibus addere poſſumus Sponianas duas (pag. 99. & 276.) Panvinianam unam, quam aliter ex Mabillonii Analectis dedit Pagius ad ann. 314. Has excutere ac ſuis quamque temporibus ac viris (qua quidem fieri poteſt) aſſignare neceſſarium arbitror. Ceteroqui quantopere

ca

(325) Tres omnino *Conſulares Phoenices* in Cod. Theodoſiano comparent, *Julianus* anno 362. *Leontius* anno 372. & *Petrus* anno 380. Eorum alius Tyri, alius Beryti, alius Damaſci ſubſtitiſſe in eodem Cod. legitur. Vide Gothofredi indices Cod. Th. Nec quidquam credo impediebat, quo minus Bybli aut ubivis pro ſua voluntate idem conſiſteret.

Digitized by Google

ea familia tertio quartoque ſaeculo, praeſertim ſub Conſtantino, eminuerit, ex Capitolini loco ad calcem hujus excurſus depromendo intelligetur.

Totam autem hanc commentationem EXCVRSVM vocavimus; quo intelligatur, id univerſum (ceteroqui ſatis confragoſum & ſpinis obſitum, nec omnino lectu jucundum) impune praeteriri a feſtinantibus poſſe. Praedixi jam: nequis mihi deinde de moroſa diligentia controverſiam moveat. Qui ſapit igitur, ſecurus excurſum iſtum (forſitan uni alterive profuturum) praetervehatur, moneo.

§. 1. *An Rufius Voluſianus, qui praefectus urbi anno 313. & duobus ſequentibus fuit, idem ſit ac conſul anni 314.*

Ex duobus unum fecit Jac. Gothofredus in ſua Proſopographia; cui poſtmodum & ceteri adhaeſerunt. Verum ut omittam, quod inuſitatum eſt, eodem anno 314. in unum eumdemque ſimul & conſulares faſces & urbanam praefecturam collatam fuiſſe; etiam Anonymi de praefectis urbis verba duos plane diverſos Voluſianos inferunt. Ea verba ex to. XI. Theſ. Graev. ubi ille libellus exſtat [quae verba in Panvinio paullo uberiora ſunt, ſed eodem redeunt] ſic habent. *Conſtantino III. & Licinio III.* {ſupple *conſulibus*: qui eſt annus Chriſti 313.} *VI. Idus Decembris Rufius Voluſianus P. V.* {h. e. praefectus urbi}. *Voluſiano & Anniano* {conſulibus anni 314.} *Rufius Voluſianus P. V.* {i. e. praef. urbi} *Conſtantino IIII. & Licinio IIII.* {conſulibus anni 315.} *XIII. Kal. Septembris Vettius Rufinus P. V.* Ex quibus intelligitur a Decembri anni 313. ad Auguſtum anni 315. hunc Rufium Voluſianum urbanam praefecturam adminiſtraſſe, proinde Voluſianum, Anniani in conſulatu anni 314. collegam, diverſum a Rufio Voluſiano temporis ejuſdem praefecto habendum eſſe.

Dixerit heic aliquis, fieri potuiſſe, ut (quia ſub Caeſaribus conſulatus brevis erat) unus idemque Voluſianus intermiſſa paulliſper anni ſuperioris praefectura, conſul Kal. Januariis prodierit, ac poſtmodum depoſitis faſcibus ad praefecturam redierit. Accedit, quod in [326] inſcriptionibus is qui conſul fuit, etiam *praefectus urbi* inſcribatur; et quod ſimile ac prorſus germanum ſit Rufii Albini ex eadem familia exemplum: qui uno eodemque anno 335. ſimul conſul & praefectus urbi fuit.

Verum ex his primum gratis ſumitur, & exemplo certo eget. Alterum autem facile diluitur, quia qui conſul anno 314. fuit, non quidem eodem tempore, ſed ante quadriennium praefectus urbi fuerat, nim. anno 310. uti conſtat ex Anonymo [327] de praef. urbi. At tertium longiore reſponſione indiget, quam alibi (vide infra in Adnot. 333.) exponimus.

Et hactenus quidem diverſos duos Rufios Voluſianos diſtinximus, conſularem & praefectorium unum, praefectorium dumtaxat alterum. Verum de hoc altero deſunt forſitan ſcripti antiquitus lapides, qui ceteros ejus honores eloquantur: at de priore duas treſve inſcriptiones proferemus, in quibus ceterae ejus dignitates percenſentur. Harum unam capite detruncatam tum Contelorius attulit, tum & Gruterus pag. 387. 5. quae talis eſt . . . . . *religioſiſſimoque C. Cejonio Rufio Voluſiano V.C. CORR. ITALIAE per annos octo proconſuli Africae Comiti Domini noſtri Conſtantini invicti & perpetui ſemper Auguſti praefecto urbi judici ſacrarum cognitionum conſuli.* Ex qua tum integra nomina *C. Cejonii Rufii Voluſiani* diſcimus; tum & honores ab eo geſtos. Inter ejus honores, dum *Correctorem Italiae per annos octo* audis, cave putes, totam ſimul Italiam uni Voluſiano paruiſſe, ſed eum modo hanc, modo illam provinciam ſub

Cor-

[326] Saltem in Gruteriana [pag. 387. 5] de eo ſcribitur: C. CEIONIO RVFIO VOLVSIANO . . . PRAEFECTO VRBI . . . CONSVLI. Integram mox ſtatim ſubjiciam.

[327] Libellus praefectorum urbis ad eum annum, qui eſt Chriſti 310. ſic habet: *Maxentio III. Conſule V. Kal. Novembris Rufius Voluſianus P. V.* h. e. praefectus urbi.

Correctoris titulo adminiſtraſſe. Quocirca ad hunc referenda eſt Neapolitana inſcriptio, quam Capacius I. hiſt. Neap. 9. affert his verbis:

RVFIO VOLVSIANO
V. C.
CORRECTORI CAMPANIAE

Nam ex aliis lapidibus didici, qui antea *conſulares Campaniae* inſcribebantur, eos ſub Conſtantino (ſub quo hunc Voluſianum floruiſſe, ex ſuperiore ἀκεφάλῳ Gruteriano elogio didicimus) *Correctores* fuiſſe appellatos.

Jam vero quod in eodem Gruteriano epigrammate legitur PRAEFECTO VRBI, id anno 310. contigit, quo anno (ut ante diximus) Anonymi libellus de praefectis ſic adnotat: *Maxentio III. conſule V. Kal. Novembris Rufius Voluſianus P. V.* Ex duobus ergo Voluſianis, quos initio hujus §. diſtinximus, unus ab anno 313. ad 315. praefectus urbi fuit; hic vero alter [qui conſul ann. 314. fuit] anno 310. eamdem praefecturam geſſerat. Nam ſi utriuſque temporis praefectura in unum eumdemque collata fuiſſet, additum in ſuperiore Gruteriano epigrammate [ubi praefecturae ſit mentio] fuiſſet ITERVM: quod etiam argumento eſt, duos eodem tempore Voluſianos eſſe invehendos unum conſulem & praefectum, alterum dumtaxat praefectum.

Habes de conſule inſcriptiones duas: jam tertia longe celeberrima eſt addenda, quae primario ad hujus Voluſiani filium pertinet. Ea vero non uno modo recitatur; nam aliter eam Gruterus 387. 3. ex Mazochio tamquam Romae [328] exſtantem exhibet, aliter Panvinius [ad conſules anni 1087.] aliter Mabillonius [qui alicubi manu exaratam reperit] in ſuis Analectis. Proxime ad Mabillonianum exemplum accedit Schelſtratius in Faſtis, quos to. I. inſeruit. Ex Schelſtratio igitur (quem interim ſequar: qui eam in Capitolio olim ſtetiſſe refert) ea inſcriptio ejuſmodi eſt. CEIONIVM RVFIVM ALBINVM. V. C. COS. [329] PHILOSOPHVM RVFI VOLVSIANI BIS ORDINARII CONS. FILIVM SENATVS EX CONSVLTO SVO QVOD EIVS LIBERIS POST CAESARIANA TEMPORA [330] ID EST POST ANNOS CCC LXXX ET I AVCTORITATEM DECREVIT. FL. M. IANVARIVS V. C. CVR. STATVARVM.

In iis verbis, *Voluſiani bis ordinarii conſ. filium*, illud BIS ab Onuphrio abeſt: contra quem eo nomine declamat Pagius ad ann. 314. tamquam interpolatae inſcriptionis reum. Verum immunis ab eo flagitio erat Panvinius, quippe & Gruterus [quamvis non ex Panvinio, ſed ex Mazochio referens, & alicubi a Panvinio diſcrepans] ſic recitat: *Voluſiani IVD. Ordinarii conſ. filium*. Quamquam ceteroqui illud BIS retinendum pluribus de cauſis reor. Primum quod revera Voluſianus bis conſul fuit, ſemel anno 311. [de quo conſulatu, quem olim non obſcure indicaverat Idacius, videatur Pagius ad ann. 311. & copioſius ad 314] iterum anno 314. Deinde quod illud IVD. [quod pro CONS. ab Onuphrio & Grutero obtruditur] importunum eſt; quia ſi epigrammatis auctori omnes Voluſiani hujus honores recenſere propoſitum fuiſſet, nae is de praefectura & ceteris in prima inſcriptione numeratis, iiſque munere judicis potioribus, minime ſiluiſſet. Nunc recte brevitatis ſtudio inſtar omnium fuit *bis ordinarium conſulem* dicere. Verum ex eo maximum ea nobis inſcriptio commodum apportat, quod de hujus Voluſiani filio *Albino philoſopho* cer-

[328] Romae ad Septem Lucernas tunc fuiſſe dicit.

[329] Inter V. C. & PHILOSOPHVM nec Panvinius nec ex Mazochio Gruterus agnoſcunt iſtud COS. quod tamen reperitur in Mabilloniano exemplo. Niſi quod in Mabillonio non COS. ſed CONS. ſcribitur; recte quia hoc poſteriore modo id nomen aevo ſequiore breviabatur.

[330] Vnde haec Caeſariana tempora decurrere incipiant, praeter alios, vide Schelſtratium loco cit. & Pagium ad ann. 314.

certiores efficimur : de quo dicam §. 3.

§. 2. *Vter horum Voluſianorum praefectus praetorio fuerit, & S. Aquilinam martyrio affecerit.*

Ex Codicis Theod. legibus conſtat, ſub initia Conſtantini Voluſianum quemdam praeter urbanam praefecturam, etiam praefectum praetorio Romae fuiſſe. Gothofredus, qui unum dumtaxat ſub Conſtantino Voluſianum agnovit, in eum qui anno 314. conſul fuit, etiam utramque praefecturam contulit. At nos Voluſiani conſulis inſcriptiones duas §. ſuperiore recitavimus, in quibus ei conſulatus et urbana praefectura aſſeritur, de praetoriana tacetur. Quo fit, praetorianam ejus temporis praefecturam in alterum Voluſianum S. Aquilinae judicem eſſe conferendam; qui proinde utraque praefectura illuſtris me judice fiet, prius quidem praetoriana (quam ſub Maxentio & ſub Conſtantino geſſit) poſtea urbana, ab anno ſcil. 313. ad 315. De quo confer dicta §. ſuperiore, ubi accurate Voluſianum conſulem a Voluſiano praefecto urbis ab anno 313. diſtinximus; quem alterum etiam praetorio nunc praeficimus. Meminere praefecturae praetorianae Voluſiani praeter Theod. Codicem etiam Victor ac Zoſimus, quorum loca (331) ſubjecimus. Meminere & inſcriptiones (332) duae ſi modo ad hunc ipſum aevi

Con-

(331) Victor cap. 40. *Denique eum* (Alexandrum Phrygem) *a tyranno* (Maxentio) *miſſi* (cum) *pauciſſimis cohortibus Ruſus* (cor. Rufius) *Voluſianus praefectus praetorio, ac militares duces levi certamine confecere*. In Africa id bellum geſtum fuit; quod & Zoſimus lib. 2. paullo accuratius deſcribit. *Maxentius res Africanas prius conſtituendas duxit. Itaq. contractis copiis* (ἡγεμόνα τε αὐταῖς ἐπιστήσας Ῥούφιον Βολυσιανὸν τὸν τῆς αὐλῆς ὕπαρχον) *eiſque dato duce Rufio Voluſiano praefecto praetorio, in Africam illas tranſmittit*. Et quae plura ibidem ſequuntur. Porro Voluſianum hunc non tantum ſub Maxentio, ſed & ſub Conſtantini initia eamdem praefecturam geſſiſſe (quouſque certe exeunte anno 313. urbi praeficeretur) ex Cod. Theod. intelligitur.

(332) *De inſcriptionibus duabus, eccujus temporis ſint, ac de quonam Voluſiano ſint accipiendae, conjectiones. His aliae duae adnectuntur, & illuſtriores fiunt.*

Ex iis duobus elogiis prius illud eſt, quod mutilum a Contelorio affertur in de praef. urb. ad ann. 313. hunc in modum.

FLORES (imo potius FLOREN.)
ET. PIISS . . . .
D. N. VALE . . . .
MAXIM . . . .
SEMPER . . . .
C. CEIONIVS (Rufius Voluſianus)
V. C. PRAEF . . . .
PRAEF. VRB . . . .
IVDIC. D. N. . . . .

Qui Cejonius quia haud dubie utraque praefectura defunctus fuit; ille ipſe forſitan habendus eſt, qui anno 313. urbi praefectus fuit, quum antea praetorio praefuiſſet; ſi quidem hoc marmor Conſtantino poſitum fuit. Sic enim ſuppleri poteſt: FLORENtiſſimo ET PIISSimo (*Piiſſimi* praenomen in pluribus Gruterianis Conſtantino praeponitur) D. N. FL. VAL. Conſtantino MAXIMo Vict. SEMPER Aug. (vide Grut. 283. 4. & alibi) C. CEIONIVS Rufius Voluſianus V. C. PRAEF. Praetor. PRAEF. VRBI vice ſacra IVDICans D. N.

At poſtea animadverti, etiam a Grutero pag. 280. 1. id afferri, ac referri ad VALEntinianum. Quod non probo; quia in nulla, quod ſciam, Valentiniani epigraphe *Maximi* epitheton ſubjicitur. Accedit, quod inſcriptio in ejuſdem baſis latere apud Gruterum ſcalpta ad Diocletiani & Maximiani tempora pertinet, a quibus temporibus Valentinianus quam longiſſime abfuit.

Quod ſi demus mutilum id epigramma ad citeriora tempora pertinere; magis tamen eſt, ut VALEnti (cui ſemel apud Gruterum 286. 2. *Maximi* titulus tribuitur; etſi praeponitur, non, ut heic, poſtponitur, & cum *Princeps* jungitur: *MAXIMO*, inquit, *Principi* &c.) quam VALEntiniano tribuatur. Quod ſi admittatur: tum alter is erit a Voluſiano, qui ſub Diocletiano S. Aquilinam martyrio affecit; ac forſitan haud alius habendus erit ab eo Voluſiano, de quo quatuor exſtant apud Contelorium inſcriptiones ſub Valentiniano & Valente, quas Adnot. 337. recitabimus. Vide quae ibi dicimus.

Alterum apud Gruterum pag. 28. n. 5. his verbis concipitur.

CE-

Conſtantiniani Voluſianum, S. Aquilinae interfectorem, ſint referendae: quod

CEIONIVS· RVFIVS· VOLVſi
ANVS· V· C· ET· INLVSTRis
EX VICARIO ASIE ET CEIO
NI RVFI VOLVSIANI· V· C·
ET·INLVSTRIS EX PREFECTo prae
TORIO· ET EX PREFECTO VRbis
ET CECINE LOLIANE FEMINe clariſſ.
DEAE ISIDIS SACERDOTIS FIlius
ITERATO VIGINTI ANNIS EX Percep
TIS TAVROBOLIIS.VI ARAM CONSTITVit
ET CONSECRAVIT X KAL IVN D N. VAlen
TINIANO AVG·ET NEOTERIO Conss

Is eſt annus Chriſti 390. quo Valentinianus Aug. IV. & Neoterius conſules proceſſerunt. Jam ſcire intereſt, ecquis ille ſit Cejonius Rufius Voluſianus, utraque praefectura illuſtris, qui Cecinam Lolianam in matrimonio habuerit, atque Cejonium Rufium Voluſianum arae hujus conſecratorem ex ea ſuſceperit. Sane quum nemo alius ex Voluſianis utraque praefectura clarus adhuc innotuerit praeter eum, quem toties nominavimus, S. Aquilinae judicem; libenter eum heic intelligi dicerem, niſi nimium quantum tempora patris [ſi quidem ſit ille qui ſub Conſtantino claruit] filiique [qui ad annum 390. pervenit] diſſiderent.

Quamquam ne iſtud quidem incredibile eſt. Nam quantum animadvertere potui, ſacerdotia viris ultimae aetatis deferebantur. Itaque ſi anno 370. [a quo anno illi VIGINTI tauroboliorum ANNI in inſcriptione notati decurrunt] Voluſianus filius ſexagenarius aut minimum quinquagenarius exſtitiſſet; jam ejus nativitas in annum 310. aut ſummum 320. incidiſſet, dum Voluſianus pater [ſi ſit ille S. Aquilinae judex] adhuc aetate floreret. Nec refert quod hic idem ab anno 313. praefectus urbi fuit, h. e. aetate ad honores gerendos idonea ac provectiore: nam illo tempore quantopere honores maturarentur, ex Rutilio Numatiano lib. I. Itinerarii v. 172. poſſumus intelligere, ubi de uno familiae hujus, nim. Rufio Venerio Voluſiano ſic canit. *Primaevus* [h. e. primo aevo, aut flore juventae] *meruit principis ore loqui* [i. e. quaeſtor eſſe]. *Rexerat ante puer* [h. e. adoleſcens, uti quidem interpretantur] *populos proconſule Poenos, Aequalis Tyriis terror amorque fuit*.

Et haec quidem eo pertinent, quod non ſit incredibile, Voluſiano illi taurobolîato & pontifici [de quo mox duas alias epigraphas proferam] patrem exſtitiſſe Voluſianum S. Aquilinae judicem, quem unum utraque praefectura fun-

praeſtare minime poſſum.

Supereſt ut accuratius, quam ſuperiore cap.

ctum novimus. Sed tamen multo ad fidem pronius eſt, medio inter utrumque Voluſianum tempore exſtitiſſe alium *Cejonium Rufium Voluſianum* [forſitan ejus qui de S. Aquilina ſententiam tulit, filium] qui haud ſecus, ac S. Aquilinae Judex, utraque praefectura clarus, de Caecina Lolliana Voluſianum tauroboliatum ſuſceperit: ad quem etiam mutilum elogium, quod initio hujus Adnotationis produximus, referre licebit, ſi quidem ad Valentis tempora pertineat.

De Voluſiano vero filio, a quo taurobolia percepta in proximo epigrammate vidimus, duae ſunt aliae inſcriptiones. Quarum prior apud Gruterum exſtat pag. 28. num. 6. *Gratiano IV. & Merobaude* conſulibus h. e. anno 377. poſita; eaque ex pluribus verſiculis non uno loco corruptis componitur: quorum verſiculorum primus talis eſt, *Nobilis in cauſas fama celſuſque Sabinus*. Deinde ex ſequentibus, eum variorum ſacrorum antiſtitem ac Mithrae in primis fuiſſe, ſatis intelligitur. Ejus autem integra nomenclatura medio in marmore ſic exprimitur, RVF CAIONI CALSABINI. Quumque id epigramma vetuſtate paſſim abolitum, ſatis appareat; hinc ea nomina ſic mihi primitus ſcripta a lapicida videntur: RVFi CEIONI C. F. [h. e. *Cai filii*] SABINI.

Alterum ex Sponio pag. 99. tale eſt: M. D. M. I. [h. e. *Magnae Deum matri Iſidi*] ET ATTINI SACR * FLAVIVS RVFIVS SABINVS VOLV*SIANVS VIR CLARISSIMVS ET INLVS*TRISS. PONTIF. MINOR VICARIVS ASI. * ET CAECINA LOLLIANA CLARISS. ET * INLVSTRISſ. FEM. STAT. EX AERE * S. P. DEDICARVNT. Hunc autem *Flavium Rufium Sabinum Voluſianum* tum ex vicariatu Aſiae, tum ex aliis honorificis titulis, & quod utrobique mentio Caecinae Lollianae fiat, plane non alium eſſe cognoſcimus ab illo *Cejonio Rufio Voluſiano*, a quo in ſuperiore [ex Grutero pag. 28.] elogio plura taurobolia percepta didicimus. Nec te diverſa quaedam *Flavii* & *Sabini* nomina turbent. Nam quantum potui animadvertere, hiſce temporibus ſex, octo aut etiam plura ſimul nomina [a ſuis majoribus pleraque derivata] uni tribuebantur, raro autem ſimul omnia adſcribebantur, ſed modo plura, modo pauciora. Hinc illa oritur in uno eodemque nominum variatio: cujus generis & alia exempla infra a me proponentur.

Digitized by Google

cap. fecimus, expendamus, conſul ne Voluſianus, an alter praetorio & urbi praefectus, S. Aquilinam de medio ſuſtulerit. Non conſul is fuit; cujus quum plures inſcriptiones circumferantur, in nulla tamen earum de Syriae, aut Phoenices proconſulatu fit mentio. Ergo reſtat ut ille alter ſit intelligendus, qui per eadem tempora utraque praefectura illuſtris fuit. Cujus quum nulla hodie epigraphe integra exſiſtat (praeter duas quas Adnot. 332. ad eum referri poſſe augurabar; quarum altera mutila eſt, utraque vero cui tribuenda, incertum) haud mirum ſi nihil de ejus proconſulatu Syriae ſcriptum reperiatur.

Atque is mihi hoc ordine honores geſſiſſe videtur ſuos. Anno uti vidimus 309. Syriae proconſul de S. Aquilina ſupplicium ſumpſit. Anno 310. aut 311. praefectus praetorio fuit (ut et ex Victoris & Zoſimi locis conſtat, & ex eo quod in duabus, quas Adnot. 332. attulimus, inſcriptionibus, praetoriana praefectura urbanae antecedit) poſtremo ab exeunte anno 313. ad Auguſtum anni 315. urbanam praefecturam geſſit. Poſt quod tempus vice ſacra judicaſſe videtur, ut in mutilo epigrammate Adnot. 332 indicat

§. 3. *Voluſiani conſulis poſteritas.*

Et hactenus conſulem *Cajum Cejoni Rufium Voluſianum* ab urbis & praeto praefecto Cejonio Rufio Voluſiano, Aqui linae judice diſtinximus (quos quidem utpote aequales, facile fratres fuiſſe, a quo alio proximae agnationis gradu ſe contigiſſe, conjicimus) huic vero alte poſteros ex mera conjectura aſſignavimu Sequitur ut conſulis deſcendentium ſtemma, qua poſſumus, conſtituamus.

Non eſt autem dubium, quin Voluſiano conſuli anni 314. quidam *Cejoniu Rufius Albinus philoſophus* [qui & ipſe anno 335. conſul fuit] filius exſtiterit; quod ex eo epigrammate conſtat, quod §. 1. ex Schelſtratio & aliis deſcripſimus: cujus quidem initium tale eſt: *CEIONIVM RVFIVM ALBINVM V.C. CONS. PHILOSOPHVM Rufi Voluſiani bis ordinarii conſulis filium*. Quod Albinus iſte anno 335. conſul cum Jul. Conſtantio fuerit, ex omnibus faſtis conſtat: niſi quod in libello praefectorum urbis pro *Albino* legitur *Paulino*. Quod errori ne an conſilio ſit imputandum, non hujus loci [333] eſt atque temporis, decernere.

Huic

(333) *Locus libelli praefectorum urb. illuſtratur. Errore ne an conſilio ibi ad ann.* 335. Paulinus *conſul pro* Albino *legatur. Ecquodnam id conſilium eſſe quiverit.*

Veteris libelli praefectorum urbis is locus, qui ad annum V.C. 1087. Chriſti 335. pertinet, ſic a Panvinio recitatur: *Conſtantio & Albino coſſ. III. Kal. Januarii Rufius Albinus PR. urbis fuit.* Sed ſuſpicor ibi poſterioris conſulis nomen ab Onuphrio refictum prodiiſſe. Nam quia vir doctus ex omnibus faſtis didicerat, eo anno non Paulino, ſed Albino conſulares faſces fuiſſe praelatos; hinc *Paulino* [quem errore intruſum crederet] *Albinum* ſubſtituit, nec interim de ea correctione lectorem admonuit; ſic enim interdum ab eo fieri, vetus eſt querimonia.

Ceterum in ejus libelli editione, quam Graevius to. XI. Theſ. dedit, ea verba ſic recitantur: *Conſtantio & Paulino* [conſulibus] *III. Kal. Januarii Rufius Albinus P. V.* Qui *Paulinus* conſul utrum errore librarii pro *Albino* irrepſerit, an conſilio adſcriptus fuerit, haud facile decreverim. Sed tamen error ſi fuit, ac pro *Paulino* legendum cum Onuphrio ſit *Albino*; tum profecto dicemus, Albinum hunc conſulem diverſum ab Albino ejuſdem anni praefecto fuiſſe, ac praefectum conſulis ſive filium, ſive fratrem natu minorem, ſive quidvis aliud eſſe habendum. Plures enim Rufios Albinos ea aetas protulit. Sic etiam in eodem libello anno 314. Voluſiano conſule Rufius Voluſianus [a conſule diverſus] praefectus urbi fuit, uti §. 1. declaravimus.

Quod ſi conſulto ab auctore libelli ſcriptum ſit *Paulino*; tum conſilium in mutando ejus anni collega tale quoddam eſſe potuit. Sciebat libelli auctor, eo anno in unum eumdemque Rufium Albinum duos honores fuiſſe collatos, conſulatum & urbanam praefecturam; non ſimul tamen ac ſemel, ſed ſejunctis temporibus, ita ut poſt depoſitos faſces, atque ei ſuffecto in conſulatu Paulino, eopte anno exeunte idem Albinus praefecturam arripuerit. Hinc ne in ſuo libello hoc ἄτοπον appareret, nempe Albinum

Huic autem Albino conſuli ac philoſopho duos fuiſſe cognomines filios ex Cod. Theodoſiano intelligi videtur. Gothofredus certe in Proſopographia ab ſuperiore Albino, qui anno 335. conſul fuit, diſtinguit Cejonium Rufium Albinum, qui anno 345 cum Amantio conſul prodiit, qui idem anno 341. Vicarius Hiſpaniarum ex Cod. Theod. fuerat. Atque ad hunc demum meo judicio quaedam [334] inſcriptio temporum Valentiniani ac Valentis referri debet. Hunc autem non abſurde ſuperioris filium, fuiſſe dicemus; ſicuti & eum qui ſequitur.

Nam ex ead. proſopographia ſub Valentiniano minore & Theodoſio Magno alter Albinus [cui veriſimile eſt eadem cum ſuperioribus haeſiſſe *Cejonii Rufii* Voluſiani nomina] praefectus urbi Romae fuit anno 389. & 390. Ad eum conjicit Gothofredus miſſam eſſe Symmachi epiſtolam VIII. 25. Ad eumdem forſitan referenda eſt Gruteriana [335] pag. 285. 8. tum forſitan & aliae.

Poſtremo hic ultimus anni 390. praefectus mihi videtur ille Albinus fuiſſe, qui Rufum Venerium Voluſianum filium habuit, quem tantopere in ſuo itinerario [336] laudat Rutilius Numatianus, qui item Voluſianus poſt initia V. ſaeculi

prae-

binum Albino [h. e. ſeipſo] conſule fuiſſe praefectum; maluit *Paulino* ſcribere. Quem re vera extremo anno ſuffectum Albino in conſulatu fuiſſe neſciremus, niſi id ex hoc ipſo libello deprehenderemus. Atque hactenus dicta iis, quae §. 1. de Rufio Voluſiano praefecto anni 314. diſtinguendo ab Rufio Voluſiano ejuſd. anni conſule diſputavimus, lucem affundent.

[334] Ad hunc enim [utpote ſimul virum conſularem & praefectorium] referendam puto Sponianam [pag. 276.] quam & ante Reineſius II. 26. produxerat: quae hunc in modum habet. *D. D. N. N. Valentinianus & Valens Augusti ornatui publico conſtitui locarique juſſerunt adminiſtrante Rufio Voluſiano V. C.* [h. e. viro clariſſimo] *expraef. PRaetorio praef. urbi IVD. ITERVM . . . . . . COS.* Nec te turbet, quod Reineſius verſum ultimum ſic emendaverit, ac ſuppleverit, IVD. SACRARVM COGNitionum; uam Sponio, qui ipſe ex marmore exſcripſit in eum modum, quique illud COS. [ſive forſitan CONS. uti tunc uſitatius ſcribebatur] in marmore vidit, magis eſt credendum. Qui olim *conſul* atque *urbi praefectus*, ac poſtmodum Valentiniani I. aequalis, haud profecto alius fuiſſe videtur ab eo *Rufio Albino* [qui certe ex Voluſianorum familia prodiit] qui anno 345. conſul cum Amantio fuit. Nam quod a recitata inſcriptione *Albini* cognomen abſit, id nihil eſt: de quo more vide dicta ad finem Adnotationis 332. & infra alibi.

Qua obſervatione adhibita, ad hunc eumdem referri poteſt illa mutila epigraphe de Cejonio quodam utraque praefectura cohoneſtato quam ſupra initio Adnot. 332. deprompſimus. Nam quae ibidem ſequitur de Cejonio Voluſiano, Caecinae Lollianae marito, & patre Voluſiani tauroboliati, ea huc non pertinet; quia Voluſianus ille etſi utraque praefectura nobilis, at conſul numquam fuit. Nam certe ſi conſul fuiſset; anno 390. [quo ea inſcriptio poſita fuit] de praeterito ejus conſulatu [h. e. honorum apice ſummo] mentio inter ceteros honores fieri debuiſſet.

Poſtremo ad hunc eumdem & quatuor Conteloriana e referri poſſunt, quas ſejunctim in Adnot. 337. dabimus.

[335] Gruteriana epigraphe eſt ejuſmodi,

EXTINCTORI. TYRANNORVM
AC. PVBLICAE. SECVRITATIS
AVCTORI
D. N. VALENTINIANO
PERPETVO. AC. FELICI
SEMPER. AVGVSTO
CEIONIVS. RVFIVS. ALBINVS. V. C.
PRAEF. VRBI. ITERVM
VICE. SACRA. IVDICANS
D. N. MQ. EIVS

[336] Is libellus inſcribitur ad *Venerium Rufium Voluſianum* Albini filium: de quo lib. 1. v. 167. ſic ſcribitur.

Iamq. aliis Romam redeuntibus, haeret eunti
Rufius Albini gloria viva patris,
Qui Voluſi antiquo derivat ſtemmate nomen.

Et quae plura ibidem ſequuntur. Huic porro Venerio Rufio Voluſiano Albini filio delatam fuiſſe urbis praefecturam, idem mox v. 417. declarat, ubi & de Venerii nomine mentio injicitur.

Hic praefecturam ſacrae cognoſcimus urbis
Delatam meritis dulcis amice tuis.
Optarem verum complecti carmine nomen,
Sed quoſdam refugit regula dura pedes.

Quodnam ſit id verum nomen, quod verſus

non

praefectus urbi fuit. Haec de Ruſii Voluſiani bis conſulis poſteritate ad uſque Venerium Voluſianum Albini filium ac Rutilii amicum deducta.

Ceterum ſunt & inſcriptiones aliae, quas difficile ſit uni alicui idque certo aſſignare; cujuſmodi ſunt Contelorianae (337) quatuor ſub Valentiniano & Valente ſcalptae.

Poſtremo quot omni tempore (maxime a Gordianis ad Conſtantinum ejuſque poſteros) ea familia viros illuſtres protulerit, in Clodii Albini vita ſic Capitolinus declarat cap. 4. *Fuit* (Clodius) *Albinus Adrumento oriundus, ſed nobilis apud ſuos, & originem a Romanis familiis trahens, Poſtumiorum ſcilicet, & Albinorum Cejoniorum: quae* (poſterior) *familia hodie*

non admitteret, in eo viris doctis non aſſentior, qui de *Venerio* intellexerunt. Non, inquam, aſſentior; quia id Rutilius mox feliciter vocandi caſu extulit, & cognominis vice ei haeſiſſe, non vero nominis, affirmat.

Cognomen verſu, Veneri cariſſime Ruſi,
Illoto dudum pagina noſtra canit.

Antea legebatur *Illo te dudum*. Fruſtra autem ſunt, qui *Veneri* dandi caſu a *Venus* poſitum nugantur. Ergo quum & *Venerius* & *Ruſius* & *Voluſianus* feliciter in verſum incluſi fuiſſent [nam etiam ſupra v. 169. ſcripſerat, *Qui Voluſi antiquo* &c.] non aliud ſupererat nomen exprimendum, quam illud *Cejonii* forſitan: quod quia ante omnia ponebatur, recte *nomen* vocat. Imo & *Verum nomen* appellat, quia iſti omnes proprie ad antiquos *Cejonios* genus ſuum referebant, ut ex Capitolini loco, didici, qui ſuperne ad finem hujus §. adtexetur.

Poſtremo hunc eſſe Voluſianum illum, cujus edictum in urbana praefectura adverſus Caeleſtium anno 421. extet, Sirmondus ad Sidonii IX. ep. 16. enotavit, quod & alii ſequuntur. Ejuſdem & Auguſtini extant mutuae epiſtolae. De ejus per Proclum CPolitanum converſione anno 434. videatur Baronius.

(337) Contelorius (in de praef. urb. ad ann. 313.) prae ceteris epigrammata quatuor affert, etiam a Grutero variis locis recitata. Quorum primum tale eſt. *Victoriis D. D. N. N.* (h. e. *Dominorum noſtrorum*, nim. Valentiniani & Valentis, ut palam eſt ex ſequentibus titulis) *C. Cejonius Ruſius Voluſianus V. C. praef. ctus urbi iterum judex ſacrarum cognitionum*. Idem eſt in Grutero 202. 9. & in Muratorio pag. 689. 2. Ibi Muratorius ſubnotat, eam inſcriptionem ad annos 310. 313. pertinere. Cur? quia, inquit, hic Voluſianus, qui praefectus urbi ITERVM dicitur, ſemel eam praefecturam anno 310. iterum anno 313. ex libello praefectorum geſſit. At bona cum viri clariſſ. venia, hanc epigraphen ad Valentiniani & Valentis tempora eſſe referendam, ex titulis mox adſcribendis certo certius eſt. Deinde Voluſianum praefectum anni 310. diverſum a Voluſiano anni 313. & ſequentium eſſe, ſupra §. 1. demonſtravimus. Poſtremo illud ITERVM in hoc epigrammate ad ſequens IVDEX eſſe referendum, infra hac ead. Adnotatione conjicimus.

Alterum [quod exſtat etiam apud Gruterum 285. 6.] tale eſt: *Victoriis triumphiſq. magnifico D. N. Valentiniano inclyto principi ſemper Aug. Ruſius Voluſianus V. C. praef. urb. iterum judex ſacrarum cognitionum clementiae ejus dedicatus*. Totidem verbis conſtat tertium [quod in Grutero eſt 386. 1.] niſi quod non Valentiniano, ſed *Valenti* ponitur, & in fine *dicatus* pro *dedicatus* ſcribitur.

Quartum ex Contelorianis in hunc modum habet: *Maximo principi indulgentiſſimo Domino Valenti triumphatori ſemper Auguſto C. Cejonius Ruſius Voluſianus V. C. praef. urbi iterum judex ſacrarum cognitionum ſerenitati ejus dicatus*. Idem eſt apud Gruterum 286. 2. Atque haec ſunt Conteloriana marmora quatuor, quae omnia ſunt ad unum eumdemque Voluſianum referenda.

In his autem notandum eſt illud ITERVM (quod vulgo ad praefecturam urbanam, quaſi bis geſtam, referunt) poſſe pertinere ad ſequens IVDEX; ſicuti diſerte in eo, quod Adnot 334. adſcripſimus, legitur hoc ordine, IVD. ITERVM.

Illud autem inter hos titulos, & quem Adnot. 334. protulimus, intereſt, quod in eo Cejonius Ruſius Voluſianus tum conſulatu, tum etiam utraque praefectura nobilitatus fuerat, in his vero quatuor urbanae tantum praefecturae mentio fiat: quae nos cauſa impulit, ut de diverſis Voluſianis cogitaremus.

Ac facile ille Voluſianus is fuerit, de quo Adnot. 332. duos lapides protulimus, mutilum unum, integrum alterum. Nec enim refert, quod in illis utraque praefectura, tum praetorii tum urbis notetur, in his vero quatuor urbana tantum: nam duo illi lapides videntur ſerius ſcalpti, quando Voluſianus ille ceteris honorib. etiam praetorianam praefecturam ſuperinduxit. Vide ibi dicta.

Digitized by Google

hodie quoque, Conſtantine Maxime, nobiliſſima eſt, & PER TE AVCTA ET AVGENDA; quae per Gallienos & Gordianos plurimum crevit.

C A P. V.

Ad Graeca, S. Aquilinae Acta animadverſionum παραλειπόμενα.

De infantium umbratili ac mere rituali catechiſmo ante baptiſmum aevo medio. Quid ἄπλος. Textus corrigitur. Quid διαπλίζω, διαζώσρα, οἰκεῖος; quae voces ex antiquioribus Actis retentae agnoſcuntur. Cur Bybli corpus Aquilinae adhuc requieſcere dicatur. Plura in his Actis inſulſa notantur.

Sect. 2. v. 1. Ἐν βίβλῳ δὲ πόλει τῇ Παλαιστίνης, *Apud Byblum Palaeſtinae urbem*. In prioribus Actis, ex quibus haec interpolata fuerunt, ſcriptum fuiſſe τῇ φοινίκης, (*Phoenices*) ex Baſilii Menologio, ubi ea urbs diſertim in Phoenicee ponitur (vide Adnot. 313.) manifeſtum eſt. Ac de loco hoc plura diximus cap. 1.

Ibidem v. 15. Aquilinam quadrimeſtrem (ἐσφράγισεν) *ſignavit* epiſcopus, *in nomine Domini, faciens illam catechumenam. Poſt duos vero menſes* (eadem puella a matre ad epiſcopum reducta) *in Chriſto illuminata fuit*. Mirum ſi res ita acciderit. In primitiva Eccleſia adulti prius catechumeni fiebant, deinde decurſo legitimo tempore tingebantur: infantes autem catechumenos tunc factos nondum legi; quos, utpote catecheſibus imbibendis inidoneos, ſine mora antiquitus lotos, ratio ſuadet. At aevo medio infantium baptiſmati ritualis catechiſmus praeibat per impreſſionem ſigni Crucis in fronte, [qui ſolus ritus in his Actis notatur voce illa, ἐσφράγισεν, *ſignavit*] manus impoſitionem, exorciſmos, exſufflationem &c. Vide rituales libros ab Edmundo Martene prolatos. Itaque dicis cauſa infantes poſt decurſum in eo rituali catechiſmo breve aliquod tempus, tandem lavacro mergebantur. Atque ex hoc more noſter interpolator videtur priora Acta (quae, opinor, de hac bimeſtri catecheſi ſilebant) optimiora feciſſe.

Et haec quidem dubius animi [de eo ſcil. num ritualis infantium catechiſmus non niſi poſteriore aevo, uti ſuſpicabar, inductus in mores fuerit, antiquiori interim eccleſiae incognitus] ſcripſeram. Sed doctiſſimum Cangium ferme eadē obſervaſſe in ſuo Gloſſario in voce *Catechizari*, tandem reperio. Cujus verba huc afferre haud grave fuerit. *Catechumeni fieri pueri, RECENS ETIAM NATI* [h. e. non tantum adulti, quos non eſt dubium antiquitus ante baptiſmum catechizatos, verum RECENS ETIAM NATI] *dicebantur ſequioribus ſaeculis, qui antequam offerrentur ad baptiſmum, ut veteris eccleſiaſticae diſciplinae umbra ſervaretur, a patrinis in ſpeciem catechizabantur, qui iis nomen imponebant, & Catechumenos factos ad baptiſmum offerebant, tamquam eorum fidei ſponſores*. Deinde pluribus ſcriptorum locis productis [ex quibus tamen nihil aliud efficitur, quam aetate media baptiſmati praeceſſiſſe Catechiſmum umbratilem; non item ex iis inferrtur inter catechiſmum atque baptiſmum tempus aliquod intercurriſſe] ad extremum ex concilio Redingenſi ann. 1279. can. 4. ſic recitatur: *Vt pueri per octo dies ante Paſcha, & per totidem ante Pentecoſten, de matrum uteris nati, ſi abſque periculo reſervari valeant, reſerventur uſque ad illa tempora baptizandi, ita quod MEDIO TEMPORE INTER NATIVITATEM PVERORVM ET HVIVSMODI BAPTISMVM, PERFECTVM RECIPIANT CATECHISMVM*. Vbi *perfectus catechiſmus* is vocatur, qui interpoſito notabili tempore exercetur; ita ut, catechiſmus ille, cum quo in continenti baptiſmus coniungitur, imperfectior ſit habendus. Verum hoc, quod in his medio aevo adulteratis S. Aquilinae Actis de bimeſtri infantis catechiſmo ſcribitur, plane oſtendit, quouſque ſequioribus ſaeculis infantium catechiſmus protractus ſaepe fuerit.

Sect. 3. v. 1. γενομένης τῆς παιδὸς ἐνιαυσιαίου χρόνου, *quum puella eſſet annicula*, patrem mors occupavit. At Sirletum ne-

neceſſe eſt legiſſe in ſuo codice ἐννάτῳ χρόνῳ, vertit enim, *quū annum* (nam χρόνος mediae Graeciae *Annum* notat) *nonum ageret*: id quod non congruit cum ſequentibus. Quum enim ſtatim, quid ea ſeptennis, quid decennis ageret ſubjiciatur; perverſa omnino eſſet annorum gradatio.

Sect. 6. v. 10. Imperatores *per omnes urbes* (τίτλους) *titulos* (h. e. edicta) *miſerunt, ut quicumque diis non ſacrificant* (κακὶν κακῶς) *mali male interficiantur*. Haec verba aut ex antiquioribus S. Aquilinae Actis manarunt, aut certe ex aliis hiſtoriis huc imitando tranſlata. Niſi quod antiqui κακοὶ κακῶς, & κακὸς κακῶς ſejunctim uſurpabant. At memini me alibi in Martyrum hiſtoriis hoc adverbium κακηνκακῶς deprehendiſſe. Jam vero, quod τίτλους (*titulos*) pro edictis uſurpavit id ex eo venit, quod τίτλος Graecis aevi Caeſarei tabellam gypſo vel ceruſſa oblitam notaret, quae Graecis λεύκωμα, Latinis *Album* (quid *album praetorum* ſit, omnes tenent) vocabatur. In eo vero τίτλῳ ſive albo tum cetera, quae publice proponebantur (unde & inſcriptio crucis Chriſti τίτλος in Evangelio vocatur) tum in primis edicta perſcribebantur. Hinc hoc loco τίτλους (*titulos*) mittere eſt συνεκδοχικῶς *edicta* proponi jubere.

Sect. 8. v. 7. Aquilina dicitur ὑπὸ τῶν τιμωριῶν (καὶ) κακῶς διυλιζομένη, quod Sirletus vertit, *Suppliciis male conſumpta*: non male quidem, quia ſententiam potius quam verba ſecutus eſt. Ceteroqui διυλίζειν eſt *percolare*, quod heic locum prorſus non habet. Atqui locus inquinatus eſt, non tantum quia copula καὶ (quam uncis incluſi) prorſus eſt inducenda, verum etiam quia pro διυλιζομένη una tantum vocali addita, ſcribendum puto διαυλιζομένη. Ipſum autem διαυλίζειν quid eſſet, neſcirem, niſi id me Heſychius docuiſſet, qui in ſuo Gloſſario ſic poſuit: Διαυλίσθη, διεφθάρη. Ex quo fit τὸ [338] διαυλίζειν tantumdem eſſe, quod διαφθείρειν, *Corrumpere, Labefactare*. Quare ſic vertes: *Tormentis miſerandum in modum labefactata*. Et hoc, antiquum ſane ac recentioribus inauditum verbum, non dubito, quin ex prioribus S. Aquilinae Actis in haec reficta transfuſum fuerit.

Sect. 9. v. 3. Proconſul jubet carnifices puellam κοσσοκοπίσαι. Quid ſit Κόσσος (*alapa* ſcil. aut *colaphus*) abunde in Graeco Cangii Gloſſario docetur. Sed tamen verbum κοσσοκοπίζειν heic primum reperio. Forſitan huc pertinet, quod apud Heſychium Κοττεῖν (duplici ſcil. ſibilo in duplex T tranſeunte) exponitur τύπτειν δορατίῳ. Porro quid primitus κόσσος ſive κόττος fuerit, quaedam conjectanea ad Matt. XXVI. 68. contuli, ubi & mendoſum hunc Heſychii locum reſtitui. Ibidem v. 12. jubet Aquilinam judex, exutam accipere (διαζώστραν) *ſubligaculum*. Ibi Henſchenius conqueritur, nuſquam alibi id vocabulum reperiri. At certe ejus cognatum nomen διάζωμα Favorino exponitur τὸ περὶ τὰ αἰδοῖα σκέπασμα. Iiſdem fere verbis Suidas περίζωμα explicuerat, τὸ, inquit, ὑπὸ τὰ αἰδοῖα σκέπασμα. Sicuti autem Περίζωμα, etiam περιζώστρα Pollu-

(338) Heſychii, inquam, interpretatio loco huic Actorum unice congruit. Ceterum quo illud ſpectet, quod in Favorini lexico reperi (Διαυλίζων, inquit, βαθύνων, ἢ μηκύνων) id parum capio. Sed id video tamen in veterib. lexicis adoptatum, ubi Διαυλίζειν exponunt *Produco, profundā facio*: ex Favorino, uti conjicio. Verum hae omnes cuicuimodi ſunt metaphoricae τοῦ διαυλίζειν notiones videntur omnes ex voce Δίαυλος manaſſe, quae vox curſum reciprocum notat, quo in ſtadio curritur, ac mox recurritur. Hinc ad alia transfertur, ut δίαυλος τῶν κυμάτων eſt *fluctuum reciprocatio*. Unde διαυλίζειν ad ea transfertur, ubicumque ultro citroque actus aliquis reciprocatur. Praecipue in Martyrum cruciatibus id locum habuit, quando hi extenti in eculeo ſurſum deorſum ſive ungulis ſive aliis inſtrumentis exarabantur. Ex ea reciprocatione quia glorioſi athletae aut conſumebantur, aut peſſime afflicti ſupererant. Hinc διαυλίζειν in ea carnificina acceptum eſt pro διαφθείρειν apud Heſychium; aut pro μηκύνειν (ex eo ſcil. quia in eculeo longiores fiebant) aut pro βαθύνειν, forſitan quia ungularum curſus atque recurſus plagas profundiores efficiebat.

Polluci dicitur; ſic non eſt dubium quin διάζωμα Favorini, item διαζώςρα recte nuncuparetur.

Sect. 14. verſu ante finem quartodecimo illa compellatoria formula, Δεόμεθά σου, ἀνθύπατε, *Rogamus te, proconſul*, proba eſt, eamque ſive in prioribus Actis reperit interpolator, ſive ex aliis Martyrum hiſtoriis (in quibus haud raro invenitur) eſt imitatus.

Sectio 15. quamvis ineptiſſima, habet tamen quiddam, quod de vetuſtioribus Actis transfuſum ſua ſe luce prodit. Nam verſu 10. ſic in ſententia ſua judex pronuntiat: Aquilinam nequivimus οἰκείαν καταςῆσαι τῆς ἀληθινῆς γνώσεως τῶν ἀηττήτων θεῶν, h.e. verbis totidem, *domeſticam verae invictorum deorum cognitionis reddere*. Vbi οἰκεῖος ead. notione uſurpatur, qua Paulus ad Gal. VI. 10. *domeſticos* (οἰκείους) *Fidei* dixit: ad quem locum adnotavimus, τὸν οἰκεῖον apud probos auctores τῷ ἀλλοτρίῳ (*alieno* & *extraneo*) opponi, etiam ubi de rebus incorporeis agitur. Quo quidem ſignificatu heic & ſimilibus locis οἰκεῖος eleganter idem eſt qui cultor aut profeſſor.

Sect. 18. v. 4. ſepulta dicitur ἐν αὐτῇ τῇ πόλει Βίβλῳ, *in ipſa urbe Byblo*. Non primitus in ipſa urbe ſepulta fuit (id quod leges Romanae vetabant) ſed poſt pacem Eccleſiae tum demum in urbem tranſlata fuiſſe videtur, & ſub Altari de more condita. Quod mox conſummata dicitur ἐν ὑπατείᾳ Διοκλητιανοῦ, *conſule Diocletiano*, id pluribus de cauſis ineptum eſt, tum quod abeſt collega, & numerus geſti a Diocletiano conſulatus, tum quod anno 309. quo S. Aquilinam depugnaſſe oſtendimus, non modo Diocletianus conſul non fuit, ſed & imperium abdicaverat.

Poſtremo quod in fine ſcribitur: *Eſt autem* (τὸ μαρτύριον) *Martyrium ejus in urbe Byblo uſque in hodiernum diem, ubi & curationes multae perficiuntur* &c. id quoque totum ex antiquioribus Actis tranſcriptum fuit: nam ceteroqui aevo poſteriore, quo haec Acta in Monaſterio Cryptae ferratae interpolata videntur, ejus corpus CPoli requieſcebat. At interpolator quum de tranſlatione Byzantina nihil audiſſet, putavit ſua adhuc aetate Bybli eum theſaurum aſſervari, ſicuti in Actis antiquioribus reperit; eoque eam nobis periocham ex priore hiſtoria ſervavit. Sed bene eſt, quod ex hac ipſa periocha agnoſcimus, ejus auctorem aliquamdiu poſt martyris certamen id ſcripſiſſe. Nam ſi periocha iſta ab eodem auctore prodiit, a quo & tota prior hiſtoria (quod perquam probabile cenſeo) antiquiora illa Acta non ſtatim poſt Aquilinae certamen, ſed aliquamdiu poſtea ſcripta fuiſſe neceſſe eſt, poſt datam ſcil. Eccleſiae pacem, poſt quam, uti cap. 1. conjecimus, Martyris corpus Byblum traduci placuit.

Jam vero quod dixi, aevo poſteriore S. Aquilinae Reliquias CPolim allatas fuiſſe, de eo quaedam adſperſimus cap. 1. ad elogium ex Menaeis in Adnot. 319. 320. & plura habes apud Henſchenium ſect. 2. 3. 4.

Ex dictis tum heic tum toto cap. 1. ſatis poteſt animadverti, quid in hodiernis Actis, tamquam ex prioribus derivatum, amplecti poſſimus, non tantum in rebus, verum in ipſis etiam locutionibus. Ex quibus locutionibus jam hoc capite antiquas & valde probas quaſdam ad ſpecimen protulimus.

In rebus autem ea maxime adoptare convenit, quae ex Graecorum libris cap. 1. produximus. Ceterum haud difficile erit dignoſcere, quae deinde nuperus interpolator de ſuo adjecit. Exempli cauſa illas inter Aquilinam & aequales puellas ſermocinationes ſect. 4. 5. quis veras fuiſſe praeſtiterit? maxime quum ad imaginem actorum verbalium contextae reperiantur, *Aquilina dixit*, *feminae dixerunt* &c. quod ineptiſſimum eſſe nemo non viderit, qui locum contulerit. Sect. 13. 14. in Angeli apparitione plura ſunt parum veriſimilia, primum quod Angeli tantum mentione facta, mox ſect. 14. v. 3. etiam Chriſtus in caelum ab Aquilina revertens inducitur, uti quidem Graeca ſe habent (nam id Sirletus e ſua interpretatione ab-

abſtulit) deinde portae civitatis ſponte reſeratae, ipſa Aquilina ad Voluſianum in ſuo lectulo jacentem noctu perreptans, eumque contumelioſe (ex praecepto ſcil. Angeli ſect. 13. media) allocuta, & plura his ſimilia plane inſulſiſſima corruptorem iſtum hiſtoriae haud dubie auctorem habent; ſicuti & judicis ſententia verboſiſſima, quae totam ſect. 15. implet. Nec minus putida habenda eſt vox ad eam caelitus facta ſect. 17. Illud vero ineptiſſimum eſt omnium quot ſunt quotque fuerunt a Graeculis excogitata, quod quum jam diſtricto enſe Aquilina ictum opperiretur, ante percuſſionem moritur: quod uti ſuperbe factum interpretari aliquis calumniator poſſit. Vel ſic tamen carnifex *poſt redditum ab ea ſpiritum amputavit caput, ne juſſis proconſulis contrairet, lacte interim loco ſanguinis in terram defluente.* Quae portenta & in libris Graecor. liturgicis ab S. Aquilinae elogio abſunt, & haud dubie a prioribus Actis inculpatis aberant, antequam inducta recens ceruſſa incruſtarentur.

APPENDIX

Ad Caput Secundum.

Dixi cap. 2. S. Aquilinae paſſionem in annum 309. incidiſſe. Nunc de Henſchenio Baronioque ea monendus eſt lector, quae tunc quidem a me non animadverſa, heic ſaltem adnotari non diſplicebit.

Et Henſchenius quidem in fine ſui Commentarii praevii Aquilinae martyrium in annum 293. contulit: haud recte ille quidem. Nam ſi *annum Diocletiani Septimum*, de quo Acta loquuntur, pro anno ſeptimo imperii Diocletianei habere velit[quod certe Bollandiſta propoſitũ habuit] vel ſic tamen menſis Junius anni ſeptimi Diocletiani imperantis non in annum 293. ſed 291. incurret: quod cap. 2. attigi. Etenim quum menſe Septembri anni 284. regnum ſit ille auſpicatus; primus ejus annus in Septembrem anni 285. deſinet, ſeptimus autem in Septembrem anni 291. Sed tamen praeſtabat, ut ibi monui, annorum non principatus, ſed perſecutionis Diocletianeae haberi rationem: quod recte a Baronio factum, nunc demum gratulor; nec enim tum, quum caput 2. ſcriberem, perſpexeram.

Tametſi re vera Baronius Aquilinae dimicationem non in annum 309.(uti a nobis cap. 2. factum) ſed in 308. contulit: quem vide ad eum annum n.17. Ibi porro quamvis nullam ſui facti cauſam Caeſar aſſignet; non alia tamen eruditiſſimo viro ratio fuit, cur ita faceret, quam quia annum Diocletiani ſeptimum (de quo in Actis legitur) pro ſeptimo non imperii ſed perſecutionis habuit. Ceterum quum in figendo perſecutionis initio ſemel erraſſet (quod initium in annum 302. retulit, quum revera poſtea animadverſum a Valeſio, Noriſio, Tillemontio & aliis fuerit in annum 303. eſſe rejiciendum) hinc annum 308. pro ſeptimo perſecutionis habuit, haud dubie in annum 309. noſtrae Aquilinae pugnam conjecturus, niſi antecepta opinio eum fefelliſſet.

XIIII DP FORTVNATI EPI NRI

C A P. I.

Quid de S. Fortunato antiquitus ſcriptum exſtet, deque ejus feſto.

SI ſervato temporis ordine antiqua de hoc S. Epiſcopo monumenta proferre ſit animus, haud dubie primus locus epiſtolae Pſeudo-ſynodi Sardicenſis dandus erit, in cujus inſcriptione inter alios quoſdam noſter *Fortunatus* comparet. Verum quia ibi Fortunati mentionem non nemo in dubium revocavit, agetur de ea dubitatione cap. 2.

Proximum locum obtinet marmoreum iſtud Neapolitanae Eccleſiae Kalendarium medio IX. ſaeculo ſcalptum; in quo diei XIV. Junii *Depoſitio Fortunati epiſcopi noſtri* affigitur.

Sub haec haud longe ab ineunte ſaeculo X. Joannes Diaconus Neapolitanus Chronicon epiſcoporum Neapolitanorum conte-

texuit; in quo inter S. Ephebum & S. Maximum ſibi medium locum vindicat breve hujus Fortunati elogium : quod cap. 3. expendemus .

Proximum antiquitatis locum iis forſan antiquiſſimis Officiis dabimus, in quorum Kalendarii tabulis diei XIV. Junii S. Fortunati hujus feſtum aſſignatum reperit (339) Chioccarellus . Plura quoque ejuſmodi liturgica rudera nominatim indicat Antonius (340) Caraeciolus . Ac facile inter ea monumenta a Caracciolo laudata referendum fuerit Kalendarium membranaceum , quod inter chartas Gabrielis Lotterii Cler. Reg. reperit Tutinus ; in quo die XIV. Junii ſeriptum fuit : *S. Fortunati Epi Neap.*

Abeſt tamen idem ſanctus Antiſtes ab omnibus Mrologiis, etiam Romano. Cur vero in Romano deſit , cauſam in S. Maximo ad diem XI. attulimus , nempe quia quo tempore amplificatum a Baronio illud fuit , ſanctorum Fortunati & Maximi cultus jamdiu Neapoli intermiſſus fuerat . Hinc illud Ferrarius in Catalogum ſanctorum extra Mrologium intulit , ſed errore abreptus unum Fortunatum (341) pro alio nobis obtruſit .

Haec ſunt officia , in quibus mentio hujus Fortunati fit . Ceterum ejus feſtum priſcis temporibus die XIV. Junii [quo *depoſitus* fuiſſe in his Faſtis marmoreis dicitur] fiebat , uti ex omnibus ſupra laudatis libris liturgicis conſtat . At poſtmodum XII. exeunte ſaeculo aut XIII. ineunte in XXVI. Febr. trajectum id feſtum fuit , uti conſtat ex Kalendario Ms. apud Tutinum , quod Rituali Neapolitano praeibat . Cur autem ſequentibus temporibus tandem SS. Fortunati & Maximi feſta omiſſa fuerint , dictum eſt die XI. Junii in S. Maximo cap. 4. ubi & utriuſque feſti reſtitutionem a Decio Card. Carafa factam anno 1619. animadvertimus: niſi quod pro die XIV [in quem incurreret S. Baſilii feſtum] diem XV. Decius aſſignavit . Sed ea reſtitutio paucis annis duravit , nim[illegible]uſque ad annum 1632. quo iterum id feſtum omiſſum .

Atque hinc poteſt intelligi , quid cauſae fuerit, cur de noſtro hoc antiſtite Papebrochius non ad hunc , ſed ad ſequentem diem [pag. 1052.] egerit . Ibi extrema ſect. 1. motum ſe dicit auctoritate Caraccioli dicentis , eum olim die (342) alio cultum, at poſtmodum in diem XV. fuiſſe

(339) Cujus verba haec ſunt in ſuo Chronico epiſcoporum pag. 33. „ *In* vetuſtiſſimis „ officiis characteribus Langobardis exaratis , „ quae apud nos ſervantur , ejus feſtum ab Ec- „ cleſia Neapolitana celebrari ſolitum perſpe- „ ximus ; quum in Kalendarii tabulis die 14. „ Junii , *Sancti Fortunati epiſcopi Neapolitani* „ conſcriptum legatur . „ Haec ibi .

(340) Ant. Caracciolus in Monum. Eccl. Neap. pag. 301. haec ait: *Recenſent autem Fortunatum inter ſanctos antiquiſſimi codices tum Neapolitanae tum aliarum quarundam Eccleſiarum , nempe Miſſale Neapolitanum, Kalendarium vetus, et Breviariū Ms. Item Litaniae in antiquo rituali Neapolitano: Kalendarium Eccleſiae S. Eligii. Praeterea codex Langobardicus Breviarii Caſinenſis num. 196.* [non Breviarium Caſinenſe , ſed Neapolitanum id fuit , ut ſupra die XI. in S. Maximo notavimus] *Kalendarium praefixum pſalterio cuidam Capuanae Eccleſiae apud Mich. Monachum* . Verum Mich. Monachi Fortunatus longe alius a noſtro eſt . Res ſic ſe habet . In primo ex quinque Kalendariis a Monacho editis Nonis Decembris pag. 402. ſic ſcribitur : *Depoſitio S. Fortunati epiſc. & Conſ.* Quum autem noſter Fortunatus poſtrid. Idus Junias *depoſitus* in hiſce Faſtis marmoreis dicatur , omnino diverſus ab illo eſt , cujus *Depoſitio* in Nonas Decemb. incidit .

(341) In eo labitur Ferrarius , quod S. Fortunatum Neapolitanum eum Fortunatum eſſe credidit , qui ſub S. Gregorio Magno ſedit . Coarguit eum errorem Papebrochius num. 12. & jam antea refutaverat Chioccarellus pag. 34. Sed eum errorem Ferrarius a Paulo Regio Vici Equenſis epiſcopo haud dubie imbibit ; cui primo id *παρόραμα* excidit : de quo vide Ant. Caraccio1um pag. 301.

(342) Ille alter dies , quo olim Fortunatum fuiſſe celebratum ibidem Papebrochius docet , erat , ſi ei credimus , dies XIX. Junii . In quo quidem ei amanuenſis impoſuit , a quo Chioccarelli locus deſcriptus fuerat ; quem locum proxime Papebrochius attulerat , ubi ex

fuiſſe tranſlatum. At is revera non Ant. Caracciolus fuit, [cujus monumenta Eccleſiae Neap. extant, quique abſolute *Caracciolus* vocari ſolet] ſed Caeſar de Engenio Caracciolus, cujus ſcriptoris tempore ea feſti reſtitutio atque translatio a Decio facta fuerat: de quo vide inferne (343) adnotata. Verum de S. Fortunati feſto vide plura die XI. hujus menſis in S. Maximo [quocum Fortunatus communem feſti viciſſitudinem habuit] cap. 4.

Poſtremus locus aſſignabitur ſcripto marmori [quo tempore, incertum] quod ſupra SS. Fortunati & Maximi corpora exeunte ſaeculo XVI. repertum fuit, quando eorum corpora in S. Ephebi inventa fuere. Eam inſcriptionem cap. 4. exponemus, atque ſupplebimus. Atque his omnibus antiquitatis parietinis omne id continetur, quod tantum de hoc S. Antiſtite ad nos uſque edax vetuſtatum memoriarum aetas tranſmiſit.

C A P. II.

De anno initi a Fortunato epiſcopatus, ſimul de Calepodio Neapolitano, & inſcriptione epiſtolae pſeudoſynodi Sardicenſis.

Inter verae ſynodi Sardicenſis anno 347. habitae ſubſcriptiones poſt *Oſium Cordubenſem*, & *Vincentium de Capua* tertius recenſetur *Calepodius Neapolitanus*; poſt quos ſtatim notiſſimus S. Athanaſius ſequitur.

Verum per idem tempus Ariani, qui Sardicam convenerant, impendentem ſibi haud dubie damnationis procellam reformidantes, Sardica ſe ſubduxerunt, ac Philippopoli (344) coacto conventu [quem tamen ipſi Sardicenſem (345) ſynodum

Chioccarello ſic recitat: *Cum in Kalendarii tabulis die XIX. Junii S. FORTUNATI EPISC. NEAP. conſcriptum legatur*. At nos eumdem Chioccarelli locum fideliter ſupra Adnot. 339. deſcripſimus, in quo non Romanis numerorum notis, ſed Arabicis *die* 14. *Junii* ſcripſit. Quas notas Bollandianus deſcriptor ex Arabicis Romanas facturus, ſcripſit die XIV. Deinde ubi deſcriptor alter acceſſit, ex XIV. fecit XIX. ob ſimilitudinem ſcil. denarii atque quinarii notarum. Id vero necui fraudi ſit, monere lectorem penſi mei eſſe duxi.

(343) Caeſar de Engenio Caracciolus in ſua Neapoli ſacra pag. 645. ſic ſcriptum reliquit: *Per prima ſi celebrava la feſta di queſto Santo* (Fortunato) *nelli 14. di Giugno; & oggi ſi fa nelli 15. del detto meſe*. Ubi recte illud *Oggi* potuit; quia ejus opus anno 1623. in lucem prodiit, quo tempore jam Fortunati celebritas a Decio reſtituta, & in diem XV. translata fuerat. Quod ſi Eminentiſſ. Archiepiſcopo Neapolitano S. Fortunati feſtum reducere in mentem venerit; praeſtabit eum die ſuo [h. e. die XIV. quo *depoſitus* in hiſce marmoreis Faſtis & alibi ſcribitur] colere; viciſſim vero S. Baſilium in quemvis alium differre diem, propterea quod S. Baſilio non diem Junii quartum decimum, ſed Kalendas Januarias emortuales fuiſſe tradunt.

(344) Eam urbem *Philippopolim* [aut Φιλίππου πόλιν, ut a Socrate & Sozomeno ſcribitur] vocatam non *Philippos* [ut perperam a Pagio & nonnullis aliis vocatur] ex omnibus geographis antiquis in Thraciae deſcriptione conſtat. Nec dubium eſt, quin ibi Orientales epiſcopi coiverint, & tamen conventum ſuum *Sardicenſem* vocaverint, etſi longe aliud Sozomenus ſuadeat. Vide ſeq. Adnot.

(345) Cur orientales iſti conventiculum ſuum Philippopoli coactum, *Sardicenſe* in ſua encyclica epiſtola vocaverint, hanc affert cauſam Claud. Fleury lib. XII. Hiſt. Eccl. ſect. 42. *Il n' eſt pas impoſſible, qu' ils euſſent ecrit cette lettre a Sardique, encore qu' ils ne l' aient publiée que depuis leur retraitte a Philippopolis*. Id quod etſi cum Socratis II. 20. narratione parum conſentit, narrantis, Orientales, ſtatim ut ab occidentalibus non impetrarunt, ut Paulum CPolitanum & Athanaſium e coetu ſuo excluderent (ἀνεχώρουν ἐκεῖθεν, καὶ γενόμενοι ἐν τῇ Φιλίππου πόλει ἰδιάζον ποιοῦντες συνέδριον &c.) *ILLICO diſceſſiſſe, ac pervenientes Philippopolim Thraciae, conventu ſeorſum habito*, ea feciſſe ac decreviſſe, quae in eorum epiſtola continentur. Sed ea quae ibi in pauca contrahit Socrates, longius deducens Sozomenus, docet, Orientales initio Philippopoli ſubſtitiſſe, ibique litteris datis ad Sardicenſes patres, Athanaſii ejectionem poſtulaſſe; qua non obtenta, tamen Sardicam iiſſe progreſſos, ſed numquam ſeſe in Occidentalium conſpectum dediſſe, dum interim id ageretur, ab Orientalibus, ut Athanaſius, Paulus, Marcellus ejicerentur, ab Occidentalibus au-

nodum vocant] *Decretum*, ut ipſi appellant, ſive epiſtolam encyclicam ad omnes orbis epiſcopos ediderunt, qua ſui facti ratione expoſita, in Athanaſium & ceteros homouſianos damnationis ſententiam pronuntiarunt. Ea vero epiſtola inſcribitur inter ceteros *Fortunato Neapolis Campaniae epiſcopo* nominatim: quae inſcriptio ex editione Fabri [qui primus S. Hilarii Fragmenta hiſtorica, in quibus ea epiſtola reperitur, in lucem protraxit] talis eſt: *Gregorio Alexandriae epiſcopo, Anſioni Nichomediae epiſcopo, Donato Carthaginis epiſcopo, Deſiderio Campaniae epiſcopo, Fortunato Neapolis Campaniae epiſcopo, Euthicio Ariminiadeno Campaniae epiſcopo, Maximo Salonarum Dalmatiae epiſcopo, Sinferuti, & omnibus per orbem terrarum conſacerdotibus noſtris presbyteris & diaconibus, & omnibus qui ſub caelo ſunt* &c. Ex his vides, jam tum anno 347. aut potius 348. [quo veriſimilius eam epiſtolam prodiiſſe modo in Adnot. 345. dictum fuit] Fortunatum in Neapolitana cathedra conſediſſe.

At excipit Clariſſ. [346] Muratorius, graviter in Nic. Fabrum invectus, cujus flagitio epiſcoporum [& in iis Fortunati] nomina ei inſcriptioni adjecta conqueritur, quae a Benedictinorum editione rectius abeſſe monet; ita ut ex ejus epiſtolae inſcriptione probari nequeat, eo tempore Fortunatum ſediſſe Neapoli. At bona cum viri amiciſſimi venia, quanti laboris erat ipſum adire Hilarium ex ea, quam laudat, Benedictinorum editione? Ibi Fragmento 3. [in prioribus editionibus exſtat id in 2. parte fragmentorum] ſic ea inſcriptio concipitur.

Gregorio Alexandriae epiſcopo, Nicomediae epiſcopo, Carthaginis epiſcopo, Campaniae epiſcopo, Neapolis Campaniae epiſcopo, Ariminiadeno Campaniae epiſcopo, Salonarum Dalmatiae epiſcopo, Anſioni, Donato, Deſiderio, Fortunato, Euthicio, Maximo, Sinferunti (347) & omnibus per orbem terrarum

autem, ne id fieret. Ita ubi diu multumque res extracta eſſet, *καθ' ἑαυτοὺς συνελθόντες, ψήφους ἐναντίας ἤνεγκαν, ſeorſum collecti, ſententias contrarias protulerunt*, ſeſeque mutuis damnationibus proſciderunt. Nec interim de reditu Philippopolim facto verbum ullum. Ita ſi Sozomeno fides, neceſſe eſt, Orientales non niſi Sardicae ſeorſum conveniſſe, & ibi epiſtolam ſeu decretum illud, de quo agimus, conſcripſiſſe.

Sed magis eſt, ut S. Athanaſio, qui rebus omnibus interfuit, credamus, qui pluribus in locis haec ita narrat, ut Arianos illos ab Occidentalibus epiſcopis Sardicae coactis pertimeſcentes, noctu aufugiſſe Philippopolim, tradat, ibique diu moratos, plura eorum quae feruntur, feciſſe. Ex omnibus vero inter ſe collatis poteſt intelligi, Orientis epiſcopos & ante & poſt Sardicenſem incolatum, Philippopoli conſtitiſſe, ſed interim medio tempore diu etiam Sardicae commoratos: nec porro eſſe incredibile, ſuum illud decretum Sardicae ab eis ſcriptum aut adumbratum, poſtea Philippopoli evulgatum, ut optime Fleury conjecerat; itaut in *Sardicenſi* nomine, quod ſuo decreto vindicant, non inſit mendacium, quod vulgo volunt. Poſtremo illud etiam ſimul fatendum eſt, tot tantaſque res non potuiſſe uno anno tranſigi; ita ut non niſi anno ſequenti, nim. 348. orientales epiſcopi ſuam Epiſtolam emiſerint.

(346) Muratorius in Adnot. 9. ad Joannis diaconi Neap. chronicon. *In Mss. Fragmentorum S. Hilarii Pictav. unde ſumpta fuit haec epiſtola (fidem facientibus clariſſ. Benedictinis ... in noviſſ. S. Hilarii editione)* *epiſcopi* (Fortunati) *nomen deſideratur. Ibi tantummodo ſcriptum: CARTHAGINIS EPISCOPO ... NEAPOLIS CAMPANIAE EPISCOPO &c. Nicol. Faber ille fuit, qui nimia licentia uſus, majoris perſpicuitatis cauſa, unicuique epiſcopo nomen adjecit. Et veri quidem ſimile eſt, a Fortunato epiſcopo eo tempore Neap. Eccleſiam gubernatam fuiſſe, ſed omni dubitatione id minime caret.*

(347) *SINFERVNTI, quod heic legitur, non proprium epiſcopi alicujus nomen fuiſſe, ſed amanuenſis notam.*

Illud

rum conſacerdotibus noſtris, presbyteris & diaconibus, & omnibus qui ſub caelo ſunt in Eccleſia ſancta catholica, Epiſcopi qui a diverſis Orientalium provinciis ..... ad civitatem (*) Serdicam congregati concilium celebravimus, in Domino aeterna ſalus.

Ex his vides, in Mss. [ad quorum fidem haec correcta fuerunt] nec Fortunati nec aliorum nomina defuiſſe, ſed tamen ſeorſum a ſedium nominibus ſubjuncta fuiſſe, nec aliud doctiſſimus adnotator Benedictinus in ſubjecta adnotatione ſubjicit, niſi ſe in hujus inſcriptionis editione Mss. fidem ſecutum; etſi conqueritur interim, Fabrum perſpicuitati ſervientem, hunc ordinem [quem in Mss. reperit, & S. Auguſtinus ſubindicat] in ſua editione pervertiſſe, in qua epiſcoporum nomina [quae heic ſeparatim a ſuis eccleſiis ſubtexuntur] eorumdem ſedibus praepoſuit, ſingula ſingulis. Ergo hinc certo certius eſt, tempore conventiculi iſtius jam Fortunatum Neapolitanae eccleſiae gubernaculis adſediſſe.

Verum id poſitae chronologiae incommodat, quod eodem tempore *Calepodium* quemdam Neapolitanum ſimul cum aliis catholicis epiſcopis verae & legitimae Sardicenſi ſynodo ſubſcripſiſſe, ex initio capitis hujus animadverſum fuerit. Quo poſito, fieri nequit, eodem plane tempore eidem ſedi duos epiſcopos praefuiſſe, & quidem ambos catholicos. Nam nec de Calepodii, qui cum catholicis patribus ſynodo ſubſcripſit, nec de Fortunati, qui cultum in Eccleſia meruit, ὀρθοδοξίᾳ licitum eſt dubitare. Quocirca etiam atque etiam cogitandum, quid de recitata inſcriptione epiſtolae Arianorum ſit decernendum, & utrum ei fidere debeamus.

Non una expoſitae difficultati ſolutio adhiberi poteſt. I. Ac primum de Calepodio vix aliud praeter nomen compertum videtur. Nam male me habet, quod ab S. Athanaſio, qui rebus hiſce interfuit, in Apologia contra Arianos cap. 50. recenſetur quidem inter Sardicenſes Patres Καλεπόδ[illegible] *Calepodius* (& quidem decimo loco poſt Julii Papae legatos) verum omiſſo ſedis nomine; quod etiam in ceteris epiſcopis reticet. Sed tamen in ſub-

Illud *Sinferunti* [tamquam ſi Graece ſcil. ſcriptum fuiſſet Συμφέροντι] pro epiſcopi nomine, cui Epiſtola reddenda eſſet, habitum huc uſque fuit. Sed quo minus *Sympherontem* aliquem epiſcopum heic agnoſcam, illud impedimento eſt, quod nulla ſedes epiſcopalis praeceſſit ad hunc referenda. Ne quemquam longis ambagibus morer, paucis quid de eo ſentiam, expediam. Sciendum eſt, hujuſmodi epiſtolis quae eodem exemplo pluribus perferebantur, non omnia ſingulorum nomina ſingulis exemplis praelata fuiſſe, ſed ut huic aut illi reddebantur, ita hujus illiuſve nomen *conveniens* (σύμφερον) fuiſſe praeſcriptum. Itaque hoc loco id ut moneret amanuenſis, poſt paucorum nomina, παρενέθηκεν [*interpoſuit*] iſto modo: καὶ τοῖς συμφέρουσι h. e. & *convenientibus*, ſupple epiſcoporum ſediumque nominibus: aut brevius in hunc modum, συμφέρουσι. Nam verbum συμφέρω praeter notiſſimas alias notiones, valet etiam *quadrare*, *competere*, *convenire*.

Et ita quidem, uti proxime poſui, interpres in Grecco, quod ad manus habuit, ſcriptum invenit. At idem interpres, ſive ignarus quid eo loci iſtud συμφέρουσι ſibi vellet [nec mirum, quando fragmenta iſta Hilariana, quae de Graeco tranſlata ſunt, non optime reddita Latine fuiſſe, etiam Benedictinus editor in ſua ad haec Fragmenta praefatione conqueritur] ſive pro nomine proprio accipiens, ſive demum quod etiam Latinis in uſu fuiſſet, quoties in encyclicarum epiſtolar. inſcriptionibus iſtud συμφέρουσι cerneretur, non illud interpretari, ſed utpote ſolIemne ejus rei verbum, totidem Latinis elementis perſcriptum inſerere: utcumque fuit, certe in ſua interpretatione illud *Sympheruſi* retinuit integrum. Quod poſtea variis librariorum erroribus patuit, dum illud alibi *Sinferuti*, alibi aliter ſcriptum reperitur. Sed id aliud initio non fuit, quam amanuenſis nota, monentis, conveniens nomen tum epiſcopi cui epiſtola tradebatur, tum ſedis ibi fuiſſe adſcribendum.

(*) Prima urbis hujus ſyllaba varie in nummis, lapidibus ac libris ſcribitur, modo ſcil. per A, modo per E. Utraque Graecis & Latinis aeque uſurpata cernitur.

Digitized by Google

ſubſcriptionibus ſynodi Sardicenſis, quae in Collectione Conciliorum Sardicenſib. canonibus ſubnectuntur, poſt Oſium, & Vincentium de Capua, ſtatim tertio loco notatur hoc modo, CALEPODIVS (343) NEAPOLITANVS. Idque unum ſuppetit monumentum, quo oſtendatur, Calepodium hunc Neapolitanam Eccleſiam adminiſtraſſe. Verum ecquis praeſtare poteſt, illas ſubſcriptiones ſatis antiquas eſſe, & idoneas ad teſtandam hujus Calepodii ſedem? praeſertim quum ſciamus, eodem tempore Fortunatum Neapoli conſediſſe, cujus epiſcopi aetas cum ſucceſſoris Maximi temporibus ſatis apte connectitur. Accedit quod Joannes Diaconus in ſuo epiſcopor. Neap. chronico Fortunati cum elogio meminit, de Calepodio alte ſilet: ut plane videatur eum minime pro epiſcopo Neapolitano agnoviſſe.

II. Deinde etſi detur in eo ſubſcriptionum laterculo Calepodium recte *Neapolitanum* notari; at quis ſpondebit, eum Neapoli Campaniae potius, quam alteri cuipiam ejuſdem nominis urbi praefuiſſe?

Verum haec exceptio parum habet virium, quia Calepodius ab Athanaſio inter Italos, aut ſaltem earum regionum praeſules refertur, in quibus nulla alia urbs Neapolis erat. Itaq. ſi is re vera Neapolitanus fuit, de noſtra Neapoli id erit intelligendum. Praeterea idem Calepodius diſerte Campaniae tribuitur in fragmentis Hilarii inter ſubſcriptiones epiſcopor. Sardicenſium (*qui adfuerunt & ſubſcripſerunt in judicio*, ut ibi dicitur) inter quas legitur: *Calepodius a Campania*. Ceterum re ipſa eum fuiſſe *Neapolitanum* antiſtitem, ex eo ſuaderi poteſt, quia quum is ſubſcriptionum indiculus, qui in Conciliorum collectione cernitur, in ceterorum ſedibus non fallat, ne in hoc quidem mentiri credendus eſt.

III. Tertia reſponſio illa afferri poteſt, fuiſſe quidem Calepodium Neapolitanum pontificem tempore ſubſcriptionis Concilii ejus, h. e. anno 347. at quo tempore Orientales Ariani divortio ab Occidentalibus facto ſuum decretum evulgarunt (id quod anno 348. contigiſſe, initio hujus capitis in Adnot. 345. praediximus) Calepodio recens mortuo Neapolitanos Fortunatum ſubſtituiſſe. Ad hunc autem direxiſſe ſuum decretum Orientales, eaſpe fretos, quod ei adhuc rerum a Calepodio in legitima Sardicenſi ſynodo geſtarum ignaro facile ſe impoſituros ſperarent, eumque per ementiti Sardicenſis decreti ſpeciem in ſuam ſententiam pertracturos. Haec ſane reſponſio ſi apud viros doctos ſit valitura (quod cup re magis quam praeſtare auſim) id afferret commodi, quod eadem opera & ultimum Calepodii annum, nempe 347. & primum Fortunati, puta 348. ſimul compertum haberemus. Verum quominus ei reſponſioni ſubſcribam, Joannis Diaconi de Calepodio ſilentium intercedit.

IV. Poſtremo ea conciliandi ſimul omnia ratio in medium prodeat, quam Papebro hius (ad XV. Junii in S. Fortunato pag. 1053. num. 9. & ſequ.) ex Chioccarello hauſtam protulit, nim. duos ſimul Neapoli epiſcopos fuiſſe, Graecum unum pro Graecis, Latinum alterum pro La-

(343) Phil. Labbeus in ſubjecta adnotatione monet, poſt Oſium ſequentes tres in antiquo codice recenſeri in hunc modum: *Vincentius de Capua legatus ſanctae Eccleſiae Romanae. Januarius de Benevento legatus Eccleſiae SS.* [h. e. ſupraſcriptae] *Calepodius Neapolitanus legatus Eccleſiae SS.* Atqui hos uti legatos Julii Papae Sardicenſi concilio interfuiſſe, vetat credere Athanaſius in Apol. contra Arian. cap. 50. ubi Julium Romae epiſcopum per *Archidamum* & *Philoxenum* preſbyteros Concilio adfuiſſe teſtatur. Nec aliud afferri poteſt ad tuendam quoquo pacto modo recitatam ſubſcriptionem, quam ſi fingamus, interim dum conventus ille haberetur, incidiſſe cauſas plures, cur Julius nunc unum, nunc alium ex nominatis praeſulibus legatos mitteret. Nam & illud conſtat, non omnes epiſcopos ab Athanaſio recenſitos ab initio adfuiſſe concilio, ſed plurimos ſuperveniſſe, ita ut Athanaſii catalogus non tantum eos complectatur univerſos, qui ab initio Sardicam convenerunt, ſed & eos praeterea, qui in fine advenientes, ſua nomina ſubſcripſerunt.

Digitized by Google

Latinis: quocirca tempore Sardicenſis concilii Graecis Neapolitanis Calepodium, Latinis Fortunatum praefuiſſe.

Atqui duos ſimul in una civitate epiſcopos ordinari canon Nicenus vetabat. Quare id forſitan veriſimilius dici poteſt, Calepodium non primarium Neapolitanorum epiſcopum exſtitiſſe, ſed ſecundarium, & chorepiſcopum, in Graecorum gratiam epiſcopali ordine inſignitum. Quod inſtitutum quarto ſaeculo Neapoli viguiſſe, ac poſtea intermiſſum, in ſingulari ejus argumenti Diatriba, alicubi oſtendetur. Id ſi ſequimur; Fortunatum anno 347. aut ſaltem 348. Neapoli conſediſſe, ex inſcriptione epiſtolae Arianorum, certiſſimum erit: verum quum is Calepodio non ſucceſſerit, ſed hunc ſuum Chorepiſcopum ſibi ſubjectum habuerit; de tempore initi a Fortunato epiſcopatus (quod ſupra in annum 348. conferebamus) incerti erimus.

C A P. III.

§. 1. *S. Fortunati elogium ex Joanne Diacono Neapolitano.*

Noſter chronographus in ſuo pontificali libro, quem ſaeculo X. ineunte ſcripſit, inter Ephebum & Maximum mediam ſtationem Fortunato tribuit, cui & praemittitur numeralis nota IX. tamquam ſi fuerit ab Aſprenate nonus: quod ita capiendum eſt, ut ſit nonus eorum, quorum notitia tunc ſuppeterat. En chronographi verba.

IX. FORTUNATUS epiſcopus ſanctiſſimus exſtitit vitae, ſanctiſſimis orationibus die noctuque indeſinenter agens, regna caelorum, ſicut deſideravit, adeptus eſt. Qui ſepultus foris urbem quaſi ad ſtadia quatuor. Deinde poſt longo tempore populi patrocinia ejus petentes, ab eccleſia ſui nominis conſecrata transferentes, per manus pontificum collocarunt in Eccleſia Stephania (349) partis dextrae introeuntibus, ſurſum ubi eſt oratorium, in caput (350) Catatumbae.

Quod elogium cum altero S. Maximi ſucceſſoris aptum atque connexum ita eſt, ut non poſſim non & hoc alterum adſcribere, ceteroqui jam a me dici XI. hujus menſis inſertum.

X. Ma-

(349) Hinc uſque ad finem paullo aliter exhibet Cangii Gloſſarium in *Catacumbae* in hunc modum: *Collocarunt in eccleſia Stephania ad partem dextram introeuntium ſurſum, ubi eſt oratorium in capite Catacumbae.* Senſus haud valde diverſus eſt. Sed exemplum, quo uſus eſt Cangius, videtur a manu recentiore correctum; quum contra Joannes noſter ab ejuſdem modi ſoloeciſmis minime abhorreat.

(350) Quod heic *Catatumbae* cum T pro *Catacumbae* legatur, non id errori amanuenſium eſt imputandum; nam etiam Gregorius M. lib. 3. ep. 50. *Catatumbas* habet, *niſi* (inquit Cangius) *mendum ſit in editionibus, quod reor: nam & aliquot Cod. Mss. & ceteri ſcriptores conſtanter Catacumbas paſſim habent.* Sed in Joannis certe hujus Ms. Vaticano optimae notae *Catatumbae* cum T ſcriptum fuiſſe, editio Muratoriana ad eum Vaticanum codicem exacta declarat.

Cujus vocis etymon tale ibi affert Cangius, ut ſit *Cata tumbas* i. e. *Ad tumbas*, quia, ut addit, aevi ſequioris Latium *Cata* pro *Ad* uſurpabat. Non male: etſi tota vox Graeca videri poteſt, ex κατὰ [quod in compoſitione idem eſt quod *κάτω, infra*] & *τύμβος, tumba ſepulcrum*, quaſi κατατύμβιον idem Graecis fuerit, quod hypogaeum, ſeu ſubterraneum ſepulcretum, cujuſmodi Chriſtianis in uſu fuit. Deinde, ſicuti vox *τύμβος* jam olim Latinis *Tumba* dicebatur, ſic ex κατατύμβιον dicta eſt *Catatumba*, ac demum corruptae *Catacumba*.

Traditae quidem etymologiae loca ſcriptorum ſavent, in quibus vix aliter quam ſubterranea catatumba deſcribitur. Solum in eo loco Jo: diaconi, quem prae manibus habemus, videtur de Catatumba ſuperiore agi, uti cap. IV. §. 4. dicam. Quod quidem καταχρήσει (*abuſioni*) non inſolitae in ejuſmodi rebus, eſt tribuendum, per quam *Catatumba* pro quolibet ſepulcreto accipi poſtremo coepit.

Digitized by Google

X. Maximus epiſcopus, ab ineunte aetate ſua ſtrenuus & omnimodo moderatus, ſanctae eccleſiae militavit. Nam & ipſe prius in eccleſia beati Fortunati, ſacerdotis & Chriſti Confeſſoris, eſt conditus: nunc vero in oratorio Eccleſiae Stephaniae, parti laevae introeuntibus, ſacro Altario adeptus exſultat.

Profuit certe Maximi elogium adtexere: ex quo primum parem in utroque confeſſionis laudem diſcimus, deinde parem ſepulturae honorem, non unius ſed multiplicis, ſed junctim ſemper. Poſtremo & locum quem utriuſque corpus in Stephania occupabat, intelligimus. Quae tria non in tranſitu, ſed accurate expendere operae pretium fuerit.

§. 2. *Par in Fortunato & Maximo confeſſionis laus.*

Ad *Confeſſoris* elogium utrique commune quod attinet; nec aetatis ejus qua Joannes diaconus ſcribebat, nec Joannis ipſius conſuetudo fuit *Confeſſoris* vocabulum alia notione uſurpare, quam qua antiquitus accipiebatur pro eo, qui propter Chriſti confeſſionem graves aerumnas pertuliſſet, etſi demum morte ſua obiiſſet. Itaque non tantum Maximus (de quo vide ad diem XI. utrum tantum Confeſſor, an inſuper & Martyr ſit habendus) verum etiam & Fortunatus inter Chriſti confeſſores locum ſuum tuebatur X. ſaeculo, quo chronographus haec ſcribebat. Neque id veri ſimilitudine caret. Res enim ſic geſta videri haud ab re poteſt. Quum enim nobiliſſimus athleta delatum ad ſe pſeudo-Sardicenſe decretum ſtrenue, uti par eſt, repudiaſſet; non tuliſſe videntur eam repulſam Ariani, ſed acriter ſollicitaſſe Conſtantium, ut is modis omnibus ad conſenſum urgeretur, et, ubi manus non daret, exſilio & incommodis aliis maceraretur.

§. 3. *De diverſis Ss. Fortunati & Maximi tranſlationibus, junctim ſemper collocatorum.*

Venio jam ad multiplicem ſepulturae utrique communis ſortem. Ex quibus ſepulturis nequa mihi forte deperéat, plura ſunt in anteceſſum notanda.

I. Jam primum illud eſt animadvertendum, quae ab Jo: Diacono in Fortunato *Eccleſia ſui nominis*, & in Maximo *Eccleſia B. Fortunati* vocatur, eam non alibi ſitam fuiſſe, quam extra portam S. Januarii, citra Eccleſiam S. Mariae Sanitatis Dominicanorum, atque ibi maxime ubi domus quaedam eſt antiquae & perilluſtris familiae Angriſanorum: id quod jampridem ſcriptores (351) noſtri monuerunt.

II. Hanc autem S. Fortunati eccle-

ſiam

(351) *De vero ſitu veteris Eccleſiae S. Fortunati.*

Inter eos, qui ejus eccleſiae locum indicarunt, numerandus eſt primo loco Capacius in ſua Hiſtoria Neap. (quam anno 1607. edidit) lib. 2. in fine cap. 6. his verbis: *In aede D. Fortunati, quae in domum cujuſdam INGRISARII commigravit* [male ſe explicat: vult autem, eam eccleſiam ſuo tempore evaſiſſe domum privatam cujuſdam *Ingriſarii*, ſeu potius *Angriſani*] *lapis inventus eſt, in quo haec ſcripta leguntur: Hic requieſcit Serbulus puer in pace. Qui vix. ann. ſeptem. menſ. XV. B. M. P. Paulus fecit.* Nec plura ibi Capacius. Ceterum male *Ingriſarii* apud eum pro *Angriſani* ſcriptum reperiri, aliquot monumenta in hodierno Angriſanae domus ſacello ſatis antiqua oſtendunt, ex quibus *Angriſanorum* gentilitium cognomen ei familiae aſſeritur.

Meminit ejuſdem aedis & Chioccarellus [in chronico epiſc. quod ann. 1643. edidit, p. 33. in Fortunato] ſed locum non accurate deſignat. *Fuit*, inquit, *ab antiquiſſimis temporibus Eccleſia ... ejus nomini erecta prope S. Severi epiſ. oratorium; cujus adhuc exſtant collacrymabiles reliquiae, quae ad praeſens profanis uſibus deſerviunt ... ubi quoque S. Fortunati vetuſtiſſimae imagines pontificalibus induti veſtibus, atque aureola decorati, ad parietem Graeco more depictae cernebantur.* Idem de S. Maximo dicit pag. 35. *Vetuſtiſſima S. Maximi effigies, pontificiis veſtibus atque aureola inſigniti, Graecorum more depicta, in S. Fortunati eccleſia conſpiciebatur.* Ergo pi-

Iiii ctura

ſiam errant, qui S. Severo (352) epiſcopo antiquiorem putant, quum ſit quadringentis annis recentior, nec facile ab alio, quam a S. Paulo ſeniore epiſc. Neap. medio VIII. ſaeculo exſtructa, uti cap. ſeq. inſcriptione duce conjiciam.

III. Porro eadem S. Fortunati eccleſia diverſa forſitan habenda eſt a loco primae Fortunati ſepulturae, cujus meminit chronographus in Fortunato his verbis: *Sepultus foris urbem quaſi ad ſtadia quatuor.* Nam ſtadia quatuor ſemimilliariū conſtituunt. Atqui Angriſanorum domuncula illa, e regione hodiernae Eccleſiae S. Mariae *Sanitatis* poſita, duobus aut paullo amplius ſtadiis (h.e. milliarii quadrante) a viciniore urbis porta aberat; quae quidem ad pedes ſpeculae monaſterii Domnae Reginae, e regione *Horticelli*, tunc patebat. Vnde ad Angriſanorum illam domum ſi recto itinere tendas, minus duobus ſtadiis colligitur. Sed ſi flexuum viarum ſit habenda ratio, paullo plus duo ſtadia intererunt. Accedit, quod quum S. Fortunati eccleſia VIII. ſaeculo, uti dicetur, non ſit antiquior, non potuit ibi primum ſepulturae honorem Fortunatus adipiſci. Alius ergo quaerendus eſt primae inhumationis locus antiquior & ab urbe remotior. Nec alius profecto is fuit, quam antiquiſſima crypta ſeu coemeterium, quod Eccleſiae S. Januarii extra moenia ab ſeptemtrionibus imminet. In quem locum, facile quingentis paſſibus (*quaſi ad ſtadia quatuor*, ait Jo: Diaconus: cui *Quaſi* reſpondet Graeco ὡς, & idem eſt quod *plus minus*) ab urbe diſtantem, ſicuti ceteri Chriſtiani, ſic etiam S. Fortunatus principio illatus fuit.

Et ſic quidem augurabar antea. Sed animadverti poſtea, argumentum a ſtadiis petitum talo haud recto conſiſtere;

quippe

ſtruras illas non vidit ipſe, qui nec forſitan ipſi Eccleſiae rudera eſt contemplatus.

Poſtremo Ant. Caracciolus in Monum. Eccl. Neap. (editis ann. 1645.) p. 301. *Nunc diruta illa* [eccleſia S. Fortunati] *eſt, ibique exſtructa cernitur domus quaedam Angriſanorum, ut tradit Capacius lib. 2. c. 6.* Ex his primum vides, *Ingriſarium* illū [de quo Capacius] agnoſci a Caracciolo pro uno ex Angriſanorum familia; deinde intelligis aevo Caraccioli domum illam aedi Fortunati ſuperſtructam, non habitatam tunc quidem ab Angriſanis, ſed in eorumdem bonis fuiſſe. *Domus*, inquit, *quaedam Angriſanorum.*

His adjutus indiciis Angriſanos viros honeſtiſſimos, prope aedem S. Mariae Sanitatis incolentes, adii, certi aliquid ab iis expiſcaturus. Ab iis in vicino domuncula quaedam, diu a ſuis poſſeſſa, oſtenſa mihi fuit, in qua aediculam olim ſacram fuiſſe ab ſuis majoribus didicerunt; cujus vero ex caelitibus ſacram, effari nequiverunt. Atqui ea demum mihi aedicula S. Fortunati viſa fuit, a Capacio & Caracciolo in quadam Angriſanorum domo commonſtrata. In eam quam dixi domunculam is qui dicitur *Angriſanorum vicus* [ſi a meridie in boream pergas] deſinit, laevo latere. Ejuſdem domunculae janua ſeptentrionem ſpectat, & foribus Eccleſiae S. Mariae Sanitatis e regione obvertitur: quae toties a me nominata domuncula, quo tempore haec ſcribimus, a quodam ſutore incolitur, cuique in poſtico hortulus adnectitur. Nec plura de poſitu aediculae S. Fortunati in tanta veterum veſtigiorum obſcuritate indagare potui.

(352) Meminit eccleſiae S. Fortunati Jo: Diaconus in S. Severi elogio: meminit & auctor longioris vitae S. Severi. Nam uterque narrat, a S. Severo exſtructam fuiſſe baſilicam [illam ſcil. quae hodie a noſtris vocatur *S. Severo a Pernozzo*, quae a Franciſcanis Conventualibus poſſidetur] juxta S. Fortunati Eccleſiam. Ex his porro creditum fuit, eam S. Fortunati aediculam antiquiorem S. Severi pontificatu h. e. exeunte IV. ſaeculo fuiſſe. Verum enim ex iis duobus ſcriptoribus, Jo: diaconus non ante exordium X. ſaeculi ſcripſerit, ille vero alter S. Severi biographus diu poſtea [uti quidem ad 29. Aprilis in S. Severo pag. 259. & ſeq. ſatis liquido demonſtravimus] eorum loca aliud non efficiunt, niſi illis temporibus, quibus ea ſcripſerunt, S. Severi baſilicam S. Fortunati eccleſiae fuiſſe vicinam. Ceterum hanc eamdem S. Fortunati aediculam VIII. ſaeculo factam fuiſſe, cap. ſeq. conjiciemus.

Et Chioccarellus quidem quas in eadem depictas ritu Graeco epiſcopor. imagines fuiſſe narrat, iis permagnam antiquitatem tribuit. At mirum ſi ea imaginum pictura tria quatuorve ſaecula ſuperaverit. Nec enim ferme niſi muſivo opere prima illa antiquitas delectabatur: tum liquos coloribus depictas imagines primitus reliquerunt, eae ad noſtra aut patrum noſtrorum tempora minime perennarunt.

Digitized by Google

quippe quum antiquorum milliaria breviora hodiernis fuerint, idemque de ceteris intervallis, ubi cum milliaribus comparantur, ſit ſtatuendum; ita ut Jo: Diaconi *quatuor ſtadia* antiquo quidem ſemimilliario reſpondeant, non item hodierno, quod minime adaequant: quod totum quale ſit, in ſubjecta (353) Adnotatione expoſitum reperies. Hac vero obſervatione adhibita haud difficile fuerit ab aede hodierna *Sanitatis* (cui proxima fuit Eccleſia S. Fortunati) ad viciniorem urbis portam quatuor ferme ſtadia cum Jo: Diacono (h. e. antiquum ſemimilliarium, hodierno brevius, colligere. Verum ne ſic quidem continuo S. Fortunatum primitus inhumatum dicemus in Eccleſia ſui nominis, utpote non niſi VIII. ſaeculo extructa. Quae conſtructionis aetas mox cap. 4. veteris inſcriptionis indicio demonſtrabitur. Vbi ergo conditus initio Fortunatus ſuit? In vicinia, opinor. Sed de eo mox cap. 4.

IV. Sed & S. Maximi corpus, ubi ab exſilii loco (forſitan anno 362. uti diximus ad diem XI.) reductum fuit, non alibi quam in eodem primo S. Fortunati ſepulcro conditum fuit; unde poſtea amborum Reliquiae in S. Fortunati aedem commigrarunt. Quod ſi (quod ſupra ſuſpicabar) S. Fortunatus haud ſecus ac Maximus in exſilii ſqualore oppetierit, & inde *Confeſſoris* nomen promeruerit; tum a vero non abhorrebit, amborum eodem tempore corpora ab ſuis exſiliis revocata, & ſimul tumulata fuiſſe, ac mox ambos diverſas diverſis temporibus tranſlationes junctim ſortitos.

V. 1. Harum tranſlationum prima illa eſt habenda, quando, ut cap. ſeq. exponam, octavo ſaeculo a Paulo ſeniore in Eccleſiam ſui nominis Fortunatus cum Maximo traductus fuit. 2. Altera longe celebrior, quando in Stephaniam ambo commigrarunt poſt centeſimum ab ſuperiore annum, agente id S. Joanne IV. hujus Kalendarii marmorei auctore. Ad eam vero ſollemnem ſuorum, quoſcumq. invenire potuit, deceſſorum tranſlationem S. Joannes vicinos epiſcopos invitaverat. Idcirco a Chronographo ſcribitur, *per manus pontificum collocarunt in eccleſia Stephania*. De hac percelebri tranſlatione plura animadvertimus in Diatriba, quam huic Commentario praemiſimus, pag. XXX. & ſeq. Quae porro de locis in Stephania tum Fortunato, tum Maximo aſſignatis heic tradit chronographus, de ea re mox §. 4. haud pauca commentabimur. 3. Vltima illa fuit quia haec eadem duo corpora in aedem S. Ephebi aſportata fuerunt: quo tempore, incertum: de quo vide ad finem ſequentis capitis.

VI. Verum id maxime dolendum, quod de prima ſepultura, ac de inde facta tranſlatione chronographus ita perplexe & involute loquitur, ut plane enecet: quod utrum ejus veterum memoriarum ignorationi, qua forſitan laborabat, an vero ejuſdem conſuetae in rebus vulgo notiſſimis breviloquentiae, an poſtremo, quod magis credo, mutilato chronographi textui tribuam, haud ſatis queo decernere. Sed ſi quidem textus ad nos mancus pervenit, in eam ſententiam (nam verba ipſa quis aſſequi poſſit) ſuppleri poterit. *Deinde poſt longo tempore* (*in eccleſiam*

(353) Ea res hunc in modum habet. Ex ultimorum magni nominis geographorum obſervationibus compertum fuit, Romana vetera milliaria, cum hodiernis comparata, rationem habere numeri V. ad IV. ita ut quina antiquorum milliaria quatuor hodiernis reſpondeant. Quibus maxime itineribus ad hanc obſervationem nuper perventum fuerit, non eſt hujus loci exponere. Eadem vero etiam in Graecorum ſtadiis ratio valebit, ubi ad milliaria reducuntur. Nam quia octo ſtadia vetus Romanum milliarium adaequabant, ac proinde quaterna ſtadia veteri ſemimilliario paria erant; ex eo efficitur, quatuor illa Joannis diaconi ſtadia, h. e. quingentos antiqui milliarii paſſus, non niſi quadringentis hodierni milliarii paſſibus (i. e. duabus hodierni quintis partibus) pares fore. Quod intervallum haud aegre ab ea urbis porta, quae olim ad pedes ſpeculae Domnae Reginae patebat, ad aedem *Sanitatis* deprehendetur: maxime quum Jo: diaconus *Quaſi* h. e. *circiter* dixerit: *Quaſi ſtadia quatuor*.

ſui nominis tranſlatus fuit . Tandem) populi . . . per manus pontificum collocarunt in Eccleſia Stephania . Quae intra parentheſim interpoſui , ea maxime textui deeſſe videntur .

§. 4. *Quaenam Joannis diaconi ſententia fuerit de loco, quem duor. SS. Antiſtitum corpora in Stephania occupaverunt . Quid olim* Oratorium templi *fuerit* , *quidve Chronographo noſtro* Oratorium Stephaniae . *Lex utriuſque Codicis , & locus Actorum ſynodi Calchedonenſis illuſtrantur . SS. Fortunatum & Maximum non inferne in crypta , ſed ſuperne in bemate ſeu Oratorio ſepultos ; ac porro Stephaniae CATATVMBAM non ſubterraneam fuiſſe , ſed ſuperne in ipſo bemate conſtitutam .*

Quae ultimo loco tam in Fortunati , quam in Maximi elogio idem chronographus ſubjicit , ea paullo accuratiorem indaginem exquirunt . In Fortunato ſic definit: *Collocarunt* (Fortunatum) *in Eccleſia Stephania , partis dextrae introeuntibus, ſurſum ubi eſt Oratorium , in caput Catatumbae* . De Maximo vero ultima verba haec ſunt : *Nunc vero* (Maximus) *in Oratorio Eccleſiae Stephaniae , parti laevae introeuntibus , ſacro Altario adeptus exſultat* . Et harum quidem periocharum explicatio a ſignificatu vocis *Oratorii* haud dubie pendet .

Oratorium Graecis εὐκτήριον , pluribus quidem modis accipitur : verum ubi pro parte inſigni baſilicae ſumitur (maxime ſi patrium poſt ſe caſum gerat ; veluti *Templi* , *Martyrii*, aut peculiaris baſilicae appellationis , ut in Joanne noſtro *In Oratorio Eccleſiae Stephaniae*) tum meo judicio non aliud notatur , quam quod *Chorum* vocamus : quem chorum olim non in extrema apſide fuiſſe conſtitutum, ſed inter apſidem (in qua βῆμα h. e. *tribunal*) atque ναὸν (quem nunc *Navem* eccleſiae dicimus) ſatis trita res eſt . Hunc inquam Chorum cur antiquitus *Oratorium* fuiſſe appellatum mihi perſuadeam , tria prae ceteris inſignia teſtimonia faciunt , in quae in ima pagina commentamur (354) ubi plenius in eam quam

(354) *DISQVISITIO de veterum baſilicarum Oratorio .*

Quid ſit generaliter Oratorium . *Quid porro ſit , ubi peculiariter certam Eccleſiae partem deſignat , ac patrium ipſius Eccleſiae caſum poſt ſe gerit . Non aliud , quam Chorum eſſe oſtenditur . Id primum Actorum Cenomanenſium loco probatur . Nec aliud Graecis εὐκτήριον erat . Actorum Calchedonenſium & Legis Theodoſii junioris loca expenduntur , in quibus εὐκτήριον eſſe chorum, contra Cangium evincitur . At in Jo: diacono* Oratorium Stephaniae *totum id notat , quod choro & bemate continetur : ſicuti contra in Evagrio* Altaris *appellatio etiam* Oratorium *complectitur .*

Oratorium in veterib. Cyrilli Gloſſis tantumdem eſt , quod Graece εὐκτήριον . Itaque generaliter quemcumque locum orationi deſtinatum ſignificat , qui & εὐκτήριος οἶκος Graecis appellatur . Nec dubium eſt quin ſicuti & εὐκτήριον & οἶκος εὐκτήριος apud Graecos idem eſt quod *Eccleſia* [de quo vide loca aliquot apud Suicerum] ſic etiam ſaepiſſime *Oratorium* apud Latinos eamdem laxiorem vim habeat . Mitto alias *Oratorii* intelligentias, ubi pro ſacellis monaſteriorum peculiaribus accipitur , aut pro privatis procerum aediculis .

Venio igitur ad eam Oratorii *notionem*, ubi pars eſt totius Eccleſiae : quod & ex eo dignoſci poteſt , ſi patrium ipſius Eccleſiae caſum poſt ſe gerat , ut heic in Jo: diacono , *Oratorium Stephaniae* , & in Conſtitutione Theodoſii jun. *Oratorium templi* , & in Actis Calchedonenſibus εὐκτήριον μαρτυρίου , *Oratorium Martyrii* . Quae quidem omnia accuratiorem tractationem a me requirunt .

Equidem ſic ſtatuo , *Oratorium* , ubi peculiaris pars templi eſt , nihil aliud Latinis fuiſſe, quam quod *Chorum* appellamus : quem chorum in medio inter Bema & populi ſtationem olim poſitum fuiſſe , adhuc complures antiquae Cathedrales oſtendunt . Chorum igitur olim *Oratorium* fuiſſe vocatum , didici ex Actis epiſcoporum Cenomanenſium apud Du-Freſnium in voce *Chorus* his verbis : *Summo coepit ſtudio . . . ſuperiores ejuſdem baſilicae partes diligenti ſollicitudine laborare , ORATORIVM ſcil. QVOD CHORVM VOCITANT , ſedemque pontificalem* &c. Itaque quem in modum Chorus a ceteris baſilicae partibus

tibus diſtinguebatur [de quo diſcrimine exſtat Concilii Toletani quarti canon 18. ejuſmodi : *Sacerdos & Levita ante Altare communicent, in Choro Clerus, extra Chorum populus*] in Choro Clerus, extra Chorum populus; idem de *Oratorio* [quippe *Chori* ſynonymo] judicium erit, quatenus tum ab Altari, tum ab reliqua navi eccleſiae ſecludebatur. Hactenus de Latino Oratorio dictis teſtimonium Joannis diac. conſonat, quod prae manibus eſt. Quamquam Neapolitanam. eccleſiam non mere Latinam, ſed Graeco-Latinam [ex utriuſque ſcil. conſuetudine temperatam] ſaepe appellavimus.

Ad Graecos igitur tranſeo. Apud quos haud ſecus, ac de Latinis diximus, res obtinebat. Aliud igitur Graecis βῆμα, (*Tribunal*) ſive θυσιαστήριον (*Altare*) cancellis ab reliquo aedificio diſcretum, aliud εὐκτήριον (*Oratorium*) erat. Hoc quidem citerius Altari erat; & ut Altare presbyterio, ita hoc Clero cetero deputabatur. Hoc ipſum Oratorium haud minus, quam Bema, ſeptum omni ex parte erat [id quod ex Theodoſiana conſtitutione mox obſervabimus] quocirca opportune in Calchedonenſi ſynodo tactum, ut pauci numero epiſcopi de Fide tractatum habituri, in Εὐκτήριον τῷ ἁγιωτάτῳ μαρτυρίῳ [*Oratorium ſanctiſſimi Martyrii*, ſive eccleſiae] S. Euphemiae, quippe in locum undique circumſeptum atque ſecluſum, digrederentur, ut in Actis Calchedonenſibus legitur; dum interim pro cetero conventu in reliqua templi navi ſubſellia ſua eſſent.

Nec alia Valeſio viro ſummo de eo Calchedonenſi εὐκτηρίῳ (*oratorio*) mens fuit. *Oratorium* [inquit in Adnot. ad Evagrii libri 2. caput ultimum verſus finem] *idem eſt quod Altare, quod nos hodie Chorum vocamus*. Sed in Valeſium tamen inſurgit Freſnius in voce *Oratorium*. *Aliud*, inquit, *fuit* βῆμα *ſeu Altare apud Graecos, aliud* ναὸς *vel chorus*. Verum ſi ſuperiora Valeſiana vir doctiſſ. expendiſſet, a reprehendendo abſtinuiſſet. Proxime is ſcripſerat. *Eccleſia S. Euphemiae tribus conſtabat maximis aedificiis : quorum primum erat Atrium, ſecundum Baſilica, tertium Altare in teſtudinis formam aedificatum, ut docet Evagrius*, nempe lib. 2. cap. 3. Mox ſtatim ſubjicit: *Oratorium igitur idem eſt quod Altare* [quatenus ſcil. in Evagriana deſcriptione latius patebat, & etiam Chorum complectebatur] *quod* [h. e. quam Altaris partem] *nos hodie Chorum vocamus*. Certe ſicuti apud Jo: diaconum *Oratorium* laxius accipitur, & tam oratorium ſtricte ſumptum i. e. chorum, quam etiam Altare complectitur; ſic e contrario Evagrianum Altare ſuo ambitu non tantum *Bema*, ſed & Oratorium ſive chorum continebat. Sed cetera Freſnii videamus. Pergit. *In conſtitutione Impp. Theodoſii & Valentiniani ... Altare ab Oratorio diſtinguitur*. Ex quibus infert, male a Valeſio Oratorium cum Altari confundi. Quibus jam reſponſum fuit, nempe *Oratorium*, ſi Valeſio credimus, non ipſum Altare ſtricte acceptum fuiſſe, ſed potius chorum : qui Chorus *Altaris* nomine in Templo S. Euphemiae comprehendebatur.

Sed quando de Theodoſiana Cangius Conſtitutione meminit; de ea nunc videamus. Ea in utroq. Cod. Tit. *de his qui ad eccleſiam confugiunt* ſic concipitur : *Pateant ſummi Dei templa timentibus. Nec ſola Altaria, & Oratorium templi circumjectum* [heic, uti vides, *Oratorium* eſt adjectivum, *Circumjectum* vero pro ſubſtantivo habendum eſt a recto *Circumjectus* quartae declinationis] *qui eccleſias quadripartito intrinſecus parietum ſeptu concludit, ad tuitionem confugientium ſancimus eſſe propoſita, ſed uſque ad extremas fores eccleſiae, quas oratum geſtiens populus primas ingreditur, confugientibus Aram ſalutis eſſe praecipimus*. Hactenus Latina interpretatio. Sed in his quae de *Oratorio* dicuntur, ea in Graeco Codicis Juſtin. ſic habent : ὁ γὰρ μόνα τὰ θυσιαστήρια, καὶ τὸν εὐκτήριον ναὸν [alibi volunt ſcribi ναοῦ, ut in Latino eſt *templi*] τὸν τετράγωνον (in integra conſtitutione Graeca, quam Gothofredus ſubjunxit, legitur τετραγώνων; ſed ex ejus translatione apparet, ab eo lectum fuiſſe τετράγωνον, idque ad praecedentia relatum, non ad τειχῶν quod ſequitur : eaque vera eſt lectio) τῶν τειχῶν περιβολὴ τειχιζόμενον.

Hanc conſtitutionem ubi Cangius recitaſſet, ſubjicit : *Vbi Jac. Gotofredus ORATORII nomine intelligi vult eam Martyrii* [*Eccleſiae* voluit dicere : nam lex generalior eſt, ad quaslibet eccleſias pertinens, quum contra *Martyrium* de ea ſola eccleſia dicatur, in qua integrum alicujus Martyris corpus reconditur] *partem, a Bemate & Altari ſecluſam, in quam populus orationis cauſa ſecedebat*. Verum ne hoc quidem ibi Gotofredus dicit : qui quidem in ſuo ad Graecam Theodoſii conſtitutionem commentario, modo *Oratorium* illud cum *Narthece* confundit (ὁ νάρθηξ, ignoro : nam majus inter ea duo, quam inter lupos & agnos, diſcrimen eſt) modo ita inter *Altare* & *Oratorium* diſtinguit, ut *in eo clerus*, in hoc *populus ſtaret*. Hoc poſterius [quamquam & id falſum eſt] ſi ſecutus eſt Freſnius, ſuoque id modo reſinxit;

quam dixi *Oratorii* notionem digredimur.

At vero ſicuti in Calchedonenſi S. Euphemiae templo apud Evagrium lib.II.3. ultima templi pars non tantum bema & S. Euphemiae tumulum, verum & *Oratorium* (de quo Acta Calchedonenſis ſynodi teſtantur) comprehendebat; ſic contra hoc loco Joannes noſter *Oratorii* vocem laxius ita ſumit, ut non tantum eum quem dixi *Chorum*, ſed & *θυσιαςήριον Altare*, ſive *βῆμα Tribunal* complectatur; ita ut *Oratorium* hac laxiore notione acceptum in partes duas tribuatur, in *Oratorium* ſtricte ſumptum i. e. Chorum, & in *Altare* ſeu *Tribunal*. Id inquam totum haud immerito *εὐκτήριον* & *Oratorium* X. ſaeculo dicebatur, quia id totum ſeorſum a laicis Cleri ſtationi addicebatur, & non niſi ad pſallendum ceteraſque publicas precationes peragendas deputabatur.

Quin imo videtur heic chronographus (ut haud raro in his talibus fit) ab eo latiore *Oratorii* ſignificatu, per quem etiam *Bema* complectitur, eo demum progreſſus, ut ipſum Bema ſive Altare peculiariter *Oratorium* nuncuparet. Nam in Fortunato ait, *Surſum ubi eſt Oratorium*. Atqui illud *Surſum*, etſi Choro, quippe ſublimiore prae reliqua baſilica, convenire queat, tamen aptius ad *βῆμα* (*tribunal*) refertur; ſicuti & quod additur, *In caput Catatumbae*; quia capiti Catatumbae Altare reſpondebat. Adhaec in S.Maximo, *In Oratorio*, inquit, *Eccleſiae Stephaniae*. Hactenus late ſumptum Oratorium tum chorum tum etiam tribunal complectebatur. At ea ſignificatio per id quod ſequitur coercetur: *Sacro Altario* (quae Oratorii pars eſt ex duabus una) *adeptus exſultat*.

Illud autem non ſatis queo decernere, quam in partem chronographi verba ſint accipienda, utrum inferne hos duoviros in crypta collocatos velit, an ſuperne in baſilica. Prius ſuadere videtur diſerta *Catatumbae* mentio, *In caput*, inquit, *Catatumbae*. Vbi *Caput* idem eſt, quod & *Capitium* & *Capſum* (vide Du-Freſnii Gloſſarium in his tribus vocibus) vocabatur, idque nomen eccleſiae *βήματι* ſeu presbyterio reſpondebat. Catatumba autem formam ſuperioris baſilicae imitabatur. Id ergo ſi ſequimur; dicemus hoſce duoviros inferne in capite cryptae ſepultos, ſed eorum corpora Altari baſilicae deſuper impoſito reſpondiſſe, unum ſcil. dextro, alterum ſiniſtro ejuſdem Altaris lateri. Nec ea ſepeliendorum Sanctorum ratio ab antiquorum conſuetudine abludit, ita ut in crypta ad perpendiculum ſuperioris Altaris conderentur.

Sed longe veriſimilius alterum duco, eos nim. antiſtites in ſuperiore baſilica collocatos. I. Primum enim id IX.ſaeculi (quo id factum) mori magis eſt conſentaneum, quo ſacra pignora e locis ſubterraneis levabantur, & ſupra terram, ſive ſub Altari, ſive alibi, locabantur, ac praeterea iis *Freda* ſive *Repa* h. e. ciborium imponebatur: quod genus chronographus noſter in S. Joanne IV. *Arcuatum tumulum* vocat, ubi de hac plurium SS.

finxit; id nihili eſt. Nec enim ubi populus ſtabat, id *ſeceſſus* dici poteſt [quo, inquit Cangius, *populus orationis cauſa ſecedebat*] quia populi ſtatio late per majorem baſilicae partem diffuſa erat, & omnibus pervia. Haec de doctiſſimo Cangio: cujus illuſtriora ſunt in litteras merita, quam ut ejuſmodi naevis obſcurari queant.

Jam vero quod in Theodoſiana lege *Oratorium τετράγωνον* (*quadratum*) & murorum ambitu circumſeptum dicitur, id etiam in Chorum optime convenit. Nam ejuſmodi formam hodienum in aliquot baſilicis, in quibus chorus antiquus ſupereſt, plane refert. Etſi Graeci poſteriores in ſuis poſtea templis chorum, circumſeptum illum quidem, ſed non tam quadratum, quam rotundum aut ovalem conſtruere maluerunt. Sed Latini priſcam formam quadratam, utpote ſerietati ſtructurae convenientiorem, retinuerunt.

Ceterum ſicuti S. Euphemiae Martyrium ita ab Evagrio lib.II. 3. deſcribitur, ut neceſſe ſit ſub *Altaris* nomine etiam *Oratorium* veniſſe; ſic viciſſim in eo Jo: diaconi loco, qui prae manibus eſt, *Oratorii* appellatione etiam bema & Altare comprehenditur, ut praemonuimus; quia SS. Fortunati & Maximi corpora in Altari repoſita fuiſſe, diſerte idem chronographus narrat.

Digitized by Google

SS. antiſtitum, in quibus hi duoviri erant, tranſlatione agit : de quo plura attulimus in Diatriba quam huic Commentario praemiſimus, pag. XXXII. & deinceps. II. Deinde diſerte Noſter, SVRSVM VBI EST ORATORIVM poſitos narrat : quae vox *Surſum* tantumdem eſt quod *Superne*, nec ad proximam vocem *introeuntibus* eſt referenda (quo circa inter utramque *ὑποστιγμὴν* *levem diſtinctionem* adhibuimus) ſed ad remotiorem *Collocarunt* pertinet hoc modo: *Collocarunt in . . Stephania, partis dextrae introeuntibus, ſurſum ubi eſt oratorium*. Niſi mavis claritatis gratia *παρενθέσιν*, *interponere* hoc modo: *Stephan.(partis dext. introeunt.) ſurſum* &c. III. Adhaec in Maximo diſerte ait, *Sacro Altario adeptus exſultat.* Quo quid certius afferre poterat? IV. Postremo quod in Fortunato addidit, *In caput catatumbae*, ſi quidem *Catatumba* pro crypta ſubterranea ſit accipienda (de quo mox) id eo pertinet, quod id Altare *Capiti* aut *Capitio* catatumbae inferne poſitae reſpondiſſe chronographus monet. Quorſum id, inquis, monet? Forſitan id eo ſpectat, quod quia laicis ſacras horum Antiſtitum Reliquias veneraturis non ſinebatur (ſaltem tempore celebrationis myſteriorum) proxime accedere, quod eis in presbyterium aditus haudquaquam patebat; ex eo fiebat, ut qui propius eas cuperent inviſere, & multum in eo temporis inſumere, ut erat illorum temporum in ſacra lipſana ſtudium, ii cryptam adeuntes, ea parte procumbebant, qua parte (illuſtri ſcil. aliquo ſigno notata) ſacra illa pignora ſuperne recondebantur. In horum ſcilicet gratiam Noſter ſuae curae eſſe duxit, notare horum duovirorum ſepulcrum *Catatumbae Capiti* reſpondiſſe.

Verum ea ratio coactior videtur, & e longinquo petita. Atqui omnis, crede mihi, difficultas evaneſcet, ſimul ac de ſignificatu *Catatumbae* conſtiterit. Non enim neceſſario crypta ſubterranea erat, ſed (quidquid de *Catatumba* in univerſum ſit) ea ſaltem, cujus heic chronographus meminit, ſuperne in ipſo bemate erat. In quo quia plures Sanctorum tumbae in orbem diſpoſitae ab S. Jo: IV. fuerant, idcirco is locus *Catatumba* vocabatur : de quo vocabulo vide dicta in Adnot. 350. In ejus vero Catatumbae capite & Altare erat, & SS. Fortunati & Maximi corpora.

Hoc quod dixi, Stephaniae Catatumbam non fuiſſe ſubterraneam cryptam, ſed ſepulcrorum ſeriem ſupra terram poſitorum cum ſuis deſuper Fredis, ſive Repis aut *arcuatis tumulis* (ut locutione Jo: Diaconi utar) id cum iis congruit, quae in citata toties Diatriba pag. XXXI. & ſeq. de generali SS. Antiſtitum Neapolitanorum tranſlatione ab S. Joanne IV. facta diſſeruimus. Vide ibi obſervata. Et haec de loco ſane difficili chronographi noſtri dicta ſufficiant.

Interim hoc, ſiquid aliud, apprime ad SS. Fortunati & Maximi dignitatem pertinet, quod a S. Joanne IV. ceteriſque pontificibus (*per manus*, inquit, *pontificum*) & in Altari & *in caput Catatumbae* collocati fuerint.

C A P. IV.

De inventione SS. Fortunati & Maximi in aede S. Ephebi. Inſcriptio ibi reperta exponitur & ſuppletur. Ex qua tempus eccleſiae S. Fortunati conditae arguitur.

Acta inventionis corporum SS. Fortunati & Maximi antiſtitum Neap. in aede S. Ephebi [quam ſub nomine *S. Eſrimi veteris* nunc Capucini poſſident] reperies apud Papebrochium die XXIII. Maii in S. Ephebo, ſive ut ipſe vocat *Euphebio* : de quo nomine vide nos dicto die 23. Maii. Ea inventio in annum 1589. incidit : cujus inventionis Acta neceſſe eſt a Chioccarello [qui quatuor & quinquaginta poſt eam inventionem annis ſuum Epiſcoporum chronicon evulgavit] minime viſa; alioqui non ea (355) ſcripſiſſet, per

(355) Chioccarellus pag. 33. in S. Fortunato, poſt recitata Jo: diaconi verba, quibus narratur in Stephaniam fuiſſe tranſlatus; ſuam dubitationem his verbis aperit : *Quod* [Jo: dia-

per quae ſcilicet, utrum SS. Fortunatus & Maximus in aede S. Ephebi quieſcant, ſerio dubitat.

Simul autem cum ſanctorum Antiſtitum Lipſanis reperta & marmorea tabella fuit his verbis inſcripta. HIC IACENT CORPORA SANCTORVM MAXIMI ET FORTVNATI SVB PAVLO PRIMO. De qua inſcriptione jam quaedam in Diatriba, quam huic noſtro Commentario praeviam fecimus, parte I. pag. XXIII. & ſeq. occupavimus dicere; illudque in primis, verbis illis SVB PAVLO PRIMO non alium deſignari, quam S. Paulum (356) epiſcopum Neapolitanum, qui ab anno 759. in cathedra Neapolitana ſedit. Id quia ibi affatim demonſtratum fuit, ulteriore demonſtratione non indiget. Ex ibidem dictis, illud etiam conſtat, marmor non ſub eo Paulo adhuc vivo potuiſſe ſcalpi [nec enim is Paulus διακριτικῶς *Primus* dici poterat, niſi poſtquam ei alter ejuſdem nominis ſucceſſiſſet] ſed non niſi poſt tempora *Pauli junioris*, qui quidem *Paulus junior* ſive *ſecundus* ab anno 795. ad uſque initia noni ſaeculi Neapolitanae Eccleſiae gubernaculis adſedit. Qui quidem duo Pauli in hiſce marmoreis Faſtis inter Sanctos coluntur, ſenior ſive *Major* die III. Martii, *Junior* die XVII. Februarii: ad quos dies vide quae adnotavimus. Sed eo redeo. Ne ſtatim quidem ſub Paulo II. aut labente IX. ſaeculo idem marmor incidi potuit, ſed multo ſerius, ubi primum ſcil. ea duo corpora de Stephania [in quam ea intulerat S. Joannes IV. medio IX. ſaeculo] in aedem S. Ephebi tranſlata, & junctim ibi tumulata fuerunt.

Et ea quidem clariora ſunt luce meridiana. At ne illud quidem obſcurum eſſe debet, recitatam epigraphen omnino mutilam eſſe habendam; ſive quia in praecedente aliqua inventione aut tranſlatione marmor, ut anguſtiori loculo aptaretur, detruncatum fuerat; ſive quod (ſi forte fingamus integrum in ultima inventione marmor fuiſſe) ea tantũ legi potuerunt, cetera [quod in inferioris aevi lapidibus non eſt inſolens] intelligi ac deſcribi nequiverunt. Utcumque inquam ſeſe res habuit; certe id epigramma mancum ad nos pervenit. Quod quidem ſi pro integro habeas; ex eo inferetur res abſurdiſſima. Quae tandem? Nempe inde colligeretur, ſub epiſcopo Paulo primo, h. e. medio VIII. ſaeculo, ea duo corpora in aedem S. Ephebi tranſlata fuiſſe: quod eſt falſiſſimum. Etenim quo pacto Paulus octavo ſaeculo ea Lipſana in S.Ephebi, in qua ad noſtram aetatem permanſerunt, tranſferre potuit, quum ſciamus, eadem duo corpora medio IX. ſaeculo in Stephaniam a S. Joanne quarto illata fuiſſe? Qui quidem, quando ea in Stephaniam invexit, non aliunde quam ab Eccleſia S. Fortunati [ut cap. ſuperiore

diaconi teſtimonium] *illis, qui* (Fortunatum) *in S. Euphebii baſilica QUIESCERE ARBITRANTUR, ADVERSATUR*. Atqui nullo modo adverſatur; quia chronographus ille de ineunte X. ſaeculo, quo ſcripſit, teſtis eſt, non de poſt eum ſecuturis temporibus. Nec meliora ſunt, quae ſtatim addit. *Numquam in antiquis patriis ſcriptoribus recolo, me legiſſe, S. Fortunati corpus in S. Euphebii eccleſia aut ſepultum aut aliquando fuiſſe translatum. Latet enim nos, quando, a quibus & quam ob cauſam ejus ſacrum corpus translatum fuerit in eam eccleſiam S. Euphebii extra moenia, quam Capucini patres incolunt, ubi noſtra aetate repertum fuiſſe traditur, ſimul cum corporibus SS. Euphebii ac Maximi*. Ergo vir acutus famae inventionis ejus minime fidit; certe, quia in Acta inventionis ejus, a Papebrochio poſtea producta, non incidit, nec in inſcriptionis ibidem repertae exemplum. Interim argumento (uti vocant) negativo fretus, famam inventionis ejus convellit.

(356) Noſtri homines, a quibus tunc marmor illud viſum fuit, hunc *Paulum primum* pro Paulo Papa, qui ab anno 757. ſedit, acceperant. Quam opinionem etiam Papebrochius, vir cetera haud naris obeſae, arripuerat in ſuo S. Euphebio ad 23. Maii: quod nos in cit. Diatriba pag. XXIII. confutavimus. Sed laetor, eumdem Papebrochium in ſuo de S. Fortunato (ad diem XV. Junii) commentario id demum recantaſſe, atque agnoviſſe, eum epiſcopum Neapolitanum fuiſſe qui ſaeculo VIII. floruit.

Digitized by Google

riore vidimus] amoverat. Fatendum eſt igitur, ea pignora prius in aedicula S. Fortunati jacuiſſe, mox IX. ſaeculo inde in Stephaniam aſportata; ac demum non niſi ex Stephania ablata fuiſſe, ut in aedem S. Ephebi importarentur: quo tempore, incertum: ſed omnino poſt aetatem Pauli primi, imo & poſt nonum ſaeculum.

At enim, inquis, ſi ſub Paulo primo ea in S. Ephebi translata, fateri nolumus, quid, illud SVB PAVLO PRIMO in ea inſcriptione facit?

Dicam equidem de ea re quid conjecerim. In ea epigraphe, ut mihi quidem videtur, univerſa translationum amborum Praeſulum ſeries contexebatur, initio facto a Paulo primo, qui primus mihi videtur ea utriuſque Lipſana in aedicula S. Fortunati ſimul condidiſſe: quae mox ab Joanne IV. in Stephaniam tranſvecta; poſtremo poſt multum temporis ab alio ſive epiſcopo, ſive Archiepiſcopo Neap. [cujus nomen marmor ea parte ſive lacerum ſive corruptum nobis invidit] in aedem S. Ephebi traducta fuerunt.

Et in hac quidem interpretatione prona ſunt omnia, modo illud veriſimile fiat, a Paulo primo & eccleſiam S. Fortunati conſtructam, & in ea duo illa corpora fuiſſe repoſita. At certe eum molitum aliquid in Fortunati & Maximi honorem, inſcriptio clamitat. Nec aliud certe ab eo, quam quod dixi, factum oportuit, priore maxime ſui epiſcopatus biennio, quo nondum ad epiſcopium admiſſus in Eccleſia S. Januarii extra moenia degebat. Afferam chronographi Joannis verba. *Qui* (Paulus) *conſecratus epiſcopus, Neapolim eſt directus; ſed propter Graecorum connexionem noluerunt illum recipere ſui concives. Inito tamen conſilio eum ad Eccleſiam S. Januarii Chriſti martyris* [ea eſt eccleſia S. Januarii extra moenia] *non longius ab urbe dicatam, tranſmiſerunt. In qua duos ferme annos degens, plura conſtruxit aedificia*. Eorum quidem aedificiorum duo tantum refert facta in eadem S. Januarii baſilica, trielinium, & fontem baptiſmatis. At de aedificiis extra eam baſilicam, ſed in vicino factis tacet: inter quae locum habere debuit aedicula S. Fortunati, haud longe ab Eccleſia S. Januarii meridiem verſus ſita. Hanc inquam aediculam [cujus ſitum ſuperiore cap. in Adnot. 351. commonſtravimus] Paulus ſive omnium primus a fundamentis exſtruxit, in eamque corpora SS. Fortunati & Maximi [quae forſitan prius in coemeterio S. Januarii, aut alibi in proximo jacebant] tranſtulit; ſive ſaltem vetuſtate fatiſcentem refecit exornavitque, aut poſtremo ſepulcrum, antea neglectum, decentiorem in formam redegit; eoque in ſepulcro eorumdem corpora, antea a ſe levata, honorificentius collocavit. Certe quidquid id fuit, aliquid omnino memoria dignum circa eas Reliquias praeſtitit, quod mutila inſcriptio eloquebatur. Mox ſaeculo IX. eaſdem Reliquias S. Joannes IV. in Stephaniam invexit. Tandem aliquis epiſcopus aut archiepiſcopus exſtitit [cujus nomen in mutila tabella exprimebatur] qui eadem duo corpora in S. Ephebi eccleſiam intulit, unaque tumulavit.

Id unum nunc relinquitur, ut eam quam dixi mutilam inſcriptionem ſuppleamus non eiſdem quidem quibus primitus ab auctore ſuo conſcripta fuit verbis [quis enim ea augurando aſſequatur?] ſed eâdem fortaſſis ſententia. HIC IACENT CORPORA SANCTORVM MAXIMI ET FORTVNATI (olim) SVB PAVLO PRIMO *in Eccleſia S. Fortunati ſimul condita, deinde ſub Joanne quarto in Stephaniam tranſlata, poſtremo ſub . . .* (τοῦ δεῖνα) *in S. Ephebi Eccleſia iterum conjunctim tumulata*. Vtinam inſcriptionis hujus mutilae (quae inconſpicua ibidem relicta fuit) contemplandae poteſtas fieret; nam certe ex characterum forma aevum marmoris, ultimaeque tranſlationis augurari liceret. At Papebrochius, quum (heic in S. Fortunato) intellexiſſet, eam inſcriptionem

 videri

videri mutilam; non recte tamen eam ſupplevit. Cujus ſupplementum pag. 1053. num. 6. tale eſt. *Hic jacent corpora Sanctorum epiſcoporum Maximi & Fortunati, ſub Paulo primo ad Eccleſiam S. Salvatoris allata* (&) *in Stephaniam tranſlata* (atqui Eccleſia Salvatoris eadem quae Stephania, ut alibi oſtendetur ad Kalendas Decembres: ut alia interim hujus ſupplementi vitia omittam, illudque in primis, quod non a Paulo primo, ſed poſt centum annos ab Joanne IV. in Stephaniam tranſlatio facta fuit) & *ſub M.* (Marinum Archiepiſcopum intelligit, nullo fundamento nixus) *in hac S. Euphebii collocata*.

Dixerit aliquis, cur a Paulo I. inſcriptio exorditur, praeteriens interim ſuperiora tempora, per quae alicubi certe tumulata ea duo corpora oportuit; neque id ab auctore epigrammatis omitti debuit. Quibus reſpondeo, id maxime auctori tituli hujus fuiſſe propoſitum oſtendere, quam dudum ii duo Antiſtites conjunctim ſepulti fuerint. Id, inquit, primum accidit ſub Paulo primo; qui quum ſeorſum inhumatos reperiſſet, eos communis ſepulcri honore in Eccleſia S. Fortunati eſt proſecutus. Id imitatus S. Joannes IV. eoſdem in Stephania junctim ſub Altari condidit, nullo alio quam dextrae laevaeque partis diſcrimine. Poſtremo eadem corpora in aede S. Ephebi junctim quoque fuere repoſita. Atque huc maxime pertinet viſio Xyſto V. Pontifici Rom. oblata: de qua vide dicta in toties citata Diatriba, huic commentario praepoſita, pag. XXIV. in ſubjecta Adnotatione. Nam in Actis inventionis SS. Fortunati & Maximi apud Papebrochium loco citato narratur, rogantibus Capucinis, ut ſibi unum ex iis duobus corporibus in aedem Conceptionis [vulgo *S. Efremo Nuovo*] transferre permitteretur, Pontifex reſpondiſſe, vetari ſe id facere Sanctorum eorumdem oſtento. Nam SS. Antiſtites ſibi ſecundum quietem adfuiſſe, ac porro prohibuiſſe, ne qui PER OCTINGENTOS ANNOS una jacuiſſent, tunc demum divelli ſineret. Cui viſo ratio temporum ſuffragatur. Nam certe ab anno 760. quo Paulus primus ſedebat, ad annum 1589. quo ea corpora detecta fuerunt, anni paullo plus octingenti colliguntur. In maximis autem ſummis numeri integri, neglecto eo quod excurrit, exprimi ſemper conſueverunt.

Ceterum utinam tempus ultimae tranſlationis in S. Ephebi aedem aſſequi conjectura poſſemus. Papebrochius quidem, uti vidimus, ita mutilum marmor ſupplevit, ut eam tranſlationem ad Marini Archiepiſcopi tempora [qui uſque ad medietatem ſaeculi XII. ſedit] referret. Qua de cauſa ſic putaverit, non commemini. Sed profecto cauſa vix (357) ulla fuit. Nec niſi ex characterum forma, quae in eo mutilo marmore cernebatur, aetatem inſcriptionis, ac ſimul ultimae tranſlationis aſſequi conjiciendo dabatur. Nunc quandoquidem ibidem marmor repoſitum fuiſſe fertur; quam mox iterum in conſpectum ſe dederit, poſteritas exſpectabit.

Poſtremo quod Papebrochius in hoc Fortunato [pag. 1053. num. 9. 10.] id dat operam, ut oſtendat, duplicem Neapoli ſeriem epiſcoporum fuiſſe, Latinorum unam, Graecorum alteram; de ea quae-

(357) Niſi illud permovit Bollandianum ſocium, quod apud Chioccarellum pag. 132. ad finem collectaneor. de Marino Archiep. notatur ex auctoritate Georgii Vaſarii, nempe per ea tempora Cathedralem Neap. eccleſiam magnifice erectam fuiſſe, & graphice ornatam. Verum praeſtabat hujus generis hiſtoriam ex patriis ſcriptoribus, qui prorſus ſilent, quam ab extero haud ſatis antiquo addiſcere. Deinde ſi medio ſaeculo XII. Cathedralis tam eximie exſtincta fuit; quid neceſſe erat exeunte XIII. ſaeculo ſub Andegavenſibus regibus iterum a fundamentis exſtrui in eam formam, quae nunc viſitur? Illud propius fidem puto, quae a Chioccarello ibi ex Vaſaro narrantur, ad eam potius Cathedralis conſtructionem, quae ſub Carolo II. Andegavenſi & Archiep. Philippo Minutulo magna ex parte contigit, eſſe referenda, & a Vaſario tempus rei geſtae haud ex vero deſignatum fuiſſe.

Digitized by Google

quaeſtione, apud ſcriptores noſtros minime incelebri, etſi nonnulla praelibavi jam ſupra extremo cap. 2. ubi de Calepodio; tamen alia longe plura & meliora, maxime citeriorum temporum, opportuniore loco dabimus; jam enim taedet longioris itineris.

XV DP MARONIS EPI NRI ET S VITI

PARS PRIOR
De S. Marone epiſcopo Neapolitano.
I. Ejus Epiſcopi Nomen.

HUjus antiſtitis nomen apud Latinos uſitatiſſimum fuit; neque id tantum in nobiliſſimi poetae Mantuani familia, ſed & paſſim alibi. Vide Gruteri, & Muratorii indices nominum propriorum. Hoc autem eo dixi, nequis (uti ſunt hominum ingenia ad credulitatem prona) ex eo quod P. Virgilium Maronem Neapolitano otio diu delectatum traditur, neceſſe prorſus eſſe contendat, noſtrum hunc Maronem ad ejuſdem clariſſimi poetae familiam pertinere.

Sed & longe apud Syros uſitatius *Maronis* nomen fuit, imo & eorum gentis peculiare; apud quos unos id nomen ſuam ſignificationem obtinet. Apud Syros enim *Maro* tantumdem eſt quod *Dominus*; quum contra apud Latinos Graecoſque *Maro* nihil ſignificet: ut non immerito putem, *Maronis* nomen ad Latinos non niſi ex oriente cum aliis pluribus perveniſſe, ſive primitus per Tyrrhenos, ſive ſecutis temporibus per Syros in Italia frequentes. Celeberrimus autem inter Syros fuit *S. Maro* Abbas celeberrimi monaſterii Maronitarum, a quo univerſi Syri *Maronitae* ſuum nomen poſtea traxiſſe creduntur. Agit de hoc S. Marone Theodoretus in Philotheo cap. 16. deque eodem omnes Syrorum chartae paſſim loquuntur. Sed & Chryſoſtomi epiſtola ad eumdem Maronem miſſa circumfertur; ex qua aetas S. Maronis monachi arguitur, S. Marone Neapolitano multo citerior. Fuere poſt S. Maronem Abbatem plures alii apud Syros Marones; de quibus doctiſſ. Aſſemani Bibliotheca Orientalis eloquitur.

Fit & in Hieronymianis Mrologiis, & in aliis ex Hieronymiano fonte propagatis, die XV. Aprilis mentio S. Maronis Mart. perantiqui in Italia: quem facile primo Chriſti ſaeculo, aut alteri ineunti imputes. Itaque cum hoc Marone martyre Neapolitanus decertare de antiquitate poterit.

Hactenus de *Maronis* nomine. Verum & illud a nonnullis noſtrorum creditum video, Maroni noſtro duo fuiſſe nomina; appellatum enim *Maronem Severinum* volunt ex neſcio cujus [358] Ms. fide. Atque inde ſperant ſolvi difficultatem illam poſſe, undenam *S. Severinus* ille prodierit, quem inter SS. epiſcopos Neapolitanos quidam ſcriptores, ſed non omnium accuratiſſimi, numeraverant. De eo Severino, falſo in album Neapolitanorum praeſulum intruſo, videantur adnotata ad diem VIII. Januarii.

II. Aetas.

Hunc Jo: diaconus tertium ab Aſprenate numerat his verbis: *III. Maro epiſcopus* &c. Quod ſi re vera tertius in ſede Neapolitana conſederit, inter primi ſaeculi antiſtites jure numerandus videbitur. Verum numerales notas pontificibus praepoſitas, veraciores in Marone, quam in aliis, aegre crediderim. Nec facile alio notae iſtae pertinent, quam ut pateat,

(358) In Tutini manu exaratis memoriis, quae in Bibliotheca Brancatiana S Angeli ad Nilum aſſervantur, refert Tutinus ipſe ſe repeteriſſe in quodam Ms. codice P. Beatilli Jeſuitae ſcriptum: *MARO SEVERINVS epiſcopus Neapolitanus integerrimae vitae ac Sanctitatis enituit*. Verum de altero hoc *Severini* nomine, quod Maroni ſuperinducunt, ſilent hi Faſti marmorei, ſilet Joannes Diaconus. Ac bene eſt, quod Tutinus ipſe huic novo *Severini* nomini, quod antiquitas ignoravit, haud magnopere inſiſtit, nec illam P. Beatilli ſchedam videtur magni facere.

quotus hic aut ille inter eos praeſules, qui ex prioribus illis obſcuriſſimis ſaeculis adhuc ſuperſunt, ſit numerandus. Vtut tamen eſt, certe Maro noſter inter antiquiſſimos cathedrae Neapolitanae pontifices referendus eſt, ac facile altero Chriſti ſaeculo vixerit: quo medio eum ſediſſe, Blanchinianus epiſcopor. Neapolitanorum catalogus praeſefert.

III. *Cultus & depoſitionis dies*.

Ex hiſce marmoreis tabulis non tantum cultum hujus Antiſtitis diſcimus, ſed et depoſitionis diem, hunc ipſum ſcil. cui cum nota DP. aſſignatur. Ceteroqui de cultu ſatis etiam nos certos effecerat breviſſimum Jo: diaconi elogium, quod tale eſt.

III. Maro epiſcopus. Cum his praedeceſſoribus ſuis ob ſanctitatis meritum in Eccleſia Stephania translatus eſſe videtur.

Vbi illud *videtur* non dubitantis eſt, ſed aſſeverantis ex conſuetudine ſequioris aevi. Vult igitur, S. Joannem IV. in ea ſollemni translatione, qua nono medio ſaeculo ſuorum deceſſorum, ſive antiquitus ſive a ſe recens inter ſanctos relatorum, corpora in Stephaniam intulit [de qua translatione tum in Diatriba huic commentario praevia, tum nuper in S. Fortunato cap. 3. & 4. actum fuit] etiam S. Maronis corpus cum ſuis duobus deceſſoribus *Aſprenate* & *Epitimeto* in Stephaniam importaſſe; idque cognita cauſa feciſſe: *Ob ſanctitatis*, inquit, *meritum*. Ex quibus verbis etiam de *S. Epitimeti* cultu diſcimus, etſi in hiſce marmoreis Faſtis minime ſignati, ſive quod hoc marmor ante Translationem ſcalptum fuerit, ſive quod, quum de ejus depoſitionis die minime conſtaret, laboratum in aſſignando die officii fuerit. Haec de Maronis cultu.

Qui tamen cultus poſtea intercidit. In nullo enim liturgicorum librorum, in nulla membrana aliove monumento S. Maronis veſtigium supereſt. Etſi qui eumdem alio nomine *Severinum* volunt nuncupatum, perſeveraſſe ejus cultum die VIII. Januarii jactitant: quod nihili eſt.

PARS ALTERA

De S. VITO et ſociis martyribus.

§. I. *De horum cultu per Occidentem pervagatiſſimo, maxime in Campania.*

Quum in Hieronymianis mrologiis Vito huic Modeſtus atq. Creſcentia ſocii adjungantur, idemque in poſterioribus monumentis fiat (Beda excepto, apud quem nulla ſociorum eſt mentio) fatendum eſt, hoc Faſtorum noſtrorum loco non μονάδα (*unionem*) ſed ternionem martyrum proponi colendum. Nam ut centies inculcavi, hoc noſtri ſollemne habent, ut ſignifero tantum ſignato, reliquum commilitium ſubaudiri neceſſe ſit.

Hi vero ſocii in actis quae nunc exſtant, Viti pueri nutritores fuiſſe dicuntur. Quo referendum eſt illud quod acta S. Viti a Papebrochio edita Modeſtum ſaepe *papatem* Viti nuncupant, & quod Rabanus Modeſtum Viti *paedagogum* vocat, Creſcentiam vero ejuſdem *papatiſſam* i. e. παιδαγωγίσσαν. Quibus vocabulis nihil eſt quod heic (359) immorer.

Atque

(359) *De Papate & Papatiſſa, SS. Modeſti & Creſcentiae officio.*

PAPAS, PAPATIS vox Latina eſt, forſitan ex Graeca πάππας [pro qua alicubi ſcribitur πάπας] derivata, ac paedagogum ſignificat. Gloſſae Iſidori: *Papas, paedagogus qui ſequitur ſtudentes*. In Papia haud diſſimilia de hac voce reperies. At notabilis eſt Juvenalis hanc vocem uſurpantis locus Sat. VI. v. 631.

Mordeat ante aliquis: quidquid porrexerit illa
Quae peperit, timidus praeguſtet pocula papas.

Quo loco paedagogum intelligunt: qui apud poetam etiam praeguſtatoris officio fungitur.

Ac mirabar equidem, quanam de cauſa hoc vocabulum a Latinis omnibus lexicis abſit, quum eo nobilis ſatirarum ſcriptor uti non dubitaverit. Verum ejus poetae ſcholiaſtes mihi dubitationem exemit, ſic adnotans: *Sequuntur*

Digitized by Google

Atque horum quidem martyrum cultus non tantum antiquiſſimus eſt, quippe in Gelaſiano ſacramentario, aliiſque paſſim liturgicis libris obvius, verum etiam longe lateque per Occidentem totum propagatus. De Neapolitanorum cultu non tantum hae marmoreae ephemerides fidem faciunt, verum etiam & poſteriora Kalendaria. In eo certe Kalendario quod Tutinus ex Neapolitano Rituali deſcripſit, hoc die legitur: *Viti & ſoc. ejus*. Inter antiquas Neapolitanas eccleſias, quas idem Tutinus ex veteribus chartis collegit, memoratur *Oratorium S. Viti ad Campagnanum extra portam D. Urſi*. Haec de Neapoli. Capuae vero cultus longe celeberrimus fuit. Agitur de hoc ternione hoc eodem die in Capuano vetere breviario, quod penes me eſt: in quo tres lectiones ſunt, ferme cum Adonis compendio conſentientes: agitur & in aliis Eccleſiae Capuanae Kalendariis. Jam vero has S. Viti eccleſias enumerat Mich. Monachus in Sanctuario Capuano pag. 512. *Eſt* (hodiedum) *eccleſia parochialis in* (pago) *Herculi; exſtitis olim in territorio Cancelli, & in Cellarulo, & in Palmentata, & in monte S. Nicolai* (olim *Tifata* dicebatur) *a tergo ſupra* (Vulturnum) *flumen*. Finis non ſit, ſi de Viti hujus cultu per Campaniam antiquas memorias colligere ſit animus.

§. II. *De S. Viti actis jam pridem ante Adonem ac Bedam corruptis. Videri ex Vito Siculo Vitoque Lucano unum martyrem fuiſſe conflatum, atque hanc primam labem actis aſperſam mox ſordibus aliis anſam dediſſe.*

Ac me quidem, quo minus de hiſce martyribus longiorem contexam commentarium, duo maxime prohibent, primum quod eorum acta ad nos inquinatiſſima pervenerunt (de quo mox) alterum quod jam a viris doctis occupata ſint ferme omnia. Itaque ſatis erit digitum ad fontes intendere. Videantur de his igitur praeter antiquiores, Baronius & Florentinius, ad ſua quiſque mrologia, Tillemontius tom. V. Papebrochius copioſe ad hunc diem, Sollerius ad Uſuardum, Bailletus ad hunc diem; quibus addi poteſt nonnullum etiam Dominici Georgii ſpicilegium in ſuis ad Adonem adnotatis.

Jam vero quod modo de actis horum pugilum turpiter contaminatis conquerebar; ſciendum eſt, id flagitium nec heri nec nudius tertius admiſſum eſſe. Compendium certe hujus paſſionis, quod in Adone legitur, jam ante id tempus fuiſſe eam hiſtoriam foedatam oſtendit. Nam Adoni cum hodiernis actis magna ex parte convenit. Sed & Lectiones Capuani breviarii alteram hujus corruptiſſimae hiſtoriae epitomen complectuntur parum ab Adone diverſam: quam adhuc ignotam huc ſtatui comportare, lectoribus uſui futuram ad noſtram de S. Viti actis ſententiam melius percipiendam.

Lectio I. *Apud Siciliam B. Vitus puer egregius & fidelis annorum XII. opitulante Domino martyrium conſummavit. Hic a patre crebro* (*) *verberatur, quia idola contemnebat. Quod audiens Valerianus praefectus,*

tur duo verſiculi

Mordeat ante aliq. quidq. porr. illa
Quae pep. tim. praeg. poc. PAPPAS.

Qui (verſiculi) *in aliis non ſunt*. Quin & haec eadem verba ex Probo citat Georg. Vallae in Juvenalem commentarius [quem habeo editum ann. 1486.] ſic adnotantis: *Hi duo* (*inquit Probus*) *verſiculi in aliis non ſunt*. Ex quibus intelligitur, qui primi lexicis ſcribendis aut amplificandis operam dederunt, eos hanc vocem quaſi dubiam aſpernatos, ut quae non in omnibus Aquinatis poetae exemplaribus reperiretur.

Porro τὸ πάππας [ex qua Latinum *Pappas*: quod duplicato elemento in Mss. & primitus editis reperitur] pro Syracuſia voce habuit Euſtathius. Quo minus mirandum, ſi in Actis S. Viti Siculi ea vox ſaepius recurrat.

At quod ex *Papas* fiat vox feminina *Papatiſſa* [quae certe vox nec in Freſnii Gloſſario occurrit, nec alibi] ex hoc Rabani loco diſcimus, qui eam in actis S. Viti certe reperit, in quorum ſcriptis aliquot exemplaribus hodiedum legitur.

(*) *Catomis caedi* pater filium fecit, ut in Actis dicitur. De *catomis* ad faſtidium uſque viri doctiſſimi decertarunt.

ctus, puerum acceſſivit, & ſacrificare nolentem fuſtibus caedi juſſit. Inde redditus patri, cum illum pater poenis affligere meditaretur, angelico monitu navim conſcendens, comitantibus ſecum Modeſto & Creſcentia nutritoribus ejus, ad Tanagritanum (**) *territorium devenit.*

Lectio II. *Cum autem juxta fluvium, quod dicitur Siler, aquila eis afferente cibum, commorarentur; multa ibidem mirabilia faciebant. Interea Diocletiani Imp.* (***) *filius a daemone arripitur, & niſi Vitus* (****) *Lucanus veniat, ſe nunquam exire fatetur. Vitus quaeritur, & invenitur; ad imperatorem ducitur, ac ejus filius illius oratione curatur. Sed cum impius imperator ei ſuaderet, ut diis culturam impenderet, ejuſque animum a bono propoſito mutare non poſſet, magno ferri pondere aſtrictum in carcerem teterrimum cum Modeſto & Creſcentia induci juſſit.*

Lectio III. *Deinde in clibanum ardentem mittuntur, & illaeſi egrediuntur. Poſt hoc leo ferociſſimus eis dimittitur & ab ipſis fidei virtute placatur. Tandem ſuper cataſtam* (*****) *jubentur extendi. Quumque caederentur martyres Dei, oſſibuſque diſcinderentur; ſtatim aer perturbatur, tonitrua mugiunt, terra concutitur, templa deorum corruunt, multoſque opprimunt, imperator territus fugit: illi vero ab angelo continuo ſoluti, juxta praedictum fluvium Siler ſe invenerunt. Ubi pauſantes & orantes animas Domino reddiderunt. Quorum corpora ab aquilis cuſtodita Florentia illuſtris matrona, Vito revelante, reperiens honorifice ſepelivit.*

Oratio. *Da Eccleſiae tuae quaeſ. Dom.* &c. ut in vet. ſacramentariis & in Rom. breviario.

Habes profecto in his lectionibus foediſſimam hiſtoriae faciem, & tamen tanto tolerabiliorem actis fuſioribus, quanto contractior iis eſt. Et tamen antiquas eas fuiſſe ſordes, tum Ado oſtendit, uti dixi, qui ex iis narrationibus ſuum elogium contexuit, tum etiam Beda id indicat, eo ipſo ſcil. quod nomine tantum Viti in hunc diem conjecto, nullum de eo elogium ſubjicit. Nec enim acerrimi judicii monachus niſi ex probatis hiſtoriis ſua elogia compoſuit: quorum autem acta parum probabilia reperit, ab iis in compendium redigendis abſtinuit. Unde meo quidem judicio ante Bedam, ac facile VII. ſacculo [quo coepere infinita commenta in Sanctorum hiſtorias redundare] haec acta, qualia nunc leguntur, conſcripta fuerunt.

Quod ſi quaeras, quae prima inquinamenti cauſa exſtiterit; ea mihi prope exploratа videtur. Nam quum duo Viti, Lucanus unus, Siculus alter (uti mox ex Hieronymi mrologiis oſtendam) eodem hoc die celebrarentur; ambos ſaeculi barbaries in unum conflavit. Itaque quaecumque de S. Vito Lucano ac praeterea de Siculo Vito ſcripta circumferebantur, ea in unum Vitum martyrem coaluerunt. Hinc quia humano capiti cervicem pictor equinam adnexuit; adhuc quaedam ἀσύστατα (*non ſibi conſtantia*) in hiſce narrationibus ſuperſunt. Nam quid magis contrarium, quam quod qui Vitus Lectione I. (ne ab recitato compendio diſcedam) Siculus fingitur, idem Lect. 2. *Vitus Lucanus* dicatur? Hoc parum: illud autem gravius, quod qui initio Lectionis I. in Sicilia confectus praedicitur (*Apud Siciliam . . . martyrium conſummavit*) mox Lect. 3. idem apud fluvium *Siler* (is eſt *Silarus* Lucaniae amnis, uti diſerte in ceteris omnibus Actis legitur) *animam Domino reddidit.* Atqui Vitus Siculus forſitan apud *Selinuntem* amnem Lilybaeo vicinum occubuerat (id quod quum timide conjectaſſem, poſtea expreſſum citra ullas ambages a Maurolyco reperi:

(**) Ubi nim. Tanager amnis in Silarum influit.

(***) Atqui Diocletianus ſemper improlis fuit.

(****) Non tantum incolatu Lucanus, verum etiam quia re vera a primae lectionis Vito Siculo diverſus erat, uti mox dicetur.

(*****) De *Cataſta* videantur praeter ceteros Caſaubonus ad Perſium, noſter Caracciolus in Eccl. Neap. Mon. p. 181. & Du-Freſnius in Gloſſario.

Digitized by Google

peri: *In Sicilia*, inquit, *juxta Selinuntem fluvium SS. Mart. Viti pueri, & Modeſti atque Creſcentiae &c.*) deinde vero quia Vitus Lucanus apud *Silarum* Lucaniae vitam finiſſe tradebatur; Selinus cum Silaro confuſus fuit. Adhaec quod tota haec hiſtoria tot prodigioſis narrationibus onerata, hos ſanctos martyres per quidquid umquam tormentorum fuit, traductos oſtendat, eam habet cauſam, quod Viti Siculi haud peſſimam hiſtoriam ſtatim dirior altera Viti Lucani tragoedia ſexcentis dehoneſtata commentis pone ſequatur.

Nec enim in hiſce Actis, uti quidem illa hodie ſe habent, difficile eſt ſuum cuique Vito tribuere. Quaecumque in recitatis lectionibus ante conſcenſam navim referuntur (quae quidem in longiore Bollandiſtarum hiſtoria priorem partem actorum conſtituunt) ea omnia ad Siculum pertinent. Et in prioribus quidem Siculi Viti Actis poſt verbera & ſiquid aliud pertulit, martyris beata mors ſequebatur. At vero quia Siculum cum Lucano ferruminandum eſſe decreverunt; glutinis loco navim induxerunt: quae conſcenſa & ad Lucaniam appulſa, ecce tibi Vitus e Siculo Lucanus evaſit: ad quem jam omnia deinde pertinent, quae in poſterioribus duabus breviarii lectionibus, copioſe autem in altera actorum Papebrochii parte recitantur. Quae quidem Lucani Viti hiſtoria multo eſt, quam Siculi, fabuloſior.

En verbis paucis noſtrum de hiſce actis judicium: quod quidem viris doctis [quod adhuc (*) ſciam] non veniſſe in mentem, eo plus miror, quod jam ante hoc centum annos inſignia tria Hieronymiani mrologii apographa manibus teruntur omnium: in quibus citra ullas ambages hoc eodem die Vitus Lucanus a Vito Siculo diſtinguitur. Nec tamen id, quod ſtatim in oculos incurrebat, agnitum fuit, hodiernam S. Viti hiſtoriam bicorporem circumferri, ex Vito Siculo Vitoque Lucano [quos ſedulo diſtinxit antiquitas] in unum coaleſcentibus foede conflatam.

Etenim quid facilius fuit, quam antiquioribus mrologiis ducibus unum ab altero dirimere? In Hieronymiano Antuerpienſi ſive Epternacenſi omnium vetuſtiſſimo exemplari ſic die XV. Junii ſcribitur: *In Lucania Viti*, *Candidi*, *Cantiani*, *Cantianellae* & aliorum quorumdam: poſt quos ſtatim ſequitur: *In Sicilia Viti*, *Modeſti*, *& Creſcentiae*. Eadem in Lucenſi, & Corbejenſi apud Florentinium, & in Blumiano apud Bollandiſtas [hoc die ad finem pag. 1048. num. 1.] leguntur: niſi quod in Lucenſi cod. ut & in quibuſdam apud Bollandiſtas (ibid. n. 2.) Florentinis mrologiis qui martyr Lucaniae attribuitur, ei nomen *Nivuti* pro *Viti* imponitur: quae ſunt amanuenſium σφαλματα.

Antequam hinc abeo, monendum eſt, S. Viti ac ſociorum hiſtoriam non uniuſmodi in bibliothecarum pluteis reperiri: id quod ex iis Mſſ. exemplaribus oſtenditur, quorum catalogum Papebrochius

in

(*) Certe quum ea ſcriberem, in neminem incideram, qui Vitum Siculum a Vito Lucano diſtinguendum moneret. Nec enim quam Papebrochius Actis S. Viti Admonitionem praeviam praemiſit [ad XV. Jun. pag. 1020.] eam legere penſi duxeram. At poſtquam ſuperiora non tantum ſcripſeram, verum etiam formis typographicis exprimenda curaveram [etſi nondum prelo commiſeram] poſtremo animadverti, Papebrochium in ea Admonitione num. 2. & 3. Vitum non modo duplicem, verum etiam triplicem (nim. Siculum, Lucanum, ac Romanum) adſtruere molitum, rem tamen in medio reliquiſſe. Et gaviſus certe fui, abhinc annos quinquaginta viro docto de ea re curam ſubiiſſe. Quod autem is conjectura tenus ſteterit, id eo fit, quod ad duplicem Vitum (Siculum unum, Lucanum alterum) in Hieronymiano mrologio propoſitum minime attenderit. Imo ne Papebrochii quidem ſodali Henſchenio (ubi eodem die pag. 1048. ad Lucanos martyres *Vitum* [quem *Nivitum* vocat] *Candidum* &c. ex Hieronymiano mrologio notos devenit) vidit id, quod certe incurrebat in oculos, duplicem ſcil. in eo vetuſtiſs. mrologio Vitum diſtingui, Siculum unum, Lucanum alterum. Quo quid certius eſſe poterat ad ſocii conjecturam firmandam?

in Comm. praevio num. 2. contexuit. Etiam Mich. Monachus in Sanctuario Capuano pag. 512. ſe habuiſſe horum martyrum acta *longe diverſi ſtyli* a Surianis teſtatur: quibus quid factum ſit, adhuc quaero. Sed nihil ſane mallem, quam eam homiliam, quam Florentinius ſe habuiſſe teſtatur, in lucem edi: de qua idem vir doctus praeclare judicavit his verbis: *Exſtant in hagiologio noſtro Mſſ. acta horum SS. martyrum eleganti ſtylo in homiliae modum exarata ... cordati ſcriptoris opus. Incipiunt, MAGNITVDINEM DEI.*

ADMONITIO.

Quum jam menſis Majus & Junii dimidium longius opinione proceſſiſſet, ita ut juſtum volumen aequaret, nec poſſet altera Junii pars, multo illa quidem copioſior, eodem tomo concludi; haud ab re viris amicis atque typographo viſum fuit, ſi reliqui quindecim Junii dies in ſequens volumen, intra non multos menſes proditurum, rejicerentur.

1410429

XVI

523932

Digitized by Google

Digitized by Google

523932

Digitized by Google

Digitized by Google